

پیشاولے و ترنامے

تہ واوکاری نایہ کسان

(لیکولینہ وہیہ کی پیشکی شہ رعیہ)

دانا ف

د. ابراہیم طاہر معروف الربا ف

پیدا چوونہ وہی

پ. ی. د. ابراہیم أحمد شوان

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

www.iqraa.ahlamontada.com

ئەلکەتەب (کوردی ، عەرەبی ، فارسی)

پیاوان وژنان
تهواوکاری نایه کسان

ماڤى لە چاپدانى پارىزراوه بۇ نووسەر

پياوان و ژانن تەواوکارى نابەكسان	ناوى كۆتـــــــىب:
د. إبراهيم طاهر معروف الزباني	نوسینـــــــى:
شێخ حەمەين	نەخشەسازى ناومو:
دووم / 1430 ك. - 2009 ز	نۆره و سالى چاپ:
بەپروت - لبنان	شوئىنى چاپ:
242 ي سالى 2009 ي پى دراوه.	ژمارى سپاردن:

پیاوان و ژنان

تهواوکاری نایه کسان

(لیکۆلینهومیه کی پزشکی شرعیه)

داناتی

د. إبراهيم طاهر معروف الربّاتي

پیداچوونه وهی

پ.ی.د. إبراهيم احمد شوان

﴿ فَأَفْهَمَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ
اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30.

﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ طه: 50

پیشکشہ

- دایک و باوکم، کہ پەرورده یه کی راست و دروستیان کردم.
- خبزانم و منالہ کانم: چراخان وموحہ مہ نو نیسماعیل ونہ حمہ دو
مہ لاحہ ددین.
- مہ مو نہ و براو خوشکانہ ی دہ یانہ ویت بگہ نہ زانستی راستہ قینہ ی
پزیشکی بۆ نہ وہ ی لہ خودی خویان بگہ ن.
- مہ مو نہ وانہ ی مہ ولّ دہ دہ ن بۆ دوزینہ وہ و گہ یشتن بہ زانستہ بہ لگہ
نہ ویستہ کان (الحقائق العلمیة)، پیادہ کردنیان لہ ژبانی پوژانہ.

سوپاس و پێزانین

سوپاسی خۆم ئاراستەیی هەموو ئەو بەرێزانە دەکەم کە هاوکاریان کرد
 بۆ ئەوەی ئەم پەراوە بێتە چاپ کردن
 و بگاتە دەستی خوێنەرانی بەرێز،
 بە تایبەتی پروفیسۆری یاری دەدەر
 إبراهيم أحمد شوان، کە ئەرکی
 پێداچوونەوهی زمانی
 کوردی گرتە
 ئەستۆ.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

پیشگی

سوپاس و ستایش بقّ شو په روه ردگارهی که هر دوو په گزی نښو مڼی خولقاندووه له یهک نه فس، له نښوایان خۆشه ویستی و به زه یی په یدا کردووه، و له سر هریه کښکیان هندی ئړک و فرمانی داناوه کهوا به یی زیادو کهم گونجاوه له گه ل پښکاته ی جهستی و د روښیان. درودو سه لام له پیشه وای ه موو مرقایه تی و خاوو خویش و هاوه لانی، ه موو نه وانه ی رښازی شو یان گرتووه وهک به نامه ی ژیان تاوه کو پڅی دوا یی.

هر وهک لای کهس شاراوو نه کهوا خوای خولقنهری بوونه وهر، هر دوو په گزی نښو مڼی له یهک نه فس خولقاندووه و، بقّ هریه کیان هندی حوکمی شرعی داناوه کهوا گونجاوه له گه ل هر دوو پښکاته ی جهستی و د روښیان، وهک نه و به بلتی کهوا خوای گوره ناماده ی کړوون بقّ نه و ی هریه کیان کارو فرمانی تایهت به خو یانه وه ببین، و ناماده گی پیوستی پیداون بقّ نه و ی شم کارانه به پښکی جیبه جی بکن، له ه مان کاتیشدا هریه کیان ده سه لاتی ته وای پیداون بقّ ئاره زوومه ندی گوزهران و ژیان، هر دوو کیان په کتری ته و او بکن. ژماره یه کی زږر له ثابته کانی قورشان و فرموده هاتوون کهوا په یوه ستن به کاروباری ثافره تان و پوونکردنه و ی ئړکه شرعی و مافه کانیان، له قوناغه جیا جیا کانی ژیان، له و کاته ی له ناو سکی دایکیه تی تاوه کو ته مڼی منالی و گه نجی و هاوسه ری و قوناغی دایکایه تی ه روه ها کانی پیربوونی، به مهش له واقع و راستیدا ده بیته هاو به شی پیاو نیوه ی کومه ل و نه ندایمکی چالاک و به نرخ و به سووید پله به رزو پښلنگیراو له ناو گومه لکه دا.

خوای گه وده فرموده تی: ﴿ فَأَوْمَ وَجَّهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30

مانای نه و ناپه ته پیروزه نه و په، نه ی نیتسان نذر به چاکی و دروستی پو له م ناپه پاک ویتگرده ی نیتسلامه بکه و له سر نه و خه لیکه ته بن خوا خه لکانی له سر نه فراندیوه، نابی له هه موکات و شوینه کدا هیچ جوره گورانکاریه ک بکری له دروستکراوی خوادا، چ نه و ی په یوه ندی داره به بوونه و له بی گیان و گیانداری پوهه، چ نه و ی په یوه سته به ناده میزاد له پووی جه سته یی و ده رونی له ناک و له کومه ل. ناده میزاده کان هه رچه نده جیاوازی بن له په گه زو له شوین و له سهرده مه ی تنیدا ده ژین نه وای پاستی دروستی فیره تی خویان ده بین له ناو ناپنی نیتسلام. له ناو دروست کرلوه کانی خوی به به زه بیدا هیچ جوره ناپنکی و ناته واییه ک ناپینری، چونکه خوی گه وده هیچ شتنکی دروست نه کړیوه که پیتها ته ی خوپسکی (فیتری) له گه ل نه و نه رکانه ی بوی دانراوه پیتچه وانه ی په کتر بن یان دزایه تی هه بی له نیوانیان. نه هه رگیزاو هه رگیز نه بووه و ناپیت له دروست کراوه کانی خوا پو نادات: ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ فَإِنَّهُمْ بَالِغٌ أَلْبَصَرِ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ﴾ الملك: 3.

نیرینه و میننه دوو به شی سهره کی و پتویستی مرقایه تین، هیچ فه زلیک بؤ په گه زی نیرینه نیه، هیچ که مبه کیش بؤ په گه زی میننه نیه، سهرکه و تووی پیاوان له ژیان به و په که و له سر سروشتی پیاوه تی خوی بمینی، وکاری پیاوان بکات، کومه لگش به کاری بهینی بؤ نه و کارانه ی له گه ل خوپسکی گونجاوه، هه روه ها سهرکه و توو سهره رزی نافرده تانیش به و په که نه مانیش نه رک و فرمانه کانی خویان جیبه جی بکن و کومه لگش له چوارچپوه ی کاری گونجاو بویان جیبه یان بؤ بکانه وه و، به رزیان بکانه وه به خویندن و په روه رده ی دروست و کړنه وده ی ده رگای به ره و سهرکه و تن و پیتشه وه چوون له چوارچپوه ی کاری گونجاوه وه، مه گه خوا نازانی کینی دروست کړیوه و چونی دروست کړیوه، له کاتیکدا ووردبین و به ناگایه؟ نه وده ی دروستی کړیوه ده زانی له چ کاریکدا سهرکه و تووه و تیا بیدا کارامه و سهره رزه. خوی گه وده هه رمویه تی: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ

أَخْبِرُكَ الْمَلِكُ: 14 عیمران کوری هه‌سین ووتی: ئه‌ی پیتفه‌مبه‌ری خوا چۆن خه‌لکان کاره‌کانیان بۆ ده‌کرت؟ هه‌رمووی: ((كُلَّ مَنَسْرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ))¹. هه‌ر که‌سیک بۆ کارێک دروست کرا بێ، ئه‌و کاره‌ی بۆ ئاسان کراوه‌و پێوه‌ی ئۆر ماندوو هه‌لک نابێت.

که‌واته‌ خۆپرسک نێرو مێنی به‌کسان نه‌کردوه‌، له‌ ئیسلامیشدا له‌نیوانیاندا نه‌واوکاری هه‌یه‌ نه‌وه‌ک به‌کسانی. له‌ حوکم و ئه‌رك و فه‌رمانیشدا هاوبه‌شی و لێکچوون هه‌یه‌، به‌لام به‌یه‌کچوونی (التطابق) نه‌واو نیه‌.

ئو هه‌نگاو هه‌ولانه‌ی دران بۆ به‌کسان کردنی هه‌ردوو په‌گه‌ز له‌ یه‌ک ته‌رازویدا، هه‌موویان هه‌ره‌سیان هه‌ینا. له‌ کۆتاییدا کۆمه‌لگه‌ی عیلمانی بێ دینی وێستی هه‌ردوو په‌گه‌ز به‌کسان بکات له‌ هه‌موو شتێک، به‌لام به‌ هه‌ل چووله‌و هه‌نگاوه‌ی، چونکه‌ بوه‌ هه‌وی فه‌ساد کردنی ئه‌و هاوسه‌نگیه‌ی هه‌بوو له‌ نیوانیاندا. ئه‌نجامه‌که‌ی هااته‌نکه‌ یه‌ی ته‌وژمه‌کی به‌ره‌لایی و به‌دپه‌رشتی بوو، خه‌ریکه‌ هه‌موو بته‌ماکانی خه‌یزان و کۆمه‌لگه‌ به‌ره‌و هه‌لدیرێکی قوڵ ترسانک ده‌بات.

ئاما نچه‌ سه‌رمکێه‌کان له‌ نووسینی ئه‌م بابیه‌ته‌:

- 1- باسیکی کورتی پێکهاته‌ی جه‌سته‌یی و ده‌روونی هه‌ردوو په‌گه‌ز- نێرومی- له‌ بواری تویکاری، چۆنیه‌تی کارکردنی هه‌ندێ له‌ ئه‌ندامه‌کان، به‌پشت به‌ستان به‌ سه‌رچاوه‌ی پزشکی نوێی ئینگلیزی و عه‌ره‌بی، تاوه‌کو خۆینه‌ری به‌ریز شه‌اره‌زایی زیاتر هه‌بێت له‌ پێکهاته‌ی جه‌سته‌یی و ده‌روونی خۆی به‌ هه‌ردوو په‌گه‌زه‌وه‌.
- 2- کاریگه‌ری کارو کرداری ئه‌و ئه‌ندام و شانه‌و خانه‌ جه‌سته‌ییانه‌، پێکهاته‌ی ده‌روونی (البناء النفسی) له‌ سه‌ر چه‌ندو جۆر چۆنیه‌تی ئه‌و ئه‌رك و فه‌رمانانه‌ی په‌یوه‌ستن به‌ژیانی پۆژانه‌، ئه‌و حوکمه‌ شه‌رعیانه‌ی که‌ خوای گه‌وره‌ بۆ هه‌ردوو په‌گه‌زی دیاری کردوه‌و په‌سه‌ندی کردوه‌.

1- البخاري، محمد بن إسماعيل، فتح الباري بشرح صحيح البخاري. البخاري 97-التوحيد 45- باب: لقد يسرنا القرآن للذكر الرقم: 7551، 638/13. ميسر نميئا.

3- هه ولدان وگه پان بډ گيشتن به وراستيه گومان لينه کراوه ی، که ده لئى: نهرک و فهرمان- نه وانه ی په يوه ستن به شرع ويه ژيانى پوزانه وه- ته وفاق و گونجاوى ته وای هه يه له گه ل خړپسک و خه ليقه تى شاده ميزاد به هه ردو به شيه وه (جه سته يى و ده رونی).

4- نافره تان هاو به شى پياوانن له مړوفايه تى، هاو به شيه تى له پاداشت وسزا له سهر کاره کانى، مافى ته وای خړى هه يه له گشت قوناغه کانى ژيانيدا، نه و نه رکانى له سهر شانه که گونجاوه له گه ل فیتره ت و خه ليقه تى.

5- پوونکرده وه چه سپاندنى نه وراستيه ی که ده لئيت: ثابنى پيرزى ئيسلام تاکه به رنامه ی ئاسمانى يه که زانستى له باوه ش گرتووه، ده گه پتته وه بډ لای عه قل و هوش و بيرکرده وه له هه موو کارتيکداو، راستى بنه ما سيفه تيکى هه ره دياره کانیه تى. هه نه و تاکه ثابنى فیتره ته وه موو حوکم و نهرک و فهرمان و سونه ته کانى به ته وای گونجاون له گه ل نه م فیتره ت و خه ليقه ته.

6- پوونکرده وه نه و هه موو هه ولانه ی دراون بډ نه وه نه م نوو په گه زه له يه ک تاي ته رازوودا بنين و يه کسانيان بکن بډ نه تجمادانى هه موو کارتيک هه ر چه نده گه ر بډيان گونجاویش نه بډ. و پوونکرده وه نه نجامى نه و کاره بډ به رنامه يه، که بلاو بوونه وه فه سادى جنسى ونه خو شى جوراوجوړى جه سته يى و ده رونی، به رزبوونه وه پرتزه ی نه وانه ی به رده وامن له سهر مه ی خواردن و ده رمانى بيټوشکه رو سه رخوشکه ر، به رزبوونه وه پرتزه ی خو کوشتن و بډ به ش بوون له ئاسووده ی جه سته يى و ده رونی.

هڅويه کانى نوو سيني نه م بابته ته:

قورئانى پيرز ئاراسته ی عه قلى مړوفا ده کات بډ وورديبوونه وه له نه فسى خړى و بوونه وه ر، فیتره ش ئاگار ده کاته وه و هوشى مړوفايش به ره و نه م نوو شته ده بات و چاوى ده کاته وه که نه م شتانه به پوونى بيينى و به قولى ليکولينه وه يان له سهر بکات و ياساکانى بدوژيته وه، له ئاکامى نه مانه ش ده گاته نه وراستيه که خوا تان و

ته نهایی، هه روهك خوائ گه وده هه رمویه تی: ﴿سَرِبِهَتْ ءَايِنَتَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي
أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾
فصلت: 53، له و پوانگه به وده به پتویستم زانی کهوا له لایه نی زانستی پزشکی به وده
بتوانم ته وافق و گونجان بسانتیم له نئیوان زانیاری پزشکی و ئه رك و هه رمانه کانی
ژیانی پۆژانه ی هه ردوو په گه ز.

1- زیاد کردنی هه ندی زانیاری به لگه نه ویست بۆ په رتوو کخانه ی ئیسلامی،
سه باره ت به زانستی پزشکی و گونجاندنی له گه ل حوکه کانی شهرعی.

2- ئه و باب ته بپیته خالیکه ده ست پیکردن بۆ زۆر براو خوشکانی تری به ریز،
هه ول بده ن بۆ لیکولینه وه و گه پان به دوائ ده سته و تنی زانیاری نوێ له سه ر
باب ته کانی تری پزشکی و بیالوژی و کارئه ندا مزانی و تویکاری و پاراستنی
ته ندروستی و زانستی کۆرپه له، په یه وندی ئه و زانیاریانه به حوکه کانی شهریه وه.

3- ئه و باب ته بپیته هۆکارێك بۆ گه پانه وه ی باوه پ و متعانه بۆ زۆر له خاوه ن
زانسته کان و هه لگرانی به وانه مه ی به رز، به تایبه تی ئه وانه ی پرشته ی پزشکی که و
ئایینی ئیسلام عه قلی مرۆف ده دوینی، له گه ل زانست دۆسته له هه موو کات و
شوینه کدا، هیچ دژایه تیه ک و دژه بۆ چونێك (التناقض) نیه له نئیوانیان.

4- به بیر هێنانه وه ی موسولمانان ئه و راستیه ی که به شداری ئافره ت به هه ندی
مه رج له ژبانی کۆمه لایه تیدا شته کی نوێ نیه، به لکو زۆر کۆنه، چه ند سه ده
تێپه ریوه و ئافره تی موسولمان به شداری کۆپری زانیانی کردووه، فێر بووه و
خه لکیشی فێر کردووه، به شداری هه بووه له بواره جیا جیا کانی ژبان، پله و پایه و
پێزی تایبه تیان هه بووه، پۆله و نه وه ی دوا پۆزی پێگه یاننده و پاله وانی مه یدانیشی
پێشکه ش به کۆمه لگا کردووه. به م جۆره ژبانی به سه ر بردووه، ئافره تی موسلمان
له کاتی، که موسلمانان ده ستیان به به رنامه و ئایینی ئیسلام گرتبو، سه رکردایه تی و
پێشه نگه ی هه موو وولاتان بوون له گشت بواره کانی ژبان، هه ر له و کاتانه شدا

مزگه وته کان سه رچاوه ی پووناکي و زانست و زانیاری بوون و هه موو جیهانیان پوون کړدېووه به تیشکی زانست و پړه وشت و به ها چه سپاوو په سنده کانی.

بهرنامه ی نویسی نیم په راوه؛

بق کړکړدنه وه ی زانیاری پزیشکی سوودمان له زږد سه رچاوه ی پزیشکی نوی و هه ندیکي عه ره بیش وه رگرتووه جا چ نه وانه ی پزیشکاني عه رب دایانناوه وه یان نه وانه ی له بیانیوه وه ریانگیرلوه ته سه ر زمانی عه ربی له سه ر زانستی توپکاری و کارنه ندامزانی وزانستی هورمونه کان¹ و دهورتناسی، نه ووش پاش کورت کړدنه وه و پیکه ستنی بابه ته کان. هه موو هه ول و کوششی خومان به کار هیناوه بق دیاری کړدنی جیاوازیه کانی نیوان هه رسو پړه گه ز له پووی جه سته یی وده روونی په وه له هه موو قوناغه کانی ژیان (هه ر له ژیانی کړپه له وه تاوه کو پیری و مردن). پاشان نه و جیاوازیه وردانه م شیکړدنه وه، که هه ر نه وانه م پیکه مان بق ناسان ده که ن بق گه یشتن به نامانجه کانمان. نه و بابه تانه هه موویان له به رگی په که م باس کراون. به لام به رگی دووهم ته رخان کراوه بق پوونکړدنه وه ی کاریگه رو پړه نگدانه وه ی نیم جیاوازیانه له سه ر نه رک وده رمانه کانی ژیانی پوژانه (جا چ نه وانه ی په یوه ستن به شهرع و نه وانه ی په یوه ستن به ژیانی دنیا)، شپوازی زیاتر گونجانی پړه گه زتکیان بق هه ندیک کار له پړه گه زه که ی تر، به پیکه وانه ش زیاتر گونجانی پړه گه زی به رامبه ر بق هه ندی کاری تر، به بی نه وه ی نیم نه رک گونجاوانه کاریگه ری سه لبیان هه بی له سه ر خودی نیم پړه گه زه خوی، یان خیزان و کومه لگه وه.

هه روه ها له به رگی دووهم به درژی باسی نه و بابه تانه کراوه: ثاره زووی نافره ت بق خق پازاندنه وه و خو ش ویستنی خشل و زیر، باسی خوداپو شین، ده سه لاتی به ده ست بسوونی ته لاق ویه پړوه بردنی کاروباری مال، شایه دی، چه ند ژنی، وه رگرتنی پوخته کانی وه زاره ت و سه رزکایه تی و قه زاوه ت، کاری بازارپ (حیسه به)،

1- پیوانی ناستی هورمونه کان په میلگرام، میکروگرام، وناقو گرام، بیکوگرام. 1گرام = 1000میلگرام، 1ملگرام = 1000میکروگرام، 1میکروگرام = 1000نانوگرام، 1نانوگرام = 1000بیکوگرام.

هروه ها حوکه کانی په یوه سته به نویژو پژی وچه و سه لهر و جه ماعت و
تیگه ل بوون و نذر بابته تر.

نهو پهوداوانه ی به تهنه له شافرهت پووده دات وهك بی نویژی، سك پری،
زه یستان، له بی نویژی كه وتن، شیر پیدانی مندال، هه موویانم به جیا وهك
په پلویکی سهریه خړ له ژیر ناوینشانی (ته نها بۆ نافرته تان) به چاپ گه یاندوه، كه له
نذر پتویسته بخویندریته وه، چونكه له نذر باسدا له گه ل نهو په پواوه ی ژیر
ده سستدایه په یوه نیدیداره. كه تیایدا به درژی مانا و نیشانه كان وچونیته ی
پهودانیان پوونكر اوه ته وه. ههروه ها باسی چونیته ی کاریگه ری نیشانه کانی نهو
پهوداوانه له سهر جه ستو دهریونی نافرته، كه بونه ته هۆكار بۆ نه وه ی له هه ندیک
كاندا گونجاو نه بن بۆ به پتوه بری نی هه ندی کاری گرنگی كومه لگه و وولات.

هر حوكم و نرك و فهرانیکم باس كړیوه بیروپای زانایانی به ریژی پتیشیم
هیناوه ته وه له هه رچوار مه زه بی نیسلامی وله گه ل پای هه ندی قوتابیانی تری نه م
مه زه بانه، ههروه ها له هه ندی شویندا په ئی (ئین حزمی زاهری) یشم هیناوه ته وه،
له گه ل هیناوه ی بیرو بۆ چوونی زانایانی پایه به ری سهرده م له ناو جیهانی
نیسلامی. پاشان به لگه کانی زانستی پزیشکیم هیناوه ته وه بۆ هه ریه کیک له و
بابه تانه، گونجاندنیان له نیوان زانیاریه پزیشکيه كان و حوکه کانی شهرعی و نرك و
فهرانه كان (واته به لگه ی نه قلی و عه قلم هیناوه وه). له كوتایی نذریه ی بابته كان
پای خړشم دلوه، بۆ نه وه ی گه ر بۆ چوونه كانم دروست نه بوو نهوا خۆم به رپر سیارم،
ناینی نیسلام به ریه له چه وتی و نادروستی، نه گه ر بۆ چوونه كانم دروست بوون نهوا
ته و فبق و سه ركه وتنم به پشتیوانی خوی گوره بووه.

له کاتی هاتنی هه ر نایه ته کی قورشانی پیرۆز ناوی سوره ته كه و ژماره ی
نایه ته كه م هیناوه و هه ر فهرموده یه کیش هاتنی ناماژه به سه رچاوه ك یان دوان
كراوه. ویا به ته کانش به هه ندی وینه ی پزیشکی پازاندراونه ته وه بۆ زیاتر
پوونكر د نه وه (له كوتایی نه م به رگه).

نذر به پتویستم زانی نهو بابته، كه نامه ی دكتورا كه م بوو وه رگتیم بۆ سه ر

زمانی شیرینی کوردی، تاوه‌کو پۆله‌کانی نیشتمانی خوشمان بیتشه نه‌بن له‌و بابته زانستیه. هه‌ولێ زۆرمدا یه‌کێک بدۆزمه‌وه که شاره‌زایه‌کی ته‌واوی هه‌بی له‌سه‌ر زاراوه‌ی پزیشکی کوردی نه‌رکی وه‌رگێرانه‌که‌م بۆ بخاته نه‌ستۆی خۆی، به‌لام به‌داخه‌وه که سم ده‌ست نه‌که‌وت. پاش چاوه‌پوانی چه‌ند مانگێک به‌ ناچاری خۆم خسته ناو ئه‌و کاره قورسه. پێشه‌کی ژماره‌یه‌ک کتابی زیده‌وه‌رزانی قوناغه‌کانی دواناوه‌ندیم په‌یدا کردو ده‌ستم کرد به‌خوێندنه‌وه‌یان و ده‌رهێنانی ووشه‌و زاراوه‌ زانستی و پزیشکیه‌کان، به‌پاستی سودی زۆرم لێ وه‌رگرت، له‌گه‌ڵ وه‌رگرتنی چه‌ند تێبینیه‌ک:

1- بۆم ده‌رکه‌وت که‌وا زمانی کوردی له‌ په‌وی زاراوه‌ی پزیشکیه‌وه ده‌وله‌مه‌ند نیه.

2- زۆر ووشه‌و زاراوه‌ به‌ زیاتر له‌ جۆرێک شتیوه نووسین هاتوه‌وه، وه‌ک ووشه‌ی مێ، مێینه، مێینه، هه‌روه‌ها ووشه‌ی سێ، سێ، یه‌م، سێیه‌م، زۆر ووشه‌ی تر.

3- تاوه‌کو ئێستا هه‌ندێ ووشه‌ هه‌یه هه‌ر ناوی به‌ کوردی نه‌یو، له‌و په‌پاوانه به‌ عه‌ره‌بی، یان به‌ ئینگلیزی نوسراوه.

هه‌ندێ فهره‌هه‌نگی کوردیم به‌کارهێناوه، که ته‌نها چه‌ند پیتیکیان ته‌واو بووه.

هه‌ندێ ووشه‌و زاراوه‌ش به‌ ناچاری خۆم وه‌رم گێراوه‌وه به‌و هیوایه‌ی که خوێنه‌ری به‌رێز لییان تێ بگات.

زۆربه‌ی ناوی نه‌ندام وه‌نخۆشی وه‌رموم وه‌نده‌ره‌کان له‌گه‌ڵ ناوه‌ کوردیه‌که‌ی به‌ (عه‌ره‌بی و ئینگلیزی)م له‌ ته‌نیشته‌یه‌وه‌ نوسیوه‌وه تاوه‌کو زیاتر پوون و دۆکیومینت تر بێ.

ناوی سه‌رچاوه‌ عه‌ره‌بی و بیانه‌کانم له‌ په‌راویژدا هێناوه، به‌لام وه‌رم نه‌گێراوه‌ته‌وه سه‌ر زمانی کوردی، تاوه‌کو خوێنه‌ری به‌رێز هه‌رکاتێک ویستی بتوانێ به‌ ئاسانی بگه‌ڕێته‌وه بۆ ئه‌و سه‌رچاوانه.

رنگه خوشکردن (چوونه ناو بابەت)

پیاو: بریتی یه له نۆرینه‌ی مرقۆ، له و کات له‌داک ده‌بیټ تاوه‌کو کۆتایی ژیا‌نی پښی ده‌لښ پیاو، بچو‌کراوه‌که‌شی پیاو‌که‌یه. ¹ کاتئ به‌ سیفه‌تیش باس ده‌کریت پیاو مانای توندو‌تۆل و ته‌واوه (الشدة والکمال). ²

ئافره‌ت: نیوه‌و ته‌واو‌که‌ری ئاده‌میزاده، له زمانی عه‌ره‌بی له (مرا. مرأ: مرأ الرجل یمرء مرءة والمرؤة: الرجولة والإنسانیه) هاتوه، واته له ووشه‌ی پیاوه‌تی و مرقایه‌تی هاتوه. به‌چەند ووشه‌یه‌کی تریش ناسراوه: ژن، ئافره‌ت. ³ که‌واته ئه‌م نوو په‌گه‌زه‌ بۆ ئاوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی سه‌ر زه‌وی و ته‌واو‌کردنی کاری یه‌کتری و پښکه‌وه‌ژیا‌ن هاتوون، نه‌وه‌ک بۆ دژایه‌تی و دویه‌ره‌کی. خوای گه‌وره‌ بۆ هه‌ر یه‌کیان پێدا‌ویستی ته‌واوی جه‌ستی و ده‌رونی دا‌بین کردوه، تاوه‌کو بتوانئ به‌پښکی و بئ جه‌خت له‌خۆ کردن کاره‌کانی ته‌نجام بدات.

هه‌روه‌ک چۆن خوای گه‌وره‌ ئاده‌میزادی له‌دوو په‌گه‌زی نۆرو می هیناوه‌ته‌ بوون، گیان‌دارانی تریش هه‌روه‌ها، هه‌ر‌دوو په‌گه‌ز به‌رده‌وام دلایان بۆ یه‌کتر ده‌چیت به‌هۆی بوونی ئه‌و جیا‌وازیانه‌ و به‌هۆی په‌یوه‌ندی جنس و جووت‌بوون نه‌وه‌ی دوا‌ پێژ په‌یدا ده‌بی و جۆری مرقایه‌تیش ده‌پاریزئ، هه‌روه‌ها زه‌وی خوای گه‌وره‌ش ئاوه‌دان ده‌که‌نه‌وه‌و له‌سه‌ری ده‌میی‌نین تاوه‌کو کاتیکی دیاری کراو. به‌بی ئه‌م شیوه‌ش هه‌رگیز ژیا‌ن به‌ره‌و پێشه‌وه‌ نا‌پوات و جۆره‌کانیش نا‌پاریزئ، هه‌روه‌ک خوای گه‌وره‌ فەرمو‌یه‌تی: ﴿زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ﴾ آل عمران: 14

خوای گه‌وره‌ ده‌فەرمو‌یی: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ یس: 36

1- ابن منظور، أبو الفضل، محمد بن کرم، 154/5.

2- الزبيدي، محمد مرتضى، تاج العروس من جواهر القاموس، 334/7.

3- ابن منظور، لسان العرب، 62/13.

سید قوتب الله د دربارې ته تفسیرې هم نایه ته دلې¹:

نو خواجه که له همدو شتیک - مړاؤ، گياوگول، نه توم وزه پرات - جووت و نورو مټی دروست کړدوه و له ناو کیانی بوونه وهران (به شاده میزاد و گیانه به رانی تره و) فیرته تی لیک نریک بوونه و دی خولقاندوه، چ له ناستی تاک و چ له ناستی کومه ل. مړفیش له باره یی نو ناره زوه و له پړزی پېشه و دی همدو گیانه وهرانی تره. له نه نجاسی نو ناره زوه فیریه و به یه ک گیشتن دروست ده بیټ له نیوان همدو په گز بق ناره زوه کی تری گوره تر، که به کومل بوون وکاری هاو به ش وپیکه و ژبان، نه وک ته نها بق ناره زوه ک و پتو بستیه کی تاکی وکاتی.²

فیرته - خلیفت (الفطرة): بریتیه له و پیکهاته یی که وا خوا دروستی کړدوه له ناو شاده میزاد بق نه و دی به هوی و نه و بنا سئ. همدو ها به مانای دروست کړدن و داهیتان دیت له پووی جه سته یی وده رو نیه و.

خوا یی گوره د همدو ویی: ﴿ فَأَقْرَبَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30، واته نه یی نینسان ندر به چاکی و دروستی پو له م ناینه پاک و بیگه رده یی نیسلامه بگو له سهر نو خلیفته بن خوا خلیکانی له سهر دروست کړدوه و نابی هیچ جوره گورانکاریه ک بکری له دروست کړاوی خوا ونه مه ش ناین ویا وری پاکه، به لام ندریه یی خلیکان نازان.

همدو ها له همدو و دی پتفه مبه ردا هاتوه، که نه بی همدو یره ﷺ له پتفه مبه ری خوا ﷺ ده یگړتیه و: ((ما من مولود الا يولد على الفطرة، فأبواه

1 — سید قطب ابراهیم: ژانای پایه به رزی نیسلام، له سالی 1904 له میسر له دایک پوه، شاعیر و نویسه رو پو شنیرې زمان پالونه. ده ستنکی بالای همدو له زیندو کړنه و دی گیانی نابنی موسولمانان، خا و نه یی په راویکی ندره، له سالی 1966 له سیداره دراوه له لاین په گز په رستی عرب ب جمال عید الناصر. الزرکلی، خیر الدین، الأعلام، 147/3.

2 — سید قطب، مقومات التصور الإسلامي، ص 371.

یهودانه، او یصترانه، او یجسانه، کما تَنْتَجِ البهیمةَ بهیمةً جمعاء، هل تحسون فیها من جدعاء))¹. واته هه موو که سیپک که له دایک ده بیت وهاته دونیاوه باوه پی هه یه به یه کتابی خوا به هوی نه و فیتره و پیکهاته ی بویان دانراوه به لام دایک ویاوک وده وروبه وایان لیده که ن بین به جوله که و گاوو ناگر په رست.

هه روه ها فیتره ش به مانای نیسلام و ناینی خوا دیت که و باوونی شاده میزادی له سر دانراوه. و هیان به مانای گوپرایه لی و میلیت دیت (الملة والطاعة)². فیتره ت به مانای باوه رو نیمان دیت به وهی که و خوی گوره خولقینه ری ناسمان و زه مینه، نه گهر له خه لکان بپرسیت کی نه وانه ی دروست کردوه، نه و هه موو ده لین به لی خوی گوره دروستی کردوون، هه ر نه مه شه فیتره ی یه کتابه رستی ﴿وَلَیْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَیَقُولُنَّ اللهُ﴾ الزمر: 38.

به لام نه و فیتره ی نیتمه باسی ده که ین ویا به ته که مان له سر ی بنده بریتی یه له فیتره ی جوانترین و به رزترین دروستکراوه کانی خوا که شاده میزاده (به هه ردو په گه زیوه نیرو می)، نه و فیتره یه ش بنده به پیکهاته ی جهستی و دهرونی، به دل و عقل وهوشی هه موو تاکیک و خیزان وکومه لگو هه موو تیره و هوزو و گهل و نه مه تیکه وه.

1- البخاري 29- الجنائز باب: 78 حديث: 1293 ، 456/1. والبخاري: 65- كتاب التفسير باب: لا تبديل لخلق الله حديث: 4775 ، 651/8.

2- الطبري، أبو جعفر، جامع البيان، 48-49/11. فتح الباري 65: كتاب التفسير، باب: لا تبديل لخلق الله ، 651/8.

بہرگی یہ کہم

به‌رگی یه‌که‌م

پینکاته‌ی جه‌سته‌یی و دهرونی نیرینه و مینه و

جیاوازی نیوانیان

به‌شی یه‌که‌م : پینکاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزان‌ی نه‌ندام و نورگانه دیارمکانی ه‌ردوو
به‌گه‌زو جیاوازی نیوانیان

به‌شی دووم : پینکاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزان‌ی نه‌ندام و نورگانه ووردمکانی ه‌ردوو
به‌گه‌زو جیاوازی نیوانیان

به‌شی سی‌یم : جیاوازی نیوان ه‌ردوو به‌گه‌ز نه‌ بواری دهرونی و عه‌قلی و دهمارگیری.

د پروازې:

ګر به ووردی له جهستهی ئاده میزاد پروانین ده بینین که و له جهستهی گشت گیانله به رانی تر جوانترو سه رسور هینته رو ته لیسمای تره له پووی پښکاته و کاری نه ندامه کانی، تاوه کو ئیستا هه ندیک شتی شاراووی نیادا به دی ده کریت له پښکاته و کاری نه ندامه کانی.

جهستهی ئاده میزاد له هه زاره ها ملیار خانه پښکاتوه^۱ و خانه ش یه ککې سه ره ککې پښکاته ی دروست بوونی هه موو گیانله به ریکه، کومه له خانه کیش شانه پښکده هینن و شانه کانیش نه ندام (نورگان) پښکده هینن، کومه له نه ندامیکیش کونه ندام (سیسته م) پښکده هینن و هر نه ندامیک و شانه یه کیش کاری تایبه تی خوی هه یه.

هه رچه نده زانستی توپکاری به لای نه وده ده چیت که و جهستهی ئاده میزاد یه ک شپوه و ناکاری هه یه له هه روو په ګر زده، به لام له راستیدا زږر جیاوازی هه یه له نیوان خانه کان و شانه کان و نه ندامه کانیا نده.

لیږه وه باسی خانه و شانه له یه کچووه کان ناکه یین، به لکو زیاتر باسی خانه و شانه و نه ندامه جیاوازه کان ده ککین، که زیاتر خویان ده نوینن له نه ندامه کانی زاوړی و پښتنه گلانده کان و کار ګر یه کانیا ن له سه ره شوینه کانی تری له ش، که بوونه ته هوکاري سه ره ککې جیاوازی نیوان هه روو په ګر ز له هه روو باری جهسته یی و ده رو نیه وه.

پیش چوونه ناو بابه ته که مانه وه خالیکې ګر ګر هه یه پښو یستی به باسکردن هه یه، نه ویش نه ویه که و زږر پښو یسته نه و دوو په ګر زه جیاواز بن، تاوه کو نه و شاره زوو فیتیه بیتده ی بز نریک بوونه وه و به یه ک ګه یشتن و مانه وه ی جوری ئاده میزاد له سه ره پووی زه وی و به رده وام بوونی. ئاده میزاد له سه ره تای دروست

بورونی کورپه له خوی هه ردو په گزی تیاپه، به لام کاتی هورمونی نیرینه (تیسوستیرون) زیادوو له ناو خوینی کورپه له که شوا ده بیته په گزی نیرینه، هر کاتی هم هورمونه پړزه که ی که م بوو ده بیته په گزی مینه. لیره وه دیار ده که وی کهوا هورمونی مینه (تیستروجین و بروجیسترون) هیچ پۆلیکیان نیه له دیاری کړنی په گز چ نیرینه بیت وه پان مینه، هه روک خودای گوره ده هورمونی: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ إِنَّ مِنْ نُفُوسِ ذَاتِنَا﴾ النجم : 45 - 46.

وهك لای هه مووان ناشکرایه کهوا هه ردو کوته ندای زاونتی نیرو می به ته نهایی ده ژمیردین به دوو کوته ندای که م وکورت، چونکه هه ریه کیان به ته نهایی چی بو ناکریت بو پاراستنی جوړی شاده میزاد، به لام کاتی پیکه وه کوکرانه وه ده به کوته ندایکی ته واو توانای شه وهی ده بیت کاری خوی نه نجام بدات وه کاتی جووتبوونیان هاوسه نگی ته واو دروست ده بیت له پڑانی هورمونه کانی هه ردو په گز به پړزه ی دیاری کراو پتویست.

زانا " بریدیف" له و باره یه وه ده لی: یه ککرتی هه ردو په گز ته نهایی بو پاراستنی جوړ نیه، به لکو بو گه شه ی که سایه تی شاده میزادو ثاره زووی بو گه یشتن به که مال و نه مری یه (الکمال والخلود). گه ر ثامانجی به یه که گه یشتنی جینسی (سیکسی) بو گه یشتن به لوتکه ی ته واو که ری خودی مرقایه تی (التکامل الذاتی) بیت، نه مه شه ده گه یه نی کهوا هه ریه کیان له م دوو په گزه نیوه ی مرقایکی ته واوون و پتویسته یه کتری بگرن تاوه کو بگنه پله ی ته واو له سه لماندنې خودو وکه مالی مرقایه تی.¹

هه روک ووتمان یه کیان له ثامانجه کانی سلوکی جینسی مرقایه بریتیه له ته واو کړنی خودی مرقایه تی، نه مه ش شه ده گه یه نی کهوا دوو نیوه به ش هه یه و پتویسته بگن به یه ک تاوه کو بینه به شیکي ته واو، هه رده م هه ردو لا هه سستیکی

خەست و بەردەوام دەكا كەوا ئەو كەم و كورتىەكى تىايە و ئارەنەوى دىدارو بەيەك گەيشتن و تەواوكارى دەكات. واتە لىرەو دەگەينە ئەو ئەنجامە كەوا ئەم حالەتە وەك ھەردىولای ھاوكىشەى كىمىاوى وابە پىزىستە ھاوكىش و ھاوسەنگ بن.¹

1- السلوك: بىرىنچە لە كۆرمەلىك لە وەلامەنەردەى دەمارە خانەكان بۇ ھەست و پىزىستەردەكانى دەپويىەر، وئەندامە پەيوەندىدارەكانى لەش دەست دەكەن بەجىبەجى كرىنى ئەو وەلامانە. جاسم كرىم حبيب، رسالة في سلوك الإنسان، ص 15.

به شى يه كه م

پنكهاتهى تويكارى و كارنه ندمزاني كونه ندام ونه ندامه دياره گاني
ههردوو ږمگه زو جياوازي نيوانيان

باسى يه كه م : پنكهاتهى تويكارى و كارنه ندمزاني په يكه ره كونه ندام وكونه ندامى دعمار

باسى دووم : پنكهاتهى تويكارى و كارنه ندمزاني كونه ندامى سوري خوښ وهه ناسه دان

باسى سنيهم : پنكهاتهى تويكارى و كارنه ندمزاني كونه ندامى زاوړى وميزمړو

باسى يەكەم

پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی پەیکەرە کۈنەندام و کۈنەندامى
دەمار

بەندى يەكەم: پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی پەیکەرە کۈنەندام

- پىشەكى پەیکەر کۈنەندام

- بەشەگانى پەیکەر کۈنەندام

بىرگەى يەكەم: تەمۈرە پەیکەر

يەكەم : كاسە سەر.

دووم : بىرىمى پىشت .

سېيەم : قەلەمىزى سىنگ (كۈلەى سىنگ و پەراسومگان)

چوارم : پىشتىنەى حموز

بىرگەى دووم : پەلە پەیکەر

بەندى دووم: پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی کۈنەندامى دەمار

بىرگەى يەكەم: نەلۈندە کۈنەندامى دەمار

يەكەم : دەماخ

دووم : بىرگە پىلتك

بىرگەى دووم: چىۋە کۈنەندامى دەمار

بەندى يەكەم: پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی پەیکەرە کۈنەندام

- په‌یکه‌ره‌ کۆنه‌ندام

په‌یکه‌ر کۆنه‌ندام له‌ ژبانی کۆرپه‌له‌ له‌ ناو سکی دایکی له‌ هه‌فته‌ی پێنجه‌مین وشه‌شه‌مین دروستبونی ته‌واو ده‌بێت، له‌ سه‌ره‌تاوه‌ وه‌ک کپکپاگه‌ وایه‌ و ژماره‌یان ژۆره‌ ده‌گاته‌ 360 ئێسک، له‌ دوایدا هه‌ندیکیان په‌کتری ده‌گرن و ژماره‌یان ده‌بێته‌ 206 له‌ ماوه‌ی 20 سالی ته‌مه‌ندا. له‌ مرۆفی گه‌وره‌ ئێسکانه‌کان 5/1 ی کیشی له‌ش پێک ده‌هێنێ.

ئێسکانه‌کان له‌ له‌شی مرڤدا به‌م شێوه‌یه‌ دابه‌ش بووه‌: (که‌له‌ی سه‌ر: 22، ئێسکانه‌کانی گۆی: 6، بڕپه‌ری پششت: 26، په‌راسووه‌ ده‌فه‌ی سینگ: 25، په‌له‌کانی سه‌ره‌وه‌: 64، په‌له‌کانی خواره‌وه‌: 62، ئێسقانی الالمی: 1).¹ (بنواپه‌ شێوه‌ی ژماره‌ 1: په‌یکه‌ره‌ کۆنه‌ندام).

ئێسکان توانای به‌رگی پاله‌په‌ستۆی زۆری هه‌یه‌ ده‌گاته‌ 600 کیلوگرام/سم² پێش نه‌وه‌ی بشکێت، نه‌وه‌ش به‌ هۆی نه‌وه‌یه‌ که‌ ماده‌ی کانزایی زۆر تیا به‌ هۆی ئێسکانه‌ په‌یکه‌ره‌وه‌ ئاده‌میزاد شێوه‌ی تاییه‌تی ده‌ره‌وه‌ وه‌رده‌گرێ و ماسۆله‌کش له‌سه‌ر ئێسکانه‌وه‌ به‌نده‌ و هاوکاره‌ بۆ وه‌ستان و جۆلانه‌وه‌ وله‌ناو مۆخی ئێسکانیش خۆرۆکی سووری خۆین دروست ده‌بێت، هه‌ندێ ئێسکانی پته‌ویش هه‌ن وه‌ک سندوقێکی پاریزه‌ر هه‌ندێ نه‌ندام ده‌گرێته‌ خۆی وه‌ک که‌له‌ی سه‌رو بڕپه‌ری پششت که‌ ده‌ماخ و دپکه‌ په‌تکه‌ ده‌پاریزن.

ئه‌و په‌یکه‌ره‌ی باسما‌ن کرد ناتوانیته‌ خۆی به‌ته‌نها بجۆلێ به‌بێ هاوکاری ماسۆله‌کانی ده‌ریه‌ری، ماسۆله‌کانیش پارێزگاری ده‌مارو بۆپی خۆین و نه‌ندامه‌کان ده‌کهن، جومگه‌کان توندوتۆڵ و جینگێر ده‌کهن و به‌گه‌شتی هۆکارن بۆ وه‌ستانی په‌یکه‌ری ئاده‌میزاد به‌شێوه‌یه‌کی راست و دروست و پۆلێکی دیارو کاریگه‌ریشیان هه‌یه‌ له‌ دروستکردنی گه‌رمی له‌ش.² ژماره‌ی ماسۆله‌کانی ناو له‌شی مرۆڤ له‌ 600 ماسۆله‌کی گه‌وره‌و بچوک زیاتره‌، که‌ هه‌ندیکیان چه‌ند

1—Thibodean AG & Patton TK (2003). *Anatomy&Physiology*. P: 210.

- Rouviere J P. *Anatomic Topography*. P: 17.

2— John W&Ir W (2001). *Human Anatomy& Physiology*. P: 268.

کیلوگرامن و هندیکیان ته‌ن‌ها سانتیمتر ټکن له درزۍ، هه‌یانه‌ش به ناسانی نابینرۍ وه‌ک ماسولک‌ه‌ی ناو‌گړۍ‌چکه. به‌گشتی ماسولک‌ه 40-50 % ی کیشی له‌ش پټکده‌ه‌ینۍ^۱.

به‌شه‌کانی په‌یکه‌ر کونه‌ندام

نیسکانه په‌یکه‌ر له دوو به‌شی سهره‌کی پټکهاتووه:

برگه‌ی په‌که‌م: ته‌ومره په‌یکه‌ر (الهیکل المعوری - Axial skeleton).

له‌و نیسکانانه پټکهاتووه که ده‌که‌ونه ناوه‌راستی له‌ش وژماره‌یان 80 نیسکانه، نه‌مانه‌ن: که‌له‌سهر، نیسقانی لامی، برپر‌ه‌ی پشت، قه‌قه‌زه‌ی سنگ.

برگه‌ی دووم: په‌له په‌یکه‌ر (الهیکل الزائدی - Appendicular skeleton).

له نیسکانی ه‌ردیو په‌له‌کانی سهره‌وه‌و خواره‌وه پټکهاتووه وژماره‌یان 126 نیسکانه. له‌به‌ر به‌یه‌کچونی زږدیه‌ی هم نیسکانانه له ه‌ردیو په‌گه‌ز، ته‌ن‌ها ناومان بردن و ژماره‌مان کردن.

برگه‌ی په‌که‌م: ته‌ومره په‌یکه‌ر

په‌که‌م: کاسه‌سهر (الجمجمة - Skull).

له 22 نیسکان پټکهاتووه و دوو کومه‌ل پټکده‌ه‌ین:

أ- نیسکانی کاسه‌ی سهر (عظام القحف - Cranial bones) ده‌ماخ له‌ناوی جیگیر بووه و ده‌بیاریزیت و ژماره‌یان 8 نیسکانه.

ب- نیسکانه‌کانی ده‌م وچاو ژماره‌یان 14 دانه‌یه.

۱- عایده عبد الهادی، فسیولوجیا جسم الإنسان، ص 388.

جیاوازی نیوان کاسه سهری پیاووژن؛¹

1- به شیوه یه کی گشتی کاسه سهری ژن بچوکترو سوکتره له کاسه سهری پیاو.

2- کاسه سهری ژن که میځ دریزتره له پووی نه ستونیه وه له وهی پیاو.

3- پوی پتیشه وهی کاسه سهر له ژنان خرو پانتره له وهی پیاوان.

4- نوو به ریزونه وهی نیسکانی پشته گوی که متر دیاره له ژنان له وهی پیاوان.

5- خالی پتیکه وه لکانی ماسولکه و نیسکانه کان که متر دیارن و توندوتولیشیان که متره له ژنان. بنواپه شیوه ی ژماره 2: کاسه سهر.

له بهر نه م جیاوازیانه، سهر دهم و چاری په گزی میتینه جوانترو خروپانتره، به ریزی و نرمی که متر پیوه دیاره له سهر برزو دوی گویچکه و چه ناگی.

دووم: برپرپی پشته العمود الفقري - Vertebral column.

برپرپی پشت له بنګه ی کاسه ی سهر تا وه کو کلینجه دریز ده بیته وه، له زنجیره یه ک نیسکان پتیکه اتوه و ناسراون به برپر. له تمه نی مندالی ژماره یان 33 برپرپی، به لام کاتی پتیکه یشتن و گنجیه تی ژماره یان 26 برپرپی، 5 له م برپرپانه یه کتری ده گرن و ناوچه ی سی به نده (العجز - Sacrum) پتیکه هینن، 4 برپرپی تر یه کده گرن و ناوچه ی کلینجه پتیکه هینن (العصص - Coccyx). به مهش 24 برپرپی ده میتینیه وه و به م جیره دابهش ده بن: برپرپی کانی ناوچه ی مل 7، برپرپی کانی ناوچه ی سنگ 12، برپرپی کانی ناوچه ی که له که (القلنیة) 5، له که ل کلینجه و سینه نده ژماره یان ده بیته 26.

برپرپی پشت درکه مزخی له خوگرته وه ده پیاوژن، کاسه ی سهریشی هه لگرتوه، په راسوه کان و ماسولکه کانی پشتی پیوه لکاوه.

1- Kevin.T.P & Gray.A. *Anatomy & Physiology*. P:213-227.

- John.W.H, JR, *Human Anatomy & Physiology*. P: 217.

بنظر: قرشی محمد علی و طاهر عثمان علی، التشریح البشري الوطیفی، ص 516-520.

وربشارد سنل، التشریح للسریری لطلبة الطب، ص 854-859.

به شپږه په کی گشتی بربره ی پشتمی نترینه ی ته وای، نریکه ی 70 سم ده بیت، به لام له مینه 60 سم.¹

به گشتی گه نجی کوږ له کچان دریژتن، ئیسکانه کانی دریژتړه و گه وده تړه و قورستره، هه وده ها ماسولکه کانی به قه باره تړه، نه مهش وای کردوه که وای شپږه که ی زبر وتوند دیار بکه ویت (اکثر خوشونه)، نه مانهش به هوی کاریگری هورمونه کانی گه شه و پژینه ی سرگورچیل و دهره قی به. توانای ماسولکه و ژئ و جومگه کانی پیاوان به هیزو توندوتوله نه مهش وای کردوه پیاوان کورج و گولتر بن له کانی مناوړه و سورانه و ده ی ناکاو.

له لایه کی تره وده کچی پینگه یشتو کورت تر دیاره، ئیسکانه کانی بچوکترو سوکتره و ماسولکه کانی قه باره کی مته، به لام پژه ی چوری له شیان نذر زیاتره له کوږان به تاییه تی له سر سنگ و مه مک و شان و که له که و پانیان. نه مانهش وای کردوه کچان خړوخولتر بن له کوږان و جوانتر دیاربن له شپږه و نه دگاری دهره وده.²

له بهر نه هم هویانه و هندی هکاری تری جه سته یی وده ورونی وهورمونی³ خوی گه وده له سره ناوړه تانی واجب نه کردوه سوارچاکی و نذرانبازی و پمبازی و کوشتارکردن له گوره پانی شه، به لام گه به شداری کرد، نه رکی گونجاو بق نه و بریتی به له خزمه تگوزاری کومه لایه تی و پزشکی وهاندان.

سینه م: هه هه زوی سنگ (کوله و وپه راسوه کان).

پنکه اتوویه کی ته خت ودریژه، له سس ئیسکانی پنکه وده لکاو پنکه اتووه و ده که ویتنه پیشه وده ی سنگ، دریژه که ی 15-20 سم ده بیت و لای خواره وده ی

1- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 232.

2- Kenneth LB (1990). *Principle & Practice of Endocrinology*. P: 1596.

-Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 138.

3- دریژه ی نه و هویانه له به شه کانی دها تودا باس ده که ی. له به رکی دوه م باسکی نثرو ته سلی نه و بورانه ی که گونجاو بق ناوړه کاری نیادا بکات، له که ل هینانه وده ی به لگی پزشکی و شرعی ده که ی (به پشتمونی خوا).

تيزه و له هره دورو ته نېشته وه په راسوه کاني پټوه بنده .

نيسکاني کوله له پياوړان دريژترو نه ستورتره له وهی ثافره تان، پشتينه شان و په راسوه کاني پياوړان تره نه مهش به هوی نه وه په که وا سپه کاني پياو له قه باره و کيش زياتر له وهی ثافره تان و په هوی جياوازي جوړو شتوهی ه ناسه دانه .¹ پناوه شپوهی ژماره 3: قه فزهی سنگ .

چوارم: پشتينهی هوز (حزام العوض - الورك - Pelvic-hip-girdle).

نيسکانه کاني حوز له دور لای وه يك پيکهاتوه ، هره دورا له پوی پيشه وه په کتری ده گرن به هوی گرنی موسلدانه (الارتقاء العاني-Pubic symphysis) وله دواوهش به ستران به نيسکاني سى بنده وه وه پشتينه په کی ليکاتوه . نه و پشتينه هيزو توانا ده به خشى به په له کاني خواره وه تاوه کو بتوانى به شيك له کيشی له ش هه لگري . هه ر لایه که له حوز له سى نيسکان پيکهاتوه : کلوت (الحرقه - Iliam)، موسولدانه (العانة - Pubis) ، سمت (الاسك - Ischiam) نه م سى نيسکانه له تمه نی 17 ساليده په کتری ده گرن له ناوچهی (الحق - Acetabulum) که بریتیه له چالينکی نيوه بازتهی پتی ده لين : (فولکه بزاشای) له پوی دهره وهی حوز وه له گه ل سه ری نيسکی پان په کتری ده گرن وجومگهی حوز پيکه دهين (Hip joint) .

کونينکيش له نيوان نيسکی سمت وموسلداندا هیه پتی ده لين (داخراوه کون) به په رده په کی به هيز داپوشراوه وه نديک مولولو لهی خوین وده ماری پيدا ده پوات تا په لی خواره وه .

نيسکانه کاني پشتينهی حوزو سى بنده و کلينجه حوز پيکه دهين، دور حوزيش هیه : حوزيکی دريښهی گوره که ده که ویت لهی سه روه و به نيسکان ده وره نه دراوه وه ندی پارچهی کونه ندای هرسی تيايه و حوزيکی پاسته قينهی بچوک له لای خواره وه که به که کلينجه و موسلدانه و کلوت ده وره دراوه و ده روازهی

- (مدخل) چوونه ژورو دهره چې هاتنه دهره وهی (المخرج) هه په.¹
- ګر به ووردی سهیری شتوہی هوزی هرنو په ګز بګین جیاوای نڈر به دی دہکرت له نٹوان هوزی نٹره و می په، نه و جیاوایانه هه موویان هاوکارن بو کرداری سک پریون ومنال بوون وجیاوایه کانیش نه مانه ن:²
- 1- ٹیسکانه کانی هوزی نٹرینه قورس وزیرہ، ماسولک و ژئ په کانی که پیوہی بهندن توندو به هینن. له می په ٹیسکانه کان سوک وناسک ولوسه، ماسولک و ژئ په کانی نهرمن وتوانای کشانیان نڈره.
- 2- دہروازہی هوزی پاسته قینه له می په بازنییی په، به لام له نٹره بچوکرته و، له شتوہی دل دایه.
- 3- هوزی پاسته قینه له می په فراوانتره و چالایی که متره به به راورد له ګل نٹره.
- 4- دهره چې هاتنه دهره وهی هوزی پاسته قینه له می په فراوانتره.
- 5- ګوشه ی که وانی موسلدانه له می په 90 پلہ په، به لام له نٹره ګوشه کی تیڑه.
- 6- ګرتی موسلدانه و ډرکه سمت له می په بق پوی دهره وه لاریوونه ته وه تاوه کو له کانی کرداری ګه شه ی کوړپه له ومنال بوون نازاری کوړپه له نه دات.
- 7- کلینجه له می په کوړترو فراوانترو ته خت تره به به راورد له ګل کلینجه ی نٹره.
- 8- پارچه ٹیسکانه دهرچووه کانی کلینجه له می په که مترن و بچوکرتن.

1— John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 215-216.

- Stuart C & Cristoph J (2000). *Obstetric by ten teachers*. P: 104.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 247.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 217.

پنظر: ریشارد سنل، التشریح السریری لطالبه الطب، ص 363. ومحمود بدر، الأساسیات فی تشریح الإنسان، ص 148. وقرشی محمد علی، التشریح البشري الوظيفي، ص 240. والمط، الجسم البشري، 250/1.

- 9- شتووی داخراوه کون له مې په سې گوشه یی په، له نتره هیلکه یی په.
- 10- ئیسکانه کانی سې بنده له مې په زیاتر توانای جوله ی هیه.
- 11- گزوشی کلنجه و که له که که متر بهره و ناو حوز بۆته وه، نه مهش وای کردوه تیره ی حوز زیاد بکات له پروی پېشه وه و پشته وه.
- تیره ی حوز (له ناستی دهر وازی هاتنه ژورده وه) له پېشه وه بۆ پشته وه که بریتیه له ماوه ی نېوان ناوه راستی موسلدانه و کلنجه نزیکه ی 11 سم ده بیت، تیره ی حوز له تهنیشه کان واته له راست بۆ چه پ 13 سم ده بیت. هردوو تیره له مې په 1 سم زیاتره به بهرورد له گهل نتره. تیره ی حوز (له ناستی دره چه) له پېشه وه بۆ پشته وه 13.5 سم، تیره ی له راست بۆ چه پ 11.5 سم ده بیت، به لام بۆ حوزی نتره ته نها 8.5 وه 8 سم ده بیت بۆ هردوو تیره یه که له دوا ی یه ک.¹
- شتنکی به لگه نه ویسته که حوزی ئافرهت جیاواز بیت له حوزی پیاو، چونکه کارنکی گرنگی له سهره، بۆیه پتویستی به چند سیفه تینکی پتویست هیه که حوزی پیاو نه م پتویستیه ی نیه. نه م کاره گرنگهش بریتیه له گه شه و خواردن پیدان و پاراستن وهاتنه دهره وه ی کورپه له و پارچه پتوه لکاوه کانی تره کاتی له دایکبوون. به کورتی نه م شتو ته تایبه ته ی حوزی ئافرهت واده کات کاری له دایک بوون ئاسان بکات بۆ هردوولا، دایک و کورپه له.
- پاش لینکۆلینه وه له ئیسکانه کانی حوزی ئافرهت، ده بینن به گشتی ئیسکانی ئافرهت به شداری ده کات له هندی سیفاتی فیتری په یوه ست به ره گزی مینه، وه که ناسکی و سووکی ئیسکانه کان و ته ختی و که می گری و گول و زبیری و تیایدا، زیاد ی لوسی و که می قولی چاله کانی. له لایه کی تره وه سیفه ته کانی ئیسکانی پیاو پېچه وانه ی سیفه ته کانی ژنانه. بنواړه شتو ی ژماره 4: حوزی مینه و نترینه —²

1— Stuart C & Cristoph. *Obstetric by ten teachers*. P: 105 -106.

2- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 337.

به ندى دووم: پټکاته‌ى تویکاری وکارنه‌ندمزانى کونه‌ندامى دهمار

کونه‌ندامى دهمار له‌کاتى دروست بوونى له کوربه‌له به قوناغى زږودا نږده‌په‌ریت تاوه‌کو ده‌گاته کټش وقه‌بارهى گونجاوى خوى له‌تمه‌نى گه‌نجبه‌تى. زیاتر له همومو کونه‌ندامه‌کانى تری له‌ش ثابیه‌تمه‌ندى خوى هه‌یه، به‌پیشه‌واى همومو کونه‌ندام ونه‌ندامه‌کانى تر ده‌ژمیردرى، به‌هاوکارى له‌گه‌ل کویره‌گلانده‌کان ښه‌رک وفرمانى همومو نه‌ندامه‌کانى تری له‌ش پټکده‌خن وناراسته‌و کونترولی ده‌کهن. به‌ووردترین وئالوزترین نه‌ندامى له‌ش ده‌ژمیردرى وتاوه‌کو نیستاش زانایان زږد له‌لایه‌نه‌شاراوه‌کانى نه‌و نه‌ندامه‌نازانن.

کونه‌ندامى دهمار له‌پړوى پټکاته‌وه‌دو به‌شى سهره‌کيه: ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار وچپوه کونه‌ندامى دهمار. له‌پړوى کرداره‌وه‌سى به‌شى سهره‌کيه.

برگه‌ى یه‌که‌م: ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار الجهاز العصبي المركزي

(Central nervous system-

بریتیه له‌ناوه‌ندى ته‌حه‌کوم وکونترولی همومو کونه‌ندامى دهمار، چونکه همومو هسه‌ته‌کانى له‌ش ده‌بیت بجیته ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار تاوه‌کو بتوانى شیبیان بکاته‌وه، ته‌فسیرو مانایان بڼ‌دیاری بکات ووه‌لامیان بداته‌وه. همومو فرمانه‌کانى تر بڼ‌پژینه‌گلانده‌کان وجوله‌ى ماسولکه‌کان وکاره‌کانى تری پټویست له‌ویوه‌ده‌رچیت.

ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار له‌پړوى پټکاته‌وه‌له‌دو به‌ش پټکیدیت: ده‌ماخ ودرکه‌په‌تک، به‌هه‌مان شپوه‌له‌پړوى کارو کرداره‌وه‌ده‌کرښه‌دو به‌شوه: کونه‌ندامى دهمارى جه‌سته‌یى (جهاز عصبي جسدی- Somatic nervous system) وکونه‌ندامى دهمارى خویى (جهاز عصبي مستقل- Autonomic nervous system). کونه‌ندامى دهمارى جه‌سته‌یى فرمان له‌ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار ده‌گوازیته‌وه بڼ‌ماسولکه‌کانى له‌ش بڼ‌جولانه‌وه‌یان، نه‌م جولانه‌وه‌ش به‌ناره‌زوى مروه‌(الارادیه)، به‌لام فرمانى کونه‌ندامى دهمارى خویى گواستنه‌وه‌ى

فرمانه کانی ناوه ننده کونهدامی ده ماره بقونهدامه کانی لهش به شیوه یه کی خونو ویست، وه ک پتکخستنی لیدانی دل، دهست به سه راگرتنی هه ناسه دان و پزینه کانی کونهدامی هه رس و ئاره ق کردن و ماسولکه لووسه کان وهی تریش. ئه م کونهدامهش ده کریت به دوو به شه وه، یه که میان به شی به سوز (تقسیم ودي - Sympathetic division)، دوو میان به شی ته نیشت (هاوسی ی) به سوزه، (تقسیم لا ودي - Parasympathetic division) که کاری به کیکیان پیچه وانه ی کاری نه وی تر یانه وه که نه وه ی گه ر یه کیان پزینه ی گلاندیک زیاد بکات، نه وای به شه که ی تر پزینه ی گلاندکه که کم ده کاته وه.¹

یه که م: دماغ (الدماغ - Brain).

له جوار به شی سه ره کی پتکهاتوه:

1- قه ده ده ماخ (جذع الدماغ - Brain stem) له مانه پتکهاتوه:

ا- لاکیشه مؤخ (النخاع المستطیل - Medulla Oblongata).

ب- پرد (الجسر - pons).

ج- ناوه ننده ده ماخ (الدماغ المتوسط - mesencephalon-Midbrain).

2- نێوانه ده ماخ (الدماغ البيني - Diencephalon) پتکهاتوه له:

ا- لائک (المهاد - thalamus).

ب- الوطاء (hypothalamus).

3- مێشک (المخ - Cerebrum): له دوو نیوه گۆی لای راست و چه پ

پتکهاتوه.

4- مێشکۆکه (المخيخ - cerebellum).

له بهر گرنگی ده ماخ خودای گه و ره له ناو سندوقیکی به هیزی داناوه (کاسه سه ر)

1- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 435.

-John WHole, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 400- 405.

-Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 38

که توانای زږد هغه یو بهر ته ست کېدنی صدمه کانا (الصدمات)، توانای بهرگرۍ پال په ستوۍ زیاتره له 50 پال په ستوۍ ه و/ سم² هغه¹.
 ده ماخ له نندامه گوره کانی له ش ده ژمیردۍ وکښی نزیکه ی 1300-1400 گرام ده بیت، واته 2% ی کښی له شه. کښی ده ماخ له پیاو 100 گرامی زیاتره له ژن، کښی ده ماخ له گډل بهر و پښه وه چوونی ته من کم ده کات.² هیچ په یوه نډیه کیش نیه له نیوان کښی ده ماخ ونلری که ندوکه و پلیکه کانی ناو ده ماخ له گډل ناستی زیره کی، هره وک پښتر زانایان وای یو ده چوون.³
 ده ماخ پښکها توره له زیاتره له هزار بلیون ده ماره خانه⁴، تیره ی له پښه وه یو پښته وه 16 سم، تیره ی له راسته وه یو چه پ 14 سم، بهر زیه که ی 12 سم. له نافرته ټنکرای 1 سم که مته له پیاو.⁵

خانه کانی ده ماخ دوو جوړه: خانه کانی میټشک (Neurons - الخلايا الدماغية)، که کاروفه رمانی داهینان وزیره کی وسوړو هوشی له ته ستو دایه، گونجاندن و پښکه وه لکاندن زانیاریه کانی هاتو یو ناو ده ماخ ده کډن. ژماره ی ته م خانانه نزیکه ی 100 ملیار خانانه. په کک له تاییه ته نډیه هره گرنگه کانی ته م خانانه نه وه په که نه زږد ه بن و نه ده جولین، به لکو له گډل دريژی ته منی ناده میزاد به م شپوه په ده میننه وه. ته گډر ته م خانانه وه که خانه کانی تری له ش له زږد یوون و نوئ بوونه وه دا بوونایه، نه و بیره وه وری وکسایه تی ناده میزاد وفتری بوونه کانی له گزوانی بهر ده وام ده بوو و پیویستی به نوئ کردنه وه ده ست پښکردنه وه ی خویندن وفتری بوون

1- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 47.

2- أحمد کنعان، موسوعة الجسم الإنسان، ص 47. والمط، محمد فائز، الجسم البشري،

169/2.

3- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 383.

3- موريس بوكاي، ما أصل الإنسان، ص 136.

4- كنجو، خالص جلي، الطب محراب الإيمان، 95/1.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 383.

5- المط، محمد فائز، الجسم البشري، 369/2.

ده بو پاش هم موو صدمه په کي تون¹

جوری بووه می خانه کانی دهماخ خوی له خانه ی پاریزه ر ده نویتنی بق خانه کانی جوری په کم (خلايا داعمة للأولى - Neuroglia)، له ژماره نایه له نوری وده لاین زیاتره له 900 ملیار خانه و پینج جوری جیوازی هیه و کاروفه رمانی نقریشیان هیه، وه: که یانندی خواردن بق خانه کانی دهماخ وپاریزگاری کردنی و جیا کردنه و دیان له یه کتری، واته وه شانه ناوه نډیه کان کارده کهن.² یه کیک له تایبه تمه ندیان نهویه توانای جوله و نقریونیان هیه به تایبه تی کانی دهماخ توشی برین وهاوسان ده بیت (وذمة الدماغ - Brain Edema).³

هرچه نده دهماخ 2٪ کیشی له ش پیکده هیتنی به لام زیاتره له 20٪ ی نوکسجینی ناو خویتی له شی به کارده هیتنی. که واته دهماخ چالاکتره له همو نورگانه کانی تری له ش له زنده چالاکیا (میتابولیزم)، بری نه نوکسجینه ی به کار ده هیتنی له سه رچالاکی دهماخ وکاره کانی ده وه سستیت.⁴ بنواړه شتیوه ی ژماره 5: دیمه نی ناوه وه ی دهماخ و سوپانی شله ی دهماخ و شله ی ډکی.⁵

پیکهاته ی دهماخ نقر نالقره و به جوری که عه قل وهوش وپیرو نه نډیشه و سوزو به زه یی و نوری تر له و ووشانه ی که پوزانه به کاریان ده هیتنن وپه یوه نډیه کی توندیان هیه به مرقه وه تاوه کو ئیستا شاده میزادو زاناو فله یل سو فکان نه یان توانیوه به شتیوه کی ووردو پاست ودروست ماناو ته فسیری بق بکن، هرچه نده زانست و ته کنولوزیا که یشتوته پله په کی به رزو پیشکه وتوو توانیوپه تی ژماره په ک له

1 - Keith LM & Arther FD. Clinical Oriented Anatomy. P: 66.

همه نیک لېنگوا لېنجه په کلي پزېشکي شهره له همدی خانه ی دهماخ ده کهن له ناوچه ی ده زکای حولی (الجهاز الحوفي) "Limbic System" و نه سپی ده ریای (الحصان البحري) "Hippocampus"، که هر ډوکیان ده کونه تونکی دهماخ وپه یوه نډیان هیه به ډاکرن (خزن) و لېنگانی زانباری وگورنجانډیان له گال په کتری، واته په یوه نډیان هیه به برکړدنه وه ی ریزو خایه.

- Malvolm BC & Jerom S (1993). Human Neuroanatomy. P: 239.

2- Malvolm BC & Jerom S. Human Neuroanatomy. P: 134.

3- Malvolm BC & Jerom S. Human Neuroanatomy. P: 14

4- Kevin TP & Gray A Anatomy & Physiology. P: 377-380.

5- Keith LM & Arther FD. Clinical Oriented Anatomy. P: 890.

هډمون وټیزیمه کان و بنکه هه ستیاوو گرنگه کانی ناو میښک بدوژنټه وه. تاوه کو نیمړو زانایان نه یان توانیوه نه م نه ټیږه بدوژنټه وه و وه لاسی نه م پرسپاره بده نه وه که ده لټی: ټایا گه وره یی میښکی پیاو کاریگری هه یه له سه نه وهی که و پیاوان له داهینان وټیزنټه وه و زیره کی بالا ترن له نافرده تان؟ وه لاسی نه م پرسپاره زانایان دوايان خستوه تاوه کو زیاتر شاره زا دهن له کاری ده ماخ، تاوه کو پیښکه وتنی تری زانستی پزیشکی وفیزیای به ده ست ده هینن.¹

به شیوه یه کی گشتی ده بینن نټرینه له کاروپیشه یی میکانیکی و لیڅورینی نو ترمویل و توانستی کرداره کانی حیسابی و پیرکاری و دارشتنی نه ندازه یی وټوری تر له زانسته کان له پیښه نگدایه وټوریه یی داهینرو زانا و بلیمه ته کان (العباقره) له په گه زی نټرینه نه له گشت بواره کانی زانستدا. که واته نټرینه زاله له ده ست به سه رداگرتنی به سه رگشت داهینره زانستیه کان و پیگومان نه م کاره له ژر پکیف و ناره زوی په گه زی نټرینه خوی ټیه، به لکو له نه نجامی ژماره یه ک هڅکاری بایولوژی نالوزه وه پووده دات.² هر بویه خوینته یی میژوو، ژماره یه کی ټور که م له نافرده تان ده بینن له نیوان لیستی داهینرو زانا و دانوا فیه یه سوفه کان و گه ره شیبی له ده گمه نه کانه (نامق).

دووم: درکه په ټک (العبل الشوكی - Spinal Cord).

له شیوه یی په ټیکی لولو له کیدایه و له مادده یه کی مؤخی پټک دټ که ده ماره خانه و ته وه په کانی ټیدایه و ټیڅپای درټی یه که ی 45 سم ده بیت له کونای لاکیشه مؤخه وه ده ست پی ده کات نا ناستی دوا برپړه یی که له که و له 31 پارچه پټکه اتوه، هه ریه که له و پارچانه جووتیک میښکه ده ماری لی درده چیت بؤ له ش له لای راست و چه پ. 8 جووت ده مار بؤ ناوچه یی مل (Cervical Nerves)، 12

1—Peter LW & Roger W (1995). *Functional Neuroanatomy Of Man*. P: 746/2.

2— یا پیراهیم، سایکولوجیه للمراه، ص 164-18.

جیوت بق ناوچهی سنگ (Thoracic Nerves)، 5 جیوت بق ناوچهی که که (Lumber Nerves)، 5 جیوت بق ناوچهی سی بهنده (Sacral Nerves)، 1. جیوت بق ناوچهی کلینجه (Coccygial). دپکه په تک کاروفه رمانی زوری هیه له مانه: وهک پزیره ویک کارده کات که فرمانه کان له ده ماخه وه ده گوازیته وه بق پزینه گلانده کان و ماسولکه و پیخوله و بقریه کانی خوین، له له شه وه ناگاداریه کان و بزیننه کان ده گوازیته وه بق ده ماخ. پزیکه ستنی کاری ماسولکه خوییه کان به موی گری وده ماره خانه تیکه له جووه کان نه نجام ده دات.¹

برگه ی دووم: چیه کونه ندای دهمار (الجهاز العصبي المحيطي - Peripheral nervous system).

له زور کومه له دهمار پیک دیت که به هه مو لایه کی له شدا بلا و بونه ته وه، فرمانیان گه یاندنی هه مو جوره هانده ریکه له هه سته نه نداهه کانه وه بق ناوه نده کونه ندای دهمار (Efferent system)، وه لام دانه وه یه تی له و کونه نداهه وه بق هه مو نه نداهه کانی له ش وهک ماسولکه مان و پزینه کان (Afferent system) و نه و دهمارانه چوارپهل ده به ستن به مه له بنده کان و نه وانیش به چوار پهل ده به ستنه وه. چیه دهماره کان له دپکه دهماره کان وکاسه دهماره کان و دهماره کانی دهماره کل نه ندای خویی پیک دین. له بهر نه وهی جیاوازیه کی شهوتق نیه له نیتوان شه کونه نداهه وه له هه ربوو په گز بویه به کورتی له سهری دواين.

کورتی جیاوازیه سهره کیه کانی نیتوان کونه ندای دهماری هه ربوو په گز:

- 1- کیشی ده ماخی پیاو 100 گرامی له ژن زیاتره.
- 2- تیره ی ده ماخی پیاو زیاتره له وهی ژن.
- 3- درژی دپکه په تک زیاتره له پیاو به به راورد له گهل نا فرهت.
- 4- زوری ی بواره کانی زانست و داهیتان و دوزینه وه و توپزینه وه پیاوان بالا

دەست بوون تیاواندا بە درێژایی میژوو.

5- جیاوازیەکانی دەرونی پەيوەست بە عەقل و پێو هۆش لە بەشی سێیەم بە درێژی باس دەکەین.

باسى دووم

پىنكهاڭەي تۈيىكارى وىكارىنىڭ نامزاتى كۈنەندامى سوورپان و ھەناسەدان

بەئىلى يەكەم: پىنكهاڭەي تۈيىكارى وىكارىنىڭ نامزاتى كۈنەندامى سوورپان

بېرگەي يەكەم: دىل

بېرگەي دووم: خونىن

يەكەم: پىلازما

دووم: غىرۈكەكانى خونىن

بەئىلى دووم: پىنكهاڭەي تۈيىكارى وىكارىنىڭ نامزاتى كۈنەندامى ھەناسەدان

بېرگەي يەكەم: قوپىگ

بېرگەي دووم: سى يەكان

پیکھاتہی توئکاری و کارنہ ندامزانی کونہ ندامی سووران

کونہ ندامی سووران له دل و بؤریه کانی خوین و خوین پیکدیت. له بهر نه وهی هیج جیازیه کی و بهر چاوو سودمند نیه بق باسه که مان له نیوان بؤریه کانی خوین له هردوو پرگه زدا بؤیه باسی ناگهین، تهنها باسی دل و خرۆکه کانی ناو خوین ده کهین.

برگهی یه کهم: دل (القلب - Heart).

دل نه ندامیکی ماسولکهیی شیوه قوچه کی یه، بنکه کی بق سهر وه و لووتکه کی بق خواره وه، ده که ویتته ناو قه زه ی سنگه وه، له نیوان هردوو سی دا که میك به لای چه پدا لاره له بهر نه وه له نیوان په راسوی 5-6 لای چه پدا هه ست به لیدانی ده کهین. دل به په رده یه که ده وره دراوه ناو ده بریت به په رده ی توئی دل (تامور). دل له دو نیوه پیک دیت، به ریه سستیکی ماسولکهیی لیکیان جیا ده کاته وه. هر نیوه یه کیش پیک دیت له هۆده یه کی سه رووی دیوار ته نک پی ی ده لئین گوچکه له وهۆده یه کی خواروی دیوار نه ستور پی ی ده لئین سکۆله. هر گوچکه له و سکۆله یه کیش، له لای راست یان لای چه پ، به پیکهاتوه کی ریشالی، لیک جیا ده بنه وه که هاتو چۆی خوین له گوچکه له وه بق سکۆله پیک ده خات پی ی ده لئین زمانه ی دل. زمانه ی لای راستی دل له سی په رده یه کی په رده یی پیک دیت پی ی ده لئین زمانه ی سیانی. هرچی زمانه ی چه پیشه تهنها له دو په رده ی پیک دیت، پی ی ده لئین زمانه ی دوانی یان (تاجی).

قه باره ی دل له که سیتی ته وای پینگه یشتووی بالا مام ناوه ندی 12 سم درێژو، 9 سم پان و 6 سم نه ستوره. ¹ کیشی له نیوان 250-350 گرام ده بیت، به تیکرای 310 گرام بق پیاوان و 260 گرام بق ژنان.¹

1- فرش محمد علی، التشریح البشري الوظيفي، ص 76.

- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 557-559.

ماسولکه کانی دل له جوری خونو ویستی هیلدارن، به شیوه یه کی وا دابه ش بوون و چونه ته ناویه ک که وا هیچ مانوبوونیک بق دل دروست نه بیت کاتی کارکردنی، هر یو یه چنده ها سال کار ده کات بی وهستان.

د روازې نیوان گوچکه له و سکوله ی لای راست چپوه که ی ده گاته 1.2 سم بق پیاوان و 1.05-1 بق ثافره تان و د روازې نیوان گوچکه له و سکوله ی لای چپ 1.10 سم بق پیاوان و 0.9 سم بق ثافره تان.²

برگه ی دووم: خوین (الدم - Blood).

شله یه کی په نگ سوړی لینجه، له شله ی پلازما (Plasma) و خړوکه کانی خوین پیک دیت و نزیکه ی 7٪ ی کیشی له ش پیک دیتیت. شله ی پلازما چهند جور خوی و ماده ی پروتینی تیا به.

قه باره ی خوین له له ش مرقی پیگه یشتوودا له نیوان 5-6 لیتره بق پیاوا، 4-5 لیتره بق ژن. نه مه ش به هوی نهویه که پړژه ی ماسولکه له پیاوان زیاتره و پړژه ی چه وریش له ثافره تان زیاتره.³ بنواړه شیوه ی ژماره 6: دل وده روازه کانی.⁴

پیکهاته کانی خوین:

یه که م: شله ی پلازما

پړژه ی 90٪ ی شله ی پلازما ثاوه و نهوی تری بریتیه له خویکانی کانزایی و ناکانزایی، گرنګترینیان خوی چیشته (سؤدیوم کلوراید) وهندئ ماده ی پروتینی و چه وری وترشی نه مینی وشه کری گلوکوزیشی تیدایه، نه مانه بریتین له و خواردنانه ی

1- محمود بدر عقل، الأساسيات في تشريح الإنسان، ص 265. والمط، الجسم البشري، 277/1.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 557.

2 - المط، محمد فائز، الجسم البشري، 284/1.

3- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 531.

4- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 123.

که پاش هەرس و مژین چرونتە ناو خوین.

دوووم : خڕۆکەکانی خوین

خڕۆکەکانی خوین دەکرین بە سێ بەشەو: خڕۆکە سپی یەکان (الخلايا البيضاء Leukocytes) و خڕۆکە سوورەکان (الخلايا الحمراء Erythrocytes) و پەرەکانی خوین (الصفيائح Platelets - Thrombocytes).

ا- خڕۆکە سپی یەکان:

خانەیی بێ پەنگ، شێوەیان جیگیر نیە، ناوکیان تیاپە. تیرەیی هەر خڕۆکە یەکی سپی لە نۆیان (6-20) مایکرون دایە و ژمارەشیان لە مێ یەدا نزیکەی 6 هەزارو لە نێردا نزیکەی 8 هەزار خڕۆکە یە لە هەر ملم³. ئەم ژمارە یە لە مێ یەدا زیاترە و لە کاتی تووش بوون بە میکروب و بەکتریای نەخۆشی خڕۆکە سپی یەکان ژمارەیان زیاد دەکات.

ب- خڕۆکە سوورەکان:

خانەیی خەپلەیی دوولا قۆپاون، پاش دروست بوونیان بە ماوە یەکی کورت ناوکیان تیا نامێنیت، تیرەیی هەر خڕۆکە یەکی 7 مایکرون، ژمارەیان لە نێردا 5.5 ملیون لە هەر ملم³، بەلام لە مێ یەدا لەم ژمارە یە کەترە و نزیکەی 4.8 ملیون لە هەر ملم³. خڕۆکە سوورەکان لە مێ یەدا، پێش لە دایکبوون لە سێل و جگەردان و لە نۆی لە دایکبوون لە مۆخی ئێسکدا، دروست دەبێت. ئەم خڕۆکە سوورە بۆ یەکی سووریان تیاپە پێی دەلێن هیموگلوبین کە تاکە لێپرسراوی گواستەوێ ئۆکسجین و دووانە ئۆکسیدی کاربۆنە لە لەشدا. وە بێی هیموگلوبین لە ناو خوینێ پیاو نزیکەی 14-16 گرام بۆ هەر 100 میلیتر، لە ئافرەتدا 12-14 گرام. ئەمەش لە بەر بزوونی بێکی نۆی هیموگلوبینە لە کاتی بێ نۆی

ده گاته 15-30 گرام له هر سوړنکدا، له کاتي سک پړي ومندا لېون زږد له وه زیاتره.¹

ج- په ږمکاني خوښ.

ته نې بچوکي خه پله یی یان هیلکې، بې ناوک وېې په ننگن. تېره یان نړیکه ی 2-4 مایکرونن ژماره شیان ده گاته نړیکه ی 250 000-500000 په رکه له هر یه ک ملم³ له خوښ. فرمانیان به شداری کړنه له کرداری مه یینی خوښ.²

به نندی دووهم: پیکهاته ی توپکاری وکارنه ندامزانی کونه ندامی هه ناسه دان

کونه ندامی هه ناسه دان له م نه ندامانه ی خواره وه پیک دیت:
لوت (الأنف - Nose)، گورو (البلعوم - Pharynx)، قورگ (الحنجرة - Larynx)، بږی هوا (الرغامی - Trachea)، سی یه کان. لیره وه ته نها باسی قورگ و سی یه کان ده کین له بهر بوونی هندی جیوازی له نیوان هه ردو په گزدا. بنواړه شتو هی ژماره 7: کونه ندامی هه ناسه.

برگه ی یه که م: قورگ (الحنجرة - Larynx).

پیکهاتوویه کی شتو قوچه کی ناوېش کراوه به لینجه په رده یه ک، ده که ویت ه سه روی بږی هه واره له تر پارچه ی کپکراگه ی پیک هاتووه، (3 پارچه ی تاکن و 3 پارچه ی جووتن). به په رده یه کی لاستیکی جیر به یه که وه به ستراون، گرنگترین نو پارچانه ش پارچه یه کی بازنه یی ناته واره به شی پتیشه وه ی دهر په رپوه و پی ی ده وتری سیتی ئادم (تفاحة آدم - Adams Apple)، که له دوو پارچه ی یه ککرتو له به شی پتیشه وه دا پیکهاتووه له به شی سه رده ی ملدا به ناسانی ده بینریت. نه م

1- أبو حامد، حسین سلیم، مختصر الفیولوجیا البشریة، ص 304.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

2- Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 541.

به شمش له نیرینهی پینگه یشتوو زیاتر ده ریه پروه له وهی ئافره تان¹ وای کردوه کهوا گردنی ئافرهت خوی جوانتر بنوینی . دووهم پارچه کپکپاگی گرنه به زمانه ی بچکوله ناو ده بری که شتوه گه لایی یه ده بیتنه قه پاگی کونی زورنا (کونی سه ره وهی قورگ) مه لاشوو بۆشایی لووت داده خات و نایه لیت خوراک بچینه پیه وهی هه ناسه . جوتیک لۆچی په رده بیش بۆ ناو بۆشایی قورگ دریز ده بنه وه پێیان ده لێن (دهنگه ژیکان) (الحبال الصوتية الحقيقية - True vocal cord) . که له سه ره وه به هه ردوو لای کپکپاگی یه که مه وه له خواره وهش به کپکپاگی سی یه مه وه به ستراون . دوو لۆچی تریش له تهنیشتیانه وه هه ن پێیان ده لێن نادهنگه ژیکان (الحبال الصوتية الكاذبة - False vocal cord) . له کاتی قسه کردندا، دهنگه ژیکان ده له رنه له ئه نجامی تیپه ی بوونی ئه وه وه وایه که له سی یه کانه وه ده رده چیت و به سه ر ژیکاندا ده پوات، دهنگ ده رده چیت . هه ر له بهر ئه وه شه قورگ به (سندوقی دهنگ) داده نریت . دهنگه ژیکان له پیاوان دریزترو ئه ستورتره له وهی ژنان، ئه مهش وای کردوه دهنگی پیاوان له حنی که مترو، قولی وقه له وهی زیاتر بیت، به لام له دهنگی ژنان به پیچه وانوه به له هن ترو ناسکتره² . بنواپه شتویه ژماره 8 : قورگ

برگه ی دووهم: سی یه کان (الرئة - Lung).

بریتین له دوو ئه ندامی ئیسه فنجی نه رمی گه رده ی شتوه قووچه کی که نۆزبه ی بۆشایی سنگ داگیر ده که ن .

کیشی سه به کانی پیاو: 1200 گرامه، سی لای پاست 700 گرام ولای چه پ 500 گرام، به لام له ئافرهت به هه ردوو سه به کان 1000 گرامه³.

1— John WH . JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 584.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 689-690.

- John WH , JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 585.

3— المط، محمد فائز، الجسم البشري ، 1/345.

دو جوری هه ناسه دان هه یه : یه کهم هه ناسه دانی سنگی که پشت ده به ستنی به هاتنه خواره وهی په راسوه کان. جوری دوهم هه ناسه دانی سکی که زیاتر پشتمه به ستنی به جوله ی ناو په نچک.

جورو شیوه ی هه ناسه دانی نیرو می جیاوازه، ئافره تان زیاتر هه ناسه دانی سنگی به کارده هینن، به لام پیاوان ده توانن به هه ردو جور هه ناسه بدهن ویه شیوه یه کی گشتی زیاتر جوری سکی به کارده هینن.¹

نه مانهش وای کردوه که وا په گه زی نیرینه بتوانی پڙه یه کی زیاتر له نوکسجین به کار بهیننی، خوین زووتر پاک بکاته وه، کرداری میتا بولیم و ووزه به خشین خیراترو چالاکتر نه بنجام بدات، به مهش له گوره پانی وه رزش و شه پوشو پدا به رده وامتر و خورا گتر و گوجاوتر بی.

جیاوازه کانی له نیوان هه ردو کوته نداسی سووپان و هه ناسه دانی پیاوو ژن.

1- کیشی دلی پیار زیاتره له وهی ئافره ت، به ټیکرایی 310 گرام بۆ پیاوان و 260 گرام بۆ ژنان.

2- قه باره ی خوین له له شی نیری پتگه یشتوو له نیوان 5-6 لیتره، به لام بۆ مئی پتگه یشتوو 4-5 لیتره، نه مهش به هوی نه وه یه که پڙه ی ماسولکه له پیاوان زیاتره و پڙه ی چه وریش له ئافره تان زیاتره.

3- ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای راست چپوه که ی ده گاته 1.2 سم بۆ پیاوان و 1.05-1 سم بۆ ئافره تان، ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای چه پ 1.10 سم بۆ پیاوان، 0.9 سم بۆ ئافره تان.

4- خرۆکه سپی به کان له پیاوا ژماره یان 8 هه زار خرۆکه یه له هه ر ملم³، له مئی به دا نزیکه ی 6 هه زاره.

5- خرۆکه سووره کان ژماره یان له نۆزینه دا 5.5 ملیون له هه ر ملم³، به لام له مینه دا لم ژماره یه که مته و نزیکه ی 4.8 ملیون له هه ر ملم³.

6- بری هیموگلوبین له ناو خوینی پیاو نزیکه ی 14-16 گرام بق هه ر 100 میلیتر، له ئافره تا 12-14 گرامه.

7- سیوی ئاده م له نۆزینه ی پینگه یشتوو زیاتر ده ره پیه له وه ی ئافره تان، ده نگه ژنکان له پیاوان درێژتر و ئه ستورتره له وه ی ژنان، ئه مهش وای کردوه ده نگه پیاوان له حنی که مته و، قو له و قه له و ی زیاتر بێت، به لام ده نگه ژنان به پیچه وانه وه به له حن ته و ناسکتر بێ.

8- کینشی سیه کانی پیاو: 1200 گرامه، سی لای پاست 700 گرام ولای چه پ 500 گرام، به لام له ئافره ت به هه ردوو سیه کان 1000 گرامه.

9- جوو شیه وه ی هه ناسه دانی نیرو م جیاوازه، ئافره تان زیاتر هه ناسه دانی سنگی به کارده هێنن، به لام پیاوان ده توانن به هه ردوو جوو هه ناسه بده ن ویه شیه وه یه کی گشتی زیاتر جوو ی سکی به کارده هێنن.

باسى سىيەم

پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى

دەرھايىشتىن و زاۋزى

بەندى يەكەم : پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى زاۋزى ئىرىنە

بەرگەي يەكەم : جووتە گون

بەرگەي دووم : دوو جۈگەي گۈيزمرموه

بەرگەي سىيەم : بۆزىنە پاشكۆكان

بەرگەي چوارم : تۈۋ - توخمە خانەي ئىرىنە

بەرگەي پىنچەم : پىزىمۈى ھاۋىەش

بەندى دووم : پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى زاۋزى مى يىنە

بەرگەي يەكەم : نەندامەكانى زاۋزى ناوموھ

يەكەم : جووتە ھىلكەدان

دووم : جووتە جۈگەي ھىلكە

سى يەم : مىندانان

چوارم : زى

بەرگەي دووم : مى يە كۈنى زاۋزى

بەرگەي سىيەم : مەمك

دروازہ (المدخل)؛

له پاستی دا جیاوازیہ سہرہ کیہ کانی نیوان ہرہو پہ گہزی نیرینہ و میتینہ بریتی یہ له جیاوازی پڑتہ کانی گوئہرہ گلاندہ کان و نہندامہ کانی زاوئی و ہورمونہ کانیان و جیاوازیہ دہرونیہ کان. چونکہ ہورمونہ کان کاریگہریہ کی زوریان ہیہ له سہر گہشی جہستہ و بیرو ہوش و نادرہ زو ویزدان و میزاج . جیاوازیہ کان له ہورمونہ کانہ و دہست پندہ کات و کوتایی دیت بہ جیاوازی جہستہ و عقل و ہوش. ہرچہ ندہ پہ گہزی کورپہ له له یہ کم ساتی دروست ہونی میلکی پیتنراوہ و دیاری دہ کریت، لوتکی زاوئی (الشامخة التاسلیة) ہر زو له سہرہ تای دروست ہونیہ و دہ گورئ بق نہندامی زاوئی نیرینہ (جووتہ گون) یان بق نہندامی زاوئی میتینہ (میلکہ دان). بہ لام نہندامہ کانی زاوئی دہرہ وہ ہوادہ کون له دیار کہ و تن تاوہ کو ہفتہی حوتہ م. تاوہ کوئ و کات ناتوانی بزانی کہ ئو کورپہ له یہ نیرہ یان می یہ چونکہ نہندامہ کانی زاوئیان ہاوبہ شہ. له مانگی حوتہ م له ژیر کاریگہری ہورمونی تیسٹوستیرون و ہندی مادہی نا ٹیسٹیریدی کہ خانہ کانی (سرٹولی MIS) جووتہ گون دروست دہ کات، بہ گواستہ وہ و شوربوونہ وہ له ناوہ ناوہ و بق ناو تورہ کی گون. نہ گہر ہورمونی تیسٹوستیرون نہ بوو، کہ نالی (ولفی) نیرینہ دہ پوکتہ وہ کہ نالی (مولہری) میتینہ دہست بہ گہشہ دہ کات له ژیر کاریگہری ہورمونی ٹیسٹوجینی ناو خوین و ویلاش، نہندامہ کانی زاوئی میتینہی ناوہ وہ دروست دہ بن.¹

لیرہ وہ بزمان دہردہ کوئی کہ وا کوئ نہندامی زاوئی له کورپہ له ہاوبہ شہ له نیوان نیرو می، بہ لام بہ ہوی کاریگہری ہورمونی نیرینہ تیسٹوستیرون، پہ گہزی کورپہ له جیادہ بیتہ وہ بق نیرینہ یان میتینہ.

ہرچہ ندہ گہر کورپہ له وای بق نورسرابو بی بہ نیرینہ، بہ لام له ناو ناخی پیکہاتہی جہستہ می و دہرونی بہ شیک و پشک کی له میتینہ شہی تیاہ. بہ تاقیکردنہ وہ دہرکہ و توہ کہ جیاوازی تہ و او (التمیز التام) له نیوان نیرینہ و میتینہ

هرگیز مه حاله و موسته خپله. هر کاتې هورموني نټرینه زالې بې به سر هورموني مینه نه و! په گڼې کوربه له ده بېته نټر، هرکاتیش تېستوستېرون نه بو نه و! کوربه له ده گڼې بڼې.

هر بڼه زږد له هورمونه کان ده بینین هاو به شن له نیوان هر دوو په گڼ، به لام به پږه په کی جیاوان. له بهر هه مان هډ دکتور بېدل Biedel ده لې: پیاوې پاله وته (الرجل الخالص)، یان ثافره تی پاله وته (المراة الخالصة) دوو حاله تی وان زږد به ده گم نه ده ست ده گون له باری ناساییدا واتای. واتای وایه که م پووده دات نټرینه په ک هېچ هورموني مینه ی نه بې، یان به پېچه وانه وه مینه ک هېچ هورموني نټرینه ی تیا نه بې.¹

کوڼه ندامی ده رهاویشن وکوڼه ندامی زاوږی بریتین له دوو کوڼه ندام، جیاوازن له کارو فرمان، به لام له پوړی توپکاریدا له کوڼایه که یاندا له هر دوو په گڼې نټرو مې دا په کده گڼه وه.

کوڼه ندامی ده رهاویشن (الجهاز البولي Urinary - Renal - System) له: دوو گورچپله (الکلیتین - Kidneys)، جوو ته بڼی میز (الحالبین - Ureters)، میز لدان (المثانة البولية - Urinary bladder)، پږه وې هاو به شی (الأحليل - Urethra) پیک دیت.

ده بینین هاو به شی وپیکچوونه کی زږد هه په له نیوان هر دوو کوڼه ندامی ده رهاویشن له نټرو مې، ته نها جیاوازیه کی زږد به دی ده کړت له درځی بڼی ده روه ی میز کړدن (پږه وې هاو به شی)، که له نټرینه درځتره له وه ی مینه و له گڼ نه ندامی زاوږی په کده گڼته وه له کوڼایه که یدا، به لام له مینه کورته و په ک ناگړتیه وه له گڼ نه ندامه کانی زاوږی. شپوه ی میز لدانیش ده گڼو و جیاوازیسه له بهر بوونی جیاوازی شوین وشپوه ی نه ندامه کانی زاوږی له هر دوو په گڼ.

کونه ندای دهر اویشتن خوتن ده پالتیو له ماده زیان به خشه کان و ناوی زیاده بق دهر وهی له ش دهبات. کارو فرماني تريشی زود هیه به لام لیتره نيمه پیوستمان به باسکردنی نیه.

پیرهوی هاویه ش (الاحليل - Urethra)

بریتی یه له که نالیک دریز دهبیتوه له ملی میزلدانه وه بق دهر وهی له ش. له مینه دا دریزی شم که ناله نه نها 4 سم و له سه ره وهی دهر چای زاوئی ده کرتته وه. به لام له نترینه نریکه ی 20 سم دهبیت و له سی به ش پیکه اتووه.

1- پیرهوی هاویه شی پروستاتی: شم به شه به ناو گلاندی پروستاتدا دهر وات و دریزی 3 سم، هر له به شه وه دهر وازه ی هر دوو که نالی هاویشتنی تقوی نترینه (القناتان القاذفتان - Ejaculatory duct) ده کرتته وه.

2- پیرهوی هاویه شی پرده یی: شو به شه یه که به ناو ناوپره ی میزو زاوئی دا دهر وات و دریزی که ی 1.3 سم دهبیت، له هر دوو لوه ی گلاندی کوپر (Cowper's Gland) هیه.

3- پیرهوی هاویه شی نیسفه نجی: شو به شه یه ده که ویتته ناو نیره نه ندای زاوئی و دریزی 15 سم دهبیت و به هوی دهر وازه ی که ته سکه وه بق دهر وهی له ش ده کرتته وه. له سه ره تای شم به شه دهر وازه ی هر دوو گلاندی کوپر بدی ده کرتت، و له هر دوو ته نیشته وه ش گلاندی لیتر (Urethral- Litter gland) هیه که شله یه کی لینج ده پزینی کاتی جووتیون.¹

1- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology P: 772.

- Stuart C & Ash M (2000). Gyuecology by ten teachers. P: 15

به ندی یه که م: پیکهاته ی توپکاری وکارنه ندامزانی کونه ندامی زاوژی نییرینه
(Male Reproductive system).

کونه ندامی زاوژی نییرینه له م نندامانه پیکهاتوه : جووته گون (الخصیة)،
دوو جوگه ی گوژره ره وه (القنوات التناسلیة)، پژیته پاشکوکان (الغدد الجنسية
الإضافیة)، شله ی توو- ناری نییرینه (المائل المنوي)، پیره وی هاویه ش
(الأحلیل).

برگه ی یه که م: جووته گون (الخصیة - Testis).

بریتین له جووتیک پژیته شپوه هیلکه یی، هریه که یان که وتوته ناو
توره که یه کی پیستی دیوار تنکه وه له دهره وه ی له ش پی ی ده لپن توره که ی
گون. درپژی نه پژیته نزیکه ی 5 سم وپانی 2.5 سم کیشه که شی 10-15 گرام
ده بیت. گونی لای چه که میک له خواری گونی لای پاسته وگوره تریشه. جووته
گون له کورپه له دا له لای سه روی دیواری هه ناوه، له خواری شوینی گورچیله-
واته نیوان بریره کان وپه راسوه کانه¹ ده ست ده کات به هاتنه خواره وه بۆ
خواره وه ی بۆشایی هه ناو، ده گاته ناو خوز له مانگی سیپیه می ته مه نی کورپه له،
پاشان دیواری پیته وه ی سک ده بری و به ناو که نالی لاپان- په نا پان (القناة الأربية-
Inguinal canal) ده گاته ناو توره که ی گون پیش له دایک بوونی کورپه له ی
ته و، هروه ک خودای گه وده ده فه مووی: ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ الطارق: 7.
پتویسته پژیته گون له و شوینه بیت که بۆ دیاری کراوه چونکه ناتوانیت تووی
نییرینه دروست بکات مه گر له شوینیک که پله ی گهرمای له پله ی گهرمای له ش
که متر نه بیت، بیجکه له (توره که ی گون) له هیچ شوینیکی ترده له ناو له شی مروه
نه م پله ی گهرمایه گونجاوه ده ست ناکه ویت.

1- الترائب: بریتیه له نیسکانی په راسوه کان، هروه ها ده لپن نیسکانی نیوان هه روی په له کانی
خواره وه.

ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 4/498. وقيل الترائب: الأضلاع.

جووتە گون دابەش دەبێت بۆ چەند ئوورنکی بچوک ژمارەیان 200-300 دەبێت. لە هەر یەکێک لەم ئوورنکانەش 1-3 گرنی لولپینج (النبیبات) هەیە و هەر لێرەوێ ئۆوی نێرینە دروست دەبێت (الانطاف Spermatogenesis). ئەو گرنی بە لولپینجانە خانەی سەرتۆلی (الداعمۃ - sertoli-supporting cells) تیا بە، ئەم خانانە کاری پارێزگاری و دابین کردنی خۆراک بۆ خانەی دروستکردنی تۆو دەگرنێت. بێجگە لەم کارانە لە ناوێردن و قوتدانی تۆو مردووەکان و پێکەستنی جۆلەی تۆو زیندووەکان و گواستنەوەیان بۆ ناو بۆرەکانی تۆو گۆتەرەو دەگرنێت. هەرەو هەرۆمونی ئینھیبین Inhibin وەندێ پڕۆتینیش دەرنێت، لە مانە گرنگرتیش، کار دەکات وەک بەرەستێکی خۆینی کە ناھێلێت دژە تەن بگەنە خانە نۆیەکانی تۆو دروستکردن کە پاش تەمەنی پێگەیشتن (البلوغ) دروست دەبن. ئەو گرنی بە لولپینجانە خانەی تۆو گوازەرەوێ تری تیا بە ناوی لیدج (Leydin Cells) کە هۆرمونی تیسٹۆستیرۆن (testosterone) دەرنێت.¹

بەرگی دووم: جۆگە گۆتەرەو (القنوات التناسلیة - Genital Ducts)

پاش دروست بوونی تۆو لە لولپینجەکانەو دەگوازیترەو بەهۆی ئەو جۆگانەو، کە هەرلایەک ئۆوی ئەو گونە دەگوازیترەو کە لێوێ دەرچوو. سەرەتاکی فرە پێچاو پێچە بە جۆرێک درێژی دەگاتە 6 مەتر، هەرچەندە خۆی درێژی لە 4 سم تێ ناپەریت، پێی دەلێن بۆر بوخ (البربخ - Epididymis) لە بۆر بوخەو سەپتێم گەشەیی تەواو دەکات و توانای پیتینی دەبێت، ئەم کردارەش نزیکەی 10-14 پۆژی دەوێت. ئەم کەنالە توانای داگردنی ئۆوی هەیە و لەوێشەو پالی دەدات بۆ ناو تۆواوە چیکلدانە و ناو جۆگە ماو بەشی میزۆ زاونی بە هۆی گۆتەرەو ماسولکە لۆسەکانی دەورەبەر لە کاتی جوتبووندا.²

1— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 989.

· Frances SG & Jordon JS. *Basic & Clinical Endocrinology* P: 2132.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 900.

· John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 811.

له دواى بوربوخه وه لوله ی گوتیزه وه دیت (القناة الأهرية - Ductus - vas- Deferens) که ته واوکلری بوربوخه، به لام لوجی که متره و فراوانتره و درتیه کی 45 سم ده بیت و به رزده بیته وه و سرده که ویت ولول ویتج ده بیت له کرتاییه که بیدا وناوه کو ده گاته ده روزه ی که نالی تقواوه چیکلدانه (الحویصلة المنویة - Seminal vesicle) و به کترده گرن وکه نالی هاویرهر (القناة الدافقة - Ejaculatory Duct) پیکده هیتن، نه م که ناله ش 2 سم درتیره وه له پشته وه ده چیتته ناو پیره وی هاوبه شی پرؤستانی.¹

برگه ی سینه م، برتفه پاشکوکان (الغدد الجنسية الإضافية - Accessory Sex Glands).

له م پرتفانه پیکهاتون:

1- تقواوه چیکلدانه (الحویصلة المنویة - Seminal vesicle): له کرتاییه هر جۆگه گوتیزه وه ده یه کدا، نزیک به ملی میزلدان، توره که یه ک هه یه، بق کۆکردنه وه ی توخمه خانه کان (تو) دواى پتگه یشتیان، پی ی ده لیتن تقواوه چیکلدانه. نه م چیکلدانه شله یه کی لینجی تفت دهرده دات وشه کرى فرکتوز تیایه که پتویسته بق جوله ووزه ی توخمه خانه کان، نه م شله یه ش 60% ی هه مو نه م شله ی توو پیکده هینیت (Seminal Fluid) که پیاو فری دات کاتی جوتیبون. نه م شله یه له چیکلدانه به هوی که نالی چیکلدانه وه ده چیتته ناو پیره وی هاوبه شی پرؤستانی وپاشان بق ناو نیره نه ندای زاونی. تفتی نه م شله یه ک سوود مه نده بق هاوتاکردنی ترشی ناو میتیه نه ندای نافره ت له کاتی جوتیبوندا.²

2- گلاندی پرؤستات (Prostate Gland): یه ک دانه یه وه ده که ویتته خواروی میزلدانه وه، جۆگه ی هاوبه شی پرؤستانی به ناویدا تیپه ر ده بیت. شله یه کی سپی تفت دهرده دات که 13-33% شله ی تووی پیاو پیکده هینتی و ترشی سیتريک نه سید Citric Acid و هندی نینزیمی تیایه وه، ترشی فوسفاتین (Phosphatase) و

1— Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 901-902.

2— John WH. JR . Human Anatomy & Physiology. P: 812.

پروستاگلاندین (Prostaglandin) که پتویستن بق جول و چالاکي توخمه خانه کان.¹

3- گلاندی کوپه (الغدة البصلية الأكليلية - Bulbourethral-Cowper's Gland): ژماره یان دووانه و ده که ویتنه ژیر پروستات وله هه ریدولای پیره وی هاویه شی په رده یی، شله یه کی لینج دهرده دات بق ناو پیره وی هاویه شی نیسفه نجی، نه مهش بق چه ورکردنی به شه نیسفه نجیه که ی نیره نه ندای زاونی یه پیش کرداری هاویشتنی تقو له کاتی جوتبووندا.²

برگهی چوارم : شله ی تقو - ناوی نیرینه (السائل المنوي - Seminal Fluid)

بریتیه له و شله یی که توخمه خانه (الحيوانات المنوية - Sperms) و نه و شلانی تیایه که پزینه پاشکوکان دهریده دن. قه باره ی نه و شله یه که نیرینه دهری ده هاویت له هه جوتبوونیکدا له نیتوان 2.5-6 میلتر³، تقو که می نه و شله یهش ده وهستی له سه ژماره ی دهرهاویشتنه کان. ژماره ی توخمه خانه کان له هه ر یه ک میلتر سی جا ده گاته 50-100 ملیون، واتله هه دهرهاویشتنه کدا 300 ملیون توخمه خانه هیه. شله ی تقو هه ندی دژه مادده ی تیایه وه ک سیمنالپلازمین (Seminalplasmin). شله ی تقو راسته وخق پاش دهرهاویشتن په یت ده بیت وده می به هوی نینزیمه کانی پروستاته وه، به لام پاش ماویه که شل ده بیتته وه به هوی هه ندی نینزیمی تره وه.³

برگهی پنجه م: نیره نه ندای زاونی، چوک (القضيب - penis) :

بریتیه له نه ندایکی لوله یی کاری گواستنه وه ی تقو له پیاوه وه بق ناو زی (المهبل) مینه، پیکهاتوه له ره گ جهسته. جهسته نه و به شه درتزه یه که له سی

¹ - Leslie JD (1989). *Endocrinology*. P: 3/2152.

2— John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 812.

3— Leslie JD. *Endocrinology*. P: 3/2132.

بارسته‌ی لوله‌یی پټکهاټووه، دووان له پووی سره وهن وپی یان ده‌لټن نه‌شکه‌وته تن (الجسم الکففي - Corpus Cavernosum)، نه‌وی تریان ده‌که‌ویته لای خواره‌وه و پی‌ی ده‌لټن نیسفه‌نجه تن (الجسم الإسفنجي - Corpus Spongiosum). جه‌سته‌ی نیسفه‌نجی کوتای دیت به ناوسانیک وپی‌ی ده‌لټن کلاوه (الحشفة - Glans penis)، نه‌و به‌شش داپوشراوه به پارچه‌یک له پیسته، پی‌ی ده‌لټن خرؤسک (القفلة - Prepuce). هر نه‌و پیسته‌یه له کاتی کرداری پاک‌کردنه و سونه‌ت کردن (عملية الختان - الطهور Circumcision) ده‌بردیت و فرپی ده‌دریت. نه‌م بارسته‌ی لوله‌ویی به له‌و جوړه شانه‌یه پټکهاټووه که نه‌رمه، له‌همان کات توانای ناوسان و په‌ق بوونیشی ه‌یه (إلتصابية - Erectile Tissue) به ه‌وی پر بوونی به خوین له کاتی ه‌لسانی ثاره‌زووی جنسی و جووت‌بووندا¹. بناوړه شتو‌ه‌ی ژماره 9 و 10: کرته‌ندامی زاوړتی نیرینه له پووی نه‌نیشت و پیسته‌وه.

به‌ندی سینم: پټکهاټی توپکاری وکارو‌ندامزانی کونه‌ندامی زاوړتی میینه (الجهاز التناسلي الانثوي - Female Reproductive Systems).

پټکهاټووه له‌و نه‌ندامانه‌ی که ده‌که‌ونه ناو‌ه‌ناو‌ه‌ک: جووته هیلکه‌دان (المبيضان - Ovaries)، جووت جوگه‌ی هیلکه (الأنبوبتان الرحمیتان - قناة فالوب)، مندا‌دان (الرحم)، زئی (المهبل). نه‌و نه‌ندامانه‌ی که ده‌که‌ونه ده‌ره‌وه و پی‌ی ی ده‌وتری گولینک و له‌م به‌شانه پټکهاټووه، وه‌ک: به‌ریزی موسلدانه (جبل العانة)، دوو لؤچی گه‌وره (الشفرتين الكبيرتين)، دوو لؤچی بچوک (الشفرتين الصغيرتين)، سه‌ری قیتکه (البظر)، پاره‌وی گولینک (دهلیز المهبل).

1— John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 814.

- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiolog*. P: 906.

برگی یہ کہم: نندامہ کانی زاوڑی ناوہو:

یہ کہم: جووتہ ہیلکہ دان (المبيضان - Ovaries)

بریتین لہ دوو پڑنی ہیلکہ یی کہ دہکونہ بهشی خوارہ وہی لہ شہ بوشایی لہم لاو نہ ولای مندالان.¹ جووتہ ہیلکہ دان لہ کڑپہ لہ لہ بهشی سہرہ وہی دیواری ہہ ناو بہ پوری پشتہ وہ ولہ خوارہ وہی گورچیلہ دروست دہ بیت، ہہ روہک جووتہ گون دہ ست دہ کات بہ گواستہ وہ و شقربونہ وہ بق خوارہ وہی بوشایی ہہ ناو، لہ وئیوہ بق ناو بوشایی حوز، لہ گہل مندالاندا بہ چہ ند کہ ژیک (ژی) پیکہ وہ بہ ند دہ بن تاوہ کو بہ رگری بکات لہ دابہ زینی ہیلکہ دان بق دہرہ وہی لہ ش روہک جووتہ گون.

نہ رک و فہرمانی ہیلکہ دان بریتی یہ لہ بہرہم ہینانی ہیلکہ، دہردانی ہورمونی مینہ وہک نیسترقچین و بروجیسترون و ریلکسین و ٹینہین، نہ مانہ ش بق دہرکہ و تنی توخمہ سیفہ تہ دہمی یہ کانه لہ ٹافرہ دتا. بہ کرداری بہرہم ہینانی ہیلکہ و ناردنی بق پیتین لہ ہہ موو مانگیکدا پیی دہ وتری کرداری ہیلکہ دانان (الإباضة - Ovulation).²

دووم: جووت جوگہی ہیلکہ (الانبوبية الرحمية - البوق - Fallopian Tube).

ہہر ہیلکہ دانیک پیکہاتوویہ کی شیوہ پہ حہتی بہ ناتہ وای دایدہ پو شیت کہ سہرہ تای جوگہی ہیلکہ وہ، کہ درژیکہ کی نزیکہ کی 10 سم دہ بیت وکاری گواستہ وہی ہیلکہ کی پیگہ پشتوہ لہ ہیلکہ دانہ وہ بق ناو مندالان. لہ چوار بہشی سہرہ کی پیکہاتوہ:

ا- پہ حہتی (القمع - Infundibulum): شیوہی وہک پہ حہتی یہ و پہنجہی شقربوہی پئیوہیہ (خمل البوق - Fimbriae)، یہ کیک لہ و پہنجانہ بہ

1— Stuart.C & Ash.M. Gynaecology by ten teachers. P: 14.

-Gray.A & Kevin.T. Anatomy & Physiology. P: 914.

2— John.W.H., JR. Human Anatomy & Physiology. P: 818.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 776.

هیلکه دانوړه لکاوه، هر نه م به شه یه که پټشوازی له هیلکه ی پټکه یشتو د هکات کاتی هاتنه دهره وهی له هیلکه داندا.

ب- گوږکه ی جوگه ی هیلکه (أنبورة الأنبوية الرحمية - Ampulla of Uterine Tube): نه م به شه له هه موو به شه کانی تری جوگه ی هیلکه فراوانترو دريژ تره و سې په کی دريژیه که یه تی، هر له ناو نه و به شه دا کرداری پټینی نیوان سپټرم و هیلکه ی پیگه یشتو پووده دات. هیلکه ترانای هه یه که 24-48 کاترمیر چاوه پوانی سپټرم بکات، گره نه مات له داخانا دهریت.

ج- چالایی جوگه ی هیلکه (برزخ البوق - Isthmus): به شیکي کورت وباریکه و به منداالدانه وه دهنوسیت...

د- منداالدانه به ش (الجزء الرحمي - Intramural or uterine Part): که ده چټه ناو دیواری منداالدان.

دیواری جوگه ی هیلکه له سې چین پټکه اتووه، که نه مانه ن:

أ- لینجه چین: که پرده په کی چلمی لینجه و به خانه ی قامچی داری ستونی پشستی داپوشراوه وېژنه خانه شی تیا به.

ب- ماسولکه چین (الطبقة العضلية): پټکه اتووه له چینیکي بازنه یی نه ستورله پووی ناووه وچینیک ماسولکه ی تهنک ودریژوکانی له پووی دهره وه. به هوی پیچه جوله (Peristaltic Contraction) وگرزی نه م ماسولکانه و جوله ی خانه قامچی داره کان هیلکه پال دده دن به ناراسته ی منداالدان.

ج- دهره چین (الطبقة الخارجية): چینیکي پرده یی لووسه.

سې یه م منداالدان (الرحم - Uterus).

بریتی یه له نه ندایمیکي فراوانی دیوار ماسولکه یی شیوه ههرمی، لوتکه کی بؤ خواره وه یه وبنکه کی بؤ سهره وه یه. بؤشایی منداالدانیش به شی سهره وه ی به هیلکه دانوړه به ستراره، هره وه له خواریشه وه به زیوه به ستراره، زیش به می یه

1- Stuart C & Ash M. Gynecology by ten teachers. P: 15.

-Gray AT & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 915.

-John WH. JR. Human Anatomy & Physiology. P: 822.

کونه ندای زلوزی بق دهره وه ده کریته وه. دریزی مندالان له کاتی له دایکبونی کوربه له 3.5 سم، کیشه که شی 7.5 گرامه. پاش ماوه یه کی کورتی دوو هفتی ده دست ده کات به پوکانه وه، به م شتویه ده میتیته وه تاوه کو ته مانی پینگه یشتن و بی نویزی وسهره لدانی چالاکی جنسی، له و کاته دا مندالان دوویاره ده دست به گه شه و گه وره بوون ده کات له ژیر کاریگری موزمونه کانی مینه. به م ش درزیه که ی ده بیته سی جار و کیشه که شی ده بیته 10 جارانی پیشوو، واته به درزی 7.5 سم، پانی 5 سم، نه ستوری 3 سم.¹ لیتره وه سورپه کانی بی نویزی (وهک-کنج) ده دست پیده کات، له نیوانیاندا سک پری وزیستانی ده بیت تاوه کو نافرته ده گاته ته مانی 45-55 سالی، پاشان دوویاره مندالان ده پوکیته وه به لام نه مجاره یان پوکانه وه که ی کوتایی و دوا جاره یه.²

مندالان د مکر ی به سی به شه وه:

أ- بنکه ی مندالان (قاع الرحم): بریتی یه له و به شعی که ده که ویتنه ناستی سه روی جوگه کانی هیلکه.

ب- له شی مندالان (جسم الرحم): به شی هره گه وره ی مندالان وه بوشاییه کی گه وره ی تیایه ناسراوه به بوشایی مندالان.

ج- ملی مندالان (عنق الرحم - Cervix): به شی خواره وه ی مندالان وه باریکه و دیواری پیشه وه ی زئی ده بریت وشله یه کی لینجیش دهره دات. بوشایی ناو ملی مندالانیش دوو ده می هیه، یه که میان ده می ناوه وه که له سه ره وه کراوه ته وه بق ناو بوشایی مندالان، دوو همیشه ده می دهره وه یه که له خواره وه کراوه ته وه بق ناو بوشایی زئی، نه م ده می خواره وه له بهر ته سکی پینگه نادات که نه ندای زلوزی نیرینه بق سه ره وه تر به وات کاتی جووتبوون تاوه کو کاتی سک پری پاله په ستر

1- Stuart C & Ash M. Gynecology by ten teachers. P: 12-13.

-Gray.A & Kevin.T.P. Anatomy & Physiology. P: 916.

2- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 56.

له سهر په رده ی دهوری کړپه له نه کات ویتته هزی پژاندنی شله ی نه منیونی ومندالبونی ناته وای.

نه رکه کانی مندالدان: شوینی بی نوژی وشوینی چاندنی هیلکه ی پیتینراوه، شوینی گه شه ی کړپه له و هاتنه دهره وه یه تی، هه روه ها پیره وی توخمه خانه ی نیرینه یه بق ناو جوگه ی هیلکه بق پیتین.¹

دیواری مندالدانیس له سی چین پیکهاتوه:

1 - دیواری ناووه (بطانة الرحم - Endometrium): نه ویش دوو به شه: به شی کارنه ندای (الطبقة الوظيفية)، که له پوی سهره وه ی دیواری ناووه یه وژماره یه کی نذر له خوینهنه ری لورلی تیا به. نه و به شه یه له کاتی بی نوژیدا داده پچری ویتته خواره وه وه خوینه کی پیس و خانه ی مردو. چینی سهره کی (الطبقة الأساسية)، نه وچینه یه که پاش بی نوژی ده مینی وچینیکی تری نونی کارنه ندای دروست ده کات. نه م چینه جیاواز له چینه کی پیشو به خوینهنه ری پاست دهره دراوه.

2 - چینی ماسولکه یی (عضل الرحم - Myometrium): چینیکی نه ستورو سهره کی یو له ناوه پاستدایه، له لووسه ماسولکه پیکهاتوه که به سی تاوه کو چوار چین پیز بوون. ماسولکه ی مندالدان به دوو تایه تمه ندی له پوکاردژ به یه ک ناسراوه: له لایه که وه توانای هیه بق کشان به شیوه یه کی نذر فراوان. له سهره تای پیتین مندالدان ته نها شوینی 5 گرام ده بیت، به لام له کوتایی پژانی سک پری جینگه ی زیاتر له 5000 گرامی هیه، که بریتی یه له (قه پاره ی کړپه له، شله ی دهوره ی کړپه له، ویش). نه و هه به هزی کشان وگوره بوونی ماسولکه کانه تی.² له لایه کی تره وه توانایه کی نذر هیه بق گرژبوون، که به هزی وه ده توانی سهری کړپه له پال بدات بق دهره وه وده توانی به رده وام بی له

1 - John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 822.

2 - أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 56.

سر نہ م گڑبویونہ یک لہ دوی یہ کہ بق ماوہی چہندہا کاترمیر وہ یان چہند پوژیک بہ بی ماندوویون بق نہ وہی کورپہ لہ پووناکی زیان ببینی۔¹ گہ وریہی بق نہ و دروستکارو دامتہرہ کہ ہم مو دروستکاروہ کانی پنگہ نیشانداوہ بق نہ وہی کارہ کانیان بکن بہ پئکی بی ماندوویون، ہرہک فہرمویہ تی: ﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ طہ: 50

3- چینی دہرہ وہ - پشتوہ (ظہارۃ الرحم - Perimetrium): چینیکی پردہ می یہ دہکوتتہ پوی دہرہ وہی دیواری مندالان۔
چوارہم: زئی (المہبل - Vagina)۔

بریتی یہ لہ بقرپہ کی ماسولکے می درژیہ کی 10 سم، درژی دہبتہ وہ لہ ملی مندالانہ وہ بق دہرہ وہی لہ ش، دہکوتتہ نیوان میزدان وریک (المستقیم)۔ نہ م بقرپہ توانای درژیوونی زوری ہایہ، تاوہ کو جیکے ی نہ ندای نیرینہی زاورتی بیتہ وہ کانی جوتیوون وھاوکاری ہاتنہ دہرہ وہی کورپہ لہ دہکات، پیرہ ویکہ بق گہ یاندنی توخمی نیرینہ بق ناو مندالان، ہاتنہ دہرہ وہی خوینی بی نوژی۔ لہ کوتابی نہ م بقرپہ دہروازہی زئی ہایہ کہ بہ پردہ یہک داپوشراوہ کہ پی ی دہلین پردہی کچینی (غشاء البکارة)، ٹویش کونیک یان چہند کونی بچوکی شیوہ جیاوازی تیایہ بق ہاتنہ دہرہ وہی خوینی بی نوژی۔² بناورہ شیوہی ژمارہ 11 :
کوئندامی زاورتی مینہ (نہ ندامہ کانی ناوہ وہ)۔

1 — Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 917.

-John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 823.

2 —Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 12.

-Gray A & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 919.

برگړې دووم: نه ندامه کاني درمومي کوننه ندامي زاوړنسي ميننه (الاعضاء الخارجية - فرج الرحم).

له م نه ندامانه ي خواره وه پټکها توه:¹

يه که م: به رزي موسلدانه (جبل العانة - Mons Pubis).

به رزي يه که ده که وټه سر نټسکي موسلدانه، له شانې چه وري به موو داپوشراو پټکها توه.

دووم: دوو لوچي گوره (الشفران الكبيران - Labia Majora)

دوو لوچي پيسته ي دريژن، له به رزه موسلدانه وه بق خواره وه دريژ ده بنه وه، شانې چه وري تيايه، ته نها له پوي دهره وه ي به موو داپوشراوه. نه و نه ندامه ش به رامبر توره که ي گونه له په گزي نټرينه دا وگلاندي زځري تيايه له جوري گلاندي (الغدد الزهمية - Sebaceous Glands).

سنيهم: دوو لوچي بچوک (الشفران الصغيران - Labia Minora)

برتي يه له دوو لوچي بچوکي داپوشراو به لينجه په رده، ده که وټه پوي ناوړه وي لوچه گوره کان، ژماره يه ک پښته ي نارقه و زه همي تيايه، به لام مووي پټوه نيه و شانې چه وريش تيا نيه.

چوارم: قيتکه (البظر - Clitoris)

ده که وټه نټوان خالي يه کگرتني هه ردوو لوچي بچوک له لاي سهره وه، شيوه ي له نه ندامي زاوړنسي نټرينه ده چټت به لام زځر بچوکو و پوي ميزيشي پيدا ناږوت. له بارسته يه کي لوول يي له شانې په پ (الانصبابي) بوو پټکها توه وژماره يه کي زځريش ده ماري هه ستياي تيايه. قيتکه به پټسته يه ک داپوشراوه پي ي ده لټن خړسک (Prepuce)، به شه دياره که ي قيتکه ش پي ي ده لټن کلاوه (Glans).

1 - Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 9.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 826-827.

پنجهم: زئ - گولینك (الفرج - Vestibule).

بریتی یه له و پێره وهی نیوان ههردوو لۆچی بچوک، ئەم ئەندامانەی له خۆ گرتووه.

1- دهرهچهی زئ: به پهردهی کچینی داپۆشراوه و له بهشی خواره وهی ئەم پێره وهیه.

2- دهرهچهی میزه پۆ: کوتای پێره وهی میزه پۆیه له مێینه و دهکەوێته نیوان قینکه و دهرهچهی زئ.

3- دهرهچهی پۆینه گڵانده کانه کانی لۆچی گهوره، که بهرامبهر گڵاندی کۆپه ره له نێرینه دا، کاری ئەم گڵاندانه ش پێژاندنی ماددهی لینجهیه بۆ ئاسانکردنی کرداری جوتبوون.

4- دهرهچهی که نالی گڵاندی سنکس (Para urethral Glands - Skenes) که دهکەوێته ههردوو له نیشتی دهرهچهی میزه پۆیه، که بهرامبهر گڵاندی پرۆستانه له نێرینه داو ماددهی لینجه دهژێتی.

5- دهرهچهی گڵانده کانی لۆچی بچوک، که نقد بچوکن و به چاو نابینرێن و له ناو ئەم پێره وهدا بلۆ بوونه تهوه. بنواپه شتیوهی ژماره 12: کۆئه نداسی زاوژنی مێینه (ئەندامه کانی دهره وه).

برگهی سینهم: مه مک (الثدي - Mammary Gland - Breast)

مه مک له ههردوو په گه زدا هیه، تقد بچوکه له نێرینه و کچۆلهی پێژ نه گه یشتوو، هه ر به م بچوکیه ش ده مینته وه له نێرینه دا، به لام له کچاندا ده ست به گه و ده بوون ده کا له ژێر کاریگه ری هورمونه کانی مێینه، ده گاته گه و ده ترین قه باره ی له کاتی سک پریدا، هه روه ها به درێژایی کرداری شیردانی دایک بۆ مندا له کێ. که واته مه مک به ئەندامیکی گرنگی په گه زی مێینه ده ژمیردری و بریتی یه له گڵاندیکی ئاره قه ی گۆردراو (غدة عرقية محورة - Modified Sweat Gland)، له 15-20 به ش پێکهاتوه و له نیوانیان شانه ی توندو شانه ی چه وری

هیه، هر به شه له چنډ به شوکه یه پټکها توه و خانه ی تیا به بق شیر دروست کردن، به شوکه له چنډ سبکلا دتوچکه یه ک (أسناخ - Alveoli) پټکها توه. له هر به شوکه وه جوگه یه کی وورد دهرده چیت، پاشان هم وورده جوگانه یه کده گرن و که نالی گواستنه وه ی شیر پټکده مټن، له وپوه شیر ده چیت بق ناو گوی مه مک (حلمة الثدي - Breast Nipple). هر گوی مه مک 15-20 دهره چیه که نالی گواستنه وه ی شیر ی تیا به.

له قولایی مه مک وه پوشره شانه هیه، که ماسولک ی گه وړه ی سهر سنگی داپوشیوه. له نیوان پیسته و هم پوشره شانانه هندی پشتنه ی لیفکه یی هیه به که ژی کوپر ناسراون که پیسته و شانه کانی ژیره وه ی هم ناوچه یه توند ده که ن وپاریزگاری له خپری مه مک وهاته دهره و قیتیه که ی ده که ن.

له دهره ی گوی مه مک ناوچه یه کی بازنه یی په نگا وپه نگ هیه پی ی ده لټن جوخینه (هاله - لعوة الثدي - Areola) که له ژماره یه که له گلاندی زه می کوپر او پټکها توه، وای کردوه هاله پوی دهره وه ی زیر بیت وړنگی په می (زه ریأ) نشان بدات له کچان پیش شوو کردن، به لام هم په نگه ده گوپی بق قاوه یی توخ (بني غامق) له مانگی یه که م، له یه که م کرداری سک پری. بناوړه شیوه ی ژماره 13: مه مک و جوگه کانی شیر.

هیچ په یوه ندیه کیش نیه له نیوان قه باره ی مه مک و پټره ی شو شیر ه ی که دروست ده بیت و دهره ها و پټریت. دروست کردن شیر په یوه سته به هورمونی پرولاکتین، دهره ها و پټن شیریش په یوه سته به هورمونی ٹوکسیټوسین.¹

خوا ی گه وړه نپرو می خولقاندوه وله هر په کیان له پټکها ته ی فیره تی خوی داوای داپشتوه که بتوانی شو و نه رک و فهرمانانه ی بوی دانراوه له ژیان جیبه جی

1 - Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 921.

· John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 839.

- وقرشی محمد علی، التشریح البشري الوظيفي، ص 20-21.

- عابدة عبد الهادي، فسيولوجيا جسم الإنسان، ص 386.

بکات. که واته هه موو که سێک ئاسانکاری بۆ کراوه به رامبه ر ئه و کاره ی بۆی دانراوه و هه ر به و ئاراسته ش ده پروات که داهینه ره که ی بۆی داناوه گه ر له سه ر فیه تره ی خۆی لانه دات به هۆی کاریگه ریه جیا جیا کانی ده ره کی.

به هۆی لینکۆلینه وه وتوێژینه وه زانسته کان سه لمیتره وه که وا ئافه رت جیا په له پیاو له شتیه وه ئا کاری ده ره وه و کار لێک کانی ناوه وه و کاری مێشک و کاریگه ری هۆرمونه کانی، ناوه کو ده گاته هۆیه کانی مردنیش که زۆریان په یوه ستن به پێکهاته و جۆری په گه ز هه ر له سه ره تای دروست بوونی کۆر په له له ناو سکی دایکی. ئه م جیاوازیه له گه ل ته مه ن سه ر ده که وێ به جیاوازی له په یکه رو کاریگه ری هۆرمونه کان و ئاره زوه کان، که هه مووی به و ئاراسته دا ده پروات که ئافه رت ئاماده ده کړیت بۆ گه رنگه رین و پیرۆزترین کار، که هیه چ پیاوێک ناتوانیت شان به شانی بوه ستیت له هه ر کات وله هه ر شوێن وله هه ر ئاستیکدا بیت، ئه ویش بریتی یه له کرداری مندالبوون و گه شه پێکړنی و په روه رده کړدنیه تی.

بهشی دووهم

پينگهاتهی توپکاری وکارنه ندامزانی کونه ندامه ووردەکانی هەردوو
رەگەزو جیاوازی نێوانیان

باسی یەكەم : كرومۆسومەكان (بۆیە پەنگیەكان) و توخمە خانەكان

باسی دووهم : پزێنەگلەندەكان و هۆرمونەكانیان

باسی سێهەم : پەنگەیشتن (البوغ) و کاریگەری ژینگە نەسەر پەنگەیشتن

باسی چوارەم : جیاوازی نێوان هەردوو رەگەز نە قوناغەکانی ژیانی

کۆرپە نەو پەنگەیشتن و تەمەنی زاورێ وە هەروەها نە هۆکاری مردن.

باسى يەكەم

كرۇمۇسومەكان (بۇيە پەنگىيەكان) وتوخمە خانەكان

بەندى يەكەم : پىنكەتەي كرومۇسومەكانى زاوژى ئە ھەردوو پگەز

بەرگەي يەكەم : ۱ پىنكەتەي كرومۇسومەكانى زاوژى

بەرگەي دووم : جياواژى نىوان كرومۇسومەكانى زاوژى ھەردوو پگەز

بەندى دووم : پىنكەتەي توخمە خانەكانى زاوژى وجياواژى نىوانيان

بەرگەي يەكەم : پىنكەتەي توخمە خانەكان (سپىرم و ھىنگە)

بەرگەي دووم : جياواژى نىوان توخمە خانەكان (سپىرم و ھىنگە)

به ندی یه کهم : پینکاته ی کروموسومه کانی زاوژی له ههردوو پگه زو (الکروموسومات
الجنسية - Sex chromosomes).

برپگه یه کهم : پینکاته ی کروموسومه کانی زاوژی.¹

له مرقفینکی دروستدا 46 کروموسوم ههیه، به جوتیه پیز بوون، واته 23 جوت
کروموسوم ههیه، له وانه 22 جوتیه جهسته یی یه و 1 جوتیه جنسی یه که
به یوهسته به نیاری کردنی پگه زی نیزییه و پگه زی میینه، هیماکه ی له پگه زی
نیزییه XY، له پگه زی میینه XX.

بنواپه شیوه ی ژماره 14: قه باره ی کروموسومه کانی جهسته یی و پگه زی
46 کروموسوم هه لگری هه مو نه یینه کان و تاییه ته ندیه کانی ئاده میزاده، له
ژماره یه کی نیجگار زوری پیشال پیک دیت، هه ر پیشالیکیش له ده زوی پرتینی
وناوکه ترش پیک دیت، که ناوکه ترشی رایبی کهم نوکسجینی DNA تیدا زاله.²
هه ر جوتیک له کروموسومی جهسته یی له دوو له تی هاو به ش و هاوشیوه هار
قه باره پینکاته ی، به لام ته نه جوتیه کروموسومی پگه زی یه له یاسایه ی
لاداره و نامویه (شازه)، که هاوشیوه و هاو قه باره نین.

هه ر له تیک له کروموسوم دوو زنجیری ته واوکه ری به کتریه، پینکاته یه له
ماده ی شه کرو فوسفورو تفتی ئه مینی. ئه و دوو زنجیره یه له به کتری ئالون وه
لولپتیه و له هه ندئ شوین و خالی تاییه تدا به به کتریه وه لکان. یه ک له و زنجیرانه
(Transcribed strand) ژماره یه ک له زانیاری هه لگرتوه که کۆنترول و ئاراسته ی
دروستکردنی هه ندئ له و پرتینانه ده کات له DNA که پۆلی سه ره کی هه یه له
بونیادنانی خانه و، هه مو سیفه ته کانی مرقفی تیدا شاردراره ته وه. ترشی DNA

1— بویه کان (الصبغيات): کروموسوم روهه پکی لاتینییه به مانای پهنگاو پهنگ، هه روه ک له ناوه کی
دیاره که کروموسومه کان به کیک له په وشته کانی برینی به له وه رگرتنی پهنگ له سه رنه ی دابهش بوونی خانه.
زانا فالدیله 'Waldeyer' ئه م دیارده ی نزییه وه له سالی 1888 ز. موریس بوکای، ما أصل الإنسان،
ص 73.

2— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 83.
-John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 884.

چالاکي وسيفهت وکارو فەرمان وجوړی ښیرمه کانی هه موو خانه کان ناراسته و دیاری دهکات. نو کارانه ی DNA نه نجای ددهات بهرنامه ی بڼ داپرتزاده و به جوړی هیچ کاریک ناکات ته نه له کاتی دیاری کړای خو ی وبه بهی دیاری کړاو نه بی.¹ بنواړه شتوہی ژماره 15: ترشی ناوکی RNA و پرتینه کانی

له کاتی دابهش بوونی ناسایی له خانه ی جهسته یی (الانقسام العادی- Mitosis) هه کرؤمؤسومیک دوو هیند ده بیت بڼ پیکهیتانی دوو کرؤمؤسومی دوو هیند بوو (دوو کرؤماتیدی برا)، که واده ده که ونه که یه ک کرؤمؤسوم بن، به دهست پی کردنی کرداری دابهش بوونه که هه ردو کرؤمؤسومه که لیک دوو ده که ونه وه. هه خانه یه که له خانه کانی له شی مرؤد 46 کرؤمؤسومی تیا به پیش دابهش بوونه که، دوو هیند ده بن وده بنه 92 کرؤمؤسوم، کاتی کرداری دابهش بوونی خانه که ته واده بیت نه و 46 کرؤمؤسومیان ده چیتته خانه یه که و 46 کرؤمؤسومه که ی تریش ده چیتته خانه ی دووهم. له کزانی دابهش بوونه که دا دوو خانه ی هاوشیتوہی له یه که چو دروست ده بیت، هه ری که له دوو خانه ساوا ونوتی به هه مان ژماره و جوړی کرؤمؤسوم وده ده گریت که له بنچینه دا له دایکه خانه دا هه بووه.² نه م دابهش بوونه له له شی مرؤد و زینده وهران پووده دات وپتویسته، به تایی ته ی له قوئاغی کړپه له و دوا ی له دایک بوون، وه که شه و هه لدانه وه (توتیوونه وه).

هه موو خانه کانی له ش به م جوړه دابهش ده بن به بی هیچ لاری که و لادانیک له م یاسایه. ته نه له یه که شوتینی له ش نه بیت نه ویش هیلکه ی گونه له پیاو و هیلکه دانه له نافرته، که له کاتی دابهش بووندا هه رخانه یه کی نو ی ته نه 23 کرؤمؤسومی

1- هه ردو ژانا واتسون وکریک ده لپن: هه ترشیک له ناو ناوکی خانه له هه زار پیچ بیکهانووه که بؤماره کانی له سه ر دابهش بووه، به شتوہ یه که واده کو ښستا زانباری پزیککی نه پتولنیووه نلریه ی نلری لایه نه کانی ته فسیری دروستی بڼ بکات. نو بؤمارانه سیله ته کانی مرؤد دیاری ده که ن له باوک و دایکه وه بڼ نوه یه که لدوا ی یه که کان. دتشی هه ری که له پچانه ته نه 30 نه نگستوم ده بیت. کنجو، جلبی، الطیب محراب الإیمان، 64/1.

2- Gray AT & Kevin T P. Anatomy & Physiology. P: 105

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 886.

تایه نه وه 46، به م جوړه دابه ش بوونه ده لښ که مه دابه ش بوون (الانقسام الاختزالي - Meiosis). نه مه ش له بهر نه وه په کاتی پیتین، نه م دوو توخمه خانه په کتری ده گړن وده بته په ک خانه و ه ر یو ژماره کروموسوم کان تیکه ل به په ک ده بن وده بیتته وه 46 کروموسوم.

خانه کانی گړن ده گړین بؤ توخمه خانه ی نیره (سپیرم)، خانه کانی هیلکه دانیش ده گړین بؤ هیلکه ی پیکه یشتوو. نه و دوو خانه یه ش خؤ ناماده ده ک ن بؤ پیتین، زنجیره په ک له گورانکاری گرنکیش پووه دات له م کرداره دا، کروموسوم کان و سایتوپلازم ده گړینه وه، له و گورانکاریانه:

1- جووت کومه له کروموسوم (العند الضعفاني - Diploid) که م ده بیتته وه بؤ تا ک کومه له کروموسوم (العند الفرداني - Haploid). نه وه ش شتیکی زؤر پیوسته بؤ پاریزگاری کردن له سه ر جووته ژماره ی کروموسوم کان وچه سپاندنی پاش پیتین، گه ر وا نه یوایه ژماره ی کروموسوم کان له هه ر نه وه په ک بؤ نه وه په کی تر ده بووه دوو به رابه ر به م شتیه ژماره که سه رده که وت بؤ ژماره ی کوتایی نه هاتوو له ریگی که مه دابه ش بوون.¹

2- گورانی توخمه خانه ی نیرینه له خانه په کی خری نه جولاهه وه بؤ خانه په کی تر که له سه ر و مل وکلک پیکه اتوو و توانایه کی زؤریش هیه بؤ جولان، له کاتی پیتین سپیرم زؤریه ی قه باره ی سایتوپلازمه که ی وون ده کات، به پیچه وانه وه خانه ی مینه قه باره که ی زیاد ده کات به زیاد بوونی سایتوپلازمه که ی.²

1- اتهامی، محمد عبد المجید، أسس علم الأجنة، ص 3.

2- اتهامی، أسس علم الأجنة، ص 4.

برېځه د دوهم: جیواوای نیوان کرؤمؤسومه کانی زاوړنی هه ردوو ږگه ز

1- هیمای نیرینه بریتی په له y ، هیمای مینینه بریتی په له x . توخمه خانۀ نیرینه (سپږم) هه ردوو کرؤمؤسومی نیرینه و مینینه هی لگرتووه xy ، به لام توخمه خانۀ مینینه (هیلکه) ته نها کرؤمؤسومی مینینه هی لگرتووه xx .

2- نه گه سپږمه که هیمای y هی لگرتبوو جووت بوو له گه هیلکه که هه ردوم هیمای x هی هیه نه وای پیتن دهبیته $xy-46$ که نه ووش مانای وایه کړپه له که په گزی نیز د هه ردو چېت، نه گه سپږمه که هیمای x هی لگرتبوو جووت بوو له گه هیلکه که هه ردوم هیمای x هی هیه، نه وای پیتن دهبیته $-46-xx$ ، نه ووش واتای وایه کړپه له که په گزی می د هه ردو چېت. لیره وه بؤمان پوون دهبیته وه که وای په گزی نیره و می په به هوی جوری سپږمه وه دیاری ده کریت. نه و پاستیه ش قورئانی پیروز پیش 1400 سال باسی کړدوه، به لام له بهر دوری موسولمانانی سهردهم له ناین و زانست نه بیان توانیوه ههستی پی بکن تاوه کو زانایانی پوزئاوا پاش ماندوویونکی نذر که بشته نه م پاستیه. هه روک داهیترو دروستکه رمان هه رمویه تی: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ إِنَّ فِيكُمْ لَذُنُوفًا شَتَّىٰ﴾ النجم: 45-46

هه روک داهیترو هه رمویه تی: ﴿يَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ۚ أَلَمْ يَكُنْ نَاطِقًا مِن مِّنْ قَبْلُ ۖ﴾ القيامة: 36-37.

هه روک داهیترو هه رمویه تی: ﴿يَسْأَلُكُمْ خَرَجُ لَكُمْ﴾ البقرة: 223. واته نافره تیش هه روک کینلکه ښک وایه چی تیا بچینی هه نه و شته دیته به ره م، نه و هه واتاپه ده گهنی، که وایه سپږمه که چ جوری ښک بیت نه و په گزه که دیاری ده کات که نیره هیه، یان می په.

3- کرؤمؤسومی y نذر بچوکه و ته نها دپه ها بؤماوه هی هی لگرتووه، به لام x نذر له و گه وره نره و 2000-3000 بؤماوه هی هی لگرتووه. کرؤمؤسومی y له هه باره دا بچوکه تره له بچوکه ترین کرؤمؤسومی جهستی، به لام x له زنجیره ی

کرۆمۆسومه کان له ژماره ی حوته مینه له قه باره دا. هه رچه نده y له قه باره دا بچوکه به لام توانایه کی چاوه پوان نه کراوی هه یه.¹

4- کرۆمۆسومی X نۆد پتویسته بۆ ژیان ومانه وه، به لام کرۆمۆسومی y نۆد پتویست نیه بۆ ژیان. ئەمەش سەلمێنراوە کە وائە و کۆرپە لە نە ی کرۆمۆسومی XO یان هه لگرتووه توانای ژیان یان هه یه، به لام ئەوانه ی کرۆمۆسومی YO یان هه لگرتووه هه رگیز دروست نابن وه یان ناتوانن بژین. کەواته کرۆمۆسومی y که هیمای نێرینه یه به یی بوونی X که هیمای مێینه ناتوانی بژیت، به لام X به ته نهایی به یی y ده توانی بژیت هه رچه نده گر کۆرپه له که ناته واویش بیت.²

به ندی دووهم : پێکها ته ی توخمه خانه کان وجیاوازی نیوانیان.

برگه ی یه کهم: پێکها ته ی توخمه خانه کان (سپێرم وهیلکه)
یه کهم: توخمه خانه ی نێرینه (تۆو- سپێرم- النطفه).

سپێرم له ناو جووته هیلکه ی گون دروست ده بیت به تێکرای 300 ملیون له هه رجارێکی هاویشتن، ئەمە له سه ره تای ژانی زاوێیدا. سپێرم پاش ده راویشتن توانای ژانی هه یه بۆ ماوه ی 48-72 سه عات له ناو کۆنه ندای زاوێی مێیه دا.³ جا گه ر پیتین پووی نه دا ئەوا گشتیان ده مرین.

سپێرم له سه رو مل و کلک پێکها تووه. سه ر: هه موو پێکها ته کا نی ناوکی خانه ی تیا به، هه ره ها مایۆکۆندریای (Mitochondria) تیا به که جووله ووزه ده به خشی به سپێرم بۆ گه یشتن به هیلکه ی مێینه وه پووی پێشه وه ی سه ری سپێرم ناوچه ی بڕه (قونس- Acrosome) هه یه که ئینزیمی تیا به تی هاوکاره بۆ بڕینی دیواری هیلکه ی مێینه له کا نی پیتیندا (الإخصاب- Fertilization) وکلکی سپێرم

1- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 42.

2 — Stuart Cl & Cristoph. Obestic by ten teachers. P: 178.

3— Kenneth. Principle & Practice of Endocrinology. P: 855.

وهك سهول وایه جوړولې سپټرمی له نه ستودایه بل هه موو ناراسته كان: ¹ بنواړه شپوه ی ژماره 16: توخمه خانې نیرینه.

دریژی سپټرم 50 مایکرونه، دریژی کلکی 40 مایکرونه، ټنکرای خیرایی په کې 2-3 میلیمتره له پهك خوله كډا، واته سپټرم ده گانه ناو بوشایی مندانان پاش 4-6 کانټرمیر له دواي جوړتبون. ²

نو سپټرمی كه هیمای نیرینه ی ه لگرتووه y له نووکی سهریه وه بریسكو پووناکیه کی هه یه، خیرا ده پوات و به توانا تره و ده گاته قولای مندانان به كه متر له 6 کانټرمیر، هرچی نو سپټرمی هیمای مینه ی ه لگرتووه x شم بریسكو پووناکیه کی نیه و به هیواشی ده پوات وتوانای كه متره، زیاتر له 6 کانټرمیری ده ویت، تا ده گاته ناو بوشایی مندانان. ³ له وانه په په كټك بپرسن ویلی گه ر وایه نقریه ی كړپه له كان كوپ ده بن؟ بل وه لامي شم پرسپاره سڼ خال ده خینه پوو:

1- به ټنکرای له هه موو كومه لگه كانی جیهان، هه روه ها له شاری هه ولیریش به پس ی راپورته كانی به شی سهریژمیری ناو نه خوشخانه ی مندانوون پڼژهی مندانوونی كوپ زیاتره له كچان، به لام پڼژهی مردنی نیرینه له هه موو ته مه نه كان له مینه زیاتره، بویه له کوتاییدا ده بینین له هه موو كومه لگاكان ژماره ی مینه زیاتره له نیرینه.

2- مهرج نیه نو سپټرمانه ی هیمای نیرینه یان هه په كانی گیشتن به هیلکه بتوان دیواری هیلکه بچن و بچنه ژوره وه وپیتین پووبدات.

1— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 989.

- Frances SG & Gordon. *Basic & Clinical Endocrinology*. P: 2132.

2— Stuart C & Cristoph. *Obstetric by ten teacher*. P: 37.

- Kenneth. *Principle & Practice of Endocrinology*. P: 944.

- عبد الحمید دیاب و احمد قرقور مع الطب في القرآن الكريم، ص 76. جیاوانی هه په له دریژی و خبرایی سپټرم له په كټكه وه بل په كی تر. نو ژمارانه ی نیمه وهرمان گرتووه ټنکرای په. به هه مان شپوه بل نقریه ی ژماره كانی تر.

3- البار، محمد علي، خلق الإنسان بين الطب والقرآن، ص 135.

3- له هه موویان گرنگتر ئه وه یه کۆرپه له گهر نۆزینه یان مینینه بیت، به دانان و پیریاری خودای گهرده به. ﴿لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ اُنْثٰى وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ الذَّكَوْرَ ۝۱۱﴾ اَوْ يُرْجِيْهِمْ ذَّكَرًا وَّاُنْثٰى وَجَعَلَ مِّنْ يَّسَآءٍ عَاقِبًا اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿ السورۃ: 48-49. واته خوا خۆی خولقینه رو به خه ره، گهر بیه وئ مینینه تان پیده دات یان نۆزینه، یان هه ردوکیان. زۆر جاریش هه ندیکتان نه زۆک ده کات، هه خۆی زاناو به توانایه.

دووم: توخمه خانه ی مینینه (هیلکه ی پنگه یشتوو- البویضة).

ئه رک وه رمانی هیلکه دان دروستکردنی هیلکه و هاویشتنی بۆ ناو جوگی هیلکه به، دروستکردنی هۆرمۆنه کانی مینینه وهک: ئیستروجین (Estrogen)، پروجیسترون (Progesterone)، ریلاکسین (Relaxin)، ئینهیبن (Inhibitin). هه موو مانگیک به کیک له و دوو هیلکه دانه هیلکه به کی پنگه یشتوو دهرده هاویت بۆ ناو جوگی هیلکه به هیوای پیتین بوون، به و کرداره ده لێن هیلکه دانان (الإباضة-Ovulation). شیوه ی ژماره 17: توخمه خانه ی مینینه - هیلکه - وکلاره ی بریقه داری.

ژماره ی هیلکه کانی ناو هه ردو هیلکه دان هه ره سه ره تایی ژبانی له دایکبوونی کۆرپه له دیاری کراوه و ده گاته نزیکه ی (2000000) هیلکه و ئه ژماره به زیاد ناکات، به لکو به پێچهوانه وه 99.9٪ ئه م ژماره به به هۆی کرداری پوکانه وه 'Atresic process' له ناو ده چن و ته نها 400-500 هیلکه ده مینێ به درژیایی ته مه نی زاوئیی ئافره ت. ئه و پوکانه وه ش به هۆی بوونی هۆرمونی نۆزینه به (تستۆستیرۆن) له ناو خۆینی ئافره تدا. له ناو هیلکه دا ئا خانه ی هیلکه به هیلکه دانه چیکلانه کان دهرده دراوه (Ovarian Follicle). کاتی ئه م چیکلانه به پیده گات پێی ده لێن چیکلانه ی گرافیان (Grafian Follicle) و هه ره ویش هیلکه ی پنگه یشتوو دهرده هاویت وهۆرمۆنی ئیستروجینیش دهرژیئیت. پاشان ئه م

چیکلدانه په بڼه زه رده تن ده گورئ (الجسم الأصفر - Corpus Luteum)، که هورموني نیستروجین وېر جیسترون ده پښتیت، تنها دوو هفت هورمونه کان ده رښتیت، که پیتین نیوان سپیرم و هیلکه میینه پوینه دا و سک پری نه بوو، نه وا ده مرئ و بڼه تنی سپی ده گورئ (الجسم الأبيض - Corpus Albicans). به لام که پیتین و سک پری پویدا، نه وا بڼه زه رده تنی سک پری ده گورئ (جسم الحمل الأصفر - Corpus Luteum of pregnancy)، که پښاندنی هورمونه هورمونه کانی میینه که پتویستن بڼه مانه وهی کورپه له ده گرتنه ستو، تاوه کو ویتلاش که شه ده کات و شوی نیو ده گرتنه وه. پاش سئ مانگ زه رده تنی سک پری به ته وای له ناو ده چیت و ویتلاش ده ست به کار ده بیت بڼه پښاندنی هورمونه کان. شپوهی 18: قوناغه کانی گواسته وهی هیلکه له هیلکه دانوه بڼه مندالان.

برگی دووم: جیاوازی نیوان توخمه خانه کان (سپیرم و هیلکه).

1- هیلکه له سپیرم زږد که ورته تره. تیره ی خانه په کی ناسایی له ش 7.5 مایکرونه، سپیرم له 50 مایکرون تئ ناپه ریت¹، به لام هیلکه تیره که ی 400 مایکرونه²، واته که ورته ترین خانه په له له شی مړوفا. هرچه نده سپیرم زږد بچو کتره له هیلکه به لام به شداری ده کات له نیوه ی پیکه اته ی کورپه له هه روه هیلکه. نه پنی نه م جیاوازی له قه باره دا له وه دایه که وا هیلکه لیپر سراوه له خوراک و که شه ی نه م خانه نوییه ی که دروست بووه له نه نجای پیتین، که پتی ده لنین خانه ی پیتینراو، که نیوه کروموسومی باوک (سپیرم) و نیوه کروموسومی دایکی (هیلکه) تیا په. شپوهی ژماره 19: هیلکه کاتی پیتین.

نه و لیپر سراوی هیلکه به رده وام ده بیت بڼه وای 8 پښ تاوه کو خانه ی پیتینراو خوی ده نوییته به دیواری مندالان و ده چیت قوناغه

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 949.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 782.

هه لواسراو(العلقة).¹ لیره وه هه لواسراوه تهن خۆراك و خوین وههوا وهرده گری له دیواری مندالان وپاریزگاری تهواویشی لینه کړیت. له هه مان کات پاشه پۆکانی خۆی دهرده هاوخته ناو خوینی دایک وله ویره بۆ دهرده وی له ش. شو کرداره بهرده وام ده بیت تاوه کو ده بینه کۆرپه له یه کی تهواوو له دایک ده بیت. دووباره دایک خۆراك و خوین و شیرو سۆزو به زهیی خۆی پیده دات تاوه کو گوره ده بیت. بۆمان دهرده که ویت هر له سهرده تای کرداری پیتین وقۆناغه کانی دروست بون وگه شه ی کۆرپه له، دایک له خۆراك و ووزه ی خۆی ده به خشیت، زۆر زیاتر له وهی که باوک نه نجای ده دات. ده توانین بلیین پۆلی باوک له ماوه دا کورته و ته نها پیتینه و به س. شیوه ی ژماره 20: کۆرپه له یه کی تهواو.

پاش پوونکرده وهی نه م راستیانه ده توانین بلیین کهوا ووزه ی نیرینه هر له سهرده تای ژانیه وه که له سپترم خۆی دهنوینی بریتی به له: جووله ووزه و چالاکی دهرده کی وهیزی چون بۆ پیشه وه و پالنان وپویه پویونه وه، به لام ووزه ی مینه که له (هیلکه) خۆی دهنوینی بریتی به له: ووزه یه کی نه رم وشاروه، نواندن چالاکی له ناوه وه و توانای دروستکردن و شیوه نانه وهی هه یه (التکون والتشکیل).

2- سپترم له قه باره بچوکه و، جووله ی خیرایه و توانای به ره وپیشه وه چون و سهرکه وتن وجووله ی نه ولا و نه ولای زۆره، به ناو بۆشایی مندالاندا ده پوات بۆ سهرده وه و به ربهره کانی ده که ن له گه ل په کتریدا هر په کیکیان هه ول ده دات به هه مو توانای خۆی تاوه کو بگاته نامانجی خۆی که جووتیونه له گه ل هیلکه و بیان له و پیتاوه دا دهریت، به لام هیلکه به پینچه وانه ی نه وه به تهواوی، که جوان رازاوه ته وه وه ک مانگی چوارده شه و خۆی دهنوینی، له پوکاری دهرده وه ی کلاوه یه کی بریسکه دارو گه شاوه هه یه وی ی ده لێن کلاوه ی زۆرینه - ناجی بریقه دار(التاج المشع - Corona radiate) تاوه کو سهرنجی سپترم به لای خۆیدا پاکیشی، جووله ی زۆر هتواشه و لارو له نجای زۆری تیایه، به ژماره کی زۆر له

1 — البار، محمد علی، خلق الإنسان بین الطب والقرآن، ص 164.

- Gray AT & Kevin TP. Anatom y & Physiology. P: 69

خانه ی کلکدار د هره دروازه و هتواش هتواش پالې دده دهن وده یجوولینن وله هه مان کات پاریزگاری ده کهن تاوه کو ده گه نه شوینی مه به ستن (نویس سې په کی کوتایی جوگه ی هیلکه به)، له و شوینه ده مینې له گه ل خرمه تکارو پاریزکاره کانی و چاوه پوانی نه و سپرمن که خودای گه وره بوی داناوه سهریکه ویت وله گه لی جووت بیت و پیتین پویدات. هه رکاتی که پیتین پویدا هیلکه به چوار دهری خوی دیواریکی پته و دروست ده کات ونایه لیت سپرمنه کانی تر نزیکی بکه ونه وه که ژماره یان چهنده سدیکه، هه رچهنده به تواناو به هیزیش بن، هه ر هه موویان دهرمن به غم و په ژاره وه. نه م پودوانه ی باسمن کردن له ژانی هیلکه و سپرمن په نگدانه وه په کی نذر واقعی و کاریگرو له په کچویان هه په له گه ل ژانی نیرو می کاتی ده گه نه ته مهنی زانی و گه وره بوون، هه روه ها کاریگریشی هه په له سهر نذر نرک و فرمانه کانی پیتیان سپرمدراوه له ژانی پوژانه یان، هه روه ک بلای ی نه م شتانه بویان ریکخواه و دیاری کراوه هه ر له سهرته ی دروست بوونی ناده میزاد که هیشتا هه ر له قوناعی توخمه خانه په جا چ نترین بیت و دیان مینه. واته سپرمن به جوانترین شیوه ته میلی هه لسوکه وتی نترین ده کات، هیلکه ش به هه مان شیوه ته میلی هه لسو که وتی مینه ده کات له دواپوژدا. له بهرگی نووه مدا به دریزی باسی نه و بابهت و حوکمانه ده گه ین که به په یوه ستن به نافرهت و پیاو، به پشستوانی خوا.

3- دابه شبوون له توخمه خانه ی نترینه پوونادات تاوه کو نترینه نه گاته ته مهنی پتیه یشتوو (بالغ بوون)، سپرمن 10-14 پوژی دهریت تاوه کو ده پتیه توخمه خانه په کی ته و او پتیه یشتوو و توانای پیتینی هه بی، به لام له مینه دا توخمه خانه (هیلکه ی پتیه گه یشتوو) دروست ده بیت هیشتا کورپه له په له سکی دایکدایه، ته و او گه شه ده کات و پیده گات دواي شوکردنی وهاتنی سپرمن بۆ پیتین. دوايین هیلکه که له هیلکه دان دهرده چیت پتش نه وه ی نافرهت بگاته ته مهنی (له بی نویزی که وتن) ته مهنی نه و هیلکه په نزیکی 50 سال ده بیت.¹

1- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 115.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 896.

4- ژماره‌ی سپترم نقره، ده‌گاته 300 ملیون له هه‌رجووتیوونیکدا، به‌لام هیلکه ژماره‌یان ته‌نھا 400-500 دانیه وه‌ر مانگیک یه‌ک هیلکه ده‌رده‌چیت. ئه‌و هیلکه‌نای ده‌پیتینین له هه‌ر ئافره‌تیکدا له چه‌ند دانیه‌ک تێپه‌ر ناکات. واته به‌رامبه‌ر هه‌ر هیلکه‌یه‌ک جووته‌گون یه‌ک بلیون سپترم دروست ده‌کات له ته‌واوی ژیاندا.

هه‌روه‌ک دیمان که‌وا پۆلی ئافره‌ت له مانه‌وه‌ی جۆری ئاده‌میزاد نۆر زیاتره له پۆلی بیوا، چونکه به‌بی کرۆمۆسۆمی مێینه X هه‌ر له‌سه‌ره‌تاره ژیان نابیت، خانە پیتینراو دروست نابیت به‌بی هیلکه، خانە پیتینراو گه‌شه ناکات به‌بی سایتۆپلازمی ناو هیلکه، کۆرپه‌له به‌بی مندالدانی دایک گه‌شه ناکات و نازیت له شوینی تر، دواي له دایکبوون، شیري پاک و گه‌رم و بیگه‌ربه‌و سۆزوبه‌زه‌یی و چاودیری و په‌روه‌رده‌ی ئه‌و نه‌بیت نابیته پۆله‌یه‌کی به‌سوودی کۆمه‌ل. واته فه‌رامۆش کردنی پۆلی ئافره‌ت و گرنگی پینه‌دانی له‌م به‌واره‌دا و ابزانم دژایه‌تی مرۆفایه‌تی و نه‌ته‌وايه‌تی و گشت یاساکانی ئاسمان و زه‌وی و فیه‌رت و خودی که‌سایه‌تی ئافره‌تیشه، چونکه ئامانجی سه‌ره‌کی گشت ئافره‌تیک له شووکردن، هینانه به‌ره‌می منداله‌و ته‌واوکردنی سۆزو ئاره‌زوویه‌تی له ژیان، ژيانی ئافره‌تی شووکردووی مندال هه‌رده‌م تاله‌و به‌خته‌وه‌ری خه‌یزانیش هه‌ر به‌بوونی منداله‌و سه‌ره‌کوتنی کۆمه‌لگه‌ش هه‌ر به‌په‌روه‌رده‌ی منداله له ئامیزی دایکیدا. له به‌شی سییه‌مدا به‌درژی باسی دایکایه‌تی گرنگیه‌کی ده‌که‌ین له ژيانی ئافره‌تدا.

باسى دووم

بۆيىنە گلاندەكان و ھۆرمۈنەكانى

بەندى يەكەم: بۆيىنى ئۆز چوارپاي بىيىن و بۆيىنە ئۆز مېشك(شاي بۆيىنەكان)

بېرگەي يەكەم: بۆيىنى ئۆز چوارپاي بىيىن

بېرگەي دووم: بۆيىنى ئۆز مېشك

بەندى دووم: بۆيىنى دىرمەقلى و ھاوسىنى دىرمەقلى بۆيىنى سەرگۈرچىلە

بېرگەي يەكەم: بۆيىنى سەرگۈرچىلە

بېرگەي دووم: بۆيىنى دىرمەقلى و ھاوسىنى دىرمەقلى

بەندى سىيەم: توخمە ھۆرمۈنەكانى ئىيرىنە و مېيىنە و ھۆرمۈنە ھاويە شەكان

بېرگەي يەكەم: توخمە ھۆرمۈنەكانى ئىيرىنە

بېرگەي دووم: توخمە ھۆرمۈنەكانى مېيىنە

بېرگەي سىيەم: ھۆرمۈنە ھاويە شەكانى ئىوان ئىيرىنە و مېيىنە

د هروازه

پاش نه وه ی باسینکی ته وای کوننه دما دیاره کانی د هره وه و ناو وه ی له شمان کړو بومان دیار کورت که و نترینه و مینه جیاوازن له پیکهاته ی جهسته یی و قه باره و کاری نه دما کانی. هومونه کان کاریگره کی به رچاوی ته وایان مه په له دوست بوونی نه و جیاوازیانه.

پژینه گلانده کان بریتین له و گلاندانی که هیچ جۆگه په کیان نیه بۆ دهرانی نه و هومونه یی دوستی ده کن، به لکو له ړنگه ی خوین، یان کرداری بلابوونه وه کار له و نه دما نه ده کات که بویان دیاری کراوه، هره په کیکیان په ک هومون یان زیاتر ده ریښتی. هه چنده به یی نه و هومونه ی که نه و پژینه گلاندانه ده ییژین نقر نقر که مه، به لام به رده واه و نه گورپه و هاوسه نگ. هر زیادو که میه ک له به یی هره په کیک له و هومونه پویدات نه و ا پشتویه کی جهسته یی یان دهرونی نقر دوست ده کات.¹ کاری پژینه گلانده کان په یوه ست نیه به ته مینک وکاتیکي تایبه ت و دیاری کراو، به لکو تاوه کو کوتایی ژبانی ناده میزاد درژ دهریته وه.

هومونه کان کاریگریان هه په له سه دیاریکردنی شپوه ی له ش و بونیادی که سایه تی وتیژی بیرو هوش وپیگه یشتنی بیرکردنه وه و پوونی دهر برین وهیژی جهسته و جوانی په نگ و خوشی دهنګ و وپیکوپیکي له ش و وهاوسه نگی سؤزو نه ندیشه ی هه ردو په گز. هه روه ها پژینه گلانده کان هاوکاری سه ره کی له شن بۆ سه ره کو تن به سه ر کیشه و باره ناهه مواو ناله باره کانی به سه ریدا تیده په ریته. پژینه گلانده کان به هاوکاری کوننه دما ی دهمار کارده کات بۆ پاگرتنی له نگره ی له ش و ړنگه ستنی کرداری زینه چالاکی و گه شه و زاوین وپاگرتنی له نگره ی پژه ی نایونه کان و خوی و ناو و شله کانی تری ناو له ش.

1 — Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 487.
- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 776.

له بهر بوونی نه هم همدو کاریگره ریهی هورمونه کان له سره له شسې شاده میزاد به گشتی، به پټویستم زانی که وای به ووردی باسیان بکه م تاوه کو خوښه ریهی به ریز زیاتر ناگاداری کارو کاریگره کانیان بیت له سره هردو په گز.

به ندی په که م: پښنی ژیر چوارپای بینین و پښنی ژیر میشک

برگه ی په که م: پښنی ژیر چوارپای بینین (غده تحت السریر البصری) - The Hypothalamus Gland

نهرک و فهرمانی پښنی ژیر چوارپای بینین زور گرنگه و ته واکړی نهرک و فهرمانی کوته ندای دهمارو پښنه گلانده کانه، هروک پردیک وایه له نیتوانیان. نه و پښنه له دوو کومه ل خانیه (ده ماره پښن) پښکاتوه، په کیان دوستکری هورمونه کانی به شی دواوه ی پښنه ی ژیر میشک، نه وی تریان هندی دهر او یژه فاکتور (عوامل محررة-releasing factors) به ره م ده مینی که نهرک و فهرمانی به شی پښه وه ی پښنه ی ژیر میشک پښکده خات.¹ پښنی ژیر چوارپای بینین نه م دوو هورمونه به ره م ده مینی:

1- هورمونی دژه میزن- په ستان بزوی (المانع لإدرار البول- anti diuretic ADH)- نه و هورمونه له گهل خوین ده چیتنه ناو هندی خانیه تایبیت له ناو هردو گورچیل، فهرمانی گیزانه وه ی ناو خوئی یان پښده دات بق ناو خوین و دهر نه هاویشتنی بق دهر وه، به مهش قه باره ی میز که م ده بیته وه، به هویه هاوسه نگی پاله په ستزی مؤزمو (الضغط الأسموزي للدم- Osmolarity) ناو خوینیش پاده گری، بویه که می یان نه بوونی نه م هورمونه ده بیته هلی میز کردنیکی بی شومار.²

1- Leslie JD. Endocrinology. P: 1/97.

- Frances SG & Gordon. Basic & Clinical Endocrinology. P: 10.

- ماری کلود، نلیل المرأة الطبی فی الصحة والمرض، ص 40-42.

2- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology, P: 501.

Frances SG & Gordon. Basic & Clinical Endocrinology. P: 146.

2- هورمونی ژان بزین - خیراگردنی مندالبون (هورمونی نوکیتوسین - Oxytocin) نه هورمونه کار ده کاته سر ماسولکه کانی مندالدان وگلانده کانی شیر دروست کردن له مه مکدا. پزدهی نه هورمونه زیاد ده بیت له ناو خوین له کاتی مندالبون وکاتی شیر پیدانی دایک بق کورپه کی. له کاتی مندالبون ماسولکه کانی مندالدان کرژ ده کات بق نه وهی بتوانی کورپه له ویلاش بق دهره وهی له ش پال بدات. زقد جار پزیشکانی مندالبون نه هورمونه به کارده هینن بق نه وهی بتوانن به خیرایی کرداری مندالبون نه نجام بدن وله کاتی شیر پیدان هاوکاره بق دهرارویشتنی شیر به شیوه یه کی گرنجاو پیویست.¹

برگه ی دووم: پزینی ژیر میشک (ملكة الغدد - الغدة النخامية) - The (pituitary Gland)

شوتنه کی ده که ریت ته ختایی ده ماخ و به نیسکان دهره دراوه. هرچه نده قه باره کی بچوکه به لام به شای پزینه کان ناسراوه، چونکه هورمونه کانی کاری پزکستن و کونترول کردنی هه موو پزینه گلانده کانی تری ناو له شه. نه پزینه یه له دوو به ش پزکها توه، به شیکی پزینی زه ردباو که پی ی ده لنین پلی پیشه وه، به شیکی دهماری سپی باوه، که پی ی ده لنین پلی پشته وه، که کاری هر یه کیان جیایه له وی تر. پلی پشته وه له ژیر کاریگه ری پزینی ژیر چوارپای بینین کار ده کات هه روه ک باسما ن کرد که هه روه هورمونی نوکسیتوسین وهورمونی دژه میزتن دهرزینی. به شی پیشه وهی ژماره یه کی زقد له هورمون ده پزینی که کار له سر پزینه کانی تری له ش ده کات. نه پزینه یه له به شه جیاکانی ده ماخ زانیاری وهرده گری، له سر په وشي نه و زانیاریانه کاری خوی پزکده خات. به لام کونترول بپو دهرچوونی نه هورمونا نه له ژیر چاودیری پزینی ژیر چوارپای بینینه وه ده بیت.²

1 - Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 891.

2 - Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 495.

· Frances SG & Gordon J. Endocrinology. P: 12.

هورمونه‌کانی به‌شی پېشه‌وې پښته‌ی ژیر میشک:

ژماره‌یه که له هورمونی پروتینی وپېښیدی دهرژنسی، چوار له‌مانه کارده‌کونه
سه‌ر پښته‌گلانده‌کانی تر بق به‌ره‌م هینانی هورمون وېژاندنیان.

1- هورمونی هانده‌ری پښته‌ی دهره‌قی (الهرمون المحفز للغدة الدرقية
TSH - Thyroid stimulating hormone) کونترولی به‌ره‌م هینان
وده‌رچوونی هورمونه‌کانی گلاندی دهره‌قی ده‌کات.

2- هورمونی هانده‌ری تویکلی سه‌ر گورچیه پښتن (المنشط لقشرة الغدة الكظرية
ACTH - Adrenocorticotropic hormone) کونترولی به‌ره‌م هینان وده‌رچوونی
هورمونه‌کانی تویکلی گلاندی سه‌ر گورچیه ده‌کات.

3- هانده‌ره هورمونی چیکلدانه‌کان (المنشط للحوصلة - Follicle
FSH - Stimulating Hormone) کونترولی دروستکردنی هیلکه ده‌کات.

4- هانده‌ره هورمونی زهرده‌ته‌ن (المنشط للجسم الأصفر - Lutenizing
Hormone - LH). کونترولی کرداری زاونی و تقدیرون به‌ووی کاریگری له سه‌ر
کونه‌ندامی زاونی ده‌کات.

5- هورمونی هانده‌ری گه‌شه (هرمون النمو - GH - Growth hormone) .

6- هورمونی هانده‌ری به‌ره‌م هینانی شیر (المفرز للحليب - Prolactin
PRLH - hormone). نه‌م هورمونه مه‌که‌کان ده‌بنوینی له میننه‌دا بق شیر
ده‌ردان.

7- هانده‌ره هورمونی بویه‌ی میلانین (المحفز لصبغة الميلانين Melanocyte
Stimulating Hormone - MSH)، بری نه‌و هورمونه په‌نگی پیسته‌دیاری
ده‌کات. گه‌ر پیژده‌ی له خوین زیاد بوو نه‌وا په‌نگی ناده‌میزاده‌که په‌ش ده‌بیت، وه‌ک
دانیشتوانی نه‌فریقاو ناوچه گه‌رمه‌کان. که‌می دبیته هوی سپی بوونی پیسته و
سوتانه‌وه‌ی کاتی پښ به‌رکه‌وتنی پی‌ی ده‌لین سپی بوون (Albinism).

8- هورمونی نیندورفین (الاندروفن - Endorphins) .

2—Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 79, 129, 1462.

سټیم، ده گاته بهرترین ناست له دواى له دایکېوونى کورپه له. کار ده گاته سره گه شى شانه کانی مەمک وهانی پړانی شیر ددهات پاسته وخو دواى له دایکېوون، هاندوره بۆ زیاد بوونی پړۍ پروتین و چه وری وشه کړ وکاتراکان له ناو پیکهاتى شیر.

به لام نه و هورمونه له نیرینه هانی جولانه وهى سپترم ددهات وپړۍ ددهاویشتنى ناو خوۍ له گورچيله کم ده گاته وه. پړۍ نه و هورمونه له مټینه ی پیکه یشتو، هه روه ها له کاتى سک پړى زیاد ده کات به لام له نیرینه زیاد ناکات.¹ ناستى نه و هورمونه له نافره تی ناسایى که سکی پړى نه بى وشیر نه داته مندالی و نه گیشبیتته تمه نى له بى نویژى که وتن، نریکه ی 10-20 نانو گرام/مل³، به لام له پیاوو نافره تی پیر، سى یه کی نه و پړۍ سره وه یه 3-7 نانو گرام/مل².

به ندی دووم: پړینه ی سرگورچيله و پړینه ی دهره قى وهاوسى ی دهره قى.

برگه ی یه کم: پړینه ی سرگورچيله (الفدة الکظرية- الفدة فوق الكلوية
(The Adrenal - supra renal Glands).

هر پړینه یه ک ده که ویتته سر لوتکى گورچيله یه ک وهه ردوکیان هه مان قه باره ن، شتوهران قوچه کی یه (الشکل الهرمى)، هه ریه کیان له دوو بهش پیک هاتوون، جیاوازن له بنه چه و له کارکردندا. نه مانیش بریتین له: توپکل، که به شى دهره وهى پړینه که پیک دینى، کرؤک، به شى ناو وهى پړینه که پیک دینیت.³

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 136,788.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 137,1462.

Jelliff DB& Jelliff (1978). Human Milk in Modern World, Psychological, Nutritional, Economical Significance. P: 54.

3—Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 506.

-Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 572-575..

يەككەم: كۆڭۈك پۇتۇنەي سەرگۈرچىلە (نەخاع الغدة الكظرية - Medulla Adrenal Gland).

لە ناو كۆڭۈك خانەي (Chromaffin) ھەيە كە دروست كەرى ھۆرمۇنى كاتېكولىلامېنە (Catecholamines)، ئەۋىش دوو ھۆرمۇنە (ئىفىدېرىن ۋە ئىفىدېرىن)، ئەم خانانەش لە ژىر كارىگەرى كۆنەندامى بەسۆز كاردەكەن. كۆڭۈك سوو ھۆرمۇنى نىزىكە لېڭكۆۈلە پېڭكەتتە دروست دەكات، لە پۇۋى فرمانەۋە كەمىك لېك جىۋاۋان. لەو كاتەي يەككىيان كاردەكاتە سەر كىردارى زىندە پال كىردى خۇڭاك ۋە ئىدېۋىنى چالاكى دل ۋەش، تارەكو ئامادەبېت بۇ بەرەنگارى ھەلۋىستە شلق ۋە بارە كىتۈپەرەكان. ھەرۋەھا كاردەكاتە سەر دەردراۋەكانى پلى پىشەۋەي پۇتۇنى ژىر مېشك، بەمەش ھەست كىردن بە ئازار كەم دەكاتەۋە، ماسولەكان تواناي بەكارھىنانى شەكرى گلوگوزيان زىاد دەكات، كىلايىكوجىنى ناو جگەر دەگۈرۈى بۇ شەكرى گلوگوز ۋە بەمەش پلى گەرمى لەش زىاد دەكات ۋە لەش ئارەقەيەكى زۇر دەكات. ھۆرمۇنەكەي تىران كارىكى سەرەكى دەكاتە سەر پاراستى ئاستى سىروستى پەستانى خۇين لە لەشدا، بە پلى دووۋەمىش كاردەكاتە زىندە پال كىردى خۇڭاك.¹

دوۋەم: تۈيۈكى پۇتۇنەي سەرگۈرچىلە (قشرة الغدة الكظرية Adrenal Gland cortex)

تۈيۈكى پۇتۇنەي سەرگۈرچىلە بە ھەمان شىۋەي كۆڭۈك كاتى پالەپەستۈيەكى دەرەكى پۇۋەپۇۋى مۇۋە دەبېتەۋە، ئەم پۇتۇنە بە دەنگىۋە دىت. ئەۋ پۇتۇنە لە ژىر كارىگەرى كۆيۈرە گىلانەكان كار دەكات زىاتر لەۋەي دەمارە خانەكان. پۇتۇنى ژىر چۈۋاپاي بېنىن ھاندەرىك دەرەدەكات كە ھانى گىلاندى ژىر مېشك دەدات بۇ پۇتۇندى ھۆرمۇنى (ACTH) كە ئەۋىش بە ھۆى خۇيىنەۋە دەكاتە پۇتۇنى سەرگۈرچىلە ۋە ھانى دەدات بۇ پۇتۇندى ژمارەيەك لە سىتېروىدات ناسراۋن بە ھۆرمۇنەكانى تۈيۈكى پۇتۇنى سەرگۈرچىلە². (Corticosteroids) تۈۋارۋە ژمارەيەك لەۋ ھۆرمۇناتە

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 587.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology . P: 142..

بدونزیته وه: په که میان، (گلوکوکورټیکوید (Glucocorticoids) ، وه کورټیزول (Cortisol) که ده ستیان گرتووه به سر زنده پالی کاربو هیدرات له له شدا به کرداری دروستکردنی شه کړی گلوکوز له ماده ده کانی نا کاربو هیدراتی وه ک پرؤتین وپیدا کردنی ووزه بق ماوه به کی درټرتر له کاری ټیپینفرین، دوه میان، هورمونه کاندزایی په کان (Mineralocorticoids) که ده ستیان به سر ه اوسنکی ناوړ خوئی له له شدا گرتووه، وه که نه لدوستیون (Aldosterone) ، که پړاندنی په یوه سته به پړژه ی نایونه کان له ناو پلازما ی خوین له ژترکاریگری هورمونه کانی جگړو گورچیله کارده کن.¹ سیټیه میان، پړاندنی توخمه هورمونه (الهرمونات الجنسية) به پړژه به کی که م، له وانه نه ندروجین له ه رډو په گزی نیرومی. له نیرینه نه ندروجین بق تیستوستیون ده گوردی که بړه کی پړژانه له 100 مایکروگرام که متره، به لام جووت گون پړژانه 700 مایکروگرام له و هورمونه به رهم ده هیئی.² له نافرده تان پړژنه ی سر گورچیله 50٪ ی ه موئو تیستوستیون ده پړژنی که له خوینی متینه دا هیه، پړژانه به بړو پړژه دیاریکراو نه گور ده پړژنی، به رپرسه له ه لسانی نارو نوی جنسی له نافرده تان. بړیک له نه ندروجین له نافرده تان ده گوردی بق نیستوجین به تاییه تی کاتی گیشته ته مانی له بی نویژی که وتن. به لام کاتی نافرده ت نه گیشته ته ته مانی له بی نویژی که وتن وهیلکه دان هر له کار ماوه، نه و پړژنه ی سر گورچیله هیچ پړلنکی نیه له دروستکردنی نیستوجین.³

له کاتی گیشته ته مانی که نجیه تی نه و سترژیده جنسیانه به رپرسن له ندرېونی مووی له ش و په یدا بونی بونی تاییه تی له ش و دیارکه وتنی ده نکوکی که نجیه تی (حب الشباب).⁴

1—Leslie JD. Endocrinology. P : 2/1543-1557.

-Frances SG& Gordon J. Basic&Clinical Endocrinology. P:104,435.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 584.

3—Kenneth. Principle of Endocrinology P: 584.

4—Kenneth. Principle of Endocrinology P: 741.

برگه‌ی دووم : پزینی دهرقی وهاوسی ی دهرقی

یه کهم : پزینی دهرقی (الغدة الدرقية - The Thyroid Gland).

نو پزینه ده که ویته پتشی مله وه، یه کسه ره ژیر قوپگدا، له دوو پل پتک دیت که به پردیکی لکینه ر پتکه وه لکان، بویه به دیمه له په پوله ده چیت. هورمونی هاندهری دهرقی که له پزینه ی ژیر میسکه وه ده گاته ناو پزینی دهرقی به هوی خوینته وه واده کات دوو هورمونی له یه کچو دروست بکات، یه کیان چوار مولیکیولی یودی تیایه (T4-Iodothyronine)، نهوی تریان سی مولیکیولی یودی تیایه - (T3- Triiodothyronine). بپی هورمونی هاندهری دهرقی له ناو خوین 1.4-2.0 مایکروگرام/مل³. پزهی نه هورمونه ناگزی له نیرو می، له گنجی وپیریدا.¹

هه ندی له خانه کانی ناو پزینی دهرقی هورمونی کالسیتونین (Calcitonin) دهرزین بۆ کهم کردنه وهی پزهی کالسیومی ناو خوین بۆ له نگر گرتنی.²

نه رکه کانی پزینی دهرقی تیکرای زینده پال کردنی خوراک پتک ده خات، که وای ل ده کات کاریکی راسته و خور بکاته سه ر که شه ی گشتی وتایبه تمه ند بوونی نه ندامه کانی له ش و دروست بوونیان. پالی سه ره کی هه یه له زیاد بوونی به کارهیتانی نوکسجین و کرداری زینده چالاک و به خشینی ووزو که شه ی جهسته یی وعه قلی و جنسی وپاریزگاری که شه ی پیسته و مووه کان ده کات پتکخه ری پله ی گهرمای له شه.³

1— Frances S& Gordon J. Basic& Clinical Endocrinology. P: 192-213.

· Leslie JD. Endocrinology. P: 1/377, 1/505.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 148.

3 — مفید جنون، اساسیات علم وظائف الأعضاء، ص 265.

دووم : پښتنه ی هوسی ی دهرقی (الغدد جارات الدرقيه The Parathyroid Glands).

چار دانن، له هر لایه ك دوو دانن، ده كه ویتته سر پووی دهره وهی پښتنه ی دهره قی و هورمونی هوسی ی دهره قی دهرزنی (PTH- Parathyroid) كه كرداری پښكستننی پښه ی كالسیوم و فوسفور ده كات، واته پښچه وانه ی هورمونی كالسیتونین كرده كات، كه له سره وه باسما ن كړد.¹

به ندی سینهم: توخمه هورمونه كانی نیرینه و مینه

پیشتر وا باو بوو كه وا جیاوازی نیوان نیرینه و مینه له جیاوازی نیوان شو ژینگه ی كه هر دوو په گز تیادا ده ژین، نو بارو ټوخی كه وا هر دوو په گز پیایدا تیده په پښت، یان له و تاقیكونه وهی كه پښانه هر دوو په گز پوویه پووی دهنه وه دروست ده بییت، به لام پیشكه و تنی زانستی سه لماندی كه وا جیاوازی نیوان هورمونه كانی هر دوو په گز له جوړو پردا (النوعية والكمية) كاریگه ری ته وای هیه له سره هر دوو په گز له سره تای ژیا نی كږپه له وه تاوه كو كږتایی ژیان، له گه شه ی ده ماخوه تاوه كو گه شه ی جه سته ی و دهرونی و بیرو سؤزو داهیتان. هورمونه ستریویدیه كان له جوته گون و هیلكه دان دروست دهن و سی جوړ له ستریویدات هیه كه كار له گه شه ده كهن و پښخه ری سلوكی شاده میزادو سوری زاونژین. نه مانه ش له هر دوو په گز هه ن به بوو پښه ی جیاواز و نه وانیش نه مانه ن: نه اندروجینه كان (Androgens) و نیستروجن (Estrogens) و بیرو جیسترون (Progestins).

برگه ی ده كه م: توخمه هورمونه كانی نیرینه (الهرمونات الجنسية للرجل).

هاندهره هورمونی چيكلدانه كان FSH. كه كونترول دروستكردنی هیلكه ده كات، هاندهره هورمونی زهرده تن LH كه له پښتنه ی ژیر میښكه وه ده پښن و

1— Gray AT& Kevin. Anatomy& Physiology. P: 505

Frances S& Gordon J. Basic& Clinical Endocrinology. P:286.

کار دەکەنە سەر جووتە گون بۆ پزاندنی هۆرمونەکی سەرەکی کە ئەندروجینە، ئەویش لە کۆتاییدا دەبێتە تیستۆستیرۆن. لە تەمەنی کۆڕپە لە ئەندروجین هۆکارە بۆ دیاریکردنی ڕەگەزی کۆڕپە لە کە بێتە نێر یان مێ هەروەک باسمان کرد، لە تەمەنی هەرزەکاریدا (Puberty) هۆکاری گەشە ئەندامەکانی زاوێ و دەرکەوتنی سیفەتە دوومی یەکانە لە نێرینەدا.¹

هۆرمونی تیستۆستیرۆن هاندەر و بزۆینەری ئارەزووی جنسیە لە هەردوو ڕەگەزدا، بەلام لە نێرینەدا بڕی ئەم هۆرمونە 10 جار زیاترە لەوەی مێینە. بڕەکی لە نێرینە لە نێوان 3-10.6 نانوگرام/میل³، لە مێینەدا تەنها 0.1-0.9 نانوگرام/میل³.²

گرتگرتین ئەو گۆرانکاریانەی ڕوو دەدات بەهۆی پزانی هۆرمونی تیستۆستیرۆن:³

- 1- دەرکەوتنی سیفەتە دوومی یەکان (لاوەکیەکان) لە تەمەنی پێگەیشتن- هەرزەکاریدا (البوغ) وەک دەرکەوتنی پیش و سمیل، چڕی مووی لەش، گۆرانی دەنگ بەرەو زبیری.
- 2- هۆکاری سەرەکی یە لە گۆرانکاری و پارێزگاری کردنی سیفەتە دوومی یەکانی نێرینە.
- 3- ئاسانکردنی کرداری پزۆتین دروستکردن لە ناو ماسولکەکان، بەمەش بارستە ماسولکەکان و هیزیان زیاد دەکات.
- 4- زیاد کردنی توانای ماسولکەکان لەسەر داکردنی شەکی گلایکوجین بۆ کاتی پێویست، وەک (وەرزش و کاری قورس).

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 155, 938.

2— Rital A & Others (1996). Hilgard introduction to Psychology. P: 364.

3— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 51 4.

- Leslie JD. Endocrinology. P: 1/296, 3/2132.

- Frances S & Gordon J. Basic & Clinical Endocrinology. P: 405, 414.

- John WH, JR Human Anatomy & Physiology. P: 816.

5- زياد كىردىنى ژمارەى خېۋكە سۈرەكان، بەمەش تواناى ھەلگىرتنى ئوكسىجىن لە ناو خويىن زياد دەيىت.

نەم سى گۆرانكارىيانەى دوايى كارىگەرى ئىجابى (پۆزەتيف) پان ھەيە لەسەر تواناى بەردەوام بوون لە سەر كارى جەستەيى قورس وچالاکى وەرزىشى جۆراۋجۆر. ھەربۆيە نىزىنە زياتر گونجاۋە بۆ كارى سەربازى وپووبەپوۋ بوونەۋەو كارى قورس و وەرزىشى توندو تىژو بەردەوام.

6- بە ھاۋكارى FSH لىپرسراۋە بەرامبەر دروست كىردن و بەردەوامى ھىنانە بەرھەمى تۋوى نىزىنە.

7- ھۆكارە بۆ گەۋرە بوونى نىزە ئەندامى زاۋىى وپروستات و تۋاۋە چىكلدەنە.

ھۆرمونى نىزىنە تىستوستىرون پۆزەكەى نەگۈپە و گۆپانكارى كورتى كانى و جۆرا و جۆرى بەسەرنايەت ھەروەك لە مېنەدا دەيىبىنن، بۆيە كارىگەرى ئەو ھۆرمونە و توخمە ھۆرمونەكانى تىر تۆرە لەسەر پىكھاتەى جەستەيى و دەرونى پەگەزى نىزىنە، ئەمەش واى كىردۈۋە كەۋا نىزىنە زياتر بەرەو سىفەتەكانى دىزايەتى و بەر بەرەكانى و چوونە پىش و پووبەپوۋ بوونە بچىت و زياتر ئارەزوۋى بەرەۋ لاي جولانەۋە و وەرزىش و ململاننى پىش بېكى بېوات. ھەر ئەمەشە واى كىردۈۋە نىزىنە كارەكانى بەردەوامتر بىي متمانەى بەخۋى بىي و زياتر پىشت بەخۋى بىيەستى.

بىرگەى دوۋوم : توخمە ھۆرمونەكانى مېنە (الهرمونات الجنسية للمرأة).

يەكەم : ھۆرمونەكانى ھىلگەدان (هرمونات المبيض)

ھاندەرە ھۆرمونى چىكلدەنەكان FSH . كە كونترۆلى دروستكىردنى ھىلگە دەكات و ھاندەرە ھۆرمونى زەردە تەن LH كە ھەربووكيان لە پۆتىنى ژىر مېشكەۋە دەپۆتىن و كاردەكەنە سەر جووتە ھىلگەدان بۆ پزاندىنى ھۆرمونەكى

سەرەکی کە ئیستریولە، ئەویش لە کۆتاییدا دەبێتە ئیستروجین و پرۆجستیرۆن، ئەمانەش لێپرسراون لە گەشە و پارێزگاری کۆئەندامی زاوژنی مێنە و گەشە ی چیکلدانە ی گرافیان و دەرهاویشتنی هێلکە.¹

1 - ئیستروجین

* لەتەمەنی منالیدا: لە سالی هەشتەمەوە ناستی ئەم هۆرمونە دەست بە بەرز بوونەوە دەکات بە هۆی هاندانی هێلکە دانەو لە لایەن پزینی ژێرچوارپای بێنن. لەتەمەنی 11-12 سالیدا پڕی ئەو ئیستروجینە ی کە ی هەربوو هێلکە دان دەپزینن دەگاتە ناستیکی بەرزو دەبێتە هۆکاری گەورەبوونی مەمەکان و دروست بوونی کرداری بێ نوژی.

* لە سووری مانگانەدا ناستی ئیستروجین هەر لە بەرزبووندا بە تا ماوەی 21 پۆژ چونکە ئەو هۆرمونە هۆرمونی پارێزەری هێلکە یە، ئافەرەت لە ژێر کاریگەری ئەو هۆرمونە لەو ماوەیەدا هەست بە ئاسوودەیی و خوشی ژیان و خوشەویستی، هیوای دواپۆژی پوون، گەشبین بەرامبەر بە ژیان دەکات، چونکە ئەو هۆرمونە کاری هێمن کەرەوێ هەیه لەسەر دەرونی مۆز (المهدء للأعصاب). گەر پیتین نەبوو ئەوا ناستی ئەو هۆرمونە دادەبەزێ و ئافەرەت باری جەستەیی و دەرونی بە پێچەوانە دەگۆڕێ.

* لە کاتی سک پڕی و دووگیانیدا : ئەو هۆرمونە پاش پیتینی هێلکە بە 6-8 پۆژ ناستی بەرز دەبێتەو، دەگاتە بەرزترین ناست پاش تێپەر بوونی 60-90 بە سەر سک پڕیدا. دوا ی ئەم ماوە یە لە پۆژی 120 تاوەکو کۆتایی سک پڕی ناستی ئەم هۆرمونە لە دابەزیندا دەبێت. سەرچاوەکانی ئەم هۆرمونە: لە سووپێ مانگانە لە هێگەدانەو و دروست دەبێت، لە دوا ی پیتین و سەرەتای سک پڕی لە زەردە

ته نه وه دروست ده بیت، له و دواي به ره و پيشه وه چوونی سک پړی و دروست بوونی و تلاش، نه و هورمونه له و تلاش و هیلکه دانه وه دروست ده بیت.

که واته هورمونی مینه به ده وام له گورانکاری دایه وله به رزی ونز می دایه به درزیایی زیانی مینه. له کانی دروست بوونی چپکلدانه ی گرافیان ناستی نه و هورمونه له خوین ده گاته 50-60 بیکوگرام/مل³، له کوتایی قوناغه کانی زه رده تن ناستی ده گاته 250-400 بیکوگرام/مل³، له ته منی له بی نویزی که وتن ده گاته نرمترین ناست.

کارمکانی نهم هورمونه:

* که شه ی نه ندانه کانی زاوړتی مینه و که شه ی توخمه گلانده کان.

* ناماده کردنی دیواری ناووه ی مندالان بڼه گری سک پړی.

* ده رکه وتنی سیفته دوه می یه کانی مینه وه که ده رکه وتنی مووی بن بال و خواره وه ی سک و نه بوونی له شوینه کانی تر و بچووک بوونه وه ی قورگ وناسک بوونی ده نگ.

* ده رکه وتن و به رزیوونه وه ی مه که کان، فراوان بوونی هه رزو کلوت، باریکی سه ر شانه کان (الکتف).¹

2- پړو جیسترون

له نیوه ی دوه می سوپی مانگانه نه و هورمونه له هیلکه دانه وه بڼه ناو خوین ده پښت و پی ی ده لټن: هورمونی سک پړی (هورمون الحمل)، له و کاته دا نافرته هه ست به ناسووده یه کی جه ستی و ده رونی ده کات. له نزیکه ی پښی چوارده م هورمونی تیستوستیرون ده گاته به رزترین ناستی له ناو خوین به تایبه تی کاتی هاتنه خواره وه ی هیلکه بڼه ناو مندالان و نافرته هه ست به ناره زوویه کی نږدی جنسی ده کات.

پیش پیگه یشتنی هیلکه و هاتنه خواره وهی، ده بینین ناستی پرؤجیسترون له ناو خوین زقد که مه $0.25 - 0.54$ نانوگرام/مل³، کاتی دروست بوونی زهرده تن ناستی ده گاته $5 - 25$ نانوگرام/مل³، نوایی نه گهر پیتین نه بو ناستی نه و هورمونه زقد به خیرایی داده به زنت و نه گهر پیتین پوویدا نه و زهرده تن سه رچاوهی سه ره کی نه و هورمونه ده بیت تاوه کو $6 - 8$ هفتی یه که می سک پری، له پاشان ویلاش شوینی زهرده تن ده گرت و ناستی به ز ده بیت و ده گاته 40 نانوگرام/مل³.¹ له ته مه نی له بی نویژی که وتن ناستی نه و هورمونه ش ده گاته نزمترین ناست و که متر له ناستی سروشتی خوی.

نه و هورمونه نه م نه رکانه نه نهام ددات:

* گه شهی گلانده کانی شیر زیاد ده کات.

* له گه² نیستوجین هه ردو کرداری بی نویژی وسک پری پتکده خه ن.

* هانده ره بق دروست بوونی ویلاش له کاتی سک پری.

* کاتی سک پری، کرداری هیلکه پیگه یاندن و ده راویشتنی پاده گرت، تاوه کو نه بیت سک پری یه ک له نوای یه ک. هه ر بویه کاتی سک پری گهر جووتبوونیش هه بی له نیوان هه ردو هاوسه ر هه رگیز پیتینه کی تر پوونادات.

* که میک پله ی گهرمی له ش به ز ده کاته وه یه کسه ر کاتی هاتنه خواره وهی هیلکه له هیلکه دانوه.

* ناماده کردنی دیواری ناوه وهی مندالان بق پیشوازی کردنی هیلکه ی پیتینرو، گونجاندنی بارتکی له بار بق به رده وام بوونی کرداری سک پری، وه ک خا و کردنه وهی ماسولکه کانی مندالان به گویره ی گه شه ی کورپه له.²

1 – Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 787.

2 – مفید خون، اساسات علم وظائف الأعضاء، ص 306.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 513.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 787.

3- نه ندر و جین

نه ندر و جین له مېینه دا نیوه ی له هیلکه دانوه دیت و، نیوه کی تری له پښتني سر گورچپله گلانده کانی پیسته ده رښنری بڼ ناو خوین. نه و هورمونه ش بڼ دو به شی سره کی ده گوردی: به شه زوره کی بڼ نیستوستیرون ده گوردی و چریه کی له خوین ده گاته 19-70 نانوگرام/100 مل³، به شه که مه کی بڼ (تیندروستینیدین ونه دیون) ده گوردی و چریه کیان له خوین ده گاته 40-240 نانو گرام/100 مل³.

نه ندر و جینه کان لپرسراوی سره کین له ه لچونی ناره زوی جنسی له مېینه داو چالکی جنسی به رقرار ده کات کاتی هاتنه خواووه ی هیلکه و پیتین، کاریگری نه و هورمونه له سر چالکی جینسی هر ده مینې تاوه کو نه مه نی له بی نویژی که و تن، چونکه نیوه ی نه و هورمونه له پښتني سر گورچپله دیت و کاری خوی ده کات له سر چالکی جنسی تاوه کو نه مه نی پیری، وه ک هیلکه دان نیه پاش 45 سال له کار بکه ویت.²

4- پیلاکسین:

نه و هورمونه له پیاوان به بریگی زوره کم هیه، هه روه ها له و نافرده تانه ش که سک پریان نیه نه و هورمونه له زه رده ته نه وه دروست ده بیت له سره تاوه، دواپی له ویلاش پاش چه ند ه هفته یه که له گه شه ی کورپه له. فه رمانه کانی نه م هورمونه:

* نه و هورمونه هه روه که له ناوه کی دپاره (پیلاکس- واته خاوبونه وه و کشان) هوکاره کی گرنگه له فراوانکردنی بوشایی ناو مندالان ونه هیشتنی کرځوبونه وه ی ماسولکه کانی مندالان تاوه کو کورپه له بتوانی به بی گیر گرفت تیایدا گه شه بکات.

* هاوکاره بڼ گه شه ی مه که کان و به ره م هینانی شیر له نافرده تی سک پر.

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 786, 835.

2 — Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 39.

* له کاتی مندالبوون هاوکار بۆ خاوبوونه‌وه‌ی ماسولکه‌کانی ملی مندالدان و ناوچه‌ی مه‌سلدانه بۆ ئاسانکردنی کرداری مندالبوون.¹

به‌ی ئه‌و هۆرمونه ده‌گاته به‌رزترین ئاستی له سێ مانگی به‌که‌می سک پهری، له‌ناو خوێن ده‌میته‌ به‌دریزایی مانگه‌کانی سک پهری و‌ب‌وای مندالبوون به‌ سێ پۆژ به‌یه‌کجاری وون ده‌بیته و نامیته.²

دووم: هۆرمونه‌کانی ویلاش (هرمونات المشيمه- Placental hormones)

1- نیستریجین . له پێشه‌وه باسمان کرد.

2- (هرمون القند HCG-Human chorion gonadotropin) : پاش 6-8 پۆژ له پیتیته‌ هیلکه وه‌ل‌واسرانی به‌ دیواری مندالدانه‌وه ئه‌و هۆرمونه ده‌رژێنری و ئاستی زیاد ده‌کات و ده‌گاته لوتکه‌ی به‌زی له 60-90 پۆژی سک پهری، له 120 پۆژدا ده‌ست به‌ دابه‌زین ده‌کات و به‌رده‌وام ده‌بیته له‌و دابه‌زینه تاوه‌کو کورتایی سک پهری.³ ئه‌و هۆرمونه کارده‌کاته سه‌ر زه‌رده ته‌ن تاوه‌کو به‌رده‌وام بیته له‌سه‌ر به‌ره‌م هینانی پرۆجیسترون، که ئه‌ویش به‌رگری له به‌ره‌م هینانی هانده‌ری هیلکه FSH ده‌کات تاوه‌کو کرداری هیلکه دروست بوون پ‌ا‌ب‌گری له هیلکه‌دانه‌کان به‌ دریزایی مانگه‌کانی سک پهری.⁴

مه‌روه‌ک باسمان کرد ئه‌و هۆرمونه‌یه پاش پیتیته‌ به 6-8 پۆژ له ناو خوێن دیارده‌که‌وێت، دوو پۆژ سواتر له‌گه‌ل میزدا ده‌رده‌هاویشتری، مه‌ر‌ب‌قی‌ه‌ش پزیشکان، ئه‌و ئا‌فره‌تانه‌ی گومانی سک پ‌ه‌ریان لێده‌ک‌ریت ده‌ن‌یرن بۆ تاقیگه بۆ نه‌زمایشتی مین،

1- مفید حنون ، أساسيات علم وظائف الأعضاء ، ص 307.

- Leslie JD. Endocrinology . P: 3/2043.

-Sheldon HC (1991). Complication of Pregnancy. P: 923.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 788.

3- دیارکه‌وتنی ئه‌و هۆرمونه له‌ناو میز به‌لگه‌یه له‌سه‌ر بوونی سک پهری، سه‌ود له‌و خاله و ده‌ده‌گرین کانی

باس کردنی له‌بارچوون.

4- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 888.

ګر نه و هورمونه هه بوو له ناو میز، مانای نه و په پیتین پوید او و نافرته که سکی پرې، ګر نه و هورمونه نه بوو واته پیتین نه بوو هه چنده ګر نافرته که بی نویی نه شوو شتبی (واته عاده ی نویی نه بوو).

سی یه م: پرولاکتین (Prolactin hormone) له پشه وه باسما ن کرد.

برګه ی سینهم: هورمونه هاو به شه کانی نیوان هه ردوو رڼګه ز (الهرمونات المشتركة بین الجنسين)

هر هه مان نه و هورمونانن که له پشه وه باسما ن کردن، به لام سه رچا و شوینی دروستکردنیان جیا وازه، هه روه ها بپو پژه یان زور جیا وازه له نیرینه و مینه.

یه کم: توغمه هورمونه کانی توکلې پژنه ی سه رګورچیه

1- نه ندروجین:

نه و هورمونه به هورمونه یکی نیرینه داده نریت وده ګوردی بۆ تیستوستیرون. جوته گون پژه ی 90٪ ی هورمونی تیستوستیرون دروست ده کات و پژه که ی 10٪ که ی تریش له پژنه ی سه رګورچیه وه دروست ده بیت. هه ندیک نه ندروجین له نیرینه ده ګوردی بۆ نیستروجین، به لام له نافرته تان پژه ی 50٪ ی نه ندروجین له پژنه ی سه رګورچیه وه دروست ده بیت و ده ګوردی بۆ تیستوستیرون (که به رپرسی سه ره کی ناره زوی جنسی مینه یه و ده رژی تاوه کو کوتایی ژانی مینه و په یوه ندیه کی زور که می به کوته ندای زاوی و هه یه). به کورتی فرمانه کانی:

* پاریزګاری سیفته دوه میه کانی نیرینه ده کات.

* جینګری گه شه ی جنسی یه له ته منی منالی.

* کو نترولی دروستکردنی پروتینی له ش ده کات.

* به رپرسی سه ره کی ناره زوی جنسی مینه یه تاوه کو کوتایی ژانی (پاش ګوپانی بۆ تیستوستیرون).¹

2 - نیستروجین و پروجیسترون

هروه که له پیشهوه باسما ن کرد که وا دروستکردن و پزاندنی نیستروجینهکان و نه ندروجینهکان که و توتسه ژیر کونترولی هه ریه و هاندهری زاوئێ (Gonadotropins) که بریتین له FSH و LH که له پلێ پیشهوهی پزێنه ی ژیر مێشکه وه ده پزێن. جووته گون بزی که له نیستروجین دروست دهکات، پززان دهکاته 10-15 مایکروگرام.¹

3- پیلاکسین:

له نیزی نه به پزێنه یه کی زدر که م هه یه و هاوکاری جووله ی سپرم ده دات.²

دووم : پزێنه ی پایموسی (الغدة الزعترية - The Thymus Gland)

ئه و پزێنه یه ده که و تته لای سه ره وه و پیشه وه ی ناو بۆشایی سنگ. دهکاته لوتکه ی گه شه ی ناوه کو سالی سیتی می ته مه نی مندالی، پاشان دهست به پوکانه وه دهکات له ته مه نی هه رزه کاریدا.³

ئه و پزێنه ژماره یه که له هورمونات ده رده دات له گرتگری نیان هورمونی شیموسینه (Thymossin) که هاوکاری گه شه و جیاکاری خرۆکه سپیه کانه له جۆری لیمفه خانه (T cells)، اته هاوکاری کوته ندای به رگری له ش دهکات.⁴

سی یه م : پزێنه ی سنویره ی (الغدة الصنوبرية - The Pineal gland)

بریتی له بارسته شانه یه که له نزیک ناوه راستی ده ماخ، لوتکه ی گه شه ی ناوه کو 7 سالی وه له دوا ییدا به ره و پوکانه وه ده پوات. کاتی که گلانه کانی زاوئێ ده به پزێن ده بینین ئه و پزێنه یه دهست به ناوسان دهکات، بۆیه وا گومان ده بر دزیت که وا

1— Kenneth . Principle of Endocrinology. P: 938.

2— Kenneth . Principle of Endocrinology . P: 988.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1351,1559.

4— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 514.

په یوه نډۍ هبې له گڼل گلانده کانی زاوښۍ.¹

پاش نه وهی باسټیکی تیروته سه لمان کرد دهریاره ی هورمونه کان وکاره کانیان و کاریگریان له سر له ش وگه شه و ښاره زو و زاوښی ښاده میزاد به هه ردو و په گه زیه وه، بزمان دهرکه وت که و ښاده میزاد بریتیه له هاوکښه په کی هورمونی و هه موو چالاکیه کانی جهسته یی وده رونی نه و بارسته گه وره په که ښاده میزاده له ژیر کاریگر و کونترولی بریکی که م وپښه په کی دیاری کراوی نه و هورمونه په هه ر له سه رته ی ژبانی کورپه له وه تاوه کو ته مانی منالی وهه رزه کاری و ته مانی زاوښی و پیری. له بواری جینسی و زاوښی و مندالبون، کاریگریان نذر پوون و بهرچاوه، کاریگریان له سر سیفاته دهرونه کان وپیکهاته ی که سایه تی، وه ک: جوړنه و هه لچوون و دژایه تی و ده مارگیری و بهر ښکار پوونه وه و داهیتان و پیراردان نذر دیاره و ښاردنه وه ی بژ نیه، هه روه ها کاریگریان له سر تسوش پوون به نه خوشی جهسته یی وده رونی به هوی که می وه بیان نذری پښه ی په کک وده بیان هه نډیک له و هورمونه نذر زه ق و بهرچاوه، هه روه که له به شه کانی داهاتودا باسی هه نډیکیان ده که ین.

1— Leslie JD. *Endocrinology*. P: 1/240.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 491.

- Frances SG & Gordon J. *Basic & Clinical Endocrinology*. P: 13.

باسى سىيەم

جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ رەگەز ئە تەمەنى كۆرپەلەۋ مىندالى و ھەرزىمكارى و
تەمەنى زاۋزى و ۋىپىرى و كارىگەرى ئىنگە لەسەر پىنگەيشتن ھۆكارمىكانى مردن

بەندى يەكەم: جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ رەگەز ئە تەمەنى كۆرپەلەۋ دۋاى لەدايىكبۈۋن

بەندى دوۋم: پىنگەيشتن و كارىگەرى بۆلى ھۆرمۈنەكان

بەرگەى يەكەم: ماناى پىنگەيشتوۋ ئە لايەنى پزىشكىيەۋە

بەرگەى دوۋم: گۇرانكارىيە جەستەيى ودمرونيەكانى تەمەنى پىنگەيشتن

بەرگەى سىيەم: كارىگەرى ئىنگە لەسەر پىنگەيشتن ھەرزىمكار.

بەندى سىيەم: جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ رەگەز ئە تەمەنى ھەرزىمكارى و زاۋزى

بەندى چۈارم: جىياۋزى ئە ھۆكارمىكانى مردن ئە نىۋان ھەردوۋ رەگەز.

بەرگەى يەكەم: بۆژمى ھۆكارمىكانى توش بۈۋن بە نەخۇشە درىژ

خايەنەكان و نەخۇشە درىژ خايەنەكان ئە ھەردوۋ رەگەزو جىياۋزىيان

بەرگەى دوۋم: ھەردوۋ رەگەزو جىياۋزى مردن.

بەرگەى سىيەم: رەگەزى نىرىنە ھۆكارى مردنى زياد

بہ نندی یہ کہم: جیساواری نیوان ہر دوو پگہز لہ تہ مہنی کورپہ لہو دوی لہ دایکبویون

پاش ٹوہی کورپہ لہ لہ ناو سکی دایکیدا دہ گاتہ تہ مہنی 10 ہفتہ ٹاستی ہورمونہ کانی ہاندہری چیکلڈانہ و ہاندہری زہردہ تہن زیاد دہ کین لہ ناو خوین و ہانی گہشی کورپہ لہ داسی زاورتی کورپہ لہ دہ دہن.¹

لہ تہ مہنی کورپہ لہ ٹاستی ہورمونی ٹیستروجن لہ ہر دوو پگہز یہ کسانہ بہ لام ٹاستی ہورمونی ٹیستوستیرون لہ کورپہ لہی نیرینہ زیاترہ لہ مینہ. کہ واتہ ہورمونی ٹیستوستیرون زور پڑیستہ بق جیا کردنہ وہی نیرینہ، لہ بہ رامبر ٹوہش ہورمونہ کانی ہیلکہ دان (واتہ مینہ) زہروری نیہ بق جیا کردنہ وہی مینہ. ہر وہک باسماں کرد کہ وا ہورمونی نیرینہ (ٹیستوستیرون) جوری پگہز دیاری دہ کات.

لہ ہموو تہ مہنی کورپہ لہ دا ٹاستی ہورمونی ہاندہری چیکلڈانہ FSH لہ کورپہ لہی مینہ زیاترہ لہ کورپہ لہی نیرہ، ہر وہا بہ ہماں شیوہ لہ گشت سالانی تہ مہنی مندا لیدا. لہ دوی لہ دایکبویون بہ چند ہفتہ یہک ٹاستی ہر دوو ہورمونی FSH, LH زور بہر ز دہ بیٹہ وہ، بہ پڑہ یہک لہ ہموو تہ مہنی منا لیدا ناگاتہ ٹوہ ٹاستہ. ہر دہم ٹاستی ٹوہ دوو ہورمونہ لہ مندالی مینہ بہر زترہ لہ منالی نیرینہ، بڑی زووتر گہشہ دہ کات وبالغ دہ بیٹ.²

1- کورپہ لہی نیرینہ ماوہی 3-5 پڑ زیاتر دہ مینتہ وہ لہ ناو سکی دایکیدا لہ کورپہ لہی مینہ. دوی لہ دایکبویون کورپہی نیرینہ زووتر گہشہ دہ کات تاوہ کو 7 مانگی یہ کہم، پاشان مینہ زووتر زیاتر گہشہ دہ کات تاوہ کو کوتابی سالی چوارہمی تہ مہن.³

1- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 741.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 80, 741.

3- الدكتورہ سهام أحمد النجار، 55 سنہ، أخصائية بأمراض النسائية والوليد، مديرة مستشفى الولادة والأطفال / أبريل، مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4م. (تاوہ کو خشتہ کہ گورہ نہی تہ نہا سر زمیری دو مانگ وہر گبرلوہ)

2- پړۍ له دايکيووني کورپه نيرينه به 5٪ زياتره له مټينه، به لام پړۍ که به کسان ده بټ کاتي گه يشتنه ته مټني ه رزه کاري. نو پړۍ زياته به باوه له نړۍ کومه لگه کان، به وې به رامېر هر 100 مټينه 105 نيرينه له دايک ده بټ، نه وېش واتاي نه وېه که وا تواناي پيټيني سپيرمي ه لگري کروموسومي نيشانه y زياتره له تواناي کروموسومي نيشانه x¹.

به پي ۱ سهرميری سالی 2004 له نه خوځځانه ۱ له دايکيووني له شاري هوليتر بؤ نو مندالانه به خوځيان له دايک يوون، يان به هوي نه شته رگري، ده رکهوت کورپه نيرينه ژماره يان زياتره.

خشته ۱ ژماره ۱: جياوازي نيوان ژماره ۱ کورپه نيرومي

مانگ	جوري منداليون	نيرينه	مټينه
مايس	به سروشتي خوي	534	566
	به نه شته رگري	203	122
حزيران	به سروشتي خوي	639	630
	به نه شته رگري	200	141
کوي گشتي		1576	1469

له خشته که دا بومان دهرده که وټ که وا ژماره ۱ نيرينه 1576 به رامېر 1469 مټينه بووه، که ده کاته پړۍ 6٪ ي نيرينه زياتره له مټينه.²

۱ - احمد کنعان، موسوعة الجسم البشري، ص 31. والقصاب، عبد اللطيف ياسين، ص 61-62.

2 - كزال شاکر قادر، 32 سنة، معاونة طبية، معاونة رئيس قسم الإحصاء في مستشفى الولادة والأطفال في محافظة أربيل، مكان المقابلة: مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4م.

3- پیڑھی مردنی نثرینہ زیاترہ لہ مینہ لہ ھموو قوناغہ کانی ژیان پاش تمہنی پیگہ بشتن ، دہ گاتہ 1/2 بڑیہ دہ بینین ژمارہی مینہ زیاترہ لہ نثرینہ لہ ھموو کومہ لگہ کان بہ بی ھلاویران (بدون استثناء).

4- کاتی لہ دایکبوون، نثرینہ دریزترہ لہ مینہ بہ 5- 10 سم و کیشہ کھشی 100- 150 گرامی زیاترہ ، ھم جیاوازیہ دہ مینہ تاوہ کو کوتایی ژیان، بہ وہی نثرینہ دریزترہ قورس ترن لہ مینہ.¹

لہ نہ خوشخانہی لہ دایکبوون لہ ھولیر جیاوازی نیوان کورپہی نثرو مینہ یان نہ بوو لہ بواری دریزیدا، بہ لام لہ کیشدا لہ دایکبووی نثرینہ 200-400 گرامی لہ مینہ زیاترہ بوو لہ ناو پاپورته کانی سالی 2004.²

5- لہ کورپہی تازہ لہ دایکبوو بہری چہوری لہ مینہ زیاترہ لہ نثرینہ بہ تابیہ تی ناوچہی حہوزو ژیر پیتستہ، ھروہا ھو جیاوازیہ بہ دی دہ کریت لہ تمہنی ھرزہ کاری و پیگہ بشتودا، چونکہ نثرینہ پیڑیہ ک چہوری وون دہ کات لہ تمہنی پیگہ بشتندا، بہ لام لہ لایہ کی ترہوہ بارستہی ماسولکہ کانی گہورہ تر دہ بی، بہ مہش بہ شیوہیہ کی گشتی کیشی نثرینہ لہ مینہ زیاترہ لہ و تمہنہ.³

6- پھیوہندی نیوان ھورمونہ کانی دایک و کورپہی لہ مینہ توندہ، ھر ھوہ شہ وای کردوہ کہ پیڑھی مردنی کورپہی لہ ناو مندالان، تووش بوون بہ نہ خوشیہ زگماکہ کان و مردنی دوی لہ دایکبوون ھموویان لہ مینہ کہ متر بی، بہ بہ راورد لہ گہل نثرینہ، لہ گہل ھوہ شدا پیڑھی لہ دایکبوونی نثرینہ زیاترہ لہ مینہ ھروہک باسماں کرد.⁴

7- ھروہک باسماں کرد لہ چہند شوینی جیا جیا، کہوا توانای ووزہ بہرہم ھینان وچالاکی لہ نثرینہ بہرترہ ھر لہ تمہنی مندالیہوہ تاوہ کو پیری، لہ بہر جیاوازی نیوان دل و سبہ کان و خوین، ھروہا کاریگہری ھورمونی نثرینہ کہ

1- أحمد کنعان، موسوعة الجسم البشري، ص 31. والقصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 146.

2- جیمین عثمان ، مسأولة قسم الخدج في مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4.

3- القصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 146.

4- Keuneth. Principle of Endocrinology. P: 1017.

تېستوستېرونه. نه مه له لایه که وه له لایه کی تره وه ده بینین مینه زووتر ددان دهرده کات وئیسکانه کانی زووتر گه شه ده که نه، زووتر ده توانن دانیشن وگاځوله بکه نه، تاوه کو هرچی زووتره بکه نه ته مه نی زاوړی، چونکه به هر شتویه که بیت له 45-50 تنیپه پنادات.¹

به م شتویه ده بینین له پووی جهسته یی به وه نیرینه و مینه جیاوازن له قوناغه جیا جیا کانی ته مه نه، هه روه که له و نایه ته ی قورنای پیرۆز ناماژه ی بۆکر دوه له سر زاری دایکی مریه م خوايان لې پازی بیت، خوی گه وره ده فرمووی: ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى﴾ آل عمران: 36.

به ندی دووم: پینگیشتن (البوغ - Puberty) و کاریکه رو بولی هورمونه کان.

ژماره یه کی زور له گورانکاری فسیبولوی پووده دات کاتی گیشتن به ته مه نی پینگیشتن به تاییه تی له ته وری پښتې ژیرپای بینین و پښتې ژیر میشک و پښتې کانی زاوړی (جوته گون له نیرینه و هیلکه دان له مینه). کرداری گه شه ی نه و ته وړه هورمونه له سهره تای ژبانی کورپه له وه ده ست پینده کات و پینگیشتن به قوناغی کوتای یه که ی داده نری، نه و قوناغه نزیکه ی 2-4 سالی ده خایه نیت تاوه کو نه و ژماره هورمونه کاری خویان بکه نه و بکه نه نه نجامی سهره کیان که بریتیه له گه شه و پینگی یاندنی هورمونه کانی زاوړی وسیفه ته دوه میه کان وگورانکاری جهسته یی و دهرنیه کانی هه رسو په گه زه.

برگه یه که م: مانای پینگیشتن له روانگه ی پزیشکی وشه ری

پینگیشتن له پووی زمانه وه: بلغ: گه بشتن به شتیک: گه بشتن وکونای هاتن. پینگیشتنی هه رزه کار: واته گه بشته کانی توانای زاوړی وکاتی نه رک (التکلیف) که وتنه سهره جیبه چی کردنی.²

1- القصاب، الفروق بین الذکر والانثی، ص 147-148.

2- ابن منظور، لسان العرب، 1/486.

یه کهم: پیگه یشتن و ناسته کی له روانگی شهریه وه

1- شافعیه کان¹ و حه نبله کان² پیگه یشتن له نئیرنه به وه دیاری ده کن به هاتنه خواره وهی تئوی شهوانه (الإحتلام) و ده رکه وتنی مووی زیر له ناوچهی موسلدانه، له مئینه هاتنه خواره وهی ئاوی شهوانه و که و قنه بی نوئیزی و توانای سک پری³ به لام حه نه فی⁴ و مالکیه کان⁵ ته مه نی پیگه یشتن به 17 سال بق مئینه و 18 سالیس بق نئیرنه، له گه ل بوونی مه رجه کانی سه ره وه داده نئین⁶.

دکتور کامل موسی ده لی: له لای زلزیه ی زانایان، پای سه رجه می زانایانیا ن پی ته واره که ده لیت نه و پیگه یشتنه ی که و ا حوکمی شرعی ده که ویتته سه ر (البلوغ الحکمی) بریتیه له 15 سال بق هه ردوو په گز، نه و ته قدیره کراوه له و کاته یدا که و ا پیگه یشتنی سروشتی و سیفه ته دووه میه کان هه ست پئینه کریت. پیگه یشتنی سروشتی له نئیرنه بریتیه له هاتنه خواره وهی تئوی شهوانه و، ده رکه وتنی مووی

-
- 1- الشافعی: نه بو عبدالله، موحه مد کوبی تئیریمی المطلبی، له گه وه زانایانی نیسلامه، له سالی 150 ک له غه ززه له دابک بووه، له زلز زانستدا بلیمه ت و شاره زانی هه بووه، کتابی زلزیه یه، له میسر کوجی دواپی کریدوه له سالی 204 ک. الذهبی، سیر أعلام النبلاء، 5/10. و الزرکلی، الأعلام، 26/6.
 - 2- أحمد بن حنبل: نه بو عبدالله، نه محمد کوبی حه نبله ی شه بیانیه، له سالی 164 ک له دابک بووه، پشگیری سونه تی کریدوه و نئی بیده بووه، ئارامی گرت له سه ر به ند کرین و لئیدان، کتابی زلزیه، له سالی 241 ک کوجی دواپی کریدوه. الذهبی، سیر أعلام النبلاء، 11/177.
 - 3- للمعتسی، ابن قدامة، المغنی، 2/166. و الحنبلی، کشاف القناع عن متن الإقناع، 3/432. و الفیروز آبادی، المهذب فی الفقه الشافعی، 1/330.
 - 4- أبو حنیفة: نوعمان کوبی ئابنی کوفیه، نیمامی مه زه بی حه نه فی، موحه مد و نه فیه بوو، له کوفه که شه ی کریدوه، نه زانی و نه رنه گرتوه، کتابی زلزیه، له سالی 150 ک له به غدا کوجی دواپی کریدوه. الذهبی، سیر أعلام النبلاء، 6/390.
 - 5- مالک بن انس بن مالک الأصبجی: له سالی 92 ک له مه دینه له دابک بووه، نیمامی مه زه بی مالکیه، کتابی زلزیه، له سالی 179 ک کوجی دواپی کریدوه، مه زه بی مالکی له ولاتانی بلذ ئاوی عه ره بی زلز بلوره. الأصفهانی، حلیه الأولیاء و طبقات الأصفیاء، 6/316. و الزرکلی، الأعلام، 5/257.
 - 6- ابن العابدین، حاشیه رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 5/107. و الکاسانی، بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع، 7/171. و الزرکلی، الشرح الکبیر علی مختصر سیدی خلیل، و مختصر سیدی خلیل، 3/293.

زیر له ناوچهی موسلدانه، له مینه هاتنه خواره وهی ناوی شهوانه و کهوتنه بی نوژی و توانای سک پری هه بیت. له 9 سال که متر نابیت بۆ مینه و 12 سالیس بۆ نیرینه.¹

دووم : پینگه یشتن له پوانگه ی پزیشکيه وه

زاراوه ی پینگه یشتن (البلوغ - Adolescence) ووشه یه کی لاتینی یه له (Adolescere) وه رگیراوه. زانایانی پزیشکی نۆر پیناسه یان بۆ کردووه و جیاوان له دیاری کردنی قوناغی پینگه یشتن له ته مه نی ناده میزاددا، پوخته ی پیناسه کانیان بریتی یه له: نه و ماوه یه که له دوا ی قوناغی مندا لیه وه دیت، تیایدا ژماره یه کی نۆر له گۆرانکاره فسیولوژی دیار پووده دات، وه ک: گه شه ی خیرای جهسته یی و ده رکه وتنی سیفه ته دووه میه کان و گه یشتن به ته وایوونی گه شه و توانای ماسولکهی و فیکری و عاتقی، پو ده دات له ماوه ی 2-4 سال به به شداری هۆرمونه کانی (گه شه و هاندهری چیکلدانه و هاندهری زهرده ته ن).²

برگه ی دووم: گۆرانکاریه جهسته یی و دهر و ونیه کانی ته مه نی پینگه یشتن

تایبه ته ندیه کانی گه یشتن به قوناغی پینگه یشتن بریتین له: گه شه یه کی دیارو به رچاو و به رده وام به ره و پینگه یوی له لایه نی پوخساری که سایه تی، به ره و پیشه وه چوون و پینگه یوی جهسته یی و جنسی و عه قلی، پینگه یوی له کارو کرده وه و سه ریه ستی هه لمسوکه وت، تیکه لاوی کومه لایه تی و وه رگرتنی بنه ماکانی سلوک و پشت به خۆ به ستان وه ستی لێ پراسراویه تی، دروستکردنی په یوه ندی کومه لایه تی نو ی و هه لسان بۆ چوونه ناو نا فیکردنه وه کانی ژبانی پۆژانه، ده رکردنی هه ندی

1- کامل موسی، احکام المعاملات، ص: 66.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 740.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

- Rital A. Hilgard introduction of Psychology. P: 104.

- أبو حامد، حسین سلیم، مختصر الفسیولوجیا البشریة، ص: 607.

- سامی محمد ملحم، علم نفس النمو، ص: 341.

برپاری چاره‌نوسی دهرباره‌ی خویندن و هه‌لبژاردنی پیشه‌و هاوسه‌ری ژیان و دانانی پلانی دواپۆژ.

پێگه‌یشتن ده‌ست پێده‌کات له‌ نێوان 12-13 سال، به‌رزترین دیارده‌کانی گه‌شهی کۆنه‌ندامی زاوۆی و زیاد بوونی قه‌باره‌و ده‌رکه‌وتنی کاره‌کانیان، ده‌رکه‌وتنی سیغه‌ته‌ بوه‌میه‌کانه‌ وه‌ک: ده‌رکه‌وتنی پێش و سمیل و زیاد بوونی چپی موو له‌ش به‌تایبه‌تی له‌سه‌ر سنگ و سک، که‌م بوونی چپی موو له‌ناوچه‌ی پێشه‌وه‌ی سه‌ر، گۆرانی ده‌نگ به‌هۆی گه‌شهی قوڤگ و درێژبوونی ژێیه‌ ده‌نگیه‌کان، ده‌رکه‌وتنی ده‌نکۆله‌ی گه‌نجیه‌تی (حب الشباب)، فراوان بوونی ناوشان و زیاد بوونی بارسته‌ی ماسولکه‌کان. ئه‌و گۆرانکاریانه‌ گه‌شتیان له‌ هه‌موو هه‌رزه‌کارێک ده‌رناکه‌وێت و هه‌مووشیان به‌یه‌ک کات دیارناکه‌ون، به‌لکو له‌ نێوانیان ماوه‌یه‌کی ته‌واو هه‌یه‌، له‌وانه‌یه‌ بگاته‌ چهند مانگێک.¹

هاوکات له‌گه‌ڵ ئه‌و گۆرانکاریه‌ جه‌سته‌یی یانه‌ گۆرانکاری سلوکیش پووده‌دات وه‌ک زیاد بوونی چالاکی جه‌سته‌یی، دیارکه‌وتنی نیشانه‌کانی پیاوه‌تی له‌ قسه‌و کردار، ئاماده‌کاری بۆ به‌ره‌نگاری کێشه‌و ناخۆشیه‌کانی ژیان، ئاماده‌کاری بۆ خۆگرتن و ئارامی، گرنگی دان به‌ په‌گه‌زی به‌رامبه‌ر (که‌ پێشتر نێزینه‌ زیاتر ئاره‌زووی به‌ره‌و هاوه‌لانی خۆی ده‌چووله‌ هه‌مان په‌گه‌ز، به‌لام ئێستا زیاتر ئاره‌زووی به‌لای په‌گه‌زی مێینه‌یه‌، مێینه‌ش به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ ئاره‌زووی به‌لای نێزینه‌ ده‌چێت).²

نێزینه‌و مێینه‌ به‌هه‌مان خێراییه‌ گه‌شه‌ ده‌که‌ن تاوه‌کو 10 سالی ته‌مه‌ن، به‌لام مێینه‌ 1-2 سال به‌ پێش نێزینه‌ ده‌که‌وێت له‌ گه‌یشتنه‌ ئاستی پێگه‌یشتنی ته‌واو، چونکه‌ هۆرمونی ئیسترۆجینی مێینه‌ واده‌کات که‌وا کپکپاگه‌ی سه‌ری ئیسکانه‌کان زووتر به‌ ئیسکانه‌کانه‌وه‌ بکه‌ن، تاوه‌کو له‌ گه‌شه‌ بوه‌ستنی، ئه‌م کرداره‌ش 5 سالی ده‌وێت.³ له‌ ژێرکاریگه‌ری هه‌ردوو هۆرمونی ئیسترۆجین و ئه‌ندروژین هه‌مکه‌کان

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 748, 1444.

2— البار، خلق الإنسان، ص50. وسامی ملحم، علم نفس النمو، ص350-380.

3— حامد أحمد، الآيات العجائب، ص58.

دهست به گوره بوون ده کهن له ماوه ی 2-5 سال تاوه کو ده گاته ناستی گلاندیکی ته او و بهرهم هیتهر. دواى نیمه به 6-12 مانگ مووی ناوچې موسلدانه دیار ده کون، پاشان گه شه یه کی خیرای شندامه کانی تری زاونی و کهوتنه بی نویری و ده رکه وتنی مووی بن بال و په ق بوونی نیسکانه کان به ته وای.¹

تیکرې سالدنې زیاد بوون له دریزی بالا 6.5-10.5 سم/ سالد، لوتکې زیاد بوون له دریزی بالا له تمه نی 11-12 سالیه وه، زیاد بوونی دریزی له نیرینه زیاتره له مینه ویاړسته ی ماسولکه کانی نیرینه ی 50٪ ی زیاتره له مینه.² به شپوه یه کی گشتی دریزی بالای شاده میزاد له نیوان 130-200 سم بؤ نیرینه، 120-187 سم بؤ مینه یه.³

کیش پاش ته مهنی پینگه یشتن به 5.5-10.5 کیلوگرام زیاد ده کات، ده گاته لوتکې زیاد بوون له تمه نی 12-13 سالیه وه. زیاد بوونی کیش دهست پیده کات له گه ل زیاد بوونی بالا، یان ماوه یه کی کورت دواى نه و دهست پیده کات.⁴ دابهش بوونی مووی ناوچې موسلدانه: نه م دابهش بوونه تاییه تمه ندی خړی هه یه، له نیرینه زیاد ده کات بهر و سهره به نارسته ی ناوکدا ده روات، به لام له مینه ناسوپی یه. مووی بن بال زږدې جار هه ندیک دوا ده که ویت له ده رچوون.⁵ دابهش بوونی چه وری له ش: پړزه ی چه وری له له شى مینه 20-22٪ یه، له له شى نیرینه ش 15-18٪ یه. دابهش بوونی زیاتر دیارده که ویت له مینه، واده کات شپوه و ناکاری له شى بگوریت، وده به رزبوونه وه ی ناوچې سنگ وخرې ده رکه وتنی مه مکه کان و ناوچې حوزو پان. واته نه و چه وریه واده کات به گشتی مینه خړو خه په دیار بن.⁶

1- Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 28.

2- حامد أحمد، الآيات العجائب، ص 58.

3- أحمد كنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

4- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 748-749, 1444.

5- أحمد كنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 79, 742-744.

6- أحمد كنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 138.

هروهك له توئینه وهیه كه له ئەمەریكا كراوه له لایەن هەردوو پزیشك (Brown nell & Rodin) له سالێ 1994 و بۆیان دەرکەوت كە وا پێژەى قەلەوى له پیاوان 35٪ وله ژنان نۆر زیاتره و دهگاته 55٪ .¹

گلاندهكانى پێسته: هەر له و كاتى مووهكانى ناوچهى موسلدانه و بن پال دهردهكهون گلاندهكانى پێسته زیاتر دهكهونه كار، پێژهى دهرهاریشتنى چهورى و ئاره قه زیاد دهكات، بۆنێكى تاییهت به و كهسهش له گهڵ دهر دراو هكان پهیدا ده بێت.²

پێویستی لهش بۆ پرۆتین زیاد دهكات و دهگاته 12-15٪ كۆى گشتى ووزەى لهش.³ بهكارهێنانی ووزه له نێزینه زیاتره له مێینه چونكه به شیوهیهكى گشتى درژی وبارستایی وکیشی نێزینه زیاتره له مێینه.⁴

تووش بوون به كهه خۆینی له هەردوو پهگهز چاره پوان كراوه، له نێزینه له بهر زیاد بوونی بارستایی ماسولهكى لهش به شیوهیهكى خێرا وله مێینه له بهر دهست پێكردنی سووپی مانگانه.⁵

شلۆقى بارى دهرونى: گۆرانی ژيان له قوناغى منداڵى بۆ قوناغى ههزره كاری كاریكى ساده و ساكار نیه، به لكو كۆمه لێك گۆرانكاری نۆر گرنگی جهسته یی و دهرونى به، به تاییهتی له مێینه، بۆیه پێویستیان به هاوكاری نۆر هیه، چونكه خۆی به به ناز دێته بهرچاو، دلی ناسك ده بێت، به بهجوكترین شت توپه ده بێت، ههلسوكهوتی دژایهتییهكى پێوه دیاره، وا ههست دهكات ژینگه و دهووبه ر لێی تێناگه، نۆر جار دهست دهكات به گریان و هیان توپه بونێكى كاتى، ئاره زووی ته نیایی دهكات وههست دهكات پێویستی به هاو پێیه كه له پهگهزی خۆی كه

1— Rital A & Others. Hilgard introduction to Psychology. P: 350.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 747.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1034.

4— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1033.

5— ابو حامد، حسین سلیم، مختصر الفسیولوجیا البشریة، ص 304.

• John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

متمانې پى بکات وئو ته نيایى وباره شلوقه دهرنیه ی بره وینته وه.¹
 لیره وه بزمان به دیار ده که ویت که وا پیگه یشتن کومه لیک گورانکاری گرنگی تیا دا
 پو دودات له هه ردو پرگه زدا، ده توانین بلیتین گشت نندامه کانی له شی
 ده گریته وه به تاییه تی کوته نداسی زاونی وکوته نداسی ده مار. واته گوران له قوناغی
 مندالیه وه بۆ پیاویکی ته و او وه بیان نافره تیکی ته و او.

برگه ی سینه م: کاریگری ژینگه له سه ر پیگه یشتن و هه رزه کار

ژینگه له لایه ن پزکخراوی جیهانی بۆ زانست وپوشنبیری له سالی 1976 پیتاسه
 کراوه به: ئو به شه یه له جیهان که وا ئاده میزاد له سه ری ده ژى وه ردوکیان کار
 لیک ده کهن، واته ئو به شه یه که ئاده میزاد به کاری ده هیتى وخوی له گه لی
 ده گونجینى، نه ویش کار له ئاده میزاد ده کات.²

هه روه ا له لایه ن زانایانی ده روتناسیه وه پیتاسه کراوه به: هۆکاریکی ده ره کی
 ماددی وکومه لایه تی وپوشنبیری و شارستانی یه، که کاریگری له سه ر مروت هه یه
 له و کاته ی که هیلکه ی پیتینراوه و هۆکاره کانی بۆماوه یی دیاری کراوه تاوه کو
 کوتایى ژیا نی، واته ژینگه له گه ل بۆماوه به رپرسیاره له بونیادنانی که سایه تی تا ک و
 چۆنیه تی هه لسوکه وتی له ژیا ن.³

هۆکاره کانی بۆماوه ییه به رپرسی سه ره کی یه له چۆنیه تی بونیادی جه سته یی
 ئاده میزادو شیرو ئاکاره که ی به پزوه یه کی زۆر، هه موو ئاده میزادیک له سه ر
 پۆشنایى ئو زانیاریانه ی له هۆکاره کانی بۆماوه یی هه یه که له دایک و باوکی وه بۆ
 ها تووه دروست ده بیست، له گه ل هه ندیک تاییه ته ندى خۆی، به لام هۆکاری
 ده روبه ریش کاریگری خۆی هه یه له سه ر ئو ئاده میزاده هه ر له ژیا نی کۆرپه له وه

1- ماري كلود، دليل المرأة الطبي، ص 64. واليار، محمد علي، خلق الإنسان، ص 54.

2- عصام عبد اللطيف، الإنسان والبيئة، ص 10.

3- السامرائي، هاشم جاسم، المدخل في علم النفس، ص 49.

- شحاطة، عبد الله، رؤية الدين الإسلامي في الحفاظ على البيئة، ص 7.

تاوه کو مردنی، وهك جوری خواردن، ئاووه و، خوشی و ناخوشی زیان... هت.
دكتور محمد عزالدین دهلیت: بیگومان ههردوو هۆکاری بۆماوهیی وژینگه
کاریگهریان ههیه له سهه دارشتنی که سایهتی مرۆف¹. له دونیادا دوو کهس نییه
به تهوایی په یهك بچن، چونکه له جیهان دوو کهس نییه به هه مان هۆکاری بۆ
ماوهیی و هه مان ژینگه تیپه پووی. هۆکاری بۆماوهیی ئیمه داناو له سهه نهو
شیهی که ههین، هۆکاری دهووبه ریش دامان ده نیت له سهه نهو شیهی، که
ده بین له داهاتوو و به هیچ شیهه کیش ناتوانین بلێن پهی کامه یان گرنگه، به لام
ده توانین بلێن پهی ههردووکیان جیاوازه، له هه مان کاتیشدا تهواو کهری په کترن².
پنویسته نهو ههش بزانی که وا ههه مادهیهك ده چیته ناو له شی مرۆف، جا چ له
پنگی پیسته بیت وهك تیشکی پۆز، یان له پنگی ده مهوه بیت وهك خواردن و
خواردنهوه، یان له پنگی هه ناسهوه بیت وهك ههوا، نهوا به شیک لهو ماددانه
ده چنه ناو هه موو خانه کانی له شی مرۆف، بهو هۆیه وه نهو ماددانهی چوونه ته ناو
لهش کار ده که نه سهه رزنده چالاکیه کان و کارلنکه کیمیاویه کانی ناو خانهی
زیندوو، نه مهش کاریگهری ده بیت له سهه بونیادی خانه و نهو گورانکاریانهی
پهوه دات له ناو نه نامه کانی لهش به ههردوو په گه زیه وه.

زانای فرهه نسی ئهلیکسیس کاریل دهلیت: ئاده میزاد له خۆلی سهه زهوی
دروست بووه، بهو هۆیه وه جوگرافیی نهو وولاتهی که تیایدا دهژی و سهوشتی نهو
گیانه وهرو پهوه کانهی که ده یخوات کاریگهری بهرچاوی ههیه له سهه چالاکیه کانی
فسیلولژی و عه قلی³.

- 1- که سایهتی (الشخصية): پنگه رنکی دینامیکی به بۆ هه موو نه نامه کانی لهش (جهستی و
دهرونی) هه موو تا که که سیک، شیهه په کی دیاری کراوه له سیفات و پهوشتی نهو که سهه پاش گونجایی له گه ل
ژینگه، نجاتی، محمد عثمان، القرآن و علم النفس، ص 426.
- 2- توفیق، محمد عز الدین، دلیل الأنفس بین القرآن الکریم و العلم الحديث، ص 425.
- 3- آلیکسیس کاریل، الإنسان ذلك المجهول، ص 105.

دكتور البکسیس کاریل: له سالی 1873 له شاری لیونی فرهه نسی له دابک بووه، کولیژی پزیشکی نهواو
کرووه، له سالی 1905 چوونه نه مه ریکا، له په یمانگای لیون له شاری نیوبورک بۆ نوێژنه وهی زانستی

چونکه ناده میزاد بڼ دابین کړدنې پټویستیه کانی وپه رده وامی په گه زه کای له ژياندا پشت دده به ستیت به سرچاوه کانی ژینگه وه ک تیشکی پږ، زه وی (خاک)، ناو، هه و، سرچاوه ی کانزایی، پوهه ک، گیانه وهر، ناتوانی به بی نه وانه بڅیت، جا چ له ته مه نه کانی گه شه کړدنې دابیت بڼ نه شونه ما کړدنې، یان له ته مه نی دوی پټیگه یشتن دابیت بڼ جیگه گرته نه وای شو خانه و شانانه ی که پږانه ده من، هه روه ها پاریزگاری مانه وای خانه زیندوه کان.¹

نو کاریگه ریانه ی که راسته وخو یان نا راسته وخو کار ده که نه سر شاده میزادو کړداری گه شه و پټیگه یشتن نه وانه: بوماوه، هورمون نه کان، په گه ز، ژینگه ی سروشتی پاک و ژینگه ی پیس بوو. له پټشدا باسیکی ته وای پږی بوماوه و هورمون نه کان وپه گه زمان کرد له سر پټیگه یشتن، بوی لیره وه ته نها باسی پږی ژینگه ده که یان له سر کړداری گه شه و پټیگه یشتن.

په کهم: ژینگه ی سروشتی (البيئة الطبيعية)

نویش ده کړی به چنه د به شیکه وه: جوری ژینگه که وپله ی پوښنیریان (شارستانی یان لادیی په)، باری ته ندروستی وخواړدنیان، پله ی گهرمای ژینگه که.

۱- جوری ژینگه که وپله ی پوښنیریان

۱- ژینگه ی لادیی (البيئة القروية): به وای ساده یی ژیان له هه موو بواره کانی، که می پټداویستیه کانی پږانه، نه و ناسانکاریانه ی که خواړوخنزان پټشکه شی ده که ن بڼ کوپو کچه کانیان (وه ک زو به شودان، دروستکړدنې ژود و یان خانوه کی ناسایی به کومه کی هه موو لایه ک و هره وه زی)، نه بوونی کټشه کانی نابووری له بهر بوونی زه وی و کټلگه و دانه وپله، نه بوونی کټشه ی ته واکړدنې

کاری کړیوه بڼ ماوای 30 سان، هر له و ماوایه دا له سالی 1912 (خه لاتی تقبلی ودرگرتووه، پاشان گه راوه ته وه غه رنسا. له سالی 1944 کچی دواپی کړیوه.

۱- الویردی، فرج الله، عمر الإنسان وعلاقته بالغذاء والتغذية، ص 22.
- عز الدین فراج، تغذية الإنسان في الصحة والمرض، ص 10-21.

خویندن (چونکہ نہ و دو کیشہ یہ زور جار کرداری پیکہ وہ نانی خیزان دوا دہ خات)۔^۱ نہ و ہموو مکارانہ ی باسماں کرد کاریگہ ریکی نیجاییان ہہ یہ لہ سر زووتر گہ شہ ی ہر دو پہ گزہ بر کردہ وہ لہ پیکہ وہ نانی خیزان، چونکہ ہموو پیدایستیہ کانی ژانی ہاوبہ شیان لہ بہر دہ ست و نامادہ یہ۔

2- ژینگہ ی شارستانی (البيئة الحضریة - المدنیة)؛

ہر زہ کار لہ ناو شارہ کان پووبہ پوی چہ ندہا کیشہ دہ بیت گہر بیہ ویت بیر لہ پیکہ وہ نانی خیزان بکات، نہ و کیشہ و گرفتانہ ش نہ مانہ ن: تہ و او کردنی خویندنی نامادہ یی وزانکو زور جاریش خویندنی بالا، بہر زہ بونہ و ہ ی مارہ یی شافرت و پیدایستیہ کانی ژانی خیزانداری، کیشہ ی خانوو، یان کرتی خانوو، شالوزی ژانی پڑانہ ی ناوشارہ کان بہ ہزی ہاتنہ ناوہ و ہ ی ژمارہ یہ کی زور لہ بیرو بوجوونی دہرہ کی و بیانی بؤ ناو شارہ کان و کومہ لگہ کان، بہ ناسانی دہ ست نہ کہ و تنی بزوی پڑانہ۔^۲ نہ وانہ ہمووی مکارن بؤ نہ و ہ ی ہر زہ کار پشت بہ دایک و باوکی بیہ ستی بؤ گہ یشتن بہ نامانجہ کانی لہ ژیان، نہ و ہ ش کاریگری سہ لبی دہ بیت لہ سر گہ شہ و گہ یشتنہ قوناعی پیکہ یشتنی تہ و او۔

ب- باری تہ ندروستی و خواردن (الحالة الصحیة والطعام)۔

تہ ندروستی لہ ش وئاسوودہ ی دہرون، ہر وہا جوری نہ و خواردنہ ی کہ ہر زہ کار دہ یخوات کاریگہ ریہ کی زوری ہہ یہ لہ سر پڑاندنی موزمونہ کان و نیفزیمہ کان بہ گشتی و دہ بیتہ زووتر گہ شہ و نہ شونعای جہ ستہ یی وفیکری و گہ یشتنہ قوناعی پیکہ یشتن۔

1- الفرجتانی، کریم شریف علم نفس المراهقة والشباب، ص 7-9.

2- الفرجتانی، علم نفس المراهقة والشباب، ص 4.

ج- پلوی گرمی ژینگه

له ولایته گرمه کان قوناعی پټیگه یشتن زووتر ده ست پټده کات له ولاتانی تری سارد.¹ به لام کاریگری بومارو ش پږلی خوی ده بیننۍ له نه ته ویه که وه بږ نه ته ویه کی تره رچه نده له یه ک ولاتیش بږین.

هره وها وهرزشی توندو تیږو گوزانکاریه وهرزه یه کانی سال کارده کاته سر چالاکي هیلکه دان. له ولایته سارده کان که تیشکی پږږ به لاری ده که ویته سر زه وی و ماوه ی شه و درېتره له پږږ، نه نی سنډوبه ری پږږه یه کی زووتر له هڅومونی میلانونین ده پږږنۍ نه مه ش چالاکي هیلکه دان که م ده کاته وه که وتنه ناو بی نوږږی دوا ده خات له و کچانه ی شویان نه کړدوه، نه وانه ی شویان کړدوه نه گه ری مندالبونیان که متر ده بیت. هر بږیه ده بیننۍ که و پږږه ی مندالبون له وهرزی زستان و پایز که متره له وهرزی هارین له ولاتانی نیسکندینافیا (سویډ، نروېج، و فنلندا).²

میتنه له 9 سالیه وه ده گاته قوناعی پټیگه یشتن له ناوچه گرمه کان، له ناوچه سارده کان له وانه یه بگاته 18 سال.³

نیامی شافعی (رحمته) ده فهرمووی: که مترین ته مه نی بی نوږږی که بیستوومه له ناوچه ی تهامه بووه که له 9 سال بووه، له و ته مه نه که متر به مندال داده نری و مندالیش بی نوږږی نابیت.⁴

نامارده مان کرد به ووته کانی ژماره یه که له زانایانی زانستی پزیشکی وشه ری

1- الرفاعي، أنس، الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، 2/930.

فواد غصن، الطب الشرعي وعلم السموم، ص 583. والمحمدي، علي محمد، بحوث فقهية في مسائل طبية معاصرة، ص 99. وطالو، محي الدين، تطور الجنين، ص 49.

2- Leon S & Others (1993). *Clinical Gynecologist Endocrinology & Infertility*. P: 202

3- البار، محمد علي، خلق الإنسان بين الطب والقرآن، ص 47.

4- الفيروز آبادي، المذهب في الفقه الإمام الشافعي، 2/121. النوي، المجموع شرح المذهب، 166/16.

ده رگه وت که وا بقماوه و ژینگه و په گه ز (نه ته وه) کاریگه ریان هییه له سر پتیه یشتن. هه روه که نه بوو هوره یره ^۱ له پتیه مبه ری خوداوه ^۲ بۆمان ده گئیرته وه، ده فهرموی: ((هه مو و که سیک که له دایک ده بیت، له سر فیره ری نیمان له دایک ده بیت، به لام دایک و باوک وای پی ده کن که ببیتته جوله که، گاوریان ناگر په رست...))^۱ نه و فهرموده یه به لگه یه له سر نه وه ری که وا ژینگه کاریگه ری هییه له سر هورکه شکر دنی فیره تی باوه و هینان و فیره تی ئاده میزاد له پوری جهستی و ده رونه وه له هه ردو په گه زی نژیرو میډا.

دووم: ژینگه ی پیس بوو (البینة الملوثة).

له دوی نیوه ی دووه می سه ده ی نژده مدا ژماره ی ماده زیان به خشه کانی دروست کراون له کارگه کان پوری له زیادی کردوه، بۆنمونه له وولاته یه گگرتوه کانی نه مریکا گه یشته تته نزیکه ی 50000 جۆر. نه و ماده ژه هراویانه کار له جهستی مرۆ ده کن به گشتی، له سر کۆنه نداسی زاوئی و پزینه گلانده کان به تاییه تی، جا چ به رتیه ی پاسته و خۆ، وه ک پتیه گرتن له به رهه م هینان، یان زیاد پزنی هورمونه کان، یان نارپاسته و خۆ بیت وه به رهه ست نانه وه له پیش شوینی کارکردنی هانده ره کان.

کاریگه ری نه و ماده زیان به خشانه له سر مندال و هه رزه کار زیاتره له گوره کان له بهر نه هویانه ی خواره وه:^۲

- * مندالان هه رچه نده قه باره یان بچو کتره، به لام جوله و چالاکیان زیاتره له گوره کان، به مهش زیاتره ده خوا و ده خواته وه هه واش زیاتره هه لده مژی.
- * کۆنه نداسی بهرگری هیتشتا هه رساوا یه ناتوانی بهرگری ته وای بکات.
- * له شی له گه شه ی بهرده وامه.

له بهر نه و هویانه یه ژینگه ی پیس بوو کاریگه ری سه لبی هییه له سر گه شه و دواکه وتنی بی نوژی، له وانه یه هه رماده یه کیش به تاک کاریگه ری خۆی هه بیت له

1- پینلتر باسی کرله له پینله کی.

سر پښته گلانده کان.¹

به نډی سینه م: جیاوازی نیوان هه رڼوو ډگه ز له ته مډنی هه رزمکاری و ته مډنی زاوړی

1- قوناغی پڼگه یشتن له مینه له نیوان 10-14 سال د هس پڼده کات، له نیرینه له نیوان 12-15 سال، واته مینه به 1-2 سال پیش نیرینه ده گاته قوناغی پڼگه یشتن.²

2- کچان ده گنه لوته کی گه شوی جهستی له 17 سالیډا، به لام کچان له 19 سالیډا. هه ربویه کچ به دوو سال پیش کور ده گنه پڼگه یشتنی فیکری وعاتیفی وله دوی شو ته مډنه نیرینه دوباره ده که ویته پیش مینه له بهر هوکاری بوماوه، کومه لایه تی، په روه رده یی.³

3- به شیوه یه کی گشتی مینه کورتن له نیرینه، نیسکانه کانی بچو کتره ویاړستایی ماسولکه ی که مته. پڼده ی چوری زیاتره و کوبونه ووی شو چه وره له هندی ناوچه ی وه ک سنگ ومه مک وجهوز وای کرده زیاتر خپو خپه دیار بیت. قزی خاوو پیستی ته نک وناسکتره.⁴

4- مینه له قوناغی پڼگه یشتن مه مکی گوره ده بیت وناوچه ی هوزی فراوانتر ده بیت، له نیرینه ش نه ندامه کانی زاوړتی ناوه وه و دهره وه ی گوره تر دهن .

5- دابهش بوونی مووی ناوچه ی موسلدانه جیاوازی هه روه ک پیشتر باسما ن کرد.

1— Environmental Protection Agency (2000). *Children's Environmental Health*. P: 6, 84.

- Environmental Protection Agency (1998). *Children's Environmental Health*. P: 8, 33.

2— احمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 32.

3— المصدر نفسه، ص 32.

4— Gray A & Kevin T. *Anatomy & Physiology*. P: 138.

6- ده نکرکای گنجیه تی "Acne Vulgaris" که 40٪ ی گنجیه کان تووش ده بن له ته مهنی نیوان 16-18 سالدیا، هه موونه ته وه یه کیش ده گرته وه به پله و پزیه ی جیاجیا، مینه زووتر تووش ده بیت له نیرینه.¹

7- پووتانه وهی مووی سهر (الصلع الذکری- Alopecia): هه موو په که زو نه ته وه یه که ده گرته وه به پله و پزیه ی جیاجیا، له نیوان 27-50 سالدیا پووده دات له نیرینه، به لام له مینه دوی له بی نویری که وتن پووده دات. له نیرینه: که وتنی مووی سهر ده ست پیده کات له پیشه وهی سهر هه ردو ته نیشه کانی پیشه وه (سهر ناوچه وانه نیسک و لاجانگه نیسک)، موو له ناوچه ی ناوه راستی سهر ته نک ده بیت، به م شیوه پووتانه وهش ده لاین (نمونه ی هاملتون) که به هیواشی و له سهرخو ژماره ی مووه کان که م ده بنه وه له ماوه ی چند سالیک. له مینه: ژماره ی مووه کانی ناوچه ی ناوچه وان وه که خوی ده مینه، به لام به گشتی مووی ناوه راستی سهر ته نک ده بیت و چری مووه کان که م ده بیت وه، به م شیوه پووتانه وهش ده لاین: (نمونه ی لودویغ). له وانیه له قوناغی یه که م که وتنی مووه کان زو بیت به لام له دوا پیدا ته نها دیارده ی چری که میان پیوه دیار ده بیت.²

8- یه کیک له قوناغه کانی کرداری میتابولیزی هورمونی نه ندرو جین و گورانی یو تیستوستیرون له ناو چه وریه گلانده کانی پیسته وه پووده دات، له که له به سالاچوون نه م گلانده چه وریانه توانای پیشوازی کردنی هورمونی تیستوستیرونیان که م ده بیت وه، به مهش پیسته چورچ ولچی تیا درده که ویت. نه م گورانکاریه ی ناو پیسته و چورچ ولچی له مینه زووتر پووده دات به چند سالیک پیش نیرینه.³

9- هورمونی نیرینه (تیستوستیرون) که هانده ره یو زیاتر کرداری نیشتنی

1- صالح داود، الوجیز فی الأمراض الجلدية، ص 85.

2- صالح داود، الوجیز فی الأمراض الجلدية، 198-199.

3- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1363-1364.

پروتین له ناو پیسته و زیاتر گه شوی مووه کسان و دردان وده رهاویشتنی زیاتر چه وری و ناره قه له گلانده کانی ناو پیسته، وای کړووه هه رده م پیسته ی نیرینه ته پ بیت و هه رده م گه شوه و چالاکی ونه رمی وگه نجیه تی پیوه دیار بیت. به لام له لایه کی تره وه ده نکوکه ی گه نجیه تی زیاد ده کات.

هورمونی مینه نیستروجین هانده ره بق زیاتر نیشتنی چه وری له هندی شوینی دیاری کراو(سنگ ومه مک وحه وژ)، وا ده کات پیسته ی مینه ته نک وناسک بیت، له هه مان کاتیش هه ست به گه رمیه ک ده کرت کاتی ده ست لیدانی، پړژه ی هه ستی پیسته ش زیاد ده کات وده گاته 10 جار زیاتر به به راورد له گه ل نیرینه.¹ بویه نافرته ناره زووی جنسی هه لده ستی به ده ست لیدان زیاتر له پیاوان، هه ر بویه خوی گه وره مصافحه ی قه ده غه کړووه و خړداپوشین و پپوشاکی شهرعی له سه ر نافرته تاندا داناهه. له به رگی دووه م به درژی باسیان ده که ین به پشتیوانی خوا.

10- پړژه و ناستی هورمونی نه ندرجین له نیرینه 10 جاری مینه یه، هه ربویه هیزی ماسولکه و توانای نه نجامدانی کاره قورسه کان و به رگه گرتنی زیاتره له مینه. چونکه هورمونی نه ندرجین بارسته و هیزو توندی ماسولکه کان، په قی و چری نیسکانه کانیش زیاد ده کات، به هه مان شیوه توانای به ربه ره کانی و ململانی و پوپه پوهو بوونه وهش زیاد ده کات.²

11- هورمونی نیرینه تایبه تمندی نه وه ی هه یه که چالاکیه که ی بونیادی- گشتگیره - (واته کار له سه ر زویبه ی نه ندامه کانی له ش ده کات)، به لام هورمونی مینه - تایبه ته - به کوته ندای زاوړتی مینه.³

1- حامد أحمد، الآيات العجاب، ص 55. والدكتور خالد بلال البقال، 44 سنة، ماجستير في طب المجتمع، مكان المقابلة: عيادته الخاصة، تاريخ المقابلة: 2004/9/5م، مدة المقابلة: نصف الساعة.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 949, 997.

3- حامد أحمد، الآيات العجاب، ص 55.

12- دہریارہی جوولہ و چالاکى: زینده چالاکىہ کان له نئیرنه زیاتره به به راورد له گان میننه له هه موو قوناغه کانی ژیان له مندالیه وه تاوه کو پیری.¹

13- راهیتان وه رزیش هینو تواناو میتابولیزم زیاد ده کات، به هوی پڌانی بریکی زیاد له هورمونی نه ندرقچین. له توئیزنه وه به کی پیشگی که له نه مریکا کراوه، سه لمینراوه که وا وه رزیشی به رده وام وتوندو تیژی له پادده به دهر واده کات بپی نه وهورمونه زیاد بن له ناو خوین، وه ک پرولاکتین وتیستوستیرون وهانده ری پڌنه ی سه رگورچیلوه ستریزیده کان، له هه مان نه و جوره وه رزیشانه پڌه ی هورمونه کانی میننه که م ده کات، پشتیوی جهستی وده رونی دروست ده کات، نه ویشتیویه ش کاریگری سه لسی هه به له سه ر سوپی مانگانه ی ئافرهت، له وانه: ²

1- دواکه وتنی بی نوژی (Delay menarche) بز ماوه ی 3 سال یان زیاتر، نه گهری پرودانی پشتیوی به رده وام له پئسای (نظام) سوپی بی نوژی له دواپڌ دروست ده بیت نه گهر نه و جوره وه رزیشانه پیاده بکرتن له ته مانی مندالیدا پیش پیگه یشتن، به تاییه تی وه رزیشی بالیه (سه مای سه رده م) (Ballet-Modern Dancing).³

ب- که م وکورتی له ئه رک وفهرمانی زه رده تن (Luteal dysfunction) له نزیکه ی 3/2 ی نه و کچانه ی خولیا ی وه رزیشی توندو به رده وام.⁴

ج- له بی نوژی که وتن (انقطاع الطمث - Amenorrhea). هه رکات وازی له و جوره وه رزیشانه هینا و پشتیویه کی باشی دا، نه و دووباره ده که ویتته وه سه ر بی نوژی.⁵

د- که م برونه وه ی پڌه ی چهوری له شی ئافرهت به هوی نه و جوره وه رزیشانه،

1- القصاب، الفروق بین الذکر والأنثى، ص 147-148.

2- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology&Infertility. P: 202.

3- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology&Infertility. P: 200.

4- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology&Infertility. P: 201.

5- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 71, 804.

وا ده کات 10٪ توشی له بې نوژی که وتنی دوه می بن.¹

هر بویه پټکها ته یی جه سته یی وده رونی وباری هورمونه کانی گونجاو نیه له گه ل نه و جوړه وهرزشانه و له گه ل کاری قورس وگران.

14- نه گهر نیرینه تایبه تمه ندی هیزی ماسولکه یی هیه به هوی هورمونی نه ندریچین، نه و هورمونی نیسترۆچین تایبه تمه ندیه کی بایولوجی به مینه ده به خشتی، نه ویش به رزکردنه و هی ناستی کولیسترول چری به رزه (High Density Cholesterol)، که هۆکاریکی نقد گرنگه بق توش نه بوون و به رگری کردن له نه خوقشی په ق بوون و ته سک بوونه و هی خوینبه ره کانی دل (خوینبه ره په قبوون). هرکاتیک ناستی نه و کولیسترول به رزتر بوو له 60 ملگرام/سم³ نه و نه توانای پاراستی بویه کانی دل زیاتر ده کات. نیرینه نه و تایبه تمه ندیه بایولوجیه فیتیه یی نیه، هر بویه پزده یی نه و نه خوقشیانه له نیرینه زیاتره، به تایبه تی نه وانه یی که جولانه و هیان که مه وهرزشی به رده وام ناکهن. به لام نیرینه ده توانی نه و جوړه کولیسترول به ده سستی بهینی به وهرزشی به رده وام وتوندو تیژ. لیره دا بومان دهرده که ویت که وای په روه ردگار چوین هاوسه نگی دروست کردوه له گشت کاره کانی، مینه کاری دهرده و کاری قورس وتوندی بق دیاری نه کردوه له ژیان، واته جولانه و هی که مه، به لام له بری نه مه و هورمونی تاییه ت به مینه که نیسترۆچینه نه و بوشایی یی پر کردوته و و ده کات ناستی نه و کولیسترول چاک و باشه که به رزیکاته و تاهو کو نافره ت له نه خوقشیه کانی خوینبه ره په قبوون پزگاری بیی، نه گهر نه و میکانیزم و هاوسه نگیه نه بویه نقریه یی نافره تان کاتی سک پری توشی نه م نه خوقشیه کوشنده یه ده بوون. له لایه کی تره و نیرینه نه و هورمونی به پزده یی کی نقد که م هیه، به لام له بری نه و کاری نیرینه که بریتی یه له جولانه و هی نورو کاری قورس و توانای وهرزشی توندو تیژی هیه، نه مانه هه موویان هۆکارن بق زیاد بوونی ناستی نه و جوړه کولیسترول چری به رزه.²

1— Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology & Infertility. P: 201.

2— حامد احمد، الآیات العجائب، ص 60.

15- تمه منی زاوښ له پیاوړي له پټگي شته وده تاوه کو پیری یه، به لام له نافرده تان ده گاته 40-50 سال.

16- پیاوړي ده توانیت پوځانه به ملیونه ها سپیرم ده ربهاوښتی، به لام نافرده ت له هه موو تمه منی ته نها 200-400 هیلکي پټگي شته و دروست ده کات و له وانه ش ته نها چه ند دانه به کبان ده پټیترین¹.

17- کارو چالاکی کوته نداسی زاوښتی نیرینه کم ده پټه وده له کله که وته ناو ته من، به لام زور به هیواشی و به درېژایی ته من، تووشی تمه منی که وتنی زاوښتی نابیت (Male menopause-Climacteric) هه روه له نافرده تدا پوو ده دات².

18- هه ندی گورانکاری نا سروشتی که له کروموسومه کان پوو ده دات، وه نا یه کسانې کروموسومه کان (Aneuploidy)، ده بینین به پرته ی 26% له کروموسومه کانی هیلکه دا پوو ده دات به رامبه ر به 10% ی کروموسومه کانی سپیرم. هه روه له نه خوشتی (داون) (Down syndrome- trisomy 21) دا ده بینین که وا زیاتر پوو ده دات له و نافرده تانه ی دره نگ شوو ده کن ودره نگ منالیان ده بیت. به لام گه ر پیاوړی پیر هاوسه ری هه بی ومندالی بیی نه و نه خوشتی له نه وه کانی پوونادات. له و نه خوشتی دا ده بینین کروموسومه ک زیاده بیت و ده بیت (xx 47، یان xy 47)³.

پاش هه موو نه و جیاوازیانه ده بینین به گشتی نه و گورانکاریانه ی، که له مینه پوو ده دات هه ر له مندالیه وده تاوه کو کوتایی تمه منی زاوښتی، بریتی یه له جوانی پوکاری دهره وه، پټک و به رچاوی دیمه ن، باریک وناسکی به ژن ویاو، گه شاوه ی پوخسار، نهرمی پټسته، کیش کردنی به رامبه ر بولای خوی (نری أن الهدف الأساسي الذي تسعى إليه كافة التغيرات عند الإناث، هو اكتمال جمال المنظر، وحسن البنیان، ورشاقة القوام، وبهاء الطلعة، ونعومة الملمس، ونضارة الأنوثة وقوة جاذبيتها).

1— Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 115.

2— Ganong WF (1980. Review of medical physiology. P: 340.

3— حامد احمد، الآيات العجابه، ص 190.

بەندى چوارەم: جياواڭى لە ھۆكارەكانى توش بوون بە نەخۇشى ونەخۇشىە
درىژخايەنەكان ومردن لە نيوان ھەردوو پەگەز

بەرگەى يەكەم: رېژمى ھۆكارەكانى توش بوون بە نەخۇشى ونەخۇشىە درىژ
خايەنەكان لە ھەردوو پەگەز جياواڭيان

يەكەم: رېژمى ھۆكارەكانى توش بوون بە نەخۇشىە درىژخايەنەكان(العوامل المسببة
للإصابة بالأمراض المزمنة)

جياواڭىەكى نەد بەدى دەكرىت لە رېژمى ھۆكارەكانى توش بوون بە نەخۇشى
درىژخايەن وپېژمى خودى نەخۇشىەكان لە ھەردوو پەگەز، بەلام پىئويستە نەوش
بزائىن كەوا رېژمى ئەو ھۆكارەنە جياواڭىە لە وولاتىك بىق وولاتىكى تر، ھەروەھا
جياواڭىە لە نيوان وولاتە پىشكەوتوۋەكان بەبەرورد لەگەل وولاتانى جياھانى سىيەم
و وولاتانى دواكەوتو، يان وولاتانى ھەزار. لە ھەندى وولاتاندا رېژمەكان دوو
بەرەبەرە، بىق نمونە لە كورىا جگەرە كىشان ومەى خواردنەو پېژمەكانيان لە
سەرىوى 60%، لە وولاتى تردا رېژمەكان پىچەوانەن لە نيوان ھەردوو پەگەزدا، بەلام
ھەرچۆنك بىت رېژمەكان لە نيوان ھەردوو پەگەز جياواڭىە. وەك لەم دوو خىشتەيەى
خوارەو پوون كراوۋتەو.

خشتەى ژمارە 2: ھۆکارەکانى توشبوون بە نەخۆشیە درێژخایەنەکان و پێژەکانیان لە ھەردوو پەرگەز¹

ھۆکارەکانى	پێژەکان %	نەخۆشى
جەگرە خواردن	35%	نێرینە
مەى خواردن	10%	مێینە
وەرزى نەکردن	82%	72%
قەلەوى	28.4%	41%
بەتەنھایى ژيان	3%	11%
کەوتن و شکان	15%	23%

دووم: نەخۆشیە درێژخایەنەکان (الامراض المزمنة)

جیاوازیەکی زۆر بەدی دەکەیت لە پێژەى نەخۆشیە درێژخایەن لە ھەردوو پەرگەز، دووبارە دەبینین کەوا پێژەى ئەو نەخۆشیانە جیاوازیە لە وولاتیک بۆ وولاتیکى تر، ھەروەھا جیاوازیە لە نێوان وولاتە پێشکەوتووەکان بەبەرئورد لەگەڵ وولاتانى جیھانى سییەم و وولاتانى دواکەوتوو، یان وولاتانى ھەزار. بۆ نموونە زۆر نەخۆشى ھەیە لە وولاتانى پێشکەوتوو زیاترە وەک نەخۆشیەکانى دل و شەکرەو پزۆستان و شێرپەنجەى مەمک و قەلەوى وخەمۆکى، بەپێچەوانە ھەندى نەخۆشى تر پێژەى بەرزە لە وولاتانى تر. ھەروەھا جیاوازی ھەیە لە پێژەى ئەو نەخۆشیانە

1 – WHO & COST (2006). National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq.

نە پێژانە ھەندیکیان بۆ کۆمەڵگەى عێراقیە و ھەندیکیان بۆ وولاتانى پێژەتالیە و زۆریەیان بۆ ئەوانەى ئەمەنیا 65 سالەو پە.

له پووی ته مه نه وه، زځایه یان له ته مه تی سهره وهی 65 سال زیاتره له ته مه نه کانی خواروتر. هه رچو نیک بیت پڙه ی شه نه خوشیانو هوکاره کانی توشبوونیان له نیوان نیرینه و مینه جیاوازه، هه روه که له و خشته ی خواره وه پوون کراوه ته وه. خشته ی ژماره 3: نه خوشیه دريژخایه نه کان له هه روه په گه ز¹

نیرینه	پڙه کانیان	نه خوشیه کان
%41	%27	به رزی په ستانی خوین
%22.5	%17	شه کره
%13	%7	خوین به ر په قبوونی پوریه کانی دل
%10	%6	په ککه وتنی دل
%10	%6	هه وکردنی سپه کانی دريژخایه
%5	%11	ته نگه نه فسی (الریو)
%27	%44	داخووانی نیسکان
%1	%2.5	پوماتیزمی جومگه کان
%15	%30	میز پانه گرتن
%16	%26	قه بزی
%7	%20	به ردی زه رداو
%7	%2.5	به ردی گورچیل
%34	%48	ناوی سپی
%5	%10	خه مۆکی

1 — WHO & COST (2006). National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq.

نه پڙانه هه نیکیان بۆ کومه لگی عیراقبه و هه نیکیان بۆ رولاتانی پڙ ناوایه.

هرچنده ریژهی هندیك له نهخوشیهكان له نترینه زیاتره له مئینه، بهلام له هردوو ولاتانی پیشكهوتوو، هروهها ولاتانی جیهانی سبیه ریژهی پهككهوتن و كهمی توانای كارگردن له مئینه زیاتره له نترینه (19٪ بهرامبهر 11٪)، چونكه تهمنیان دریزتره و پشیوی هورمونی و داخووانی ئیسكانهكان و پوودای كهوتنیان زۆرتره. ریژهی تهمنی ئافرهتان له جیهان بهگشتی له مئینه 2-3 سالی زیاتره له نترینه، له ولاته یهكگرتوهكانی ئهمهریکا 5-9 سالی زیاتره. هریویه ژماره و ریژهی مئینه له نترینه زیاتره له گشت ولاتانی جیهان.

برگهی دووم : هردوو دهگهزو جیساواری مردن (الوفاة وعلاقتها باختلاف الجنسين).

لیکولینه وه یه کی پزشکی کرا له ئهمهریکا له سالی 1986 له سه ریژهی مردن و هۆکاری مردن و ئه تهمنی كه هردوو دهگهز پیتی دهگن (life expectancy Length of life) گه یشتنه ئه نهجامانه.¹

ریژهی مردن: له پیاوان زیاتره له ژنان، تهمنی مهزندهكراو 78 ساڵه بۆ پیاو، 84 ساڵه بۆ ئافرهت، واته ئافرهت 6-7 ساڵ تهمنی دریزتره له پیاو. هروهها 75٪ ی پیاوان دهگه 65 ساڵ، بهلام 86٪ ی ژنان دهگه 65 ساڵ. جگهره كێشان: كه هۆکاری سههرهکی تووش بوونه به شتیرهنجی سیهكان و نهخوشیهكانی دلهو به 60٪ ی هۆکاری مردن دادهنری. ریژهی جگهره كێشهكان له ناو پیاوان 32٪، له ناو ئافرهتان 27٪ یه.

مه ی نۆشین: خواردنهوهی مه ی هۆکاری سههرهکی تووش بوون به نهخوشیه دریز خایهنهكانی جگهره، به تایبتهی به چهوری بوونی جگهر (تشمع الكبد). ریژهی مردن به هۆی مه ی خواردنهوه له پیاوان دوو به رابهری ئافرهتانه.

1- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1015.

مصدر المعلومات: المركز القومي للإحصاء الصحي 1986م المجلد الثاني: الوفيات ، واشنطن DC ' مطبعة الحكومة الأمريكية، 1988م

پودا، خۇشنىق و كوشنى: 7% ى مردن بەر ھۆكارانەرە دەبىت لئە ئەمەرىكا. لئە پیاوان سى بەر رابەرى ئافرىقە تانە.

شېرىپە نەكان: توش بوون بە شېرىپە نەكان لئە پیاوان ھىندو نىوى ئافرىقە تانە.

خىشى ئىمارە 4: ھۆكارەكانى مردن وپىژەكانىان لئە ھەردىو پەگىز.¹

مىنە	نەرىنە	جەرى نەخۇشى
124	238	نەخۇشىەكانى دل
111	163	شېرىپە نەكان كوشندە
22	59	شېرىپە نەكان سەكان
29	33	نەخۇشىەكانى كۆنەندامى دەمار
18	52	پوداۋە جىاجىكان
12	27	نەخۇشىە درىز خابەنەكانى سەكان
10	18	ھەركردى سەكان وئىنفلونزا
9	9	نەخۇشى شەكرە
5	19	خۇ كوشنى
5	13	نەخۇشىە درىز خابەنەكانى جگەر
3	4	پەق بوونى خۇشنىبەرەكان
4	6	نەخۇشىەكانى گورچىلە
4	13	كوشنى
405	654	كۆى گىشى

بەرگی سینه م : ڕەگەزی نێرینه و ھۆکاری مردنی زیاد

پێژە ی مردن لە پیاوان زیاترە لە ژنان، ئەوەش دەگەرێتەو بۆ ئەو ھۆیانەی خوارەو:

یەکەم : ئافەرتان زیاتر گرنگی دەدەن بە چاودیری تەندروستی و سەردانی پزیشک و بنگەکانی تەندروستی زیاتر دەکەن، ئەوەش کاریگەری زۆری ھەیە لەسەر کەم بوونی پێژە ی مردن لە ژنان. ئەو گرنگی دانە بە چاودیری تەندروستی سوودی زۆرە لەمانە¹:

1 - دەتوانی نەخۆشیە درێژخایەنەکان زووتر دیاری بکەیت پێش ئەوەی بگاتە بارێکی نالەباری چارەسەر نەکراو.

2- کاتی سەند پێی چەند جارێک سەردانی پزیشک دەکات بەمەش زۆر نەخۆشی تر گەر ھەبێ دیاری دەکەیت و چارەسەری پێش وەختی بۆ دادەنێ.

3- گرنگی دان بە چاودیری تەندروستی و لە ئافەرت دەکات کە پابێت (بەو) لەسەر سەردانی پزیشک بە بەردەوامی و بە شتووەیەکی پێک و پێک.

دووم: ئافەرت کاتی نەخۆش دەکەوێت چالاکی و کاری پۆزانی کەم دەکاتەو، لە مان دەکەوێت و سەردانی پزیشک دەکات، بەلام پیاو زۆربەی واناكات لەبەر زۆری کاری پۆزانی.

سێیەم: ھۆکاری بۆماوویی و ھۆرمونی

1- کرۆمۆسۆمی XX لە مێینە بەرگریەکی باش دەبەخشێت دژی نەخۆشیە زگماکیەکان.

2- پەییوەندی نێوان ھۆرمونەکانی دایک و کۆرپەلە ی مێینە، ھەندێ تاییبەتەندی

د به خشی به کوربه له که، له وانه: پږه یی مردنی میتینه له ناو مندالدان، نه خوشیه زگماکيه کان، مردنی راسته وڅوی دوی له دایکېوون، نه وانه هه موویان له کوربه له یی میتینه که مټره له نږینه.

چوارم: به هوی بسوونی پږه ییه کی به رزی هورمونی نیسټرلجین، ناستی کولیسټرول چری زور زیاد ده کات، نه ودهش هورکاریکی سهره کی یه بډ تووش نه بوون به نه خوشی خوینټه به په قبوون پټش ته مه نی له بی نوږی که وټن.

پنځم: بوونی هه ندیک سیفاتی بنه پټ له نږینه وایان لیده کات زیاتر به ره و هه ندی جوری یاری وه رزش وکاری ترسناک بډن له وانه: لیخوری نی ټوټو موبیل به خیرایه کی زور شیتانه (السرعة الجنونية)، مه له وانی له قولایی زور، به کاره یانی مادمه بی هورکه ره کان و قه ده غه کراوه کان.

ششم: تیکوشان وه ولدان و ململانی به رده وام بډ گیشتن به نامانج له پیاوان، واده کات تووشی زور گیر وگرفت و باری ته ندروستی ناله بار بیت، یان ماوه یی نه بیت گرنکی به ته ندروستی خوی بدات.

هه وټه: ته نگزه کانی کومه لایه تی وپووداو زیاتر پوو له نږینه ده کات.

له شاری هه ولتر ژماره یی میتینه زور زیاتره له نږینه ده گاته 1/4 به گوږه یی سر ژمیری سالی 1992، له که نه نه وده شدا ده بینین ژماره یی نه و که سانه یی سهردانی نه خوشخانه یی فریا که وټنیان کړدووه له هه ردو و پگه زدا نزیکن له په که وه، نه ودهش مانای نه وه په که و نږینه زیاتر تووشی کټش و کاره سات و برینداری ده بیت له میتینه، نه وانه ش ده بنه هوی نه وه یی پږه یی مردن له نږینه زیاتر بیت، به مه ش ژماره یی میتینه زور تر ده بیت به رامبه ر به نږینه، هه روه که ده بینین له زور به یی زوری

1- فواد عثمان، 60 سنة، مدير الإحصاء في محافظة أربيل، مكان المقابلة: مديرية الإحصاء، تاريخ المقابلة: 2004/10/8م.

کۆمەلگەکانى جىبهان. خىشتەى ژمارە 5: ژمارەى ئەو کەسانەى سەردانى نەخۆشخانەى فریاگەوتنىان کردووە لە ساڵى 2004.¹

تەمەن	نۆزىرە	مێینە	کۆى گىشتى
1-4 ساڵ	225	221	446
5-14 ساڵ	1322	1433	2755
15-49 ساڵ	2899	3075	5974
50- بەسەرەو	2753	2981	5734
کۆى گىشتى	7199	7710	14909

پێژەى مردن لە نۆزىرە بەرزترە لە گىشت قۇناغەکانى ژيان و دەگاتە 2:1 پاش پىتێنى هێلکە تاووەکو تەمەنى پێرى. هەر بۆیە ژمارەى ژنان لە هەموو کۆمەلگەکانى جىبهان لە پیاوان زیاترە.

دکتۆر زکریا إبراهیم دەلێت: هێزى بازوێ مێینە، ژمارەى خڕۆکە سوورەکان، توانای هەناسەى کەمترە لە نۆزىرە، ئەوانە وایان کردووە کەوا توانای پاکردن و وەرزشى توندیان کەمتر بێت وەک هەلگرتنى کێش و قورسایى و ململانى، واتە لە هێچ وەرزشێک ناتوانن بەر بەرەکانى و ململانى نۆزىرە بکەن، بەلام لە لایەکی ترەو دەبینین ئەو خالە لاوازانه بەستراون بە خالێکى بەهێز، ئەویش ئەو یە کاتى هاتنى نەخۆشەى کى بەربلای دەبینین مێینە کەمتر تووش دەبن، هەرچەندە مێینە بارى نەندروستى خۆى کەمێک لار دەبێت بە هۆى بێ نوێزى و سەپى. پێژەى مردنى منداڵ لە نۆزىرە زیاترە لە مێینە.²

1- الدكتور هيمىن أحمد عقراوى، 40 سنة، معاون مدير مستشفى الطوارئ، ممارس عام، 2004/8/7.

- دارا اکرم سعيد، وطبيب طه، مسؤولا شعبة الإحصاء فى مستشفى الطوارئ.

2- زکریا إبراهیم، سايکولوجية المرأة، ص24.

نه و جیاوازیانهای هیه له نیوان شه و دوو په گه زه له زلدر بواردا تاوه کو نیستا
لیکدانه وه و ته فسرده کی زانستی وراسته قینه ی بق نیه، وا گه مان ده بردریت که
په یوه ندی زلری هه بیت به هڅرمونه کان و باری ژینگه، بویه پیویستیمان به
تویزینه وه و لیکرلینه وه ی زانستی به رده وام وپیشکه و توتر هیه.¹

1—Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 1017.

بهشتی سنی یه م

جیاوازیه کانی نیوان هه ردوو پمگه ز که په یوستن به دمرون و عه قل
ودمارگیریه وه، هه ندیک نه نه خوشیه دمرونیه کان

باسی یه که م: جیاوازیه کانی نیوان هه ردوو پمگه ز که په یوستن به دمرون و عه قل و
دمارگیریه وه

باسی دووم: هه ندیک نه نه خوشیه دمرونیه باومکان و نه خوشیه جهسته ییه دمرونیه کان

دروازه:

پټکها ته‌ی ده‌رونی ئاده‌میزاد نذر قول وئالوزه، هه‌روه‌ها هه‌ندئ زاراوه‌ی که په‌یوه‌ندی ته‌واوی هه‌یه به ده‌ماخ، وه‌ک: سۆزو ئاره‌زو خه‌و به‌زه‌یی و توپه‌یی و نۆزی تر، تاوه‌کو ئیستا ئاده‌میزاد نه‌یتوانیوه نه‌پټیه‌کانی به پاستی و ووردی و ته‌واوی بزانی، له‌گه‌ل پټشکه‌وتنیک‌ی به‌رچاوی زانستی پزیشکی و فیزیای و ته‌کنۆلۆژی. پۆژ به پۆژ سه‌نته‌ری نۆی له‌ناو مټشک، هه‌ندئ وورده‌کاری له‌ کارو فه‌رمانی هه‌ندئ نه‌ندام، ژماره‌یه‌ک هۆرمون وئینزیم ده‌دۆزێته‌وه، ئه‌وه‌ش پاستی مانای ئه‌و ئایه‌ته‌مان بۆ دیاری ده‌دات. خودای گه‌وره‌ فه‌رمویه‌تی: ﴿سَرِّبْهُمْ اٰیٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰی یَبْیِّنَ لَهُمْ اَنَّهٗ الْحَقُّۙ اَوَلَمْ یَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ وَّشَهِیْدٌ﴾ فصلت: 53. واته به‌لگه‌و نیشانه‌کانمان له‌ناو بوونه‌وه‌رو ده‌رونیان له پۆزانی داهاتوودا نیشانیان ده‌ده‌ین تاوه‌کو بۆیان پوون ده‌بێته‌وه ئه‌وه‌ی بۆمان ناروون حه‌ق و پاستی گومان ئی نه‌کراوه، ئایا خودای گه‌وره‌ش به‌ته‌نها به‌س نیه بۆ ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر هه‌موو شتێک شاهید بێ؟

پروفیسۆر ئه‌لیکسیس کاریل ده‌لی: له پاستیدا مرقۆ تواناو جوهدیک‌ی نۆزی به‌کاره‌ینا بۆ ئه‌وه‌ی خۆی بناسی. زانایان (زاناو داناو فه‌یله‌سه‌ف و روحانیه‌کان وه‌ونه‌رمه‌ندو شاعیران) له‌ کۆنه‌وه تاوه‌کو ئیستا خه‌زێنه‌و گه‌نجینه‌یه‌کی زانیاری نۆریان کۆکۆدۆته‌وه له‌ کات و ساته جیاجیاکان و شارستانیه‌یه‌که له‌بۆای په‌که‌کان، به‌لام له‌ گه‌ل ئه‌وه‌شدا ته‌نها توانیمانه هه‌ندئ لایه‌نی دیاریکراو له‌ نه‌فسی خۆمان تێبگه‌ین، به‌لام ناتوانین له‌ ئاده‌میزاد تێبگه‌ین له‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانیه‌وه. ته‌نها زانیومانه که پټکها ته‌وه له‌ چه‌ند پارچه‌یه‌ک و خۆمان ناومان لێناوه. هه‌ریه‌ک له‌ ئیمه له‌ کۆمه‌لێک (موکب) نه‌شباح پټکها ته‌وه‌و له‌ ناوه‌پاستیه‌وه پاستیه‌کی نادیار و شارلوه هه‌یه).¹

هه روه ها ده لیت: نیمه ده زانین که ورا نیمه پیکهاتووین له شان و نه ندام وشله، هژش و بیرو نه ندیشه، به لام په یوه ندی نیوان ده ماخ وشعور تاوه کو نیستا شاره یو مه ته له، پیویستیمان به زانیاری ته واره یه له سر کاری خانه ده ماره کان، تاوه کو چ پادده یه ک نیراده کاریگری له سر جهستی مرقه هیه ؟ هه روه ها نازانی که و نه سیفته بژماوه یانه ی ئاده میزاد وری گرتووه له باوانیه وه تا چ پادده یه ک ده گورپی به گورانی ژینگه، وه ک ماده کیمیاویه کانی ناو خواردن و کهش وئاوه و اوو باری ده رونی وچونیته ی په روه رده کردنی.¹

کژنه ندامی ده مار زاله به سر هه موو کاروکرده وه ی مرقه وله هه مان کاتدا پیکهگری نه و کاروکرده وانه یه، هه موو هه ست جژراوجژره کانی له ش (د ره کی و ناوه کی) ده گوازیښه وه بڼ کژنه ندامی ده مارو له وږوه نه هه ستانه شی ده کژنه وه و ته فیسری بڼ داده نری وکار دانه وه ی گونجاویش به گوږیه ی نه و ته فیسرانه ده داته وه. هه روه ها کژنه ندامی ده مار زاله به سر کژنه ندامی هه ناسه و دل و نه ندامه کانی تر به هوی بوونی ناوه ندی تاییه ت بڼ نه و نه ندامانه له ناو میشتک.

باسى يەكەم

جىاوازيەكانى نىۋان ھەردوو بېگەز پەيۋەست بە دىرون و عەقىل ودەمارگىر يەۋە

بەندى يەكەم : تواناي زانستى ۋەيكرو بىر كىرەنەۋە، داهىنان، جۈلە و دژۋارى، تواناي زمانى

بېرگە يەكەم : توانستى زانستى ۋەيكرو بىر كىرەنەۋە

بېرگە يەكەم : داهىنان

بېرگە يەكەم : جۈلە و دژۋارى

بېرگە يەكەم : چوارم : تواناي زمانى

بەندى يەكەم : ھەستەكان

بېرگە يەكەم : تواناي ھەستى بىستى و بىنن

بېرگە يەكەم : ھەستى بەرگەۋتن

بېرگە يەكەم : ھەستى بۇن كىرەن

بېرگە يەكەم : ھەستى كىرەن بە نازار

بەندى يەكەم : چاۋدىرى ۋە خۇگرتن، خۇنەۋىستە بەرمولا چوون، مەمانە بە خۇ بوون،
خۇۋرەۋىشت.

بېرگە يەكەم : چاۋدىرى ۋە خۇگرتن

بېرگە يەكەم : خۇنەۋىستە بەرمولا چوون

بېرگە يەكەم : مەمانە بە خۇ بوون

بېرگە يەكەم : خۇۋرەۋىشت

جیاوازی نذر هیه له نیتوان ههردوو په گه ز له بواړی بیرو هوش وزیره کی و
ناره زوو ناراسته و نژی تر له پیکهاته کانی که سایه تی مړوځ.

له کاتی خویندنه وه و لینکولینه و هم، شتی کم به دی کرد نه ویش نه وه بوو که وا
نژی به ی په پاوه کانی پزشکی که له ولاتانی پوژناو ادا ده رچوو نذر به ووردی
نه چوونه ته ناو جیاوازیه دهرونی وعه قلبه کانی ههردوو په گه ز، ههروک نژی به ی
زانیا ریه کانی تر تاوه کو قوتاییانی خویندنی بالاو خه لکانی تر سوویدیان لی
وه ریگریټ. به پای من هم دیارده یه ده گه پتیه وه بژ دوو هکاری سهره کی:
یه که میان، له وانه تاوه کو نیستا نه گه یشتن به راسته قینه یه کی زانستی له و
بواره وه، له بهر نالوژی و ووردی ناو ونده کانی ناو میشک کارو فهرمانی خانه کان و
کاریگری هورمونه کان وینیزیمه کانی ناو ده ماخ به گشتی. هکاری دووه م،
فلسفه ی پوژناو له گه ل نه وه دایه که وا ههردوو په گه ز هیچ جیاوازیه کیان نیو
پتویسته یه کسان بن له گشت شتی کدا، جا نه وه بگونجی له گه ل پیکهاته ی
جهستی و دهرونی ههردوو په گه ز یان نه گونجی، به لکو گرنگ لای نه وان نه وه یه
بگه نه نه و نامانجه شاراو هی بهوای نه و بانگه وازه وه یه. نژینه چی کرد، مینه
لا سایه بکاته وه و پکه بهری بکات هه رچنده گه ر له و کارانه سهرکه توش نه بیت،
یان کومه لکه تیایدا سوود مه ند نه بیت و خیزان وگومه لگه ش هه لپوه شیتیه وه.
لیزه وه بزمان دهرده که ویت که وا نه وان ته نها ده یانه ویت نه و بیرو بچوونه ی هه یانه
بللوی بگه نه وه به هه ر شپوه یه ک بیت، بگه نه نه و نامانجانه ی دیاریان کردووه و
به رنامه پژیان بژ کردووه. جا نه گه ر نه وان نه و جیاوازیانه بخنه پوو به
شپوه یه کی زه ق و له په پاوه کانی پزشکی بللوی بگه نه وه نه و پتیه وانه ی
بانگه وازه کانیانه، که وا چنده ها ساله بوی هه ول ددهن و به مهش نامانجه کانیان
ناهیته دی به و شپوه ی خویان ده یانه ویت.

له و باسه ماندا هندی لیکولینه وه مان باس کړو ثامازه ش به هندیکی تر ده کهین له و بواره وه، به لام پتویستمان به زوری تر هیه تاوه کو به تیرو ته سله له راستیه کان بگین.

له و به شه دا به پتی توانا باسی نه و جیاوازیه دهرونی وعقلیانه ده کهین له نیوان هردیو په گزه هیه، تاوه کو به رچاویان پوون بیت وراستیه کان بزائن وه ریه کیان شوین وجپگه ی کاری خوی بزانی که گونجاوه له گله باری جهستی و دهرونی، تاوه کو هردیولا پولی خویان بگین له ژیان وپیکه وه ژیان به سرکه وتویی ته او بل خزمه ت کردنی کومه لکه، بی نه وه ی کاردانه وه ی نیگه تیفی ه بی له سرپیکه اته ی جهستی و دهرونی هرتاکتک، هروها له سر خیزان و کومه لکه.

به ندی یه کهم: توانای زانستی هژی (فیکر ویرگردنه وه)، داهینان،
جوله و دژواری، توانای زمانی

برگی یه کهم: توانای زانستی و فیکر ویرگردنه وه (القدرات العلمية والفكرية)

ئو باسه بریتی یه له باسه ئالۆزه کان، که تاوه کو ئیستا زانایان نه یان توانیوه
زۆربه ی لایه نه شاراوه کانی بزانی، هه ر بۆیه زانیاری له و باره یه وه پتویستی به
لیکۆلینه وه ی زیاتر هه یه . ئو زانست و بیرو هۆشه ی ئاده میزاد که توانیویه تی
چهنده ها شارستانیته دروست بکات و چهنده ها شارستانیته یه کتری له ناو ببه ن
به دانانی پیلانی پامیاری و سه ریازی دژی یه کتری و توانیویه تی چهنده ها جیهانی
تژی بدۆزیتوه له ناو ئو بوونه وهره فراوانه، ههنگای زۆر گرنگی ناوه له بواره
زانسته جیا جیاکان به گشتی. ئو زانست و بیرو هۆشه ی ئاده میزاد که توانیویه تی
ئو هه موو گۆرانکاریانه له سه ر زه وی به ئیتته دی بئ ئه وه ی داوای برتکی چالاکی و
وۆزه ی زۆربکات له ئاده میزاد، به لکو بۆ ئو هه موو کاره گرنگانه ی ته نها پتویستی
به برتک له وۆزه و چالاکی هه یه به ئه ندازه ی ئو و بره وۆزه ی پتویسته بۆ
جولانه وه ی یه ک ماسولکه بۆ ئه نجامدانی کارتکی ئاسایی و ساده . هه ر بۆیه زانایان
سهریان سووپماوه له کاری میتشک و بیرو هۆش و عقل و توانای زانستی مرۆڤ.¹

کۆکردنه وه و داگردنی زانیاری (بیره وه ری) به شتیکه له فیتیبوون (الستعلم)، ئو
هۆرمونانه ی ئو کاروکرده وانه پتکده خه ن بریتین له هۆرمونی په ستان

1- زیهه کی (النکاه): هه موو چالاکیه کی عقلی و مه عریفه ته که دوو هۆکار له هۆ ده گریت، په که میان:
هۆکاریکی گشتی که داده نریت به هاو به شه هۆکار له نینوان گشت لایه نه کانی چالاکی عقلی و مه عریفی (النشاط
العقلی والمعرفی) ، نووه میان: هۆکاریکی تابه ته به بوونی توانای تابه ته وه ک توانای زمانه وانی و بیرکاری و
داهینان... هه د. هه رچهنده زۆر جهخت له سه ر ئه وه ده گریت که زیهه کی هۆکاریکی بۆماو به، به لام
لیکۆلینه وه کانی تاقیگی (الدراسات التجربیه) ده ی خستوه ئه وانه ی پۆزه ی زیهه کیان زیاتره ده توانن
زیاتر سوود وهریگن له وه لانه ی بزایان ده وه خست بۆ خویندن و وه گرتنی پشپۆری، جینه کانی بۆماو به ی
تاستی زیهه کایه تی ده ست نیشان ناگات به لکو پشپۆری و ژینگه و هۆکاری شارستانیته کاریگری زۆری هه یه
له سه ر پۆزه ی زیهه کی . السامرائی، هاشم جاسم، المخل فی علم النفس، ص 118.

بنزوئین (Vasopressin) وه‌رمونی هانده‌ری خانه‌ی ره‌شیه‌تی
 (Melanocyte Stimulating Hormone- MSH)، نه‌ وه‌رمونه‌ی دوایی
 MSH بریتی یه له هانده‌ریک کار ده‌کاته سهر ه‌ندئ‌ی خانه‌ی تاییه‌تی ناو‌چینی
 ژیره‌وه‌ی پیسته تاوه‌کو ماده‌یه‌کی ره‌ش ده‌ربدات به‌ناوی میلانین، که ره‌نگی
 پیسته ره‌شتر ده‌کات وله هه‌مان کاتیش به‌رگری پیسته زیاد ده‌کات دژی تیشکه
 زیان به‌خشه‌کانی خۆر به‌ تاییه‌تی له ناوچه‌گه‌رمه‌کانی نه‌فریقا. نه‌ وه‌رمونه
 کاریگه‌ری هه‌یه له سه‌رچاو بۆ دۆزینه‌وه و ناسینه‌وه‌ی خاله‌ ره‌شه ووردو لیک
 نزیکه‌کان کاتی ته‌ماشاکردن، کاریگه‌ری هه‌یه له سه‌ر ناوه‌نده جیاجیاکانی نازار، له
 نتوان هه‌ردوو ره‌گه‌زیش جیاوازی هه‌یه، به‌لام چۆنیته‌ی نه‌م کاره نه‌زانراوه. له‌م
 چه‌ند ساله‌ی دوایی زانایان هۆکاریکی تریان دۆزیه‌وه به‌ناوی میشکه وه‌رمون
 (الماغین - Enkephaline)، هه‌روه‌ها وه‌رمونه‌کانی پیدیدیه‌کان که هه‌ردووکیان
 کارده‌که‌نه سه‌ر فیزیوون و بیرکردنه‌وه و ناوه‌نده‌کانی نیش ونازار.¹

ده‌ماخ له دوو نیوه پێکهاتوه وه‌رلایه‌کیشیان کاروه‌رمانی جیاوازه، نیوه‌ی
 چه‌پ به‌پر‌سیاره له بیرکردنه‌وه‌ی عه‌قلانی (التفكير العقلاني)، وه‌ک: لۆجیک و
 گونجایی (المنطق)، راستی و دروستی (الصواب)، گه‌یشتنه‌ ده‌ره‌نجام (الاستنتاج)،
 شی کردنه‌وه (التحليل). به‌لام نیوه‌ی لای راست په‌یوه‌ندی داره به‌هه‌ستی سۆزو
 به‌زه‌یی (المشاعر العاطفي)، وه‌ک: زانسته‌کانی بینین (المعلومات البصرية)، هه‌ست
 کردن به‌هه‌سته جیاجیاکان (الإدراك الحسي)، هه‌ست بنزوئین به‌رامبه‌ر شته
 شاراهه‌کان (الحس)، نه‌ندیشه (الخيال).

هه‌روه‌ک ده‌رکه‌وتوه که‌وا نیوه‌ی چه‌پ له پیاوان پێشکه‌وتوتره، به‌لام هه‌ردوو
 نیوه‌یه‌کسان و هه‌وسه‌نگن له ئافره‌تان، ده‌توانن هه‌ردوو نیوه به‌کار به‌ئین له‌یه‌ک
 کاتدا، نه‌وه‌ش کاریکه پیاوان ناتوانن نه‌نجامی بده‌ن به‌ئاسانی، هه‌ر بۆیه ده‌بینین
 توانای ئافره‌تان بۆ داکردنی سۆزو به‌زه‌یی، هه‌لچوون، خیرایی وه‌لام دانه‌وه‌ی

کاریگه ره کان، ئاره نووی گۆزاندکاری بهرده وام، توانای وه رگرتنی ههست به ئاماره کردن (الایحاء) زۆر زیاتره له پیاو ده گاته پزێهێ 10-15٪، ئه مهش وای کردووه کرداری ریکهخه ری مێشک له ئافره تان باشتیری له پیاوان.¹

زۆربه ی زانایانی توێکاری و فسیۆلۆژی یه کده نگن له سه ر ئه وه ی ده ماخی پیاو بۆته بهش بهش له پووی کار کردنه وه هه ریۆیهش ته نها یه ک کار ئه نجام ده دات له یه ک کاتدا، ناتوانی چه ند کارێک له یه ک کاتدا ئه نجام بدات، به لام ئافره ت ده توانیته هه ردوو لا مێشکی له یه ک کاتدا به کار بهێنی و کاره کانیا ن لێک گرێ بدات و به یه که وه یان به سه سته وه به یی ئه وه ی هه یچ ماندوو بوون و ووزه به فیه و دانی تیایی.

له لایه نه باش و پزوه تیه کانی ئه و تایبه ته مندی به ئه وه یه که وا ئافره ت توانای ئه نجامدانی چه ند کارێکی هه یه له یه ک کاتدا، وه ک: قسه کردن به ته له فۆن، ئاماده کردنی خواردن، چاودیری مندا له که ی که له ته نیشتیه وه وانه ده خوێنی، له کاتی هه لچوون و ئاژاوه دا ده بینین ده گرێ و جوین ده دات و پاریزگاری و به رگری له خۆشی ده کات له یه ک کاتدا، به لام لایه نه سه لبی و نیگه تیغی ئه م دیارده یه ئه وه یه زۆر جار له ناوه راستی پێگه خۆی له بیر ده چیت و وون ده بیت و نازانی به ته وا وه تی ویه قینی چی به ویداوه. هه ر له بهر ئه و هۆیه و هه ندێ هۆکاری تری ده رونی وای کردووه هه ندێ له زانایان شایه دی دوو ئافره ت به شایه دی یه ک پیاو بپار بده ن له هه ندێ بارو دۆخی تایبه تدا وه ک سزاکان و مامه له ی مالی (الحدود والمعاملات المالية)². به درێژی له و باسانه ده دویتین له به رگی دووه م.

هه روه ها ده بینین که وا نێرینه ی گه نچ و پیاوان که بواری میکانیکی و لێخوێنی ئۆتۆموبیل و توانای بیرکاری و دیزاینی ته لارو تاقیکردنه وه کانی بینینی زۆر له پیش ئافره تان، به گه شتی نێرینه ده سته گرتووه به سه ر زۆربه ی بواره کانی زانستی و داهێنان و فه لسه فه، هه ره زۆرینه ی بلیعه ته کان (العباقره) له ره گه زی نێرینه ن،

1- الخشت، محمد عثمان، ولیم الذکر کالائتی، ص 60-62. ولقصاب، الفروق، ص 151.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 164-180.

چونکه نږدې یې چالاکی نږینه به گشتی جوله و داهیتانه.¹ له لاپه کی تره و مینه توانای نه و یان هیه، که خیرتر شته لیکچوه و کان بناسنه و، له پووی زمانه وانیه و کراوه ترن، له بیرکړنه و هی کورت خایه ن، ناسینه و هی دبارده کانی پڼگه، هندی کاری دهستی وورد باشترو خیرترین له نږینه. نه وانهش نه و مان بق پوون ده کاته و که و هومونه کان کاریگری سره کیان هیه له سر جهسته و ده وون.²

برگهی دووم: داهیتان (الإبداع)

داهیتان چی به؟ ماموستا جاسم کریم ولامی نه م پرسپاره ده داته و ده لیت: بریتیه له و لاندانه و هی دهماره خانه کانه بق هسه جیا وازه کان که پیشتر له ناو میثک جیگر بوونه و چه سپاون، له نه نجامی تاوتو کردن و پاککړنه و و گورین و گونجاندن و پیکه و لکانی زانیاریه کان له ناو میثک، و ه زانیاری نئی خویان ده نوینن، کاتی نه و و لمانه له میثک و ده نږدین بق نه دانه په یوه ندی داره کانی لهش ده بیته سلوکی داهیتنه ر. سلوکی داهیتنه ر بق نه و که سانه به که ناره زویان به لای زانست و هونه و و گرنگی پښه دهن، فکری داهیتنه ر بق نه و که سانه به که گرنگی به لایه تی نه دهب و فله سه ووه ده دهن.³

هر چه نده نږد له کچان له بواری به ده ست هیتانی پله ی زانستی له پتیشه و هی کورپه کائن، به لام به ره می نافرته تان له بواری داهیتان و پوزینه و هی زانستی نږد که مه به به راورد له گل پیاواندا. زانایان نه و دیارده یان گتپاوه ته و بق نه و هی: نافرته تان ناسراون به که می خورپاگری، که می توانای له سر توند کردنی جله و ی نه فسی خوی، به رده وام نه بوونی له سر چالاکیه کانی که نه نجامی داوه. نه مانه وای کردوه که و هندی له زانایان بلین: که و کونترولی نافرته تان له سر جیهانی

1- سیرل بیرت و آخرون، کیف بعمل العقل، ص 156. والقصاب، الفرق، ص 164-180.

2- القصاب، الفرق، ص 164-180.

3- جاسم کریم، رسالة في تفسير سلوك الإنسان، ص 55.

د هره وه نقد ديارى کړاوه (محد) به رفران نيه. چونکه له توانای نيه پړوځه کاني نه نجام بدات به گپانکي چه سپاوو توندو ټول وپه رده وام.¹

هه نديکي تر له زانايان وهک هيমানز 'Heymans' دهلي: بير کردنه وهى پووت و سارد به شيوه يه کي گشتي نافره تان دليان پيى خوش نيه. به لکو ناره زوو په زامه ندى به وهيه که پيدلويستيه کاني ويژداني وسوزه سروشيه که ي نير بکريت. نازانين تاوه کو چ رادده يه ک بلين که وا سوزو عاتيفه له تاييه تمه نديه کاني دووه مى نافره تانه به شيوه يه کي گشتي وه راستيش دور نابين گه ر بلين که وا دايکايه تي واي کړيوه نافره ته رده م به سوزتر بن له پياوان وخيزتر وه لامى کاريگه رده کاني ويژداني بده نه وه.²

نافره تان هه ر له پيکها ته ي عه قليانه وه ناسراون به سيمه تي قه بولکردن وقايل بوون (سمة التقيلية)، به شيوه يه ک نه وان به لايه ني وه رگرتني زانباري وزانست ، هه روه ها به لايه ني شيوه سازي وپيکهي تاندا ده پون (التشكيل والتكوين) - هه روه ک ناماژه مان پيکرو له چالاکی هيلکي نافره ت- ونازه زوويان به لاي داهيتان و نوزينه ودها نا پوات هه روه ک له پياودا به دي ده کريت.

ليزه وه بومان د ه رده که ويټ که وا بوجي نيسلام نه رکي دايکايه تي (الأمومة) به نافره ت سپارووه، هه روه ها په روه رده وه ناميزگرتني (الحضانة) تاييه ت کړدوه به نافره ت.

برگه ي سنيهم: جوله و دژواړي (العركة والعنوانية)

کاني پووداني کيشه يه ک له نيوان دور مرؤفا، نيرينه له لايه ني بيولوجيه وه زياتر به لاي هوکاري جوله دا ده پوات، وهک دژايه تي جه ستيي وليدان (الاعتداء الجسماني)، به لام ميتنه زياتر به لاي وه لامدانه وهى هيه به قسه پي ووتن. واته نيرينه زياتر به لاي شه پو پويه رو بونه وهن (الشجار) وميتنه ش به لاي

1 - زکريا ابراهيم، ساينکولوجية المرأة، ص 22.

2 - سيرل بيرت، كيف يعمل العقل، ص 162. والقصاب، الفروق، ص 29.

هه راوډه ننگه د ننگ (الثرثرة). له و جوړه بارو د څانه دا مینه هیلکاری دهم و چاری
توپه بوونی پیوه دیاره ده بیت و په نگی ده گوپی، به لام کم جار هیه هیرش
بکات و لیدان به کار بهی، نو پاله په ستویه دهرینه ی له ناو ناخیه تی دهری ده بری
به شپوهی قسه پی ووتن. له بهر نه وهی شافرهت توانای به کارهینانی هه ربو لای
میشتکی هیه له یه کاتدا بویه ده توانی له و کاتانه دا قسه بکات و بیرش بکاته وه
بق چاره سره، به لام نیرینه کاتی هو به پوی نو کیشانه ده بیت به ووردی و خیرایی
له هه مو لایه نه کانی کیسه که ده کلته وه و هه مو توانای به کار ده هینی بق
دیزینه وهی چاره سره ی گونجاو، پیویستی به قسه کردن نیه له و کاتانه دا، واته
بیرده کاته وه به پی نه وهی قسه بکات، چونکه میشتکی نیرینه ناتوانی زیاتر له یه
کار نه نجام بدات له یه کاتدا. نه م جیاوازیهش ده گه پته وه بق کاریگه ری بوونی
سیفه تی دژواریه ی له هورمونی تیستوستیرونی نیرینه و بوونی سیفه تی
هیمنکه روه له هورمونه کانی مینه نیستورجین و پر جیسترون.¹

له لیکولینه وه یه که مک بای و جاکلین (Macby & Jacklin) له سالی 1974
کردوویانه بویان دهرکهوت که وا: نیرینه زور له مینه دژوارتن، هه ربویه باوک و
دایک پیداچونه وه و سه رزه نشتی منداله نیرینه کان زیاتر ده کن، پیویستیان به
زیاتر چاودیری توند هیه له لایه ن باوک و دایکیانه وه.²

له لیکولینه وه یه که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974 کرمان
بویان دهرکهوت که وا نیرینه به م سیفه ته بؤماوه یانه ناسراوه: (توندو پهق، زیر،
به هیز، گه وره له بارسته و کیش وپوکاری دهره وه). به لام مینه ناسراوه به:
(ناسک، نهرم و نیان، هستیار، پوکار ناسووده). أن الذكر ینصف بالصفات
الأنثی: (انه شدید، غلیظ، قوي، کبیر، عظیم الیهة و المعالم، واما الأنثی: فرقیقه،
مرهفة الحسن، مریحة الیهة، و غیر قاسیه).³

1— سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 162. و القصاب، الفروق، ص 203.

2— Rital.A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

3— Rital.A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

له لینکولینه په یه کی تر که ایرن (Eran) له سالی 1987 کړوویه تی بوی دهرکه وت که و سیفه تی دژواری په یوه ندی پاسته وخوی هیه به ناستی هورمونی تیسټوستیرون له ناو خوین. نو لینکولینه وه له سر 4400 نترینه کړا وده رکه وت که و: هرکاتیک ناستی تیسټوستیرون به ریزکرایه وه سیفه تی دژواریه تی ولادان له یاساو پړساکانی کومه لایه تی زیاد ده کات به تاییه تی له و کوړه گه نجانیه کی که و پېشتر زږد سر زه نشت کړاون له لایه ن باوکیانه وه له ته مهنی مندالی.¹

ده مارگریو سه ریچی ویاخی بوون و کیشه نانه وه زیاتر له نترینه یه، به پیچه وانه وه مینه ناسووده ترن له سلوک، زږد له کیشه کان له ناخیان ده هیلنه وه، هر بویه زیاتر تووشی کیشه کانی ده رونی ده بن وه: ترس و په شیوی ودامان و خه موی (کالخوف والقلق والاکتاب).²

هه روه ما له بر بوونی پږه یه کی زږد له هورمونی نه ندرچین له نترینه ده ببینن زیاتر ثاره زوی یاری توندو زبرو ململانی و به ربه رکه کانی هیه، هه روه که هه ردو لینکوله وه ا.ا. اماردت" له زانکوی کولومبیا و ج.ا. رینش له ده زگای (من کنزی) سه لمانیان که و: نو کچانه ی بریکی زږد هورمونی نترینه له نه ندرچین وده رگین سیفه تی نترینه و د ژایه تیان به ناشکرا پتوه دیارده دات، هه روه که خو یان (کچه کان) ثامازه یان پتوه کړد بوو له و فورماته ی پتیا ن درابوو، یان له و چاوپیکه و تنانه ی کرابوو له گه ل دایک ویاوک، یان ماؤستا کانیان له و قوتا بخانه و زانکویانه ی که لینکولینه وه که ی تیادا نه نجام درابوو.³

له نه نجامی نه لینکولینه وانه بومان دده رکه ویت که و: د ژایه تی و د ژواری سیفه ته کی نه گوره وجیگیره له نترینه و زاله به سه ریه وه. هرچه نده هوکاری دهره کی وه: ژینگه و کومه لایه تی وړو شنبیری کاریگری هیه له سر نه و سیفه ته به لام هرچونیک بیت هوکاری بوماوه یی و هورمونی زاله به شیوه یه کی گشتی.

1 — Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 399-401.

2 — القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 161-162.

3 — القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 155. وسیرل بیرث کیف بعمل العقل، ص 162.

برگه‌ی چوارم: توانای زمانی- دواندن (القدرة الزمانية)

مینه پېش نږینه و جوانتر فیرى قسه‌کردن ده‌بیت، بېرده‌وام مینه له پېشه‌نگ دایه له هونه‌ره‌کانی زمانه‌وانی وه ک حینجه‌کردن (هجااء الکلمات) و دانانی خال و فاریزه بڼ پوون‌کردنه‌وی مانای رسته‌کان، ه‌روه‌ها له سووکی ده‌برېږن (طلاقة التعبير). پېشکه‌وتن له دواندن مانای نه‌ونه‌نیه پېشکه‌وتنی عقل و بیره، به‌لکو ه‌وکاری ده‌گه‌پښته‌وه بڼه‌وه‌ی که‌وا نه‌و ناو‌ندى (المركز) ناو می‌شک که په‌یوه‌سته به دواندن له نیوه‌ی ده‌ماخی چه‌پدایه له نږینه، به‌لام له مینه دابه‌ش بووه له ه‌ردولای ده‌ماخیداو کاری ده‌کرېته سر (يتأثر) به ه‌وی سؤزو لوجیکه‌وه له‌یه کاتدا. ه‌وکاری نه‌و پېشکه‌وتنه زمانی ده‌گټپنه‌وه بڼ کاریگه‌ری ه‌رمونی مینه نیستروجین.

ناره‌زوی مینه به‌لای دواندن وزمانه‌وه به شیوه‌یه‌کی خپرا گه‌شه ده‌کات، له‌وانه‌شه به‌ه‌وی زیاتر گرنګی دانی دایکه‌کانه‌وه بیت به کچه‌کانیان له‌وباره‌وه‌یه (به‌لام نه‌وه به‌ی مه‌سته و خونه‌ویسته)، ه‌روه‌ک ده‌بینن دایکان قسه له‌گه‌ل کچه‌کانیان زیاتر ده‌کن نه‌وه‌ک کوپه‌کانیان. حکمت له‌و جیاوازیه نه‌وه‌یه که‌وا نه‌و دایکه پټویسته منډاله‌کانی فیرى زمانی دایک بکات (لغة الأم)، نه‌و کچه‌ش گه‌وره ده‌بیت و منډالی ده‌بیت ه‌مان نه‌رکی له‌سره، ه‌روه‌ها له‌بهر نه‌وه‌یه نافرته زیاتر گرنګی ده‌دات به په‌روه‌رده‌کردن و ناراسته‌کردن و په‌یوه‌ندیه کومه‌لایه‌تیه‌کان و پڼگه‌یاندنی منډال.¹

به‌ندى دووم: هه‌سته‌گان (العواس)

هه‌سته جیا جیاکانی له‌شی مړوؤ وه‌ک ده‌روازه‌یه‌ک وایه که‌وا جبهانی سروشتی ده‌گوازتنه‌وه بڼ ناو له‌ش، هر بڼیه په‌وشت و سیفه‌تی ه‌ره‌که‌سیک تا پادده‌یه‌ک په‌یوه‌سته به‌و ده‌وربه‌ره‌ی که‌تیايدا ده‌ژیت، می‌شک گه‌شه و پڼکه‌اتنی له‌سره‌و نامه ده‌ره‌کیانه به‌نده که به‌ه‌وی هه‌سته‌کانه‌وه بڼی ده‌روات. هه‌سته‌کان ده‌روازه‌ی

1- القصاب، الفروق، ص 235. و سېرل بېرټ، کیف یعمل العقل، ص 160.

کراوه‌ن و پاسته‌وخۆ فه‌رمان ده‌گوازنه‌وه بۆ ناو مێشک، که‌واته به‌شێکی گرنگن له شهمان پتۆیسته گرنگی پێ بدەین.

هه‌سته‌کان بریتین له میکانیزمی گه‌ڕانی رۆژه‌ی بزۆینه‌ر (المثیرات) بۆ رۆژه‌ی ده‌ماری و نه‌وانیش بریتین له : هه‌ستی بیستن و بینین و بۆن کردن و تام و چێژ و به‌رکه‌وتن و جوله‌و له‌نگه‌رگرتن.¹

برگه‌ی یه‌که‌م: توانای بیستن و بینین (المقدرة السمعية والبصرية)

هه‌ردوو هه‌ستی بیستن و بینین دوو هۆکاری زۆر گرنگن بۆ نه‌وه‌ی ئاده‌میزاد بتوانی به‌هۆیانه‌وه په‌یوه‌ندی بکات به‌ ده‌رویه‌رو جیهانی ده‌ره‌وه به‌ گشتی، به‌هۆی نه‌وانه‌وه شته هه‌ست پێکراوه‌کان وه‌رده‌گرت (یتلقى المدركات) و جیاپان ده‌کاته‌وه و ئاشنایان له‌گه‌ڵدا په‌یدا ده‌کات.

له‌ باری ئاساییدا گۆچکه‌ی مۆفۆ توانای بیستنی (Hearing Threshold) له‌ نێوان له‌ره‌له‌ری 250 تاوه‌کو 8 هرتز، توانای بینینی شه‌پۆلی پووناکی نێوان 400-700 نانۆ متری هه‌یه‌.

له‌ لیکۆلینه‌وه‌یک که‌ له‌ زانکۆی سه‌لاحه‌ددین کراوه له‌ سالی 2004 دا، گه‌یشتونه‌ته ئه‌و نه‌جامه‌ی که‌وا توانای بیستن له‌ ئافه‌رتان زیاتره له‌ پیاوان، ته‌نها له‌ چه‌ند له‌ره‌له‌ریک نه‌بێت، 250، 500، 8000 هرتز.²

له‌ چه‌ند لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تر که‌ له‌ ئه‌مه‌ریکا کراوه له‌ نێوان سالانی 1963-2000 ده‌رکه‌وتوو که‌وا وه‌لامدانه‌وه‌ی ئافه‌رت بۆ بزۆینه‌ره ده‌نگیه‌کان پێشکه‌وتوو تر و خه‌راتره له‌ پیاوان له‌ چه‌ند له‌ره‌له‌ری جیاوا.³

1- طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، ص484.

2- روناک طاهر علي، دراسة تحديد الحد السمعي الطبيعي لأهالي كردستان/ العراق، رسالة ماجستير، مخطوط، جامعة صلاح الدين- كلية الطب وكلية العلوم، 1424هـ/2004م، ص2.

3- روناک طاهر علي، دراسة تحديد الحد السمعي الطبيعي لأهالي كردستان/ العراق، ص68.

له هه موو ته مه نه کاندایه مینه وه لاسی بزوینه ره ده نگیه کان، جیا کر دنه وهی وده نگه کان، پۆلین کردنیان، دیاری کردنی شوینه کانیان پیشکه وتووتو و خیراتر ده داته وه. له گه له وه خیرا وه لادانه وهی بزوینه ره ده نگیه کان ئافره ده توانی به رده وام قسه بکات و به دوا قسه کانی بروت وله هه مان کاتیشدا ده توانی تیشکی چپ بخاته سه ر وینه و شیوه و سه بر کردنی به رامبه ری. به لام نیرینه زیاتر وه لاسی بزوینه ره بینینه کان ده داته وه و زیاتر به بزوینه ره بینینه کان په یوه ست ده بن وه ک بینینی فلیمه ته له فزونییه کان، هه ریویه پیشکه وتوون له جیا کر دنه وهی شیوه و ئاکاره کان (الأشكال والهيئات).¹

له و باره یه وه دکتور عبد اللطیف یاسین ده لیت: پیاوان تیروانیی جوانیان که مه، چاو ده پۆشن له و کله و په لانه ی که بلاو بوونه ته وه له ده وریه ریان، به لام ئافره تان به پیچه وانه وه نذر چپی ده خه نه سه ر هه موو وه و شتانه ی له ده وری به ریان دانراوه له بچوک و گه وری، واته ته ماشا کر دنی ئافره ده بۆ ده وریه ر نذر واقعی ته ره. ئه وه ش ده گه پۆته وه بۆ ئه وهی که وا ئافره ده هه ست به پۆلی سه ره کی خوی ده کات که خوی ده نوینی له به رپرسیه تی ناوما ل و خیزان وهیمنی ئارامی و پۆک و پینکی کله و په له کانی.²

برگه ی دووم : ههستی بهرکه وتن (حاسة اللمس)

پێستی مرقفی ئاسایی نزیکه ی 3.5 ملیون شوینی پێشوازی ههستی هیه، له وانه 2.8 ملیون تایبه ته به ههست کردن به نازارو ئهوی تریش بۆ ههستی بهرکه وتن. ئهستوری پێسته له نیوان 0.05 سم - 0.3 سم، پێسته ی پیاو ئهستور تره به پێژه 15٪، بهستهره شانه ی پیاو به هیوتو توندتره له وهی ژنان.³ تهنگی و

1- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157.

- Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 124, 138, 404.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 238-239.

3- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 160.

نهرمی وناسکی پیستهی ژنان هاوپیک وگوئجاوه له گهل سیفاتی مینه- ژنایه تی (الأنوثة) وخوشه ویستی بۆ جوانی وخو پۆشته کردن.

پیستهی ژنان ته نک وناسک ونه رمتره بۆیه ههستی زیاتره. به هۆکاری ده ره کی وهک شه که تی وماندوبوون، پاله په ستوی دهرونی، کهم خهوی، خه م وپه ژاره زیاتر ده شپوئی وپیوهی دیاره ده بیته.¹ به رامبه ر نه وهش پیستهی نترینه له بهر بوونی هۆرمونی نیستۆسترون، که هۆکاری زیاد ده رک و تنی مووی پیستهی وه، بزۆینه رو هاندهری دهردانی چه وری وئاره قهیه، وا ده کات هه رده م پیستهی نترینه ته بو چالاک وله گه شه داییت، دیاردهی گه نجیه تی زیاتر پیوه دیار بیته.²

تیشکی سه روی وه نه وشه یی کاریگه ری سه لپی نزکی ههیه له سه ر پیسته وهک: بۆژ بردن، سووتانه، هه لدانی پیسته، پشپووی له دروستکردنی فیتامین D، که مکردنه وهی کرداری بهرگری پیسته. کارگه ریه درێژخایه نه کان وهک: زیربوون و نه ستوریوونی پیسته، دروست بوونی شپزه نهجه.³ له بهر نه وهی پیستهی ئافرهت ته نکتره، زیاتر کاریگه ری نه و تیشکه سه روی به نه وشه ییهی پیوه دیاره، هه رچه نه ده گه ر بهی بهرکه و تنه که که میش بیته. هه ریۆیهش پێژهی نه خوشبه کانی پیسته له ئافره تان زیاتره له پیاوان به تایبه تی له شوینه گه ره کان.⁴

برگهی سینه م: ههستی بۆنکردن (حاسة الشم)

له لیکتولینه وه به کی پزشکی که کاین (Cain) له سالی 1988 له نه مه ریکا کربویه تی گه یشته نه و نه نجامه ی که ده لیت: ئاده میزادی دروست ده توانی 10000-40000 جۆدی بۆن، بۆن بکات وجیایان بکاته وه، توانای ئافرهت بۆ نه م جیاکردنه وه خیراترو به هیزتره له پیاو، به لام پیاو ووردترن له جیاکردنه وهی

1- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157. والقصاب، الفروق، ص 241.

2 - Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1362.

3- صالح داود، الوجیز فی علم الأمراض الجلدية، ص 35.

4- المصدر نفسه، ص 118-119.

سیفه تی نه و بۆنانه.¹ نه زیاده ههستهی ئافرهت بۆ بۆن کردن دهگه پۆته وه بۆ ئاستی هۆرمونی ئیستروجینی ناو خوین.²

برگه ی چوارهم: ههستکردن به ئازار (الام)

زانایان گه یشتنه نۆزینه وهی سێ ناوه ند له ناو ده ماخ و درکه مۆخدا که په یوه ستن به ئازاری قول و پوکهش، ئازاری کورت و درێژخایه ن. ناوه ند ه کانی ش نه مانه ن:³

- 1- ناوه ند ی جۆگه ی ده وره درای خاکی ده که و یته ناو ده ماخی ناوه پاست (مرکز قنّاء المحيط السنجابي - Periaqueductal gray).
- 2- ناوه ند ی ناوه پاستی سکول ه ی ده نوکی (مرکز المتوسط البطني المنقاري - Rostral ventromedial) ده که و یته ناو لاکتیشه ده ماخ.
- 3- ناوه ند یکی تر ده که و یته چینی ده ره وه ی قوچه پشتی درکه په تکه (القرن الظهري - Dorsal horn).

توانستی کۆسپه ی ئازار (عتبة الألم - Pain threshold)، بهرکه و تن له ئافره تان نزم تره له پیاوان، به مانای نه وه ی که وا ئافره تان زیاتر ههست به ئازار وههستی بهرکه و تن ده که ن، نه و سیفه تهش هه ره له ته مه نی کۆرپه وه له گه ل په گه زی مینه دا ها تووه. هه ربۆیه مینه له ته مه نی مندالی و پینگه یشتووی کاردانه وه ی بۆ خوراندنی پیسته و ده ست لیدان زیاتره، وه که له کاتی خۆش ووتن، یان بهرکه و تنی ته و ژمه کی کاره بای نزم. به شێوه یه کی گشتی نۆزینه زیاتر بهرگه ی ئیش و ئازار ده گریت له مینه. یه کێک له خاله پۆزه تیغه کانی نه و جیاوازیه ش نه وه یه که وا ئافره تان زووتر به ده نگ ئازاره کانیان ده چن و سه ردانی پزیشک ده که ن و زووتر نه خۆشیه که یان چاره سه ر ده کړیت. له لایه کی تره وه ئافرهت بهرگه ی ئازاری

1 - Rital.A et al ,Hilgard introduction to Psychology. P: 144-150.

2- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157.

3- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1479.

درژخایه‌نی زیاتره له پیاوان به هۆی بوونی خه‌یره‌یه‌کی نۆدی نازاره‌کانی بی نوژی و سک پپی ومندالبوون.¹

زانایانی ده‌روناسی ده‌لێن: جیی گومان نیه که‌وا مێینه توانای به‌رگه‌ی نازاره درژخایه‌نه‌کانی نۆدی زیاتره له نێرینه هه‌روه‌ک ده‌بینین له سیله‌تی ماشوژی.² ئه‌و به‌رگه‌ گرتنه‌ی مێینه ته‌نها له کاتی سک پپی ومندالبوون نیه، به‌لکو له نۆدی نازاره‌ی تهره‌وه ده‌بینین وه‌ک له کاته‌کانی شه‌پوشۆپ. له وانه‌یه ئه‌و توانایه‌ی ئافره‌ت بۆ ئه‌و به‌رگه‌ گرتنه‌ په‌یوه‌ست بێت به‌ لایه‌نی بایولوژی خودی ئافره‌ت، یان له‌وانه‌یه شتیکی مه‌عنه‌وی بێت، جا هه‌ریه‌ک بێت له‌وه‌وه‌یه ئه‌و به‌رگه‌گرتنه‌ی ئافره‌ت بۆته شتیکی دامه‌زراو پاسته‌قینه‌و واقعیع. هه‌ر بۆیه ژماره‌یه‌کی نۆدی له ئافره‌تان خۆیان به‌خت ده‌که‌ن له پێناوی هه‌ندێ خزمه‌ت گوزاری کۆمه‌لایه‌تی وه‌کو خزمه‌تکردنی برینداران له کاتی شه‌پدا، واته‌ خزمه‌تی ئافره‌ت ته‌نها په‌یوه‌ست نیه به‌ مندالی خۆی و خه‌زانه‌که‌یه‌وه، به‌لکو له‌و به‌ریه‌ست وئاوپه‌یه ده‌چێته‌ ده‌روه‌ه بۆ بازنه‌یه‌کی گه‌وره‌تر که‌ خزمه‌تی کۆمه‌لگه‌یه، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌شه هه‌ندێک له زانایان ده‌لێن ئه‌و پێکهاته ده‌رونیه‌ی ئافره‌ت وئو تابه‌ته‌ندیه‌ و ده‌کات بڵێن ئافره‌ت نۆدی گونجواره بۆ دایکایه‌تی و گونجواتره‌ بۆ په‌روه‌رده‌و چاودێری و خزمه‌ت کردن بۆ هه‌مانه‌دی خۆشی کامه‌رانی بۆ خه‌لکی تر - هه‌رچه‌نده گه‌ر په‌یوه‌ندی خۆینیش نه‌بی له‌ نیوانیان - بی گوێدانه مانه‌دوبوون، له‌سه‌ر هه‌سایه‌ی ئارامی و ئه‌ستراحه‌تی خۆی.³

کاتی‌ک ئافره‌ت توشی نیش ونازارێک ده‌بێت و به‌ ئاسانی له‌ یادی ناچێت، هه‌رکاتێکیش ئه‌و نازاره‌ی بیر بکه‌وێته‌وه دووباره نازاری پیده‌گاته‌وه، هۆکاری

1- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص157. ولقصاب، الفروق، ص168. والدکتور دیار حسین، 36سنة، أخصائي بأمراض النفسية والعصبية ورئيس القسم، جامعة صلاح الدين، مكان المقابلة: كلية الطب، تاريخ المقابلة: 2004/11/5م.

2- الماشوزية: له‌زه‌ت و خۆشی وه‌رگرتن به‌ خۆ نازلردان. زکریا ابراهیم، سایکولوجیة المرأة، ص24.

3- زکریا ابراهیم، سایکولوجیة المرأة، ص25.

تهنډا بڼه پښتار بڼوون له وکېشه یه نه وه په که ماوه ی بدړتې نڅر به ووردی و به درېزی و به قولی باسی هم پووداوه بکات که نازاری پی گه یاندوه، به تایبه تی لای به کیکې خوشه ویست و دلسوز بوی، نه گهر هم کاره نه کات نه وه نو یاده هر به هلواسراوی له ناو ناخی دهرونیوه ده میتنی و پاله په ستو ده خاته سهردل و سنگی و له وانه یه توشی خهم و په ژاره ی درېزخایه نی بکات، به لام گهر بواړی درا هم پووداوه باس بکات نه و نه و پاله په ستویه دهرونیو نامینې و به تال ده بیته وه.

به لام نیرینه کاتی توشی هم جوړه پووداوه نازاره دهرونیانه ده بیت، نڅر به قولی ووردی بیر له هه موولایه نه کانی هم پووداوه ده کاته وه و به خیرایی، تاوه کو چاره سهری گونجای بڼه دابنی، له هه مان کاتیش پیویستی به وه نیه باسی بکات له کاتی دانانی به نامه که ی.¹ پیویسته نه وه ش بزاین که و نڅر قسه کردن و گپړانه وه ی پووداوه نازار به خشه کان په وشتیکې نڅر په سهند نیه بڼه شاده میزاد به تایبه تی نه وانه ی گه یشتوونه ته ناستی به رزی پوستی به پړیوه به رایه تی چونکه نڅر نه پینه کان تیایدا ناشکرا ده بن، هه نه وه یه بڼه یه کیک له و هوکارانه ی که وای له هه ندی زانایان کردوه بلین په گه زی میتنه بڼه پوسته به رزه کانی به پړیوه بردنی وولات ناشین.

له کوتایی نه و پرگه یه ده لیتن له بهر نه وه ی پړیوه ی چه وری له شی شافره ت له چه وری پیاوان زیاتره بویه نڅر یه یان به رگه ی سرما زیاتره ده گرن، هه رچه نده پیسته یان ته نکتره.²

1- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 203.

2- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157.

به ندى سينه م: چاوديزى وله خوگرتن، خوڼه ويسته به رمولا چوون، متمانه به خو بوون، خوورموش.

برگه يه كه م: چاوديزى وله خوگرتن (الرعاية والاحتواء)

هرهوك پيشتر باسما ن كړد، كه ووزه ي هيلكه ي مينه ووزه يه كي شاراو په، هر بويه چالاكيه كي تاوه كي، تواناكي پيكيښان و شيوه كاربه. له بهر نه م هويه شه هر دوو سيفاتي چاوديزى و له خوگرتن له ژيانى ثافره تدا نذرگرتنه و بويه شتيكي بوماو يي هرهوك ده بينين له كاتى سك پري و له ناميزگرتنى مندا ل و چاوديزى هم مو نه ندامه كانى خيزان هر له كوپه له وه تاوه كو هاوسه رو نذرچارش خزمانى نزيك و دوو ريش ده گرته وه. ثافره ت گشت پيداويستى و دواو كاربه كانيان جيبه جى ده كاو ثاره زووه كانيان دابين ده كات.

گر ته ماشاى ژيانى مينه بكه ين هر له هيلكه وه تاوه كو دايكا به تى ده بينين سيفه تى (ژيانى) پيوه لكاهه. هيلكه ي پيټنراو ژيانى له سر نه و ووزه شاراو په كه له ناو هيلكه دايه تاوه كو ده گاته قوناغى خو ه لواسين به ديوارى مندا لدان، هر بويه ده بينين هيلكه قه باره ي نذر گه وره تره له سپيږم. كوپه له ته واوى ژيانى له ناو سكي دايكه، دواى هاتنه دهره وه ي به ه مان شيوه شير خوار دن، چاوديزى وپاراستن، گه شه، نارامى وخوشى هر باوه ش وناميزى گهرم وسوزى دايكه تى. پيكيه ته ي جهسته يي وده روى و شيوه و ناكارو پوو پوخسارى دايك هه مووى ماناى ژيان ده به خشى بؤ كوپه له و مندا له كانى ترو تاوه كو هاوسه ره كه ي. ثافره ت هوكارى سره كي ناماده كردن وپيدانى خوار دنه بؤ گشت نه ندامانى خيزان له ناو گشت بوونه وهر دا جيا له هه موو دروستكراوه كانى تر. واته ثافره ت هه موو جول و جهسته ي ژيان به خشه، به بى بوونى نه و له ناو مال و خيزان نه و ژيانه پټك وجوانه به شيوه يه كه له شيوه كان تووشى په شيوى ده بيت.¹

نافرهت له پیاو پېشکه وتو تره له دواندن و زمانې، سووکی نواندنې ده رپړین (طلاقة التعبير). هه سترګدنیان بؤ ده وروپه رو دیارده و پړوداوه کان به شیوه یه کی وه سغی (الطرائق الوصفية)، زیاتر چاودیتو پړزی نهریت و به ها کومه لایه تیه کان ده گرن (الأعراف والتقاليد)، شاره زا نرن له خویندنه وه ی نیشانه کانی پو خسارو شی کړدنه و یان. نه و سیغه تانه وای کړدوه نافرهت گونجاوتر بس بؤ په روه رده کړدنی منډال. منډال له قوناغه سره تاییه کانی ژبانی پېویستی به وه هه یه که فیری زمان بیت، چوڼ بتوانی تیروانینی دروست فیر بیت به رامبه ر دیارده و پړوداوو شته کانی ده وروپه، فیری خو پړوشت و به ها جوانه کانی ناو کومه لکه بیت و چوڼ په فتاریان له گه لدا بکات. بوونی نافرهت وه دایک و سره پرشتیار و ماؤستاو په روه رده کار له قوناغه سره تا کانی ژبان هوکارکی زږد گرنګ و پېویسته بؤ دروست کړدنی که سایه تی کومه لایه تی وپوښنېری، فیری بوونی زمان و گه شه پېدانی ناستی زانیاری منډال. نه و هه دیاره تر سناکترین و گه وړترین کاره که نافرهت ده بکات، چونکه نه و کارې دروست کړدن و بونیادنای نادهمیزادی دوا پلژه، زږد به رزتره له زږبه ی کاره کانی که پیاو نه نجامی ده دات. دایکایه تی نه رکیکې سره کی و ته و په له ژبانی نافره تدا، هه موو ژبانی نافرهت له ده وری نه و ته و په کو بؤ ته و هه له منډالیه و ته و کو پیری. نه و هه ش ثاره زوویه کی خو پسک و خه لیکه یه (غریزة فطرية) له ویتو شافرهت و وزه ی داهیتان و هیتو توانای پالنر و ده رده گری بؤ نه نجامدانی کاره کانی. دایکایه تی بریتی نیه له له که یه ک به نافره تانه و لکابی، یان ته نه ها ثاره زوویه کی ناژه لی بیت، به لکو هوکاریکه بؤ گه یشتنه نارامی ده وونی ته و اوو هاوسه نگی ویزدانی، که هه ردوکیان پېویستن بؤ گه یشتنه خوښی و ټیگه یشتن له مانای ژبان. دایکایه تی کیش و نا زاری زږدی پتو لکاوه، به لام کانی ده گاته کوتایه که ی و منډالی ده بیت هه ست ده کات که و نه و نامه و به رنامه یه کی زږدی پیرقزی گه یاندوه و به مه ش ده گاته پله یه کی به رز له خوښی و کامه رانی. هه رکات نافرهت هه سستی به و کړد که نه رکی خو ی به جی گه یاندوه نه و ده گاته نه و برپویه (القناعة) که نه و به ر له هه موو شتیکی تر

که سایه تی خوی سه لماند. دایکایه تی پالنه رنکه¹ له پالنه ره نازه لیه کان به گشتی، به لام نقد به هیزتره له پالنه ری برسیه تی وتینویه تی و ناره زووی جنسی و خو ده رختن (حب الاستطلاع).²

دکتور زکریا ابراهیم ده رباره ی دایکایه تی ده لیت: پالنه ری دایکایه تی منداله کان به دایکوه ده به سیتته وه هر له سه ره تاوه، پالنه رنکی غه ریزه و په یوه ندیه کی توندی هیه به هه ندی پېداویستی نه دنامه کان وپېویستی فسیؤلوزیه کان. به لگش بۆ ئه وه ئه وه په که وا دایک په یوه ست و به نده به منداله کانیه وه له ته مه نی مندالیه وه تاوه کو گوره بوون وجیابوونه وه، هر کاتیکش پېویستیان به چاودیری ئه و بیت ناماده په بۆ ئه و کاره، به لام گه ر سه یری ژبانی نازه ل بکه ین ده بینین دایکایه تی ته نها دیارده په کی غه ریزه یی نازه لیه و له کردارنکی فسیؤلوزی دیاریکراو خوی ده نوینی، بۆ ماوه په کی کورت که ته نها قوناغی بچوکی له نازه له که. به لام دایکایه تی له ئاده میزاددا بیجگه له کرداری فسیؤلوزی، کردارنکی ده روینی (سایکولوزی) نالوزه و په یوه ست به نقد له کاروکارده وه.³

هه روه ها ده لی: دایکایه تی له کۆمه لی ئاده میزاددا په یوه ندی وخۆشه ویستی کی زوری تیادا به دی ده کریت له نیوان دایک ومنداله کان وپه یوه ست نیه به قوناغیکي دیاریکلوی ته من، به لکو دریز ده بیتته وه بۆ هه موو قوناغه کان ژبان تاوه کو مردن. گه ر باسی سۆزی دایک بکه ین بۆ منداله که ی ده بینین خۆشه ویستی دایک زاله به سه ر گشت بنه ماکانی تری خۆشه ویستی، وه ک خۆشه ویستی جنسی وئوانی تر، هر بۆیه ناماده په بۆ به رگری کردن و پاوه ستان به رامبه ر گشت گۆپانکاریه کان ده وروبه ر له پتیاوی منداله که ی، به ی سۆزی دایک بۆ منداله که ی به وه دا دیاره که

1- پالنه (الذافع) : هیزنکی ده روته پال به ئاده میزاده وه ده نی به به رده وای بۆ نه جامدانی کارنکی دیاریکراو تاوه کو ده گانه پله ی نیریون وگه یشتنه ئه و نامانجه ی که ته و پالنه ره ئاراسه ی کردوه بۆ به ده ست مینانی. القذافي، رمضان محمد، علم النفس في الإسلام، ص 41.

2- يوسف مراد، ميادين علم النفس، ص 82.

3- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 116-117.

کاتیکی زږد خه ریکی یاریکړدن ولاړاندنه وه یه تی تاوه کو زږدیه ی کات ناسووده بیټ.¹

له کړتایی نه و پرگه یه باسی نه وه ده که ین که واپری نه و نارینه زووی نارینه تان به گشتی هه یانه بڼه نه وه ی بڼ به دایک زږد به زو پته وه. یه کی له لیکنوله ره وه کومه لاتییه کان ده گپته وه ده لیت: هه ندیک له و کچانه ی که و زږد خه زو نارینه زو به دایکایه تی ده که ن وله هه مان کاتیش ده ترسن له پیاو، له شوو کړدن و نه رک و نه فرمان وپیداویسته کانی، ترسان له په یوه ست بوون به یاساو ریساو نیزامی خیزانداری، بیر ده که نه وه له وه ی که په یوه ندی جنسی بکه ن به یه کیکی نه ناسراو تاوه کو مندالیکیان بیټ و تامی دایکایه تی بچیزن، به بڼ نه وه ی په یوه ست بڼ به هیچ بڼه مایه کی کومه لایه تی و نه رکی ژن و میردایه تی. نمونه ی نه و ده گمن ناباوانه (النماذج الشاذة) ته نه و بڼه نه وه ی به لگه یه له سر گرنگی دایکایه تی له ژبانی نافرته و نارینه زووی دهرونی قولی نافرته بڼ دایکایه تی.²

پرگه ی دووم: خوڼه ویسته بهر مولاچوون (التوجه اللاإرادی)

مه به ستمان له خوڼه ویسته بهر و لاچوون نه وه یه، که واپری نه به شتیره یه کی خوڼه ویستی، یان به هوکارنکی فیتری نارینه زووی به لای هندی یاری وکاردا ده پوات، به هه مان شتیره میتینه نارینه زووی به لای هندی یاری وکاردا ده پوات که نترینه نارینه زووی ناکات، یان پیچه وانه ی نه و نارینه زووه کار ده کات.

چالاکی مندالی نترینه ناراسته ی بڼه ده ره وه یه، ده بینین ده ست ده که ن به دروستکردنی خانووی بچوک وپاش ماوه یه کی تیکی ده دن و دووباره دروستی ده که نه وه، یان لاسایی کارو پیسه کانی باوکی ده کاته وه، یان خه ریکی یاری نوټوموبیل وپایسکل وشتی تره، به لام چالاکی میتینه بهر و ناووه یه ده بینین هه ولی نه وه ده دات هندی که ل وپهل له ناو نه و خانووه بچکولانه دابنی که بڼه خوی

1- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 120.

2- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 121.

دروستی کردوه، وهك په‌یکه‌ری کچوله‌یه کی بچوک، لانتکی خنجیلانه، بوا‌ی ده‌رگا‌کانی پی‌وه‌بدات تاوه‌کو پار‌یزگاری که‌ل وپه‌له‌کان بکات. واته یاری کچ هر له‌سهره‌تاوه تایبه‌تمندی خوی هیه که به‌رهو پی‌که‌وه‌نانی مال وختیزان و گرنگی دان و چاودیری که‌ل وپه‌له‌کانه. شه‌وش ناماژه به‌وه ده‌کات که‌وا چالاکی و فیکری ناوه‌کی (فكرة الباطن أو الداخل) تا رادده‌یه کی نقد پۆل کاریگه‌ری له‌سهر ژبانی ئافره‌ت هیه، بگره هه‌موو ژبانی بریتیه له‌گه‌رانکاری وپه‌ودا‌وی ناوه‌کی شاراوه‌ی که‌وره.

له‌به‌ر شه‌وه‌ی چالاکی مینه‌ن نقدیه‌ی بۆ ناوه‌وه‌یه هر له‌ ته‌مه‌نی مندالیه‌وه بۆیه هه‌چ جیگه‌ی سه‌رسوپمان نه‌ که‌وا نیشانه‌کانی خۆ خۆشه‌یستی (الفرجسية-العشق الذاتي) دیاربه‌و‌یت له‌سهر کچان له‌ ته‌مه‌نی 4-5 سالیدا. هر له‌وکاته‌وه هه‌ست ده‌کات که‌ پی‌ویستی به‌ خۆ جوان کردن وپازاندنه‌وه هیه، تاوه‌کو سه‌رنجی که‌سانی تر بۆ خۆی کیش بکات.¹

مه‌یل و ئاره‌زو‌ی کچان ئاراسته‌ی به‌ره‌و لای گرنگی دانه به‌ مندالی له‌ خۆ بچو‌کتر، هه‌ریقه‌ مینه‌ گونجاوتره‌ بۆ په‌روه‌ده‌و چاودیری بچکولان. به‌لام له‌ نۆینه به‌ پی‌چه‌وانه‌وه مه‌یل و ئاره‌زو‌ی به‌ره‌و لای له‌ خۆ گه‌وره‌تره، وه‌ك باوکی یان برا‌گه‌وره‌ی و لاسایی کردنه‌و یان و به‌شداری کردنی چالاکیه‌کانیان. هه‌ربه‌مانه‌وه دیاره‌ جیاوازیه‌کی به‌رچاو هیه له‌ پیکهاته‌ی جه‌سته‌یی وده‌رونی و هۆرمونی هه‌ردوو په‌گه‌ز که‌ وای کردوه هه‌ربه‌کیان گونجاوتری له‌وی تریان بۆ هه‌ندی کار.²

بر‌گه‌ی سییه‌م: متمان‌ه به‌خوبوون (الثقة بالنفس)

نۆینه کاریگه‌ره‌و مینه‌ وه‌رگه‌، نۆینه‌ دا‌هینه‌ره‌و مینه‌ لاسایکه‌ره‌و به‌ به‌ شو‌ین و توه، نۆینه به‌ بیرکردنه‌وه کارده‌کات و مینه‌ کارده‌کات به‌ هه‌لچوون.³

1- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص45. والقصاب، الفروق، ص203.

2- القصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص202-212.

3- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص155.

ثافره ت زياتر تټنوی خۆشه ويستی، سۆزو باوه شی گهرم، لاواندنه وهی که سانی تره، ههروه که مندا لټکی گهره وایه، به لام نټرینه خۆی پټو یستیبه کانی خۆی به شیوه یه کی باش به جی دههینی.¹

برگهی چواره م: خوورده وشت (الاعلاق والسلوك)

مټینه زیاتر پابه نده به دابونه ریته کۆمه لایه تیه کان، گرنگی دان به بنه ماو یاسا کانی سلوک، جوانی و جوانکاری، هاوکاری که سانی ترو چاودیریان، ئاره زووی به لای کۆمه ک کردن و پټیکه وه ژانی کۆمه لایه تیه. زیاتر به ره و لای خۆبه دهسته وه دان و ملکه چ و گوتپرایه لی ویزدان و پشت به ستان به که سانی تره، واته له سروشتیاندا گوتپرایه ل و ملکه چن، به لام نټرینه ئاره زووی به لای کاروباری پامیاری و بیردۆزه یی به (النظریه)، زیاتر گرنگی ده دات به ده سلات و کاریگه ری کردن له که سانی تر.²

مندالی نټرینه ئاره زووی به لای چالاکی جهسته یی به وه که: پا کردن و پاوان (المطاردة) و یاریه کانی له و جۆده ی که تواناو و وه یه کی زۆری ده ویت. واته زیاتر به جووله و دژوان و ترس و سۆزیشیان که متره له مټینه، هه ر بۆیه پټژه ی تاوان له نټرینه 5 به رابه ری مټینه به.³

له وانه ی سه ره وه بۆمان ده رده که وئ که وا نټرینه له ژانیدا ئاره زو مه یل و پشت به ستانی به: زات کردن و خۆسه پاندن و ده سلات و سه رنج پاکیشانی خه لک به لای خۆبه وه یه، به لام مټینه له ژانیدا ئاره زو مه یل و پشت به ستانی به: که ره م و به خشمین و سۆزو باوه شی گهرم بق که سانی تره.

له به ره و سیفیه ت و په وشته فیتریانه ی با سمان کردن به تاییه تی ئه وانه ی

1- ماري بونا برت، ما یكولوجية المرأة، ص 148.

2- سيرل بيرت، كيف يعمل العقل، ص 162.

3- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق بين الذكر والانثى، ص 162.

برگه کانی دوايې، ټاينې ئيسلام پياوې به گونجاوتر داناوو بڼو سره پر رشتې به پړوه بردنې کاروبارې خټزان، ټاسټه به رزه کانی کاروبارې سهریازې، دهسه لاتی رامیاری وولات له زږد کات وشویندا وبه شپوه په کی گشتی.

پاش ټووهی باسی هموو جیواوړیه جهسته یی و دهرونیه کانی نیتوان هر دوو په گزمان کرد، له وانه په هه نډک وا گومان بېه ن که وا ژیا نی ټافره ت همووی بریتیه له تنگ وچه له مو کټشه ی جهسته یی وده رونی. به لام گهر بیتنه سر پاستی و واقعی ژیا نی ټافره ت ده بینین هیچ شتیکې له و یاره وه له ټارادا نیه. گهر ټافره ت هه ندی له و کرداره فسیولوژیانه ی به سهریدا تیده په پرت وا ده کات هه نډک مانوی بکات وکټشه ی بڼو دروست بکات، له هه مان کاتدا زږد گورانکاری و کرداری فسیولوژی تر دلی خوړش ده کات، بڼو لوتکی به رزی دلشادی ده بات. واتو هه رگیز نابیت وا ته ماشای ټافره ت بکه ی که زږد بڼو هیڅو بڼو تواناو سر به کټشه ی و هه رده م پتویستی به به زه یی و دل بڼو سوتان ولا واندنه وه سهر دولکه و گریان هه په .

بڼو وه لامي ټو و بڼو چونه نا دروسته، دوو خال ده خینه پوو: په که میان، هه ر له خودی پټیکه اته ی جهسته یی وده رونی میتنه گهر هه ندی خالی لاواز به دی بکرت ده بینین به رامبه ری خالی وا به هیز هه په تا رادده په ک ټو لاوازیه داده پوښیت، وه ک: ټه گهر که م وکورتی هه بڼو له هه ندی کارو کرداری داهینان و بیرو هوش و چالاکیه کانی ده ماخ، به رامبه ر به وه سهر که وتووی هه په له هه ندی سیفته دوه مبه کان، وه ک: به ده نکه وه هاننی خیراو له خوگرتن، ټه گهر له بیر کردنه وه ی مه تنقی که م وکورتی هه بڼو له بیر کردنه وه ی سږزی وئیلهام وخه یال وئهنډیشه (التفكير الحنسي والإلهام) پټشکه وتوو، ټه گهر که م وکورتی هه بڼو له زاتکردن و چونه پټش له بهر نه رمی و دل ناسکیه کی، ده بینین به رامبه ر ټووه له دواندن و ده برین وزمانه وانی وه ستیاری وسږزدا پټشکه وتوو. خالی دووهم، بڼو ټووه ی په وړه وه ی ژیا ن وشارستانیه ت به رده وام بیت هه رده م به بڼو پټکه وه ژیا نی نترینه و میتنه نابیت، ټووه ش وا ده کات هه ریه کیان که م وکورتیه کانی ټووی تر پر بکاته وه .

نه و سیفاتانه ی باسماڼ کردن زور گرنګ وینویسته بۆ شافرهت تاوه کو بیته
 شافرهت له حقیقهت وواقیعهدا به هه موو ماناکانی ووشه ی شافره ته وه، هه روه ها بیته
 ته واکه ری پیاو له زیاندا.

باسى دووم

ھەندىك ئە نە خوشىيە دىرونيە باۋەكان و نە خوشىيە جەستەييە
دىرونيەكان

بەندى يەكەم: ھەندىك ئە نە خوشىيە دىرونيە باۋەكان

بەرگەى يەكەم: خەمۇكى

بەرگەى دووم: دىمارگىرى گوشراۋ (العصاب العصري)

بەندى دووم: نە خوشىيە جەستەييە دىرونيەكان

بەندى يەككەم: ھەندىك لە نەخۇشە دەرونىيە باۋمىكان (بعض الأمراض النفسية الشائعة)

لەبەر ئەۋەى جىياۋزى فسىيولۇژى ۋە دەرونى ھەيە لە نىۋان ھەردو پەگەز، ھەر بۆيە ھەريەكەن لەۋانەيە لە ژيانىيان پەۋبەپەۋى ھەندى لە پىشۋى ۋەكىشە ۋە نەخۇشە دەرونىيەكان بېنەۋە كە جىياۋزىن لەۋى تىريان. ئافرەتان ھەندىكەن پەۋبەپەۋى ئەۋ كىشەنە دەۋنەۋە كە پەيۋەندى ھەيە بە نىشانەكانى بىۋ نۆيۋى ۋەسك پېرى ۋە مندالۋ بۋون ۋە بىۋ نۆيۋى كەۋتن، بەلام پىياۋن زىاتەر پەۋبەپەۋى كىشەى پاهاتن لەسەر مەى خۋاردنەۋە (الإيمان) كىشەكانى تاۋان كەردن دەۋنەۋە.

بېرگەى يەككەم: غەمۋىكى (الكآبة - Depression).

نەخۇشەكى نۆر كۆنەۋە لە دىۋرەمانەۋە باۋ بۋەۋە لە سەردەمى ئىستاشدا ھەر نۆر باۋە، ئەۋانەى تۋوشى ئەم نەخۇشە بۋونە لە جىياندا ژمارەيان بە مليەنەھا دەۋىتۋ ۋە سالانە نىزىكى 50000 كەسيان دەۋىتۋ.¹

ئەۋ نەخۇشە لە ھەموو تەمەننىك پەۋدەدات ۋە لە ھەردو پەگەزدا، بەلام پىژەى لە مېيەنە³ جارى نىزىنەيە.² ھۆكارى ئەۋەش دەگەپتەۋە بۆ ئەۋەى كەۋا نۆر جار ئافرەتان پىشت گۋىۋ دەخىرەن لەلەيەن ئەندامانى تىرى خىزانەۋە بەتايىبەتى ھاۋسەرەكەى، يان كاتى پىرى پىزى تەۋاۋى لى ناگىرى، يان لە نۆر شۋىنان بەتايىبەتى لە پۆز ئاۋادا لە بەر ھەلۋەشانەۋەى پەيۋەندىەكانى خىزان دەخىرەنە ناۋ كامپى تايىبەت ۋەخانەى پەككەۋتەكان ۋەدور لە ھەموو سىۋزۋ بەزەيى مندالۋ ۋە خىزەكانى.

ھۆكارەكانى ئەۋ نەخۇشە:³

1- ھۆكارى فسىيولۇژى، ۋەك پىنكەتەى تايىبەتى خۋدى ئەۋ كەسەۋ پىشۋى لە كارۋەرمانى ھۆرمۋنەكانى.

1— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 526.

2— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 526.

3— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 528.

- 2- هۆکاره کانی دهرونی، وهك جۆری خوێندن، پاله په سستۆی قوتا بخانه و سه رزه نشتی ماموستایان، لیپرسینه وه ی باوك و دایك به شیوه یه کی نه گونجاوو توند.
- 3- هۆکاره کانی کومه لایه تی، وهك باری گوزه رانی خیزان، په یوه ندی نیوان دایك و باوك، چاودیری نه کردنی منداله کان له لایه ن باوانیه وه به شیوه یه که ړتک و پتک، یان جیاوازی کردن له نیوانیان.
- 4- سروشتی هه ندیک له ئافره ت و قوناغه کانی ژیا نی، وهك بئ نوژی و سگ پری و مندالبوون وله بئ نوژی که وتن، کاردانه وه یه کی سلبی هه یه به تاییه تی له وانه ی که پتشتی ئاماده ییه کیان تیا بووه بۆ ئه و نه خۆشیه .
- نیشانه کانی ئه و نه خۆشیه جیاوازه له نیوان مبینه و نترینه دا، له مبینه ئاره زووی خواردنی زیاد ده کات و کیشی زیاد ده بیت و زۆر ده خه ویت. به لام له نترینه خه وی که م ده بیته وه و هه ست به خه و زپان (الأرق) و په شیوی ده کات و ئاره زووی خواردنی که م ده بیته وه و کیشی داده به زت، متعانه ی به خوی که م ده بیت و زۆر جار ئاره زووی خۆ کوشتن ده کات.¹
- خه مۆکی نه گه ری توش بوون به نه خۆشیه کانی دل، شه کره، به رزی په ستانی خوین، که م بوونه وه ی بیروه قش و فکر دنه وه، شتیره نه گان زیاد ده کات.
- له لیکۆلینه وه یه ک له ئه مریکا ده ری خستوه که وا ړتزه ی خه مۆکی له مبینه به هه مو نه مه نه کانی وه ده گاته 21٪ وله نترینه ده گاته 13٪، هۆکاری زۆربه ی زۆریشی گه پاندۆته وه بۆ خراپی و نادروستی به کاره ی تانی جنسی، هه روه ها ده لی: 27٪ی توش بووه گان بیر له خۆ کوشتن ده که نه وه، 12٪ له وان به کردار هه نگاویان ناوه بۆ خۆ کوشتن، ړتزه ی خۆ کوشتنی له ئافره تی سگ پریشی به 1.7٪ داناهه.²

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1484.

2 — Sheldon. Complication of Pregnancy. P: 270.

برگهی دووم: دهمارگیری گوشراو (العصاب الحصری - Anorexia Nervosa).

ئو نه خۆشیه زیاتر توشی پتگه یشتوو ده کان ده بیت له خوارویی ته مه نی 25 سالیدا، به تاییه تی له نیوان 13-18 سالیدا. ئو نه خۆشیه کار ده کاته سه ر زۆربه ی نه ندانه کانی له ش و هۆرمونه کان و کۆنه ندای ده مار. له مینه 9 جار زیاتره له نترینه و نیشانه کانی بریتیه له وه ستانی بی نوژی، که م بوونی ئاره زووی خواردن، شتوانی میزاج وه لسوکه وت. به هۆی دابه زینی چالاکی زۆربه ی پۆینه گلانده کان پله ی گرمی له ش وه ستانی خوین و بپی شله ی له ش داده به زیت، لیدانی دل که م ده بیت وه، پتسته ووشک و زیر ده بیت، توشی که م خوینی و داخویرانی ئیسقانش ده بیت. له هه ندی لیکۆلینه وه دیار که وتوو که ئه وانه ی سه مای بالی (سه مای سه رده م) زۆر ده که ن زیاتر توشی ئه و نه خۆشیه ده بن، چونکه پاهیتانیان زۆر قورس و به رده وامه و خواردنیش که م ده خۆن، وزه و فیتامینی پتویستیان که مه له خواردنه کانیان (تاوه کو کیشیان زیاد نه کات).¹

به ندی دووم: نه خۆشیه دهرویه جه ستیه کان (الأمراض النفسية العضوية) "Psycho-somatic"

هه رکاتیک به کیک یان ژماره به ک له نه ندانه کانی له ش توشی نه خۆشی ده بن، ئه و نه خۆشیه کاری سه لبی ده کاته سه ر نه رک و فهرمانی مێشک و کرداره دهرویه کان، به هه مان شتیه هه رکاتیک پشیتویه کی دهرونی پوو له مروه ده کات، ئه و کاری سه لبی له سه ر به کیک یان کۆمه لیک له نه ندانه کانی له ش ده بیت و توشی پشیتوی وه یان نه خۆشیه کی دیاری کراویان ده کات، واته دهرین کاریگه ری ماددی و واتایی له سه ر له ش هه یه، به و جۆره نه خۆشیانه ده لێن نه خۆشیه دهرویه جه ستیه کان.²

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1049-1050.

2 — هه مو زانایانی دهرونسای و پزشکی کانی دهرونی و گه یشتونه ته ئه و باوه ده ی که و هه ر لادانیک له لایه نی کارنه ندای ده ماخ په یوه ست به که سایه تی مروه ده بیته هۆکار بێ توش بون به نه خۆشیه کانی -

زانایانې پزیشکې ته وچوړه نه خوځشیانېان وا پټناسه کړېووه که وانه نه خوځشیانېان له پوکاردا جهسته یی په، به لام سرچاوه که ی دېرونیه. پان ده لټن: کومه لټنک له نه خوځشیه جهسته ییانې هؤکاره که ی ده که پټتوه بؤ پشټوی باری دېرونی، جا چ نه و باره دېرونیه نه خوځشیه که دروست بکات پان هؤکاریک بیت بؤ په رسته ندن وپه روه پټتوه وېرې نه خوځشیه که.¹

پشټوی و ناله باری باری دېرونی له هندی ولاتانی جیهان زوږیه ی هؤکاره کانی ده که پټتوه بؤ ته لاق دان، کټشه کانی جنسی، نازاردانی جنسی، ناپټکی و ناله باری به کاره پټنای جنس، په چاو نه کړدنې ته مه ن له کړداری جنسی دا، هندی هؤکاری تری هوسه ریتنی وخیزانداری، هر بویه پټتوه که ی له مټینه زیاتره له نټرینه.²

پشټوی و ناله باری باری دېرونی جوړی زوږه له وانه: تهنگی دېرون (حصر النفس - Anxiety)، توپه بوون (الغضب - Anger)، پچرانی هوش ویر (فتور الشعور - Apathy)، لاوزیوونی تیگه یشتن (ضعف الإدراك - Cognitive)، زوږی تر. نه وانه مړوئی تووشی ته و نه خوځشیانې ده که ن: ه وکړدنې کولون، ه وکړدن ویریندار بوونی گه ده و نوانزه گری، سه ریه شه و شه سه (لا سه) په شان، ه وکړدنې جومگه کانی روماتیدې (Rheumatoid Arthritis)، به ریزبوونه وې په ستانی خوین، خوینبه ره په قبوونی بؤ په کانی دل، خه مۆکی، ده رکه وټنی ده نکوکه ی گنجیه تی، نازاری مانگانه ی بی نوټی، دابه زینی ناستی به رگری له ش.

هه ندیک جارو له هندی که سدا ته و نه خوځشیانې په رده دسیتن وخواوه نه که ی کونترول خوی له دست ددات وده گاته ته وې خوی بکوزیت. هه نگاونان بؤ خو کوشتن له مټینه زیاتره له نټرینه، به لام پټتوه ته وانه ی سه رکه وټووه دېن له هه نگای خوکوشتن له نټرینه 8 جار زیاتره له مټینه، چونکه نټرینه زیاتر که ل و

دېرونی، به لام نه خوځشیه کانی عقی نه وانه که مړو تووشی ده بیت له ته دجای له کارک وټن، له ناوچوونی خانه کانی مټیک. السامرائی، هاشم جاسم، المتخل فی علم النفس، ص 149.

1- طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، ص 479.

2-Rital. A et al. Hilgard introduction to Psychology, P:480.

په لی بریندارکرو بکړږ به کارده هینن.¹

هر وړه ک بینیمان ملیونه ها خانه، ده په ها مږمون، توپکاری زږر له نه دنامه کان، شیوه ټاکاری دم وچاو، هر وړو شان، به ژن وبالا، بارسته ی ماسولکه و توندیان، خوین وه ناسه دان، بگره کاروفه رمانی می شک، د وړون و ناره زووه کانی، هه موو نه وانه شایه دی دده ن له سر نه ووی که و او دوو په گزه په کسان نین به هه موو واتای په کسانۍ که نیمو بانگیشه ی ټو ده کریت.

له کوتاییدا پرگه یه ک له ټوچونه کانی پروفیسور (نلیکسیس کاریل) تان ټو ده هینمه وه ده لیت: نه و جیاوازیانه ی که هه یه و نکولی لی ناکریت له پوانگه ی پزشکی وده ورنیه وه، نه نها نه و نه جیاوازی نیوان کوته ندای زاونی بیت و به س که کرداری سک پری ومنندالبونی تیادا نه نجام ده دریت، به لگو نه و جیاوازیه په یوه سته به زږر له خانه و شانه و ټو رک و قهرمان و پږینه گلانده کان. نه زانی هندی که س به و زانیاریه گومان لی نه کراوانه، نه زانی نه وانه ی خو یان به به رگری لیکه ری مافی ټافره تان داده نین وای پی کردن که و ا بریار بده ن پیویسته هه ردو په گز یه ک جوره به رنامه ی خویندن بخوینن، یه ک ناستیان ټو بریار بدریت، و ته ماشا بکریت که یه ک توانایان هه یه، به لام له راستیدا په کسان نین وجیاوازی هه یه له نیوانیان، چونکه هر خانه یه ک له خانه کانی په وشتی په گزی خوی وهرگرتووه، به هه مان شیوه گشت نه دنامه کانی به تاییه تی کوته ندای ده مارو می شک. زانیاری پزشکی و یاساکانی فسیؤلوی، وک یاساکانی تری جیهانی زهوی نه خه لکانی تر بتوان به ټاره زووی خو یان بیگ ټوپن، وک لابر دنی ټاره زوویه کی فیتی یه کټک ودانای ټاره زوویه کی تر له شوینی نه و، هه وړه ها به زږر بیسه پټین که نه و ټاره زووی نه و که سه خو یه تی. ټویه پیویسته میینه گه شه به ټاره زووه سروشته کانی خو یان بدات وچاولیکه ری نیرینه نه کن، چونکه ټولیان له دروست کردنی شارستانیه ت که متر نه بووه له ټولی نیرینه وپیویسته واز له و ټوله گرنگه ی خو یان نه هینن، به رده وام بن له سر پاهینانی عه قلی ومادی به یی نه ووی ته ماعی (المطامع) نه و

بکات که وا نږینه چی دهکات وچی ودرده گړت ... هر بویه پټوښته له سره نه وانه ی په روه رده ی نږینه و مینه ده که ن گړنگی بدن به تاییه تمه ندیه کانی هر دوو په گه ز، گړنگی بدن به کاره سروشته کانیان. نه و جیاوازیانهش له پلای هیچ لایه کیان که م ناکاته وه، به لکو پټوښته حساب بڼ نه و جیاوازیانه بکړت گهر بهانه وئ جیهاننکی شارستانی بنیاد بنیټن.¹

مه به ستی گوتایی باسه که مان نه وه یه :

1- پټوښته بزانی که وا جیاوازی هیه وده بیت هر بیت، گهر نه بیت ژبان، واتای ژبان وخوښه ویستی هر نامینې ونابیت.

2- پوونکړنه وه ی جیاوازیه کان بڼ خوښه ی به ږیز نه وه یه، تاوه کو زیاتر شاره زایی ه بیت له پټکاته ی جهسته یی وده رونی خودی خوی به هر دوو په گه زیه وه.

3- تاوه کو هیچ که سپک به هله ی پزیشکی وکومه لایه تی دا نه چیت گهر بیه ویت هر هله سوکه وتک بکات بڼ نه وه ی خوی یه کسان ی ته واو بکات به په گه زی به رامبه یی ه روه له هندی شوین ه ولیان داو هره سیان هیتا.

4- تاوه کو بزانی هر دوو په گه ز که م وکورتی هیه له هندی لایه نی جهسته یی وده رونی، به لام هر دوو ته واو که ری به کترین.

5- تاوه کو بزانی هندی کارو نرک وفرمان گونجاوتره بڼ په گه زتکیان له وی تریان.

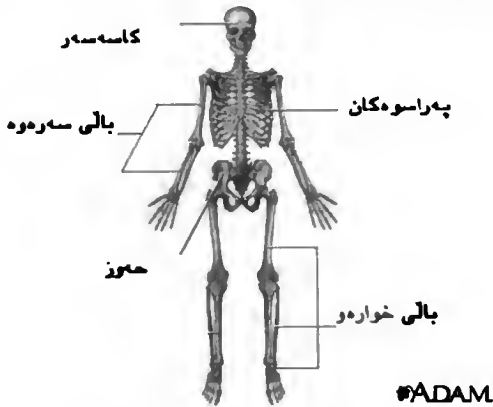
6- تاوه کو بزانی گهر په گه زی گونجاو هله نه بډیرین بڼ کاری گونجاوی خوی، نه وا خودی نه و که سه توشی کیښه ی جهسته یی وده رونی ده بیت وکومه لگه ش سوودی ته واو له و کاره ودرناگری به شپوه یه کی ته واو، بیجکه له به فیرق دانی کات و نابوردیه کی ندریش.

ئێمه له راستیهوه نزیک ده بین گەر تهماشای ئهو جیاوازیانه بکهین کهوا جیاوێه له جۆر، ئهو جیاوازیانه هه ده مێنێن له گشت قوناعهکانی ژیان، چونکه هه ریه کیان کاروهرمانی تایبهتی خۆی هه په له فیترهت و خهلیقهتهوه وای بووه و هه ر واش ده مێنێ، ئه مهش بۆ ئه وه په هه ردوو په گه ز که م و کورتی یه کتری پهر بکه نه وه و تهواوکاری یه کتری بکه ن، ئاره زووی دیدارو به یه ک گه یشتن و یه کتری کێش کردن بکه ن، تاوه کو په وره وه ی ژیان به پێک و پێکی بپوات به پێوه. گەر هه ردوولا یه کسان بونایه له هه موو شتێک هه روه ک بانگێشه ی بۆ ده که ن ئه و واتای ژیان و خوشه و یستی و په حم و به زه بی و ئاسووده بی دوا ی به یه ک گه یشتن له هه یج فره نه گێک ناویان نه ده بوو و نه ده ما هه تا هه تایه. ئه وه سونه تی ژیان، وای هاتوو و وای داپێژاوه له لایه ن داهێنه رو په روه ردگاری هه موو بوونه وه رو ئاده میزاد. به بی ئه و جۆره نه خشه یه ژیان هه مووی ده بیته پشیوی و نا ئارامی، بلاو بوونه وه ی خراپی و به دره و شتی، فه سادی کۆمه لایه تی و پکه به رایه تی و دزایه تی نێوان دوو له یه کجویی - به ناو یه کسانی - پوکه شکرایی به زۆر پێکراوی موزه وه ر.

شیوہ کان

- شپوهی ژماره : په‌یکره کڅه‌ندام (1)
- شپوهی ژماره : کاسه سر (2)
- شپوهی ژماره : قه‌فه‌زه‌ی سنگ (3)
- شپوهی ژماره : حه‌وزی میینه و نترینه (4)
- شپوهی ژماره : دیمه‌نی ناوه‌وه‌ی ده‌ماخ (5)
- شپوهی ژماره : دل و ده‌روازه‌کانی (6)
- شپوهی ژماره : کڅه‌ندامی هه‌تاسه (7)
- شپوهی ژماره : قورپگ له پړوی پېشه‌وه (8)
- شپوهی ژماره : کڅه‌ندامی زاوژتی نترینه له ته‌نېشته‌وه (9)
- شپوهی ژماره : کڅه‌ندامی زاوژتی نترینه له پړوی پېشه‌وه (10)
- شپوهی ژماره : کڅه‌ندامی زاوژتی میینه (نه‌ندامه‌کانی ناوه‌وه) (11)
- شپوهی ژماره : کڅه‌ندامی زاوژتی میینه (نه‌ندامه‌کانی ده‌ره‌وه) (12)

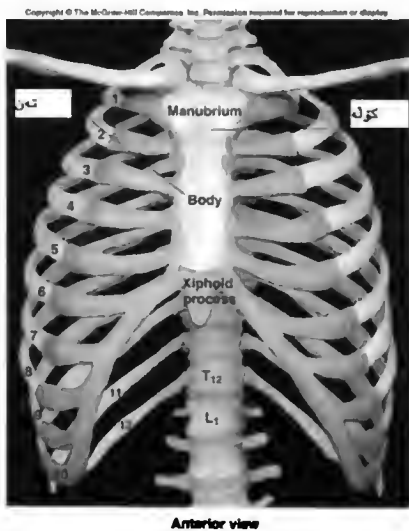
- شپوهی ژماره : مه مک وجوگه کانی شیر
(13)
- شپوهی ژماره : کروموسوم کانی جه سته یی و توخمه یی
(14)
- شپوهی ژماره : ترشی RNA و پروتینه کانی
(15)
- شپوهی ژماره : توخمه خانہ ی نیرینه (سپیرم)
(16)
- شپوهی ژماره : توخمه خانہ ی مینہ (هیلکه) وکلوهی بریقه داری
(17)
- شپوهی ژماره : هاتنه خواره وهی هیلکه له هیلکه دان
(18)
- شپوهی ژماره : هیلکه کاتی پیتین
(19)
- شپوهی ژماره : کورپه لیه کی نه و او
(20)

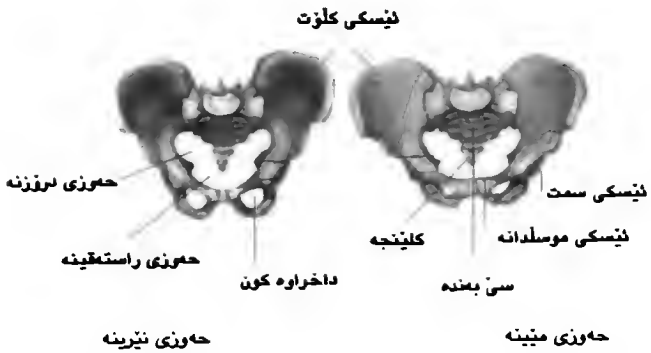
شیوه ی ژماره (۱): پهیکره کتونه ندام

شیوه ی ژماره (۲): کاسه سر

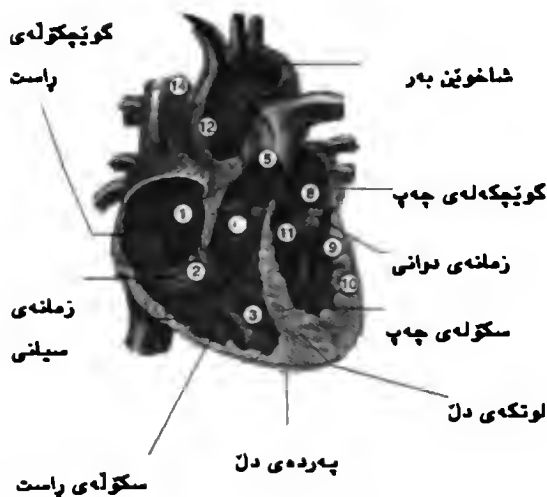
شێوه‌ی ژماره (3) : قه‌قه‌زه‌ی سنگ

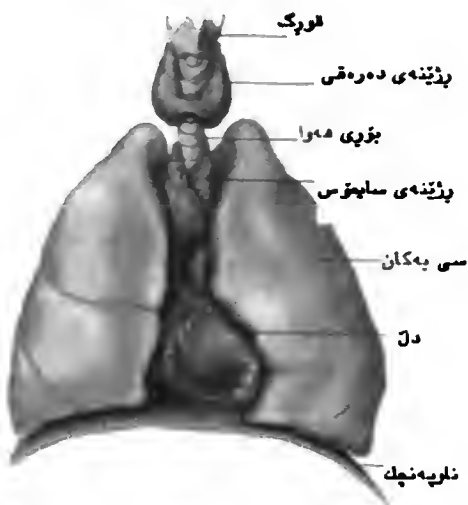
شبهه‌ی ژماره (4): هموزی میینه و نیرینه

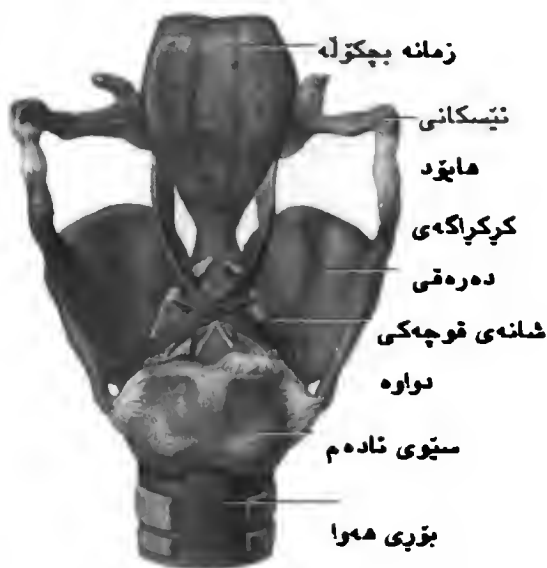
شێوهى ژمار (5): دیمەنى ناوهوهى دەماخ و سورانى شەلى دەماخ و شەلى دېكى

شیوه‌ی ژماره (6): دن وده‌روازه‌کانی

شپوهى ژماره (7): كوڼه ندامى هه ناسه

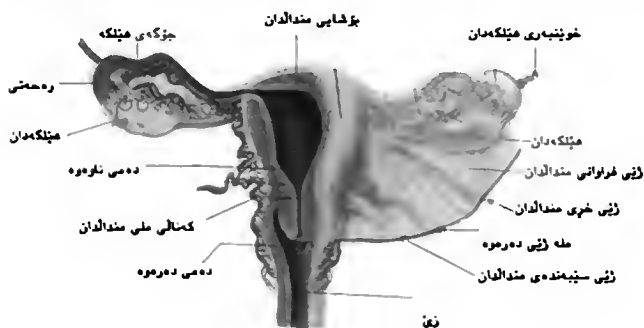
شیره ی ژماره (8): قوپک له پووی پیشه وه

شپوهی ژماره (9) : ګرځندامې زانډنې نږینه له ته نښته وه

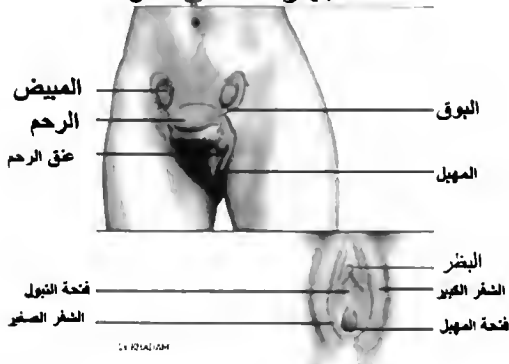

شینوهی ژماره (10): کۆته ندامی زاونتی نیرینه له پوی پیشهوه

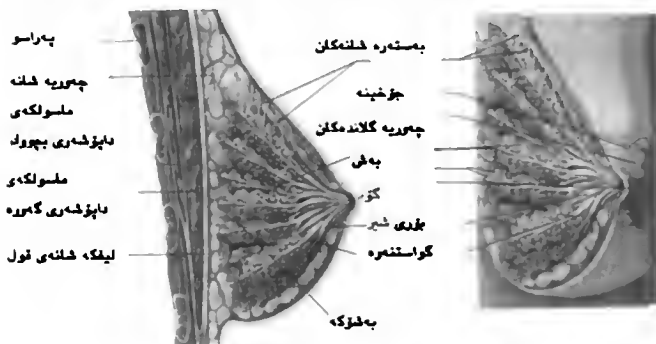

شیوہی ژمارہ (11): کوئہندامی زاوتی مینہ (ئہندامہ کانی ناوہوہ)

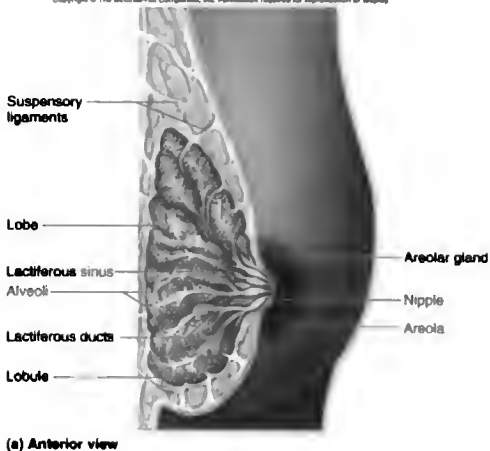
الجهاز التناسلي المؤنث

شیوہی ژمارہ (12): کوئہندامی زاوتی مینہ (ئہندامہ کانی دہرموہ)

Copyright © The McGraw-Hill Companies, Inc. Permission required for reproduction or display

شیره ی ژماره (13): مهك و جوكه كانی شیر

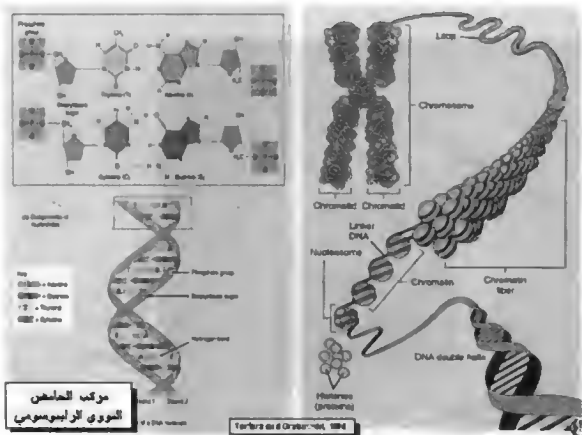
کروموسومی

جسته‌بی

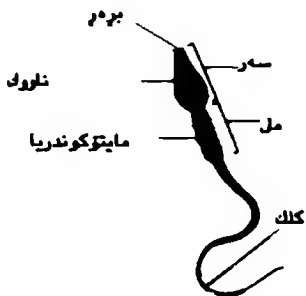
کروموسومی تیریت

کروموسومی متیبه

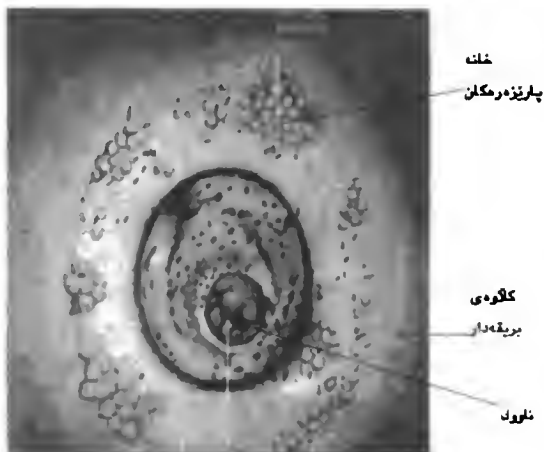
شینوهی ژماره (14): کروموسومه کانی جه‌سته‌بی و توخمه کروموسومه کان

شیوہی ژمارہ (15): ترشی RNA وپروٹینہ کانی

شیوہی ژمارہ (16): توخمہ خانہی نیرینہ (سپیرم)

شيوه‌ی ژماره (17): توخمه خانہ‌ی مبینہ (میلکه) و کلاوی بریقہ‌داری

شيوه‌ی ژماره (18): هاتنه خواره‌وه‌ی میلکه له میلکہ دان

سپترم کاتی چوونه

نوده وهی یو نلو هیلکه

شیوهی ژماره (19): هیلکه کاتی پینین

شیوهی ژماره (20): کوربه لهیه کی نه واو

به رگی دووهم

بەرگی دووم

حوكمه كانى شهرى پەيوەست بە ھەردوو رەگەزو جياوازی نىوانيان
لەبەر رۇشنایى جياوازیە خۇرسکەكان

بەشى يەكەم : حوكمه كانى پەيوەست بە بازاندەو و پۇشاك و چاوداگرتن و تىكە لاوى و
جەياو شەرم

بەشى دووم : خوا پەرسى (نویژ، بۆژووگرتن، جەجى مالى خوا)

بەشى سێهەم : ناھەت و کارگرتن، کارى قورس و تىكۆشان

بەشى چوارەم : بارى كەسايەتى (سالارى مان، تەلاق، چەندزنى)

بەشى پێنجەم : شايەتى دان

بەشى شەشەم : كاروبارى وولات (سەرۆكايەتى، ومزىرايەتى، قازىياتى، كارى بازار).

ئایینی پیروزی نیسلام په وپه وده ی میژووی موقایه تی، جۆر وشووه ی ژبانی ئاده میزادی گډی له تاریکپه وه بۆ پووناکی، له نه زانیه وه بۆ زانست و پیتشکه وتن. نیسلام پاپه پینکی فیکری و عقلی وده روڼه، ده روازی کړوه بۆ چاره سهری کپشه کانی ناو کومه لگاگان، پوپه پوویان بۆوه به چاره سهری بڼه پته بۆ هندیکیان، چاره سهری کاتی بۆ هندیکی تریان به به لگه ی راست وخته ی، که س نکولی تیا ناکات نه نها نه زانکی حاقدر هه لگه پاوه نه بیټ.

هه روه که به رگی په کهم باسماڼ کرد که وا ئایینی پیروزی نیسلام بۆ هه ریه کیک له نیر و می ئه رک و فره مان ی تاییه تی بۆ داناوه، که گونجاو بیټ له گه ل فیتره و خه لبقه تی، چونکه له فیتره تی جه سته یی و ده روڼیدا په کسان ی ته واو نین، تاوه کو هه مان ئه رک و فره مان یان په کسان بیټ. له نیسلام ته وکاری هه یه نه وه که په کسان ی ته واو. له حوکمه کانی شه رعیشدا به یه کچوون هه یه، به لام په کسان ی ته واو نیه.

هه رده م حوکمه کانی شه ریه تی نیسلام له بهر پووشنایی جیاوازیه کان و له یه کچووه کان له هه دروو په گه زدا به پتوه ده چیت. گه ر بڼه ماو مه رجه کانی نه و ئه رکانانه په کسان بوون نه و فره مانه کهش په کسان ده بیټ، نه گه ر بڼه ماو و مه رجه کان په کسان نه بوون نه و فره مانه کهش په کسان نابیت. هه ر نه و په پیره وه چه سپاوه توانای دا بن کردنی په کسان ی پاسته قینه ی هه یه له نیوان به نده فره مان پیتراوه کاند. هه ر نه وه شه مانای دادپه روه ی ته واو له فره مان وسزاو پاداشت ده گه به نی. واته خوا ی گه وره ژبانی ئاده میزادی به گوپره ی پابه نده بڼچینه یی په دیاری کرلووه کان (القواعد الإلزامية المعينة) رتگخستوه.¹

به هزی بوونی یاسای په کسان ی و جیاوازی، ده بینین که وا نیسلام له هه ندی ئه رک و فره مان په کسان ی کړووه نیوان نترینه و میتینه، له هه ندیکی تر جیاوازی

¹ - عبد الکريم زيدان، المفصل في أحكام المرأة، 183/4. والسرخسي، محمد بن أحمد،

کړېوه. هه روه که له خواره وه پوون کړاوه ته وه:

1- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى کړېوه له نيتوان هه ردېو په گه ز له بنه ماکانى باوه پهنیان و به نديايتى، وهك: نويز وپوښو، هه ج کردن وزه کات دان، چونکه هه ردېو په گه ز هاوېه شن له بنه ماکان وشه رته کانی ئه وئورك و فره مانانه (لاشتر اکهما في مناط التكليف)، که بریتين له پېگه بشتن وعاقلى (البلوغ والعقل)، له گه ل بوونى هه ندې جياوازی بچوک له چوڼيه تي پى هه لسان به و کاره، نه وه که جياوازی له خودى کاره که.

2- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى کړېوه له نيتوان هه ردېو په گه ز له مافى مولکايه تي (حق التملك)، چونکه هه ردېو په گه ز هاوېه شن له بنه ماکان وشه رته کانی ئه وه هه قه که بریتين له خوگرتنى دارايى وليوه شاوهمى (الزمة المالية والأهلية). که هه ردېو کيان چه سپاوه بق پياوو نافرته.

3- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى نه کړېوه له نيتوان هه ردېو په گه ز له چه ند هاوسه رى (التعدد). ئه و مافه چه سپاوه بق پياو، به لام بق نافرته قه ده غه کړاوه، چونکه هوکارى کى سه ره کى په بق تیکه ل بوونى نه وه کان (اختلاط الأنساب). له بهر نه وه دى دروست بوونى کوپه له له ناو سکی نافرته، بويه چه ند هاوسه رى بق نافرته تیکه ل بوونى کى حتمى وگومان لينه کړاوى نه وه کانه.

4- په کسانى کردن له نيتوانيان له هه ندې مافه کان، ده بېته هاتنه کايه ي زه ره رمه ندی و شپوانى کو ماله (المفاسد والأضرار). وهك: پيدانى مافى هاتو وچوى سه ربه ست بق پياوان به ته نهايى، به لام بق نافرته به مارجى بوونى که سیکى ترى نزیکى وه که هاوسه ر، يان مه حره م. ئه وه ش له ده روازه ي ئه و ياسا فيقه ييه که ده لېست: به ره له لستى زه ره رمه ندی له پيش به ده ست هيئانى قازانجه (ذلك من باب- دفع المضار مقدم على جلب المنافع).¹

5- جیاوازی له هه ندی ماف له سهر نه و پێوه دهی که وا کامه یان گونجاو تره بۆ نه نجامدانی کارێک. وهك مافی له خۆگرتن وله نامێز گرتنی منداڵ (الحضانة) دراوته ئافرهت، چونکه شایانی نه وهیه به و کاره پێرژه هه لسیته به جوانترین شیوه.

6- جیاوازی نێوانیان له ئهركێك له بهر جیاوازی توانای نه نجامدانه. وهك نه وهی نێرینه به توانا تره له نه نجامدانی کاری جیهادی، شه پوشتۆ، کاری قورس.

7- له وانهیه جیاوازی له ئهرك و فرمان له سهر پۆشنایی دابهش کردنی کارهکان بێت له نێوانیان بۆ به رژه وه ندی هه ردوکیان، گونجانی نه و کاره له گهڵ سروشتی هه ریه کتیکان. وهك: بژێوی خێزان و منداڵ له سهر پیاوه، په روه ردهی منداڵ و چاودێری مالمیش له سهر ئافرهته.

8- له وانهیه جیاوازی له هه ندیک ئهرك و فرمان بۆ لاهردنی ماندویی و ئیجراجی بیت (الحرج والمشفة)، یان سوک کردنی پابه ند بوون (تخفيف الالتزامات) بیت له سهر په کێک له و دوو په گه زه. وهك: نه گرتنی پۆژوو له لایه ن ئافره تی سک پر، ئافره تی خاوه ن منداڵی شیرخۆره و گێرانه وهی پۆژوو هکان له دوا ییدا. له هه ندی باری تر دا لێبوردراوه به ته واوی وهك: نه گێرانه وهی نوێژه کان دوا ی ته واو بوونی پۆژانی بی نوێزی.

نه و ئایه نه پێرژه له کاتی دانان و داوا کردنی هه ر ئهرك و فره مانیکێ شهرعی په چاوی فیه ته رت و خه لیه ته و توانای نه و که سه ده کات، به ده نگێ نه و ئایه ته ندیه وه ده چیت و ئا راسته ی ده کات بۆ بونیادنان و سه ره رزی. واته کۆنترۆلی نه و فیه ته رت و خه لیه ته ده کات که لکاوه به ناخی هه موو که سیکه وه، نه جله وی و بۆ شل ده کات به ئاره زووی خۆی چی بوێ بیکات، نه به ته واوی خامۆش و کپ و به ندی ده کات. واته خوا ی گه رره هه یج شتیکی وای فره مان نه کردوه که وا بیت ته هه ره ج و ماندو بوونی جه سته یی و ده رو نی بۆ به ند هکانی، به لکو هه موو نه رکه کانی واقعییه و سوک و ئاسانه. هه روهك ده فه رمووی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ﴿البقرة: 286﴾ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِزِلَ عَلَيْكُمْ غَلَقًا مِّنْ سَمَوَاتٍ ﴿المائدة: 6﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿النساء: 28﴾

به گشتي مانای نه و نايه تانه نه وه په که وا خوی گه وړه هر نه کليفيکي شرعي بودانوان به گویره ی توانا تانه، خوی گه وړه نايه ویت به نده کانی خوی بخاته حره ج و نارده حه تیه وه. هر وړه ها خوی گه وړه ده زانی به نده کانی لاوان، بویه هندی نه رک و فرمانی بویان سوک کردوه.

دکتور إبراهيم عبد الله المرزوقي ده لیت: (هر وړه ک چن له یاسای دابوهریدا هندی یاسای ه لاویردراو هیه (استثناءات قانونية)، نه و ده توانن بلن نه و فرمانانه ی که وا خوی گه وړه سوکی کردوه، یان لایداوه به شیوه یه کی کانی له هندی باری تایبه تدا له سر یه کی که له و دو په گه زه، له و شیوازه یاسایانه یه. نه و یاسا ه لاویردراوانه ش به یه کی که له تایبه تمه ندیه چاکه کانی ناینی نیسلام داده نریت، چونکه تیایدا په چای بارونځی هندی که س ده کات تاوه کو جیا یان بکاته وه له خه لکانی تر له نه رک و فرمان. مه به سستی سره کیش له وه نه وه په که دانانی نه رک و فرمان به گویره ی توانایه. نه و تایبه تمه ندیه ش ضوونه یه که له سر نه وه ی که ناینی نیسلام ویاساکانی مامه له ی به زه بیانه ونرم ونیانه له گه ل ه موو چینه کانی کوهل).¹

1- المرزوقي، إبراهيم عبد الله، حقوق الإنسان في الإسلام، ص 22، رسالة الدكتوراه في جامعة أكستر في المملكة المتحدة عام 1999م.

به شى يه كه م

حوكه كانى په يوست به بازارنده وه وپوشاك و چاوداگرتن و
تيكه لاوى و حدياو شهرم

باسى يه كه م : حوكمه كانى په يوست به بازارنده وه وپوشاك

باسى دووم : حوكمه كانى په يوست به چاوداگرتن، مانه وي نافرته له مائه وه و
تيكه لاوى و حدياو شهرم

باسى يەكەم

حوكەمەكانى پەيۈست بە پازاندنەۋە وپۇشاك

بەندى يەكەم : حوكەمەكانى پەيۈست بە پازاندنەۋە

بېگەى يەكەم : واتاى پازاندنەۋە (الزينة)

بېگەى دووم : بەلگەكان ناماژە بەۋە دىكەن كەۋا ئافرەت ئارمىزۋى لە جوانى و
خۇپازاندنەۋە

بېگەى سىيەم : مەرجهكانى خۇپازاندنەۋە بۇ ئافرەتان

بېگەى چوارەم : پاراۋمى پىۋاۋ بۇ خىزانى

بەندى دووم : حوكەمەكانى پەيۈست بە پۇشاك

بېگەى يەكەم : دا پۇشەن و فەترەت

بېگەى دووم : مەرجهكانى پۇشاكى خۇ دا پۇشەن

بېگەى سىيەم : دروست كەردنى گومان بەرامبەر يە خۇ دا پۇشەن

به ندی یه کهم: حوکه گانی په یوه ست به پازاندنه وه

پښاک خه لاتیکی خوی گوره په به مرقایه تی به خشویه، فیری کردون وبوی
ناسان کردون، یاسای بۇداناوه. پښاک عه ورت داده پښی وه کاریکی
پازاندنه وه و جوانیه.

به کاره یانی پښاک دیارده به کی شارستانیته و پېشکه ووتنه. پښاک،
خوپازاندنه وه و خوجوانکردن له گرنگترین نه و شتانه که ناده میزاد (نیرو می) له
گیانله به ران جیا ده کاته وه. به رامبه ر به وهش دامالینی پښاک و پووتی له ش له
سروشته و سیغه تی گیاندارانه، به لگه ی ژبانی سه رتایی ونه زانیه، که پانه وه ی
کاروانی مرقایه تی به بۇ دواوه، بۇ هزاره ها ساله ی پېش میژوه.

هوکاره گانی خۇ داپوشین وپازاندنه وه جیاوازه، له کاتیک بۇ کاتیکی ترو له
شویتیک بۇ شویتیکی تر ده گورپی، به لام له بنه پته دا یه کسان که نویش به ده ست
هیتانی مه به سته کانیه تی که خویان له عه ورت داپوشین پازاوه یی ده نوینن،
ده رکه وتن به دیمه نیکي جوان. ثابینی پیروزی نیسلا میش به رنامه ی تایبه تی بۇ
داناوه که تیایدا په پیره وی سروشت و فیره تی هه ردو په گزی تیدا کردوه.

برگه ی یه کهم: واتای پازاندنه وه (الزینة)

الزینة: (زهوی به پوهه و کزو گیا خوی پازاندنه وه. وازینت وازیانت: واته
باش وجوان ودره وشاوه بوو. له کتابی (التنزیب) دا هاتوه: ناویکه بۇ هه مو نه و
شتانه ی که ناده میزاد به هویه وه خوی ده پازانیتته وه).¹

یه کهم: ناهره ت وپازاندنه وه (المرأة والزینة)

خوی گوره هه ر له خوپسکه وه ناره نویی خۇ پازاندنه وه، خۇ جوانکردن،
پویشن به له نجه و لاری له ناو ناخ و دهرونی ناهره تان خولقاندوه. نه و تا ده بینین
هه ر له سه رتای ژبانی هیلکه ی مینه که خوی ده نوینن له ناهره تدا، کاتی هاته

د هره وې له ناو هیلکه دان وپوښتنی بڼ ناو جوگه ی هیلکه دان ومنډالدان تاوه کو بگات بهو سپېرمه ی که خوا ی گه وړه بڼی دان او ه بڼی به هاوېه شی ژیا نی، هر له و کاته وه ده بینین به جوانترین شیوه خوی پازاندوته وه، کلاوه ی زیرپنی پوښیوه که هر له دوره وه د دوره وشیته وه (التاج المشع) - (Corona Radiata)، کانی به پڼی که و تنی زږد له سه رخخ د پروات و له نجه و لاری پتیه دیاره، به ژماره یه کی زږد له خانه ی پاریزره دوره دراوه بڼ پاراستنی له مه ترسیه کانی پتیه و دورویه. هر سه رنجی نه و دیمه نه بدین ده بینین خوی له شاژنیکی جوان وناسک ونازدار ده نویتنی، تاجی زیرپنی به سه ره ویه و به خزمه تکار دوره دراوه بڼ پاراستنی، نه و خانانه پتیا ن ده و تریت خانه ی کلاوه ی دره و شاوه ی ده نکوله دار که له جوانی هیلکه و نه و دیمه نه زیاد ده کن (الخلايا الأكليلية المشعة المحيطة - Corona Radiata granulose cells).

نایا نه و دیمه نه ی هیلکه و خانه کانی ده دورویه ی به جوانترین شیوه له ژیا نی نافره ت ناچیت، که هر دهم نارونه ی جوانی خو پازاندنه وه ده کات، به دایک ویاوک و براو خوشک وکس وکاری دوره دراوه، که به هه موویان خزمه تی ده کن و ده پیاړین، تاوه کو ده گاته هاوېه شی ژیا نی خوی و هاوسه ی، نه وکات هر دوکیان پتیه وه ژیا ن ده به نه سر، هره وک چو ن هیلکه دوا ی گه یشتن به سپېرمی دیاری کراو ده ست ده کن به ژیا نی هاوېه شی خویان و ناهیلن هیچ سپېرمه کی تر بیته ناو هیلکه وه هر چه نده هر ژماره ی سپېرمه هیرشبه ره کان ملیونه ها بیت.

نه و دیمه نه به لگه یه له سه ره نه وه ی که و نافره ت هر له خه لیکه ته وه نارونه ی جوانی وخو پازاندنه وه یه یه، هر بڼیه ناینی نیسلام گرنگی به م باسه داوه و فره مانی نه کړدوه به وه ی نافره ت به ته وای دوریکه ویته وه له و شتانه، پا ن لپیا ن قه ده غه بکات، چونکه ناینی نیسلام ناینی خوا یه، چو ن له لایه ک هر له خه لیکه ته وه نارونه ی که له نافره تدا دروست ده کات و، پاشان له ژیا نی دنیا لپتی قه ده غه ده کات، نه وه له زانایی ودانایی وحه کیمی خوا ی گه وړه ناوه شیته وه، هره وک

هرمویه تی: له دروستکراوه کانی خوادا هرگیز د ژبه تی ونه گونجان نیه ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ﴾ الملك: 3 به لام نایینی نیسلام بهرنامه وهرجی تایبه تی بؤداناوه هرروه ک چؤن بق گشت کاروباره کانی تری ژبان په پړه و پړوگرام و بهرنامه و ناسانکاری بق داناوه، بق نه وهی شاده میزادان بزانن چؤن نه و شتانه به کار بهینن تاوه کو تووشی گومړای و سه رلیشیاوی له ژیر کاریگری ناره زرووه کانی خویان و شهیتانی جینی و ناده میزاد نه بن.

خوپازاندنه وه حاله بق ناهره تان هرروه به دهنګه وه چوئیک بق ناره زرووه فیتیه کانیان. هه موو ناهره تیک هه زده کات به وهی که جوان بیت وجوان خوی بنوینن و خوی بپازنینته وه. نایینی نیسلامیش ده په ویت سروشتنی ناهره ت تایبه تمندی خوی هبی له وپواره وه، هر بویه قه ده غهی کردوه به وهی ناهره ت له کاروکرده وه و پوښاک و دیمه و هه لسوکه ووت وپوښستن وگفت وگودا لاسایی پیاو بکاته وه.

له کوتایدا بومان دهرکه ووت که و جوانی وپازاندنه وه سیفه تیکی خوپسکی ناهره تانه هر له سهره تای دروست بوونیه وه کاتی له قوناغی هیلکه په، دوی ته مهنی مندالی و پیڼگ یشتوویی و تاوه کو ده گاته پیری و په ککه و ته یی، هرروه له لاپه ره کانی داهاتوودا باسی ده کین.

برګهی دووم: به لکه کان ناماره به وه ده کن که و ناهره ت ناره زرووی له جوانی و خوپازاندنه وهی (الادلة على حب المرأة للترزين والتجمل)

یه که م: به لکه ی تورنانی

- 1- ﴿أَمِ اتَّخَذَ مِنَّا بَنَاتٍ وَأَصْفَنَكُم بِالْبَنِينَ﴾ ﴿وَأَنَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ ﴿أَوَمَن يُنْسُوا فِي آلِيبَةٍ وَهُوَ فِي لِقَاصِرٍ غَيْرِ مُبِينٍ﴾ الزخرف: 16-18.

نیینو کثیر¹ له تهفسیری نه و نایه ته ده لئ: نافرهت هه ندی که م وکورتی هه به ده یه ویت نه و که م وکورتیان به خورازاندنه وه و خورازاندنه پېر بکاته وه.²

نیماسی طبری³ له نیین عباس ده گپرتنه وه ده لئ: مه بهستی خوی گه وړه له و نایه ته که نیزه و نافره ته، که ناویان ده بات به وه ی له ناو خشل و زرو زیودا نه ش و نواو گه ش ی کردوه.⁴

که ر به ووردی له و نایه ته پیرزه بکولینه وه بومان دیار ده که ویت تا چ رادده یه ک نافرهت په یوه سته به خورشه ویستی بق خشل و ناره زوی بق خق جوانکردن و رازاندنه وه، چونکه ده فهرمووی له که ل نه وانه گه ش ی کردوه، هه ر له سه ره تای ته مه نیه وه پتیا نه وه ناشنا بووه، ناتوانی لیان جیا بیتنه وه و وورکه ویتنه وه. له لایه کی تر، ده فهرمووی له کاتی ته تگانه و شه پو کوشتاردا دیار نیه و پوی به رچاو نابینی. نه وانه ش به لگن له سه ر نه وه ی که و شوینی کاری نافرهت زیاتر له ماله وه یه و دور بیت له هواره کانی توندوتیژی و پیکادان و کاری قورس.

2- ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ نِياَبَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ﴾ خیر لهر: ﴿النور: 60. نه و نافره تانه ی که و پیر بوونه و چاوه پتی نه وه یان لی ناکریت که و شوو بکه ن، ده توانن هه ندیک له پړشاکه ی خویان دایکه نن که پشتمر پتویست بوو بیپوشن،

1- ابن کثیر: أبو الفداء، عیاده الدین کوی کثیر ی دمه شلی شافعی یه، منثور نووس، خاوه ن تهفسیر له موده یه، فقهیه وزنا بووه. له سالی 700 کچی له دایک بووه، له سالی 774 ی کچی له دمه شق کچی دواپی کردوه. کتابی زدی داناره، وه: تهفسیری قورسانی گه وړه، سه ره تاو کتایی له منثور.

ابن حجر، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، 399/1. الشوكاني، البدر الطالع، 1/153.

2- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 106/4.

3- الطبري: نه بو جه فهر موحومد کوی جه ربی طبری، نیماسی موجهه مد بووه، کتابیکی زدی داناره له زانسته جیاجیاکان، له سالی 224 ی کچی له دایک بووه، له سالی 310 کچی له به غدا کچی دواپی کردوه.

للخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، 162/2. وابن کثیر، البداية والنهاية، 145/11.

4- الطبري، جامع البيان، 73/13.

به لام له گال نه وه شدا نابیت وایان لې بکات جوانی پازاوه یی خویان نیشان بدهن به که سانی بیگانه. نه و نایه تش بزمان دیاری ده خات که و نافرته هر چه نده پیرو به ته من بیت هر حه زی به جوانی و ناره زووی له خق پازاندنه وه و درخستنی نه و ناره زوویه، هر بویه خوی گوره درخستنی نه و جوانی و پزاندنه و په یی قه ده غه کردوه که ده بیت هؤکاریک بق فیتنه و هه لچوونی ناره زووی جینسی.

3- خوی گوره ده فرمووی: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (الأحزاب: 33).

تبرج: بریتیه له پوښتن به لارو له نجه و خوبادان و خق درخستن. نه و نایه ته داوا له نافرته تان ده کات که و مال بکه نه شوینی کاری خویان و لاسایی نه زانان نه که نه وه.

نه و سنی نایه ته به شپوه په کی تاییه و پرسته و خق باسی نافرته و خق پازاندنه و بیان ده کات، چونکه خوی گوره ده زانی نافرته له فیتره ته وه ناره زووی نه و جوړه شتانی هیه، نه مهش کارنکی خق نه وسته و له توانای نافرته به دهره. هره و هه قه ده غه بیان ده کات له وهی جوانی خویان به بیگانه نیشان بدهن هر چه نده که به ته من داچوون، چونکه پوکاری دهره وهی له شیان سرچاوهی فیتنه و هؤکاری بزواندن و هه لچوونی ناره زووی جینسیه، بویه داویان لیده کات له و جوړه کارانه دوور که ونه و بهرنامه و یاساو مرجی تاییه تیان بق داده نیت.

ب- به لنگه کان له شهر مووده کانی پیغه مېهر

1- بق نافرته تان به کاره یی تانی خشل و زیو حه لاله بق خق پازاندنه وه. له به رای کوپی عازب عزب ده گپړنه وه¹، ده لی: پیغه مېهری خودا خدا حه وت شتی له

1- البراء بن عازب الأوسى الأنصارى: په کتیک له هاوله گوره کان، فرموده یی زدی گپړاونه وه، له کوفه کوچی دولی کردوه له سالی 72 ى کړجی.
لبن حجر، الإصابة، 278/1. وابن کثیر، اللیدیه والنهایه، 328/98.

ټيمه (پياوان) قه دهغه کړدوه: ((ټنگوستيله زېږ، ټاوپشم وټيسته برهق...))¹
 ((نهى عن خاتم الذهب - أو قال حلقة الذهب، وعن الحرير والإستبرق، والسديج
 والمثيرة الحمراء والقسي وأنية الفضة...))

2- نه بو موسای نه شعهری ﷺ² ده لټی: پټغه مېرې خوا ﷺ³ فېرموويه تی:
 ((زېږو زيو بؤ ميټينى نوممېتى من حاله و بؤ نيرينه كان حرامه))
 ((أحل الذهب والفضة لإثاث أمتي وحرم على ذكورها))³

نيمامی شه وکائی ده لټی: (له کومه لى موسلمانان وه رگيراهه کوا نهو شتانه
 به تاييه ته حاله بؤ ټافره تان به کاره ټينانيان، له لايان پياوانه وه قه دهغه کراوه).⁴

3- له نه نه سى کوپى مالېکه وه ﷺ: (ديويه تی که و نوم کلثومی کچى
 پټغه مېرې خوا کراسيکى ټاوپشمى پؤشيوه). ټين حه جهرى عسقه لاني له
 شه رحى نهو فېرموودانه ده لټيت: له بېرکه مى نارام گرتنى ټافره ته له سر
 به کاره ټينانى نهو شتانه ي که هوکاري پازاندنه وه، بؤيه خواى گه وره به به زه يى
 خوى ږنگه ي پېداون، به لام ده بى نهو پازاندنه وه بؤ هاوسه رو مه حره مه کان بېټ.⁵

4- له به کره ي کچى عوقبه ﷺ⁶ ده گټړنه وه که چووه ته لای عائشه ي دايکى
 موسلمانان وپرسياړى خه نه ي لټي کړدوه، فېرموويه تی: ((داريکى پيروزه، ټاوه که ي
 پاکه ...)) ((شجرة طيبة، وماؤها طهور، وسألتها عن الحفاف، فقالت: إن كان لك

1- البخاري، 77- کتاب اللباس، باب: خاتم الذهب، الرقم: 5863، 388/10.

2- عبد الله بن موسى بن سليم الأشعري: نه بو موسا، په کيکه له هاوه له گه وره کان، فېرمووده ي
 نږدې گټړاوه نه وه، له خوښه ره به ږيزه کاني فورثانه، لټيېر سړويه ي نږدې وه رگړنوه له خه لافه تي نيمامى
 عومه، به شدلري نږدې ي فتوحاتي کړيوه، له شهري صفين په کيکه يو له ديو ټاوپيکه ران، پاشان له مال
 دانېشت، دهنگى زږد خوش بو له فورثان خوږنن، له سالى 44 نه کوچى مويي کړه. ابن حجر، الإصابة،
 211/4، وسير أعلام النبلاء، 380/2.

3- الطبراني، المعجم الكبير، 152/11.

4- الشوكاني، نيل الأوطار، 86/2.

5- البخاري، 77- کتاب: باب: 30 التحرير للنساء الرقم: 5842، 365/10، 388/10.

6- بکرة بنت عتبة: همدېک فېرمووده ي له عائشه وه گټړاوه نه وه، زانا مه عال کوپى زيناډى للقطنى
 همدې فېرمووده ي له وى گټړاوه نه وه. کحالة، أعلام النساء، 118/1.

زوج فاستطعت أن تتزعي مقلتك فتصنعينها أحسن مما هما فافعلي¹)).

5- په سنده ده ست له خه نه گرتن بۆ ئافره تان.

له عائشه وه عنه ده گپ نه وه ده لیت: ((پتفه مبه ری خوا عنه لای ناخوش بوو که ئافره ت به ده ست به خه نه یی نه یین)) ((کان رسول الله عنه پکره أن یری المرأة لیس فی یدها أثر الحناء والخضاب)²)).

6- له عائشه وه عنه ده گپ نه وه ده لیت: ((پتفه مبه ری خوا عنه فرمویه تی نه و ئافره ته م خۆش ناویت که چاوی به کل و دهستی به خه نه کات)) ((إني لأبغض المرأة أن تكون سلقاء مرها³، لا يكون في عينها كحل، ولا في یدها خضاب)⁴)).

7- له عائشه وه عنه ده گپ نه وه ده لیت: (هه موو پازاندنه وه یه ک بۆتان هه لاله به مه رجی مه به ستی خۆ دیار خستن و لاروله نه جو دیار که وتنی شویتنه هه راهه کانی تیا نه بی)⁵.

له و فرموودانه ده گه یه نه م نه نه جمانه ی خوا ره وه:

أ- به لکه ن له سه ره نه زو و ئاره زووی خۆپسکی ئافره ت بۆ هه موو هۆکار یکی خۆ جوانکردن و پازاندنه وه، هه ر بۆیه جۆره کانی بۆ باسکردوون و هۆکه کانی بۆیان به وون کردوته وه.

ب- گرنگی دانسی ئایینی ئیسلام به ئافره ت و کاروباره تایبه تیه کانی و به ده نگه وه چوونی فیه رته و خه لیه قه تی تاوه کو له کاتی به کاره ی تانی هۆکاره کانی پازاندنه وه نه که ویتنه ناو هه رام و گو مان.

1- الرازي، الجرح والتعديل، الرقم: 1534، 332/8.

2- سنن الكبرى، البيهقي، 311/7. والمناوي، الفيض القدير، شرح الجامع الصغير، 244/5.

3- سلقاء: دهستی به خه نه کات، و المرها: چاوی به کل نه کات. ابن الأثير، أبو السعادات، 387/2.

4- سنن النسائي، بشرح الحافظ جلال الدين السيوطي وحاشية الإمام السندي، 142/8.

5- ابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 269/3.

ج- هاندانی ئافرهت بۆ به کارهێنانی خه نه و کل وهك هۆكارێكى خۆ پازاندنه وه، تاره كو به ديمه نيكی وا دياربكه ویت گونجاو بیت به سروشته ناسكه كه ی ئافرهت، شیوه كه ی له پیاوان جیا بیت.

د- هه رام و قه دهغه كردنی هه نديك كل و په لی پازاندنه وه بۆ پیاوان وهك ژێر ئاوېشم، چونكه وهك ئافرهت له فیتره ته وه ئه و ئاره زووه ی بۆ نه خولقيتراره، به لكو پتويسته به ديمه نيكی وا ديار بكه ون گونجاو بیت له گه ل ئاره زووه كانی كارو چوونه پيش و په و په پوه بوونه وه.

ج- به لگه كانی عه قلی وزانستی

1- ده رجوونی هێلكه له هێلكه دان به و شیوه جوان و پازاوه ی باسما ن كرد و پويشتنی به له نهجه و لارو ده وره درانی به ژماره يه كه له خانه ی پارێزه ر. دوا ی له دا يكبوونی ده كه ویت ته ئامیزي گه رمی دا يکی، له ژێر چاودێری و خزمه تی دا يك و باوك و خوشك و برا ی ده بیت تا گه یشتن به ژیا نی هاوسه ریه تی و كه وتنه ژێر پێزو پارێزگاری هاوسه رو كه س و كاری. ئایا چ ده لال و نازك هه یه له وه زیاتر. هه روهك له فیتره ت و خه ليقه ته وه ئه و ئاره زووانه ی بۆ دا بین كراوه، هه ر به هه مان شیوه له ژیا نی دونیا ش بۆی دا بین و ئاسا نكراوه، به لام ئۆرچار به هۆی هه واو ئاره زووی خه لکی نه زان و نه فسی شه ر خوا ز له و به رنامه یه جوان وله په پره وه دا پێژراوه لاده دات و ده كه ویت ته داوی شه ی تانی ئاده می و جنۆكه و كه سایه تی خۆی و ون ده كات و لاسایی په گه زی تر ده كاته وه و نا هه مواری بۆ خۆی و خپزان ه كه ی ده هینی.

2- كه می توش بوونی ئافرهت به هه ندی نه خو شی له ته مه نی پێگه یشتن و ته مه نی زاو ئی - به هۆی بوونی هۆرمونه كانی تا یبته به په گه زی مێینه - كه له وانه یه جوانیه كه ی بشیو ئینی، كاریگه ری ده رو نی بۆ دروست بكات وهك: كه وتنی قژی سه ر.¹

هه روه ها له کاتي هه چ کردن بق نافرتهان ته نها کور تکر دنه وهی قز دانراوه - نه وهک تاشین - نه وهش له بهر نه وهیه خوای به به زه یی ناگاداری ناره زووه فیتیه کانی نافرته که هه زی به جوانیه. زانایانی نیسلام ده لیتن: تاشینی قزی نافرته کاتی هه چ و کاته کانی تریش مه کروهه، چونکه وهک سووکایه تی پیکردن و پیکچونه به پیاوان.¹

3- هه روهک باسماں کرد که وا زږدیهی چالاکي کچوله بق ناوه وهیه، هه ر بویه نیشانه کانی خق ویستی و خق خورشه ویستی هه ر له ته مه نی مندالیه وه له سه ریان دیارده که وی. بهر هویه وه نه م کچوله یه هه ست به وه ده کات که وا پتویستی به خق جوانکردن هه یه تاره کو سه رنجی که سانی تر پابکیشی بق لای خقی به تاییه تی په گه زی تر، هه روه ها خوره رخستنی به وهی که وا خه لکانیک خورشیان ده ویت.²

4- ده توانین بیرسین کام نافرته هه یه کاتی خوازیږتی داوای بریکي باش له خشل و زپرو پو شاکي جوان نه کات؟ بق نه وهی خقی پی برازنیته وه کاتی بوکینی، له هه مان کاتدا خقی پی هه لکیشی له نیوان ده سته خوشک وه او پیکانیدا.

5- زانا فه رید وه جدی³ له فره رهنه که ی دا ده لیت: هه مو خه لک ده زانن که وا نافرتهان هه ر له خه لیه ته وه هه زو ناره زوویه کی توندو خونه ویستیان هه یه بق هه مو شتیکی جوان و دره وشاوه، چونکه هه ست ده کات به وهی پتویستی به جوانیه و ناره زووی نه وهی هه یه که وا سه رنجی خه لکان به لای خقی کیش بکات. هه رشتیکیش بق خق پازاندنه وه به کار به پتزی کارگه ریه کی زږد له سه ریان دروست ده کات، زږد به زه حمت توانای به رهنه گاری نه و ناره زووهی ده بیت و ژیرترین پاکترین نافرته له و ناره زووه و له و یاسایه هه لئاو یردی.⁴

1- شربيني، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، 502/1.

2- ریا إبراهيم، سيکولوجية المرأة، ص 45.

3- محمد فرید الوجدي: نووسه، پلانامه نووس، نه بیږنکی میسریه، له سالی 1878 له دایک بووه له سالی 1954 کوچی دوابی کردووه، له گرنگترین کتابه کانی فره رهنه کی سه دهی بیسته مه. المنجد فی الاعلام، ص 611.

4- وجدي، محمد فرید، دائرة المعارف القرن العشرين، 596/8.

له قورثانی پیرۆز هیچ نایه تیک به راسته و خو وه یان ناراسته و خو ده رباره ی خو پازاندنه وه ی پیاوان نه هاتووه، ته نها به ک نایه ت هاتووه که و بانگی شه ی هه موو موسلمانان ده کات به خو پیکه خستن و خو جوانکردن و پازاندنه وه به پوښاک و یونی خوش کاتی چوونه مزگه وت و نابی پروته له دیار بکه ون.¹ خوی گه وده ده فهرمووی: ﴿يَبْنَیْ مَادَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ (الأعراف: 31).

برگه ی سینه م: مهرجه کانی خو پازاندنه وه بو نافرده تان

1- نه و جوانکاری و خو پازاندنه وه ی بو نافرده تان پتگی پیدراوه له چوار چتیه به کی دیاری کراوه. که بریتیه له پوښاک ی ناوړشم، خشل و زپرو زیو، کل و خه نه، چاککردن و پیکه خستن قژی سر، له گه ل به کاره ی نانی هه ندی که ره سه ی تری جوانکاری که نافرده تان له ناو ماله کانیان به کاری ده هینن.

نه و شتانه ی که له ده ره وه و دیارن وه که نه نگوستیلو هه لقه، خه نه ی ده ست و کلی چاو که ناتوانی بشاردیته وه، دیارکه وتنیان بو بیتگانه هیچ گومان و گوناوه یکی تیا نیه، به لام بازنه ی ده ست و خلخالی پی و ملوانکه و پشتینه و گواره که له و شویتانه تان ته ماشا کردنیان په وانیه و به عوړه ت داده نرین، نه و دیار که وتنیان دروست نیه، چونکه خوی گه وده به نایه تی قورثانی پیرۆز ته ماشا کردنی نه و شویتانه ی هه رام کردوه ته نها بو نه وانه نه بیت که له و نایه ته ناویان هاتووه.² که بریتیه له: هاوسه ر، باوک، باوکی هاوسه ر، برا، کوپی برا و کوپی خوشک، که نیزه و، خزمه تکار، نه و پیاوانه ی له مالیان کارده که ون وجیگه ی گومان نین، نه و مندالانه ی که هیشتا ناره زوی سهر کردنی نافرده تان که ن.

﴿وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَتَّقُضْنَ مِنْ اَنْصَرِهِنَّ وَحَفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُدْبِرْنَ زَيْنَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ خُصْرَهُنَّ عَلٰى جُجُوِهِنَّ وَلَا يُدْبِرْنَ زَيْنَتَهُنَّ اِلَّا لِعُورَتِهِنَّ اَوْ اَبَائِهِنَّ اَوْ اَبَاءَ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِ بُعُولَتِهِنَّ﴾

1- الطبري، جامع البيان، 210/5. وابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 186/2.

2- الشوكاني، نيل الأوطار، 117/6.

بُعُولَتِهِمْ أَوْ إِخْوَانِهِمْ أَوْ بَنَىٰ إِخْوَانِهِمْ أَوْ نِسَاءَهُمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ
 أَيْمَانُهُمْ أَوْ الشَّعْبِ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِي لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ
 عَوَازِ النَّسْلِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِعُلْمٍ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِمْ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ
 جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿النور: 31﴾

2- بقیان ھو ۛہ جوانی و ۛازا و ھیان نیشانی ھاوسہ رو باوک و ۛرا و ۛو ۛو
 ۛواو ۛی لہ مالیان کاردہ کھن و ۛیگہی گومان نین، ۛو مندالانہی کھ ھیشتا
 ۛارہ زووی سہ ۛر کردنی ۛافرہت ناگھن۔

3- ۛابی قاجیان بہ شیوہ ۛہ کی توند لہ زہوی بدن، تاوہ کو دہنگی خلخالیان
 بیت و سہ رنجی خہ لکان بق خوی ۛا بکیشی۔ سہ ۛد قوتب ۛہ حمہتی خوی لی بی
 دہ لیت: ۛو و ۛرگہ ۛہ ۛوہ مان بق ۛوون دہ کاتہ وہ کھ و ۛا خوی گہ و رہ خوی
 خولقینہ رہ و ناگاداری قول و ووردی ھہ مو ۛیکھا تہ کانی دہرونی ۛادہ میزادہ، بہ
 ھہ موو شتہ نہیتی و ۛہ ناہانہ کانی ۛادہ میزاد ۛسپو ۛارہ زایہ، بقیہ ۛو جوره
 ۛویشتنہی ۛہ سہ ند نہ کردوہ، چونکہ زور جار خہ یال و ۛہ ندیشہ کاریگہ ریان لہ سہ ر
 ھہ ندی کس زور زیاترہ لہ شتی واقعی و بہ رجہ ستہ و ک بزوتنہ ر بق ھہ لچوونی
 ۛارہ زووی جینسی۔ ھہ ندی کس ۛارہ زووی جینسیان بہ بینینی ۛیلوی ۛافرہت،
 جل و بہ رگی، دہنگی خشلہ کانی، بزنی دہ بزوی، زیاتر لہ و ۛی خودی ۛافرہتہ کھ
 خوی ببینی، یان لہ بہر دہستیان بیت۔ ۛو جوره کھ سانہ زون، دہروناسان و
 ۛزیشکانی دہرونی زیاتر ۛاشنان بہ م جوره کھ سانہ¹۔

4- قورٹان دیارکھ و تنی جوانی بق بیگانہ ھہ رام کردوہ، تہ نا ۛو شوینانہی بہ
 دیار دہ کھون، و ک: دہست و دہم و چاو، یان ۛو شوینانہی کھ دور لہ خواست و
 ۛیرادہی خودی ۛافرہتہ کھ دیار دہ کھ ویت۔ گورٹراوہ: (إلا ما ظهر منها) بریتیہ لہ
 دہست و دہم و چاو: کلی چاوو خہ نہ و ھہ لقیہ دہست²۔

1 — سید قطب، فی ظلال القرآن، 2514/4.

2 — طبری، جامع البیان، 158/10.

نښن عباس عليه السلام ده لې: مه به ست له دهرکه وتنی جوانی و پازلوه یی: بریتیه له پوو، کلی چاو، ده ست، خه نه و حلقه ی ده ست، که نه وانه هه میښه به دیار ده که ون و نه وانه ی هاتوچوژیان ده که ن ده یان بینن.¹

عائشه رضی الله عنها ده فرمووی: نه سمای خوشکم رضی الله عنها هاته مالمان و به پړشاکینکی ته نک خوی داپړشیبوو، پیغه مبهری خوا رضی الله عنها به رپه رچی داوه و گووتی: نه ی نه سما گه ر نافره ت گه یشته نه منی بی نوژی بیجگه له ده ست وده م وچاوی نابیت هیچ شونیکه کی تری دیار بک ویت. ((یا أسماء ابن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن یرى منها إلا هذا وهذا)) وأشار إلى وجهه وكفيه.³ له نه بی هوره پره رضی الله عنها ده گپړنه وه، که پیغه مبهری خوا رضی الله عنها قه ده غی کړیوه له کاتی نوژدا پیاو ده م وچاوی داپړشی. هه بزیه زانایان به کومه له که نه و نه که و نافره ت له کاتی نوژو نیحرام به ستاندا ده م وچاوی به دهر وه بی. واته: گه ر له و دوکاته په سهند بی، نه و له کاته کانی تر دا گونجاو تر و په واته ر. ((نهی عن السَّكَلِ فِي الصَّلَاةِ، وَأَنْ يَغْطِيَ الرَّجُلُ فَاهُ)) (لذلك أجمعوا على أن على المرأة أن تكشف وجهها في الصلاة والإحرام).⁴

5- حرام کړنی زږ له و کرداره جوانکاریانه ی ده کړیت له ناو کومه لگی نافره تان. عائشه رضی الله عنها ده فرمووی: که و پیغه مبهری خوا رضی الله عنها نه فره تی له و نافره ته کړیوه که دهنکی به رز ده کاته وه، پوی خوی ده تاشی به مه به ستی جوانکاری،

1- مصدر نفسه، 158/10.

2- أسماء بنت أبي بكر الصديق: به خاوه نی دو پختن ناسراوه، 27 سال پیش کړج کړن له دایک بووه، شوی به زیمیری کوی عوام کړیوه، دایکی عه بدولایه، پاش شهید بیونی کړه کی به چهند پلوتیک کړجی نویی ده کات سالی 73 کړجی. ابن حجر، الإصابة، 7/8. والذهبي سير أعلام النبلاء، 287/2.

3- سنن أبي داود کتاب: اللباس باب: فيما یتدی المرأة من زینتها حدیث: 4104، 62/4.

4- سنن أبي داود کتاب الصلاة باب: السدل فی الصلاة، حدیث: 643، 174/1. والماکی، ابن العربي، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، کتاب الصلاة، 170/2.

جل و بهرگی خوی داده دږی، ږوی دهره ووی پیښته ی لاده دات به مه بهستی نه ووی
بریه دار بیت. ((لعن الصالفة، والخالقة، الخارقة، والقاهرة¹)).²

هوی حرام گردنی نه و کرده وانه له وانه به بگهر ښته وېو:

ا- له بهر نه ووی نه و کرده وانه په وشتی نافرته فاجره کان ږووه، هر مه بهستی
نه وانه.

ب- له وانه به نه و کرده وانه ږو فیل گردنیک (التلّیس) بیت له پیاوان.

ج- له وانه به بښته هوی گړانی خه لقی خوا، وه کورتانی ده ست.

به لّام نه و درمانانه ی که وا له که ی دهم وچاو لاده بات، ده پازښته وه ږو
هاوسری، نه وه هیچی له سر ناکه ویت، هر وه ها دره یتانی مووی زیاده ی دهم و
چاو، له وانه به فرموده ی (النامصة) مه بهستی ته نه خالی سه روه بیت.³

6- پیوښته هه مو وه ولی خوی بدات پازاوه یی خوی بشار ښته وه، گهر دیار
که وت له بهر هندی کاری تابه یی پیوښت، نه وه چی له سر ناکه ویت، وه ک:
چونه دهره وه ږو کرپنی هندی که ل وپل، شایه تی دان.⁴ یان کارکردن ږو دابین
گردنی بژیوی خوی ومندالی گهر که سی نه ږو. به لّام زانایان په ک دهنګن له سر
نه ووی شافره ت نابی بجیته دهره وه و دهم وچاوی دیار بی کاتی تقد ږوونی
فاسقان.⁵

1- الصالفة: (هارلر ده کات کاتی مرمنی په کیک). والخالقة: (تاشینی ږو به مه بهستی جوانی).
الخارقة: (د اږینی جل و بهرګ کاتی مرمنی په کیک). والقاهرة: (نه ووی ږوګاری پیښته ی هه لده ګری تاوه ګو
بریه دار بیت).

ابن الأثیر، نهاية غريب الحديث والأثر، 427/1، 64/1.

2- البخاري: 23- كتاب الجنائز، باب: 37 ما ينهى عن الخلق عند المصيبة، الرقم:
211/1296.3

3- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 342.

4- الشوكاني، نيل الأوطار، 117/6.

5- الشوكاني، نيل الأوطار، 118/6.

ده بېنېن په یوه نډیه کې توند هیه له نټوان هیلکه ی شافره ت و سپېرم وژنای کورپه له له گال باری ژبانی شاده میزاد له دونیادا. هه روه ک به لکه نه ویسته یه ک هیلکه بڼ یه ک سپېرمه، بڼیه هه ر ژنیک بڼ یه ک پیاوه. بڼیه هه ر لادانتیک له و به رنامه په له هه ر دوو نمونو نه دا پشټویه کې وا دروست ده کات و له کوناییدا کاره ساتی لږده که وټته وه. هه روه ک باسما ن کرد له 300 ملیون سپېرم ته نها په کیان بڼی هیه بجیته ناو هیلکه وه، گه ر ټو ژماره زځره وه یان هه نډیکیان له یه ک کاتدا چوونه ناو هیلکه ټوا کاره سات دروست ده بیټ بڼ دایکه که و بڼ کورپه کانیش، چونکه مه حاله دایک بتوانی ژماره په کې زځر کورپه له له ناو مندا لاندنا هه لبرگړی و خوراکي پټویستیان بڼ دابین بکات. له و جوره بارودوخه دا بو ټه نجام دټه پټشه وه: په که میان مردنی کورپه کانه یه ک له دوا ی یه ک، چونکه خواردنې ته و او و شوینی گه شوی نیه، دوهم مردنی دایکه که په چونکه خوراکي ته و او ی بڼ نامېتنه وه، توانای هه لگرتنی ټو باره قورسوی نابیت، کاتی دایک مرد ټو وه به شیوه یه کې به لکه نه ویست کورپه کانیش ده مرڼ. گه ر کورپه کان هاتنه دونیاوه ټوا کټشوی شیرداین کردن و شوین وېژنویان دټه پټش. له ټه نجامی ټو کاره کاره ساتیکي گه وره ی کومه لایه تی و ټابوری و خیزانداری لږده که وټته وه، ده بیټه هوکارنکی سه ره کې بڼ له ناو چوونی موقایه تی. به لام خوا ی به زه یی هه موو کرده وه کانی به رنامه پټی بڼ کراوه بڼیه هه رگیزاو هه رگیز ناهیلټ ټو شته پووبدات، به لکو هه ر کاتیک ک پیتین پووبدا ټوا دروست بوونی کورپه له هه ره س ده هیټی و هه رگیز شتیک دروست نابیت به ناوی کورپه له، له جباتی ټو ه کیسه یه کې بی گیان دروست ده بیټ که پرپه تی له کیسه ی ناوی قه باره جیاواز که له زانستی پزیشکی ناسراوه به (الرحاء الحویصلیه- الحمل العنقودي - Hydatidiform mole) واته (سک پرې درؤینه به کیسه ی ناوی- کیسه ی هټشووه تریسی). واته چؤن خوا ی گه وره هه رگیز ناهیلټ ک پیتین پووبدات له ناو سکی دایک، چونکه کاره ساتی به دواوه یه، ناواش قه ده غی کردووه له ژبانی دونیای شاده میزادان.

له ژایانی دونیای ئاده میزادیش هر به هه مان شیوه گهر هر ژینیک بۆ چه ند
بیاوێك بێت ئه و تیکه لاری خوین و مندال و شیانای باری خیزانداری و کومه لایه تی و
کیشه ی ئاره زووی مولکایه تی ئاگره ته که و میرات دیته کایه وه. ئه نجامی ئه وه ش له
ناو چوونی مرقفایه تی په. لیره وه ئه وه مان بۆ دیار ده که ویت ئه و به شه ی خوای
گه وده خۆی دایر پشتوه و توانای ئاده میزادی تیا نیه بۆ ده ستکاری کردن ئه و ته نها
په ک هیلکه بۆ په ک سپیرمه. زانایانی کیمیای ژیان- بایۆلوژی- له و چه ند ساله ی
دوایی هه ندی نه یینیان دژرته وه ده رباره ی چۆنیه تی کرداری پیتیتنی هیلکه. بۆیان
به دیار که وت له سه ر ئه و په رده یه ی، که ده وده ی هیلکه ی داوه جووتیک له خالی
پیشوای پرتوتینی هیه پی ده لێن ($2p2, 3p2$) که پیشوای له سپیرم ده که ن،
هر له وێره سپیرم ده توانی بچیته ژووره وه. له هه مان کات له سه ری سپیرم دوو
خالی پیشوای هیه به ناوی (الاکروزین- $sp56$ Acrocin), که به هویه وه هیلکه
پیشوای له سپیرم ده کات. به م شیوه یه ته نها په ک سپیرم بۆی هیه بچیته
ژووره وه و کۆ پیتین هه رگیز پوونه دات.¹

هر کات پیتین پوویدا ئه و دیواری ده ره وه ی هیلکه چه ند جاره ی خۆی
ئه ستوور ده بی، له هه مان کاتدا هیلکه کلپوه ژیرنه که ی سه ری لا ده دات،
خاله کانی پیشوای کردنی سپیرم و پیکه وه نووسان (المناطق الالتصاقية-
Binding sites) هه لده گری، هه روه ها هه ندی ئینزیمی توینه ره وه ده پزینتی، زۆر
جاریش تریشفه یه کی کاره بای دروست ده ییت، تاوه کو هیچ سپیرمه کی تر نه توانی
بچیته ژووره وه و کۆ پیتین پووبدات (اللقاح المتعدد - Poly spermy)، به مه ش
هه موو سپیرمه کانی تر به داخه وه له ده ورو به ری هیلکه وه ده مرن.²

دکتۆر موحه مه د عه لی البار ده لێت: پاش پیتین هیلکه هیچ په یوه ندیه کی به
سپیرمه کانی تره وه نیه، سۆزی نیه به رامبه ریان، چونکه ئیستا ئه و بۆته خاوه ن

1- حامد محمد، الآيات العجايب، ص 84.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 782,881,885

هاوسه ری خوی. بویه هرچه نده هولو بدن ناتوانن بچنه ژوره وه، به پیچه وانده
گشتیان له دهریویری ده که ون وده من، شه وده نمونه ی خیزانیکي به وه فاو
پاکه.¹

به لام له کومه لگه ی ناده میزادا چونکه خوی گه وره دوو ړنگه ی بو داناون،
یه کیان ړنگه ی هیدایه ت وپا بند بوونه به به نامه ی خوا، نه وی تریان ړنگه کانی
ده ستردی مړو و ه و او نارو زووه کانی تی، جا نه گه ړنگه ی دووه می گرت شه و
ده توانی ه موو کارنکی نادرست بکات، به لام نه نجامه که ی دروست کردن پشیوی و
تیکرانی کومه لگه و له ناو بردنی مرفایه تی به. خالی دووه مه که و بانگیشته ی بو
ده کریت له لایه ن هندی گروپ و، به پالپشتی زل هیزه کانی جیهانی سه رکرده کانی
ماسونی تی بو شه وی بتوانن به ناسانی چه یوکی ده سه لاته پیسه که یان به سه ر
جیهان سه پیتن گه ر بویان بجیته سه ر. ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ
أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ الروم: 41.

هندی جار دوو هیلکه له هیلکه دان داده به زیت وهر هیلکه یه کیش له گه یه ک
سپترمد ا جووت ده بیت و دوو کورپه له ی جمکی به ته واده تی به یه ک نه چوو دروست
ده بیت Dizygotic Twins. زور جاریش هیلکه ی پیتنراو ده بیتو دوو به ش یان
زیاتر، شه و مندالی جمکی به یه کچووی ته و او دروست ده بی. Monozygotic
Twins

برگه ی چوارم: پاراومی پیاو بو خیزانی

به سه نده که پیاو خوی جوان بکات بو ثافره ته که ی، هه روه ک ثین عباس عليه السلام
ده فره رموی: ((من خوم جوان ده که م بو خیزانم هه روه ک شه و بو من خوی جوان
ده کات، نامه ویت من هه موو هه قی خوم له و وه ریگرم و هه قی شه ویش له سه ر من
بمینی)).² چونکه خوی گه وره فره رموی ته ی: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾ البقرة: 238.

1 - البار، محمد علی، خلق الإنسان بین الطب والقرآن، ص 179.

2 - القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 123/3. وسيد سابق، فقه السنة، 220/2.

نیعمای قورئەبی¹ دەربارە ی گووتە کە ی ئیبن عباس رضی اللہ عنہ دەلی: خۆ جوان کردنی پیاوان لە باریک بۆ باریکی دەگوێی، هەندێ خۆ پازاندنە وە شیاو و بۆ گەنجان و هەندیکی تر بۆ پیرەکان، بەگوێرە ی شوێن و جێگەش بە هەمان شێوە دەگوێی. دەربارە ی پۆشاکیش بە هەمان شێوە یە، مەبەستیش بریتێ بە پۆشاک و پۆشتە یی و دلی ئافەرەتە کە ی پێ خۆش بکات. هۆکارە کانی پازاندنە وەش بریتین لە: بۆن، سیواک، نینۆک کردن، قۆز پێکخستن، لابردنی پیسی، کە کۆمە لی زانایان پەسە ندیانە.²

ئەنەسی کوپی مالیک رضی اللہ عنہ، دەلی پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم دەفەر مووی: ((لە دنیا ئافەرەت و بۆنی خۆشم لا خۆشە و یست کراوە، نوێژیش بیلە ی چاومە)).³

فەرموودە کە وا دەگە یە نی کە وا پیاوان دەبێ جۆری عەترو بۆنە کانیان پەنگی نەبێ بە لام بۆنی ئۆد بێ وە ک: میسک و عەنبەر و عود و عەتر، بە پێچەوانە ی ئەوە ی ئافەرەتە کە دەبێ بۆنی کە م بێ و پەنگی ئۆد بێ وە ک: زیباد و عەبیر.⁴

1- الفرطبی: موحەمەد کوپی ئەحمەدی مالکی ئەندەلوسییە، لە پیاوچاکان بوو، مەفەسیری قورئان و کتابی ئۆدی داناو، لە میسر کۆچی بولی کردووە سالی 671 ی کۆچی. ابن عماد الحنبلی، شذرات الذهب فی أخبار من ذهب، 335/5.

2- السید سابق، فقه السنة، 220/2-221.

3- سنن الکبری للبیهقی الرقم: 13232، 7/78. والحاكم، المستدرک علی الصحیحین. الرقم: 2676، 2/174. ومسنند أبو یطی الموصلی، الرقم: 3481، 6/199.

4- الشوکانی، نیل الأوطار، 180/1.

به ندى دووم: پۇشاك و خۇدا پۇشینی ئافرهت (حجاب المرأة)

الحجاب: (داپۇشین، شاردنەو. و امرأة محجوبة: خۇی به شتیک داپۇشیووه).¹

برگه یه کهم: داپۇشین و فیترهت

1- ههروهك باسمان کرد که وایکچونهکی زۆر ههیه له نیوان ژبان و پیکهاتهی هیلکه و ژبانی ئافرهت. ئەو دیواره ی دهره ی هیلکه دهپیارژنی له هیرشهکان و ههپهشهکانی دهرهویهر له پێش پیتین و دوا ی پیتین، بریتیه له و پۇشاکه ی له بهری دهکات و خۇی پێ پۆشته دهکات و دایک و باوک و کس و کاریهتی که ههردهم ئامادهن بۆ خزمهت کردنی و بهرگری ئی کردنی کاتی بوونی باری ناههوار. کچ کاتی له مائی باوکیهتی دهتوانی خوازینی بکرت، که ئه ویش بریتیه له خالهکانی پیشوای له ژبانی هیلکه. دوا ی ئه وه ی ئه و سپهرمه ی خوا ی گهره دیاری کردوه بۆ پیتینی هیلکه، ئه وه ش وه ک ئه وه یه که کچ خوازینی دیت ویه کیک ده بیته قسمهت و بهشی ئه وه ره به وستی خوا یه. هه ر کات پیتین پوویدا ئه و دیواری دهره وه ی هیلکه چه ند جاره ی خۇی ئه ستور ده بی و خالهکانی پیشوای و پیکه وه نووسان گشتیان هه لده گیرین تا وه کو هیچ سپهرمه کی تر نه توانی بجیته ژووره وه و کۆ پیتین پووبدات، به مهش هه موو سپهرمهکانی تر به داخه وه له دهره وه بهری هیلکه وه ده مرین. ئەو دیمه نهش وه ک ئه وه یه کاتی کچ هاوسه ری بۆ دیاری کرا ئه وه بۆ که سی تر نیه بجیته خوازینی، یان په یوه ندی جینسی له گه ل بیه ستی، چونکه خاوه ن هاوسه رو مالی خۇیه تی بۆ که سی تر نیه ده ست بفاخه کاروباری ناو مالیان، مه گه ر ئه وانه ی له ڕنگه ی راستی ئیسلام و مۆفایه تی لایان دابی.

2- جۆری پیتستی ئافرهت ههروهک له بهرگی یه کهم باسمان کرد که وای ته نک و ناسکتر و هه ستیار تره له پیتستی پیاو، گه ر دانه پۆشری ده بته هۆکاریکی بزواندن ئاره زووی جینسی کاتی ته ماشا کردن، که لیخشان. ههروه ها بهرگی کاریگه رهکانی دهره وه ی که مته ر گه ر بهرده وام به دهره وه بیت.

ٹافرهتی موسلمان به پڑشاکتیکی تایبته ناسراوه که دهپاریزئی له کاریگرهکانی دهرهوه، له هردوو پووی واتایی وماددی. لههمان کات ٹافرهتی موسلمان وهلامی بانگهوازی خوائی گه وره ی داوهتهوه، وهک ئاره زوویهکی فیتری ونه رکتیکی خوائی.

خق داپوشین جوانیهکی تایبته ده به خشی به ٹافرهت ههروهک چقن کلاره ی زیرین هؤکاری جوانی پازاوهیسی هیلکه بوو، بههمان شتیوه پڑشتهیسی جوانترین هؤکاری جوانیه، جوانتره له پازاندنوه به خشل و هؤکارهکانی تری خق پازاندنوه.

پاریزگاری ٹافرهت له حه یاو شهرم و پاکی خقی پاریزگاریه له عزیزترین مولکی ٹافرهت، ئه وهش هه ربق به رژه وهندی خزیتهی له هردوو دونیادا. پاکردن به دوائی ئاره زووه جینسیهکان له به رژه وهندی ٹافرهت نیه چونکه هه رکه سیك بکه ویتته ناو ئه و ئاره زووانه ئه واهه موو مولکی له دهست ده دات، ناتوانی له ناو ئه و چوارچیوه بیتته دهرهوه. ئه و ئاره زووه یهک سروشتی تایبتهی هه یه ئه ویش ئه وه یه که کوتایی نایهت، به ردهوام پال به خاوه نه که ی ده نیتت بق زیاتر چوونه ناو ئه و کاره، دوائی بق کاره نامۆکان و شازهکان. هه ربویه ئیسلام هه ندی مهرج وپابه ندی بق ئه و ئاره زووانه داناوه تاوه کو له چوارچیوه ی موقابیه تی دهرنه چی بگاته ته نها ئاره زوویهکی ئاژه لی. حؤداپوشین یه کتیکه له و هؤکاره گرنگانه ی وهک به ربیه سستیکی پله یه که مه به رامبه ر به و ئاره زووانه هه م بق خودی ٹافره ته که، هه م بق ئه وانه ی نیازی خرابیان هه یه، له به ر ئه و هؤیه شه ئابینی ئیسلام گرنگی تایبته تی به خق داپوشین داوه و مهرجی تایبته تی بق داناوه و ژماره یه کی نقدر له نایهت و فره مووده ی دهریاره یوه هاتوه.

﴿بَيِّنَیْ اَآدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَیْکُمْ لَیْسًا یُؤْرِی سَوَءَ بَیْکُمْ وَرِیْشًا وَلَیْشَ الْفَقْرِی ذَٰلَکَ حَبْرٌ ذَٰلَکَ مِنْ اَآیَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهْمْ یَذْکُرُوْنَ﴾ (الأعراف: 26). شه هید سه ید قوتب دهریاره ی ئه و نایه ته ده لی: هاویرکیه کی نقدر پته وه یه له نیوان ته قوائ خوداو پڑشاکسی داپوشه ری عورده ت و هؤکاری جوانی، هه ربوویکیان داپوشه رن، یه که میان عورده تی دل داده پؤشی وده پازینیتته وه، ئه وی تریان عورده تی له ش داده پؤشی

وده پراز ټټنه وه. نه و دوانهش هاپړيكن. داپوشيني عه وړه شتيكي ژينگه يي وكاتي نيه، بهلكو فرمانيكي خوايي په وخرپسكه له ناو ناخي شاده ميزادا، خواي گه وړه له زهوي كهره سه ي ته واري بړ پوښاك وخو داپوشين دابڼ كړدوه بړ شاده ميزاد، تواناشي پي داون بړ به كار هيناني. ﴿يَا كَا يُوزِي سَوَّةَ تَكُم﴾¹.

پوښته يي ميژويه كي زږد كوني هه يه، ثانيي نيسلاميش په كم شهر يعه ت نيه كه خو داپوشيني واجب كړدې له سهر نافرته. بهلكو له نه ته وه كاني زږد كون نه و ده ستوره باو بووه، وهك: له شهر يعه تي زه رده شت ويه هودي و مه سيجي، به لام لاي عه رب له پيش نيسلامدا نه بووه.

هه روهك له په يمانی كوندا (العهد القديم - التوراة) دا هاتووه: (خوا ده لي گه ر كچاني سه هيون به لووت به رزي به پړوه چوون، مليان دريژ كړدو، چاو بازبان كړد، به هه نكاوي كورت وخو بادن، پتيان له زهوي به توندي كوتا تاوه كو ده نكي خلخاله كانيان بيت، نه وا گه وړه ي سه هيون ناگاداريانه، خواش به پروتيان داده نې. بويه له جياتي بړني خوش بوگن، كه چه ليان ده كات له جياتي قز لووي، پشتينه ي له ناو چوون له جياتي كه مه ربه ند، سوتان وكه وي له جياتي جواني).²

له په يمانی نويدا هاتووه (العهد الجديد - الإنجيل): (نافره تان خويان پراز ټټنه وه به پوښاكي هه ياو شهرم، وهرع وته قوا، نه وهك به زړېو دويو گه وهرو پوښاكي گران به ها. هر نه وه يه له نافرته ي باوه ردارو خاوه نې چاكه خوازي ده وه شټنه وه، فيري كه م دواندن بيت له گه ل هه ر سهر نواندنيك).³

1- سيد قطب، في ظلال القرآن، 1278/3.

2- العهد القديم، الكتاب المقدس - كتب الشريعة الخمسة، سفر بنوء اشعيا، الإصحاح الثالث، ص 400.

3- العهد الجديد، الكتاب المقدس، رسالة بولس الرسول الأولى إلى تيموثاوس، ص 339.

بوونی خودپوشین له ناوهمه نډۍ نه توهی پېش ئیسلام له بهر یه کټک له وړتیانه
 بویه:

1- وهك فرمانتيكي ثابتي.

2- وهك فلسفه يه كي به ره و په هېانی بوون، لای هندی له مسیحیان
ده منځی.

3- له بهر نه مانی هیمنی و ئاسایشی وولات، نه مانی خوږه وشت له ناو کومه لکه .
 بهمهش خو دایوشین ده بپته ببرد ورتکی کومه لایه تی نه وه ک نایینی .

4- له نه نعامي غېرته وچه سووډي بيا و مووه به رامبه ر به نافرته.

ثابتي پاكي ئىسلام بيهك چاو تەماشاي ھەردو پەگەز دەكەت، ھىچ پاير بەرزەك بۆ يەكيان نيه لەسەر ئوى تر مەگەر بەرزى لە تەقواو خوا پەرستى نەبى. ھوكمەكانى ئىسلام دايناو ھەتەواى گونجاو ھەگەل بەرى جەستەو دەرونى ھەريەكيان، ھەندى كار كردنى لەلايەن پياو ھە ھەرامە چونكە بۆ فەساد سەردەكيشى، بەھەمان شىئو ھەگەل تر ھەيە گەر ئالھەت بېكەت ھەرامە چونكە ئويش بۆ فەساد سەردەكيشى. ھەردو كيان تەواوگارى يەكترن، بەگارى تايبەتى ھەردو كيان پەوپەو ھەي ژيان بەرەو پيشەو ھە ھەوات. ئو ئايەتەنى قورئانى پيرۆز كە ھەرماني بە خۆدايشن كردو ھە:

• ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَقْضُصْنَ مِنْ أَوْسُرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُوهِهِنَّ وَلَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ أُخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ بَنَاتِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوْ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الذِّي لَمْ يَضَاهُوا عَلَى عَوَاتِقِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا إِنَّهُ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ النور: 31

• ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْنَّ مِنْ جَلْبِيزِهِنَّ^١ ذَلِكَ أَذْنُ أَنْ يُصْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَنُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (الأحزاب: 59).

• ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ (الأحزاب: 53).

ثانی نیسلام جوړه پښاکيکی تاییه تی فیر نه کردوه بق خق داپوشین بق نافر تان، به لکو هندی مرجی تاییه تی دناوه پیویسته ه بیت له ه مو نه و پښاکانه ی که بق داپوشین به کاردیت، نه و ه به گویره ی گوپانی نه و ه وولاته کان ده گوپی. ثانی نیسلام ه مو عورف وعاده تیکی نه زانی پتش نیسلامی وه لا نه ناوه گهر پیچه وانه ی شرعی خوا نه بیت. دهرباره ی پښاک، به ه مان شیوه ه مو جوړه پښاکيکی قه ده غه نه کردوه به لام گورانکاری پیویست و مرجی تاییه تی بق دناوه.

زانایانی نیسلام له پوانگه ی ثایه ت و فرموده کانه وه هندی مرجیان بق خوداپوشین دناوه.

برگه ی دووم : مهرجه کانی پښاکي خو دا پوشین (شروط العجاب)

شیخ محمد علی الصابونی نه و مرجانه ی باس کردوه:^١

1- نه و پښاکه ه مو له شی داپوشیپی، له نافر تیش ه مو له شی عوره ته ته نها ده ست وده م وچا و نه بیت، ه روه ک لای حه نه فیه کان و مالکیه کان و شین جهریری طه بری.²

به لکه شیان نه و نو فرموده یه: عائشه رضی الله عنها ده فرمودی: نه سمای خوشکم رضی الله عنها اته مالمان و به پښاکيکی ته نک خوی داپوشیبوو، پیغه مبری

1- الصابونی، محمد علی، روائع البیان فی تفسیر آیات الأحکام، 384/2 وما بعدها.

2- الطبري، جامع البیان فی تفسیر القرآن، 94/18.

خوارق^۱ بہرہ رچی داوہ ووتی: نہی نہ سما گہر ٹافرت گہیشٹہ تہمہنی بی نوئی
بیجگہ لہ دست ودم و چاری نابیت ہیج شوینہ کی تری دیار بگہ ویت۔

لہ نہی ہورہیرہ^۲ دہ گنرہوہ، کہ پیٹھمبہری خوارق^۱ قہدہ غہی کردوہ
لہ کاتی نوئیژدا پیادہم و چاری داپوشی۔

بہ لام شافعی و حنبہ لہ کان دہ لٹن: ناوہ پڑکی فہرموودہ کہ نہوہ دہ گہ نہی
کہوا پیٹویستہ ہموو پازاویہ یک بشارد ریتہوہ بہرامبہر بہ بیگانہ تہنہا نہوہ نہبی
کہوا بہ بی ویست بہ دیار دہ کہ ویت وہ ک ہاتنی باہ کی توند کہ دہ بیٹنہ ہوی
دیارکہ وتنی قاچ و شوینی تر۔^۱ بہ لگہ شیان گوونہی عائیشہ یہ کہ دہ لٹت: خوا رہم
بہ ٹافرتہ تانی کڑچ کہرہ کان بکات کاتی ہاتفہ خوارہوہی نہوہ ٹاہتہ (وَلْيَضْرِبْنَ
بِخُمْرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ) چارڑگی خویان لہت کردوہ خویان پی داپوشٹ ((يَرْحَمُ اللَّهُ
نساء المهاجرات الأول، لما أنزل الله: شققن مروطن * فاخترن بها))^۲۔

ہندی لہ زانا یانی تر دہ لٹن لہو کات وسہرہمہی کہوا فہساد وہد پہوشتی
بلاوہ دہ بی ٹافرت دہم وچاویشی داپوشی۔

2- نہو پڑسا کہ نابی پازاوہ بیت وسہرنجی خہلکی پابکیشتی، وہ ک بوونی
پہنگی زقدو بریقہ داری، چونکہ مہرجی حق داپوشین لادانی سہرنج و تپروانینہ
نہوہ ک پیچہ وانہ۔

3- پیٹویستہ نہستور بیت نہوہ ک تہنک، ہموو لہشی داپوشی، پیستہ لہ
ژیروہوی دیار نہ بیت۔ گہر پہنگی پیستہ دیار بوو مانای نہوہی ہوکاری فیتنہ یہ
نہوہ ک لادانی فیتنہ۔

نہی ہورہیرہ^۲ دہ گنرہوہ: دہ لی پیٹھمبہری خوارق^۱ فہرموویہ تی: ((درو
کڑمہل دقڑہ خین، وہ ک نہوانم نہ دیوہ۔ کڑمہ لٹک قامچیان بہدہستہ وہیہ وہ ک کلکی

1 — الصابونی، روائع البیان فی تفسیر آیات الأحکام ، 155/1۔

2- البخاری 68- تفسیر سورة النور باب: 251 حدیث: 4480۔ وسنن أبی داود کتاب
اللباس باب: لباس النساء حدیث: 4102 ، 61/4۔ المرط: قوماشکی خوریہ شان وسنگ سک
دادہ پوشی ریژ دہ بیتہوہ بڑ سہر ناوچی عہرہت۔

چېل وایه وله خه لکی دده دن. نه وی دیکه نه و نافرته دن که پښاکیان له بهر دایه به لام هر پووته دیارن. نه وانه ی به لارو له حجه دهلن به رتوه، قزی سریان وایه ستاوه وک قوږکې سر پشستی ووشتر وایه، نه وانه ناچنه به هشت، بونی به هشت ناکه، هر چنده بونی به هشت چنده ها ساله پښ دهلوت)) ((صفغان من اهل النار لم أرهما. قوم معهم سياط كأذناب البقر يضربون بها الناس. ونساء كاسيات عاريات. مميلات مائلات، رؤوسهن كأسنمة البخت* المائلة، لا يدخلن الجنة، ولا يجدن ريحها. وإن ريحها ليوجد من مسيرة كذا وكذا)).¹

نېن عومره عليه السلام ده لی: گویم له پیغه مېری خوا عليه السلام بوو ده یفرموو: ((له کوتایي نه ممتی من نافرته پیدا دهن که واک پښاکیان له بهر دایه به لام پووت دیارن، قزی سریان وک پشستی ووشتره، نه وانه به نه فرته بگن، چونکه نه فره تیان لیکراوه)) ((سیکون آخر امتي نساء کاسیات عاریات رؤوسهن کأسنمة البخت، العنوهن فأنهن ملمونات)).²

4- فراوان بیت نه وک ته سک: واته ناییت ته سک بیت وبه له شهوه نووسایی هر وک بلتی وه سلی له شی نافرته ته که بکات به تاییه تی گهر ته نک بوو. نمومنی نه و گزده ویه پدنگ گزشتیان دن که زلر ته سک و تنکن.

5 - پیویسته بوندارو بوخراوی نه بی: واته بونی نه پوات بق لای خه ک، چونکه نه بو موسای نه شعری عليه السلام ده لی: پیغه مېری خوا عليه السلام ده یفرموو یه تی: ((هر نافرته تیک خوی بوندار بکات ویه سر خه لکاندا سوو پایوه به به سستی نه ووی هست به و بونه بگن نه واک وک نه ویه زینای کردی)) ((أما امرأة استعطرت فمريت على قوم ليجدوا من ريحها؛ فهي زانية)).³

نه بو موسای نه شعری عليه السلام ده لی: پیغه مېری خوا عليه السلام ده یفرموو یه تی: ((هر

1- مسلم 37 - کتاب اللباس باب: 34 حديث: 125 - 2185/2128,4. أسنمة البخت: نه به زینایه سر پشستی ووشتره. الفیروز آبادی، قاموس المحيط، 1452.

2- الطبرانی: الرقم: 1127، ص 465.

3- سنن أبی داود، کتاب الترجل باب: تطيب المرأة للخروج الرقم: 79/4173,4.

ئافرىدە تېڭ بوخىرى بەكارمېتىنا با نەيەتە نوئىتى شىتوان (العشاء) ((ايما امراة أصابت بخورا؛ فلا تشهد معنا العشاء الآخرة)).¹

ئەگەر بۇندارى ئافرىدە لە مالاھىنى خوادا ھەرام بېت كەواتە بۇ بازارو كۆچەو كۆلەنەكان دەبى چۇن بېت؟

پېغەمبەرى خوادا بۇ ئىمەي پەون كىرۈتەو ھەرامكانى بۇن بۇ ھەردو پەگەز تاو ھەرام كۆمۈشى گومان ھەرام نەبىن. لە عىمرانى كۆپى ھەمىن دەگىرەنە دەلى: پېغەمبەرى خوادا ھەراموئەتى: ((بۇنى پىاوان ئەو بۇنەيە كە بۇنى ھەبى ۋەنگى نەبى، بۇنى ئافرىدە تېش پەنگى ھەبى ۋە بۇنى نەبى)) ((ألا وطيب الرجال ريح لا لون له، ألا وطيب المرأة لون لا ريح له)).²

6- ئابىت لە پۇشاكى پىاوبكات: لە پەوى پەنگ ۋە شىو ھەرام بۇنى دوورن.

ئىبن عباس رە: دەلى: پېغەمبەرى خوادا ھەراموئەتى: ((ئەفرەتى خوا لەو پىاوەى شىو ھەرام خۇى ۋەك شىو ھەرام ئافرىدە دەگىرە، لە ۋە ئافرىدە شىو ھەرام خۇى ۋەك شىو ھەرام پىاوان دەگىرە)) ((لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال، والمتشبهين من الرجال بالنساء)).³

چونكە مەبەستى پۇشتەى داپۇشەن ۋە نەناسىنەو، گەر خۇى بۇ شىو ھەرام پىاوان گىرە ئەو بەو ھەرام ناسىرەتەو، كەواتە پۇشتەيەكە ئامانجى خۇى نەپىكاو ۋە بەتال بووتەو؟

7- ئابىت بە پۇشاكى بى باو ھەرام بېت، ۋەك: جۈولەكەكان، دىانەكان، ھىندۇسەكان، چونكە مۇسلمانان كەسايەتى تايىبەتى خۇيان ھەبەو ئابى لاساى بى باو ھەرام بىكەنەو لە ھېچ شىنكدا، ھەروەك لە قورئاندا ھاتو: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى

1- سنن ابى داود، كىتاب: للترجل باب: تطيب المرأة للخروج الرقم: 4175/79.

2- سنن ابى داود كىتاب: للباس باب: كراهية الرقم: 4048، 48/4.

3- البخاري 80- لباس باب: 24 حديث: 2194/5496، 5. سنن ابى داود كىتاب: للباس

باب: لباس النساء حديث: 4097، (60/4)، مەروەھا: عارضة الأحوذى، صحيح الترمذى 41 - كىتاب الألب باب: 34 حديث: 234/2789، 10.

شَرِيعَةً مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿الْجاثية: 18﴾. به لکو پټويسته پټچېوانه ی ته وان بکه ی له هه ندی پوکارو په وشتدا. نه یی هوریدۀ ده گټرته وه: ده لی پټغه مبري خواږۀ هه رمویی تی: ((جووله که و گاوده کان پيشی خویان بویه ناکه ن ټیوه پټچېوانه ی ته وان بکه ن)) ((إن اليهود والنصارى لا يصفون فخالفوهم)).¹

نیین عومره وه ده لی: گویم له پټغه مبري خواږۀ هو ده یفه رموو: ((پټچېوانه ی ته وان بکه ن که هاوېش بق خوا په یدا ده که ن، پيشتان درټز بکه ن و سمیتان کورت بکه نه وه)) ((خالفوا المشركين، وفروا اللحى، أحفوا الشوارب)).² له نیین عومره وه ده لی: ((هه ریه کټک له شټوه به نه ته وه یه کی بی باوه پ بچیت نه وه له وان)).³

8- نابیت پوښاکي خو به زل زانین بیت، یان زیاده پوی تیابی. نه وه ش ده وسټیته سه رداب ونه ریتی نه و کومه لگه یه. له وان یه نه وه ی بق هه ندی ولات زیاده پوی بیت بق نه وه ی تر شټکی ساده بیت. هه روه ک خوی گه وره ده هه رمویی بخون وبخونه وه به لام زیاده پوی مه که ن چونکه خوا نه وان ی خو ش ناویت که زیاده پوی ده که ن.

خوای گه وره هه رمویی تی: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ

الْمُسْرِفِينَ﴾ الأعراف: 31

نابی پوښاکي گران به ها بیت وله خو بای بوون وفینو خو هه لکټشانی تیابی، چونکه خوی گه وره ده هه رمویی: ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ آلِجَالٍ طُولًا﴾ الإسراء: 37.

1- البخاري 80 لباس باب: 62 الحديث: 2210/5559، 5. ومسلم 37- كتاب اللباس والزينة باب: 25 الحديث: 80 - 2165/2103، 4.

2- البخاري 80 - لباس باب: 62 الحديث: 2206/5، 5553.

3- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: ليس الشهرة الرقم: 44/4031، 4.

نہیں عومر ؓ دہلی: گویم لہ پیغہمبہری خوا ؓ ہو دہیفہرمو: ((ہر
کے سیک پڑشاک ناوداریہ تی پڑشی نہ وہ پڑی دواپی خوی گہورہ بہ ہمان شتوہ
پڑشاک دایدہ پڑشی و ناگری تیا بہ ردہ دات)) ((من لبس ثوب شہرۃ اٰلسہ اللہ یوم
القیامۃ ثوباً مثلاً))^۱ نہ ہو عوانہش ؓ نہ وہی زیاد ووتوہ، ((ثم تلہب فیہ النار))۔

نہ و مہرجانہی باسماں کردن دہربارہی پڑشاک و خق داپوشینی نافرت مانای
نہ وہ نیہ متمانہی بہ غیرت و لہیاتوی نیہ نافرتی موسلمان نیہ، یان دور
خستنہ وہی بیت لہ زانی سہردہم و بی ناگا بیت لہ ہموو پووداویک، بہ لکو خوی
گہورہ ہموو بہ رزی و سہریہ رزی و کرامت و عزہ تیکی بق نہوان دہویٹ و جیای
بکاتوہ لہ کرمہ لی خراپہ کاران و تانہ و تہشہنی فاجرو فاسقان، نہوانہی ہردہم
بہ دوا نہوان سوکی بہ باوہ داران بکن۔ لہ کداریان بکن، بہ گووتارو کردار۔
ہر بڑیہ خوی گہورہ بوی دانون کوا نڈریہی کات لہ مال بن، مہگر بق کاری نڈر
پتویست نہ بیت، تاوہ کو وک گہورہ ریکی درو شاوہ بن لہ مال و کاتی چونہ
دہرہ وہی، بہ ہوی نہ پڑشتی و حیا و شہریہ کی خوی پی پازاندوتوہ^۲۔

بہ شداری نافرتی موسلمان لہ پووداوہ کانی سہردہمی پیغہمبہرو جینشینیہ
پاشدینہ کان و سہدہ کانی دواپی باشرین شاہیدن لہ سہر نہ وہی نافرت بہ ہوی خق
داپوشینیہ وہ دور نہ بوہ لہ پووداوہ کان، بہ لکو لہ گہلی زیاوہ و بہ شداریشی تیا
کردوہ، نہ کاری بوی دانراوہ بہ جوانترین شتوہ نہجامی داوہ، نمونہ شمان بق
نہ پاستیانہ نڈر، ہریہ کیان لہ شوینی خوی باسیان دہکین۔

ہر وک لہ نڈر شوین باسماں کردوہ کوا نہ و دو پگہزہ چونکہ جیاوازن،
لہ ہمان کات تہواکاری یہ کترین لہ ہردو باری جہستی و دہرونی، بویہ
ہردہم نارہ زوی دیداری یہ کترین و بہ و شوقن کہ بگن بہ یک۔ بویہ شانی
نیسلام لہ پوانگی نایہ تہکان و فہرمو دہ کاتوہ کرنگی نڈری بہم بابہ تہ وہ داوہ
دہستوری پتہو بہرنامہی تیرو تہسلی بق داریزتوہ تاوہ کو لہ چوارچیتوہ یہ کی

۱۔ سنن ابی دود کتاب اللباس باب: لبس الشہرۃ الرقم: 44/4029، 4۔

۲۔ ابن تیمیہ، حجاب المرأة، ص 5 وما بعدها۔

مام ناوه ندى بیت نه به لای کپ کردن و دامرکاندنه وى ته ولو بپوات، که پیچه وانه ی نه و غریزه و ناره زووه په که خوی گه وړه له خه لیکه ته و له ناده میزادی داناره، نه به دیوه که ی تردا بپوات که سهر به سستی ته و او وهر بگریست و به دوی ه و او ناره زووه کانی بکه ویت به بی گویدانه هیچ ده ستورو یاسایه کی خودایی و داب و نه ریته کی کومه لایه تی، گوی نه دان به نه نجامه ناله بارو دژوارو ترسناکه کانی، که له نه نجامی نه و کاره ده که ویتنه و. خوی گه وړه ناره زووه کی شه هوانی له هه ردولادا خولقاندوه و هک تاقیکردنه و هک بؤ ناده میزادان تاوه کو به کردار بیسه لمینن کامه یان پابه ندى فرمانی خوی و کامه یان سهر پیچی ده کات، له سهر وده ی نه و لیسته هاتوه ناره زووی نافرهت، مندان، زپو زیو خشل، نازده ل و دانه وېله. ﴿رُزِقَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْأَنْصَبِ وَالْأَحْلَى الْمُسَوَّمِ وَالْأَنْفَمِ وَالْحَرْتُ﴾ آل عمران: 14.

نه وده ی له هه مووان له پیشترو ترسناکتره بریتیه له خوشویستنی نافرهت. له نوسامه ی کړې زهید ﷺ ده گپړنه وه، که پیغه مبه ری خوا ﷺ فرمویه تی: ((له دوی خوم گه وړه ترین و به زیانترین فیتنه بؤ پیاوان، که بویان به جی ماوه بریتیه له نافرهتانه)). ((ما ترکت بعدی فتنة هي أضر على الرجال من النساء)).¹

نه و یاسایانه ی که خوی گه وړه ناروویه تی بؤ مرقایه تی تاوه کو بتوانن به جوانترین شپوه مامه له بگن له گه ل نه و ناره زووه بریتین له: هاندان بؤ زوو ژن هیتان، چه ند ژنی، چاو داگرتن بؤ نترینه و میتینه، پوشته یی، تیکه لاونه بوون، زوی تر له یاساکانی په یوه ندى نیوان ژن ومیرد، یاساکانی خیزانداری، یاساکان و مه رجه کانی کار کردن وچوونه دهر وده ی نافرهت.

خوی گه وړه ده فرموی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَحُضُّونَ مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا

1- البخاري: 70 - النكاح باب: 18 الحديث: 5، 1959/4808.
مسلم: 48 - الرقاق باب: 21 الحديث: 97 - 2740، 2653/5.

فَرُوجَهُمْ^۱ ذَلِكَ أَزْكَى لَّهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿النور: 30﴾. هـ روه ها ده هـ رموئ:
﴿قُلِ الْمُؤْمِنِينَ كَ يَغْضُوا مِنْ أَنْبَصَرِهِمْ وَتَحْفَظُوا فَرُوجَهُمْ﴾ ﴿النور: 31﴾.

نافره تی موسلمان له چوارده سده ی پابورو نو و فرمانان هی خوی به هـ مو
قه ناعت و باوه پښکوه و هر گرتووه و له ژیا نی پوژانه ش به جوانترین شیوه جیبه جی
کردووه به هـ مو سهریه سستیه ک. هـ روه ها وک کیشیه ی ک سهری نه کردووه،
به خه یال و بیر ی دانه هاتووه بلی پیاوان خو داپوشینیان به سر نافره تاندا
سه پاندووه. خوی گه ورده ده هـ رموئ: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ
وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا
مُبِينًا﴾ ﴿الأحزاب: 36﴾.

نیسلام هرگیز نه یو یستووه له نافره تان نه و هـ ست و ناره زووه مینه یان
سه باره ت به خو جوان کردن و پازاندنه و و ناره زووه تابه تیه کانی تر کپ
بکاته وه، یان دایم رکینیته وه به زو له خو کردن، به لکو به پیچه وانه وه هـ مو
سهریه سستیه کی پیداو له و باره وه له مالی خوی، له ناو ده سته خوشکه کانی، ناو
کو مه لی نافره تان. له هـ مان کات نیسلام به چاو یکی نه فره ته وه ده پوانیته نه و
نافره ته ی که سایه تی خوی وون ده کات، له ناره زووه مینه کانی لاده دات و شیوه ی
خوی ده کاته پیاو لاسایان ده کاته وه. هـ روه ک له و فرموده ی ثین عباس
پویه تی کردووه: ((لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَّبِعِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَّبِعَاتِ مِنَ النِّسَاءِ
بِالرِّجَالِ))^۱.

له و چه ند ساله ی دوا یی زانایانی ده رونا سسی خالیک ی گرنکیان دوزیه وه
ده رباره ی لاسای کردنه وه ی نافره تان بپیاوان و نه خا مه تر سنا که کانی، ده لئین:
نه گه ر نافره تان مامه له ی که کانیان و هـ کو کو په کانیان بکه نه له پو شاک، شیوه،

جوری په روره کړدن، ونالیتن، نه وانه هڅکارن بڼه هندۍ نه نجامی دهرونی ترسناک له ژبانی دواپوژیدا. بهلۍ شو ده بیته کچیکۍ -کوپانه- المسترجلة- هرگیز واز ناهینۍ له ههمو پوهشتی میننه به لام سیفته تی دژوری وتوندی پیاوان ودره گرۍ، نه و نهو کچه دینته به رچاو وک کچیکۍ جوانکبله (غانیة) له نیوان نارونه کانی میننه ی خو جوان کړدن وپراژندنه، نارونه کانی کوپان که توندی دژوریه، وانه نهو کچه وک جزلانه نه ولاوله ولا ده کات. نه و دوو نارونه دژ به به که له ناو دهرونی نهو بچکوله به نه شنه ده کات و ناو وکو ده گانه ناستیک تووشی نه خووشی دهرونی ده کات و له دوا پوژ به ناراسته ی پوچوون بڼه کاری سووک وناپوچو به ری ده بات.¹

برگه ی سینه م: دروست کړدنۍ گومان به رامبه ر به خو دا پوښین

دواۍ دهرکه وتنی لاوازی موسلمانان، داگیر که ران ونیمپریالیزی جیهانی به پالېشتی تکره رانی ده ستیان خسته ناو کاروباری کومه لگۍ نیسلا می به شیوازی جقروا جقور، به مه به ستی ټیکدان وشیواندن و بلاو کړدنه وه ی فساد وگومان دروست کړدن. په کیک له و بابنه تانه ی که ه لیان بژارد بریتی بوو له خوداپوښینی ثافره ت. سهره تا ده ستیان کړد به دروست کړدنۍ گومان دهریاره ی شهرعیه تی پوښته یی، بانگیشیه یان بڼه وکړد که وا نه و ده ستوره فهرمانی نیسلا م نیه به لکو عهره ب نه و داب ونه رپته یان له بیزه نته یان کان وپوښه نه غریقیه کان وهرگرتووه پاش فه تحۍ شام ومیسر.²

قاسم نه مین ده لۍ³: نه و پوښته یی په ی که پیاو به زور سه پاندی به سهر خیزانی،

1- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص. 49.

2 - هېني هارولد، حياة المرأة الكردية، ص. 409.

3 - قاسم أمين: له سالی 1863 له میسر له دایک بووه، به په چله ک کورده، خویندنۍ قانونی له فهره نسا ته ولو کړدووه له سالی 1885 گه پوه نه ووه میسر، په کیکه له دامه زیننه و سهر کړده کانی نازادی نافرمانان. وه زیفه ی قازی ومسته شاری قانونی بووه له دایکای قاهره، دوو کتیبۍ هیه که نیایدا دواۍ سهر به ستی، نازادی نافرمانان، فریذانی پوشاکۍ نیسلا می ده کات، کتابه کانیش (نازادی نافرمان، نافرته نوی)، له گڼ سعد زه غلول هولی دروست

تاوہ کو پەرہی سەند بۆ کچەکانی وداک و خوشکی وگشت ئاڤرە تان.¹
 ھەرەھا دەلی: (پۆشتەیی ناوێشانانی ئەو مولکە کۆنەییە، کلتوریکە لە
 کلتورەکانی ئەو پەرەوشتە دێندەییە کە مۆڤایەتی تیایدا دەژیا چەند سەدە پەک
 پیش ئەوێ بگاتە پزگەیی راست و ھیدایەتی ئەوێ کە بزانی ئاڤرەت مولک نیە،
 ھەر لەبەر ئەوێ ناوی ئاڤرەتە.²

لە کۆتاییدا زۆر بەپاشکای بانگەوازی ئەوێ کرد کە وا پۆشتەیی دەبی نەمینی و
 بدپینیی، ھەرەک گەورەکانی لە پۆژئاوا داوایان لیکردبوو کە بانگەوازی بۆ بکات،
 گووتی (یەكەم ھەنگاوی پێویستمانە بۆ چوونە پیش و بەدەست ھێنانی سەرەستی
 ئاڤرەت بریتییە لە دراندنی جلی خۆداپۆشین و لەناو بردنی ئاساوارەکانی).³

پاش ئەو دەستیان کرد بە بلۆکردنەوێ پرۆپاگەندەیی نۆی بەوێ کە وا بە
 ھۆی پۆشتەیی ئاڤرەت ناتوانی ئازادی و سەرەستی خۆی تەواو وەرگیرێت،
 خۆپێدانی تەواو بکات، بژۆی ژیانی خۆی دا بین بکات، ھاوسەرەکان ناتوانن
 بەتەواوی تام و چێژ لە ژیانی ھاوسەریتی وەرگیرن، ھەرەک قاسم ئەمین دەلی:
 گەر پۆشتەیی ھێچ کەم و کورتییەکی نەبی ئەو پێچەوانەیی سەرەستی مۆڤە،
 ئاڤرەت ناتوانی ئەو مافانەیی کە وا شەریعت و یاساکانی دەستکرد بۆی داناو
 بەدەستیان بھێنێ، ھەرەک یەکیکی ناتەواو ھەلسوکەوتی لەگەڵ دەکریت. ناتوانی
 ھێچ کاریک بکات ھەرچەندە شەریعت ھەموو مافیکی داوێتی کە ژیانی خۆی
 بەپرێو ببات بە یەكسانی ھەرەک پیاو، پۆشتەیی بەندی کردووە ھەرچەندە یاسا
 یەكسانی کردووە لە سەرەستیدا لەگەڵ پیاو. ھەر پۆشتەیی ھێچ کەم و کورتییەکی
 تری نەبی تەنھا ئەوانەیی باسمان کرد، ئەو بەسە بۆ ئەوێ پەقمان لێی ھەلسی و

کرینی زانکوی تیکەلاری دا. سالی 1908 مەرۆھ. الأعلام، للزركلي، 185/5. وموسوعة وكالة أنباء الشرق الأوسط، أعلام مصر في القرن العشرين، ص 85.

1- قاسم أمين، المرأة الجديدة، ص 37.

2- قاسم أمين، المرأة الجديدة، ص 37.

3- قاسم أمين، المرأة الجديدة، ص 38.

همه مو نه فسيکي سهره ریزو دلسوز بڼه نازادی وه مستدار به خوشيه کان و ناره زړه کاني ژيان لني دور که وخته وه . دوو ياره ي ده که موه که و له هم مو که م و کورنیه کان گوره تر نه وه په که به ربه سته له پټگي ته واکړنې خویندن).¹

گه به ووردی سهری ووتنه کاني بکه ين ده بينين که واکړنې مافي شافره و سهره ستنې شافره ده کات له شهریعتی نیسلا می، به لام خوی مه به ستنې سهره کی پوخوانی بڼه ماکاني شهریعت و نه هیشتی داب و نه ریتی نیسلا میه .

به و شتویه هیرش کرایه سهر پایگه کاني نیسلا م له لایه ن کوډری جیهانی سهره تا به هوی دوو پوړه کاني به ناو موسلمان وه ک قاسم نه مین ، سعد زه غلول، لوتفیه سید، هدی شه عراوی، علی ته نتاوی و کمال مسته فا نه تاتورک و پرزا شای نیران و نوری تر. نه وانه به هوی بی ناگایی موسلمانان و خه ریک بوونیان به شتی لاهو کی وگورینی نا پاسته یان به ره و نه ته وه گه ریتی، له سهروی هم موویانه وه بوونی به رنامه یه کی داریژداری دريژ خایه ن و له سهرخو دزی نه و بڼه مایانه ی نیسلا م، له کورتایدا توانیيان سهر بکه ون، تا رادده یه کی زږ له گشت ولاتانی نیسلا می به واکړنې سهر کرده به کړی گیراوه کاني ولاتانی عه ربه یی و به ناو کومه ل و پټکخلوه نازادی خوازه کاني عه ربه یی. نه وه بوو توانیان بڼه یه که م جار کچوله کاني قوتابخانه سهره تاییه کان له پوخته یی دامالڼ، دواي نه وانه ش دواناوه ندی وزانکوکان و کومه لگه به ته وای.

نامانجی سهره کی نه وانه له دزایه تی کردنی پوخته یی ته واکړنې خویندن نه بوو، چونکه هیچ کاتې، له هیچ کومه لیک، جوری پوښاک نه پوخته به ربه سته له پټگي خویندن و فیزیوون. نه بیستراره له میژوی دورو دريژي مرقایه تی که واک جوری پوښاک پوښ، یان کاریگه ری ه بی له سهر پټشکه ویني زانسنی و شارسنانه تی کومه لگه کان له گه ل بوونی ژماره یه کی زږ له کومه لگه و داب و نه ریتی پوښاکي جیاواز، به لکو نامانجی سهره کیان نه وه په شافره تانی موسلمان له پوښاکي په سه نی دور بخه نه وه و ټیکه لوی دروست بکه ن تاوه کو کوپان و کچانغان بیر له

هیچ شتیکی زانستی پوښنېری نه که نه وه ته نها به دواک و تنی ثاره زووه جنسیه کان و پابواردنی بی سوود نه بی. به لگ شمان نه وه، نه وه چنده ها ساله ولاتانی به ناو نیسلا می که و تنه شوین پیتی بی باوه پان و پوښته یان فرېدا، تیکه لایویان په سندن کرد له گشت ناسته کانی خویندن، ثایا له پوی زانست وزانیاریه وه چیان بومان زیاد کرد؟ ده بینین له دواوهی هموو ولاتانن، ژیر ده سته وه ژاری، قه زاری بانکه ده وله تیه کان، سهرشوری وزه لیلی، بلا بوونه وهی نه خوشی، د پان دنی دونیوا دوا پوښش سهریاری هم مووان.

ده رباری نه و سهرکه و تنانه کی بی باوه پان به ده ستیان هینا له ناو کومه لگی نیسلا می به هاوکاری خو فرقه کان، په کتک له سهر کرده کانیان (پاویزکاری وه زاره تی دهره وهی به ریتانی به ناوی ه. ثار جیت له کتتابه کی به ناوی - ثاراستی نیسلام به ره و کوئی د پروات) ثامازه به و سهرکه و تنانه ده کات و ده لیت: نه و چالاکیه زانستی و پوښنېریانه ی، که پیاده مان کردوه له ناو کومه لگی موسلمانان له پنگه ی قوتا بخانه کانی سهرده م و پوښتانه و گوډاره کان وای پی کردون تا رادده ی کی نقد بی باوه پان، به بی نه وهی خویشیان ه سستی پیکنه.

هه روه ها ده لیت: (پاش ماوه ی کی کورت جیهان به ره و بی باوه پی ته واو د پروات له هموو بواره کانی ژیان گه ر کاره کانمان به م شیوه یه ب پروات، مه گه ر هندی ه و کار بیته پیشه وه که حیسابمان بق نه کردی).¹

له نه نجامی نه و شه پوله بی باوه پی و به دپه و شتی ی که له نه و پیا ده سستی پی کرد له هموو ناسته کانی کومه لگ به زانستی و ثابینه وه، وای کرد به دپه و شتی له شوینه کانی به ناو خوا په رستی زیاتر بیت له شوینه کانی تر، له لایه ن سهر کرده و پیاوانی پامیاری زیاتر بی له خه لکانی ثاسایی، له ناوه نده کانی پوښنېری و زانکوکان زیاتر له شوینه کانی تر. ماموستا نه نیس مه نسور ده لیت، بق نمونه: جورج کلیمنسوف که ناسرابوو به پلنگی سیاسی فېرهنسی 1841-1929، که توانی به سهر دوژمنانی دهره وه، نیاره کانی ناوه و دا زال بیت، توانای نه وهی

هه بوو به چەند زمانیک قسە بکات، توانای وەلامدانەوێ چەند پرسباری هەبوو لەپەک کاتداو لەبوارى جیاچايدا، لەگەڵ ئەوەشدا پەيوەندى جينسى لەگەڵ 800 ئافرهتدا هەبوو، لەو ئافرهتانه نزیکى 40 مندالى نا شەرى هەبوو، بەلام کاتى که خيزانه کەى، که کچىکى ئەمەريکى بوو شەوێک درەنگ هاتەو لە پابواردن- پێوێ ديار بوو خيانەتى لەشى فرۆشى کردبى- هەر بەو شەو بە جلى خەوتن لەمال دەرکێردە دەرەووەو بى ئەوێ بەئىلى جل و بەرگى خۆى بيات.¹

ئەو بەرى خيزانداری و کۆمەلایەتى ئەورپا بوو پيش سەدەو نیویک ئایا دەبى ئیستا چۆن بىت؟ لەگەڵ ئەوەشدا بەکرى گىراوەکان و خۆفروش و ئابىن فرۆشەکانى و ولاتانى بەناو ئیسلامى هەر بەدوايان که وتوون و پيشى پرکيش دەکەن بۆ تۆکەرایەتى. بەم کردەو هەيان وادەزانن دەگەتە سەرکەوتنى سەربازى و پيشکەوتنى زانستى و تەکنۆلۆجى سەردەم، بەلام ئەوەمان نەبینى بە تايبەتى لەناو چینی ئافرهتەن دواى فریدانى پۆشتەبى ئایا گەيشتنە ئاستىکى زانستى، ئایا بوون بە زاناو داهینەر و مامۆستای قوتابیانى کوپو کچ لە گشت بوارەکانى ژيان هەروەکو ئافرهتەن پيشوو، نمونەى شوهدەى دەینورى، شاژنى شام خوشکى سەلاحەددین، رەبیعە خاتوون خيزانى موزەفەرەدین کوکبەرى، فاتمەى کچى مولانا شىخ خالدى نەقشەبەندى وجویرەى کچى حافزى عىراقى، زۆرى تر. ئایا بۆچى پۆزىک بىر ناکەنەو لەوێ بگەپنەو سەر بەرنامەى خوا، بەرنامەى مۆفایەتى، بەرنامەى باووباپىرانیان، که بەهۆى ئەو بەرنامەو دەست پێو گرتنى ببوونە پيشەنگى هەموو جیهان لەگشت بوارەکانى ژيان. مژگەوتەکانى ئەو کات بنکەى پۆشنبىرى و سەرچاوەى بەخشینی پۆناکى و زانست و زانیارى بوون بۆ گشت جیهان.

باسی دووم

حوکمه کانی په یووست به چاوداگرتن، مانهومی نافرته له مانهوه و
تیکه لاوی وحدياو شهرم

به نندی یه کهم : چاوداگرتن

برگه ی یه کهم : مانای عه ورت

برگه ی دووم : سنووری عه ورتی پیاو

برگه ی سینه م : سنووری عه ورتی نافرته

برگه ی چوارم : ته ماشاگردنی نافرته گه نج

برگه ی پنجه م : ته ماشاگردنی نافرته بیگانه نه لایه ن پیاوموه

برگه ی شه شهم : هویه کانی پینځستنی چاوداگرتنی پیاوان پینځ نافرته تان

برگه ی هه وته م : ته ماشاگردنی نافرته بؤ پیاوی بیگانه

به نندی دووم : مانهومی نافرته له مانهو تیکه لاوی

برگه ی یه کهم : مانای مانهوه

برگه ی دووم : مانهوه له مال و هیترت

برگه ی سینه م : تیکه لاوی

به نندی سینه م : حدياو شهرم

برگه ی یه کهم : مانای حديا

برگه ی دووم : حديای نافرته

برگه ی سینه م : حديای پیاو

برگه ی چوارم : کاریگری ژینگه نه سهر حدياو شهرم

باسی دووم : حوکه کانی په یوست به چاو داگرتن، مانه وهی نافرته له مال، تیکه لای، حه یاو شهرم

خوای گوره ئینسانی خولقاندوه و کردویه تی به جی نشین له سهر زهوی، نه وهش نایه ته دی مه گره نه و جوره له سهر زهوی به رده وامی هه بی. بق نه و به رده وامی ومانه وهش ناره زووی جینسی داناه وانه کو نه و کاره بیتهدی، مروفیش به رامبه نه و ناره زووه سی هه لویستیان هه یه.

1- یان جله وی بق شوق بکات، به ناره زووی خوی مه لی بی سنوور بکات له زولکاو بی د پوهشتی، هه روه ک ده بیبین له مه زه بی به ره لایی (المذاهب الإباحية).

2- یان به رهنکاری نه و ناره زووه بیتهدوه به زور دایم رکیتی، هه روه ک له مه زه بی بگره کان و له ره به نایه تی (الرهانیة) ده بیبین، نه وهش زنده به چالی ناره زووی جینسیه، له کار که وتنی مه به سته کانی تی، پیچه وانه ی نه و حکمه ت و په ندانه به که خوای گوره له ناده میزادی خولقاندوه.

3- یان سنووی بق دیاری بکات له به ر پو شنایی به رنامه یه کی داپیژاو، هه روه ک چاره سهرتی ناوه ندی، له نیوان دامرکانده وی به خورتی و جله و بق شور کردنی بی سنووی ناره زووه کان، خاله ش هه روه ک له ئیسلامدا هاتووه پیاده ی ده کات. لیره وه باسی نه وه ده که ین چو ن ئیسلام نه و ناره زووه جینسیه رتکه د خات.

به ندی یه که م: چاو داگرتن (غض البصر).

له بهر بوونی په یوه ندیه کی به تین له نیوان ته ماشا کردن و عه ورت (شوینه قه ده غه کراوه کان)، پتیشه کی پتویسته مانای عه ورت و سنوور و تخووی عه ورت دیاری بکه ین له کاتی نویرژ کاته کانی تر له هه رده و په گه ز، ته ماشا کردنی عه ورتی بیگانه، چونکه په که م هه نگاهی نزیک بوونه وه و تیکه لای وکه وتنه ناو تاوانی زینا و کاره به دپه وشتیه کانی تره.

برگه‌ی یه‌که‌م: ماشای عه‌ورته (العورة)

(هر شتيك كه شهرم بكریت ته ماشا بكریت، یان گهر دیار كهوت شهرم بكریت ته ماشا بكریت. له پياوان له نیوان ناوك وچۆكه، له ئافره‌تان هه‌موو به‌ده‌نی ده‌گړیته‌وه ته‌نها ده‌ست و ده‌م و چاری نه‌بی).¹

برگه‌ی دووم: سنووری عه‌ورته‌ی پیاو (حد العورة من الرجل)

عه‌موو كوپى شوعه‌یب عليه السلام ده‌گړیته‌وه، له باوكم بیست كه‌وا پێغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله فرموویه‌تی: ((نه‌گه‌ر یه‌كیكتان ژنی بۆ خزمه‌تكار یان كړیگه‌ته‌كه‌ی هینا، نه‌وا نابیت ته‌ماشای خوار ناوك و سه‌روو چۆكى زیاتر بكات)) ((إذا زوج أحدكم خادمة عبده أو أجیره فلا ينظر إلى ما دون السرة وفوق الركبة)).²

عه‌ورته‌ی پیاو: له نیوان ناوك وچۆكه، نه‌وه گه‌وته‌ی ئیمام مالك، نه‌حمه‌د، شافعی یه، نه‌بو حه‌تیفه ده‌لی: چۆك له عه‌ورته.³ له‌لای زاهیرییه‌كان: ته‌نها نه‌ندامانی زاوژی عه‌ورته.⁴

عه‌ورته‌ی پیاو له ده‌ره‌وه‌ی نوێژیش هه‌ر له نیوان ناوك وچۆكه، ده‌توانی ته‌ماشای هه‌موو به‌ده‌نی بكریت بێجگه له‌وه‌ی باس كرا بۆ پیاو، بۆ ئافره‌ته‌كانی مه‌حه‌رمی خۆی.⁵

حه‌نبه‌لیه‌كان ده‌لێن: حوكمی پیاو له‌گه‌ل ئافره‌تانی مه‌حه‌رمی، وه‌ك حوكمی پیاو بۆ پیاوه، ژن بۆ ژنه.⁶

1- لسان العرب، ابن منظور، 470/9.

2- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: غص البصر، 114/2. عمرو بن شعيب العفدي العبيدي: له تيردى به‌نى عبدالله يسه. ابن حجر، الإصابة، الرقم: 5874، 42/4.

3- ابن قدامة، المغني، 578/1. والنووي، المجموع، 173/3. والدريري، الشرح الكبير، 498/1. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 189/1.

4- ابن حزم الظاهري، المحلى، 210/3.

5- الجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 193/1.

6- ابن قدامة، المغني، 655/4.

برگی سینه م: سنووری عورتهی نافرهت (حد العورة من المرأة)

زانایان جیوازن له دیاری کردنی عورتهی نافرهت له کاتی نوێژدا. مالکی، نهوزای¹، شافعی، زاهیری، وای بۆ دهچن که وا هه موو به دهنی تهنا دهست و ده م و چاو نه بی. هه نه فیه کان: هه موو به دهنی عورته ته نهنا دهست و ده م و چاو، پیتی نه بی، چونکه قاج نه ویش وه ک دهست هه موو کات دیار ده که ویت². به لگی نه وانهی که ده لێن پتیه کان عورته ته، نه و فرموده یه ی دایکی سه له مه یه که ده لی: پرسیارم له پیغه مبه ری خوا³ کرد نایا نافرهت ده توانی به کراس و سه ریۆشه وه نوێژ بکات به بی چارۆکه، فرمووی: به لی: ((نه که ر کراسه که شوپ بوو سه ریۆ یه کانی داپۆشت)). أتصلي المرأة في درع وخمار ليس عليها إزار؟ قال: ((إذا كان الدرع سابغاً يغطي ظهور قدميها))³.

نه و به لگانه ی هاتوون له سه ر دیار که وتنی دهست و ده م و چاو: نه و دوو فرموده یه که پیتشر باسما ن کرد: ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن يرى منها إلا هذا وهذا)) ((أن النبي ﷺ نهی عن المتكبر في الصلاة، وأن يغطي الرجل فاه⁴.

وا په سه نده بۆ نافرهت که نوێژ بکات به کراس و سه ریۆش و چارۆکه، خو ی

1- الأوزاعي: عه عبدالرهمان كوبي عمرو، له تيره ی نهوزای یه، ئیمامی وولاتی شام بووه، له شاری به عله به گی لوبنانی له دایک بووه، کتابی السنن فی الفقه داناه، له سالی 157 ی کچی له به بیوت کچی بولی کر بووه. الزرکلی، الأعلام، 320/3.

2- ابن قدامة، المغني، 60/1. والنووي، المجموع، 173/3. والسرديري، الشرح الكبير، 214/1. والمرغنياني، الهداية وفتح القدير، 180/1. والظاهر، المحلى، 210/1. وابن العابدین، رد المحتار 405/1.

3- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: في كم تصلي المرأة، رقم الحديث: 640، 173/1.

4- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: السدل في الصلاة، حديث: 643، 174/1. وعارضة الأحوذی كتاب الصلاة، 170/2.

پټيانه وه داده پوښت. (ويستحب للمرأة أن تصلي في درع¹ وخمار² وجلباب³ تلحف به⁴).

سنوړی عورده‌تی ئافره‌تی ئازاد له کاته‌کاني جيا له نوږه‌کان زياتره له‌وه‌ی له کاتي نوږ، نه‌ویش بریتیه له نټوان ناوک وچوک، له‌و کاته‌ی به‌ته‌نېا بوو، يان له‌گه‌ل محرمه‌کاني بوو، يان له‌ناو کومه‌لی ئافره‌تان بوو.⁵

برگه‌ی چوارم: ته‌ماشاکردنی ئافره‌تی گه‌نج (النظر إلى المرأة الشابة)

چه‌ند راپه‌ک هه‌یه ده‌رباره‌ی حوکمی ته‌ماشاکردنی ئافره‌تی گه‌نج:

1- پای حه‌نه‌فیه‌کان: هاتوره له کتابی (الدر المختار): (قه‌ده‌غیه بق ئافره‌تی گه‌نج دم وچاوی ده‌ریخات له ناو پیاوان، نه‌ک له‌بر نه‌ویه عورده‌ته، به‌لکو له‌بر ترسی فیتنه‌یه. ټیپن عابدين له کتابی (رد المحتار على الدر المختار) ده‌لی: ترسی فیتنه مانای ترسی کاری خراپه‌یه، چونکه له‌وانیه ته‌ماشاکردنه‌که به ئاره‌زووی شه‌هوه بیت.⁶

2- پای مالکيه‌کان: (نه‌وه‌ی زانیوومه‌که‌وا کاتي فیتنه ده‌بی ده‌ست و دم و چاویشی داپوښی).⁷

1- الدرع: وه د کراس وپه‌پټیه‌کان داده‌پوښی. لسان العرب، 331/4. ولین الاثیر، النهایه فی غریب الحديث والأثر، 114/2.

2- الخمار: سه‌ریوش، سه‌رومل واده‌پوښی. لسان العرب، 212/4.

3- الجلباب: کراس، پوښاکټیکه‌گه‌وره‌تره له سه‌ریوش، سه‌رو سنگ داده‌پوښی، له‌سه‌رو درع له‌بر ده‌کړت. لسان العرب، 317/2. ولین الاثیر، النهایه، 183/1.

4- ابن قدامة، المغنی، 432/1. و الفتوحی، ابن النجار، منتهی الارادات، 61/1.

5- الجزيري، عبد الرحمن، الفقه على المذاهب الأربعة، 192/1.

6- ابن العابدین، حاشیه رد المحتار على الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 406/1.

7- الخطاب، الرعني، مواهب الجليل في شرح مختصر للخليل، 499/1.

3- له ته فسیری قورتبی دا هاتووه: (نه گهر ئافره ته که جوان بوو، ترسا له وهی بپواننه دهست و دهم و چاری، ده بی دایان پوشتیت).¹

برگی پینجه م: ته ماشا کردنی ئافره تی بیگانه له لایه ن پیاووه

پاش ئه وهی حوکی دهست و دهم و چاومان پوین کرده وه، لیتره وه نه مانه وی بزانین پای زانایان ده رباره ی ته ماشا کردنی به دهنی ئافره ت چیه.

1- پای شاهیه گان: هه رامه پیاوی پینگه یشتوو ته ماشای به دهنی ئافره ت، پیریکی ئازاد بکات، بیجگه له دهست و دهم و چاری. له کاتی بوونی فیتنه ته نانه ت نابیت دهست و دهم و چاوی به ده ره وه بیت، له بهر ئه وه نیه که وا ئه و دوو شوینه عه ورده تن به لکو له بهر فیتنه و جولاندنی شه هوه یه.²

2- پای هه نه فییه گان: دروست نیه ته ماشا کردنی به دهنی ئافره تی بیگانه، بیجگه له دهست و دهم و چاو و قاچ، به مهرجی ئه و ته ماشا کردنه ش شه هوه ی له گه ل نه بی.³

3- پای هه نه فییه گان: له کتابی (المقنی) ئه بین قودامه دا هاتووه: پای ئیمام نه حمه د وایه که وا هه موو به دهنی ئافره ت عه ورده ت و ته ماشا کردنی دروست نیه. قازی ده لی: هه رامه ته ماشا کردنی ته نها دهست و دهم و چاو نه بی، ئه و ته ماشا کردنه ش ده بی به بی شه هوه بی و کاتی فیتنه نه بی.⁴

4- پای مالکیه گان: ته ماشای دهم و چاوی ئافره تی بیگانه هه رام نیه، نه گهر پتو یستیش نه بوو ئه و ته ماشا کردنه ئه و مه کروه. نه گهر ترسی شه هوه ی هه بوو نابی ته ماشای بکات. واته ته ماشا کردنه که په یوه سته به وه ی که شه وه ی له گه ل

1 - القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 429/12.

2- الرملي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 1004هـ، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، 184/6.

3- الكاساني، علاء الدين، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، القاهرة، 121/5.

4- ابن قدامة، المغني، 558/6.

نه بی: ¹

5- پای شیخی ئیسلام ئیبن تهیمیه: ته ماشا کردن به بی هویه کی شرعی دروست نیه، ته ماشا کردنیس ده بی به بی شه هوه بی تاوه کو پیشگری فه ساد بکریت، چونکه ته ماشا کردن سه ر ده بات بق مه جزوی شرعی.²

6- نه وهی لای ئیمه په سه نده: دور که وتنه وه له ته ماشا کردنی ئافره تی بیگانه مه گه ر بق پیوستیه ک بیت، کاتی فیتنه ش نه بیت، نه وه پاکتره بق هه ربوکیان، دور که وتنه وه له بزواندنی شه هوه و نه نجامه کانی تری که به دواوه ن.

خوای گه وره چاو داگرتی بق پیاوان به پیش خستوه، هه روه که فرمویه تی: ﴿قُلِ الْمُؤْمِنُیْنَ یَعْضُوا مِنْ اَبْصَرِهِمْ وَیَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ النور: 30.

هه سته کانی مرقه وه که ده رگایه ک وان، که له پنگه یانه وه پو دواوه کانی ده ووبه ر ده چیته ناو له ش ومیشکمان. هه ربویه سیفه وکسایه تی هه ر که سیک تا پادده یه کی زقر بنده به ده ووبه ر، چونکه نه و نامانه ی که میشک له ده ووبه ر وه ریان ده گرت کاریه ری زقریان هه یه له سه ر دروست بوون وگه شه ی میشک، گرنگترینی نه وه سته شه ی بریتیه له بینین.

چاو خو شی و له زه ت زقر وه رده گری به بینینی ئافره تی جوان، هه روه که چون گوی به دهنکی خو ش له زه ت وه رده گری. ته ماشا کردن به چاوی شه هوه یه که مین و گه وره ترین و، ترسناکترین، فیتنه ی نه فسی ئاده میزاده، هه ر له ویوه دل هه ست به شه وق وئاره زوو ده کات بق جوله و به یه که گیشتن. هه ربویه پیغه مبه ری پیشه وانه ته ماشا کردنی به زینای چاو داناهه، ده لی: ((چاوه کان زینا ده کن، زینای چاویش بریتیه له ته ماشا کردن، ده سته کان زینا ده کن، زینا که یان بریتیه له ده ست وه شانندی به ناهه ق، فه رج و عه وده ت نه و پاستیه ده سه لمینی، یان به دروی ده خاته وه)) ((العینان تزنیان وزناهما النظر، والیدان تزنیان وزناهما البطش

1- للحطاب، مواهب الجلیل فی شرح مختصر الخلیل، 500/1.

2- ابن تیمیه، مجموع فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه، 251/1.

والفرج یصدق ذلك كله أو یكنبه))¹

هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام به‌ نیامی علی علیه‌السلام فرموو²: ((ئهی علی ته‌ماشا کردنه‌کانت یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک نه‌بی، چونکه‌ یه‌که‌مت بۆ هه‌یه، به‌لام ئه‌وانی تر له‌سهرت ده‌نووسری)) ((یا علی لا تتبع النظرة النظرة. فإن لك الأولى وليس لك الثانية))³.

نیامی زه‌مه‌خسه‌ری ده‌لی⁴ (خوا‌ی گه‌ره‌ بۆ پاراستن، چاوی پێش‌خسته‌وه‌ته‌ پێش‌ فهرج، چونکه‌ ته‌ماشا‌کردن هه‌روه‌ک ده‌لێن: چا‌و پۆستی زینایه، سه‌رمه‌شقی خراپه‌یه، کێشه‌کانی گه‌ره‌و تونده، به‌ناسانی ناتوانی‌ری خۆتی لی‌ بیاری‌زی⁵.

برگه‌ی شه‌هه‌م: هه‌یه‌کانی پێش‌خستی چا‌و داگرتنی پیا‌وان پێش‌ نا‌هرمان

1- گه‌ر ته‌ماشای جوله‌ی سه‌پێرم بکه‌ین کاتی سه‌رکه‌وتنی بۆ گه‌یشتن به‌ هه‌یلکه، ده‌بینین زۆر ته‌ماشای ئه‌ولا ده‌کات، به‌لام هه‌یلکه‌ کاتی هاتنه‌ خواره‌وه‌ی زۆر هه‌یمانه‌و شه‌رمانه‌یه. ئه‌و سه‌پێرمه‌ی نیشانه‌ی نێرینه‌یه به‌هه‌یزترو خه‌راتره‌ له‌و سه‌پێرمه‌ی نیشانه‌ی مێینه‌ی هه‌لگرتوه‌.

2- کو‌بان وه‌لامی بزوتنه‌ره‌کانی دیتن و دیه‌نه‌کان زیاتر ده‌ده‌نه‌وه‌ له‌ کچان. واته‌ کاریگه‌ری دیتن له‌سه‌ر کو‌بان به‌هه‌یز تره، وه‌ک بینینی وینه‌ و فلیمه‌کان. کچان

1- البستي، ابن حبان، صحيح ابن حبان، 267/10. و أبو يعلى الموصلي، للرقم: 6425، 309/11. والطبراني، المعجم الكبير، 152/10.

2- علي بن أبي طالب الهاشمي القرشي: چواره‌مین جێنشین‌ه‌کانه، گو‌پی سامی پیغه‌مبه‌ری خولایه علیه‌السلام، په‌کێکه‌ له‌وانی مۆرده‌ی به‌هه‌شتی وه‌رگرتوه‌ له‌ موبه‌دا، له‌ هه‌موو غه‌زوه‌کان به‌شداری کردیوه‌، قه‌لای خه‌یه‌ری هه‌تج کرد، خه‌لافه‌تی پێدرا دوا‌ی شه‌هید کردنی نیامی عوسمان، عه‌بدولاره‌حمانی گو‌پی مه‌لجهم شه‌هیدی کرد له‌ سالی 40 ی گو‌چی، له‌ هه‌موو هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌ر زاناتو خوێنده‌وار تر بوو. ابن کثیر، البدایه، 324/7.

3- المستدرک عل الصحیحین، الحاكم، 212/2. ومسنن الترمذی، 101/5. وسنن أبي داود، کتاب: للباس، باب: ما یؤمر به من غرض البصر 246/2.

4- محمود بن عمر جاز الله الزمخشري: پێشه‌وا بووه‌ له‌ زمان و په‌لاغه، کتابی زلای داناوه، ته‌فسیری قورئانی هه‌یه‌ به‌ناوی (الکشاف)، له‌ سالی 497 له‌ دایک بووه‌و له‌ سالی 537 گو‌چی دوا‌یی کردیوه‌. السیوطي، بغية الوعاظ، 279/2.

5 - الزمخشري، الکشاف عن حقائق التنزيل و عیون الا‌قاویل، 61/3.

وه لامي بزوينه ره کاني د هنگ زياتر دده نه وه له کوپان.¹ هر بڼه پټغه مېرۍ خواښه وه ده غه ې کړې وه که واکاښه وه، باسي ټاڼه ټيکي تر بکات لای هاوسه رکه ې. له ټيبن مه مسعوده وه ښه ده گټنه وه، که پټغه مېرۍ خواښه وه رمويه ټي: ((نايبت هيچ ټاڼه ټيک باسي ټاڼه ټيکي تر بکا لای هاوسه رکه ې، چونکه هر وک نه وېه، که ته ماشاي بکات)). ((لا تبأثر المرأة المرأة حتى تصفها لزوجها كأنه ينظر إليها)).²

نه و دله ټام وچيز ودره گرۍ به چيرۍ ګي جينسي، نه و چيرۍ که به هڅي شفره ټايه ته وه ده گاته ده ماخ، له وټشه وه وک وټنه ټاښه پيشاني ددهات، به ټايه ټي لای پياو.

3- چونکه کاري پياو زړه ټي کات له دهره وه ټاڼه وېه، بڼه چاري به ټاڼه ټي بېگانه زياتر ده که وټ.

4- (خواي گوره سيفه ټي چوونه پټش وده ست پټشخه ټي له ټاره زو، کار جينسي داو ته نيرينه ټاڼه ميزاد وگيانداراني تر، به لام مټينه ټايه ته مندي خڅي وه لانان ولادان وده سته راگرتنه (الاحتجاز). نه و جوړه غريزه يه ش خواي گوره خولقاندويه ټي له ناو گشت گيانله به ران بڼ به رده مي ومانه وه ټوړه کانيان.³

چاو داگرتن له لايه ن پياو وه په وشته کي دهره وټه، هه نگاوټکه بڼ دان به خو داگرتن تاو هکو نه پوانټه جواني و پاژاوه ټي که ساني تر. چاو داگرتن به ستنې په نجره ټي کراوه و فیتنه و توش بون به سه پټچيه، هه وټکيشه بڼ نانه وه ټي به ريه ست له به رده م شه هوي جينسي تاو هکو نه و ټه هري وټنه ټي هه نگوين بڼ پاژاوه ته وه نه گاته ناو دل وټشکي، نه وانيش بېکه نه به فرمان بڼ ماسولکه کان بڼ

1 — Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 124, 138, 404.

2 — البخاري: باب: كراهية مباشر المرأة المرأة، الرقم: 338/9، 4942.

الطبراني، أبو القاسم، المعجم الأوسط، الرقم: 4156، 266/4.

3 — عباس عقاد، المرأة في القرآن الكريم، ص 35.

جولانده و يان و چوون بهر و نامانجه كه، نه مهش به گۆپىنى خه يال و نه ندیشه بۆ واقع و راسته قينه .

پاراستنى فهرج بهر مه يكي سروشنى چاو داگرتنه . يه كه م ههنگاوى زال بوونه به سهر ئيراده، ماناي هوشيارى چاوديريه، سهره تاي كۆنترۆلى ئاره زووه كانه . هه ربؤيه خواي گه وده له يه ك نايه تدا كۆي كرديو نه ته وه ههروهك (هوكارو نه نجام)، دوو ههنگاوى دواي يهك، له ههردوو جيهانى ويژدان و جيهانى واقيعدا . ههردووكيان زۆر نزيك به يه كن به ئاسانى ليك جيا ناكرتنه وه . ﴿قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَرِهِمْ وَ يَحْفَظُوْا فُرُوْجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ﴾ النور: 30.

ههچ ياسا يه كه نيه بتوانى ئاده ميزاد محاسه به بگات له سهر ته ماشا كردن و سزاي بدات . چونكه ههچ نه فسيك چاوديريكى به سهر وه نيه، ته نها نه فسى موقفى موسلمان نه بى، كه ههردهم په يوه سته به خوايه ي كه چاو ناييبنى، به لام نه وه هه موو چاوه كان ده بىنى، هه ره ئويش به به زه يى و داناو زانا و پسپۆره (نه و يش زاتى پاكي خواي به ناگا و زانايه) .

فهرج و عه وده ت راستى زى ناي چاو ده سه لميئى يان به درۆي ده خاته وه، ههروهك پيغه مبه ر عليه السلام هه رمويه تى، هه ربؤيه ئيسلام نه و پيگانه ده گريت كه به ره و ئاراسته ي زينا ده پوات ههروهك كارتي خۆپاراستن هه نديك له و پيگايانه ش نه مانه ن: أ- تيكه لاوى په سه ند نه كرديو، مانه وه ي ئن و پياوى به ته نها له يه ك شوين حه رام كرديو . نه م دوو باب ته ش به دريژى باس ده كه ين .

ب- خۆجوان كردن و پازاندنه وه ش مه رجى تاييه تى بۆ داناوه . ههروهك به دريژى باس مان كرد .

ج- هاندانى نه و گه نجانە ي كه توانايان هه يه، ژيانى هاوسه رى زو و پيگ به يئن . شه ريعه تى ئيسلام هانى زو و پيگ به يئن ان ژيانى هاوسه رى داوه، هه موو چۆره كانى په يوه ندى جيئسى نا شه رعى حه رام كرديو، ههروهك ئيبن عمر ده لى: ئيمه كۆمه له گه نجيك بووين له گه ل پيغه مبه رى خوا و عليه السلام هه چمان نه بوو، پيى

فهرموون: ((نهی گه نجان نه ووی که توانای هه په با ژيانی هاوسه ری پټک بهیټی، چونکه پارټزاوره بڼ چار، پارټزوری فهرجه. نه ووی بوی ناکریت با به پښو بیت، پښو که وه که به به ست و پارټزوره)). ((یا معشر الشباب، من استطاع منکم الباءة فلیتزج، فإنه اغض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فإنه له وجاء)).¹

خوای گه وده ده فهرمووی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾
الروم: 21. هاوسه ری تی هیتنی نارامی جه ستیی و ده رو نیه، هاوسه نگي ژيانه، ناسو وده بییه بڼ هه ردو په گز وه که یه، هوکاری مانه ووی جوړی شاده میزاده، چونه پیشه ووی په وپه ووی ژيانه.

هاوسه ری تی شهرعی چاکترین و باشتیرین و سرکه و توو ترین هوکاری تیرکردنی ناره زووی جینسیه، هیتنی ده رو نی په شوکاوه، ناسو وده بی نه فسه له ململانی، داگرتن و دووړ خستنه ووی چاوه له هه رام، سوزو به زه بی و خوشه ویستی هه بویه خوا حه لالی کردووه.²

لیکولینه ووه پزشکیه کان ده ریان خستووه که و او شو نافرمانه ی بی هاوسه رن، زوړه ریان توووشی جوړه ها نه خوشی ده بن، وه که: خه موکی (الکأبة)، خه و زپان، هه ستی ته نیایی، شیرپه نه ی هیلکه دان و مه مک... هتد. نه مانه و بیجگه له ژيانه کی پر مهینه تی به مانه و ریان له ناو خه لکانیک که به سووک ته ماشایان ده که ن، به تاپیه تی گه له خواترس نه بن. هه رو هه باری ده رو نیان هاوسه نگ نیه، زیاتر تووړه ن و ده مارگی ریان زوړه، له ژيانی لاسه نگي ده رو نی دا ده ژین.

1- البخاري: 70- النکاح باب: 3 حديث: 4779، 5/1950. مسلم: 16- النکاح باب: حديث: 1-1422، 3/1422. سنن أبي داود: كتاب النکاح باب: للتحريض على النکاح، حديث: 2046، 2/219.

2 - سيد سابق، فقه السنة، 13/2. ابن قيم الجوزية، زاد المعاد، 4/232.

د- ٹوہی توانای نیہ ژانی هاوسہری پیک بهینّی با به پښوو بیت، پښووہ کہ وەک بەر بہست و پاریزہرہ.

پښو گرتن کہ بریتبہ لہ گرتنہوہی خواردن و خواردنہوہ بق ماوہی یەک پښ، کہ تیایدا ھەموو ٹو ووزہ زیادہی ناو لەش خەرج دەرکرت و بەکار دەرہینرّی، بە ھۆبہوہ کرداری زیندەچالاکئی و پښنی ھۆرمونەکان کەم دەرہیتبہوہ. واتە پښگاہ کی تەندروستی دروست و تەواوہ بق داگرتنی پښہی ھۆرمونی نیرینە تیسستوستیرون لہ گەل وەرگرتنی پاداشتی پښووہکە. ئەگەر پښہی ٹو ھۆرمونہ بەرز بوو، ٹووا ناراستی ٹو کەسە بەرہو توندو تیژی و درزیایەتی دەرہات لہ پەبوەندی جینسی و ھەلسوگەوتی کۆمەلایەتی و کارو کاسبی.¹

ھەر وەک ئیبن قەیم دەلی: پښوو تەندروستی دل و ئەندامەکان دەرپاریزئی، بۆی دەرگەرپنیتبہوہ ھەموو ٹو و ئەوشتانہی کہ شەھوہوہ ئارەزووہ جیاجیاکان لیتی سەندوون بەدریژی سالی. باشترین ھاوپی و یاریدەدەر ھاوکارە بق بەردەوام بوون لہ سەر خوا پەرستی. ھەر وەک خوائ گەورە فەرموویەتی: ﴿كَيْبَ عَلَيْكُمْ الصِّيَامُ كَمَا كَيْبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا كُنْتُمْ تَتَّقُونَ﴾ البقرة: 183

ھەر وەھا دەلی: ئەگەر یەکتە شەھوہ پالە پەستوی خستە سەر یەکتەکتان و خەریک بوو خۆی بەدەستەوہ بدات، با بە زووترین کات پشست بە پښووہوہ ببەستی،² ھەر وەک سەرورمان فەرموویەتی: (پښوو پاریزہرە) ((الصيام جنّة)).³

ھەموو مێشکیکی دروست، ھەموو فیترە یەکی پاست، ھەموو دلکی ژەنگ نەگرتو دەرزانئی پښوو لہ بەرژەوہندی خەلکە، ناراستی بەرہو چاکە یە، پاریزہری نەخۆشیە، کۆنترولی ئارەزووہکانە، بەر بہست لہ بەردەم گوناھو تاوانە.

1- القذافي، علم النفس في الإسلام، ص 91. والقصاب، للفرق بين الذكر والأنثى، ص 97.

2- ابن قيم الجوزية، زاد المعاد، 80/4.

3- البخاري: 30- كتاب الصوم باب: فضل الصوم الرقم: 1894، 134/4. عن أبي هريرة.

هـ- ئيسلام دانانى هر بهر بهر بهر سټيک له پيش ژن هټان به په سهند نازانى، وه ک زږدى ماره يى، نه هټى شتى گه پانه وهى هاوسه رهاکان بڼ لای په کترى کاتى لىک زویر بوون... هتد.

و- دانانى توندترین سزا له سهر تاوانى زینا، بوختان هه لېبه ستان بڼ شافره تى داوین پاک به بې به لگى دروست. هه روه ک خواى گه وره ده فهرمووى: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَازِمًا بِأَرْبَعٍ مُّشَافَّةٍ فَعَلِدُوا رُشْدَنَ جَلْدَةٍ وَلَا يَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4.

خواى گه وره ده فهرمووى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَاضِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ النور: 23.

خواى گه وره له بهر گرنگى بابته بوختان هه لېبه ستان سى سزای داناوه، په که م: سزايه کى جه سته يى، که بریتیه له ليدانى هه شتا دار، دوهم: سزايه کى نه ده بې بریتیه له وهى که له مه ودوا قسه کانى سهنگى نابى له ناو کومه لگه و متعانه ناکړى به گوته کانى، سټیه م: سزايه کى ثابتي په که به لادراو له ثابن ده ژميردرى، نه فهرته دوناو پږى دوايى ده کریت، له به زه يى خوا بې به ش ده بیت. نو هه موو سزايه ش بڼ نه وه په هېچ که سټيک نه توانیت به ناپه واهه ياو شاپووى شافره تى موسلمان له که دار بکات، پشيوى وکټشه بخاته ناو کومه لگى نيمانداران، له هه مووى گرنگتر نه وه په مانای پږگرتنى شه ريعه تى ئيسلامه له شافره ت به گشتى و پاريزگارى کردن له شاپووى به تاييه تى، چونکه واپزانم پيريز ترين سه رمایه لای هه ر دوو په که ز بریتیه له که ياو شاپووى ناوبانگ (السمعة)، گر له که دار کرا، لابردي شو له که په واثاسان نيه.

نهی خوشکاني به ريز سه رنجى پږنى ئيسلام بڼ شافره ت وگرنگى دانى ئيسلام به کټشه کانى شافره تان بدن، ده بينين که و شه ريعه تى ئيسلام بڼ په کلا کردنه وهى زږدیه ي کټشه کانى ناو دادگا و قه زاوه ت ته نها دوو شاهيدى ويستووه، به لام بڼ په کلا کردنه وهى پووداوى زینا چوار شاهيدى داوا کړدووه، گر نه وه که سى نه و

بوختانه‌ی کردوه چوار شامید ناماده نه کات نه‌وا هه‌شتا جه‌لده‌ی لیده‌دریت، له‌گه‌ل نه‌وسزایانه‌ی ترکه له سه‌روه باسمان کرد. هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ر نه‌و کرداره ناشینه‌ی به به‌کیت له‌حه‌وت گونا‌مه گه‌وره‌کان ژماربووه، پزیه‌ندی دووه‌می وه‌رگرتووه پاش هاویه‌شی په‌یدا کردن بق‌خوا. نه‌بو هه‌وره‌یره عليه السلام ده‌گیرته‌وه بۆمان له پیغه‌مبه‌ری خوا عليه السلام: ((دوره بکه‌ونه‌وه له‌حه‌وت تاوانی گه‌وره، گوتمان چین نه‌مانه نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا نه‌رمووی: دانانی هاویه‌ش بق‌خوا، بوختان هه‌لبه‌ستان بق‌ئافره‌تی موسلمانن بئ ناگا...)) ((اجتنبوا السبع الموبقات قيل وما هن يا رسول الله؟ قال: "الإشراك بالله... ووقف المحصنات الغافلات المؤمنات"))¹.

ز- نه‌ترسان له برسیه‌تی به‌هۆی بوونی منداڵ:

خوای گه‌وره ده‌فرمووی: ﴿وَلَا تَقُولُوا أَوْلَدَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ الأنعام: 151. ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْمًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ الإسراء: 31.

عه‌ره‌به‌کانن سه‌رده‌می جاهیلی پیش ئیسلام، گه‌ر منداڵیکی مینه‌یان بوایه، نه‌وا زینه‌ده به‌چالان ده‌کرد له ترسی برسیه‌تی، له‌ترسی که‌وتنه ده‌ستی دوژمن و به‌ندایه‌تی، به‌لام په‌روه‌ردگار فره‌مانی ئاسوده‌یی بئ به‌خشین، فره‌مووی گه‌ر ئیوه له باری برسی و نه‌بوونی بوون و منداڵیکی مینه‌تان بوو، نه‌وا ئیمه‌ بژۆی ئیوه و نه‌وانیش ده‌ده‌ین. نه‌گه‌ر ئیوه له‌باریکی ئابووری ئاسایی دابوون و، منداڵیکی مینه‌تان بوو، نه‌وا به‌هۆی هاتنی نه‌وانه‌وه مه‌ترسن له‌تووش بوون به‌ برسیه‌تی، ئیمه‌ بژۆی نه‌وان و ئیوه‌ش ده‌ده‌ین.

به‌رامبه‌ر نه‌و شتانه‌ی باسمان کرد، ده‌بیت ئافره‌تیش په‌چاوی فره‌مانه‌کانی خوا بکات له‌وه‌ی نه‌چیته ده‌روه به‌ شیوه‌یه‌کی وا پازاوه که ببیته‌ هۆکاری چاو بازی و فیتنه‌ بق‌گه‌نجان، ته‌ماشای ئه‌م لاو نه‌ولا نه‌کات به‌ چاویکی برسی و ئاراسته‌داری

شه هوانی، جوانیه شاراره کانی خوی دهرنه خات، جا چ جوانی جه سته یی بیت، یان پازاوه یی به خشل وزیر بیت، چونکه خوی گه وره هه مان شه و فرمانه یی که بق پیایوانی ناریدوه، به هه مان شیوه بق نه وانیشی ناریدوه له و دوو نایه تی به که له دوی یسه. ﴿وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ یَقْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَیَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا یُبْدِیْنَ زِیْنَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَیَصْرِفْنَ یُحْشِرْنَ عَلَیْ جُوبِہِنَّ﴾ النور: 31.

برگهی هدوته م: ته ماشا کردنی ئافرهت بو پیای بیگانه

هه روه ک باسما ن کرد که وادل به بینینی جوانیه کان خوش ده بی، جا چ له لایه ن نیرینه بیت، یان میتینه. ئافره تیش له ناخی دلوه مه یل وشاره زوی به لای پیایوانی ده پوات، به ته ماشا کردن ئاره زوی ده بزوی، هه ر بویه خوی گه وره فرمانی به ره گزی میتینه ش کردوه که چایوان دابگرن، به لام فیتنه یی ته ماشا کردن حه رام له میتینه زقر که مته له وه ی نیرینه له بهر هه ندی هوکاری فسیق لوی وده رونی و نه خلای.

1- کانی هیلکه له هیلکه دان داده به زئی، شیوه یی زقر جوان و پازاوه یی، به هیمنی و به لارو له نجه ده پوات، به لام هه رگیز ته ماشای نه م لاوئه ولا ناکات هه روه ک له سپیرمدا ده بینین، چونکه کار ده کاته سه ر جوانی و سه نگ و که سایه تیه که یی. واته سیفه تی جوانی، پازاوه یی، حه یاو شه رم، هیمنی وچاو داگرتن له ئافره تان خوږسکه و فیتیه .

2- هه روه ک چۆن له ژبانی ناو سکی دایک سپیرم به دوی هیلکه ده چپت وداوی ده کات وهه ول ده دات ببیته هاویه ش وهاوسه ری ژبانی، به هه مان شیوه خوی گه وره له ژبانی دوتیادا وای داناوه پیای داوی ئافرهت بکات، تاوه کو ئافرهت هه ر له سه ر سه نگ و جوانی حه یاو شه رمی خوی به میتی. شه و زانسته پزیشکیانه به پاستی پیزی نیسلام بق ئافرهت و به رز نر خاندنی ئافره تمان بق دیاری ده خات، به لام به داخوه زقر به یی ئافره تان خویان شه و خه لاته خوا بیه یان ناویت، له جباتی سوپاس

گوزاری، کوفری پتہ کن، مہگر ٹوانہی خوی گوردہ بہ زہیسی پنیان ہاتوتہ وہ۔
﴿يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ﴾ النحل: 83

3- پیکھاتہی جہستہی شافرت جوانترو پیکترہ، شیوہ و پوکاری دہرہ وہی
پازاوہ ترہ لہ وہی پیاو، نہ مانہش وا لہ پیاو دہکن زیاتر ٹارہ زوی تہ ماشاکردنی
زیاتر بیت، زیاتر بیر لہ جوانی شافرت بکاتہ وہ۔ پیاو کہ لہ دہرہ ون زڈبہی کات
بق کارکردن و بزوی پیداکردنہ، بویہ بہ دیمہ نیکی پازاوہ و پوشتہی دیار
ناکہ ویت۔ ہرچہ ندہ لہ م سہردہ مہی نیستامان جوری زیان و کارکردن و بزوی پیداکردن
بق تہ کیخوایہ تی و ماندو بوون و ہیلایکی پیوہ دیار نیہ، بویہ خوی گوردہ بق
شافرتانیش چاو داگرتنی دہستور داوہ۔

4- ٹارہ زوی جینسی شافرتیش دہ جولی بہ تہ ماشاکردنی پیاو۔ بہ لام لہ برکہ م
جورنہ تی شافرت وکہم چوونہ پیشی نہ و ہستی بینینہ نا بیتہ بزینہ ریکی
کاریگر لہ ناو دہ ماخ و جولی تہ ری دہ مارہ خانہ کان، تاوہ کو بیتہ بارگہ بہ کی
کارہ بایی بق جولانی ماسولکہ کانی لہش بہ ٹاراستہی ٹامانجہ کہ، نہ و خہ یال
وہندیشہی ہہ بیوہ نا بیتہ واقع وپاستہ قینہ ہر وہ کہ لہ نیرینہ دا دہ بینین۔

5- سروشت و خورسکی لہ گشت شافرتیکدا دورہ پہ ریزی و دورکہ و تہ وہ،
قہ دہ غہ کردن و بہرہ رچ دانوہ زور زہق و ناشکرایہ¹۔

6- شافرتان بہ گشتی زیاتر گرنگی بہ مہ سائلی جوانی، کومہ لایہ تی، شاینی
دہ دہن۔

7- شافرتان بہ گشتی زیاتر پہ چای ٹرکہ شہریہ کان دہکن، وک
پوشتہی و داپوشین و نہ ہانتہ دہرہ وہ۔ ہر ٹوانہ شہ وای کردوہ بیتہ بہرہ ست
لہ بردہ م دروستبوونی کیشہ کومہ لایہ تی و نہ خلاقہ کان²۔

لہ کوتاییدا دہ لیم: تہ ماشاکردنی شافرت بق پیاو بہ پلہی دووہ دیت لہ

1- عباس عقد، المرأة في القرآن، ص 35، والمودودي، لبو الأعلى المودودي، الحجاب، ص 195۔

2- الخشت، محمد عثمان، وليس الذكر كالأنثى، ص 36۔

ترسناکي وکه وتنه ناو گوناڼو تاوانی داهاتوو، گهر وانه بوايه نه واخلای گه وړه حجاب و پوښته یی له سر پیاوړتیا دده نا تاوه کو نافرته تان ته ماشایان نه کهن، والله اعلم .

پای زانایانی نیسلام دهریارۍ ته ماشا کردنی نافرته بڼ پیاوی بیگانه:

هه روهك چۆن واجب كړاوه چا و داگرتنی پیاو به رامېر نافرته، به هه مان شیوه بڼ نافرته تانیش. لیره وه باسی پای زانایان ده کهن له و باره په وه:

1- مه زه بهی شافعی:

ده شیت نافرته ته ماشای به دهنی پیاو بکات بیجگه له و به شعی نیوان ناوک و چوک، به مخرجی نه و دی ته ماشا کردنه که به شهوت نه بیت و. سرده مه ی فیتنه یی نه بیت. به لگه شیان نه و فرموده ی عائشه رضی الله عنها: ((عائشه ته ماشای بنده کانی حه به شعی ده کرد، که یاریان ده کرد له مزگه وتی پیغه مېر رضی الله عنها، پیغه مېریش ته ماشای نه و دی ده کرد)) ((إنها نظرت إلى الحبشة يلعبون في المسجد والنبي ﷺ يراها)).¹

2- مه زه بهی حنه فی:

ته ماشای هه مو به دهنی جائزه بیجگه له نیوان ناوک وچوکی، چوک عه وړه ته له مه زه به کایان. سنووری ته ماشا کردنی نافرته بڼ پیاو، هه روهك سنووری ته ماشا کردنی پیاو بڼ پیاو. واته نه و شویتانه پیاو که بڼ پیاو ته ماشا کردنی جائز نه نه وه بڼ نافرته تیش هه روايه.²

3- مه زه بهی مالکی:

نا بیت نافرته له و سنووره زیاتر ته ماشای پیاوی بیگانه بکات، ته نها به قه دهر

1- الرملی، نهاية المحتاج، 191/6. والشربینی، مغنی المحتاج، 17/3.

2- ابن عابدین، رد المحتار علی الدر المختار، 371/6.

نه وه نه بیت که پیاو ده توانی ته ماشای پیاو بکات. ئه ویش بریتیه له دهست وقاچ و ده م وچار، ته ماشا کردنیکی بی شه هوه وئاره زویازی.¹

4- مه زه نهی حه نهی لی:

بۆ ههیه ته نه سئووی سه رووی ناوک و خوار چۆک، به بی شه هوه.

5- لای شافعی و حه نه یه کان:²

چاکتر وایه بۆ ئافره تی گه نچ که چاری داگری له ترسی بزواندن ئاره زوو، به وودانی فیتنه. به لگه شیان شه و فهرمووده یه: ئوم سه له مه ﷺ ده لیت، من و مه یموونه لای پیغه مبه ری خوا ﷺ بووین عبد الله کوپی مه کتوم هاته ژوره وه، له و کاته بوو که ئایه تی پۆشته یی و حجاب دابه زی بوو، پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرمووی خۆتان دور بگرن وداپۆشن، وتمان: ئه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ، ئه ی شه و کویر نه ی؟ فهرمووی: ((خۆ ئیوه کویر نه ی؟ ئه ی شه و نابین؟)). ((احتجبا منه. فقلنا: یا رسول الله: الیس هو اعمی لا یبصرنا ولا یعرفنا؟ فقال النبی: ((أعمیوان أنتما؟ أستمأ تبصرانه؟)).³

6- له بهر پۆشنایی و ته ی زانایان ده گه یه شه و نه نجامه: سنووی ته ماشا کردنی ئافره ت بۆ پیاو، هه ره ک سنووی ته ماشا کردنی پیاو بۆ پیاوه واته بۆ ههیه ته نه سئووی سه رووی ناوک و خوار چۆک، به مه رجی شه و ته ماشا کردنه که بۆ ئاره زویازی نه بی، سه رده می فیتنه ش نه بی.

1- الشرح الكبير للدردير وحاشية الدسوقي، 2/215. وحاشية الصاوي، 1/106. و مواهب الجليل للحطاب، 1/105.

2- الكاساني، بدائع الصانع، 5/122.

3- سنن أبي داود، كتاب: اللباس، باب: وقل للمؤمنات يفضضن من ابصارهن، الحديث: 4112، 4/63.

به ندی دووم: مانه وې ئافره ت له مانه وه، ټيکه لاوی، به ته نهایی ژن و پیاو (قرار المرأة في البيت، قضية الاختلاط والخلوة بالأجنبية).

برگه یی که م: مانای مانه وه (معنی القرار)

مانه وه له شوینتیک، دابه زین ونیشته جی بوون. که گووترا فلان که س ماوه: مانای ئاسوده و ونیشته جی بوو. هه روه ها به مانای سه نگینی به هه یایی دیت (الوقار).¹

مانای (البرج): هه موو شتیکی به رز و دیار. کاتی به مناره کان و ته لاره کان ده لئین (البرج) چونکه به رز و دیارن. بق ئافره تان به مانای دیارخستنی جوانی و پازاوه یی دیت. به مانای دهرکه وتنی ئافره ت بق بزواندنې ئاره زوی پیاو دیت. هه روه ها به مانای پویشتنی به لاروله نجه، به رز پوانین، قه شه نگي دیت.²

سه ید سابق ده لئیت: له بنچینه وه به مانای هاتنه دهره وه له کۆشک و ته لار دیت، له دوايي به کار هینرا بق هاتنه دهره وه ی ئافره ت له چوارچینه ی پوشته یی و هه یاو شهرم، دهرخستنی جوانی و پازاوه یی بق خه لکی بیگانه.³

مال بریتیه له شوینتی سه ره کی ونیشته جی بوونی ئافره ت، شوینتی بنچینه ی ژیا نی ئافره ته بق په روه رده کردنی نه وه کانی دوا پوژ کۆشکراو به په روه رده یه کی راست و دروست، له ژیر چاودیری دایک، له ئامیزی پر سۆزو به زه یی، که ش و هه وایه کی له بار بق که شه ی می شک و ئارامی دهرن و نه شونما یی جه سته یی. هه ر کاتی مندال به رده وام لای دایکی بوو شه و شیری که رم و ئاماده ی هه یه به بپرو نه اندازه ی پویشتی خوی، له ئامیز گرتنی سه رچاوه ی ئاسوده یی و کامه رانی منداله که یه، نزیک بوونه و یه کی و پیکه وه نووسانی جه سته یی و ده رونه یه، که نقد

1- این منظور، لسان العرب، 99/11.

2- این منظور، لسان العرب، 359/1.

3- سید سابق، فقه السنة، 209/2.

پتویسته بق دوا بقژی منداله که . (به درژی باسی سووده کانی شیر پیدانی سروشتی کراوه بقداک وبق منداله که ی له کتیبی - تنهنا بق نافره تان) دانه .

بق پاراستنی کومه لکه له کیشی په روه رده ی مندان وتیکه لاری بی سنوور، نیسلام بهرنامه یه کی تایبه تی داناوه ده رباره ی چۆنیه تی به پتوه چوونی ژیا نی نافره ت له ناو مال وله دهره وه ی مال واته ناو کومه لکه . خوی گوره ده فره رموی: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ الأحزاب: 33.

نیامی نیین کثیر له تهفسیری نه و تایه ته ده لی: واته مال بکه نه شوینی به رده وامتان، تیایدا مه چوونه دهره وه مه گه ر بقکاری پتویستی وه چوونه مزگوت، جیبه جی کردنی پتویستی کانیان نه بی. موجه د ده لی¹: نه گه ر چوه دهره وه بق نه وه ی له نیوان پیاوان بروت، نه وه ته بروج. قه تاده ده لی: نه گه ر له مال چوونه دهره وه به لاروله تچه، به نازو وده لال پښشتن، نه وه به ته بروج، هر نه وه شه خوی گوره قه ده غی کردوه. مقاتل کوپی حیان² ده لیث: نه گه ر سه رپښه گه ی به جوانی توند نه کردو مل و ملوانکه ی دهرکه وت، نه وه ته بروجی نه فامانی پتیشینه کانه.³

1- المجاهد: موجه کوپی چه ر، نه و حجاج المکی الأسود. شخی خوینه ران ومو هسره کان به وه، زقد فره رموده ی له نیین عباس ده گپرتنه وه، هر له وفیره فیه ر و تهفسیر به وه، هره ها زقد زاننیشی له نه و هره یوه عایشه وه رگرتوه، سان 100 کوچی دوی کردوه. الذهبی، سیر اعلام النبلاء، 449/4.

2- مقاتل بن حیان بن روال نور. پشه ولو زلناو موه بیث، خاوه نی فره رموده ی زقد، چاکه خوازو زاهد بو، چوه کابول خه لکیکی زقد له سه ر ده سنی موسولمان بوون. سالی 150 کوچی دوی کرد. الذهبی، اعلام النبلاء، 340/6.

3- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 2805/6 وما بعدها. تفنخ: به نازو ده لال.

برگهی دوم: مانده نه مال و فیترت

لیکړه ده مه ویت هندی خالی زانستی پزشکی وده وونی بهمه هوو بو
سه لماندنې نه وهی کهوا مال باشتړین وگوداوترین شوینی کاری نافرته .

1- توانستی شوین دیاری کردن (القدرة المکانیة)¹ له نافرەتان له هەردیو لای دەماخدا بلۆبۆتەو بەبێ پێکڤستن، بەلام له پیاوان یەک پارچە و کۆیە، لەیەک لای دەماخەوێ. هەربۆیە کچان ناستی ئەنجامدانی یاریی تۆپی پێ و تۆپی تینس و یاریەکانی تریان زۆرکە مەترە لە کۆبان. لەبەرئەو هۆیەشە زانیایان دەلێن توانای ئاھەرت بۆ کارکردن لە شویتەکی تەسک، وەک مالت یا شترە لە کارکردنی لە شویتەکی فراوانی بەریلاو. هۆکاری ئەوەش دەگەرێتەو بە هۆرمۆنەکانی جینسی، بەلام جۆنەتی کاریگەری ئەو هۆرمۆنانە تاوەکو ئیستاتەنە دۆزێتەو.²

2- کورپەى ئادەمىزاد جىياوازى نۆزى ھەيە لەگەن گىيازلەبەرانى تر لە بوارى پەرورەدەکردن. دەبينىن کورپەى ئادەمىزاد کاتىكى نۆزى چاودىرەكى توند ومانو بوونەكى نۆزى دەووت، دەگاتە زياتر لە دوو سال، تاوھەکو بتوانى پتويستىه ژيانىيەکانى خۆى جىبەجى بکات وەك خواردن و نوستن و يەرگرى کردن. سى سالى يەكەمى ژيانى کورپەى ئادەمىزاد نۆزى ناسکە و ھەستيارە، بەبى بوونى دايكى ھەرگىز ناتوانى ژيانىكى ئاسوودە و بەختە وەر بباتە سەر، گەر نەمرىت ئەوا توشى چەندە ھا کيشەى دەرونى و ھەستىي دەبىت لە داھاتوودا. ئاماژەمان بە بابەتى دايکايەتى کرد لە بەشى سى يەم لە بەرگى يەكەم.³ ئەگەر مندال لەو تەمەنە لە نامىزى دايكى ولە ژنر سەررەشتى باوکی گەشەى کرد ئەوا يەوھەندىكى توندى

1- القدرة المكانية: يرتبط له تواناي ثالوث بل دياركودني شونين، شونين شه وکل وپه لانه له دده وپوهی ثالوث له شونینکی سی لاپهني، تواناي ثالوث له سر پیکوه به ستانی هکاره گانی بینین له ناو شه شونین سی لاپه نه.

عبد اللطيف ياسين، للفروق، ص 169-170.

2- القصاب، عبد اللطيف ياسين، للفروق بين الذكر والأنثى، ص 170.

3- به رنگی په کام / به شی سینیه م.

سۆزو به زه یی، پزگرتن، په یوه ندى دل وگيانى دروست ده بېت له نټوان نه و منډاله و دايك وياوكى، له گه ل دروست بوونى مافى هه ريه كيان به رامبه ر نه وى تر يان.

2- ووزه ى نافرته ووزه يه كى شاراوه يه، بواړى كارى نه و ووزه يه ناوه كيه، تواناى نه و ووزه يه ش به كاردېت بى دروستكردن وشټوه كارى. هه روه ك له هټلكه ى ميننه بينيمان، كه وا دواى پيتن، هه مو ووزه ى نه و خانه نوئ يه له هټلكه ودرده گيريت بى ماوه ى چنه د پوژنك، تاوه كو هټلكه خوى به ديوارى منډالډانه وه هه لده واسى كه ده گاته 8-10 پوژ. پاش نه و ماوه يه ش هه ر دايكه به خواردن و خوينى خوى بژنوى كورپه له دابن ده كات.

3- نه گه ر به ووردى سه رنجى ژيانى منډالتيكى ميننه بده ين، ده بينن هه ر له و ته مه نه ناره زوى به لاي دروست كردنى خانويه كى بچوك ده چټت، هه نديك كه ل و په لى ناو مالى تيايدا كو بگاته وه. سه ير ده گه ين زور به نيخلاص و دلسوزيه وه پاريزگارى ده كات هه ر واده زانئ پاستيه، گه ر هه ولى نه وه بدرت نه و ماله ى تيك بدرت زور به په روزه وه به رگرى ده كات. درټزى نه و بابه ته له به شى سټيهم / به رگى په كه مه.¹

هه ر بڼه پټويسته په كه مين كارى نافرته په روه رده ى منډال بټت، پټش نه وه ى بير له هه ر شتيكى تر بگاته وه، هه رچهنده نه و كار ه بى به ده ست هټناني داهاتيكي نابوړى، فټربوونى زانبارى، سووډيكي كومه لايه ى بټت، چونكه په روه رده ى نه وه ى دوا پوژ زور گرنگتره له سووډيكي كاتى تاكى، مه گه ر بى پټويستيه كى زور گرنك بټت، وه ك په يوه ست به مان ونه مانى خيزاننك يان كومه لگه يه ك.

برگړی سینه: ټيکه لاری (الاختلاط)

له عمره کچې عبد الرحمن ده گټنه وه¹، که عاشقه څخه فرموده وي: ((پټه مېری خوا ﷺ نوښی به یانی ده کرد، کاتې نافرته کان ده هاتنه دهره وه داپوشرا بوون به چاروگه که پانه وه، له بهر تاریکی به پانیش هر نه ده ناسرانه وه)) ((إن رسول الله ﷺ ليصلي الصبح، فينصرف النساء متلفعات* بمروطهن، ما يعرفن من الغلس²)).³

زهری ده لې نوم سه له مخه څخه پټی پاگه یاندم: ((کاتې پټه مېری خوا نوښی ته واکړد، نافرته کان زووه له ده ستان وده پوښتن، به لام پټه مېره وﷺ هاوه لانی ماوه یک ده مانه وه، کاتې پټه مېره وﷺ ه لسا، نه وکات نه وانیش ه له ده ستان)). ((أن النساء في عهد رسول الله ﷺ كن إذا سلمن من المكتوبة قمن، وثبت رسول الله ﷺ ومن صلى من الرجال ما شاء، فإذا قام رسول الله ﷺ قام الرجال)).⁴ نوم سه له مخه څخه ده لیت: نه وه بق نه وه بووه تاوه کو نافرته کان بېلن و، هیچ که سټک له پیاوه کان پټیان نه گات. ((نری - والله أعلم - إن ذلك كان لكي ينصرف النساء، قبل أن يدركن أحداً من الرجال)).⁵

نه وه موو ناگاداریه یو نه وه په ټيکه لاری دوست نه بیت، چونکه هر له ټيکه لاریه مه وعدی مانه وهی ته نه پای داده نړیت، هر له ته نه پای شه وه شه پتان به هوی هژکاره پاژوه جړواو جړه کانی خراپه کاریه کان ساز ده کات، هانی ناره زووه خوږسکه کان ده دات بق بوون به کرداری به رجه سته وک زیناو فاحشه. هر له و کومه لگانه ی که ټيکه لاری نږده ده پېښ زیناو مندالی ناشه رمی وکټشه کانی نری

1- عمرة بنت عبد الرحمن بن أسعد بن زرارة البخاري: شا ژنی نافرته شانی تاپه کانه، شاره زانی نږدی له فیهو حېث مې بوو، څه لکې مېښه، فرموده ی نږدی له عاشقه ودرگتووه الزکلی، الأعلام، 72/5. وکحالة، أعلام النساء، 1086/2. * المتلفعات: داپوشرا. هر شټيکه که نافرته خزی پټ ده پوښت. الفیروز آبادی، قاموس المحيط: 983

2- الغلس: تاریکی کوتای شه. ابن الأثير، نهاية غريب الأثر، 377/3.

3- البخاري 16 - صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 829، 296/1.

4- البخاري 16 - صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 828، 296/1.

5- المصدر نفسه، الحديث: 832، 296/1.

کو مہ لایہ تی زقر بلاوہ۔ نوہش راستی فرمودہ ی پیغمبرمان بؤ دیاری دہخات۔
 لہ نیامی عومر ؓ دہ گپنہ وہ دہ لیت: پیغمبر ی خوا ؓ دہ فرموی: ((ہر
 پیاوٹک بہ تہ نہایی ماوہ لہ گہل ژنیک نہ و سیتیہ میان شہیتانہ)) ((الا ولا یخلون
 رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان))¹ لہ نیین عہ باسہ وہ ؓ دہ گپنہ وہ، پیغمبر ی
 خوا ؓ فرموی تی: ((نابیت پیاوٹک وژنیک بہ تہ نہا بمیننہ وہ مگر یہ کی
 مہ حرہ میان لہ گہ لدایی)) ((لا یخلون أحدکم بامرأة إلا مع ذي محرم))²
 لہ عہ قہ بی کوپی عامر ؓ دہ گپنہ وہ³، پیغمبر ی خوا ؓ فرموی تی:
 ((زقر ناگاداری تیکہ لاوی ژنان بن)) یہ کیک لہ پیاوٹی نہ نساریہ کان وٹی نہ ی
 پیغمبر ی خوا ؓ: دہ رباری مالہ خہ زوران؟ فرموی: ((خہ زوران مردنہ))
 ((ایکم والدخول علی النساء))۔ فقال رجل من الأنصار یا رسول الله: أفرأیت
 الحموی؟ قال: ((الحموی الموت))⁴۔ واتہ تیکہ لاوی ژن و پیاو ہر چہ نہ خزم ونزکی
 یہ کتری بن ہر ناشہ رع ی وقہ دہ غیہ، زقر جاریش ترسانا کترہ، چونکہ بہ ہوی نہ و
 نزکیہ وہ زیاتر تیکہ لاو دہ بن، ہر بؤیہ پیغمبر ی خوا بہ مردن ناوی بردوہ۔

بہ م شتوہ یہ نیسلام دہ روازہ کانی تیکہ لاوی نیوان ژن و پیای داخستوہ،
 ہر چہ نہ نزکی یہ کتری بن، چونکہ فیتنہ ی تیکہ لاوی بؤ کو مہ لگہ گہ و رتہ لہ
 خزمایہ تی۔ خوی گہ و رتہ ہندی خزمی نزکی ہہ لاو بردوہ لہ وقہ دہ غہ کردنہ،
 وہ: ہہ مو نہ و کسانہ ی مہ حرہ م لہ پشتوہ (النسب) بیت یان بہ ہوی شیر
 پیدان، ژن ہینان (الصہر)، وہ: باوکی میرو مندالہ کانی، ہر وہا نہ وانہ ی لہ و

1- للطبرانی المعجم الصغير حديث: 245، ص 108 — 109.

2- البخاري 70 — النکاح باب: 110 الحديث: 4935، 2005/5.

3- عقبہ بن عامر بن عمرو الجہنی: ماوہ لیککی بہ ریزہ، فرمودہ ی زقری و دہ رگرتوہ، نیین عہ باس
 و زقری نہ فرمودہ یان لہ و دہ رگرتوہ، شارد زایی زقری ہہ بوہ بہ فرزہ کان، شاعریکی زمان پارلوش بوہ،
 یہ کیک لہ وانہ بوہ قورناتی کو کردنہ وہ، زقری ی چہنگہ کانی یبوہ، نامہ کانی نیامی عومری گہ یانموہ
 کانی فہتہ سہ شق، لہ شہری صفین لہ گہل معاریہ بوہ۔ سالی 47 کوچی دواپی کردوہ۔ ابن حجر،
 الإصابہ، 482/2.

4- البخاري: 70- النکاح باب: 10 الحديث: 2005/5، 4934.

کوہ لایہ تی زقر بلاوہ۔ نووہش پاستی فرمودہ ی پیغہ مہرمان بق دیاری دہخات۔
 له نیامی عومر رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ دہ لیت: پیغہ مہری خوا رضی اللہ عنہ دہ فرموی: ((ہر
 پیاوٹک بہ تہ نہایی ماوہ لہ گہل ژنٹک نہ و سیتیہ میان شہیتانہ)) ((الا ولا یخلون
 رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان))¹ لہ نیہن عہ باسوہ رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ، پیغہ مہری
 خوا رضی اللہ عنہ فرمویہ تی: ((نابیت پیاوٹک وژنٹک بہ تہ نہا بمیننہ وہ مہ گہر یہ کی
 مہ حرہ میان لہ گہ لدابی)) ((لا یخلون أحدکم بامرأة إلا مع ذي محرم))²
 لہ عہ قہ بی کوہی عامر رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ³، پیغہ مہری خوا رضی اللہ عنہ فرمویہ تی:
 ((زقر ناگاداری تیکہ لاوی ژنان بن)) یہ کیک لہ پیاوٹی نہ نساریہ کان ووتی نہی
 پیغہ مہری خوا رضی اللہ عنہ دہ ربارہ ی مالہ خہ زوران؟ فرموی: ((خہ زوران مردنہ))
 ((ایاکم والدخول علی النساء))۔ فقال رجل من الأنصار یا رسول الله: أفرأیت
 الحموی؟ قال: ((الحموی الموت))⁴ واتہ تیکہ لاوی ژن وپیاو مہرچہ ندہ خزم ونزیک
 یہ کتری بن مہر ناشہری وقہ دہ غیہ، زقر جاریش ترسانا کرہ، چونکہ بہ ہوی نہ و
 نزیکہ وہ زیاتر تیکہ لاو دہ بن، مہر بویہ پیغہ مہری خوا بہ مردن ناوی بردوہ۔

بہم شیوہ نیسلام دہ روازہ کانی تیکہ لاوی نیوان ژن و پیاوٹی داخستوہ،
 مہرچہ ندہ نزیکہ یہ کتریش بن، چونکہ فیتنہ ی تیکہ لاوی بق کوہ لگہ گہ وورہ ترہ لہ
 خزمایہ تی۔ خوی گہ وورہ ہندی خزمی نزیکہ مہ لاویردوہ لہ وقہ دہ غہ کردنہ،
 وہک: مہمو نہ وکسانہ ی مہرہ من لہ پشتوہ (النسب) بیت یان بہ ہوی شیر
 پیدان، ژن ہینان (الصہر)، وہک: باوکی میردو مندالہ کانی، مہروہا نہ وانہ ی لہ و

1- الطبرانی المعجم الصغير حديث: 245، ص 108 - 109.

2- البخاري 70 - النکاح باب: 110 الحديث: 4935، 2005/5.

3- عفة بن عمرو الجہنی: ماوہ لیککی بہریزہ، فرمودہ ی زقری وہرگرنوہ، نیہن عہ باس
 و زقری نہ فرمودہ یان لہ وہرگرتوہ، شارہ زلی زقری مہ بوہ بہ فرزہ کان، شاعرزکی زمان پارلویش بوہ،
 بہ کیک لہ ولنہ بوہ قورٹانی کو کردتوہ، زقریہ ی جہنگہ کانی میوہ، نامہ کانی نیامی عومری گہ باندوہ
 کانی فہتمی دیہ شق، لہ شہری صفین لہ گہل معاویہ بوہ۔ سالی 47 کوچی بولی کردوہ۔ ابن حجر،
 الإصابہ، 482/2.

4- البخاري: 70 - النکاح باب: 10 الحديث: 4934، 2005/5.

نایه ته پېرېزه دا ناویان ساتووه: ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْنَ فِيْءِ آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ وَلَا أُمَّهَاتِهِمْ وَلَا أَسْرَافَهُمْ وَلَا يَسَابِغُهُمْ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ﴾ 55.

نه گډر وولاتانی پېرېناوای بڼ باوډې پوونې وټیکه لاوی فساد وېدې پوهوشنی به پېشکه وټن داده نین، به لام نه و پوهوشته ناموځانه لای باوډې پاران ته وای نه زانی و نه قامی به. موسولمانان به درېژایی به که سده که وټونه ته شوین پټی بڼ باوډې پان له و به د پوهوشته، نایا چیان به ده ست هیتا له زانست وژانیاری و پېشکه وټن؟ بیجکه له سه رشپې و خورقوشتن وټوکه رایه تی وواکه وټن وڅه ساره تی ناین وواپړځ.

پېشکه وټن و به زنی کومه لکه به خور دانه پوشتین، ټیکه لاوی، به دوا که وټنی ټاره زووه کانی جینسی نایه ته دی، به لکو پېشکه وټن، پېشکه وټنی و به زنی نه خلاق و پوهوشته، راستنی وراستگویی، ده ست پاکي و نه مانه ته، به خشین وهاوکاریه، خوربه خشین و قوربانی دانه له پېناوی راستنی، یستنی خپروخوڅی وولاته، لادانی ده ستی زالم و زورداره، پشت گرتنی لی قه و ماوانه.

له سالی 1964 سه زکی وولاته به کگرتووه کانی نه مریکا جون که نه دی پایگه یاند: داهاتووی وولاته که مان له مه ترسی دایه، چونکه گنج ولاوه کانمان له ټاره زووه جینسیه کان نوقوم بوونه، نه و لیپرسراوېه تی به له سه شانیه تی ناتوانی به ته وای جیبه جیبی بکات، هر له حوت که س ته نها به کیان ده شیت بکرتنه سه ریازی دلسوز، چونکه نه و ټاره زووه تی تیاېدا نوقوم بوون هم مو لیاقه ی به ده نی وده وونی لی سه ندوونه.¹

له و باره یوه نووسه رنکی نه مریکی کانی سه ردانی بق قاهره ی پایته ختی میسر له سالی 1962، و ته یه کی پېشکه ش کرد، له پېرېژنامه ی کوماری بلوکرایه وه له ژیر ناوینشانی: قه ده غه ی ټیکه لاوی بکن، سه ریبه ستی ټافره ت سنوور دار بکن.

ئو سنووردهی که کۆمه لگهی عهره بی له سه ر ئافره تی که م ته مه نی داناو ه - مه به ستم له خواروی 20 سالیه - ئو سنوور و مه رجان ه چاره سه رتکی به سووده بۆ زۆر نه خۆشی ناو کۆمه لگه، هر بۆیه داواتان لی ده که م که و ده ست به خووپه وش ت و داب و نه ریتی خۆتانه وه بگرن، تیکه لای قه ده غه بکه نه وه و سه ره سته بی سنوور لا به رن، بگه پینه وه سه ر پۆشته یی خۆتان، چونکه ئه وه زۆر باشت و چاکتر و سوودمه تره له به دره وشتی و به ره لای ناو کۆمه لگهی ئه مریکا و ئه وریا. ئو سه ره سته یی تیمه به خشیما ن به کچه گه نجه کا نما ن، وای لی کردن ببن به ده سته ی (جیمس دین)، ده سته ی خوین پشتن و ماده ده بی هۆش که ره کان، ده سته ی فراندنی مندا ل فرۆشتنیان وه ک به نده.¹

دکتۆر عبد اللطیف القصاب ده لی: (پۆلی ئافره ت دایکایه تیه، له بهر بوونی هه ندی سیفات ی تایبه ت، ئافره تان به گشتی ده توانن زۆر به کارامه یی ئه و پۆله ببینن. په ره رده ی مندا ل، چ به واتای په ره رده یی فراوان، چ به به مانای ته سکی ناو خیزان، بریتیه له پیرۆز ترین ئه رک، که ئافره ت ده یکات، هر وایه و هر ئاوا ده مینیتته وه.

له بهر ئه وه ی ئافره ت له توانای زمانی و په وانی ده رپرین، له ناسین و هه سته کردن به و گۆرانه کارینه ی که له ده وری به ری پوویدا وه، پشت به ستان به ریگه کانی وه سفی بۆ ئیدراکی که ل و په ل وه لویست، په چاو کردنی دابه نه ریت و به ها کۆمه لایه تیه کان، له مانه گشتیان پشکه و تووه، بۆیه زانایانی پزیشکی و ده رو ناسی دان به وه داده نین که و ئافره ت به باشت رین شیوه ده توانی کاری په ره رده ی مندا ل جیه جی بکات، چونکه مندا ل له قونا غه کانی یه که می ته مه نی فیزی زمان و داب و نه ریتی ئه و کۆمه لگهی که تیایدا ده ئی و چۆنیه تی هه لسه وکه و ت کردن له گه ل ئه و داب و نه ریت، دروست بوونی بیردۆزه ی وه سف کردنی شته کانی ده وری به ر ده بیت، بۆ فیزی بوونی هه مو ئه و شتانه دایک وه ک سه ره ره شتی کار، چاودیز، په ره رده کار، مامۆستا، باشت رین که سه که نه م کاره بکات، بۆ ئه وه ی ئه و

مندالە بېټه که سایه‌تیه‌کی کۆمه‌لایه‌تی، پۆشنبیری به‌سود له‌ کۆمه‌لگه‌. نه‌وه‌ش گرنگترین و ترسناکترین کاره‌ که ئافره‌ت ده‌یگرته‌ نه‌ستو، زۆر گرنگتر و پیرۆزتره‌ له‌ وکارانه‌ی که پیاو ده‌یکات. لێره‌وه‌ بۆمان دیار ده‌که‌وێت کاری ئافره‌ت کاری بونیادن و دروست کردنه‌.¹

نه‌گه‌ر کاری دایکایه‌تی و په‌روه‌رده‌ی مندالە به‌ ئافره‌ت سپێردرا نه‌وا واتای نه‌وه‌ ناگه‌یه‌نی که‌وا ئافره‌ت وه‌ک به‌ند کراوی لی بێت، هه‌ر له‌مال نه‌چێته‌ ده‌ره‌وه‌.

نه‌گه‌ر میژووی زێڕینی ئیسلام بخوێنینه‌وه‌ ده‌بینین ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ ئافره‌تان به‌شداری چالاکیه‌ جیاجیاکانی کۆمه‌لایه‌تی، پۆشنبیری، په‌روه‌رده‌ و فێرکردن، ته‌ندروستی، سه‌ریازیان کردووه‌، پۆلی کاریگه‌رو به‌رچاویان بینیوه‌، په‌چاوی هه‌موو مه‌رجه‌کانی نه‌و به‌شداری کردنه‌شیان کردووه‌، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا نه‌رکی دایکایه‌تی و په‌روه‌رده‌ی مندالیان به‌جوانترین شێوه‌ جێبه‌جێ کردووه‌، پۆله‌ی وه‌ک: نه‌میره‌کانی مه‌پوانیه‌کان و لۆپه‌یه‌کان و نه‌یوبیه‌کانیشیان پێ گه‌یاندووه‌. بۆ زیاتر زانیاری بپوانه‌ کتابی دانه‌ (المرأة الكردية و دورها في المجتمع الكردي)، که‌ تیایدا ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ ئافره‌تی ناو‌داری کوردی تیا‌یه‌ له‌ بواره‌ جیاجیاکان.

موسڵمانانی سه‌رده‌می په‌یامی خودایی، سه‌رده‌می جێنشینه‌کانی پێغه‌مبه‌ر، سه‌ده‌کانی زێڕینی ئیسلامی گه‌یشتنه‌ به‌رزترین لوتکه‌ی پێشکه‌وتن له‌ بواره‌کانی کۆمه‌لایه‌تی، گه‌شه‌ی فیکری، نه‌خلاق، هه‌روه‌ها به‌پێوه‌ به‌رایه‌تی نیوه‌ی جیهانی‌شیان ده‌کرد، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا زۆر هۆشیاربوون له‌وه‌ی نه‌که‌ونه‌ شوێن نه‌و ئاره‌زوانه‌ی هۆکاری توش بوون به‌ گونا‌هو تاوان، وه‌ک بوود که‌وتنه‌وه‌ له‌ تێکه‌لاوی هه‌رچه‌نده‌ گه‌ر له‌ ناو شوێنی خوا په‌رستی و خوێندنیش بێت.

[1- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق، ص. 254.

بہ نندی سنیہم: حہایا و شہرم (الہیاء)

برگہ ی یہ کہم: مانای حہیا

الہیاء: تہ وہو بہ شیمانی و داپوشینہ، حہیا ہؤبہ یہ کہ لہ نیمان۔
 نیبن نہ نیر دہ لیت: حہیا ہؤبہ یہ کہ لہ نیمان چونکہ نیمان فہرمان بہ چاکہ و
 نہ ہی لہ خراپہ یہ، نگہر بہ ہؤی حہیا وہ نہو دوشتہ ہاتہ دی نہوا بہ شیکہ لہ
 نیمان، نیبن مہ سعود ﷺ دہ گزیتہ وہ کہ پیغہ مہری خوا ﷺ فہرموویہ تی:
 ((نگہر حہیا ناکہیت مہرچی تارہ زوتہ بیک)) ((إِنْ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ
 النَّبِيِّ إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ))¹ واتہ حہیای نہ ماوہ تاوہ کو ببیتہ برہست بق
 نہ نجام نہ دانی کاری خراپہ۔ فہرموودہ کہش ہانی موسلمانان دہ دات کہوا بہ حہیا
 بن، وازہینان لہ حہیای بہ نا پہسند داناوہ۔

حہیا: نہو توانایہ یہ وا دہ کات مرؤف نہ توانیت ہنگاو بنی بق کاری خراپ
 وناشرین۔ کاری ناشرین وفاخشہش نہو کارہ یہ کہ نادمیزاد ہر لہ خورسکہ وہ
 رقی لیتہ تی۔²

برگہ ی دووم: حہیای نافرت

خوای گہورہ باسی حہیای نافرت دہ کات لہ چیرؤکی کچی شعیب پیغہ مہرو
 موسیٰ ﷺ: ﴿لَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاو﴾ القصص: 25.
 نافرتہ تی باوہ پردار ہر لہ خورسکہ وہ شہرم و حہیا دہ کات کاتی لہ گہل پیوای
 بیگانہ گفتوگو دہ کات۔ کاتی بہ رینگہ ریزشتندا ہیچ نازو دہ لال ولارولہ نجہی نیا
 بہ دی نا کرئی، نہو مہ بستہ ی دہ یویت بہ روونی وجوانتریت شیوہ، بہ بی پیچ و
 پہنا، بہ کورترین پستہ دہری دہ بریت، ہر نہوہش لہ نافرتہ تی فیرہ پاک وساغ
 دہوہ شیتہ وہ۔

1- البخاری 78- الألب باب: إذا لم تستحي الرقم: 6120، 642/10.
 و المعجم الأوسط، الطبرانی، 104/5. وسیر أعلام النبلاء، 102/16.
 2- ابن منظور، لسان العرب، 429/3.

له نه یو هورده یږه ﷺ ده گټړنه وه، پټفه مېرې خواﷺ فرمویه تی: ((باوه پر شەست و هەندیک هۆبه یه، هەياش یه کټیکه له و هۆبانه)) ((الإيمان بضع وستون شعبة، والحياء شعبة من الإيمان)).¹

له عیمران کوږی هه سین ﷺ ده گټړنه وه، پټفه مېرې خواﷺ فرمویه تی: ((هەیا هه رده م خیرو چاکه ده هینن)) ((الحياء لا یأتی إلا بخیر)).²

هەیا په وشتیکه مړو له کارې ناشرین دور ده خاته وه، وای لی ده کات مافی هه موو خاوه ن مافیک بدات، هه ر بویه له فرموده ده کی تر دا هاتوه: ((هەیا هه موو چاکه و خیره)) ((الحياء خیر کله))، چونکه هۆکاره بۆ چاکه کارې و به رگریه له خرابه کارې، جا ئه و هەیا یه له جوړی خوږسکی بیت یان به ده ست هینراو. پتویسته ئه و هەیا یه بکار بهینری به ړنگه یه کی زانستیانه وگوندجو له گه ل شەری خوا تاوه کو بیته هۆبه یه ک له نیمان.³

نافرەت هەیا ده کات، چونکه له خەلیقه ته وه ئه و په وشته خوږسکیه ی بۆ دانراوه، به لام ئه وه ی پیاو له ئه ده به وه و هریگرتوه به ویستی خو، بویه به بنه چە ی په وشت داده نری.⁴

نافرەت خووی (پاهاتوه) به هەیا وه گرتوه له هه موو سه رده مه کان، له سه ری به رده وام بووه و به رزی نر خاندوه، ته نها له و کاته دا نه بیت که پیاو ویستویه تی له خشته ی ببا بۆ تابو بردنی بۆ گه یشتنه ئاره زووه کانی.⁵

نافرەت ان به گشتی داوین پاکن، خو یان دورره په ریز ده گرن له ئاره زووه جنسیه کان، هه رچه نده له ناخی ده روڼیه وه ئاره زووی بۆ پیاو ده چیت، به لام خوا ی گوره به دوو به ربه ست و قه لا پاراستوونی، په کیان جهسته یی په بریتیه له په رده ی

1- البخاري: 1- کتاب الإيمان 3- باب: أمور الإيمان الرقم: 90، 72/1.

2- البخاري: 78- الألب باب: الحياء الرقم: 641/10، 6117.

3- ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 73/1.

4- العقاد، عباس محمود، المرأة في القرآن، ص 30-36.

5- للباچوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 52/1.

کچیتی، دوو میان نه قسی وده رونی بریتیه له حیاو شهرمی خورسکی.¹
 هر له بر حیاو شهرمی نافرته حنه فیه کان ده لئن: نابیت نافرته خوی وه
 خوی بیت له ماره کردن، چونکه له وانه به له بر شهرم و حیاو خوی پانی بووه.²
 واته حیا خورسکه، نه وهی خوی گوره له ناو پیکهاتهی دهرونی شاده میزادان
 خولقاندوویتهی، یان له باوه روهیه، هر نه وهیه له ترسی خوا قه ده غه ی نیماندار
 ده کات له کرداری خراپ.

به لگه ی خورسکی حیاو شهرمی نافرته:

1- نهو حیا به خورسکی نافرته هر له قزناغی هیلکه وه ده یبینن، جوله ی
 زور هتواشه، به م لاو به ولادا نا پوانی وه ک سپیرم، به ژماره کی زور له خانه ی کلکار
 دهره دراوه و هتواش هتواش پالی ده دهن وده یجولیتن وله هه مان کات پاریزگاری
 ده که نه تاوه کو ده که نه شوینی مه به ستن (نه ویش سی یه کی کوتایی جوگی
 هیلکه به)، لهو شوینه ده مینی له گه ل خزمه تکارو پاریزکاره کانی وچاوه پوانی نهو
 سپیرمه نه که خودای گوره بو ی داناهو سه ربه که ویت وله گه لی جوت بیت وپیتن
 پوودات. هر کاتی که پیتن پوودا هیلکه به چوار دهری خوی دیوارکی پته و
 دروست ده کات ونا به لیت سپیرمه کانی تر نزکی بکه ونه وه که ژماره یان سه دیکه
 هر چه نده به تواناو به هیزیش بن، هر هه موویان ده من به غم وپه ژاره وه. نه گه ر
 به ووردی سه رنجی جوله و دیمه نی هیلکه کاتی دابه زین وچاوه پوانی کردنی
 هاوسه ری بده ین، ده بینن مانای حیاو شهرمی پیوه دیاره. هر وه که نه وهیه بلینی
 خوی گوره هر له سه ره تاوه نهو سیفته ی تیادا خولقاندوه.

2- له لینکلین و هیو که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974
 کردیان بقیان ده رکوت که و نیرینه به م سیفته بؤماوه بیانه ناسراوه: توندو په ق،
 زیر، به هیز، گوره له بارسته و کیش وپوکاری دهره وه. به لام مینه ناسراوه به:

1- الخشت، محمد عثمان، ولبس الذکر کالاشی، ص 36.

2- المرغینانی، علی بن ابوبکر، الهدایه شرح بدایه المبتدی، 1/196.

ناسک، نهرم ونيان، ههستیار، پوکار ئاسووده.¹

3- له دوو لیکنه وهی جیا، په که میان: که تیمی (ئه لبرت، فیرنوز، لیندزی) له سالی 1951 ئه نجامیادا، دووهمیان: زانا (ئوتزل) له سالی 1966 ئه نجامیدا، بۆیان دهرگهوت که وایینه زیاتر پابه نده به دابونه ریت کومه لایه تیه کان، گرنگی دان به بنه ماو یاسا کانی سلوک، جوانی وجوانکاری، هاوکاری که سانی ترو چاودیریان، ئاره زووی به لای کومه ک کردن و پیکه وه ژیا نی کومه لایه تیه. زیاتر به ره و لای خۆبه دهسته وه دان و ملکه ک و گوپرایه لی ویزدان و پشت به ستان به که سانی تره، واته له سروشتیاندا گوپرایه ل و ملکه چن. به لام نۆزینه ئاره زووی به لای کاروباری پامیاری و بیردۆزه یی په (النظرية)، زیاتر گرنگی ده دات به ده سالات و کاریگری کردن له که سانی تر.²

4- هه ندی له زانایانی سه رده م سه بارهت به حه یای ئافرهت ده لێن: پیکهاته ی مێینه وا خولقیندراوه هاوکات له گه ل بونی ئاره زووی جینسی، سیفه تی حه یاو شه رم و خۆ داپۆشین، دور که و تنه و به رگری و به ربه ست ئاو پته کراوه. ئافره تان که م و نۆز نه و سیفه ته یان هه یه، هه ره ک چۆن له مێینه ی نۆزیه ی گیاندارانی تریش هه یه، به لام نه و سیفه تانه له مێینه ی ئاده میزاد نۆز زیاتره و به هیز تره، تا وه کو که یشتو ته نه و په ی بۆ ته سیفه تیکی خۆپسکی.³

برگه ی سیه م: حه یای پیاو

پیاو حه یای خۆپسکی هه یه، به لام نه وه ی زاله بریتیه له و حه یایه ی له په ره رده ی ما ل و کومه لگه و پۆشنبری و ه رگری و ه. حه یا بۆ ئافرهت نۆز پتویست تره، جوانی و پۆشته ییه که ی زیاد ده کات.⁴

1 – Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P:97

2 – سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 162. القصاب، عبد اللطیف الفروق، ص 206.

3 – عقاد، المرأة في القرآن، ص 35. والمونودي، الحجاب، ص 195.

4 – عقاد، المرأة في القرآن، ص 35.

ئىمامى قورئىنى لە شەرحى ئەو فەرمودەيدە دا دەلئىت: ئەو جۆرە حەيائەى كە ئادەمىزاد لە ژياندا بە دەستى دەھىتى (المكتسب) ئەو يە ھۆبەك لە ئىمان، بە لام ئەو يە حەيائى خۇپسكى ھەيە ئەو دەبىتتە پالېشتى بۇ زىاتر بە دەست ھىتئانى حەيا، تا واى لى دىت حەيائى بە دەست ھىتئار وەك حەيائى خۇپسكى لى دىت.¹

بېرگەى چوارەم: كارىگەرى ژىنگە لە سەر حەيائو شەرم

پەرودە و فېرېبونى خوپرە وشت ھۆكارى بوزانە وەى ئەو غەرىزە خۇپسكىيە شاراون. ئەو دوو ھۆكارە بەردەوام وەك خۇراكن بۇ گەشەى حەيائو شەرم، تا گەياندىنى بە و ئاستەى بىتتە خوپرە وشتەكى پتەو لە ناو ناخ و دەرونى ئەو ئادەمىزادە، بۇ ھەر لايەك بىيات گويپايە لى دەكات.

ئەو كەسەى حەيائى نەما، ئارەزوو ئازەلەكانى دەيكەنە بەندەى خۇيان، تاوەكو دەگاتە ئەو ئاستەى ھەر خراپەو تاوان و گوناھىك لە بەرچاوى ئەو ھېچ نىيە. بەردەوامى لە سەر كارى خراپەش بە ھەمان شىوہ سىفەتى حەيا، ھەست بە شەرم كردن ناھىيى لە ناو دەرونى مرقۇدا.

ھەرچەندە ھۆكارى بايۇلۇزى كارىگەرى پاستەوخۇى ھەيە لە سەر نۆر لە سىفەتەكانى ھەردو پەرگەز، بە لام ئاست و جۇرى پۇشنېرى ھەر كۆمەلگەيەك كارىگەرى ھەيە لە سەر سىفەت و ھەلسوكەوتى تاكەكانى ئەو كۆمەلگەيە بە ھەردو پەرگەزىوہ. ھەر ئەو ھۆكارەنە واى كرېوہ لە پىاوہكان ھەندى جۆر ھەلسوكەوت بكن، كە ئافرەتان نەتوان، بە پېچەوانەوش واى كرېوہ ئافرەتان ھەندى جۆر ھەلسوكەوتى تايبەت بە خۇيانەوہ بكن.²

ھەندىكى تر لە دەروناسان دەلئىن: جىاوازى نۆر ھەيە لە تواناى فېرېبون لە نىوان ھەردو پەرگەز، تاكەكانى ناو ھەمان پەرگەز، دەگەرېتتەو بۇ ھۆكارى كۆمەلەيەتى و دەرووېر، ئەوەك بۇ ھۆكارە خۇپسكىەكان.³

1- ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 640/10.

2- طلعت منصور وآخرون، أسس علم النفس العام، ص 98-99.

3- برنھارت، علم النفس في حياتنا العملية، ص 241.

زانای به رزی فەرهنسی نه لیکسیس کاریل ده ئیت: شاده میزاد له خولی سر زه وی دوست بسوه، به و هویه جوگرافیای نه وولاتی که تیایدا ده ژی و سروشتی نه و گیانه ورو پوه کانه ی که ده یخوات کاریگری به رچای هیه له سر چالاکیه فسیولژی وعه قلبه کانی.¹

له گوته ی زانایان بومان به دیار ده که وی که و نافرته حه یو شهرمی شارو وی خورسکی هیه، به لام به شیوه یه کی گشتی ده ورو به رو ژینگه کاریگری دیارو به رچای هیه له سر حه یا، خوړه وشت و داب ونه ریته کومه لایه تیه کان و ناینیه کان. واته به رده وامی کاریگری ژینگه ده بیته هؤکار بؤ گورپنی ته ووی په وشت و حه یو شهرم، یان راست کردنه ووی، یان دووباره بینا کردنه ووی به شیوه یه کی نوی، جا به باری چاکی بیت یان خراپی، به گویره ی جوری کاریگره که و شوین ونه و کومه لگه ی تیایدا ده ژی.

پیغه مبه ری خوا ﷺ ده فهرمووی: ((ه موو کوربه لیه که که له دایک ده بیت له سر فیره ی خوا په رسته ی، به لام دایک ویاوک ده یکن به جووله که، مه سیحی، ناگر په رست...)) ((ما من مولود إلا یولد علی الفطرة فابواه یهودانه او ینصرانه او یمجسانه...)) نه و فهرمووده یش باشتیرین به لگه یه له سر نه ووی که و ژینگه و ده ورو به ر کاریگری زوری هیه له سر ناین و په وشت و جوری ژیان.

1- الیکسیس کاریل، الإنسان ذلك المجهول، ص 105.

بەشى دووھم

خوا پەرستى

(نويژ، بۇزۇو گرتن، ھەجى مالى خوا)

باسى يەكەم : نويژ كردن

باسى دووھم : بۇزۇو گرتن، ھەجى مالى خوا

د هروازه:

به ندایه تی وخوا په رستی به شینکی گرنګ له ئیسلام، په یوه ندى ئیوان به نده و
خوای خولقینه ره، حوکه کانی به شینکی گرنګ له شهریه ت پټک ده هینن، خوا
په رستی له هه لسوکه وتی به نده کانی دهرده که وئ وه د یارده په کی به رچا و له ژبانی
پژذانه ی ئیمانداران.

ئو د دستورو به نامه ی خوای گوره بؤ به ندایه تی وخوا په رستی دایرشتووه تا
پادده په کی زږ نه گړه، ناگړې به گړپانی چۆنیه تی ژبانی خه لك وژبانی گومه لګه،
به ره و پښه وه چوونی شارستانیه ت، به جوری په گه زو نه ته وه، گه ر گړپانکاریش
هه بئ زږ که م وساده په، وه گړپانکاری لایه نه کانی پامیاری و په پټوه به رایه تی
وته شریعی نیه، که به گړپانی چۆنیه تی ژبانی خه لك وژبانی گومه لګه، به ره و
پښه وه چوونی شارستانیه ت گړپانکاری زږی دپته سر.

ئو د جیاوازیانه ی که به دی ده کریت له حوکه کانی په یوه ست به به ندایه تی و
خوا په رستی له ئیوان ئن وپیاو، هه ندیکیان بؤ ئه وه په قورسایه تی ئو ئه رګانه
له سره ئافره ت سووک بګات، هه ندیکیان بؤ ئه وه په تاوه کو جوانی پازاوه یی دیار
نه که ویت کاتی ئه نجامدانی ئو ئه رګانه، هه ندیکی تریان له به رد اپوشینی عوره ته،
ئو وی تریان بؤ ئه وه په تاوه کو تیکه لاوی ته نهایی دروست نه بیت، یان هوکارن بؤ
به ربه چ و دوورخستنه وه ی گومان وشه رفرفو شى فاسقه کان و له خوا یاخی بوان.
به گشتی ئو حوکه مانه به سوویدو قازانجی ئافره ته بؤ پاراستنی که رame تی، له هه مان
کات به سوویدی پیاوه بؤ دوورخستنه وه ی له هوکاره کانی ئاره زووه بزوینه ره
دهره کیه کان. واته هه موو ئه و حوکه مانه په حمه ت و به زبزی خواپه بؤ به نده کانی
تاوه کو کاتی ئه نجامدانی ئه رګه کان تووشی ماندووبوون و حه رچ نه بن.

باسى يەكەم

نويژ كردن

بەندى يەكەم : دەست نويژ، خۇدا پۇشخ، بانگدان، چۇنيەتى نويژ كردن

بېرگەي يەكەم : دەست نويژ

بېرگەي دووم : خۇدا پۇشىنى ئافرەت ئەكەتى نويژ

بېرگەي سىيەم : بانگدان و بانگى ھەئسان بۇ نويژ كردن

بېرگەي چوارەم : چۇنيەتى نويژ كردن

بەندى دووم : نويژى بە كۆمەل (جەماعەت)، نويژى ھەينى ، جەزئەكان

بېرگەي يەكەم : نويژى جەماعەت

بېرگەي دووم : نويژى ھەينى

بېرگەي سىيەم : نويژى جەزئەكان

باسی یہ کہہ م: نویژ کردن

نیسلا م بہ نامہ یہ کی تیرو تہ سہ ل و گشتگیری بق ژیان داناوہ، بق ٹوہ ی مہ بہ ستہ کانی لہ چوارچتوہ یہ کی دروست و پوون بیئکی، سی پئگی ہاوپئکی یہ ک بہ تہ نیستوہ یہ کی گرتو تہ بہر، یہ کہ میان: حرام کردنی ہموو بارہ چہ وتہ کانی ژیان کہ لہ بنہ ما ٹہ خلاقہ بؤگہ نہ کان سہرچاوہ ی گرتبوو، دوہ م: راست کردنہ وہ ی بارہ لارہ کان، توند کردنیان، پاک کردنہ وہ یان لہ گومان، سیئہ م: داپشتنی بہ نامہ و فرمانی تہ شریعی نوی بہ مہ بہ ستی دانانی چوارچتوہ یہ کی پئک و ساغ بق کومہ لگی نوی.¹

بہ نڈی یہ کہہ م: دست نویژ، خو دا پوشین، باتگدان، چونیہ تی نویژ کردن

خوای گہورہ لہ ہندئ کاتی تابیہ ت- کاتی بی نویژی، سک پپی، زہیستانی- ہندئ لہ ٹہرک و فرمانہ کانی بق ٹافرہ تان جبارکوتوہ وک رہ حمہ تیک و چاودیری کردنی پئکھاتہ ی جہستہ یی و دہرونی لہ واکاتہ ناسکاتہ ی ژیان ٹافرہ ت. ہہرہ ک دہ بینن لہ کاتی بی نویژی، مندالبوون، زہیستانی خوای گہورہ نویژی لہ ٹافرہ ت قہ دغہ کردوہ کہ ٹہ نجامی بدات، کاتی پاک بوونہ وہ ش ٹو نویژانہ ناگپرتوہ، چونکہ ماندوو بوون و ٹہ زہت و نارہ حتہ تیابہ.²

برگی یہ کہہ م: دست نویژ (الوضوہ)

ہموو حوکمہ کانی پہیوہ ست بہ دست نویژ لہ واجبات و لہ سونہ تہ کانی یہ کسانن لہ ہردوو پہ گہ زدا، تہ نہا مہ سحی سہر نہ بیت. حنہ لہ کان دہ لٹن: بق پیوان دہ بی سہریان ہموو مہ سح بکھن (استیعاب مسح کل الرأس)، بہ لام بق ٹافرہ تان ہہرہ ک ٹیبن قدامہ دہ لی: تہ نہا دہستی تہر بہ سہریان دادہ ہٹن.³

1- جمال محفوظ وآخرون، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، 305/3-306.

2- جمال محفوظ، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، ص 231.

3- ابن القدامة، المغني، 1/127.

مالکيه کان ده لټن: ثافره ته له کاتي مسمی سر، دهستی ته په سهری داده هیتې، به لام پتویست ناکات کهزی وسره کهزی ویسکه کانی بکانه وه وه مووی مه سح بکات.¹

دهست نویژی ثافره تی خویندار (المستحاضه)²: فاته می کچی جش ^{جش} خوینی له بهر ده چوو، هاته لای عانیسه ^{جش} پرسپاری دهراره یی ئه و خوین له بهر چوونه کرد، عانیسه له پیغه مبه ری ^{جش} پرسپار کرد، نه ویش فرمووی: ((ئو خوینی له په گه کانه وه بۆ دیت، بئی نویژی نیه، نه گه ر کاتی بئی نویژی هات نویژه کان مه که، گه ر ماوه یی بئی نویژی ته واو بوو خوت پاک بکه وه و نویژی خوت بکه)) ((نالك عرق وليست بالحیضة، فإذا أقبلت الحيضة فدعي الصلاة، وإذا أدبرت فاغتسلي و صلي)).³

نیین حجری عه سقه لانی له شهرجی ئه و فرمووده په ده لټی: هر کات ماوه یی بئی نویژه که ته واو بوو- هه موو ثافره تیک به ماوه یی بئی نویژی خوی شاره زایه که چهند پۆزه- خوی ده شوات، پاشان هر خوینه کی تر هات ئه وه خوینداریه و بئی نویژی نیه، هوکمی ئه وه ش وه ک هوکمی پروودای (الحديث) بجوکه، واته دهست نویژ ده شوات و نویژی خوی ده کات، به لام پتویسته بۆ هه موو نویژیک دهست نویژی نوی بشواته وه، له بهر فرمووده ی پیغه مبه ری ^{جش}: ((ثم توضئي لكل صلاة)). هر نه وه ش گوتی سهرجه می (جمهور) زانایانه.

حه نه فیه کانیش ده لټن: دهست نویژی ثافره تی خویندار په یوه سته به کاتی هه موو نویژه کان، به مه رجی کاتی نویژه که به سهر نه چوویی.⁴ ((المستحاضه تتوضأ

1- الحطاب، مواهب الجليل لشرح مختصر الخليل، 205/1.

2- المستحاضه: پیناسه و باسی ثافره تی خوین داری په درزی کراوه له کتابی (ته نها بقی ثافره تان) دله. به گورتی ئه و خوینه په که له دامینتی ثافره تی دینه خواره وه پاش ته واو بوونی ماوه یی بئی نویژی (3-8هه لټن) یان له هندی کاتی نا ناسایی، په تگ وبلنی خوینه که جیاوازه له گه ل خوینی بئی نویژی، هه ربویه هوکمی تاییه تی خوی هه یه له شهرج، له زانستی پزشکیش جیاوازیان زده.

3- البخاري: 6- کتاب الحيض باب: إقبال الحيض وأدباره الرقم: 320، 544/1.

4- ابن حجر، فتح الباري، 409/1-410.

لوقت كل الصلاة)).¹

بہ لām ثبین قدامہ وشہ وکانی دہ لّین: ٹافرہ تی خویندار دہ توانی دو نوئیڑ پیئکہ وہ کتو بکاتہ وہ، وہک: نیوہ پو وعسر، نیواران وشپوان بہ یک دہ ست نوئیڑ، چونکہ پیئہ مبری خوا ﷺ، وا فرمانی بہ فاتمی کچی جحش وسہ ملی کچی سہل کردوہ ﷺ.²

برگہ ی دووم: خودا پوشینی ٹافرہ ت لہ کاتی نوئیڑ (ستر المرأة في الصلاة)

لہ ہشی یہ کم باسی مانای عہ ورت و سنووی عہ ورتان کرد لہ ہر دور پہ گز لہ کاتی نوئیڑ کاتہ کانی تر.³

دپوشینی عہ ورت، واجبہ، یہ کیک لہ مہرجہ کانی دروستی نوئیڑ.⁴ بہ بہ لگی نہ و فرمودہ یہ، کہ نہ بو دلود لہ عائشہ وہ رضی اللہ عنہا دہ گپتہ وہ: ((نوئیڑی مبینہ یہ کمی پیئہ یشتو دروست نیہ بہ بی حق دپوشین بہ کراسیکی دریت)) ((لا يقبل الله صلاة حائض إلا بخمار)).⁵

ثبین قدامہ دہ لّیت: مہ زہ بہ کان بہ گشتی جیاواز نین لہ وہی کہ وا بق جائزہ دیارکہ و تنی دہ ست و دہم وچاوی. بق دیارکہ و تنی دہ ست، دو ہوایت ہہ یہ، یہ کہ میان: نابیت داپوشی، چونکہ ثبین عہ باس ﷺ لہ تہ فسیری نہ و ٹاپہ تہ دا «وَلَا يُبْنِيَنَّ زَيْنَتُهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْنِيَنَّ زَيْنَتَهُنَّ» دہ لی: وا پیویست دہ کات کہ وا دہ ست و دہم وچاو دہریک ویت. دوہ میان: پیویستہ دیار نہ کہ ویت، چونکہ پیئہ مبری خوا ﷺ فرمودہ تی: ((ٹافرہ ت

1- الکاسانی، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، 2/1.

2- ابن قدامة، المغني، 1/342. والشوكاني، نيل الأوطار، 1/303.

3- برگہ ی دووم/ ہشی یہ کم/ باسی یہ کم.

4- الفتحی، ابن النجار، منتهی الارادات، 60/1.

5- مسند الإمام أحمد، الرقم: 25209، 6/150. النمری، یوسف عبد البر، التمهيد لابن عبد

البر، 6/259.

عوره ته)) ((المرأة عورة))¹. نیمای ته رمزی ده لئ: فهرموده یه کی راست ویا شه. واتای گشتی ده به خشی نه گهر به لگي تاییه تمه ندی نه بوو.²

به لگي نه وانه ی ده لپن ده ست و دم و چاو جائزه دیار بکه ویت، دوو فهرموده یه، یه که میان: عایشه رضی الله عنها ده فهرموئ: نه سمای خوشکم هاته مالمان و به پوښاکیکي ته نک خوی داپوښیوو، پیغه مبه ری خوا رضی الله عنها به رپه رچی داوه و فهرموئ: نه ی نه سما گهر نافره ت گیشته ته مه نه یی نوژی بیجگه له ده ست و دم و چاری نابیت هیچ شوینه کی تری دیار بکه ویت. ((یا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن یری منها إلا هذا وهذا)) وأشار إلى وجهه وكفيه.³ دووهم: له نه بی هوره یره رضی الله عنها ده گپ نه وه، که پیغه مبه ری خوا رضی الله عنها قه ده غی کردوه له کاتی نوژی دا پیاو دم و چاری داپوښی. هر بویه زانایان به کومه له له گه له نه ون که وا نافره ت له کاتی نوژی نحرाम به ستاندا دم و چاری به دهر وه بی. واته گهر له و دووکاته په سندن بی، نه وا له کاته کانی تردا گونجاو ترو په واته ره. ((نهی عن السدّل في الصلاة، وأن یغطي الرجل فاه)). (لذلك أجمعوا على أن على المرأة أن تكتشف وجهها في الصلاة والإحرام).⁴

نپن قودامه ده لئ: دم و چاو داپوښین مه کروه و، ناپه سنده بؤ نافره تان، چونکه به ربه سستی به رکه و تنی نیوچه وان ولووته به زهوی، حوکمی هه روه ک دانه پوښینی ده مه له پیاوان.⁵

1- صحیح ابن حبان: 5598، 412/12. والطبرانی، المعجم الكبير: 10115، 108/10.

الترمذي: 1173، 476/3، باب: كراهية الدخول على المغيبات.

2- الفتوح، منتهی الارادات، 61/1.

3- سنن أبي داود کتاب: اللباس باب: فيما تبدي المرأة من زينتها حديث: 4104، 62/4.

4- سنن أبي داود کتاب الصلاة باب: السدل في الصلاة، حديث: 643، 174/1. والماکی،

ابن العربي، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، کتاب الصلاة، 170/2.

5- ابن قدامة، المغني، 603/1. والنووي، المجموع، 185/3.

برگه‌ی سینه‌م: بانگدان و بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ کردن (الاذان والإقامة)

وا سونه‌ته له بانگدان ده‌نگ به‌رز بکړیت، سه‌رنجی بۆ پاښی، گوښی بۆ شل بکړیت، نه‌وانه تایبه‌تن به‌ پیاوانه‌وه. به‌لام بۆ ئافره‌تان بانگدان و بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ نیه. به‌لگه‌ش نه‌وه‌رمووده‌ی که ئیښ عومه‌ر عليه السلام ده‌گيریت‌وه، پتفه‌مبه‌ری خوا عليه السلام به‌رموویه‌تی: ((له‌سه‌ر ئافره‌تان بانگدان و بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ نیه)) (ليس على النساء اذان ولا إقامة).¹

کومه‌لی ئافره‌تان ده‌توان بۆ خویان بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ کردن به‌دن تاوه‌کو ئاماده‌بوان خویان ئاماده‌ بکه‌ن، چونکه ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه‌ی تیدا نیه. به‌لام بۆیان نیه بانگدان، چونکه ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه‌ی تیا به‌ که‌ه‌کاری فیتنه‌یه، به‌یه‌کچوون و لاسایی کردنه‌وه‌ی پیاوانه، که‌واته ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه‌ش حه‌رامه بۆیان.²

برگه‌ی چوارم: چۆنیه‌تی نوێژ کردن (کيفية الصلاة)

- 1- ئافره‌ت هه‌روه‌ک پیاو نوێژ ده‌کات، به‌لام واکه‌ کاتی رکوع، سوچه‌ به‌ردن خوی خپ بکاته‌وه، کاتی دانیشن له‌ ته‌حیات، هه‌ردوو پیتی خا بکات (السدل)³ ئاراسته‌ی بۆ لای راست بکات و دا‌یان پۆشیت، یان چوارمشته دانیشی.⁴
- 2- نه‌گه‌ر نیعام شتیکی له‌بیرچو له‌ نوێژ، پیاو ته‌سبیح (سبحان الله) ده‌کات، به‌لام ئافره‌تان، له‌جیات ته‌سبیح به‌ناو له‌پی ده‌ستیکی له‌ پشتی ده‌سته‌که‌ی تری خوی ده‌دات.¹

1- سنن الکبری للبيهقي ، 408/1.

2- الهیتمی، تحفة المحتاج، 251/1.

3- السدل: (سدل الشعر والثوب: المتر، سدل یمدله یمدله سمدلاً وأسدله: شلی کرد و مات خواره‌وه).

لسان العرب، 218/6 . وابن الأثير، النهاية في غريب الحديث، 355/2.

4- ابن قدامة، المغني، 403/1. والفتوحی، منتهی الارادات، 83/1.

له نه بو هورده یرده ﷺ ده گپنه وه پټنه مبرې خواﷺ فەرموویه تی: ((ته سبیح کردن بۆ پیاوانه لیدانی ده ستیش بۆ ژتانه)) ((التسبیح للرجال والتصفیق للنساء))².

ئین حجر ده ئی: ته سبیح قه ده ده گراوه بۆ ئافره تان چونکه له سهریانه ده نگ به رز نه که نه وه له کاتی نوێژ به هیچ شتیه یه ک چونکه ده نگیان هۆکاری فیتنه یه، لیدانی ده ست له پیاو قه ده ده گراوه چونکه لاسایی ئافره تانه.³

3- کاتی ئافره تان له گه ل پیاوان نوێژ ده که ن پټیسته له پزنی دواوه ی پیاوان بن، گه ر له پزنی پیاوان بوون ناپه سنده و مه کروه به لام نوێژیان به تال نابیت.⁴

به ندی دووم: نوێژی به کۆمه ل، نوێژی هه ینی، جه ژنه کان (صلاة الجماعة، الجمعة والعیدین)

برگه ی یه که م: نوێژی به کۆمه ل (صلاة الجماعة)

1- بۆ ئافره تان جائزه له مال ده رچیت بۆ ناماده بوونی نوێژی جه ماعت له گه ل پیاوان. له عمره ی کچی عبد الرحمن ﷺ ده گپنه وه، که عانشه فەرموویه تی: ((پټنه مبرې خواﷺ نوێژی به یانی ده کرد، کاتی ئافره ته کان ده هاتنه ده ره وه داپۆشرا بوون به چارۆکه که یانه وه، له بهر تاریکی به یانیش هه ر نه ده ناسرانه وه)) ((إن رسول الله لیصلی الصبح، فینصرف النساء متلفعات بمروطهن⁵، ما یعرفن من الغلس)).¹

1- ابن قدامة، المغنی، 15/2. والفتوحی، منتهی الارادات، 86/1.

2- مسند الشافعی، محمد بن إدريس، مسند الشافعی، ص 49. ومسند أبي يعلى، الرقم:

364/10، 5955.

3- العسقلانی، ابن حجر، فتح الباری بشرح صحیح البخاری، 77/3.

4- ابن قدامة، المغنی، 150/2. والفتوحی، منتهی الارادات، 116/1.

5- المتلفعات بمروطهن: خویان پټچاوه نه وه به چارۆکه کاتیان. ابن الاثیر نه ایه غریب الاثر، 261/4.

2- چاکترہ بق نافرہت له مان نويز بکات.

له نین مه سعود ﷺ ده گپنه وه، پیغه مبری خواج ﷺ فرمویه تی: ((نافرهت مه مو به دهنی عوره ته، گهر له مان ده رچوو شه پتان له پیشوازی دایه، نزیکترین کاتی له خوا نه و کاته یه که له ماله وه)) ((المرأة عورة إذا خرجت استشرفها الشيطان، و أقرب ما تكون من الله ما كانت في بيتها))².

له عائشه وه حفصه ده گپنه وه، پیغه مبری خواج ﷺ فرمویه تی: ((نويزی نافرهت له ژوره که ی خیرتره له نويزه که ی له هوجره که یدا، له هوجره که یدا خیرتره له ماله که یدا، له ماله که یدا خیرتره له مزگهوت)) ((لأن تصلي المرأة في بيتها خير من أن تصلي في حجرتها، ولأن تصلي في حجرتها، خير لها من أن تصلي في الدار، ولأن تصلي في الدار خير لها من أن تصلي في المسجد))³.

3- چوونه مزگهوت ړنگی پیدراوه بق نافرهت، به لام گهر ترسی فیتنه ی تیاوو به هوی دیار که وتنی له ناو خه ک ده بیته مه کړه، له و کاته دا خیرتره له مان نويز بکات.⁴

نیامی نه وه وی ده لیت: زانایان چوونه دهره وه ی نافره تیان بق مزگهوت به چهند مه رجیک به ستووه: بونی له خوی نه دای، ده نگی خلخال وخشله کانی نه یهت، که س گوئی له ده نگی نه بیت، پو شاکي گران به ها نه بیت، تنیکه لوی پیاو نه بیت، گه نج نه بیت ببیته هوکاری فیتنه، له ړنگی چوونه مزگهوت ترسی نه وه ی نه بیت تووشی فه ساد بیت.⁵

1- البخاري 16- صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 839، 296/1. وسنن الكبرى للبيهقي، 132/3.

2- عارضة الأحوزي، بشرح صحيح الترمذي: كتاب الرضاع، 337/4. وصحيح ابن خزيمة: 1685، 93/3.

3- الحديث: سنن أبي داود كتاب: الصلاة، باب: خروج النساء إلى المسجد، 227/2. ومسند احمد، 371/6.

4- ابن قدامة، المغني، 242/2. والفتوح، منتهى الإرادات، 110/1.

5- صحيح مسلم بشرح النووي، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 6 مجلد، ط 2، 1974م، 161/4.

پټویسته له سره ټافره ت هه تا ده توانی نه چټه دهره وه، چونکه گهر بتوانی خوی بیاریزی و له خوی نه مین بیت، نه و ناتوانی بریار بدات خه لک له فیتنه ی نه و پارینداین. نه گهر چووه دهره وه با له سره شپوه یه کی جوان نه بیت، ږنگه ی چول بگریته بهر وله نه نیشته ږنگه بپوات، نه چټه نار کوچه و کولان و بازار، هه ول بدات ده نگی دهره نه چی.¹

عائشه رضی الله عنها ده فرموئی: ((نه وه ی نیمه نیستا ده بیینین، گهر پیغه مبری خوا بیدیا یه نه واهه ده غه ی ده گردن بیته مزگه وته کان، هه روه ک چول ټافره تانی به نی ئیسرائیل قه ده غه کران)) ((لو أدرك رسول الله ﷺ ما أحدث النساء ما نرى لمنعهن، كما مُنعت نساء بني إسرائيل)).²

4- نه گهر ټافره تان کومه ل بوون، چاکتر وایه بویان یه کیکیان پیش نویژیان بول بکات، له ناوه نديان بوه ستیت.³ به به لگه ی نه وه ی عائشه رضی الله عنها به نه رمی بانگی ده داو، بانگی هه لسانی بول نویژی بول ده گردن، له ناوه نديان ده وه ستاو پیش نویژی بول ده گردن. ((أنها كانت تؤذن وتقيم، وتؤم النساء وتقوم وسطهن)).⁴

برگه ی دووم: نویژی هه ینی (صلاة الجمعة)

نویژی هه ینی له سره ټافره تان واجب نیه، گهر چووه نویژ، نه و نویژه که ی دروسته. زانایان هه موویان کول له سره نه وه ی که ټافره ت نویژی هه ینی به کومه ل له سره واجب نیه، هه روه ک ئیبن منذر ده لیت.⁵

1- الهیمنی، تحفة المحتاج، 1/390. وابن الجوزي، أحكام النساء، ص 209.

2- البخاري: 10- کتاب الأذان 163- باب انتظار الناس قيام الإمام العالم، الرقم: 869/2، 451.

3- ابن قدامة، المغني، 1/428. والفتوحی، منتهی الارادات، 1/115.

4- للصنعاني، أبو بكر، مصنف عبد الرزاق، 3/140. للمستدرک للحاکم، 1/204. وسنن الكبرى للبيهقي، 1/408.

5- ابن قدامة، المغني، 2/250 - 253.

برگہ کی سنیہ: نویڑی جہڑنہ کان (صلاة العیدین)

له فرموده كانی پیغمبری خوادا ﷺ هاتوه كهوا نافرہ تان نامادهی نویڑی جہڑنہ کان بن، مہرہك له سوم عطیة عظیمہ ده گپرنہ وه¹ ((پیغمبری خوادا ﷺ فرمائی کرد له نویڑہ كانی جہڑن به هاتنه دہرہ وهی مہموو نافرہ تان نازادو بہندہ کان وبہ نویڑو بی نویڑ، بی نویڑہ کان نویڑی جہڑن ناکہن، بہ لام بہ شداری دوعاو پارانہ وه دہین، خیریان بق دہنوسری، نہ وهی چاروگوو سہرپوشی نہ بوو له خوشکی موسلمانہی به ئەمانەت وەر دہ گرت)) ((أمر رسول الله ﷺ في يوم العيد أن تخرج العواتق وذوات الخدور والحیض، فيعتزلن المصلی، ويشھدن الخیر ودعوة المسلمين، فقالت امرأة من المسلمين، وإحداهن لا يكون لها جلباب، قال: لتلبسها أختها من جلبابها)).² مہرہك پوونمان کردہ وه کہ چوونہ دہرہ وهی نافرہ تان بق نویڑ دروستہ، گہ ترسی فیتنہ هاتنہ پیشہ وه بق خوی، یان بق خہلکی تر، نہوا نہ چوونہ دہرہ وه باشترہ چونکہ پەرہ وەر دہی نافرہ تان وپیوانی سہر دہمی یہ کم وهك ئەوانہی سہر دہمی نیست نہ بوون.³

دہربارہی بقن خوش کردنی نافرہ تان کاتی چوونہ دہرہ وه بق نویڑو کاتہ کانی تر، له بہش وباسہ کانی داهاتوو بہ دریڑی باسی دہکین.

نہو مہرجانہی لہ سہر نافرہ تان دانوان کاتی چوونہ دہرہ وه، لہ بہر نہو نیہ نیسلام بہ چاوکی سووک و بی متمانہیی تہ ماشای نافرہ تان دہکات، بہلکو بق پاراستی خودی نافرہ تان وکرمہ لگہیہ له فیتنہ و فساد کہ هۆکاری سہرہ کی گشت کیشہ کرمہ لایہ تیہ کانہ.

1 — لم عطیة: نوسہیبہی کچی کہ عیبی مازنی ئەنمارہ، ماوہ لیککی بہر و نازابووہ، بہبہی عہقہ و ئوحدو حودہ بیبہی دیووہ، له ئوحد نازیانی نلری نواندو له گەل پیغمبری خوادا ﷺ ماوہ تاوہ کو کۆتایی شەرہ کہ، له شہری پەمامہ دہستیکێ قرنا. الإصابة: 418/4، الرقم، 1056. وکحالة، اعلام النساء، 151/5.

2 — البخاري 13-المعدين 15- باب خروج النساء والحیض إلى المصلی حدیث: 974، 463/2. ومسلم 7- کتاب صلاة العیدین 1- باب ذکر لیاخة خروج النساء في العیدین إلى المصلی، 606/2.

3 — ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 207.

باسى دووم

بۇزۇگرتن، جەجى مالى خوا

بەندى يەكەم: بۇزۇگرتن

بەندى دووم: جەجى مالى خوا

بىرگەى دووم: مۇلەتلى ھاوسەر

بىرگەى يەكەم: مەرجهكانى جەج كردن كە جياوانن ئە نىوان نافرەت و پياوان

بىرگەى سىيەم: نافرەتكە ئە عىدى تەلاق، يان مردنى ھاوسەرمكەى نەبى

بىرگەى چوارەم: دا پۇشىنى دەم و چا و سەر

بىرگەى پىنچەم: دانە مالىنى پۇشاكى دورواو

بىرگەى شەشەم: تەلبىيە كردن

بىرگەى جەوتەم: تەواھى مائىناوایی

بىرگەى ھەشتەم: نزيك بوونەوہ ئە مالى خوا

بىرگەى نۆيەم: نافرەت و ھەرۋەلەى تەواھى

بىرگەى دەيەم: دەرختى شانى راست

بىرگەى يانزەھەم: سەركەوتى سەر سەئاد مەرۋە

بىرگەى دوانزەھەم: كورت كردنەوى قىزى سەر

باسى دووم: پۇرۇ گرتىن وحەجى مالى خوا

بەندى يەكەم: پۇرۇ گرتىن (الصوم)

گرىنگرتىن ئەو جىاوازيانەي بەدى دەكرىت لەحوكمەكانى پۇرۇو لەنتوان ئافرەت و پىاوا، ئەوئەيە: كەوا واجبە ئافرەت لە مانگى پەمەزان بە پۇرۇو نەبىت كاتى كەوتە بى نوئىزى، مندالبون وماوئى زەيستانى. ھەرۋەھا جائزە لە كاتى سىك پىرى وشىر پىدان بە پۇرۇو نەبىت، گەر پۇرۇوئەكە كاريگەرى سەلبى ھەبوو لەسەر تەندروستى خۇى يان مندالەكەى، بەلام پىويستە ئەو پۇرۇوانە ھەمووى بگىرتەو لە كاتەكانى تردا، چونكە ماندوو بوونى زۇرى تىا نىيە ئەو گىرپانەوئەيە وەك لە گىرپانەوئەى نوئىزەكان بەدى دەكرىت.¹

بى نوئىز و زەيستان پاش پاك بوونەو، لەسەريان واجبە پۇرۇوئەكان بگرنەو.² سىك پىر وشىردەرى مندال، ئەگەر ئافرەتەكە لە ژيانى خۇى ترسا ئەوا تەنھا پۇرۇوئەكە دەگىرتەو، بەلام ئەگەر لە ژيانى مندالەكەى ترسا بەوئەى ئەوئەك تووشى لەبارچوون بى، يان بەھۇى كەم بوونەوئەى شىر مندالەكەى تووشى زيان بىت، ئەوا پۇرۇوئەكەى دەگىرتەوئەو خۇراكى ھەژارتەك دەبىت بدات بۇ ھەر پۇرۇتەك.³

ئىمامى تەبەرى دەلى: ئافرەت گەر ترسا لە ژيانى ئەوئەى لە سىكەتەى، ئافرەتەى شىردەر گەر ترسا لە مندالەكەى، ئەوانە لەسەريانە خۇراكى ھەژارتەك بۇ ھەر پۇرۇتەك.⁴

ئافرەت دەتوانى پۇرۇوئەكان بگىرتەو بە جىا، دەتوانى ئواى بخات بۇ پىش پەمەزانى سالى داھاتوو. ھەرۋەك عائشە رضي الله عنها فەرموئەتەى: ((ئەگەر پۇرۇوئە پەمەزانم لەسەر بوو، ئەم تىوانى بىگرمەو، ئەوا دوام دەخست بۇ مانگى

1- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 231.

2- النووي، سراج الوهاج، ص 143.

3- الهيثمي، تحفة المحتاج، 1/717. وابن قدامة، المغني، 3/149-150.

4- الطبري، جامع البيان، 2/184-185.

شهعبان))¹.

نیېن قدامه له (المغنی) دهلتیت: دهتوانی پرمهزان به جیا وتاک بگریت بهلام له
دوای پهکتر باشته.²

بۇ ئافرهت نیه پلئووی خۆبهخشی بگریت بهبى مؤلەتى هاوسههگى. ههروهك
ئەبو هورهیره رضي الله عنه له پېغه مېهرى خوا رضي الله عنه دهگېرتته وه: ((بۇ ئافرهت نیه پلئووی
خۆبهخشی بهبى مؤلەتى هاوسههري)) ((لا تصوم المرأة وزوجها حاضر إلا
بإذنه))³.

بهندی دووم: حهجى مالى خوا (الحج)

حەج پهکېکه له کۆلهگهکانى ئىسلام، له سهه ئافرهتى نازاد، پېنگه بېشتوو،
هۆشدار، توانای ماددى وواتایی هه بېت، پهکېکی مههره مى لهگه ن بېت، ئەوا حەج
واجبه. هه رچه نده زانایان له سهه بوونی مههره م جیاوازن. حەج گرنگى تاییه تی
هه به له ژيانى ئافرهت چونکه له شوینی جیهادو تیکرشانه.

عائیشه ی کچی طلحه رضي الله عنه، له عائشە ی رضي الله عنها دایکی موسلمانان دهگېرتته وه،
ووت: ئەى پېغه مېهرى خوا رضي الله عنه لهگه ن ئیتوه دهرنه چىن بۇ جیهاد، فه رمووی:
((نهخیر، جیهادی ئیتوه حهجېکی به بهرکته)) ((لا جهادکن الحج المبرور، هو لکن
جهاد))⁴.

1- الترمذی، کتاب الصیام باب: ما جاء فی تأخیر قضاء رمضان، 486/3. ومسنف عبد
الرزاق، باب: تأخیر قضاء رمضان، الرقم: 7676، 245/4. وسنن الکبری للبیهقی، الرقم:
8212، 292/4.

2- ابن قدامة، للمغنی، 158/3.

3- البخاری کتاب النکاح باب: صوم المرأة بإذن زوجها تطوعاً، 293/9. وسنن ابن
ماجه: 1760، 560/1.

4- البخاری: 56- کتاب الجهاد والسير 62- باب: جهاد النساء الرقم: 2876، 92/6.

برگہ یہ کہہ: مہرجہ کانی حج کردن کہ جیاوازن نہ نیوان نافرہ و پیاوان

برگہ یہ کہہ: مہرجی توانایی، کہ بریتہ لہ مہجرہ و ہوکاری سہرہ
(الراحلة والمہرم)

یہ کہہ: مہزہبی شافی

1- بونی ہوکاری سہرہ یہ کیکہ لہ مہرجہ کانی توانای چوونہ حج بؤ
نافرہ تان، جا سہرہ کہ دور بیت یان نزیک، خیمہ کہ ہلدات لہ سہرہ ولاخہ کہ
تاوہ کہ لہ سہرہ ماو گہرما بیپاریزئی۔

2- مہرجی بونی ہاوسہر، مہجرہ، نافرہ تانیک جیکہی متمانہ بن، دوان یان
زیاتر۔ لہ کانی بونی ٹاسایشی تہاوا لہ ناوچہ کہ دہ توانی بہ تہنہا سہرہی حجی
فہر ز بکات۔ بہ لام بؤ حجی خوبہ خش، ناتوانی سہرہ بکات لہ گہ ل کومہ لی
نافرہ تان ہرچہ نہ زمارہ یان زقریش بیت۔¹

دووم: مہزہبی مالکی

1- دہ بیت کارویاری سہرہی بؤ ٹاسان کرا بیت گہر ماوہ کہ درڑ بوو، ماوہی
درڑ مہبہ ستمان ٹو ماوہی نیہ کہ نوڑی تیادا کورت دہ کرتہ وہ، بہ لکو ٹو
ماوہیہ یہ کہ نافرہ ت تیادا ماندو دہ بیت، ٹوہش لہ نافرہ تیکہ وہ بؤ یہ کیکہ تر
دہ گہرئی۔ مہرجہ تیایدا بتوانی خوی داپوشی و خوی بیپاریزئی۔

2- مہرجی بونی ہاوسہر، مہجرہ، نافرہ تانیک جیکہی متمانہ بن۔ ٹہ گہر
ٹہ مانہ نہ بون ٹوہا حجی لہ سہرہ واجب نیہ۔²

1- الشافعی، محمد بن إبرہم، الأم، 2/117. والمشریبنی، مغنی المحتاج، 1/467.
والجزیری، الفہ علی المذاهب الأربعة، 1/636-637.

2- الشرح الصغیر للحدردیری وحاشیة الصاوی، 1/263. الجزیری، الفہ علی
المذاهب، 1/634-635.

سینه: مه زه بهی حه نه فی

توانایی بریتیه له په یدا کردنی خوراک، هؤکاری گواستنوه (ولایخی سوارۍ)، له گه ل مه حرم، جا گه ر نافرته که پیر بی یان گنج، ماوه که ش له سۍ پڅ زیاتر بی، به لام نه گه ر ماوه که که متر بوو نه و حه جی له سهر واجب به بی مه حرم. مه رجیکي تریان نه و به نایبیت نافرته که له کاتی عیده بیت، جا چ عیده ته لاق یان مردنی هاوسر.¹

چوارم: مه زه بهی حه نه فی

بوونی هؤکاری سهر به کیکه له مه رجی کانی توانای چوونه حه جی یو نافرته تان، له گه ل مه رجی بوونی هاوسر، مه حرم، گه ر نه بوو حه جی له سهر واجب نه.² نیین قدامه ده لی: هه ندیک له زانایانی مه زه بهی نیغه، له نیام نه حه د ده گتپنه وه، که بوونی مه حرم مه رج نه، نه و ش گوته ی نیین سیرینه.³ به لگی نه وانه ی مه رجی مه حرم میان هه یه له گه ل نافرته تان یو حه ج: ⁴

له نه بو هوره یره ﷺ ده گتپنه وه، پیغه مبه ری خوا ﷺ هه رمویه تی: ((یو هیچ نافرته تیک نه که نیامی به خواو پڅی دواپی بیت، یه ک شه وو یه ک پڅ به بی مه حرم له خانه واده ی خوی سهر بکات)) ((لا یحل لامرأة تؤمن بالله والیوم الآخر، أن تسافر يوماً وليلة إلا مع ذي محرم من أهلها)).⁵

له نه بو سه عیدی خودریه وه ﷺ ده گتپنه وه، پیغه مبه ری خوا ﷺ هه رمویه تی: ((یو هیچ نافرته تیک نه که نیامی به خواو پڅی دواپی بیت، سهر بکات سۍ پڅ

1- الکاسانی بدائع الصنائع، 123/2. والجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 634-633/1.

2- ابن قدامة، المغنی، 236/3. والجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 635/1.

3- ابن قدامة، المغنی، 229/3.

4- للمحرم: مانای: هاوسر، یان نه و ی حرام هه تا هه تابه له پشته وه وه باوک، یان له ریگه ی شیر خورلنه وه وه برای شیر، یان له ریگه ی ژن خولزی وه باوک میرو کوپی میرو. ابن منظور، لسان العرب، 139/3. والفیروز آبادی، قاموس المحيط، 96/4.

5- البخاری: 18- کتاب تقصیر الصلاة بعب: بکم بقصر الصلاة الرقم: 1088، 730/2.

وہ سہرہ وہ، مہ گہر لہ گہ ل باوکی، کوپی، ہاوسہری، برای، مہ حرہ می بیت)) ((لا
یحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تسافر سفراً يكون ثلاثة أيام فصاعداً إلا
ومعها أبوها أو ابنها أو زوجها أو أخوها أو ذو محرم منها))¹۔

بہ لگہی نہوانہی مہرجی مہ حرہ میان نیہ لہ گہ ل نافرہ تدا بؤ حہ ج:

بہ لگہ یان نہ وہیہ کہ نیعامی بوخاری دہ گپرتتہ وہ، عومہری کوپی خہ تاب
مؤلتی خیزانہ کانی پیٹھ مہری² دا کہ بچہ حہ ج، عوسمان کوپی عہ فان³ و
عبد الرحمن کوپی عہ وفی⁴ لہ گہ ل ناردن ہر سیکیان لہ سر شہ و کارہ
پتکھاتن، ہیچ کہ سیکیش لہ ہاوہ لان نہ و کارہ یان بہ نا پہ سہ ند دانہ نا۔ ہر وہا
نہ و فہ رموودہی کہ عودہی کوپی حاتم⁵ دہ یگپرتتہ وہ: ((نقدی نہ ماوہ بگہ یہ
نہ و سہ ردہ مہی کہ کہ ژاوہی نافرہ ت لہ حیرہ وہ بہ پی دہ کہ ویت بؤ مالی خوا بہ بی
پاسہ وان)) ((یوشک أن تخرج الضعيفة من الحيرة بغير جوار أحد حتى تحج البيت،
ويوشك أن يفيض المال حتى))⁶۔

نہ وہ تہ نہا مانای نہ وہ نیہ نہ و دیار دہیہ پو دہ دات، بہ لکو بہ لگہ شہ لہ سر
جائزہ بون، چونکہ ہہ والیکہ بؤ مہ دح، بہ رزی ٹالای نیسلام۔ نہ وہ شہ پای راجح و
پہ سہ ند کہ مانوویتہی کہ م دہ کاتہ وہ، کار ٹاسانی دہ کات، پیٹھ مہ ریش ہر بؤ
ٹاسان کاری ہاتوہ⁷۔

1 — البخاري 18 - تقصير الصلاة باب: 4 الحديث: 1086، 730/2، وصحيح مسلم، كتاب الحج، 108/9۔

2 — عثمان بن عفان: قوہدیشی نہ وہیہ، سنیہم خلیفہی راشدین پوہ لہ 23-35 کہ ہر لہ
زہوہہ موسلمان پوہ، جیہادی کردہ بہ مال و گہانی، دہر کچی پیٹھ مہری⁸ مہناوہ روقیہ و ٹوم کلٹوم،
قورٹانی کر کردہ وہ، چاکہ کانی نقد ٹنن، مہ لٹکٹ شہرمیان لہ دہ کرد، لہ مالی خزی شہمید کرا سالی 35 کہ۔
الذهبي، أعلام النبلاء، 122/2، 220/2۔

3 — عبد الرحمن بن عرف: نہ و موحہ مہدی زہریہ، بہ کیکہ لہ و دہ کہ سی مؤژدہی بہ ہشتیان
پتدرا لہ نونادا، لہ دوی سالی فیل بہ 20 سال لہ دایک پوہ، نقل موسلمان پوہ، ہر لہو ہیجرہی کردہ وہ،
ہہ مو غہ زوہ کانی دیوہ، بہرگی لہ نیسلام کردہ وہ بہ گیانی و مالی، چاکہ کانی نقد ٹنن، پٹشٹر ناوی عہدی
کہ عہ پوہ پیٹھ مہری خوا⁹ بڑی گہی بہ عہدالرحمان۔ لہ سالی 32 کہ کچی دوی کردہ وہ۔ ابن
حجر، تهذيب التهذيب، 244/6، والزرکلی، الأعلام، 95/4۔

4 — سنن دار القطنی، الرقم: 27، 221/2۔

5 — للسقاني، فتح الباري بشرح البخاري، 72/4۔

دکټر يوسف القرضاوي له کتیبې (فتاویٰ معاصره) دا ده لیت: له بریاری بنچینه یی شهرت وایه که شافرت به یی مه حرم سه فهر نه کا، بنچینه یی نه و بریاره ش مانای نه وه نیه گومانی خراپمان به شافرت ته، هه روه هندی له دل پیسه کان ده لیتن، به لکو وه سیله یه کی پاراستنه بۆ سومعه. نه گره مه حرم می نه بیت، به لام هه ندی پیاوی ده ست پاک، هه ندی شافرتی جیگه ی متعانه، ږیگه که ناسایی و نه مین بوو، هیچ به رگریه که نیه بۆ سه فیری، به تاییه تی سه فیری سه رده می نیستامان جیاوازه له گه ل سه ده کانی راپورمو که پر بوون له ترس وماندوو بوون، به لام نه و ی نیستا ژماره یه کی زږد له خه لکه به تاییه تی له ناو فریکه، پاپوږی ګوره، سه یاره ی تاییه تی هاتوچوون.¹

به پای من هۆکارو هیکه می بوونی مه حرم، وه سیله ی سه فهر بۆ شافرت، ده گه ریته وه بۆ نه م هزیانه ی خواره وه:

1- نه گره سه رنجی قوناغی هاتنه خواره وه ی هیلکه بده مین ده بینن جووله ی به هوی کرژیونی ماسولکه کانی جوگه ی هیلکه یه و، نه و شله یه ی که له ناو جوگه که دا هه یه ده وده دراوه به ژماره یه کی زږد له خانه ی پاریزره، که نه م خانانه پاریزره ږیگه ناسانکارن بوی تاوه کو ده گاته شوینی مه به ست. هه ر بویه له زیانی دونیادا، هه مان ناسانکاری و هاوکاری وپاریزکاری پتویسته.

2- شافرت هه ر له خوپسکه وه به نازه، ماسولکه کانی تاراده ده یه که ناسک و نه رم و بی هیزه، به رز بوون و نزم بوونی ناست وړیزه ی هورمونه کانی زږد، واته به ی هورمونه کانی له هه موو کاتدا وه که یه که نیه. هه ر بویه توانای به رگه گرتنی نه وک و ماندوو بوونه کانی سه فیری نیه وه که پیاو، بویه ژماره یه که له ناسانکاری پتویسته. نه گره نه و ناسانکاریانه ی بۆ نه کریت نه و زیانی زږد زیاتره له سووډو قازانجه کانی، په کی که له بنه ما فقهیه کانیش ده لیت: (لابردنی زیانه کان له پیښه وه ی به ده ست

1- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 251 في الحاشية. نقلًا عن كتاب فتاوى المعاصرة ليوسف القرضاوي، ص 305-308

هېنانى سودەكانە (دفع المضار مقدم على جلب المنافع). ¹ ئەگەر سەرنجى نۆزىنە بدەين ھەر لە قۇناغى سىپىرمەو دەبين، كە ماوہيەكى دور ودرىژ دەبېت بەتەنھاي، لە ھەمان كات لە ماوہيدا بەرپەرەكانى وملمانى دەكات بۆ گەيشتە نامانج، پىويستى بە ھاوکارى كەس نى، ھەرودھا لە ژيانى بونپاشدا بە ھەمان شىو، بارمىنى ماسولكەى نۆر، بە ھىز ترە، ئاست وىپى ھۆرمۇنەكانى تا پاددەيەكى نۆر نەگۆرە بەتايبەتى ھۆرمونى تىستۆستېرون.

3- ئافرەتان نۆر تووشى گۆرەنكارى فسىقۇلۇزى خۇنەويست دەين وەك بى نۆيى، سىك پىپى ولەبارچوون، مندالبوون و زەيستانى. ھەرەكەت كە و کردارە فسىقۇلۇزانە ژمارەيكە لە گۆرەنكارى جەستەيى و دەرونى تيا پوودەدات، ھاوكات لە گەل ژمارەيكە نۆر لە نیشانەى بى ھىزى ونەخۇشى، وا لە و ئافرەتە دەكات لە بارىكى تەندروستى نا ھاوسەنگ بېت. ² ھەر بۆيە لە وكاتانەدا نۆر پىويستى بەوہيە يەككى نزيك لەخوى ھاوکارى بکات بۆ دابىن کردنى پىويستىەكانى ژيانى پۆزانەى. فەرمانى بوونى مەحرەم و دابىن کردنى وولاخى سەفەر بۆ ئافرەت، يەككىن لە بەزەيى وپەحمەتییە خواپەكان لە نىوان رەحمەتە نۆرەكانى خواى گەورەو كە بە ئافرەتى بەخشىو، مەگەر خوى ئىنكارى لى بکات. ھەرودھا بەلگەشە لەسەر ئەوہى خواى گەورە ئاگادارى كەم و كورتى و پىويستىەكانى ھەموو كەسىكە، موراعات و چاودىرى بارى جەستەيى، دەرونى، تەندروستى، كۆمەلایەتى ھەموو ئاكتىكى كۆمەلە دەكات.

پوختەى باسەكە: لە كۆتاييدا بۆمان ديار دەكەوتت كەوا بوونى مەحرەم و ھۆكارى سەفەر و گواستەو پىويستى بۆ ئافرەت، چونكە چاكتر و باشترە لە پووى دەرونى بۆ ئافرەت، پاكتر و بى گومان ترە لە پووى كۆمەلایەتى، پالپشت و ھىزە

1 — خلاف، عبد الوهاب ، علم أصول الفقه، ص 235.

2 — بۆ زانېنى زانبارى زيانر لە سەرئەو گۆرەنكارى فسىقۇلۇزانەى لە ئافرەندا پوودەدات لە كاتى بى نۆيى و سىك پىپى و مندالبوون و زەيستانى بېولنە كىتابى (ئەنھا بۆ ئافرەتان) دانەر.

له پړوی جهسته یی. هر ثوانه ن وا ده کهن هه موو کاریکي ناله بارو سه خلعت له نافرته که دور بخه نه وه.

برگه ی دووم: مؤلّه تی هاوسه ر (إذن الزوج)

1- مه زه بی شافعی: نافرته ناتوانی حه جی خۆبه خش (التطوع) بکات به بی مؤلّه تی هاوسه ری، هه روه ها ناتوانی حه جی واجبیش نه نجام بدات به پای نژدیه یان.¹

2- مه زه بی حه نه فیه کان: ده توانی له گه ل مه حرم سه فیری حه جی فهرز بکات به بی مؤلّه تی هاوسه ری، به مریجی بوونی خۆراک وهوکاری گواسته نه وه. به لام بۆ حه جی خۆبه خش ناتوانی بی مؤلّه تی هاوسه ری.²

3- مه زه بی حه نه بیه کان: پایان هه روه ک پای حه نه فیه کان، پتویسته نافرته مؤلّت له هاوسه ری وه رگری، نه گه ر پنگیدا نه وا باشه، نه گه ر پنگی نه دا نه وا له گه ل بوونی مه حرم به بی مؤلّت سه فیری حه جی فهرز ده کات.³

4- مه زه بی ظاهریه کان: پتویسته پیاو خیزانی خوی ببا بۆ حه جی فهرز، گه ر وای نه کرد تاوانباره، له وکاته خوی حه جی فهرز ده کات به بی مؤلّه تی نه، بۆ نیه قه ده غی بکات. به لام بۆ حه جی خۆبه خش پتویستی به مؤلّت هیه.⁴

برگه ی سینه م: نافرته که له عیذمی ته لاق، یان مردنی هاوسه رکه ی نه بی ژانایان له و باره وه پای جیاوازیان هیه:

1- پای حه نه فیه کان: نابیت بۆ سه فیری حه ج بچیت له هه ر دو باردا.⁵

1- الشربینی، مغنی المحتاج، 468/1.

2- الکاسانی، بدائع الصنائع، 124/2.

3- ابن قدامة، المغنی، 240/3.

4- ابن حزم الظاهري، المحلی، 47/7.

5- الکاسانی، بدائع الصنائع، 124/2. والنیر المختار ورد المختار، 465/2. و الجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 634/1.

2- پای حنبله لیه کان: نابیت بڼو سفه ری حه ج بچیت له عیده ی مردنی هاوسه ر، چونکه مانوه له مال واجب له عیده ی مردنی هاوسه ر. ده توانی له عیده ی ته لاقی بائن بچیت بڼو حه ج.¹

برگه ی چوارم: داپوښنی دهم وچاوسه ر

زانایان له و باره وه پای جیاوازیان هیه:

1- پای شافعی وحنه فیه کان: ثافرت ده توانی ده ست، دهم وچاوی داپوښنی به مه به سستی په نهانی له بیگانه کان، به مه رجی نه و سه ریوښه به ر دهم وچاوی نه که وی.²

2- پای مالکیه کان: ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی به مه به سستی په نهانی له بیگانه کان، کاتی ه سستی کرد ه ندی که س ته ماشای ده که ن، نه که ر زور جوان بوو، گومان هه بوو که ته ماشا ده کړیت. نه وه ش به مه رجی نه و سه ریوښه به ر دهم وچاوی نه که وی، گړیدانی تیا نه بی، که ر نه و مه رجانه ی تیا نه بوو نه و فیدیه ی له سه ره.³

3- پای حنبله لیه کان: ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی کاتی پتویستی وه ک تپه پ بوونی بیگانه به لایدا، به مه رجی نه و سه ریوښه به ر دهم وچاوی نه که وی.⁴

نېن قدامه ده لی: ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی کاتی پتویستی وه ک تپه پ بوونی بیگانه به نزیکید. نه وه ش به هوی هیثانه خواره وه ی پارچه یه ک له سه ریوښه که ی بڼو سه ر دهم وچاوی.⁵

کومه لی زانایان له سه ر نه وه ن که و ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی کاتی پتویستی چونکه ثافرت خوی عوره ته.¹

1- ابن قدامة، المغنی، 240/3.

2- الجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 645/1.

3- الجزیری، 645/1.

4- ابن قدامة، المغنی، 301/3.

5- ابن قدامة، المغنی، 303/3، 305/3، 393/3، 453/3.

برگه‌ی پینجه‌م: دانه‌مالینی پۆشاکی دورواو (علم التجرد من الغیظ)

زانایان له‌و باره‌وه رای جیاوازیان هه‌یه:

1- رای خه‌نه‌فیه‌کان: ئه‌ین قدامه ده‌لیت: پۆشاکی دورواو له‌به‌ر ده‌کات وه‌ک کراس، چارۆگه، سه‌رپۆش، به‌لام بۆی نیه نیقابی² دهم وچاو داپۆشین له‌به‌ر بکات، هه‌روه‌ها ده‌سته‌وانه. ئه‌گه‌ر ویستی دهم وچاوی داپۆشی ئه‌وا به‌ هۆی داگرتنی سه‌رپۆشه‌که‌یه‌وه ده‌توانی ئه‌وه بکات، به‌مه‌رجی به‌ پینسته‌ی دهم وچاوی نه‌که‌وێ. ده‌نگی خۆی به‌ ته‌لبیه‌یه‌رز ناکاته‌وه، بۆن له‌ خۆی نادات، نینۆک و قژی سه‌ری کورت ناکاته‌وه، پاوی گیانه‌وه‌ران ناکات، به‌لام ده‌توانی خه‌نه به‌کاربهێتی، نابێ شیوه‌ی ناریک بیت.

ئه‌گه‌ر ئافه‌رت نیقابی دهم وچاو داپۆشین، یان ده‌سته‌وانه‌ی له‌به‌ر کرد ئه‌وا دیه‌ی له‌سه‌ره.³

2- رای شافعی و مالکی: بۆ ئافه‌رت نیه له‌ هه‌ج به‌کارهێنانی خه‌نه و کلی چاو، چونکه‌ بۆنیان هه‌یه.⁴

1 — الثقباء: اللقبة: مانای په‌نگ و په‌وه ده‌به‌خشی، ئه‌ین ئه‌عرابی ده‌لی بۆیه پیتی ده‌لین نیقاب چونکه‌ په‌نگی په‌وه داده‌پۆشی و په‌نگی قوماشه‌که‌ ده‌رده‌که‌وێ. به‌مانای نیناق: به‌سته‌روه‌ ده‌یت. له‌ نیقاب نه‌ها هه‌روه‌ چاو دیار ده‌بێت: ابن منظور، لسان العرب، 251/14.

2 — القفازين: للقفل: الضم والتشديد: داپۆشه‌ری ده‌ست و په‌نجه‌کان و ناو له‌پ، که ئافه‌رتان به‌کاری ده‌هێن. ابن منظور، لسان العرب، 255/11.

3 — الرحيبان، مصطفى، مطالب أولي النهي في شرح غايه المنتهي، دمشق، المکتب الإسلامي، 352/2. والفتوح، منتهی الارادات، 259/1. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 645/1.

4 — الجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 646-647.

برگهی شهشتم: ته لبیه کردن (التلبیه)

زانایان له سر نه و نه که و به رز کردنه و هی دهنگ بق ثافره تان دروست نیه، چونکه هؤکاری فیتنه یه. هر بویه بانگدان و بانگی هه لسان بق نویژ کردنیان بق دروست نیه. نه وه پای شافعی و مالکی و حنبلی و نه وزاعی یه.¹

برگهی هه دهم: ته وافی مائناوایی (طواف الوداع)

زانایان له سر نه و نه پاهن که و ته وافی مائناوایی واجب، نه وه ی نه یکات خوینی له سره، مه گر ثافره تیک کاتی ده رجوونی له مه ککه وه که و ته باری بی نویژی، واته نه ته وافی له سره و نه خوین. نه وه ش پای زنده ی زانایانی ناوچه جیاجیاکانن (الأمصار).²

برگهی هه شتم: نزیک بوونه وه له مائی خوا

و په سنده بق ثافره تان که و زقر نزیک نه بنه وه له کاتی ته واف کردن له کاتی ته وافی پیاوان، به لکو له دورده وه بیت تا وه کو تیکه لاری پیاوان نه بیت. به لکش نه و فرموده یه که ئوم سه له مه حنظله ده گپرتنه وه: گله بیم کرد لای پیغه مبه ری خوا³ فرمودی: ((ته واف بکه له دواوه ی خه ک و نه تو له سر و لاخه که تی. به م شیوه یه ته وافم کرد و پیغه مبه ری خوا⁴ نویژی ده کرد له ته نیشته مائی خوا³: ((طوفي من وراء الناس وأنت راكبة. فطفت ورسول الله حينئذ يصلي إلى جنب البيت)).⁴

1- ابن قدامة، المغني، 3/305. والهيتمي، تحفة المحتاج، 1/251.

2- ابن قدامة، المغني، 3/406.

3- النووي، المجموع، 7/369.

4- البخاري 65- كذاب التفسير باب: الحديث: 767/4853. وأبي داود، الرقم: 1882،

برگه‌ی نزيهه: نافرهت وهروه‌ده‌ی ته‌واف (المرأة والرملة).¹

زانایان به‌گشتی له‌سه‌ر نه‌وه‌ن که‌وا نافرهت له‌ ته‌وافدا مه‌پوه‌له‌ ناکات.²
وا په‌سه‌نده له‌ سئ جاري په‌که‌می سوپانه‌وه‌ی ده‌وره‌ی که‌عبه به‌ خیرایی بیت
(مه‌روه‌له)، له‌ چوار جاره‌که‌ی تر به‌ پویشتنی ئاسایی بیت. به‌ به‌لگه‌ی نه‌و
فه‌رموده‌ی ئیبن عمر رضی الله عنه که‌ ده‌یگیزته‌وه: ((پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه به‌ خیرایی
پویشتنوه له‌ سئ سوپانه‌وه‌ی په‌که‌م، له‌ چواره‌که‌ی تر به‌ پویشتنی ئاسایی
ته‌وافی کردوه، له‌ مه‌رووکاتی حج و عمره‌دا))
(سعی رسول الله صلی الله علیه و آله ثلاثة أشواط ومشى أربعاً في الحج والعمرة)).³

برگه‌ی ده‌یه‌م: ده‌رخستنی شانی پاست (الاضطباع).⁴

ده‌رخستنی شانی پاست له‌ کاتی ئیحرام به‌ستاندا له‌ سونه‌ته‌کانه، چونکه
پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه وای کردوه، مه‌روه‌ک له‌ نه‌بو داوده‌وه ده‌گیزته‌وه:
((پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه ته‌وافی کردوه به‌ بورده‌یه‌کی سه‌وز وشانی پاستی
به‌ده‌روه‌بووه)) ((أن النبي صلی الله علیه و آله طاف مضطبعاً ببرد أخضر)).⁵
نه‌وه‌ش سونه‌ته‌ بق پیاوان له‌ ته‌وافی (الإفاضة أو القدوم)، له‌ ته‌وافی مالثاواپی
(الوداع) نیه.⁶ بق نافره‌تان نیه چونکه پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه داپوشینه.⁷

1 - الرملة: بریتیه له‌ خیراکرنی پویشتن ونزیک‌کردنه‌وه‌ی مه‌نگاوه‌کان وجولانه‌وه‌ی مه‌رووشان، به‌بازیدان. الجرجاني، التعريفات، ص 65.

2 - النووي، المجموع، 679/8.

3 - البخاري 25-كتاب الحج باب: 57 الرملة للحديث: 1604، 593/3. وأبي داود، للرقم: 179/2، 1890.

4 - الاضطباع: مانای نه‌وه‌یه‌ ناوه‌ندی ئیهرامه‌که‌ی بخانه‌ بن بالی پاستی، شانی پاستی ده‌ره‌ک‌وفت. ابن منظور، لسان العرب، 16/8.

5 - سنن أبي داود، كتاب: للمناسك - الحج، باب: الاضطباع في الطواف، رقم الحديث: 1883، 177/2، عن أبي يعلى عن أبيه.

6 - ابن قدامة. المغني، 376/3.

7 - النووي، المجموع، 365/7.

برگہ ی یا نزمہم: سرکہ وتنی سر سے فاو مہرہ

بق نافرہ تان سونت نیہ سرکہ وتنی نو دوو بہر زایی یہ، ہر وہ کہ لہ مہرہ بی مالکی وجہ نہ لی دا ہاتوہ۔¹

برگہ ی دوانزمہم: کورت کردنہ وی قزی سر (التقصیر)

لہ نبین عہ باسہ وہ ² دہ گپنہ وہ، پیغمبر ی خوا ³ فرموہ تی: ((تاشینی قزی سر بق نافرہ تان نیہ تہ نہا کورت کردنہ وہ)) ((لیس علی النساء خلق إنما التقصیر)).²

نیما می شافعی دہ لی:

کورت کردنہ وی قزی سر بق نافرہ تانہ، تاشین قہ دہ غیہ بہ پای کڑمہ لی زانایان³، چونکہ پیکیچون و لاسایی پیوانہ۔⁴

پای حہ نہ لی و مالکیہ کان:

کورت کردنہ وی قزی سر بق نافرہ تانہ، تاشین قہ دہ غیہ چونکہ وہ کہ مہ تککردن وایہ۔ لہ نیوان زانایان جیاوانی ہہ لہ سر نہ و برہی کہ نافرہ ت لہ قڑسہری خوی دہ برہی۔⁵

مہیتہ می لہ کتابی (تحفة المحتاج) دا دلالت: ہرگیز تاشینی قزی سر بق مبینہ نیہ، تہ نہا یقزی حوتہ می دوی لہ دایکبون نہ بیت، تاوہ کو بہ برہی کیشی مووہ کان سہ دہ قہو خیر بکرت، یان بق چارہ سہری نہ خوشی۔⁶

1- الجزیری، الفقه على المذاهب الأربعة، 1/660. وابن قدامة، المغني، 3/387.

2- سنن الكبرى للبيهقي، باب: ليس على النساء خلق، الرقم: 9187، 5/104.

3- المسقلاني، ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 3/713.

4- النووي، مغني المحتاج، 1/502.

5- ابن قدامة، المغني، 3/355. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 1/668.

6- الهيتمي، تحفة المحتاج، 2/61.

به‌شی سینه‌م

نافرمت وکارکردن، تیکۆشان وکاری قورس، نه‌و مەرجانه‌ی پینۆسته
نافرمت جینه‌جینی بکات کاتی چوونه دەرموه له‌مان

باسی یه‌که‌م: نافرمت وکارکردن

باسی دووم: تیکۆشان وکاری قورس

باسی سینه‌م: نه‌و مەرجانه‌ی پینۆسته نافرمت جینه‌جینی بکات کاتی چوونه دەرموه له‌مان

نہو سہرہ دہمی ٹیستا ٹیمہ تیایدا دہڑین وک نہو سہرہ دہمی نیکہ کہوا باو
 باپیرانمان تیایدا دہڑیان پیش سہ سال، گورانکاری نڈر بہ سہریدا ہاتوہ لہ
 خووپہ وشت و داب و نہریت وچڑنیہ تی ژیان، ہیوا و مہ بہست و نارہ نو، تاوہ کو
 دہ گاتہ بیروپا و ہو مل کہ چسی وخوا پہرستی، لہ نہ نجامی دوورک و تنہ وہی
 موسولمانان لہ ٹاینی ٹیسلام و شوین کہ و تن و لاسابی کردنہ وہی پڑھ لات و پڑناوا
 لہ گشت ہوارہ کانی ژیان.

لہ باسانہی کہوا بڑتہ جینگہی گھتوگڑ لہ ناو کڑمہ لگہی نڈریہی وولاتانی
 ٹیسلامی لہ نٹوان خا و ہن بیرو باوہ پہ جیا جیاکان، بریتیہ لہ کارکردنی ٹافرہ ت.
 ٹایا نہو کارکردنہ قہدہ غہیہ، جائزہ بہ بی مہرج، یان جائزہ بہ مہرجی تابیت،
 جائزہ بقہندی کاری تابیت وگونجاو.

باسى يەكەم

ئافرەت وکارکردن

بەندى يەكەم : ئافرەت وکارە گشتیەکان

برگەى يەكەم : راي كۆمەلەى يەكەم

برگەى دووم : راي كۆمەلەى دووم

برگەى سىيەم : راي كۆمەلەى سىيەم

بەندى دووم : بوارە گونجاوئىكان بۇكارى ئافرەت

برگەى يەكەم : كاروچالاکى راميارى

برگەى دووم : كاروچالاکى پەرومردىيى وسانگەوازکردن

برگەى سىيەم : كاروچالاکى كۆمەلەيەتى

باسی یه کهم: نافرته وکارکردن

هه روهك باسماڼ كرد ئایینی نیسلاڼ به یهك ئاست ته ماشای هه ردوو په گه ز ده كات، هیچ بهرنی وگه وره ییهك نیه بۆ یه کیان له سه ر نه وی تریان ته نها به ته قوای خوا نه بێ. به لام نه وهی پیویسته بزانی که وا خوای گه وره پینکاته ی جهسته یی وده رونی هه ردووکیانی یه کسان نه خولقاندووه، نه مهش مانای شه وه نیه یه کیان فه زلی له سه ر نه وی تریان هه یه، به لکو بۆ ته واو کردنی یه کتیه. هه روه ها نیسلاڼ هه ندی کاری بۆ پیاوان نا په سه ند کردووه چونکه ده بیته هوکارێك بۆ فساد، هه ندی کاریشی بۆ نافرته تان نا په سه ند کردووه چونکه هوکاره بۆ فساد. له هه مان کاتدا هه ریه کیان هه لاحتی ته واوی هه یه بۆ نه جمادانی شه و کارانه ی په یوه ستن به په گهزی خویه وه، هه ردووکیان ته واوکاری یه کترین.

به ندی یه کهم: نافرته وکاره گشتیه کان (اشتغال المرأة بالعمل العام)

ژانایان سی پای جیاوازیان هه یه ده رباره ی کاری نافرته به گشتی.

برگه ی یه کهم: پای کومه له ی یه کهم

نه و کومه له وا ده بینن که وا کاری سه ره کی نافرته له ماله وهیه، که بریتیه له په روه رده ی منداڵ وخزمه تی ماڵ وهاوسه ر، چوونه ده ره وهی نافرته له ماڵ به بی هۆ، خۆ دانه پۆشین به فسادو ئاره زوویازی له قه له م ده دن. له و باوه په دان که وا زیانی بۆ کومه لکه نه د زیاتره له سوود و قازانجی.

به لگه ی شه رع ی شه و کومه له ش بریتیه له و ئایهت و فه رموودانه: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (الأحزاب: 33). شه و فه رمووده ی عب د الله کوپی عومه ر ﷺ ده گپه رته وه، که پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رموویه تی: ((کلکم راع وکلکم مسؤول عن رعیته، فالإمام راع وهو مسؤول عن رعیته، والرجل راع وهو مسؤول، والمرأة راعية على بيت زوجها وهي مسؤولة، والعبد راع على مال سيده

وہو مسؤل، الا کلکم راع وکلکم مسؤل))¹۔ واتہ: ہر یہ کہ لہ نئیوہ شوان و سہرپرشتیاری نہ و کہس وکل و پہلانہ یہ کہ لہ بہر دہستیہ تی، نیعام وپیشہ و، پیاو، ٹافرہ تیش شوان و سہرپرشتیاری مال و مندالہ کایہ تی، بہرپرستیارہ لہ و کارانہ ی لہ نہستیہ تی، ہرودہا بہندہ و کزیلہش بہ ہمان شتوہ بہرپرستیارہ لہ مالی خاوندہ کی۔

لہ و زانا پایہ بہرزانہ ی کہ و خاوندی نہ و پایانہ ن بریتین لہ: نہ بو نہ علای مہودودی²، سہید قوتب³، فرید و جدی⁴، پدہ مہزان بوطی⁵۔

1- کاری سہرہ کی کہ بہ ٹافرہ ت سپرڈراوہ بریتہ لہ مانہ وہ ی نہ وہ ی مرقفایہ تی، لہ رنگی سک پری و مندالہ یون و پہرودہ کردنی۔ بق نہجامدانی نہ و کارہ گہورہ و پیروزہ، خوائ گہورہ چہند سیلفہ تیکی پی بہ خشیوہ، وک دل ناسکی، نہ رمی، بہ سوزی۔ ہرودہا لہ سہر پیای و اجب کردہ کہ ژبانی و یداوہستیہ زہرورہ کانی دابین بکات۔ چوونہ دہرہ وہ ی ٹافرہ ت بق کارکردن پیچہ وانہ ی نہ و مہ بستہ گرنگیہ کہ لہ سہرودہ باسماں کرد⁶۔

2- کارکردنی ٹافرہ ت لہ دہرہ وہ ی مال، پیچہ وانہ ی زور لہ بنہ ماکانی

1- البخاری: 70-1 لکاح باب: 81، الرقم: 4892، 1988/5، 33- الإمارة الرقم: 20-1829، 1932/4۔

2- المودودی، الحجاب، ص 324۔ ناری نہ بو الأعلى کوپی نہ حمہد کوپی حمہسن، لہ سالی 1903 لہ شاری حمہدہر ٹابادی مندی لہ دایک بوہ، ژنایہ کی خاوند بیوہ یوہ یوہ یوہ، دلمہ زینتہری کرمہ لی ٹیسلامہ لہ هندستان، پاشان چوونہ پاکستان، یکنیکہ لہ بانگہ وازانی چاکسازنی۔ لہ سالی 1980 کورچی بولیس کرہوہ۔ الجمال حمد بن صادق، أبو الأعلى المودودی- حیاتہ و فکرہ۔ والعقل، عبد اللہ سلیمان عقول، من اعلام الدعوة والحركة الإسلامية المعاصرة، ص 331-344۔

3- سید قطب، فی ظلال القرآن، 1/493۔ سید قطب، السلام العالمی والإسلام، ص 54۔

4- وجدی، محمد فرید، المرأة المسلمة، ص 71۔

5- البوطی، محمد سعید رمضان، إلى كل فتاة تؤمن بالله، ص 52۔

والبوطی، المرأة بین طغیان النظام الغربي ولطائف التشريع الرباني، ص 57 وما بعدها۔

6- وجدی، محمد فرید، المرأة المسلمة، 70۔ وسید قطب، السلام العالمی، ص 54۔

شهریعه ته، وهك سالاری مال، بژنوی دابین كردن، پله بهرنی پیاو. له بیرو فیکری نیسلامیدا نه هاتووه نافرته تان کاری پیاو بکن، چونکه ګوړینی ته شریع وټاینه.¹

3- هاتنه دهره وهی شافره ت له مال هندی شتی تری به دواوه دیت وهك: خوپازاندنوه، دهرخستنې جوانی واخل، ټیكه لاری. نو شتانه ی باسما ن كړدن حرامن، واته چوونه دهره وه هوكاره بقی هاتنه کایه ی نو دیارده حرامانه كه واته خوشی حرام ده بیت، به ګوړه ی نو یاسا فیهیه ی ده لیت: هر شتیك حرامی لی بکه ویته وه خوشی حرام ده بیت (وما یقرتب علیه حرام فهو محرم). چوونه دهره وهی شافره ت بقی كار كړدن هرچه نده سووېو بهرزه وهندی ماددی تیا به، به لام پوشته یی شافره ت وټیكه لاو نه بوون له بهرزه وهندی خیزان وكومه له، په یوه ندی داره به پاراستنی جوړو نه وهی ناده میزاد، كه نو پاراستنی نه وه و جوړه له پیشتی، سه روتره له بهرزه وهندی ماددی تاك یان خیزان.²

4- هندیكی له و زیانانی كه له چوونه دهره وهی شافره ت ده كه ویته وه، وهك: ټیكه لاو بوونی لیپر سر او یه تی كومه لایه تی له نیوان شافره ت وپیاو. پچرانی په یوه ندیه كومه لایه تیه كانی نیوان نه دما مانی یك خیزان، نیوان هه ردو و هاوسه ر، نیوان دایك و منده له كانی.

5- كاتی چوونه دهره وهی دایك خیزان ناچار ده بیت بقی بهرپوه بردنی كاروباری ناو مال پشت بیه ستیت به هیتانی خزمه تكار بقی بهرپوه بردنی كاروباری مال، پشت به ستان به داینگه كان له جیاتی باوهش و سوزی دایك، له جیاتی سوزی دایك یه تی لیذان و توپه یی سه رپه رشتیاریانی داینگه كان، به كار هیتانی شیری ووشك كرلوه ی مانگا له جیاتی شیری دایك.

6- بهر بهر ه كانی كړدن له ګه ل پیاو بقی په یدا كړدنې كار. به مهش بی كاری له ناو پیاو زور ده بیت، كومه لگه تووشی بار یكی لا سه نگی ده بیت.

1 — محمد محمد حسین، حصوننا مهنة من الداخل، ص 138 وما بعدها.

2 — البوطي، ضوابط المصلحة في الشريعة الإسلامية، ص 260.

برگه‌ی دووم: پای کومه‌لی دووم

نو کومه‌له وا ده‌بینن که وا پای کومه‌لی یه کهم تنه‌ها بریتیه له زولم، تی پوانینی نافرته به چاوڼکی نا مرقفایه‌تی، نه‌بوونی متعانه به توانای نافرته. نه‌وانه‌ی له‌سه‌ر نه‌و پاپه‌ن که پټویسته نافرته کاری گشتی بکات بریتین له قاسم نه‌مین¹، موحه‌مه‌د عه‌بده²، رفاعه الطهطاوي³، هندیکی تر.

به‌لکه‌کانی کومه‌لی دووم:

- 1- که‌شه پیدانی که‌سایه‌تی نافرته و فرلوان کردنی ناستی فیکریه‌تی.
- 2- نافرته چونکه نیوه‌ی کومه‌له نابیی نه‌و چینه له کار بخزیت، به‌مه‌ش کومه‌لکه تووشی نیفلیجی و په‌ککه‌وتوویی ده‌بیت.
- 3- له‌به‌ر نه‌وه‌ی خوای گه‌وره هوش وپیری به نافرته به‌خشویه، له نه‌رک وهرمانه‌کانی شهرعی نه به‌خسراوه. نه‌مه‌ش مانای نه‌وه‌یه ده‌توانی بژیوی خزی به‌ده‌ست بهیښی، نه‌گه‌ر پڼگه‌ی پی نه‌درا نه‌وا مانای نه‌وه‌یه مافی پی شیل کراوه.
- 4- نافرته به کارکردن ده‌توانی هاوکاری و بژیوی نه‌وانه په‌یدا بکات که

1 — قاسم امین، المرأة الجديدة، ص 9، ص 19.

2 — محمد عمارة، الأعمال الكاملة للإمام محمد عبده، 106/2. نای موحه‌مه‌د کوی عه‌بده کوی حه‌سه‌نه، له بنه‌ماله‌ی تالی تورکمانیه. مولفی میسر بویه، له سالی 1849 له دایک بویه. له گه‌وره پپاوانه چاکساری ونویکړده‌وه له نیسلام، له گوفاړی وه‌قائمی میسری کاری کړیوه، به‌ند کراوه چه‌ند جار، هه‌قت بز سوریا، پاشان له پاریس له‌گل جه‌ماله‌ددینی نه‌فغانی پوزنامه‌ی العروة الوثقی ده‌کړیوه. له سالی 1888 گه‌پاوه‌نه‌وه میسر وبه‌شداري شوقشی نه‌حمه‌د عرابی کړیوه. خاوه‌نی گه‌ل کتیبه، له سالی 1905 له نه‌سکه‌نده‌ریه‌ی میسر کچی دوايي کړیوه.

الزركلي، الأعلام، 252/6.

3 — الطهطاوي، رفاعة رافع، المرشد الأمين للبنات والبنین، المطبوع ضمن الأعمال الكاملة المجموعة له من قبل محمد عمارة، 393/2. نای رفاعه رافعی به‌ده‌ویه، له سالی 1801 له شاری ته‌نتا له دایک بویه، په‌کڼکه له کوله‌که‌کانی که‌شه‌ی راناستی له میسر، له زانکلی نه‌زه‌ر خویندوویه‌تی، حکومتی میسری ناروویه‌تی بز پاریس بز خویندن، پوزنامه‌ی وه‌قائمی میسری داناره، کتابی زکی داناره، زکد کتابیسی له فاره‌نسه‌بوه کړن‌ته عه‌ره‌بی، له سالی 1873 کچی دوايي کړیوه. الزركلي، الأعلام، 29/3.

که وتونه ته نه ستوی، به تایبه تی کاتی بیوه ژن بوو یان هاوسره که ی توانای کاری نه بوو. واته ده توانی منداله کانی له تیاچوون بپارتنیت.

5- وەرگرتنی خاتوو شیفا¹ لیتپرسراویه تی کاروباری ناو بازار له خه لافه تی نیمامی عومره، مانای نه وه یه ئافره ت ده توانی کاری دهره وه بکات و جائزه².

برگه ی سینه م؛ پای کومه لی سینه م

نه و کومه له رایان وایه ئافره ت له گه ل هه لسه وانی کاروباری ناو مال و په روه رده ی مندا ل، ده توانی پۆلنکی به رچاوو ببینی له ناو کومه لکه به نه نجامدانی نه و کارانه ی که بزوی گونجاوه، وه ک کاروباری په روه رده، نه ندروستی، داینگه و باخچه ی ساوایان، له گه ل په چاو کردنی مه رجه کانی چوونه دهره وه، پۆشاک ی گونجاو، تیکه ل نه بوون.

خاوه نی نه و پایه ش بریتین له: موحه مه د عزه دروزه³، عه لی عه بدولوهد الوافی⁴، به هی الخولی⁵، هندی زانی تر.

نه وانه ده لێن کاری سه ره کی ئافره ت له ماله وه یه، به لام گه ر کارنک گونجاو بیت له گه ل پیکهاته ی جهسته یی وده رونی ده توانیت نه نجامی بدات، به و مه رجه نه ی خواره وه:

1- نه و کاره ی دهره وه کار نه کاته سه ر کاری سه ره کی ماله وه ی، له نه رکی و مافی هاوسه رو منداله کانی.

1- الشفاء: له پلای کچی عه بدولای کوبی خه له ی قوبه یشی عه ده وه یه. په کینکه له و هاوه لانه ی که زوو موسولمان به وه، خاوه نی به رو موش وژانست به وه، پێقه مبه ری خوا⁶ سه ردانی کره وه و پینی و نه وه هه لسه ی خیزانم فیزی سه ره تی النمل به که هه روه ک چۆن فیزی نو سینت کرد. نیمامی عومهری پیزی تایبه تی بل دانا بوو، نلک جار پای و ده رده گرت، به سه ره رشتناری کاری بازاری دانا بوو. سالی 20 ی کوجی، کوجی برایی کره وه. ابن حجر، الإصابة، 4/341. والزرکلی، الأعلام، 3/168. وکحالة، أعلام النساء، 300/2.

2- الحجوي، محمد المهدي، المرأة بين الشرع والفتن، ص 35 وما بعدها.

3- دروزه، محمد عزة، المرأة في القرآن والسنة، ص 51.

4- الوافي، علي عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 31.

5- البهي الخولي، الإسلام والمرأة المعاصرة، ص 221-248.

- 2- نه بیتنه هۆکار بۆ زیانئیکی کۆمه لایه تی، وه ک به ربه ره کانی له گه ل پیاو بۆ به ده ست هێنانی کارو دروست بوونی بیکاری پیاو.
 - 3- بتوانی پارێزگاری بکات له پۆشته یی وتیکه ل نه بوون.
 - 4- وه رگرتنی په زامه ندیی هاوسه ره که ی.
 - 5- نا بیت کارئیکی قورس بیت کار بکاته سه ر سیفه ته مێینه کانی.
- به لگه ی ئه و کۆمه له ش ئه م خالانه ی خواره وه:

- 1- وه رگرتنی خاتوو شیفا لیپرسراویه تی کاروباری ناو بازار له خه لافه تی نیمای عومر، مانای ئه وه یه ئافره ت ده توانی کاری ده ره وه بکات و جائزه .
 - 2- جائزه ئافره ت لیپرسراویه تی قه زاوه ت وه ریگری به بی مه رج، هه ره ک نیمای طبری¹، شین حه زمی ظاهری²، که بۆ قه زاوه ت مه رچی نێرینه یان دانه ناوه . نیمای ئه بو حه نیفه ده لی: ئافره ت ده توانی قه زاوه ت وه ریگری له هه موو شتیک ته نها له سنووره کانی خواو تۆ له سه ندنه وه (القصاص والحدود) نه بی³، به و شیوه ش شایه تی دانی ئافره ت هه ر بۆ ئه و دوو شوینه نابیت.
- سه ره به سستی ئاده میزاد له کارکردن، بۆ هه ردوو په گه ز گه ر هیچ یاسایه کی تبا نه بیت، هه ر یه کێک به ئاره زووی خۆی چی لا خۆش بوو بیکات، به بی گوئی دانه یاساو پێسای شهرع و ئادابه کۆمه لایه تیه کان، ئه و لای زۆربه ی زانا یانی ئیسلامی به دواکه وتنی په وشت، هه لوه شانده وه ی کۆمه ل، تیکچوونی باری خێزاندار و په یوه ندی هاوسه ریتی، سه رلی شیتوای و سه رگه ردانی مندا له کان ده ژمێردریت. ئه و کارانه ی ئافره تان نه جامی ده دن له پۆژشاوا و پۆژه لات داوا ده کات ئافره تانی ئیمه نه جامی بدن ئه و لای ئیمه ی موسولمان هه مووی په ت ده کرتیه وه.

1- الفرطبی، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، 395/2.

2- ابن حزم الظاهري، المحلى، 363/9. ناوی عه ل کوبی نه حمه دی نه نده لوسیه، له قه یه کی به رز، نه سبب ودانه ر، له سالی 384 ی کۆچی له قورنیه له دلیک بووه، له سالی 456 ی کۆچی وه لمانی کردبووه.

اعلام للنبلاء، 184/18. وشذرات من الذهب، 299/3.

3- المرغینانی، الهدایة شرح بداية المبتدی، 107/3.

نه و چالاکیانه ی که و نافرته ی موسولمان ده توانی نهجامی بدات و تا پادده په کی باش تیایدا سرکه ویت، بریتین له کاری په روه رده و پیڼگه یاندنی مندالان به تایبه تی نه وانه ی په گه زی خویانن، له گه ل په چاو کړنی هه موو مه رجه کانی ده رچوونه دهره وه و پوښته یی وړانندنه وه. هه روه ها کار نه کاته سر نه رکه کانی دایک به رامبه ر به مندالی کورپه و شیره خور.

نافرته ی موسولمان ده توانی له بواری پزیشکی نافرته تان و مندالان به شداری بکات. نه و کارانه زور پیروزن، زور گونجاوین له گه ل پینکاته ی فسیق لوزی نافرته، به مهش خزمه ټیځی زور پینشکهش به کومه لگه کی ده کات. به لگه مان له سر نه وه ی نافرته ده توانی نه م چالاکیه کومه لایه تی و زانستیانه نه نجام بدات.

1- هه روه ک پینشتر باسما ن کرد که و نافرته تان خواوه نی دهر و ټیځی ناسک و هه ستیار و به سوزن، مامه له کردنیان له گه ل که سانی تر نه رمه، به تایبه تی نه وانه ی له خویان بچو کتن. ناره زوی هاوکاری و خزمه تی خه لکانی تر که له گه لیا ده ژین به رزه.

2- ده توانی به شداری کارو چالاکیه کومه لایه تیه کان بکات له به ره کانی جهنگ له دواوه ی هیله کانی به رهنکاری، وه ک: دابهش کردنی شو، برین پیچی، لادانی زامداره کان. نه و کارانه چونکه کاریکی کاتین و توانایه کی جهسته یی زوری ناویت، کار ناکاته سر کاره سره رکه کانی نافرته له مال و لپرسراویه تی به رامبه ر هاوسه رو مندال، ده توانن بو نه و شوینانه منداله کانیان له گه ل خویان به بن. زانایانی دهر و نناسی پشتگیری گونجاوی نه و جوړه کارانه یان کردیوه بق نافرته تان، بویه نافرته تان زور گونجاوین بق نه و کارانه. به نه نجامدانی نه و کارانه له لاین نافرته تانه وه، ژماره به کی زور له پیاوان که ده بوايه نه و کارانه نه نجام بده ن، ده توانن شوینی تر و کاره قورسه کانی جهنگ بگرته نه ستو.¹

به نندی دووم : بواره گونجاو مگانی به شداری نافرهت

کاره مگانی گونجاو بۆ نافره تان ده کریته چهند به شه وه : کاروچالاکی پامیاری، په روه رده یی ویا نکه واز کردن، کومه لایه تی.

برگه ی یه گهم : کاروچالاکی پامیاری

له لاپه ره مگانی داهاتوودا به درژی باسی نه و بابه ته ده کین ، کاتی باسی وه زارعت و سه روکایه تی و قه زاو ت ده کین.

برگه ی دووم : کاروچالاکی په روه رده یی ویا نکه واز کردن

نافره تی خاوه ن باوه پ، تیگه یشتوو، پیگه یشتوو پۆشنبیر، ده توانی له و بواره دا پۆلکی نذر گرنک و به رچاو بگیتی، به نویسنی و ته و مه قالاتی گونجاو له گه ل ژبانی سه رده م ده رباره ی چۆنیه تی په روه رده ی مندا ل و چاو دیری کردنیان تاوه کو ده گه نه ته مه تی هاوسه ری و جیا بونه وه له دایک و باوک، هه روه ها نویسن و بلاو کردنه وه ی په راوی بچوک و گه و ده له سه ر نافره تان و کارویاری ژبانیان و به ره لستی کردنی نه و هه مو ته و ژمه ده ره کیه ی ده کریته سه ر نافره تان، وه لامدانه وه یان به شیوه یه کی زانستیانه و شه رعیه نه ی گونجاو له گه ل گیانی سه رده م و پیشک و تنی کومه لکه .

هه روه ها نافره تان له هه موو ناسته مگانی خویندن و شوینه مگانی کار کردن ده توانن نه و کاره گرانگانه جیبه جی بکه ن به هاوکاری یه کتری و به شداری کردن له یه کیه تیه مگانی قوتا بیان و نافره تانی سه ره خۆ (گه ره بیت).

گرنگترین نه و کارانه ی نافره تان ده توانن نه نجامیان بدهن :

- 1- هه نگاوانان بۆ له ناوبرنی نه خوینده واری له ناو چینی نافره تان.
- 2- پیکه ستنی هه له ته ی پۆشنبیری و کردنه وه ی خولی تاییه ت به به رژه و نه دیه مگانی نافره ت و فیزکردنی پیشه یی.

3- به ستنې کږېو کړېوڼه وهی تاییه ت به په روه رده کړنی منډال، به رزکړنه وهی ناستی پښیږی گشتی نافرته تان، به تاییه تی نه وانه ی په یوه ستن به کاروباری خیزان.

4- لیځولینه وهی زانستی واقعی له سره ثایه ت و فرموده کانی په یوه ندیدار به ژبانی هاوسه ریتی و کاروباری خیزان، بڼ زیاتر شاره زا بون له حوکمه کان، تیځه یشتن له مه به سته کانی، گونجاویه تی له گ ل کات و شوین و سرده مدا.

5- چونیته تی به رپه رچ دانه وهی نه و هیرشه فیکریه نا په وایانه ی که ده کړیت به رامبه ر به حوکمه کانی شه ریعه تی نیسلام دهر باره ی نافرته و خیزانداری وباری که سایه تی.

6- لیځولینه وهیه کی میژوی دهر باره ی نافرته ناوداره کانی نیسلام، ناوداره کانی کورد به تاییه تی، چونیته تی به شداریان له بواره جیاجیاکانی ژياندا .

7- به رزکړنه وهی ناستی زانستی شه ری و زانسته سروشتیه کانی تر به هه موو به شه کانیه وه.

8- پینشکه ش کړنی پړژده ی خزمه ت گوزاری تاییه ت به نافرته تان له هه موو بواره کانی ژياندا.

9- نووسینی گوتاری گونجاو له گ ل ژبانی سرده دم، دهر باره ی چونیته تی په روه رده ی منډال و چاودیری کردنیان، هه روه ها نووسین و بلاو کړنه وهی په پاری بچوک وگوره له سره نافرته تان و کاروباری.

نه گهر نه و خالنه جیبه جی بکړیت نه و نافرته ده بیته قوتا بخانه یه ک بڼ خوی، ده توانی به رهنگاری هه موو جوره بیرو بچونیکی نامق بیته وه، له هه مان کاتدا بیته پالېشتی هه موو کاریکی چاکه ی په یوه ندیدار به که سایه تی نافرته و خیزان و کومه لگه.

هه روه ک په کڼ له حه کیمه کانی یونانی (سیولون)¹ دهر باره ی گرنکی پوی دایک

1- سیولون: په کتیکه له حوت حه کیمه کانی یونان، دانه ر و دلېژده ی یاساکانی چاکسانی کومه لایه ی و رامباری بووه، پڼگه خوشکه ر بووه ی دهر که وتنی دیموکراتی کلیسیننس. المنجد في الاعلام، ص 316.

ده لیت: په روږده ی منډال پتویسته پتیش له دایکبوونی به 20 سال دهست پی بکات نه ویش به په روږده ی دایکی.¹

هروها شاعیری به ناوبانگ حافظ ابراهیم² ده لیت:

دایک قوتا بخانه به گر په روږده ت کرد واته: گه لیکي په گ پاکت ناماده کرد

برگه ی سینه م: کارو چالاکی کومه لایه تی

له بهر نه وه ی ثافرت زود سیفاتی خو پسکی ودهست که وتوی تیا به، بویه ده توانی نه م کارو چالاکی کومه لایه تیا به بکات.

1- کارکردن له پیناوی به هیز کردنی په یوه ندی خیزانداری، هاوکاری کردن بۆ چاره سهری کیشه کانی ناو خیزان.

2- هولدان بۆ کردنه وه و دروست کردنی ناوه نده کومه لایه تی وپاویژکاریه کان، بۆ لیکۆلینه وه له و کیشهانی په یوه ستن به ثافرت، بۆزینه وه ی چاره سهری گونجاو بۆیان.

3- کار کردن بۆ که م کردنه وه ی نه و هوکارانه ی به ربه ستن له پنگه ی پتیکه وه نانی خیزان، وه ک: به رزی ماره پین، ژن به ژنی، گه وره به بچوک، ماره برینی کچی بچوک.

4- گه شه پیدانی هوشیاری کومه لایه تی، کار کردن بۆ پاست کردنه وه ی نه و بیرو باوه په هه لانه ی که به رامبه ر به ثافرت پسکاوه له ناو کومه لگه، به تاییه تی نه وانه ی به ناوی ئیسلامی پیروژه وه ده گووتری وده کریت.

5- گرنگی دان به پتیکه وانی خیزان له سهر بنه مای شهرعی و دروست، وه ک:

1- فزاد حسین، المرأة في الشعر الكردي، ص 123.

2- حافظ ابراهیم: له مالی 1872 له میسر له دایک بووه، له شاعره گه وره کانی سهرده م بووه، به شاعیری نیل ناسرابو، دیوانیکی شیعی هه ی، کومه لای شیعی په ناوی لیالی سطیح یلو کریتزه وه، له سالی 1932 کرچی دایکی کردوه. المنجد في الأعلام، ص 212.

ده ست نیشان کردنی هاوسه ر، پټز گرتنی هه ر دو لا، هاوسه نگی کومه لایه تی و پوښنیری.

6- کارکردن له پیناوی هاوکاری ئافره ته پیره کان، دهریه دهر بووه کان، لیقه و ماوه کان، نه خوش و په ککه و ته کان، قوریانی کیشه کومه لایه تیه کان. هه روه ها کار کردن له پیناوی دابین کردنی مافه کانیا، پټز گرتیان له ناو کومه ل.

7- کار کردن بۆ گرنگی دان به مندالان له سه ر ناستی خیزان و کومه لگه، هه روه ها چه سپاندنی مافه کانی خویندن و پوښنیری و کومه لایه تیان.

8- داکوکی کردن له سه ر شیاوی ته واری ئافره ت له مافی خاوه ن مولکیه تی و سه ریه سستی ئابوری، مافی وه رگرتنی میرات.

9- هه لدان بۆ کردنه وه ی خولی پراکتیکی بۆ فیزیوونی کومپیوته ر، دورین، چننین، پیشه کانی تری ده سستی.

10- کار کردن بۆ گرنگی دان به کردنه وه ی ناوه ندی چاودیری دایکان و مندالان.

11- کار کردن له پیناوی زیاد کردنی نه خوشنانه ی په یوه ست به نه خوشیه کانی ئافره تان و مندالبوون، نه خوشیه کانی مندالان.

له کۆتاییدا پرگه یه ک له نووسینه کانی شیخ موحه مه د شه بو زه هره تان بۆ ده هینمه وه که دهریاره ی گرنگی دان به کاری تایبته به ئافره تانه وه یه: نه گه ر ئافره ت وه زاره تی ئافره تان به پتوه ببات، بینگومان شه و گرنگی ده دات به و کارو بارانه ی په یوه سته به په گه زی خۆیه وه، له گه ل دۆزینه وه ی چاره سه ری گونجاو بۆ کیشه کانی ئافره ت و خیزان و دهرویه ی.

له و کاته دا شه به ریه ست و کیشانه ی دپته پیش ئافره ت له کاتی کارکردن له دهره وه ی مال که کومه لی په که می زایانان باسیان لێ کردوه تقریه ی نامینی، هه روه ها شه بانگه شه ی کومه لی دوه م ده یکه ن بۆ په کسانی له گشت شتیکدا

هه‌روه‌ها ده‌لێت: به هه‌مان شیوه‌ بۆ وه‌زاره‌تی کاروباری کۆمه‌لایه‌تی، چونکه‌ کاری ئه‌ویش هه‌ر په‌یوه‌سته‌ به‌ هاوکاری هه‌ژاران و لێقه‌وماوان، هه‌تیوان و په‌ککه‌وتی شه‌ره‌کان، هه‌روه‌ها سه‌په‌رشتی منداڵان وه‌رزه‌کاران، ئه‌وانه‌ش گه‌شتیان پتووسیایان به‌ سۆزو دڵ نه‌رمی و سه‌بر و ئارام گرتن هه‌یه‌، که هه‌موو ئه‌و سیفه‌تانه‌ له‌ ئافره‌تاندا هه‌یه‌ و ئاره‌زوو ده‌کات ئه‌نجامیان بدات، چونکه هه‌ر ئه‌و کارانه‌ ته‌واوکه‌ رو تێریوونی ئاره‌زووکه‌نی ژبانی بوژانه‌تی.¹

باسى دووم

تىنكۇشان و كارى قورس

بەندى يەكەم : چۈنەتلى بەشدارى ئافرىت ئە تىنكۇشان

بەندى دووم : زىانەكانى كارى قورس ئەسەر ئافرىت

بەرگەى يەكەم : زىانەكانى ئەسەر كىردارى بى نوپىزى

بەرگەى دووم : زىانەكانى ئەسەر ئافرىتى دوو گيان و كۆرپەنە

بەرگەى سىيەم : زىانى شەرىى كۆمە لايەتى

بەرگەى سىيەم : زىانى شەرىى كۆمە لايەتى

بەندى سىيەم : ھۆكارى واجب بوونى تىنكۇشان ئەسەر پىاو

باسی دووم: ټیکوشان وکاری قورس

به نندی په کدم: چونیته تی به شداري نافرته له ټیکوشان

مه رجه کانی واجب بوونی جیهاد و ټیکوشان ه و تن: نیسلام، پټکه یشتووی،
عه قل و هوش، نازادی، نیرینه، ته ندرستی ته او، توانای جه سته یی.¹

به لکه کان له فرموده کانی پیغه مبه ﷺ عایشه ی دایکی موسولمانان رضی الله عنه
فرمودی داوام کرد له پیغه مبه ری خوا که پټکه م بدات بق جیهاد و ټیکوشان
فرمودی: ((جیهادی نیره ه جی مانی خواجه)): ((جهانکن الحج)).²

نه و فرموده یه ش به لکه یه له سر نه و ی که و جیهاد واجب نیه له سر
نافرته تان، به لام مانای نه و ش نیه که و خوی به خش نه کات بق به شداري له جیهاد،
به مه رجه پوشتی و دور که و تنه وه له ټیکه لای له گه ل پیاو. گر نه و مه رجه
نه بو نه و ا حج باشتره له و به شداري کردنه.³

خوای گه وره هه لگرتنی شپرو تیرو چه ک و به کاره ټینانین، ناماده بوونی له
کوړه پانه کانی شهر له سر نافرته تانی واجب نه کردوه، چونکه پیچه وانه ی سیفته
خوړسکيه کانی نافرته، به لام باوه شی گرم و سوزی دایکایه تی پیچه خشپوون تا
بیته کوړه پانی گه شه و په روه رده ی جگر گوشه کی ونه و ی دواړو، هره وها
سه برو نارامی پیچه خشپوه تاوه کو بیته ماموستاو قوتا بخانه ی کوړه کانی. به لام
نقد جار وولات یو به پړوی هیرشی دوژمنانی دین و زوردارو داگیر که ران ده بیته وه،
یان واپتویست ده کات موسولمانان زورداران له سر ته ختی فرمان په وایی لاده ن
تاوه کو به نازادی بانگه وازی خوا به جی بگه یه نن، له و دوو کاته دا زوردار له بهر
برده وای شپرو تیاجوونی ژماره یه کی زوری پیاوان واپتویست ده کات نافرته تان

1 — مصطفی البغا، للتهذيب في أدلة من الغاية والتقريب - متن أبي شجاع، ص 226.

2 — البخاري: 6 - كتاب: الجهاد والسير باب: جهاد النساء الرقم: 2876، 93/6.

3 — فتح الباري بشرح البخاري، 93/6.

به‌شداری بکن به هاوکاری وه: هاندان وئاو هیئان ، خزمه‌تگوزاری ته‌ندروستی، به‌رگری کردن له خۆیان تاوه‌کو نه‌که‌ونه به‌رده‌ستی دوزمن. به‌لام پاسته‌وخۆ ئافره‌ته‌ها توته‌ناو خۆ به‌خشین بۆ پاهێنان ومه‌شق، کردن وکاری سه‌ربازی و هاتنه‌ناو گۆره‌پانی جه‌نگ، چونکه هاتنه‌ناو ئه‌و کاره زیان ده‌به‌خشی به ته‌ندروستی ئه‌و ئافره‌ته‌ها ره‌چنده خۆشی له ته‌ندروستی باشدا بیئت، هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ پێکهاته‌ی نیسکان وجومگه‌و بارسته‌ی ماسولکه‌و پێکهاته‌ی ده‌رونی ناگونجی. نه‌گه‌ر ئافره‌ته‌که‌ش بکه‌ویته‌باری بی نوێژی ومنداڵبوون وزه‌یستانی نه‌وا ته‌ندروستی زۆر زیاتر به‌ره‌و ناله‌باری وپشیمویی ده‌پوات. نه‌گه‌ر ته‌ماشای میژویی نیسلا م بکه‌ین ده‌بینین خێزانه‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئافره‌ته‌انی موسولمان به‌شداری جه‌نگیان کردبووه به‌لام به‌شداریه‌که‌یان له‌و سنووره‌ی باسما ن کرد ده‌رنه‌چوو، ته‌نها چه‌ند نمونه‌یه‌کی که‌م نه‌بیئت، ئه‌ویش ناکیژته به‌لگه‌یه‌کی شه‌ری، بۆ ئه‌و به‌شداریه‌.

له ئه نه سی کوپی مالکوه ﷺ ده گپنه وه ده لیت: له کاتی هه لاتنی هه ندی له موسولمانان له شه پی نوحد، عایشه و نوم سه له مەم ﷺ دیت که وا کراسی خویان توند کردبوو، گۆزه یان له سه ر شان بوو، ده چوون به خیرایی ناویان ده میناو ده یاندایه شه پکه ره کان، پاشان به خیرایی ده که پانه وه دووباره ناویان ده مینا. ((ولقد رأیت عائشة بنت أبي بکر وام سلیم وینهما لمشمرتان^۱ اری خدم سوتهن تتفران القرب^۲. وقال غیره: تتقلان القرب علی متونهما ثم تفرغانه من افواه القوم. ثم ترجعان فتملأنها ثم تجئان فتفرغانه فی افواه القوم)).^۳

۱- الثَمَرُ: کوندنکرده، واته خویان گورج وگول ده کورد به توند کرنی کراسه کانیان وه نندک بلند کرنی. ابن منظور، لسان العرب، 190/7.

2- نفز: نفز، نفزا، نفزان، نفزا، نفزا: پیشینی به گدج وکلن، بازدان و بلند بیونه، واته گوده
لهسه شان وخشا ریشنی. ابن منظور، لسان العرب، 14/260.

3- البخاري: 6-كتاب: الجهاد والسير، باب: غزو النساء وقتلهن مع الرجال، الرقم: 2880، 96/6.

هر ودها له پرمه یی کچی معوذتې^۱ ده گټړنه وه ده لیت: نیمه له گڼ پټغه مېرې خوا^۲ بووین له کاتې جهنگدا، تاومان ددها شه پ کران، برین پټچیمان ده کرد، شه هیده کانیشمان بق شاری مه دینه ده هیتا یوه.^۳

نو ه ږرموودانه به لگې ته ولون له سر نه وې که وا به شداری پاسته وڅوې ناو شه پ بق نافرده تان واجب نیه. هر ودها نایه تی سوره تی (الزخرف) نا پاسته وڅو تا ماوه به وه ده کات که وا نافرده تان له کاتې جهنگ وپوې پو بوونه وه دیار نین، چونکه په روه رده ی ناو ناو جوانی وپازاوه یی وڅشل ورتړه. (أَوْ مَنْ يَنْشُرُ فِي الْحَلِیَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ) الزخرف: ۱۸. نمین عه پاس ده لی مه به سستی له (نافرده و که نیزه یه).^۳

به ندی دووم: زیانه کانی کاری قورس له سر نافرده تان

له لایه نی پزیشک یه وه زیانه کانی کاری قورس وکاری سه ریازی له سر نافرده تان زږده به و به لگانه ی خواره وه:

برگه ی ده که م: زیانه کانی له سر کرداری بی نویژی

پاهیتانی وه رزشی توندو به رده وام وچالاکی سه ریازی وا ده کات ناستی هورمونه کانی جینسی زیاد بکات، به مهش کرداری زینده چالاکی هورمونه کان ده شتوئ، هر ودها کاتې وه رزشی توند نافرده ت تووشی باریکی جه سته یی وده رونی ناجیکیر ده بیت به مهش نیزامی بی نویژی مانگانه ی تیک ده چیت، وه که له و خالانه ی

۱- الربیع بنت نعوذ بن غفراء: په کینه که له به شدار یوانی به یه ی (تحت الشجرة)، ږرمووده ی ندی گټړاوه ته وه له پټغه مېرې خوا^۲ هر ودها له عایشه، نه ویش گټړاویه ته وه بل خالید کوپی زه کوان و خه لکی تر. ابن حجر، تهذیب التهذیب، ۴۱۸/۱۲.

۲- البخاری: ۶- کتاب: الجهاد والسریر، باب: عدلواة النساء الجرحی فی الفزو، الرقم: ۲۸۸۲، ۹۸/۶.

۳- للطبری، جامع البیان، ۷۳/۱۳.

خوارەووە باسیان دەکەین.

یەكەم: دواکەوتنی بێ نوژی 'Delay menorche'.

دووەم: پشیتوی لە کارو چالاکی زەرەدە تەن 'Luteal dysfunction'.

سێیەم: پچرانی بێ نوژی 'Amenorrhea'، بێ نوژی نا پێک ماوە کورت تر دەبێت لە پیشتر.¹

برگە ی دووهم: زیانەکانی لە سەر ئافەرەتی دوو گیان و کۆرپە لە 2

یەكەم: زیانەکانی لە سەر کۆرپە لە:

1- کێشی کۆرپە لە بچوکتر دەبێت لە کێشی سروشتی خۆی

2- پشیتوی بۆ کۆرپە لە دروست دەکات

3- هۆکارە بۆ دروست بوونی نەخۆشیەکانی زگماکی کۆرپە لە

4- ئازارو بریندار بوونی کۆرپە لە

5- دواکەوتنی گەشە ی کۆرپە لە

دووەم: زیانەکانی لە سەر ئافەرەتی دوو گیان

1- لە دایکبوونی پێش وەختە

2- ئازارو بریندار بوونی ماسولکەکان

3- پشیتوی لە کاری دڵ و بۆرپەکانی خۆین

4- دابەزینی پێژە ی شەکر ی ناو خۆین

برگە ی سێیەم: زیانی شەریعی و کۆمەلایەتی

ئافەرەت لە بەر بێ هیژی جەستەیی و بەرز ی ئاستی سۆزو دڵ نەرمی، نەگەری

بە دەستە وەدان و کەوتنە بەردەستی دوژمنانی زۆرە، نەوانەش هۆکار ی بۆ ئەوە ی

1 – Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 71, 804.

2- Sheldon . Complication of Pregnancy. P: 74 .75

-Leon Speroff. Clinical Gynecologic Endocrinology&Infertility. P: .202-200

سوکایه تی پی بکړیت له لایه ن دوژمنانه وه، نه وانه شی زیان وهوکارن بڼو نابېو چوونی موسولمانان، بڼه به شداری کردنی واجب نیه.¹ له و باره یه وه جیاوازی نیه له نیوان نافرته شی شووکردو، یان شوو نه کردو، چونکه مافی ناده میزاد له مافی خوا له پیشتره له و باره یه وه.²

برگه ی چواره م: زیاته کانی دیموگرافي

شهید سید قوتب ده لیت: په کیک له حکمه ته کانی خوا که واکوشتارو جهنگی له سر نافرته تان واجب نه کردو، نه وه یه: کانی جهنگ ژماره یه کی زور له نترینه دهنه خوراکی نه و شه پر، به لام مانه وه ی نافرته نه و بوشاییه پر ده کاته وه به کرداری شوو کردن و چند ژنی، به لام کاتیک نترینه و میینه وه که ژماره یان کم بیتوه به هڅی شه پر وه، نه و لا سئنگیه ک دوست ده بیت له نیوان تیاچوون و مندالوون. هر بڼه نایینی نیسلام له و کاتانه دا چند ژنی به چاره سړیکی گونجاو داناوه، به همان شپوه له کاتی پوودانی کاره سات. له لایه کی تره وه ه زار پیاو ناتوانن و بکه یه ک نافرته به ره می مندالوون زیاد بکات هره وه که یه ک پیاو ده توانیت، چونکه توانای نافرته سنوورداره، هر سالی یه ک مندالی ده بیت گهر یه ک پیاوی لا بیت وه یان ه زار پیاو.³

له هر نه و ه مو هڅیانه خوی په روه ردگار نه و جوړه کاره قورسانه ی له سر نافرته تان واجب نه کردو، نه و له یه ک کاتدا نه بیت نه ویش کاتی داگیر کردنی وولاتی نیسلامه له لایه بی باوه پانه وه، له و کاتدا جینشین و سړکی موسولمانان بریاری ده رچوونی گشتی (النفر العام) ده دات بڼو به رپه رچی دوژمنان، له و کاتدا ده بیت نیرو می به شدار بن به بی جیاوازی.⁴

1 — ابن العابدین، حاشیه رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 220/3. ولین قدامة، للمغنی، 366/10.

2 — ابن العابدین، رد المحتار، 220/3.

3 — سید قطب، فی ظلال القرآن، 345/2.

4 — الشربینی، الخطیب، مغنی المحتاج إلی معرفة معانی ألفاظ المنهاج، 219/4.

بەندی سێهەم: ھۆبەکانی واجب بوونی تیکۆشان و کاری قورس لە سەر نێرینە

ھۆبەکانی واجب بوونی تیکۆشان و کاری سەربازی و کاری قورس لە سەر نێرینە:

- 1- نێرینە ئارەزووی چوونە پێش و خۆ ھەلکێشان، جوورنەت و دۆور بینین و سەر کردنەوێ پێش چوونە ناو کاری لە ئاستێکی بەرز دایە.
- 2- ئاستی ھۆرمونەکانی ئەندروجین لە نێرینە 10 جارە بەرامبەر ئاستی ئەو ھۆرمونە لە مێینە. ئەو ھۆرمونەش ھۆکاری توندو تۆلی ماسولکە، زۆری بارستایی ماسولکە، توانای بەردەوامی کاری قورس، چوونە پێش و جوورنەت، دژواری یە.
- 3- نێرینە بارستایی ماسولکە و ھێزی زیاترە، لە ئافەرەتان بارستەیی چەوری زیاترە، تاوەکو بە دیمەنتیکی جوان خۆی نیشان بدات.¹
- 4- پاهێنانی توندو بەردەوام، وادەکات ماسولکەکانی نێرینە توندتر و گەورەتر بکات، بەھۆی بەرزبوونەوێ ئاستی ھۆرمونەکانی نێرینە (ئەندروجینەکان). ئەو ھۆرمونەش کار ئاسانی دەکات بۆ دروست بوونی پڕۆتینی ناو ماسولکە خانەکان، بەمەش ماسولکە خانەکان گەشە دەکەن و بارستە و توندوتۆلیان زیاد دەکات. ئەو بارستە زیادپەش وادەکات پێژەییکی زیاتر لە شەکرێ گلائیکوژین دابکات (خزن) وەک سەرچاوەیەکە یەدەگی ھۆزە، بۆ بەکار ھێنانی لە کاتی کاری قورس و بەردەوام.
- 5- توانای ماسولکە و جومگە و ژێتەکانی نێرینە زیاترە بۆ سوپانەو و مناوەرە، چونکە توندتر و بەھێز ترن.
- 6- گەورەیی قەبارەیی دل و سێبەکان، زۆری ژمارەیی خروکە سوورەکان، ھۆکاری بۆ زیاتر ھەلگرتنی ئوکسجین، کاتی ھێرش و تەنگانە.¹

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 940, 949.

نو جیاوازیانه نه وه ناگه پهنې نافرته هر له مال دانیشې وه رگیز نه چټه دهره وه، به لام مانای نه وه په پټوښته له هه موو شوینک وکات و ساتنکدا پټوښته شوین وکارې گونجاوې بدرتې تاوه کو بتوانې پټلې به رچاوې خټې تیا ببینې، نه وه کارنکې وا بیت نیایدا سه رگه ردان بیت، له جیانی به ده ست هینانی سوود و قازانچ، کاری سه لبیش بکاته له جهسته و دهرونی. هه روه ک باس مان کرد که وا چټون نافرته تانی موسولمان به شداری هه موو کارو چالاکیه کانیان کردوه له گشت ساته کانی خوشی و ناخوشی و نه نگانه و کاری سه ریازی، به په چاو کردنې سنوره کانی شرعی و هه لېژاردنی کاری گونجاو بټ جهسته و دهرونیان.

له بهر به شداری نه کردنې نافرته ته له کاری سه ریازیدا، پټغه مبه ری پټشه و وه سیه تی کردوه به جه نگاهه رانی نیسلام کاتی پوو به پوو بوونه وه له گه ل بی باوه ران، هیچ نافرته تیک، متدالتکی بچوک، پیاوونکی پیر نه کوون. له سوله یمانی کوپې بوره یده ﷺ ده گټر نه وه که وا پټغه مبه ری خو ﷺ هه رموویه تی: ((اغزوا باسم الله وفي سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله، لا تغلوا ولا تعزروا ولا تجنبوا، ولا تقتلوا وليداً ولا امرأة ولا شيخاً كبيراً)).² نه وه ش له بهر نه وه ی که وا زوړه ی کات نافرته تان جه نگاهه ری سه ره کی نه بوون بټیه کوشتیان تاوانه.

1- نوره وهرمانی نه وه هڅه مونه و هڅه مونه کانی تر به دریځی باسکولو له بهرگی په کم، هر کومه له

به ندی وېرگی تایبه تی خلی.

2- الطبرانی، المعجم الصغير حديث رقم 341، ص 148.

باسی سینه م: مهرجه کانی شهرخ دایناوه بۆ ئافره تی موسولمان که پیویسته پیاده ی بکات کاتی چوونه دهره و ی نه مان

1- تیکه لای نه بون و نه مانه وه به ته نهایی له گه ل پیاوی بیگانه و که و نه ناو قه ده غه کراوه کان، هر چه نه گه ر نه شوینه شوینی خوا به رستی ونویژ کردنیش بیت. نه کارانه هۆکارن بۆ بزواندن ئاره زوی جینسی و پراکیشان بۆ ناو هه رام و گوناو تاوان.

2- پۆشته یی وخۆ داپۆشینی ته واو به هه موو مهرجه کانی وه، هه روه ک له پیشه وه باس مان کرد.

چوونه دهره وه بۆ خویندن و کار کردنی پیویست بۆ ئافره ت بۆ په یدا کردنی بزۆی خۆی و منداله کانی کاری پیرۆزن به مه به سستی به ره و پیشه وه چوونی کومه لگه و وولات، به لام نابی نه شوینانه بکرتنه شوینی پیش بپکینی جوانی پیشاندان، پازاندنه وه، بۆنی خۆش بلو کردنه وه، کیش کردنی هه ست و ئاره زوی پیاوان بۆ لای خۆیان و سه رلیشواندنیان. نه گه ر نه و ئاره زووانه ئازاد و سه ره به ست کران نه وه مه به سستی چوونه دهره وه که نا شرعی ده بیت، کومه لگه به ره و نه مان و تیاچوون ده بات له جیاتی پیشکه وتن و زانست و زانیاری و به ره م هینان.

3- وه رگرتنی په زامه ندی دایک و باوک، په زامه ندی هاوسه ر دوا ی شوو کردنی. په که میان: وه ک په وشت و نه ده بیکی ئایینی به رام به ر چاکه کانی دایک و باوک، دووه میان: وه ک واجبیکی شه رعی له سه ر ئافره ت.²

4- پیویسته نه و کاره ی ئافره ت نه نجامی ده بات، کومه لگه پیویستی پی بیت، پیاوان نه توانن به و شیوه نه نجامی بده ن هه روه ک ئافره تان نه نجامی ده ده ن، چونکه تاییه ته به په گه زی ئافره تان، وه ک: کاری پزشکی ئافره تان و مندالبون،

1- به رگی دووه م/ به شی به کم.

2- نور الدین عتر، ماذا عن المرأة، ص 139.

وانه ووتنه وې کچان له ناسته جيا جياکان، شوپنه کانی خرمه ت کردنی ثافره تی پیرو په ککه وته. نه وانه ش له بابی نه و بنه ما شهرعییه که ده لیت: هر شتیک واجبیکی شهرعی پی ته و او بییت نه و خۆشی ده بیته واجب، نه و شته ی پنگه خۆش ده کات بق حرام خۆشی حرام ده بیته. پیرو زوری ژماره ی نه و که سانه ی نه و کارانه ده که نه به گویره ی پیوپیستی کومه لکه ده بیته بق نه و کاره، وانه فیزی کیفایه یه (فرض الکفایه).¹

5- نه و کاره، کاردانه وې سه لپی نه بیته له سه ر کاری سه ر ه کی ثافره ت له ماله و، وه: په روه رده ی مندال، خرمه ت کردنی هاوسه رو منداله کانی.

6- شوپنی نه و له ناو کومه لکه ی ثافره تان بیته، باشتره دوور بیته له پیاوه کان.²

7- کاریکی زور قورس نه بیته، وه که نه و کارانه ی ده بنه هزی شیواندن دیمن و پروکاری ثافره ت و کارو فره مانې هورمونه کانی، یان نه و کارانه ی نه فسی مرفی دروست به په وای نابینی ثافره تان نه نجامی بدن وه که پاککردنه وې جاده و کولانه کان ویوه کردنی پیلاوی خه که له سه ر شوسته کان.³

له وچند ساله ی دواپی ثافره تی موسولمان به شداری زور له چالاکیه کانی کردوه، به تاییه تی له بوازی خویندنې بالو ته ندروستی وکومه لایه تی، توانیوانه زور پله ی زانستی به ده ست بوینن، له که ل جیبه جی کردنی مه رجه کانی پوخته یی و مه رجه کانی چوپونه دهره وه، که نه و مه رجه انه نه بوونه به ریه رست له به ر دم

1 — فرض کفایه: نه و کاره په که رزه، گرنه که وې که واهندیک له موسولمانان نه نجامی بدن، به بی ته ماشاکرینی نه وانه ی نه نجامیان دلوه، به لکو گرنکی له ویه بیته دی، هره وک نویزی جه نازه. هیتو، محمد حسن، الوجیز فی اصول للتشریع الإسلامی، ص 79.

2 — صالح فوزان، تنبیها ت علی احکام تختص بالمؤمنات، ص 12. البوطی، المرأة بین طغیان الغرب ولطائف الإسلام، ص 139.

3 — السیس کاریل، الإنسان ذلک المجهول، ص 71.

فیریون و چوونه پیئش ودهست کهوتنی زانستی وزانیاری ههروهک دوو پهوهکان و بهکرئ گیراوهکانی ناو وولاتانی ئیسلامی بانگهشهئ بۆ دهکهن. له ههمان کاتیشدا ئهرك وواجبی مالهوهشیان جێبهجئ کرئووه ومندالهکانیشیان پهروهردهیهکی دروست کرئووه.

له کوتاییدا به پتویستم زانی به شیک له گوتهی هندی له زانیان که دهبارهی نافرته و کارکردنی نافرته نووسیویانه، هروه ها گوتهی هندی له سه رکردهی بانگه وازی نازادی و سه ریه سستی نافرته تانسان بی باس بکه م، له گه ل بارهی کومه لایه تی وولاتانی به ناو دیعوکراسی که تیایدا ده نالینن، نه نجامه که شی به ره و کوئی سه رده بات؟

پروفیسوری پزیشکی نہایکسس کاریل دہلیت: پتویستہ نافرہ تان شوینی کار کردنیان بگوازنہوہ بق مالہوہ، چونکہ نترینہو میتینہ یہ کسان وبہک شیوہ نین، نافرہت لہ پیاو گرنگ ترو پتویست ترہ لہ پاراستنی پہگہزی ئادہمیزاد لہ سہر زہوی، مہرہوہا پلہی نافرہت بہرزتروہ بق پیشکەوتنی شارستانیت، لہسہر نافرہتیش پتویستہ ہو پلہو شہادہ بہرزه رازی بیت، نہوہک بکەویتہ شوین پیپی پیاوو چاو لیکہری ئو بکات لہ گشت شتیکدا. نہوہش باشترہ بق پہگہزی میتینہ بہ گشتی.^۱

زانا شوېنهور ده لیت: سروشت له ژياندا بڼو ثافره تی داناوه پرتگایه کی هیمن و دل نارام، نوو گیروگرفتانه ی نایه ته به ردم که دیتنه به ردم نیرینه، وهک: له خوبایی و ده رچوون له ناستی سروشتی له نذر له کرده وه کانی، توش بوون به نازاری جود او جود، هه روه ها زیان په یامینکی گرنه و سه ره کی به ثافره ت سپار بووه که بریتیه له پتگ یاندنی کور په له و مندا ل له سه ره تای ته مه نی، گه شه پیدانی هوش ویری، نوو په یامه شه ه موو مانای بوونی ثافره ته له ژياندا.²

١ — للسيم كاريل، الإنسان ذلك المجهول ، ص 71.

2— كحالة، عمر رضا، المرأة في القديم والحديث، 17/1.

زاننا موحه مه د فهرید وه جدی ده لیت: هیچ ئافره تیک ناگاته پله ی که مال وینگه یشتن گهر نه بیته دایک وپه روه رده ی مندال نه کات، په روه رده یه کی راست و دروست. نه وهش مانای نه وه نیه ته نها نه و ئه رک و فهرمانه بلی ئافره ت دانراوه، به لکو هه موو هیواو داهینان وئاره زووی نه و کاره پیرۆزه یه، چونکه به جهسته و ده رین و گیانه وه گونجاوه بقی نه م کاره.¹

فهیله سوفی نه لمانی نیتشه ده لیت²: سوکاتیه کی (سکافه) زۆر هه یه له و بزوتنه وه یه - بزوتنه وه ی نازادی ئافره تان - سوکاتیه کی وگالته پیکردنی پیاوه کانه به ئافره تان، هه موو ئافره تیک هه ستیار وهوشدارو په روه رده کراوکی دروست شهرم ده کات بجیته ناو نه و بزوتنه وه یه، پتویسته ئافره ت پاریزراو بیت وچاودیری بکریت وهاوکاری بکریت.³

بیتیریم ساروکیڼ ده لیت: نه مریکا به خیراییه کی زۆر به ره و کاره ساتیکي جینسی ده پوات، به هه مان نه و ئاراسته یه ده پوات که وایمپراتوریه تی نه غریقه کان و پوهه کان پتیدا تپه پین بووه هو ی پوخانیان. ئیمه له هه موو لایه ک ده وه دراوین به ته وژه کی توندی فه سادی جینسی، هه موو ژووه کانی بینایه ی پۆشنبری ئی داگیر کردوین، وای لیهاتووه بگاته گشت بواره کانی تری ژیان. نه و شوپشه ژیا نی هه موو نیرو مییه کی نه مریکی داگیر کردووه زیاتر له هه موو شوپشه کانی تری نه و سه رده مه.⁴

1- و جدي، محمد فرید، المرأة المسلمة، ص 181.

2- نیتشه، فريدريك، 1844 — 1900م. فهیله سوفی کی نه لمانب، مه زه بی به ره و پتیشه وه چوونی هه لیژارنوه له ژیان، په کتیک له بناغه داوژده کانی عه قلی نه لمانی. له په راوه کانی: هه ره لدانی نه هه مه تی و گیانی موسیقا، زه رده شت به م شیوه یه دولیه. المنجد فی الاعلام، ص 582.

3- أبو خلیل، شوقي، الإسلام في قصص الاتهام، ص 245. نقلًا عن مجلة: المصور، العدد: 1689، ص 4.

4- بیتیریم ساروکیڼ، الثورة الجنسية، نقلًا عن: أبو خلیل، شوقي، الإسلام في قصص الاتهام، ص 246. بیتیریم ساروکیڼ: وهو مدير الأبحاث بجامعة هارفارد الأمريكية.

نووسەری پوسی ئەنتوان نیمیلای دەلێت: بە راستی هەموو کۆنکارەکانمان کە وتوونەتە ئاو زەلکاوێ فەسادی جینسی، ئەو دیاردە یەش زۆر ترسناکە و نێزاسی ئیشتیراکی بەرەو پوختان دەبات، بۆیە پێویستە بە هەموو شیوەیەک بەرگری لێ بکەیت، چونکە پوویە پوو بوونە و هییه کی ترسناک و بە کێشە یە. هەزارە ها نمونە م لایە بۆتانی باس بکەم کە وا دیاردە ی بەد پەوشتی و فەسادی جینسی کە بە شیوە یه کی وا بلۆ بۆتە وە و تەشە نه ی کردووه بەرگه گرتنی کارێکی ئاسان نیه، چونکە تەنها لە ئاو نه فام و نه زانه کان نیه بەلکو گە یشتۆتە ئاو چینی پۆشن بپرو سەرکێردە ی کۆنکارە کان.¹

هەرچەندە سەرکێردە ی بانگە شە ی ئازادی ئافەرەت و مافی ئافەرە تان ئاگاداری هەموو ئەو سلبیاتانە ن کە وا لە ئەنجامی ئەو بانگە وازە پۆدە دات، لە گە ل ئەو هەشدا شە و و پۆژ کار دە کە ن بۆ تێکدانی باری خێزان و باری کۆمە لایە تی خە لک، بە دژایە تی کردنی ئیسلام لە لایە ک و گۆرپینی یاسا کانی باری کۆمە لایە تی لە لایە کی تره وه.

به‌شئی چواره‌م

باری که سایه‌تی

(الأحوال الشخصية)

باسی یه‌که‌م : بالا دستی (سالاری) و ته‌لاق

باسی دووهم : چند ژنی

باسی سینه‌م : میرات

پېشه کي پټويسته ډه چاوي سې خال بکھين،

1- نيسلام کاتي بالا ده ستي به پياو داوه وهك نه ركنكه نه وهك خه لات، بق هه لسوړاندني كاروباري خيژان، له فرمان به نه نجامدان وقه ده غه كردن (الأمر والنهي) به مرجي شو بالا ده ستيه به كارنه هيښي بق زولم كردن له نافرته و له وانه ي له بهر ده ستيان.

2- پټويسته هه موو هه ليك بږه خستيت بق نافرته تاوه كو له ميانه ي نه وه وه گه شه به هه موو به هره و داهيتانه كاني خوړسكي خوي بدات، له چوار چيوه ي سنوړه كاني كومه لايه تي، نه مانه ش له پيتاوي خزمه تي كومه ل وشارستانيه ته.

3- گه نافرته گه يشته پله ي سه ركه وتن وبه رزي له ژيان، نه وا پټويسته شو نه نجام وده سته و تانه له و سنوړه بيت كه شو نافرته ته، نه وهك بق دزايه تي پيكردن ولملاتې له گه ل په گه زي نيزينه بيت.¹

په يوه ندي نيوان هه ردو و هاوسه رله سه ر بنه ماي شهرعي ويه كسانې نه خلاقيه . هه ركاتي ك پياو ويستي شو بالا ده ستيه ي خوي به خراپي به كار بهيښي، نه وا ياسا كاني نيسلام بوي له سه نگر وه ستاون، سزاي تاييه تي داناوه بق هه ر په كي ك له سه ر پيچيه كان.²

1- ابو الأعلى المودودي، الحجاب، ص 240.

2- خيرت، أحمد، مركز المرأة في الإسلام، ص 81. والصالح، صبحي، معالم الشريعة الإسلامية، ص 205.

باسى يەكەم

بالا دەستى و تەلاق

بەندى يەكەم : بالا دەستى

بەرگەي يەكەم : ھۆكۈرمكانى ھىترى و كۆمە لايەتى

بەرگەي دووم : ھۆكۈرمكانى خانەوادىيى و كۆمە لايەتى

بەندى دووم : تەلاق دەست ئىكېھردان (دابىران)

بەرگەي يەكەم : بۆچى لە ئىسلامدا بىريارى تەلاق بە دەست پىاوه

بەرگەي دووم : بىريارى تەلاق بە دەست نافرەت بىنت

باسی یه کهم: بالا دهستی (سالاری) و ته لاق

به ندی یه کهم: بالا دهستی - سالاری (القوامه)

له زمانی عه ره بی بالادهستی: به واتای پارێزگاری و چاکه سازی دیت. به واتای وهستان و خۆپاڤگری و عه زیمهت دیت. ¹خوای گه وره ده فهرمووی: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ النساء: 34. ﴿وَمَنْ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْنَ بِالْمَرْءِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: 228.

پیاوان بالا دهسترن له ناهه تان: به واتای نه وه دیت که کاره کانیان نه نجام ده دن، بژێویان دابین ده کهن، لێپرسراون به رامبه ر پاراستنی نابوو، به رگری لێکردنیان، ده بییت ناهه تانیش فهرمانه کانیان جێبه جێ بکهن، به مه رجی سه رپێچی خوای گه وره ی تیا نه بی. ²

له به ره نه ندی هۆکاری خۆپسکی و فیتری و کۆمه لایه تی له پیاوان، وای کردوه پله و پایه ی به رزتر بیته له ناهه تان له هه ندی بواردا. ³

به رگه ی یه کهم: هۆکارمکانی فیتری و کۆمه لایه تی

یه کهم: هۆکارمکانی فیتری له ناهه تان

1- سۆزو به زه یی و عاتیف به هیزترین ها که ره ی جولانه وه ی هزرو ده رو نی ناهه ته. نه وه سه ته ده رو نیه قولانه شتیکی زۆر به نه ره تی و سه ره که ی له ژبانی شاهه ت، که خۆیان ده نویتن له: هه لچوونی خیرای سۆز، خیرا وه لامدانه وه ی

1- ابن منظور، لسان العرب، 11/354.

2- الطبري، جامع البيان، 2/614-617، و 8/290. والقرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 5/168. وابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 1/465. والشوكاني، فتح القدير، الجامع بين فني الرواية والنسابة في علم التفسير، 1/460. والرازي، تفسير الكبير، 10/88.

3- الطبري، جامع البيان، 2/614-617.

پالنه ره کانی دهره کی، خیرا به دهمه وه چوونی پوودای عاتیفی. نه گهر جله وی کار بدریته نهو سیفته وئاره زووانه، نهوا ده بینین سؤزو عاتیفه زال ده بیت به سر گشت کارو برپاره کان، هر بویه زوویه نافرته تان میزاجیان هه لبه زین و دابه زینی زوری تیایه، (تبع) یان نا جیگیره، ناره زوویان جؤراو جؤره.

هه روه که به شسی سیتی به بدریژی باسی سیفته سهره کیه ده رونه کانی نافرته تان کرد که بریتی بوون له: نه رمی، سؤزو به زهی، خیرا هه لچوون، خؤگونجان و ملکه چی، نامیزگرته وه بق هاوکاری، خؤبه خشین، دوره په ریژی.¹ هر نهو سیفته تانهش بوونه ته پالنه ریک بق دروست بوونی هه سستیکی ده رونی قوول که هه رده م پتویستی به هاوکاری پیاوو چاودیری نهو هه یه.

2- بوونی ژماره یه کی زور له هؤرمونی مینه، گؤرانی پزهی نهو هؤرمونانه به به رده وامی له کاتی بی نوژی و سک پری و مندالبون و زه یستانی، له گه ل نهو گؤرپانکاریه جهستی و ده رونیانه ی پووده دات به هؤی گؤرپانی پزهی نهو هؤرمونانه، وای کردوه نافرته تان به گشتی: میزاج گؤرپاو که م خؤپاگرو که م به رده وام بن له سهر کارو پزهی کانیان.

3- نهو سیفته تانه شتی پوکاری و بی بایه خ نین له ژیا نی نافرته تان هه روه که هه ندی له خه لکان وای تیده گن، به لکو ره گ وپیشه ی به ناخ و ده رون و جهستی نافرته تدا پوچوو، چوو ته ناو قوولایی پینکاته ی به که م خانه ی ژیا نی نافرته که هیلکه ی مینه یه، چؤن کاتی هاتنه خواره وه ی بق ناو بؤپی هیلکه دان و مندالان ده بینین ده وره دراوه به ژماره یه که له خانه ی پاریزه رو ریگه نیشاندهر تاوه کو ده گاته شوینی تاییه و دیاری کراو و گیشتن به هاو به شسی ژیا نی. نهو سیفته خؤپسک و فیتریانه ی که باسکران ده رباره ی نافرته نیشانه یه کی ناپه سه ندو نامؤ نیه به نافرته وه لکابی، به لکو دروشم و نیشانه ی هه موو نافرته تیکی به رزو په وشت جوان و دروسته.

1- به رگی یه که م/ به شسی سیتی، باسی یه که م.

ب- هوکاره کانی فیتری له پیاوان

1- پایاو له خوږسکه وه توندو کرده وه زیره، سیفته ی چه سپاوی به رگری هیه، ناره نووی چوونه پتیش ویدوبه یوبونه وه ی هیه، خاوه ن عزیمة یه کی تونده، که م هه لده چئ و وه لامدانه وه ی له سه ره خویه، میزاجی نه گډه، بیرو هوش به کار ده هیئ له جیاتی سۆزو عاتیفه پتیش وه لامدانه وه وه نگاونان بق کاروکار دانه وه. پڙه ی هۆرمونه کانی نه گډه. نهو سیفت و سیمه تانه له ناخ و دهرون و پیکهاتی نږینه پووجوه و له که لیدا راهاتوه.¹

نږبه ی زانیان نهو بالا دهستی ی پایاوان که له قورانی پیرۆزا هاتوه ده که پښنه وه بق نهو هویانه ی خواره وه:

2- نهو سیفته تانه ی که له پایاودا هیه، وه ک: زیاده ی هیئو عزیمة و هزر، زیاتر کارکردن به بیرو هوش و تیروانی نی نه نجامه کان و دوور پوانین. نهو سیفته تانه ش خوی گه وه به خشویه تی به نږینه بق کس نیه په خنه ی لی بگری، که سیش نهو توانایه ی نیه نهو سیفته تانه له نږینه زهوت بکات ولئی دامالی پتیش له دایک بوون یان دوی له دایک بوون، چونکه گډانی بپو پڙه ی هۆرمونه کان کاریکی وا سووک و ئاسان نیه هه وه که نه فامه کان نږوجار بیری لی ده که نه وه.²

3- خوی گه وه له سه ر پایاوی داناوه: په یدا کردنی بژنوی مال، خه رچی مال، ماره یی ئافره ت³، لیپرسراویه تی دابین کردنی خواردن و پو شاک و شوینی هه وان وه (هه ندی له مه زه به کانی ئیسلام جگه له وانه خزه مه تکاریشی بق زیاد کردوه)⁴. نهو کارو فهرمانانه له سه ر ئافره ت لادراوه، ئایا نهو په څرگنه یان نا به کسان و سوکایه تی پیکردنه.

1- بپوانه: به رگی به که م/ به شی سښیم، باسی په که م.

2- النسفی، أبو البرکات، تفسیر النسفی- مدارک التنزیل وحقائق التأویل، 313/1، والرازی، تفسیر الکبیر، 88/10.

3- الجزائری، أبو بکر جابر، فصل الخطاب فی المرأة والحجاب، ص 25. والخصاف، أدب القاضي، ص 651.

4- الغزالی، أبو حامد، الوجیز، 111/2. وابن قیم، زاد المعاد، 55/1.

5- به دريځايي ميڼو بارو گوزد راني خه لك وكرم لکه هر وا پوښتووه که نږينه پاريزگاري ميينه ونه کاني بکات، کاروباري ژيانيان بق دابين بکات و به رڼوه ي بيات.

1- پياو پٽويست له سهری بڼټوی خيژان و منډاله کان پيدا بکات، هرچه نده گه ژافره تکه ده وله مندیش بيت، نه وهش هژکارنکه وای کردوه که فرمانه کانی جيبه جی بکريت وگوټپرايه لی بکريت.¹ دهر باره ی گرته ده ست وليپر سراويه تی کاروباری مال له زږويه یاساکانی نوټی ولاتاندا هاتوه: (نه وهی خه رچی بگريته نه ستو نه وليپر سراويه تی وهرده گری، نه وهی خه رچ ده کات نه و چاودپری ده کات).² نه و یاسایانه ش زور له به کجوه له گه ل یاساکانی نیسلام.

3- دیارترین وجوانترین سه لماندنی راستی فرمانه کانی نیسلام ونه فامی وکورت

1- الشربيني، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، 432/3 .
2- الوافي، على عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 52.

بینی دوژمنانی نه‌ویه: ده‌بینین له‌گشت ناسته‌کانی سه‌رژکایه‌تی، ناستی به‌پړوه‌به‌رایه‌تیه‌کان و سه‌رکرده‌ی له‌شکرو سوپایه‌کانی جیهان، به‌شویه‌یه‌کی گشتی له‌نه‌ستوی پیاوانه. له‌کاتی شه‌پو ته‌نگانه‌شدا ئافره‌تان هیواپانه پښت ببه‌ستن به‌پیاوانی خاوه‌ن عه‌زیمه‌ت وه‌لمه‌ت و خځو پاکر. واته‌بالا ده‌ستی پیاو ولېپر سر اوپه‌تی به‌پړوه‌بردنی کاروباری مال‌پاستیه‌کی نه‌گډو چه‌سپاوه، که‌سټک نکولی ئی ناکات ته‌نھا په‌کټکی له‌خځو بایی بوو، دور له‌واقیع ونه‌زان به‌کاروباری ژبان ومیثوی مرقایه‌تی.

4- هیژوبانوی پیاو له‌هه‌موو کات وساتیکدا جیگه‌ی سه‌ر سوږمانی ئافره‌تان بوو، هه‌روه‌ک له‌قورناتی پیروز باسی چیرکي هه‌ردو که‌که‌ی شوعه‌یپ ده‌کات له‌گه‌ل پښغه‌مبه‌ر موسی (عليه السلام) ﴿قَالَتْ اِحْدِيَهُمَا يَتَاَبَرُ اسْتَجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَجَرْتَ اَلْقَوِيَّ اَلْاَمِينُ﴾ القصص: 26

5- نه‌و مندالانه‌ی گه‌شه‌ده‌که‌ن له‌ناو نه‌و خیزانانه‌ی که‌وا سالاری له‌ده‌ست پیاودا نیه، چ به‌هوی بڼ هیژی بیت، یان به‌هوی کڅوچ کردنی، که‌م له‌منداله‌کانی گه‌شه‌یه‌کی دروست و ته‌واو ده‌که‌ن، ژړویه‌یان ئاره‌نوی به‌لای لادان وده‌رچوون ده‌که‌ن له‌بنه‌ماکانی کومه‌لایه‌تی، کاریگه‌ری ده‌رونی سه‌لبی له‌کاروکرده‌وه‌کانیان ده‌رده‌که‌وټ.¹

خوای گه‌وره‌به‌رنامه‌ی سالاری و بالا ده‌ستی مالی داناوو بڼ پاراستنی یاساو ریښای کومه‌لایه‌تی، پاراستنی خووپه‌وشتی خیزان و دور خستنه‌وه‌ی کومه‌لگه‌له‌پشینوی ولېک هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌و خزان به‌ره‌و فسادو فیتنه‌ی ناوه‌کی وده‌ره‌کی. خوای گه‌وره‌نه‌و نه‌رکه‌قورسه‌ی به‌پیاو سپاردوه‌و بڼ دابین کردنی ژبانیکي ئاسووده‌و خوځ و کامه‌ران بڼ گشت نه‌ندامه‌کانی، به‌رامبه‌ر نه‌وه‌ش له‌سه‌ر نه‌وانی پټویست کردوه‌و گوی‌پایه‌لی و ملکه‌چی بکه‌ن له‌چوار چټوه‌ی به‌رنامه‌ی تاییه‌ت.

مرغایه تی تووشی نه هامت و گبروگرفتی زدر هاتوو له نهجامی ده رچوون شه و یاسا خواییانه، وای لیهاتوو په یوه ندی نیتوان هردوو په گز له مال ته نها بۆ به سه بر دنی کات و تیرکردنی ئاره زوو ئاره لیه کانه هه ر وه له نه وپیا ده بینین. پتویسته شه و ش له یاد نه کهین پلهی سالاری ویا لا دهستی که دراوته پیاو پله یه کی ته شریف و پزگرتن نیه، به لکو بریتیه له پلهی شه رک وپا په پاندنی کاری جدر او جدره، شه و ش واتای شه وه ناگه یه نی که وا ئافرهت هه موو مافیکی لی زه و ت کراوه، نابیی هیچ کاریک بکات به بی له رمانی پیاو، له کوتاییدا هه ر پای پیاو کاری پی ده کرت، به لکو زدریهی شه که کانی پیاو له مال بریتیه له ناموزگاری و چاودیری و ئاراسته کردن بۆ کاره چاک و باشه کان.

به ندی دووم: ته لاق (دابیران)

په یوه ندی نیتوان هردوو هاوسه ر له سی بته مای سه ره کی به نده، هه ر وه شه و ئایه ته پیروزه نیشانه ی بۆ ده کات: ئاسوده یی، خوشه ویستی، به زه یی.

خوای گه وده ده هه رمویی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾
الروم: 21.

ئاینی ئیسلام ده رگای دابیران و ته لاق دان ناکاته وه له گه ل دروست بوونی یه که م کیشه له نیتوان هردوو هاوسه ر، شه و ش بۆ شه ویه تاوه کو بناغهی خیزان توندو تۆل بیت وله گه ل یه که م پشینی و کیشه نه که ویته له رزین و دابیران و ته پین. به لکو ئاینی ئیسلام هه ندی رنگی تر ده گریت به ر بۆ چاره سه ری کیشه کانی خیزان پیش دابیران.

شه و رنجه چارانه ش بۆ ملکه چ کردنی ئافرهت، یان سووکایه تی پیکردن نیه، به لکو بۆ پویه پویونه وه ی سه ره هه لدانی سه ره تاکانی لیک زویریوون و لیک جیاپوونه وه ی، ده ست به سه راگرتنی هه موو لادانیک ده کات که شه گری شه وه ی لی ده کرت بیته

هوى داپووخانى خيزان. خوى گوره له رمويه تى: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَإِلَّا فَضَّلَ اللَّهُ لِنِسَاءٍ مِمَّا نَفَقْتُمْ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَأْخْرِجُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٥﴾

النساء: 34-35.

نايه ته که ناماژه به وه ده کات به که م هه نگاو بریتیه له ناگادار کړنه وه و سه رنج پاکیشان و ناموژگاری. نه و ش به تاو تو کړدنې کیشه که به شینوه به کی جوان دینه دی، به کاره یتانی حکمه ت ونه رمی، تاو و کړ کاره کان ده که پینه وه شوینی ناسایی خویان. هه نگاوی دوهم بریتیه له خوتن له یه ک جیگه، به لام پشته تى ده کات و پوی خوی ناداتی. هه نگاوی سینیهم: لیدان بو شو نافرمانه تانې که هیچ هوکارنکی تر سوودی نیه له که لیان، یان نه وانه تې نهها هیوایان نه ویه به ناره زوی خویان هه نگاو بنین و خوی بالا ده ست بکات بو که یشتن به ناره زوه نادروسته کان و نه دجامدانی کاره سه ریچی که ره کانی.

مه رجه کانی لیدان بریتیه له لیداننکی نهم، نه گاته پله ی نازار پتیه یاندنې که وړه. نین عه باسې له تفسیری شو نایه ته ده لی: (لېسې دور که ونه وه له خوتن، که ره که پاره باری ناسایی باشه، که ره نا لیداننکی بی نازار، که ره شکانی نیسکانی تیا بو شو دیه له سهره، قه تاده ده لی: نابې لیدانی قوله سندنه وه سوکایه تی پتکردن بیت). هه وړه ها نا بیت له بهر چاوی منداله کانی، یان بهر چاوی خه لک بیت، یان خه لکی لی ناگادار بکاته وه، چونکه نه وانه هوکارن بو به رده وام بوونی له سهر سه ریچی که کانی.¹

ہے ناگوئی کی تر نہ وہ یہ گھر ٹافروں ترسا لے وہی ہاوسہ رکھی پستی تی بکات و پہیوہندی لہ گہل بیچرینی و مافہ کانی پی شیل بکات، نہوا بانگی دوو دادوہر دہ کریت، یہ کیک لہ لایہن خزمانی ٹافروں تہ کہ و نہوی تر لہ لایہنی خزمانی پیاوہ کہ، تاوہ کو دست نیشانی سہرچاوہی و بنہرہ تی کیشہ کہ بکن ولادہرو سہر پیچیکہر دیاری بکریت، لہ گہل بریاردانی چارہ سہری گونجاو بق کیشہ کہ۔

تہ لاق قوناغی کوتابیہ لہ پہیوہندی ہاوسہریہ تی نیوان ہر دوو رہ گہز، نہویش دوی سہرنہ کہ وتنی ہنگاوہ کانی تر دیت بق بہ یہ کہ گہ یاندنی دلہ کان وکوکردنہ وہی نہندامانی خیزان ہر وہ کہ باسماں کردن، ژانی نیوانیان وہ کہ دوزہ خی لہات وچتر ناتوانن لہ گہل یہ کتری بژین، نہو کات تہ لاق وہ کہ چارہ سہریکی مام ناوہندی وہیشوہ یہ کی پلہ بہندی دہ گریتہ بہر۔ نہو پلہ بہندیش بق نہوہ یہ تاوہ کو ہواری پہشیمان بوونہ وہی تیابی ہرکات ہر دوو ہاوسہر لیک جیا بوونہ وہ بق ماوہ یہ کہ وژیانی تہ نہایان بینی، لہوانہ یہ لہ رہفتارہ کانی پیشتریان پہشیمان دہبہ نہوہ۔

ہر وہ کہ ناگادارن لہ فقیہی نیسلاسی تہ لاق جوڑی زدرہ و لسی زدریشی لیدہ بیتہ وہ بہ گویرہی کات وٹو زوفہی تہ لاقہ کہی لہ دراوہ وہ کہ تہ لاقی بیعی، تہ لاقی سوننی، رجمعی... ہند۔¹

لہ نبین عومہر ﷺ دہ گپرنہ وہ دہ لیت، پیغہ مہری خوا فہرموویہ تی ﷺ: ((بغض الحلال إلى الله الطلاق))۔² واتای نہوہ یہ کہ خوی گہورہ پقی لیتیہ تی تاوہ کو زیاتر لیتی دووہر بکہ ونہوہ، نہوہ کہ لہ بہر نہوہ یہ کہ حلال نہیہ۔³

1۔ طلاق السنة: (هو أن يطلق الرجل امرأته طلاقاً واحدة في طهر غير مجامع فيه، أو يطلقها وهي حامل. والبدعة: هو أن يطلق الرجل امرأته ثلاث طلاقات في لفظ واحد، أو يطلقها وهي حائض، أو يطلقها في طهر جامعها فيه. والرجعي: هو الطلاق الذي يقع الزوج على زوجته التي دخل بها حقيقة إيقاعاً مجرداً عن أن يكون في مقابلة مال). متن أبي شجاع، التهذيب، ص 173.

2۔ سنن ابن ماجہ: کتاب الطلاق: الرقم: 650/1، 2018.

3۔ الہیتمی، تحفۃ المحتاج، 423/3.

بەرگەي يەككەم: بۇچى لە ئىسلامدا بىر يارى تەلاق بە دەست پياۋە

بۇ ۋەلامى ئەۋ پىرسىيارە ئەۋ ھۆيانەي خوارەۋە دەخەينە پىۋە:

يەككەم: ھۆيەكانى ھىترى (خۇپسكى)

1- ھەلچونى خىترى سۆز، خىترا ۋەلامدانەۋەي پالئەرەكانى دەرەكى، خىترا چوون بەدەمەۋەچىۋى پىۋىداۋى عاتىقى. بىۋىنى ژمارەيەكى زۆر لە ھۆرمۇنى مېينە، گۆپانى پىژەي ئەۋ ھۆرمۇنانە بە بەردەۋامى لە كاتى بى ئۆيىزى ۋىسك پىرى ۋىندالېۋىن ۋەزەيستانى، لەگەل ئەۋ گۆپانكارىيە جەستەيى ۋەدەرونيانەي پىۋىدەدات بە ھۆي گۆپانى پىژەي ئەۋ ھۆرمۇنانە، ۋاي كىرەۋە ئافىرەتان بەگىشتى مىزاج گۆپاۋە كەم خۇپاگر بىن بەرامبەر پىۋاۋەكان. بەردەۋام بىن لە سەر كارۋ پىۋىژەكانيان.

پياۋ لە خۇپسكەۋە سىفەتى چەسپاۋى ھەيە، خاۋەن عەزىمەيەكى توندە، كەم ھەلدەچى ۋەلامدانەۋەي لەسەرەخۇيە، مىزاجى نەگۆپە، بىرۋ ھۆش بەكار دەھىتى لە جىياتى سۆزۋ عاتىفە پىتىش ۋەلامدانەۋە ھەنگاۋنان بۇ كارۋىكاردانەۋە. پىژەي ھۆرمۇنەكانى نەگۆپە.¹

2- ھەروەك چۆن لە ژيانى ھىلكەۋ سىپىتىدا بىنىيمان كەۋا ھىلكە خۇي پازاندۇتەۋە لە شوپىنىكى تايىبەت چاۋەپۋانى نىرىنە دەكات، بەلام سىپىتىم لە پىۋىشتىن ۋەگەپان بە ۋاي ھىلكەيە، پىگاپەكى دىۋىۋ دىرېژ دەپىت تەۋەكو دەگاتە ئامانجى، ھەروەھا لە ژيانى دىۋىادا ھەمان دىمەن خۇي دىۋىارە دەگاتەۋە، ئافىرەت لە مالى باۋىكى لەناۋ كەس ۋىكارى دانىشتىۋەۋە پياۋ دىت بۇ خۋازىپىنى، لەگەل گىرتنە ئەستىزى ھەموۋ خەرجى ۋە پىدۋاۋىستى ژيانى ھاۋسەرىيەتى (شۋىنى ھەۋانەۋە، بۆيۋى پۇژانە، چاۋدىرى ۋە پارىزگارى...ھىند)، بۆيە بىر يارى سەرەكى كۆتايى ھىنانى ژيانى ھاۋسەرىيەتى دەبىت بەدەست پياۋ بىت. چۈنكە بارى قورس ۋىگران لە سەرەتاۋ كۆتايى ژيانى ھاۋسەرىيەتى لەسەر ئەۋە. مېژۋى ژيانى مۇقايەتى ۋا ھاتىۋە، تەنھا لە ھەندى بارى تايىبەت نەبىت كە لە دىۋايدا باسى دەكەين.

1- بەرگى يەككەم/ بەشى دىۋەم، باسى دىۋەم. ھەروەھا بەرگى يەككەم/ بەشى سىبىم، باسى يەككەم.

3- پیاو هه ست به لې پرسینه وهی کومه لایه تی و نابووری ده کات کاتی که ژیا نی
هاوسه ریه تیه که ی سرکه و تنی به ده ست نه هینا، هه ست به وه ده کات پو لی
باوکایه تی و چاودیری و سر په رشتی وون ده کات وله ده ستی ده دات بویه وا
به ناسانی بریاری ته لاق نادات.¹

دووم: هویه کانی خیزانی وکومه لایه تی

1- هه رکاتی نافره ت په زامه ندی خوی دا له سر ژیا نی هاوسه ریتی، نه وا پیاو
هه موو پیداو یستیه کانی ژیا نی خیزان دابین ده کات، نه مش نا پاسته وخو وا
ده گیه نی که وا نافره ت په زامه ندی هیه له سر نه وهی پیاو جله وی کاروباری
خیزان بگریته نه ستو، هه روه ک به ده نگه وچوونی فیترو به رزه وه ندی کومه لکه.²
2- کاتی دابران وجیا بوونه وه نافره ت هیچ پاله په ستویه کی نابووری
وکومه لایه تی نا که ویتنه نه ستو، به لام پیاو زور جوړ له غه رامه ی نابووری ده که ویتنه
نه ستو، وه ک:

أ- نافره ت مافی ماره یی دواخواوی ده که ویت.

ب- نافره ت مافی شوینی هه وانه وه و خه رچی ده بیت تاوه کو به سه رچوونی
ماوه ی عیده.³

ج- خه رچی شهردانی مندال وله نامیز گرتنی مندال ده که ویتنه نه ستوی پیاو.⁴

د- دابین کردنی خه رچی و پیداو یستیه کانی پیکه وه نانی ژیا نی هاوسه ریتی نوی
له لایه ن پیاوه که یه.

نه م هه موو زیانه نابووریانه ی که ده که ویتنه نه ستوی پیاو، واده کات په له نه کات
له بریاری ته لاقدان.

1- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والانثی، ص 254.

2- البوطی، المرأة بین الطغیان الغربی ولطائف الإسلام، ص 59.

3- المرغینانی، الهدایة، 44/2.

4- القرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 197/3.

برېځه ی دووم: بریاری ته لاق به دهست نافرته بیت

ثانی نیسلام پڼگه ددهات ته لاق به دهست نافرته بیت به په کټک له و شینوانه ی خواره وه:

1- (نافرته له کاتی ماره کردندا مه رجی نه وه ی ه بې که ته لاق به دهست نه و بیت، پیاوه که ش په سندی بکات و موافق بیت).¹

2- یان پیاوه که به نافرته ته که بلیت: (ده توانی خوت ته لاق بدهیت ه رکات ویست، یان ووتی: بریاری خوت به دهست خوته ه رکات ویست و دیاریت کرد).²

3- نافرته ده توانیت به هو ی قازی و دادگا خوی به ته لاق بدات به هو ی به ند بوونی، وون بوونی، دور که و تنه وه ی ه اوسه ره که ی بز ماوه یه کی دریژخایه ن.

1- ابن العابدین، الرد المختار، 485/2. ولین الهمام، الفتح القدير شرح الهداية، 116/3.

2- المرغینانی، الهداية، 243/2.

باسى دووم

چەند ژنى

بەندى يەكەم : جىنس پىنويستىيەكى بايولوگىيە

بەندى دووم : ھۇيەكانى زىادى ژمارى ژنانان لە ژمارى پىاوان

بەندى سىيەم : ھىكمەتى چەند ژنى

بەرگەى يەكەم : ھۆكارمىكانى كۆمەلەيتى و كەسايەتتەكان

بەرگەى دووم : ھۆكارمىكانى پەيوەست بە كۆمەلگە و دمولەت

باسی دووهم: چهند ژنی

به نندی یه کهم: کرداری جینسی وک پیوستیه کی بایولوژی

میژوی نیزامی چهند ژنی له کونه وه باو بووه له ناو زږد له کومه لکه کان، ده که پټه وه بڼه زاره ها ساژ پټیش نیسلام وه: عیبریه کان، گه لی سلافیه کان، عه ره بی جاهیلی، گه لی جه رمانیه کان، هه روه ها نیستاش هه ریاوه له ناو زږد له گه لانی تر که باوه پریان به نیسلام نیه، وه: هه ندیک له گه لانی کیشوه ری نه فریقیا، ژاپون، هیندستان. له ناو نه و گه لانه فره ژنی باو بووه (واته ژماره یه کی زږد، که پتر له 10 ده کات).¹ که واته چهند ژنی نایینی نیسلام داهینری نه بووه، به لکو پټکه ی پیداوو سنوور داری کردووه (له فره ژنی بڼه چهند ژنی، دیاری کردووه له چوار زیاتر نه بڼه) له گه ل دانانی مهرجی تاییه ت بڼی. پټکه پیدانی نیسلام به چهند ژنی له بهر زږد هوکار بووه که وای کردووه هه ر ده بی بیی، تاوه کو په وپه وه ی ژیا نی مرقایه تی پشپوی وکټشیه کی کومه لایه تی وته ندروستی تیا بلاو نه بیته وه.

نیامی قوربتی ده لی: (که واته نیسلام چهند ژنی دانه هیناوه وه که فهرانیک و واجبی کردبیت، به چاک ویا شهش له قه له می نه داوه، به لکو ته نها حه لالی کردووه، تاکه ژنی به چاکتر داناوه چونکه نزیکتره له راستی وداوه ری، دورکه وتنه وه یه له هه ژاری به هو ی زږی مندا ل هه روه ک نیامی شافیمی هه مان پای هه یه).²

خوای گه وره فهرمو یه تی: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِطُوا فِي آلِهَتِنَا فَإِنَّكُمُ أَطَّابُ لَكُمْ مِنَ الْإِنْسَاءِ مَثْنٍ وَثُلُثٍ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِطُوا فَوَجِدْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكُمْ أَزْوَاجُ النَّسَاءِ: 3.

1- سید سابق، فقه السنة، 122/2. وه ری گرتووه له کتیبی (حقوق الإنسان في الإسلام) علی عبد الواحد الوافی.

2- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 21/5-22.

ئەو كاتەي ئاينى ئىسلام ھەلالى كرد بۇ پياو كە چوار ئن بېتىنى، ئەوا ھەندى
مەرجى بۇ داناو، لەوانە:

1- دادوورى بكات لە نىوانيان لە خواردن وخوراندەو ھە جىگەي ھەوانەو ھە
خۆشەوېستى ھەتوچۇ.

2- تواناي بۇئوى ئافرەت و مندالە كاني ھەبى.

3- تواناي پاراستنى پاكي وئابرووى ئافرەتە كاني ھەبى.¹

ئەگەر پياو نەيتوانى ئەو مەرجانە بەجى بگەينى ئەوا بۇ باشترە يەك خىزانى
ھەبى، تاو ھەكو تووشى زيانى كۆمەلايەتى وئەدەبى وئابرووى نەبىت.

چالاكى جىنسى يەككىگە لەپىئويستىە كاني ئادەمىزاد، تاو ھەكو ھەندىك لەوئەندام و
ئورگانانە كارى فسىئولۇزى خۇيان جىبەجى بگەن. جگە لەو ھەش چالاكى جىنسى
تەنھا پىئويستىەكى بايۇلۇزى نىيە، بەلكو پىئويستىەكى دەرونى و كۆمەلايەتەشە، لە
ھەمان كاتدا تىر بوونى يەككىگە لە ئارەزوو فەتريەكانە. ھۆكارى دەرونى و
كۆمەلايەتى پۇلى كارىگەر دەگىپن لە ھەلچوون و دامر كاندەو ھە ھەو ھەي جىنسى،
ئەگەر ياسا و سنووى بۇ ديارى نەكرىت ئەوا لادان و دەرجوونى پىئو ھە ديار دەبىت
لەگەل ئەو كىشانەي كە بە دوايدا دىن. كەواتە چالاكى جىنسى ھەر تەنھا
پىئويستىەكى فسىئولۇزى يان تىركردنى ئارەزوو نىيە، بەلكو ھۆكارى پاراستنى
نەو ھەكانە، نەھىشتنى پىئوي دەرونىيە، بناغەي دروست بوونى خۆشەوېستىە،
فراوانكردنى پەيوەندى كۆمەلايەتە، سەرچاو ھە بناغەي پىكەو ھەنانى مال و
مالدارى و ئابرووى. لەبەر بوونى ئەو پەيوەندى توندەي نىئوان چالاكى جىنسى و
بوارە كۆمەلايەتە جىاجىاكان، بۇيە دەبىت ھەر بېيارىك دەربارەي ئەو بابەتە كە
دەدرىت پەچاوى ھەموو لايەنە كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى وئايىنى ئەو كۆمەلگەيە
بكرىت.²

1- الطبري، جامع البيان، 3/315. والرازي، تفسير الكبير، 9/172. والزمخشري،
الكشاف، 1/496.

2- السامرائي، هاشم جاسم، المنخل في علم النفس، ص 85-86.

بو تیر بوونی نه و ښاره زووه جینسیه فیتريه، فسیولقزیه، بایولقزیه، دهرنیه، کومه لایه تیه، ثابتي نیسلام ژن هینان وپیکه وه نانی خیزانی داناه و هک پتگایه کی راست ودروست. هه موو په یوه نډیه کانی تری جینسی حرام کړدوه، وهک: زینا، نیربازی، په یوه نډی جینسی له گه ل ټاژهل، په یوه نډی جینسی له نیوان دوو پگه زی له په کچو... هتد.¹

به نډی دووم: هوکاره کانی زیاد بوونی پښه و ته مه نی ژنان به به راورد له گه ل پیاوان

1- نیرینه زیاتر ښاره زووی به لای خواردن وخورده مه نی شیرینه، باجی نه و جوره خواردنه نش بریتیه له نه خوشیه کانی دل وشه کړه و به رزبونه وهی په ستانی خوین ونه خوقشی موولو له کانی خوین.

2- پښه جگړه کیشان ومه ی خواردنه وه له پیاوان زیاتره له ژنان له زږدیه ی وولاتانی جیهان ده گاته 1:2.

3- ټافره تان له ته مه نی زاونی که متر تووشی نه خوقشی دل ده بن به هو ی بوونی هورمونی نیستړجین، که واده کات پښه ی کولیستولی چې به زیاد بکات له ناو خوین (نه و جوره کولیستوله به رگری له ته سک بوونه وه و گیرانی یقپه کانی خوین ده کات).

4- زږدبوونی کیشو شه پوشوپ له جیهاندا، که سووته مه نیه کی ټاسن وپیاوه. واهه زنده ده کړیت تاوه کو به ک ټافره ت تیا ده چیت، 4000 پیاو تیا بچیت. له و کاته ی چه ند هه زار ټافره تیک له جه نگی جیهانی دووم له ناو چوون، نه و نزیکیه ی 55 ملیون پیاو له ناو چوون.²

1- الصابوني، محمد علي، روائع البيان في تفسير آيات الأحكام، 40/2-45. وسيد السابق، فقه السنة، 94/2. وموشي محمد يوسف، أحكام الأحوال الشخصية، ص120. وعويس، عبد الحليم، نظام الأسرة في الإسلام، ص201-202.
2- للخت، محمد عثمان، ليس الذكر كالأنثى، ص115.

5- زقور نه و کیشنه و نه خوشی و کاره ترسناکانه ی که پیماوان تووشی ده بن له نه نجامی کار کردن له کارگه کانی پیشه سازی و کانه کانی خه لوزو، کاره قورسه کانی وه ک: ناگر کوژاندنه وه، به رگری میلی، که شتی وانی، ناوه دان کردنه وه، ژیر ده ریماوانی... هتد.

6- چونکه نیرینه زیاتر ناره زووی به لای دزایه تی و به ربه ره کانی و مملانی و وه رژی تونده، بقیه تووشی جیره ها کاره سات و پروداو مردن ده بن.

7- پیاوان که متر به دوی چاره سهری خویان ده گه پین کاتی تووشی نه خوشی ده بن وه ک خو به گه وده زانینیک، یان دیار نه که و تن به بی هیزی و لاوازی به رامبه ر به خه لکان، یان متعانه به خو بوون و پشت نه به ستان به که سانی تر. به رامبه ر نه وده ش ناهره ت زقور سهردانی پزیشک ده کات و چاودیری ته ندروستی خویه تی. له به رگی به که م باسما ن کردوه.¹

8- هه وده ک له به رگی به که م باسما ن کرد هه موو کرؤمؤسومه کانی جه سته یی وه ک به کن، ته نها کرؤمؤسومی جینسی (x&y) نه بی که به کیان زقور گه وده به نه ویش کرؤمؤسومی میتینه به ونه وی تریان زقور بچوکه که کرؤمؤسومی نیرینه به . زانایان وای بق ده چن که و هه ردوو کرؤمؤسومی جینسی کاتی خوی به که قه باره بوون و له به کچوون (وه ک دوو جمک وایوون)، له زقور شوین نه و دوو کرؤمؤسومه به به که وه لکابوون (التأشب - Recombination) (نه و پیکه وه لکانه هاوکاره بق مانه وه ی کرؤمؤسومه کان، نه گه ر خالی پیکه وه لکان نه ما نه و کرؤمؤسومه بچوکه که هه ر بوونی نامیتی). زانایان نیستا دوزیویانه ته وه که و 95% ی کرؤمؤسومی نیرینه 'y' پیکه وه لکانی نه ماوه له گه ل کرؤمؤسومی میتینه 'x'، هه ر نه وده شه وای کردوه هه ندیک له جینه کانی سه ر کرؤمؤسومه کانی نه و ناوچانه ی پیکه وه نه لکان له شوینی خویان بجولین وه له بزه وه بق شوینی تر، نه م کرداره پیی ده لین (هه له بزینی بؤماوه یی - الطفرات الوراثة - Mutation). زانایان وای

ګومان ده په ن که واده بیټ شتیک پوی دایټ بټه هکار بټی نالوګور نه کړنی مادده ی "DNA" له نیوان هردو کړمؤسومی "x&y". به جولان و هلبه زنی نه و جینانه به شپوه یه کی به رده وام ده بیټه هری نه مان وتیاچوونی هه موو کړمؤسومی نټیرینه. زانایان پرسپاریان له خویان کړیوه نایا ده بیټ نه و کړانکاریه هه ر به رده وام بیټ له جولان و هلبه زنی جینه کان؟ ګر نه و پوداوه به رده وام بیټ نه و دوی چه نده ها سالی تر (له وانه یه بګاته چه ند هه زار سالیګ) کړمؤسومی نټیرینه بوونی نامینټ مه ګر زږ ده ګمن نه بیټ.¹

له نه نه سی کړی مالیکه وه ﷺ ده ګیرنه وه که پیغه مبري خوا ﷺ فرموویه تی: ((له نیشانه کانی کوتایی دنیوا نزیګ بوونه وه ی پږی دوی نه وه یه، که زانستی شهرعی نامینټ، نه قامی بلاو ده بیټه وه، مه ی خواردنه وه و زینا زږ ده بیټ ویه ناشکرا ده کړیت، ژماره ی ژنان نه وه نده زږ ده بیټ تا ده ګاته نه و پادده یه ی 50 نافرته یه ک پیاویان هه یه)) ((این من أشرط الساعة أن يرفع العلم ويظهر الجهل ويشرب الخمر ويظهر الزنا ويقل الرجال ويكثر النساء حتى يكون فسي خمسين امرأة القيم الواحد)).²

له نه بو موسای نه شعریه وه ﷺ ده ګیرنه وه، پیغه مبري خوا ﷺ فرموویه تی: ((زه مانیک به سه ر خه لکدا دیت که زه کانی زږ ده دریت، به لام که س نیه وه ی بګریت، هه ر پیاویک 40 نافرته دوی که وتوه بټی تیرکړنی نارهنوو، نه وه ش له نقدی ژماره ی نافرته وکه مه ی ژماره ی پیاوه)) ((لیأتي على الناس زمان يطوف الرجل فيه بالصدقة من الذهب ثم لا يجد أحداً يأخذها منه. ويرى الرجل الواحد تتبعه أربعون امرأة يلذن به من قلة الرجال وكثرة النساء)).³

1- القصاب، عبد اللطيف باسين، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 50-54.

2- سنن ابن ماجه: الرقم: 4045، 1342/2. وسنن أبي يعلى، 274/5.

3- البخاري: 24- كتاب: الزكاة 9- باب: للصدقة قبل الرد الرقم: 355/1414، ومسلم باب: الترغيب في الصدقة قبل أن لا يوجد من يقبلها، 700/2.

نہ پوواوہ راستی فرمودہ کانی پتھمبہری خوامان ﷺ بق دہ خاتہ پو، کہ ووتہ کانی لہ وہ حی و سروسہ وہ بق ہاتوہ، چونکہ لہ و کات نہ زانستی کورپہ لہ و نہ زانستی کرؤمؤسوم وجینہ کان مہ بوہ، بہ لام بہ ویستی خوا ویستویہ تی پیمان پا بگہ یہ نی لہ پیش کرتایی دنیا ژمارہ ی ٹافره تان 40-50 جہار زیاتر دہ بیت لہ ژمارہ ی پیوان۔

9- وا گومان دہ بہم بہ ہوی بلو بوونہ وہ ی بانکہ کانی فروشتنی ٹاوی پیواو (سپترم)، پیتین بہ ہوی بقری تابیت، تہ کنڑلڑیای دیاری کردنی جوری پگہ ز، پیتینی ہیلکہ بہ ہوی خانہ کانی تری لہ ش، کڑپی کردنی مرؤ، شوو کردنی پیواو بہ پیواو، شوو کردنی ٹافره بہ ٹافره، نہ مانہ گشتیان ہؤکارن بق دروست بوونی جیاوازیہ کی نقد لہ نیوان پڑہی ژن و پیواو لہ ٹایندہ یہ کی نزدیک۔

ہہ رچندہ تاوہ کو کانی ٹیستامان ژمارہ ی مندالبوونی نیرینہ زیاترہ لہ مینہ ، ٹافره ت پوپہ پوی کرداری مندالبوون و ژمارہ یہ ک لہ نہ خوشی کوشندہ ی وک شیرپہ نجہ ی مہ مک و ہیلکہ دان دہ بیت، لہ گہ ل نہ و ہشدا ژمارہ ی ژنان لہ کون و ٹیستادا لہ ژمارہ ی پیوان ہہ زیاترہ۔

بہندی سیہم : حیکمت و پندہ کانی چہند ژنی

برگی یہ کہم : ہؤکارہ کانی کڑمہ لایہ تی و کہ سایہ تہ کان

1- پیوان زیاتر نامادہ بیان تبابہ بق کاری جینسی و نقد بوون، کرداری جینسی لہ پیوان دہ مینتی بق تہ مہنی پیر بوون واتہ 75+ سال، بہ لام لہ ٹافره تان نہوپہ پی دہ گاتہ 45-50 سال، ٹافره تان ماوہ یہ کی نقد لہ پڑانی سال بوون لہ کاری جینسی و مندالبوون و نقد بوون لہ بہر بی نویری مانگانہ دہ گاتہ 7-10 پڑ، مندالبوون و زہیستانی 20-40 پڑ، بیتجگہ لہ کاتہ نارہ حہ کانی سک پری و شیردان¹۔

2- هندی له پیاوان له بهر باری ژینگو کښ وهوا، وهک له ناوچه گرمه کان پټوېستی به زیاتر له یهک ناهرهت هه یه.

3- ناهره ته که نه زک، یان نه خوښه و چاره پوانی چاره سهری ل نا کرې، یان که یشتو ته ته مهنی پیری و مندالی نابیت. نایا لپره دا پیاوه که خوی بخاته ناو قه فزی کپ کردنی ناره زووی هه بوونی مندال، یان له خیزانی یه که می جیابیت هه تاوه کو یه کیکی تر بهینې، یان له که ل ناهره تی یه که م بعینې ونه وهی دووه میش بهینې تاوه کو نو ناره زووی هه یانه بوی بوونی مندالی جیبه جی بیت.

4- له هندی باری کره لایه تی و سیاسي و خیزانداری وا ده خوانی که وا ژماره ی منداله کان زقر بن.

5- ته نگړی نیوان هه ربوو هاوسه ره که بگاته پله یه کی وا نه توانی چاره سهر بکړیت له بهر هر هکارنکی پزیشکی وه یان خیزانی بیت.

6- چه ند ژنی هکاره بوی دوور که و تنه وه له په یوه ندی جینسی نا شرعی و په یدا بوونی مندالی هه لگپراوه ی سر شه قام وشوینه چوله کان.

برگه ی دووم: هکاره کانی په یوست به کومه لگه و دونه ت

1- هه موو ولاتیک پټوېستی به وه هه یه له هه موو بواره کانی ژیان به ره و پشه وه بچیت، وهک: زانست و زانیاری، پشه سازی و کشتو کال و یازو گانی، سهریازی، نه وانهش نایه ته دی ته نها به هوی زقری ژماره ی دانیشتون نه بی. ژماره ی دانیشتونیش زقر نابیت ته نها به هوی دوو هکار نه بیت، یه که میان هاندان بوی زوو ژن هینان، دووه میان چه ند ژنی.¹

2- زقر جار ولات پوه به پوهی هندی باری ترسناک ده بیت هه، وا پټوېست ده کات به پره نگاری بکړیت، وهک هیزشی دوژمن و کاره ساته کانی تری سروشتی، به مهش ژماره یه کی له دانیشتون له ناو ده چن، به تاییه تی نیرینه چونکه زقر به ی

کات وله زځبه ی وولاتان هر نه وانن بهر ننگاری شو هیرشانه ده بنه وه. له و کاتانه دا دو کیشه دینه پتیشه وه، په که میان پیدا بوونی ژماره یه کی زځر له نافرته تی بی هاوسه ر، دوو میان که م بوونه وه ی ژماره ی دانیشتون به تاییه تی نترینه. چاره سهری هر دوو کیشه که چنه د ژنیه. تاوه کو چاودیری شو نافرته تانه بکن که و هاوسه ر کانیا ن له پتناوی سهره ی وولات شهید بوون، هره وک ریزیکیشه بویان تاوه کو نه که ونه ژیر فشاری ده ست کورتی وبی چاودیری، چونکه له وانه یه ده ولت هه ژار بی نه توانی بژیوی شو ژماره زځره دابین بکات. به هری چنه د ژنیه وه ده ولت ده توانی ژماره ی نترینه زیاد بکات، چونکه ده ولت هه رچنده ده وله مندو پیشکه وتو بیت ناتوانی کارگه ی مندال دروست کردن دروست بکات به لکو شو کارگه یه مندال دانی نافرته و شامیزی پیرزود گه رمی دایکایه تی به کی شهریه که خه ونی هه موو نافرته تیکی داوین پاکه.

3- ژماره ی ژنان زځر زیاتره له پیاوان له زځبه ی زځری کومه لگه کان، له بهر شو هویانه ی که له سهره وه باسما ن کردن.

نیمه ده لپین یان چنه د ژنی، یان شو نه نجامانه ی خواره وه:

1- گه چنه د ژنی نه مینن شو زیاتره له نیوه ی کومه لی نافرته تان بی هاوسه ر ده بن وده بنه قهیره کچ وبی بهش ده بن له دایکایه تی که و هیچ نافرته تیک نیه حه ز نه کات بیی به دایک. نه وانه زځبه یان تووشی جځره ها نه خووشی ده بن، وه ک: خه موقی (الکابة)، خه و زپان، ههستی نه نیایی، شترپه نه جی ممه ک... هتد.¹ نه مانه و بیجگه له ژیا نه کی پر مهینه تی به مانه وه یان له ناو خه لکانیک که به سووک ته ماشایان ده کهن، به تاییه تی گهر له خواترس نه بن.

2- شو ژنانه ی که و هاوسه ر یان نیه، یان مندالیان نه بووه باری ده رو نیان هاوسه نگ نیه، زیاتره تووږدن و ده مارگریان زځره، له ژیا نی لاسه نگی ده رو نی دا ده ژین.

3- نږدېوونى ژماره په كې نږدې منډالې نا شهرعى به هوى زياد بوونى په يوه ندى جينسى نا شهرعى، به مهش ژماره ي تاوانى كوشتن و به دپړه وشتى و دزى زياد دهكات، نو تاوانانه ش ده بنه نه كيكى قورسى نابورى و ته ندروستى و نيدارى و سياسى له سهر وولات.¹

نه گهر سهر داني به پړوه به رايه تى پوليس و ته ندروستى و دادگاي شارو شارو څكه كان بكن ده زانن نهركى نه و كار نه شهرعيانه چنه زوره له سهر بودجى حكومت و بارىكى قورسى نيداريسه له سهر نه و به پړوه به ريه تيانه ي ناومان بردن.

له نه نجامى تيكه لاوى بى سنوړ له ولاتانى پوځاوادا، ده بينين له سالى 1940 (27% ي كچه كان و 49% ي كچه كان تووشى زيناو كاري به دپړه وشتى بوون) له سالى 1970 (40-80% ي هردوو په گزى نىرو مى تووشى نه و كرده به دپړه وشتيه بوون)، له سالى 1979 نه وانه ي ته مه نيان له 19 سال كه متره (71.4%) تووشى نه و كرده بوون.² هر له و ساله نىعلانى شوپشى جينسيان كرد به په سمى (Sexual Revolution).³

ناخو پړزه ي نه وانه ي ته مه نيان زياتره له 20 بگانه چنه د؟ نه وه ي جينگى داخه نه و كرده به د پړه وشتيه يان نا وناوه به (شوپش)، به لام چ جوړ شوپش، شوپش دزى جهسته و درونى گه نه كان، دزى تايين و خو پړه وشتى كومه لگه، دزى عورف و عاده تى باپيران، دزى نابورى وولات، به راستى نه وه شوپشه دزى جينسى مرقو و مرقا يه تى.

4- كه م بوونه وه ي ژماره ي منډال به تاييه تى نيزينه و نږدېوونى ژماره ي پيرو په ككه و نه كان. هروك ده بينين له ولاتانى پوځاوا ژماره ي منډال يان زور كه م بوته وه و پړزه ي پيره كانيش هر له بهر ز بووندان، له سويد پيره كان 18% وه

1- الكبيسي، احمد، فلسفة نظام الأسرة في الإسلام، ص 87.

2- Sheldon. Complication of Pregnancy. P: 97

3- Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 482,526,527.

ئینگلستان و بلجیکا و نروچ 16٪ بۆ هه ریه کیان، له ئهمه ریکا 12.5٪ پێک دههێنن. واهه زهنده دهکرت له سالی 2025 ژماره ی پیره کان زیاتر بیت له مندالی تهمن له 15 سال که متر.¹

ئهمهش دهگه پێتوه بۆ قه دهغه کردنی چهند ژنی، نقد بپوونی زیناو له بارهاویشتن.

5- بلاقو بپوونه وه ی ژماره یه کی زۆری نهخۆشی کوشنده وه: سوزه نهک و فره نهگی و ئیدزو هه وکردنی جگه ری فایروس جۆری (B, C, D, G) که هه موویان کوشنده و چاره سه ریان نیه و پاش چهند سالتیک ده مرن. له ئهمه ریکا له سالی 1970، پێژه ی 40-80٪ له هه ربوو پره گه ز نێرو می کاری جینسیان نه نجامدا بوو پێش گه یشتن به ته مهنی 21 سالی، له سالی 1994 زیاتر له 50٪ گه لی ئهمه ریکی کاری جینسیان نه نجام داوه پێش ته مهنی 16 سالی.

هه ربۆیه خوای گه و ره جۆره ها نهخۆشی فایروس بۆ ناردن وهک سه زایه ک تاوه کو بگه پێتته وه، به لام وادیاره تاوه کو ئیستا هه ر به رده وامن. بۆ زانین تاوه کو سالی 2004، 39 ملیون کهس تووشی ئایدز بوون² و سالانه 4 ملیون کهسیان لێ ده مرن، پاش ئه وه ی چاره سه ریکی بی سوودیان بۆ ده کهن، کۆی خه رجه هه ر نهخۆشی که له نێوان 100 هه زار دۆلار تاوه کو 200 هه زاره. هه وکردنی جگه ری فایروس له جیهان ژماره ی تووش بووان 1 ملیارو 200 ملیونه ، زۆربه یان دوا ی 10-15 سالی تر ده مرن به هۆی شێره نهجی جگه رو جگه ر به چه وری بوون. پێغه مبه ری ئیسلام ﷺ پێش 1400 سال ئه و باره به د په وهشتیه ی ئیستای وولاتانی

2- مرض الإيدز: نهخۆشی کهم بپوونه وه ی به رگری به ده سه نهاتووی لهش. ئه و نهخۆشیه نووشی

نێرینه و مێینه و کۆپه لهش ده بی، به بی جیاوازی باری ئابووی و پێشگیری و جۆری ژیان. به تاییه ی نووشی ئه وانه ده بیت که و کاری جینسی نامۆ نه نجام ده دن له نێرینه و مێینه، ئه وانه ی ده رزی بی مۆشکه ر له خۆیان ده دن، کۆپه له ی دلبک تووش بوو، ئه وانه ی خوینی پپس بوو و ده رده گن. الخباز، عفان، مرض الإيدز، ص 36-37.

بیّ باوه‌پی بق ئیمه باس کردوه و ده‌فهرمووی: ((هر کات به‌د په‌وشتی و
 فاحشه له‌ناو‌گه‌لیک به‌ناشکرا بللو بۆه شه‌وا خوی گه‌وره ئیش ونازارو تا‌عو‌نیان بق
 ده‌نیری که پیشتر شه‌و نه‌خوشیانه له‌ناویان نه‌بووه))، یان ده‌فهرمووی: ((مردنیان
 به‌سه‌ردا زال ده‌کات)) ((لم تظهر الفاحشة في قوم قط حتى يعلنوا بها إلا فشا فيهم
 الطاعون والأوجاع التي لم تكن مضت في أسلافهم)). له‌هوایه‌ی بو‌رده‌یده
 ده‌فهرمووی: ((ولا ظهرت الفاحشة في قوم إلا سلط الله عليهم الموت)).¹
 شه‌و نازارانه‌ش بریتین له‌سه‌ریانه‌کانی خوا له‌فایزسه‌کانی نایدزو شه‌وانی تری
 وه‌ک سزایه‌که بۆیان تاوه‌کو بگه‌پتنه‌وه سه‌ر پنگی دروستی تیرکردنی ئاره‌زووی
 جینسی.
 شه‌گه‌ر شه‌و نه‌خوشیانه‌ش بللو نه‌بونایه‌وه له‌ناویان شه‌وا شه‌و پێژه‌یه‌ی نقد زیادی
 ده‌کرد.²

1 - الحاکم النیسابوری ، المستدرک علی الصحیحین، 4/358. وفتح الباری، 10/193.
 2 - Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 376 .

باسی سنیہم: میرات

سہرہ تا نامہ ویت لیرہ وہ بہ درختی باسی بابہ تی میرات بکہم چونکہ میرات وچونہ تی دابہش کردنی بہ سہر ہر دوو پہ گز، پہ یوہندی بہ پیکھاتہ تی جہستہ تی ودهرونہ وہ نیہ۔ بہ لکو پہ یوہندی بہ باری کومہ لایہ تی وٹابووری وچونہ تی ژانی ہر دوو پہ گز ہہیہ۔ کہ واتہ بہ ہیچ شیوہ یک جیاوازیہ کانی بہو ہیندی میرات نہوہ ناگہ یہ نیہ پہ گز تکیان لہ سہر نہوی تر فزل وگورہی ہہیہ، یان نہوی تریان کہم بایہ خ وخرخہ۔ بہ لام تہنہا لیرہ پہ چاری نہوہ کراوہ کامہ یان لہ پوی کومہ لایہ تی وٹابووریہ زیاتر پیوستی بہو میراتہ ہہیہ۔ لہ گشت کومہ لگہ کانی دوست لہ جیہاندا پیانوہرکی بڑو چاودیری خیزان ومنڈال و مالی لہ نہستودایہ، لہ لایہ کی ترہوہ ٹافرت بہ ہیچ شیوہ یک بڑوی خوشی لہ نہستودا نیہ، لہ پیش شووکردن لہ سہر باوک وبراہیہ تی، دوی شووکردن لہ سہر ہاوسہرہ کہیہ تی ہرچہ ندہ گہر دہولہ مہندیش بیت، گہر کہسی نہبوو نہوا لہ خہزینہی دہولت ژانی دابین دہکرت (بیت المال)۔

دکتر نہحمہد کوبہیسی لہو بارہیہ وہ دہلی: نیسلام میراتی لہ سہر بنہمای نیرینہو مینہ دانہ ناوہ، بہ لام لہ سہر بنہمای دووری ونزکی نہو کہسہیہ لہ مردوہ کہ، لہ گہل پہ چاوکردنی نہو لپرسراویہ تیہی کہ دہکرت سہری لہ ژانی کومہ لگہ بہ بی جیاوازی لہ نیوان پیانوہن۔¹

نہو ٹہرکانہی کہ کہ ورتنہ سہر پیانو: دابین کردنی مارہی وپاری، بڑوی خیزان ومنڈال، دابین کردنی خانوو، بہ کئی گرتنی دابین گہر ٹافرتہ کہ شیری بہ منڈالہ کی نہدا، دابین کردنی بڑوی ٹافرت لہ لایہ باوک وبرا پیش بہ شوودانی، لہ لایہ ہاوسہرہ کہی دوی بہ شوودانی ہرچہ ندہ گہر ہاوسہرہ کہی ہر ژاریش بی وٹافرتہ کہ دہولہ مہند بیت۔ لہ بہر نہو ہزیانہیہ خوی گہرہ دوو بہشی (سہم) بڑو

پیاو داناره بهرامبر یه که بش بۆ ئافرهت، شویش له هه ندیک باری تایبه تدا نه وه که له هه موو باریکدا هه روه که هه ندیک نه فام وه که تانه ته شه نه باسی ده که نه.¹

له نقد باری جیا جیادا ئافرهت هه مان به شی پیاوی هه یه، یان له ویش زیاتر وه رده گری. له هه ندی باری تردا ئافرهت میرات وه رده گری و پیاو وه رنا گری هه رچه نده له یه که پله بن وله مردوه که ش نزیک تر بیته، وه که له باسی (کالمسالة الخجریة - الیمیه).

1- دایک و باوک هه ردو وکیان یه که له شه ش وه رده گری له کاتی مردنی کوپ یان کچ، له گه له بوونی لقی تری میراتگر.

2- داپیرو باپیری ش به هه مان شیوه ی پیئشو.

3- خوشک و برا له دایک، هه ردو وکیان یه که له شه ش وه رده گری گه ر ته نها بوون، گه ر له دوو زیاتر بوون سی یه که وه رده گری، به یه کسانێ دابه ش ده کریته له نیتوانی نێرینه و مێینه کان به بی جیاوازی.

4- به شی کچی مردوه که زیاتره له به شی مامه کانی (براکانی مردوه که)، وه که چۆن پیاویک به مریته دوو کچ و دوو برای هه بی، نه و دوو کچه که 3/2 وه رده گری، 3/1 بۆ برابه کانی مردوه که ده بیته.

5- له نقد باری جیاوازا مێینه زیاتر وه رده گری له نێرینه، وه که گه ر کوپیک به مری دایکی مابی له گه له هه ندی خزمانی دووری نێرینه، نه و کات دایکه که 3/1 وه رده گری به ته نها، 3/2 بۆ هه موو نه وانی تره.

6- نه گه ر ژنیک مرد، میژدی مابوو له گه له دایکی و باپیری، نه و میژده که ی 2/1 وه رده گری، دایک 3/1، ماوه که ش بۆ باپیری ته ی که 6/1، واته دایک دوو به قه د باپیر وه رده گری هه رچه نده باپیر له جیگه ی باوکه.

1- الوافی، علی عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 49. وسید قطب، العدالة الاجتماعية في الإسلام، ص 55، سید قطب في ظلال القرآن، 264/2. ومحمد رشید رضا، تفسیر المنار، 4/ 406.

7- گه ر ئافره تیک وه فات بکات چهند خوشکە ی هه بی له دایکی، برای هه بی له دایک ویاوکی، دایکی ومیزدی مابن له ژبان، ئه و دایکی 1/3 وه رده گری، میزده کە ی 1/2 وه رده گری، خوشکە کانی 1/3 وه رده گرن، به لام براکانی هه یج وه رناگرن هه رچه نده نیرینه ن وله خوشکە کان نزیکترین له مرهوه کە .¹

ئو باره جیایایانه ی باسمان کردن له گه ل هه ندی باری تر، ئو تانه وته شه نه ی که نه فامان وجاهیلانی سه رده م شه و پۆز بانگه شه ی بۆ ده کە ن به درق ده خاته وه، که گوايه خوا ی گه وره جیاوازی کردوه له نیاوان نیرینه و میننه له میرات وه رگرتن، وه ک فه رمویه تی : ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِیْ كَرِهَ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثِیَّیْنَ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَیْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَیْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ یَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِلأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِیَّتِیْ یُوصِیْ بِهَا أَوْ دِیْنٌ مَّا بَاقَ لَكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَنَدِرُونَ أَيْتُهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ تَقَعًا فَرِیضَةً مِنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِیْمًا حَكِیْمًا ﴿١١﴾ ﴿وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ یَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِیَّتِیْ یُوصِیْ بِهَا أَوْ دِیْنٌ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ یَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّلُثُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِیَّتِیْ تَوْصُوتُ بِهَا أَوْ دِیْنٌ وَإِنْ كَانَتْ رَجُلٌ یُورِثُ كَكَلَّةٍ أَوْ أَمْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِیَّتِیْ یُوصِیْ بِهَا أَوْ دِیْنٌ غَیْرَ مُضَاعَفٍ وَصِیَّتُهُ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِیْمٌ حَكِیْمٌ﴾ النساء: 11-13.

1- الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 133/2. والتمشقي، محمد أحمد، شرح الرحبية، ص 90.

ته نها له يه ك باردا نيرينه دوو به شى ميينه وهرده گري گه ر پياويك مرد كوپ وكچى له دواى خوى به جيهيشت (جا كوپ و كچه كه له يه ك دايك بن، يان دايكيان جياواز بى) ﴿يُؤْمِبُكُمُ اللَّهُ فِيْ اَوْلَادِكُمْ لِلَّذِى كَرَّمَ مِثْلُ حَفِظِ الْاُنْثَيَيْنِ﴾ النساء: 11.

به په چاو كردنى نه ركه كاني سه ر شاني نيرينه و ميينه خواى گه وړه بهى ميراتى بق ديارى كردوه، واته ته واورين ويه رزترين دابوهرى وعه دالت نه و يه كه په چاوى هه موو نه گه ركه كاني دواپړځ، بهى پتويستى ماندوو يوون ده كات. يه كسانى نه و نه يه كه مافى خه لكى تر پى شيل بكرت و په چاوى بارى كومه لايه تى ونا بووى نه كريت.

به‌شى پىنجەم

شاھىتى دان

باسى يەكەم : جۇرمكانى شاھىتى دان

باسى دوووم : جۇرمكانى شاھىتى دانى نافرەت

باسى سىنەم : چىكەتتى دانانى دوو نافرەت بەرامبەر بە يەك پىاوكاتى شاھىتى دان

باسى چوارەم : وىرگرتنى شاھىتى دانى يەك نافرەت ئە ھەندى باری تاييەت بە نافرەتسان
وھۇيەكانى نەو وىرگرتنە

باسى يەكەم

جۇرمكانى شايەتى دان

بەندى يەكەم : مافى ئادەمىزادان

بەرگە يەكەم : تەنھا دوو شاھىدى پىياو دەبىت

بەرگە دووم : دوو شاھىدى پىياو ، يان يەك پىياو دوو ئن

بەرگە سىنەم : دوو شاھىدى پىياو يان پىياونىك و دوو ئن يان چوار ئاھرەت

بەندى دووم : مالاھكانى خوائ گەورە (الحدود)

بەرگە يەكەم : تەنھا چوار شاھىد تىايدا و مردەگىرى

بەرگە دووم : دوو كەس تىايدا بۇ شاھىدى دەبىت

بەرگە سىنەم : يەك پىياو بۇ شاھىدى دەبىت

باسی ۽ گهم: جُورہ کانی شایہ تی دان

له زماني عه ره بي: شايه ت: نه و كه سەي شتتڭ ده زانئ و ده توانئ پووني بكتاهه، شايه تي دان: دهنگ وباسيڭ به ته وايي ده زانئ و ناماده يي تيا به بق دان پياناني. به واتاي ناماده يي وشاهيدي ديت.¹

شايه تي دان كاريكي وا ناسان نيه، به لكو هو كاريكي سهره كي به بق چه سپاندي ماف وسه پاندي راستي و دادوه ري، به به لگه (دوكيومينت) كردني مامه له كاني مالي و بازرگاني به جوانترين شيوه كه نه فس ليئي دنيا ده بيت. لاي دادوه ر گرنگ نه وه به به لگه ي راست (البينة) هه بي بتواني نه و كيشه يه ي هه به چاره سهرى بكات و بگانه راستي و بيسه پيئي، جا نه و كار به يه ك نافره ت ده كريت، يان چه ند نافره تيڭ، يان پياو و نافره ت پيڭه وه، يان ته نها به پياوان بيت.²

زاناياني نيسلام ده رياره ي په گه زي نه و كه سەي شايه تي ده دات و ژماره يان جياوازي و خيلافيان هه به له خواره وه به دريڙي باسي ده كه ين.

زانايان ده لئين شايه تي به كيڭ وه رناگيري گه نه و پيښج سيفه ته ي تيا نه بيت: نيسلام، راستي و دادوه ري، پيڭه يشتن، هوش، نازادي.³

خواي گه وره فهرموويه تي: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ رَزَّوْنَ مِنَ الشَّهَدَاءِ أَنْ تَحْضَلَ إحدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ البقرة: 282.

دوو مهرجي ۽ گهم: نيسلام و دادوه ري

نځريه ي زانايان له گه نه و رايه ن كه بي باوه په كان نابنه شاهيد چونكه له نيمه نين و به دادوه ر نازميردريځ و جيځه ي په زامه ندي موسلمانان نين. خواي گه وره ده فهرمووي: ﴿وَأَسْهَدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ الطلاق: 2. ﴿مِمَّنْ رَزَّوْنَ مِنْ

1- ابن منظور، لسان العرب، 223/3.

2- محمود شلتوت، الإسلام عقيدة وشرعة، ص 260.

3- البغا، متن أبي شعاع، التهذيب، ص 270.

الشَّهَادَةُ ﴿ البقرة: 282.

ماف به شتیوه یه کی گشتی ده کرتنه دوو به ش: مافی خوی گه ووه و مافی ناده میزادان.

به ندی یه که م: مافی ناده میزادان

نه ویش سی جوره:

برگی یه که م: ته نها دوو شاهیدی پیاو ده بیت، له و کاروبارانیه که په یوه ندی به مال وپاره ووه نیه، وه ک: ماره کردن، ته لاق، وه سیهت کردن).¹
 ماره کردن: ثبین عباس ده لی: پیغه مبه ری خوا ﴿ فَرَمَوِيه تِي: ((ماره یی نایه ت به بی ووه کیچه که و دوو شاهیدی دانوه)) ((لا نکاح إلا بولي وشاهدي عدل))²

ته لاق: خوی گه ووه فهرمویه تی: ﴿ فَإِنَّا بَلَقْنَا أَعْلَهُنَّ فَأَمَّا كُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَاَرْكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهَدُوا ذَوَىٰ عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ. مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿ الطلاق: 2 .
 وه سیهت کردن: خوی گه ووه فهرمویه تی: ﴿ يَكْتُمُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ أَتْسَانًا ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ ﴿ المائدة: 106.

برگی دووه م: دوو شاهیدی پیاو، یان یه ک پیاو دوو ژن، یان یه ک شاهیدو سویند خواردنی موده دی، نه ووش بۆ نه و کاروبارانیه په یوه ندی به مال وپاره ووه مامه له ی بازرگانی هیه، وه ک: کپین و فروشتن، به کړیدن، په هن دانان.³ ثبین عه عباس ده لیته: پیغه مبه ری خوا قه زاوه تی کړدوه له کاروباری مالی به شاهیدیک و

1- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 270.

2- سنن الكبرى للبيهقي 125/7 و 56/7. وسنن دار القطني، 220/3.

3- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 270.

سویند خواردن. ((أَنْ رَسُولَ اللَّهِ قَضَى بَيْنَهُمْ وَشَاحِدٌ فِي الْأُمُورِ)).¹

برگه‌ی سینه‌م: دوو شاهیدی پیاو یان پیاوښک و دوو ژن یان چوار نافرته (یو نه و بابه تانه‌ی نایبته به نافرته تانه وه، وهک: مندالبون، شیر پیدان، نه‌نگی له نافرته تان، وهک: به‌له‌کی)

به‌ندی دووم: مافه‌کانی خوی گه‌وره (العدد)، نه‌و مافانه‌یه که نافرته تیایدا نابیته شایید. نه‌وانه‌ش سی جوړن

برگه‌ی یه‌که‌م: ته‌نھا چوار شایید تیایدا ورمه‌گیری. وهک: زینا. نه‌گه‌ر چوار شاییدیان نه‌هینا نه‌وا هر یه‌کیان هه‌شتا جه‌لدي نیدمدریت.

خوی گه‌وره فرمویه‌تی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شَهَادَةٍ فَلَا يَلْبِسُهُمْ ثَمَنِينَ جَلْدَةً وَلَا يَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4. له‌بر نه‌وه‌ی نه‌و مافانه پیویستی به هه‌لوه‌سته و دنیابون هه‌یه، بویه شایه‌دی نافرته تان تیایدا گونجاو نیه. هه‌روهک نیمامی مالیک له زوهری ده‌گیریته‌وه: له مافه‌کانی خوا و حدود شایه‌تی نافرته و نه‌رنه‌گیراوه.²

برگه‌ی دووم: دوو کهس تیایدا بو شاییدی ده‌بیت، نه‌وانیش حدودمکانی تره، ته‌نھا زینا نه‌بیت، وهک: خوارده‌وه‌ی مه‌ی، قیصاص.³

برگه‌ی سینه‌م: یه‌ک پیاو بو شاییدی ده‌بیت، وهک: دیتتی مانگ بو به پوژوو یوونی مانگی رهمه‌زان.⁴

نېښن عومه‌ښه‌ده‌لی: ((خه‌ک ته‌ماشای مانگیان ده‌کرد، منیش ټاگاداری پیغه‌مبه‌ری خوام ښه‌کرد که‌وا مانگم دیتوه، نه‌ویش فرمانی کرد که خه‌ک به

1- الشافعي، محمد بن إدريس، الأم، 156/6.

2- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 271.

3- المصدر نفسه، ص 272.

4- المصدر نفسه، ص 272.

پښو بن)). ((ترأى الناس الهلال، فأخبرت رسول الله أني رأيت، فصامه وأمر الناس بصيامه)).¹

نيښن عه باس ووتى: نه عرابيه كه هاته لاي پټغه مبهري خواصه ووتى مانگم نيټيه، پټغه مبهري خواصه نه رمووى: ((نايا تو شايتى ددهيت به خواو پټغه مبهري، ووتى به ئى: پټغه مبهريش نه رمووى: هه لسه نه ي بيلال بانگ بده با خه لك به پښو بن)). ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله يقال: نعم، قال: يا بلال أنن في الناس فليصوموا غداً)).²

حيكمت له وه رگرتنى يه كه شاهيد له پښو نه وه يه، چونكه نه گره هه لاش كراو پښه كه زووتر بپياري پښو و درا چا كتره له وه ي پښو كه بپوات له مانگي په مه زان به لام بڼ بپيښنى مانگي شه وال (جه ژنى په مه زان) دوو شاهيد وه رگيروه.³

باسى دووم: شايتى دانى نافرته له پووى وهرگرتن وره تگردنه ووى

1- شايتى نافرته له حدودو خوښ (قصاص) وه رناگيرى.⁴

له قيصاص دوو شاهيدى دانوه وه رده گيرى له پياوان.⁵

زوهري ده ئى: شاهيتى ژنان وه رناگيرى له حدود وماره كړن و ته لاق.⁶

2- سرجه مى زانايان له سر نه وه ن شايتى ژنان وه رده گيرى له گه ل پياو له قه رزو كاروبارى مالى.⁷

1- متن أبي داود: كتاب الصوم، باب: شهادة الواحد على رؤية هلال رمضان، الرقم: 2340، 302/2.

2- متن أبي داود: الرقم: 2340، 302/2. وسنن الكبرى للبيهقي: الرقم: 7762، 211/4.

3- البغاء، التهذيب، ص 272.

4- الخطيب الشربيني، مغني المحتاج، 441/2.

5- ابن قدامة، المغني، 97/8.

6- المغني، 452/6.

7- ابن المنذر، الإجماع، ص 64.

3- زانایان پیاوان جیوازه دهریاره ودرگرتنی شایه تیان له ماره کردن و ته لاق، وده سبت و وده کاله. حنه فیه کان ده لټن: شایه تیان ودرده گیریت له ماره کردن و ته لاق (یهک پیانو دو ژن).¹ به لام سرجه می زانایان له گل نه و پایه نین.²

4- سرجه می زانایان له سر نه و پایه نه که و شایه تیان ودرده گیریت له و بابۀ تانه ی په یوه ندی به نافرۀ تانه وه هیه وک: شیر پیدان، مندا ل بون، که و تنه بی نوژی، پنگه بشتن، په رده ی کچینی، نه خوشه کانی پیسته (به له کی). به لام پای زانایان جیوازه له سر ژماره ی شایه ده کان.

باسی سینه م: حیکمه تی دانانی دوو نافرۀ ته به رامبر به یهک پیانو کاتی شایه تی دان له کاروباری مالی ویازرگانی وقرز

1- سرجه می زانایان توپکارزانی ولسیقلوژی له سر نه و پایه نه که و ده ماخی پیانو هر به شه به تنه ها کار ده کات، تنه ها یهک کار له یهک کاتدا نه نجام ده دات، ولته سنووداره و ناتوانی چند کاریک له یهک کاتدا پاپه پینی. به لام نافرۀ ده توانی هر دو لای ده ماخی له یهک کاتدا به کار بهینی، ده توانی کاری هر دو لای ده ماخی تیکه لکیش بکات به بی خرج کردنی کات وماندو بون. له سیفته باشه کانی نه و تیکه لکیشانه ی کاری ده ماخ وای کردووه نافرۀ بتوانی چند کاریکی جیوازه له یهک کاتدا نه نجام بدات، وک نه وده په نافرۀ ده توانی وده لاسی ته له فون بداته وه، چیشتم ناماده بکات، چاودیری خویندنی مندا له کی بکات له یهک کاتدا. له خاله سلبه کانی نه و جوړه کاره ی ده ماخ، وای کردووه زور جار نافرۀ شتی له له یاد بجیتته وه، له نیوه ی پنگا بیرو هزی بیچپی. هر نه وده وای له زانایان کردووه که بلین له هندی کاروباری تایبه تدا دوو نافرۀ شایه تی بدن به رامبر به یهک پیانو.³

1- المرغیانی، الهدایة، 116/3. والجصاص، أحكام القرآن، 501/1.

2- الخطیب الشریب، مغنی المحتاج، 442/4. والقرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 391/3.

3- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 162.

2- له بهر سه رقالتی ئافرهت به کاری مال و په روه رده ی مندال له لایه ک، له لایه کی تر له وانه په کاری دهره وهی مالیشی هه بی، وای کردووه نه توانی کاری بازارو مامه له و بازرگانی بکات. له واقعی ژبانی پڅژانه ی کون و سهرده می نیستاشدا ده بپین له زځده ی کومه لکه کانی بوونی ئافرهت زځد که مه وه بیان ده گم نه له ناو بازار په گوره کانی جیهان و له ناو بڅرعه کانی جیهانی، چونکه پینکاته ی ئافرهت هه رسی نه و جوره کارانه به ئاسانی ناکات.

3- سروشتی ئاده میزاد (نڅرینه و میینه) وایه، نه و بابه تانه ی لایان گرنگه، زیاتر پیوه ی خه ریک بوونه، نه و بیان چاکتر به بیر دیتوه له بابه ته کانی تر. که واته ئافره تان کاری ئافره تانی تریان چاکتر له یاد دیتوه له کاری بازرگانی ومالی و حدود. هه رچه نده ئافرهت هه په کاری گری به ست و بازرگانی کردبی به لام نه و جوره نمونانه زځد که مه، حوکی گشتگیریش له سهر زځرینه داده مه زځی، نه و هک له سهر که مینه و نامو.¹

4- نیعه که ده لیین ئافرهت له مامه له ی بازرگانی ومالی زځد جار پینگی دروستی کاره کی ئی وون ده بییت، مانای نه وه نیه ئافرهت هه هم و تیگه یشتنی که مه، به لکو مانای نه وه په شاره زایی و خیره و پسپوری که مه له و بواره وه. چونکه کاتی باسی نه و جوره بابه تانه ده کریت که په یوه ندی به گری به ست و بازرگانی هه په نا توانی گشت ورده کاریه کانی وه ریگری تاوه کو بتوانی وهک شایه دیک له پیش دادوهر بریاری کوتایی نیفاده کی خوی بدات.

5- هه ووهک باسمان کرد که و ئافرهت له خوږسکه وه زوو هه لده چیت، خیرا وه لامی بزویته ره کانی دهره کی ده داته وه، خیرا به ده دنگ نه و کارانه وه ده چیت که سوزو عاتیفه په کی تیابه، وهک گریان و پارانه وه، به هانا وه چوون وای ئی کردووه له زځده ی باره کان عاتیفه کی زالبی به سهر ته فکیرو هوشی. به لام شایه تی دان له پیش دادوهر له بابه ته کانی کوشتن و ته لاق ومامه له ی ئابووری و بازرگانی په کیکی

1- السباعی، مصطفى، المرأة بین الفقه والقانون، ص 31.

پټویسته که بتوانی هم موو سؤزو عاتیفه ی خوی به لاره نی، دان به خق داگرو چاو نه ترس بی، بتوانی کونترولی خوی بکات به ئاسانی ه لنه چیت ، فیکرو بیرى زال ده بی به سر سؤزو عاتیفه ی، چونکه نه و شاده تی په له وانه بیته هوکاریک بڼ ده رکړدنی سزای کوشتن وله سیداره دانى په کټک، یان ته لاقدانى نافرته تیک، یان گوړینی دواړو ه سیری په کټک. نافرته له بهر زال بوونی عاتیفه ی به سر فیکری، دلی نه رم ده بیته به رامبه ر بچمه نه دلته زینه کان، له کاتى ته نگانه ده شل نه ی، کاتى بینینی پووداوی کوشتن ده گری. نه وانه په وای کړدوه نه بیته جینگى متعانه بڼ نه وى شایه تی دروست بدات، له وانه په شایه تی خوی بگوړی، یان هر شایه تی نه دات له و بابته وپوارانه ی که له سره وه باسما ن کړد.¹

هروهك نيمام نيين القيم ده لی: گرنگه له لای قازی، بوونی به لکه یان دوو شاهد یان شایه دو سویند تاوه کو هق وراستی پی دیار که ویت، له وانه شه قازی هوکم بدات به قهرینه ی ته واری قه تعی، یان به شایه تی دانى په کټکی بی باوه پ، که ر جینگى متعانه بی و سيقه متعانه ی ی پی بکړیت.²

له پوانگى نه و پایه ی نيين القيم، هندیك له زانایان له سر نه و نه که و شایه تی نافرته وده رده گری له گشت بابته کان و بواره کان، بگره له بابته تی کوشتن و خوین و گری به ست وماره کړد... هند. به به لگى نه و نایه تانه ی خواره وه.³

خوای گه وده ده فـرمووی: ﴿فَإِذَا بَلَغَ الْبُحْلُ فَاتَّكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾ (الطلاق: 2). خوای گه وده ده فـرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَادَةُ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ﴾ (المائدة: 106). خوای گه وده

1- رشید رضا، تفسیر المنار، 125/3. والمبایع، مصطفى، المرأة بین الفقه والقانون، ص 31.

2- ابن القيم، اعلام الموقعین، 90/1-91.

3- ابن القيم، اعلام الموقعین، 96/1. وابن حزم، المحلى بالاثار، 395/9. ومحمد دروزة، المرأة في القرآن والسنة، ص 230.

ده فـرموئـي: ﴿وَالَّتِي يَأْتِيكَ الْفِتْنَةُ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾ النساء: 15. خـوای گـوره دهـفرموئـي: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ النور: 4.

دکتور مستهفا سوباعی دهـرباره ی نهـفسیری ثایهـته کانی قـهرز پـیدان دهـلثت: شایه تی دان و نووسینی بری قـهرز و ماوه کـی هاتووـه بـق چـه سپانـدنی ماف و دوکیومینت کردنی ورته کان، تاوه کو مافی کـس نه خوریت، هیچ په یوه نـدیه کـی نیـه به په گـزی مینـه، له پـووی نهـوه ی که شیاوه یان نا، لیـوه شـاوه یی (نهـهلیت) و توانای هـیه یان نا، تا وه کو خـهـك بـلین نهـوه زولمه له نـافرهـت دهـکریت و سوكایه تی پیکردن و ماف زهـوت کردنه.¹

زانایان خـیلافیان هـیه له وه ی ثایا دوو هاوسـه دهـتوانن بـق یه کـتری شایه تی بـدهـن. هـهـندیکیان شایه تی نـافرهـتان بـق مـیرده کـی پهـت کردـته وه له بهـر دوو هـو، یه که میان: له بهـر نـزیکـی توندی په یوه نـدی و خـوشه ویستی، دووهمیان: چـونکه بـژووی نـافرهـت و جل و بهـرگ و شوینی حـوانه وه ی له سـهـر مـیرده کـیه تی. بهـلام شایه تی پیاو بـق خـیزانی وهـرگـیراوه چـونکه جـیگه ی گومان نیـه له بهـر نهـبوونی په یوه نـدیه کـی ماددی نیوانیان.²

1- محمود شلتوت، الإسلام عقيدة وشریعة، ص 260. و مصطفى السباعي، المرأة بين الفقه والقانون، ص 31.

2- اليماني، الوزير، العواصم من القواصم، 2/253، وابن قدامة، المغني، 9/193.

باسی چوارم: وەرگرتنی شایه‌تی دانی یه‌ک نافرته له هندی باری تاییه‌ت به نافرته‌تان وهویه‌کانی نه‌و وەرگرتنه

به‌ندی یه‌که‌م: وەرگرتنی شایه‌تی دانی یه‌ک نافرته له هندی باری تاییه‌ت
به نافرته‌تان

(شایه‌تی یه‌ک نافرته‌تی جینگۍ متمانہ، وەرگیراوه له‌سر بابۍ شیریپندان،
نه‌و ووتۍ زوهری و نه‌وزاعی و تاووسی کیسانیه¹.²
به‌لکه‌مان بڼ وەرگرتنی نه‌و شایه‌تی یه‌ نه‌ویه: عقه‌به‌ی کوپی حارس³
گووتی: ویستم نوم یه‌حیای کچی نیهاب بهینم، له‌و کات نافرته‌تیک هات ووتی: من
شیرم داووته عقه‌به‌و نافرته‌تکه. عقه‌به‌ ووتی: من شتی وام نه‌زانیووه که‌ تو
شیرت به‌و نه‌و نافرته‌ داوه. دواپی چووه لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، نه‌و باسۍ بڼ
کرده‌وه، نه‌ویش ﷺ فرمووی: ((چون ماره‌ی ده‌که‌یت و نه‌و شته‌ش ووتراوه که‌
شیرتان پتیکوه خواردووه)). دواپی هم ووتیه عقه‌به‌ نه‌و نکاحۍ پوت کرده‌وه.
(کیف و قد قیل⁴)).

شه‌عی ده‌لی: ⁵ کاتی خوی قازی، ژن وپیایۍ له‌ یه‌ک جیا ده‌کرده‌وه له‌ کاتی

1- طاووس بن کيسان الخولاني: بیه‌رچه‌لک فارسه‌ له‌ به‌من په‌رووده‌ بووه، له‌ سالی 32
کلچۍ له‌ دلیک بووه، له‌ گوره‌ پیاوه‌کاشی نابجینه، فرموده‌ی نذری گنپاوه‌نه‌وه، نذر به‌ جهرگ بووه بڼ
ناموزگاری کاربه‌ده‌ستان. له‌ سالی 106 کلچۍ دواپی کرېووه. الزرکلي، الأعلام، 3/224.

2- ابن اللدائمه، المغنی، 9/155.

3- عقبه‌ بن الحارث بن عامر اللؤلؤي: کرڼیه‌کۍ: نه‌بو سړووه پان سړبه. له‌ کاتی له‌نمی مه‌که‌
موسلمان بووه، سالی 50 کلچۍ دواپی کرېووه. ابن حجر العسقلاني، مغرب‌التهذیب، 1/394.

واللهي محمد بن أحمد، الکاشف، 2/28. الرقم: 3834، ابن حجر، تهذیب‌التهذیب، 12/116.

4- البخاري 3- العلم باب 26: حديث 88، 45/1.

5- الشعبي: عامر بن شراحيل: به‌کڼکه‌ له‌ تابعینه‌کان، له‌ کرڼه‌ له‌ دلیک بووه وگه‌شۍ کرېووه، له‌
پیاوه‌ راستنگوگانی فرموده‌ گنپاوه‌نه‌ویه. خليفه‌ عبدالملیکۍ کوپی مه‌پوان کرېب ده‌سنه‌ راستنی خوی و
نویتنه‌ری بوو بڼ لای مه‌لبکی پڼم، عومره‌ی کوپی عبد‌العزیز کرڼیه‌ قازی. الزرکلي، الأعلام، 3/251.
وابن حجر، تهذیب‌التهذیب، 5/69. والذهبي، تذکره‌ الحفاظ، 1/79.

شیرخواردن به شایه‌تی یه ک ثافرت، چونکه نه و شهاده‌یه په یوه‌سته به ثافره‌تان و تاییه‌تمه‌ندیه‌که‌یان.¹

ثیمامی نه‌بو حه‌نیفه ده‌لی: بۆ نه و بابه‌تانه‌ی په‌یوه‌ستن به ثافره‌تان و اچاکه نه و پیاوانه‌ی مه‌حره‌من به ثافره‌ته‌که به‌شدار بن له‌گل ژنه‌کان بۆ شایه‌تی دان. له نیکاح ثافرت به ته‌نها نابیت بۆ شایه‌تی دان.²

ثیمام نه‌حه‌ده ده‌لی: شهاده‌تی یه ک ژن نا بیت بۆ ثافره‌تان و تاییه‌تمه‌ندیه‌که‌یان، چونکه خوای گه‌رده بۆ هه‌موو بابه‌ته‌کان دوو شاهیدی داناره، که‌واته بۆ ثافره‌تان نه‌ولا تهره که له دوو که‌متر نه‌بن به‌لام عومهری کوپی خه‌تاب ده‌لی: بۆ نه و بابه‌تانه شایه‌تی یه ک پیاو دوو ژن که‌متر نابیت هه‌روه‌ک کاروباری بازگانی و مالی و حدوده‌کان، به‌به‌لگه‌ی نه‌و تایه‌ته:³

خوای گه‌رده ده‌فه‌رمووی: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ يَمَنَّ الرَّضْوَنَ مِنَ الشَّهَادَةِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ البقرة: 282.

ده‌رباره‌ی تۆمه‌تبارکردنی ثافره‌تتیک بۆ تاوان له‌لایه‌ن چه‌ند که‌ستیک، نه‌وا شایه‌تی هه‌ردوو په‌که‌ز وه‌ک یه ک وه‌رده‌گیری، خوای گه‌رده ده‌فه‌رمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمَحْصَنَاتِ ثُمَّ تَزَاوَنَ يَأْتِيَنَّ شَهْلَةً فَاجْلِدُوهُنَّ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُنَّ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4.

له‌کاتێ که پیاوێک یان ثافره‌تتیک هاوسه‌ره‌که‌ی تۆمه‌تبار ده‌کات، له‌عنه‌ت کردن شایه‌تی هه‌ردووکیان وه‌ک یه ک وه‌رده‌گیری، خوای گه‌رده ده‌فه‌رمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاحَهُمْ وَلَا يَكُنْ لَهُمْ شَهَادَةٌ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ

1- ابن قدامة، المغنی، 559/7.

2- ابن قدامة، المغنی، 557/9.

3- ابن قدامة، المغنی، 558/7 و 156/9.

الصَّادِقِينَ ﴿النور: 6﴾. خوی گوره ده لمزموی: ﴿وَيَذَرُهَا الْعَذَابُ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنَ الْكَذِبِيِّنَ﴾ ﴿النور: 8﴾.

به ندى دووم: هویه کانی و مرگرتنى شایه تی نافرته له کاره تاییه تمه ندیه کان

1- نافرته کاری نافرته تانی چاکتر له یاد دیتنه وه له کاری بازرگانی ومالی و حدود. چونکه نه و بابه تانه ی لایان گرنگه و شاره زایی تیا هه یه.

2- نافرته توانای دانیشتنی هه یه بۆ ماوه یه کی زږد، به تاییه تی له گه ل ده سته خوشکه کانی وله گه ل نه وانه ی ماله کانیا ن نزیکی یه کترن، هه روه ها توانای زمان و قسه کردنی به رزه، به دریژایی نه و ماوه یه گفوگو ده کهن وله هه مو کاروباره ناشکراو نه ینیه کان و وورده کاریه کانی یه کتری شاره زا دهن، بویه کاتی بابه ته کانی په یوه سته به نافرته تان دیتنه پیښه وه نه وای بیرى ده که ویتنه وه و ده توانی بریاری خزی بدات.

نه و به لگانه ی باسما ن کردن ده ښه هوکار بۆ وه مرگرتنى شایه تی نافرته تان به ته نها له سر نه و بابه تانه ی که په یوه سته به خودی نافرته تان. والله أعلم.

نیمه ی موسلمان نه و باوه په مان هه یه که وای خوی گوره نیمه ی خولقاندوه، خولقینه ر ده زانی چی باشه بۆ مه خلوقاتى، جا نه گه ر خولقینه ر خواپه کی زاناو داناو به سقزو به زه یی بی، مه حاله به رنامه ی خراپ و نا دروست بۆ به نده کانی بریار بدات تاوه کو پیوه ی ماندووبن یان تووشی سه رلی شتواوی بن. (معاذ الله) نه وه زږد دووره له خوی گوره. به پیچه وانه وه به رنامه یه کی توکمه و ته وای ژیا نی بۆ داپشتووبن به ده ستيکی پاک و نه مین بۆی ناریدوینه ته خواره وه، که سیش ناتوانی ده ستيکاري بکات و بیگوړی تاوه کو کوتایی ژیا ن له سر نه و زه ویه، پیغه مبه ریشی بۆ ناریدون بۆ شیکریدوینه وه و پوون کردنه وه ی نه و بابه تانه ی له تیگه یشتن و نه همی جیاوازی

همه وخیلاقی له سره دروست ده بیت. به لام به نامه کانی تری سر زه وی که ده ستردی مرقن، له نه نجامی هه او ناره زو یان فهم وبری یه کیک یان چهند که سیک دانرون، یان له نه نجامی ته جروبو و تاقیکړنه وه ی پڅانه دانراوه، یان عورف وعاده تی کومه لکه یه ک بروه، گورپانکاری به سر دا دیت به گورپانی کومه لکه که، گورپانی ده سولات، گورپانی کات وشوین. نه و باب ته ی نیمه نیستا باسما ن لی کرد، خوی گه وره جوړه کانی شایه تی دانی بزمان پرون کردو ته وه و پښه شپې پیداوین بؤ هه ول و نیجتهد له و بواره وه به مخرجی دژایه تی نه صه کانی قورشان و فرموده کان نه بی. نه گه ته ماشای واقع وژانی پڅانه ی خه لکی بی باوه پیش بکه یی له سر زه وی ده بینن له زږبه ی ولاتان کاری نابوری و مال وگری به سته کانی بازرگانی و کاری بؤر صه کان پیاوان نه نجامی ده دن وهر نه وان تیایدا وکیل وکفیل و شاهیدن. به هه مان شیوه له کاروباری دادگان، ده بینن له زږبه ی ولاتان قازی و دانوه و پاریزه رانی ماف له پیاوانن. نه و که سانه ی زږ به تنگ نه ون که و نافره ت له هه موو شتی ک چاو لیکه ری پیاو بکاته و به زږ به شداری پی بکات له هه موو شوپنه کانی شیاو ناشیاو بؤ نه و په گزه (خاوه ن سوزو عاتیه ی زال بو)، نه و با بؤ خویان ته جروبو بکه ن له یه کیک له ولاته کانی پاریزه ری مافی نافره تان بزنانن نه و دادگایه ی له قازی و دانوه و پاریزگارو شایه ده کانی گشتی نافره ت بن، نایا نه نجامی کاری نه و دادگایه به چی ده گات و به ره مه که ی چؤن ده بیت؟ من له و باوه په دام که و هیچ ولاتیک هه رچنده خوی به ماف په روه ورو دیمو کراسی دابنی کاری و ناکات، چونکه نه و ولاتانه زږ شت ته جروبو ده کن پیش نه وه ی برپاری له سر بدن، بؤیه له هیچ ولاتیک له و ولاتانه نه و جوړه دادگایه و شاپه تی دانه نه بینراوه نه بیستراوه، چونکه نه و کات له جیاتی دادگای کردن، ماف پاراستن، ماف وهرگرتن ده بیت شوپنی به زه یی و پارانه وه و بگره شوپنی گریان و فرمی سک پڅان، نه و له جیاتی دادگا ده بیت شوپنیک (هر له شوپنی ماته مینی) ده چیت و هه زاره ها تاوانبار به بی سزا دربار دهن، هه زاره ها ماف خوراویش بی به ش دهن.

له کړتاییدا ده لیم سوپاس یو خوای گه وړه نیمه پیویستمان نیه کاره کانمان
 بخه یه ژر ته جړویه و تاقی کړدنه وه تاوه کو بزانیډ ده گونجی یان نا، چونکه
 خولقینه رمان له هیچ شتیکی گه وړه و بچوک، به نرخ و بی نرخ، سووک و قورس بی
 به رنامه ی نه کړیوین، پیویستمان به به رنامه ی که سی تر نیه له هیچ بواریکی ژیان
 هه تا هه تایه، له هه موو کات وهه موو شویننکدا. به لکه شمان یو راستی قسه کانمان
 هه رکات موسلمانان به رنامه ی خوای گه وړه یان له ژیانی خو یان وکړمه لکه که یان
 چه سپاندی نه و له گشت بواره کان ژیان پیشکه وتوو و سهرکه وتوو بوون، خه لافه ته
 گه وړه و یان و بهرینه کان و نیماره ته بالا دهسته کانی میژووی نیسلاام شاهیدی نه و
 بالاده ستیه ن و راستیه ن.

به‌ششی شه‌شهم

کاروباری دموئهت

(الولاية)

باسی یه‌که‌م : به‌شداری نافرته نه کاروباری رامیاری

باسی دووم : سه‌روکایه‌تی

باسی سینه‌م : ومزاره‌ت

باسی چوارم : قه‌زاومت

باسی پینجه‌م : کاری بازار

باسی شه‌شهم : رای نووسه‌ر

هرکاتیک باسی نافرته و مافه کانی ده کړیت، لایه نیکي زږد گرنگ دیته پيشه وه نه ویش وهرگرتنی پوښته به رزه کانی وولاته، واته دانانی نافرته له به پتوه به رایه تی کاروباره گشتیه کانی ژيان و پوښته کانی سه رکړدایه تی. نایا نافرته نه و جوړه پوښت ولپیرسراویه تیه ی پتیده دریت؟ یان نه و جوړه پوښتانه ته نها بڼ نیرینه په؟ نایا نافرته داده نریت به سه رڼک و قازی و وه زیر؟ نه و به شمان ته رخا کړدوه بڼ وه لامي نه و پرسپاران.

بنگومان ناینی نیسلام، ناینیکی گشت گیره، هه مو لایه نه کانی به پتوه بردنی ژيانی پوون کړدوته وه، هه روه ها نماژه شی به وه کړدوه که واک کار گونجاو و شیاوه بڼ نیرینه و مینه تاوه کو سه رگه ردان نه بن وژيانیکی ناسوده بیه نه سه و به سه رکه و تووی په وپوهی کومه لکه و مرژایه تی به وه و پيشه وه بیه. به لام پتویستی به وه هه په که واک باسی حیکه ته کانی خوی گه وده بکړیت به شپوه په کی زانستپانه تاوه کو بتوانین بریاری دروست بده یی دهریاره ی دیاری کړدنی په گه زی گونجاو بڼ نه و کارانه، به تاییه تی له و سه رده مه ی نیستاماندا که واک بانگه شیه نه وه ده کړیت که په کسانیه ش واک له قه له م دراوه که واک پیز گرتن و به رز پاکرتنی نافرته.

نیتمه ی موسولمان پتویسته بڼ هه مو کاریکی دوتیاو ناینی بگه پتینه وه سه ر قورنات و سوننه ت تاوه کو بتوانین بریاری راست و دروست له و باره وه به ده ست بهینین، هه نه ویشه که پیزی نافرته و سه ربه رزی و سه رفرازی تیا په.

که م به شداری نافرته له کاری پامیاری و بیبه ش کړدنی له هندی کاری تر زږدیه ی وولاتان وکومه لکه کانی گرتنه وه به بی هه لاویران، واته دیارده په کی نیو نه ته وه یی په و په یوه ست نیه به نه ته وه یه ک، یان چینیک، یان ناینیک و مه زه بیتک. چونکه به شپوه په کی گشتی به رهنکاری و پوه به رو بوونه وه په گه زی نیرینه پتی هه لده ستیت، به هوی سروشته توندو زیرو توانای جهسته یه که ی، هه ر بویه

ده سلات و پله ی به رزی لټپر سر اویت به و دراوه، به لام نه ووش واتای نه وه
 ناگه یه نن کوا نافر دت هیچ جوړه به شداریه کی نه بووه، به لکو هندی به شداری
 هه بووه به گویره ی شوین و کات.

باسى يەكەم

بەشدارى ئافرىتە ئە كاروئارى پاميارى

بەندى يەكەم : لايەنە پۈزەتتەكان

بەندى دووم : لايەنە نىگەتتەكانى بەشدارى ئافرىتە

بەندى سىنەم : ھۈيەكارمەكانى سەرنەكەوتنى ئافرىتان ئە كاروئارى پاميارى بە شىنومىيەكى
گشتى

به ندی یه که م: لایه نه پوزه تیغه کان

1- دروست کردنى که سایه تیه کی پوزه تیغ، خق ناسپن، له میانه ی هه ست کردن به لیپرسراویه تی له زیان. شهوش کاریگره کی زوری هیه له سر بونیادنانی که سایه تی هاوسه نگی دهرونی کومه لایه تی نافرهت، له و پاله په ستویه دهرونی هه دهریاز ده بیت که له ناو دهرونی په نگی خواردنوه به وه ی به چاویکی که م ویی هیژ ته ماشا ده کرا. دواى شه و به شداریه هه ست به هیژو توانا ده کات، شانازی به بنه ماکان ده کات وه ولى بق ده دات.

2- فراوان کردنى ناسقوى پامیاری وه زوی.

3- به شداری له کاری پامیاری وا ده کات زیاتر په روش وخه مخوری کیشه کانی نیشتمان وگه ل ونه توره بیت .

4- وای پیده کات له گه ل کیشه وخه مه کانی خه لکی تردا بژیت.

5- به شداری نافرهت له هه لېژاردنه کان، بق ده نگدان به خه لکی باش وشیاو، به شداری له شوینی بریاردان، کاریگره کی زوری هیه له سر دروست کردنى گورپانکاری کومه لایه تی وپامیاری ناو کومه لکه.

6- به شداری له خو پیشاندانه کان وا له نافرهت ده کات له گه ل پیداو یستیه کانی کومه لکه دا بژیت، هه ست ده کات وا له بازنه یه کی گه وره تر ده ژیت له بازنه ی خیزان، نه ندامیکی چالاکه له کومه لکه.

7- توانای شه وه ی پی ده به خشنی که گفتوگو بکات و به رگری له بیرو باوه پو بنه ماکانی بکات.

8- ده توانی منداله کانی گوش بکات به و بیرو باوه پره ی که هیه تی، هه روه ها ده توانی هانی هاوسه ره که شی بدات بق به شداری کردن.

9- چاودیږی کردنى کاروباری کومه لکه، هه نگانوان بق لابر دنی زولم وفه ساد.

به ندی دووم: لایه نه نیگه تیغه کانی به شداری ئافره ت

1- بپو پێژه و ئاستی سه رکه و تنیان که متره له بپو ئاستی سه رکه و تنی پیاوان. چونکه کاری پامباری پتیوستانی به زۆر سیفه تی تایبته هه یه، که می له ئافره تان به دی ده کریت به به راورد له گه ل پیاوان، بۆیه پله و پێژه ی ئه و سه رکه و تانانه ی به ده ستن ده مینێ که متره، نه گه ری هه ره س هینانیشی زیاتره له کاره کانی به شیوه یه کی گشتی به به راورد له گه ل پیاوان. هه ندێ له و سیفه تانه له خواره وه ده یانخه یه پوو.

2- له هه موو کات و ساته کاندان ناتوانن به به رده وامی، به هه مان ئاستی سه رکه و تن کاره کان نه نجام ده ن، له به ر هه ندێ هۆکاری فسیۆلۆژی و بایۆلۆژی.

3- ئه و کارانه کاریگه ری سه لبی هه یه له سه ر خودی ئافره ته که له پووی جهسته یی و ده روویه وه، به تایبته تی کاره قورسه کان له کاتی سک پڕی، کاته ناسکه کانی تر.

4- ئه و جۆره به شداریه و به شداریه کانی تری ئافره ت به گشتی کاریگه ری سه لبی هه یه له سه ر خه یزان و کۆمه لگه و ده ولت.

کاریگه ری سه لبی هه یه له سه ر خه یزان: چونکه کار ده کاته کرداری مندالبوون، کار ده کاته سه ر په یوه ندی نێوان نه ندانه کان، نه رکه کانی ماله وه.

کاریگه ری له سه ر کۆمه لگه و ده ولت:

1- له پووی ئابووریه وه:

* زۆربه ی کاره کان بۆ ئافره ت ماندوو بوونی تیا به، بۆیه ناتوانن له کاره کانی به رده وام بێ و پتیوستانی به پشهو دانی زۆر ده بێ، به مه ش زیانیکی ئابووری لێ ده که ویتته وه.

* هه ر کارێک بپه که ی که م بوو، یان ئاستی کارو به ره مه کانی به رزه بوو ئه وا زیانی زیاتره له قازانجی.

* نه گهری تووش بوونی به نه خۆشی زیاتره، چونکه نه و جوړه کارانه نه گونجاوه له گه ل پټکاته خړسکيه کې، به مهش پټويستی به چاره سهری پزیشکی ده بیت، که واته زیانی نابووی بڼ خیزان و ده ولت هیه.

ب- له پووی پامپاریه وه:

* نرمی ناستی سهرکه وتن له کاری پامپاری زیانه بڼ گشت کومه لکه وولات له هه موو بواره کانی ژيان به بڼ ه لاوړان.

ج- له پووی دیموگرافیه وه:

دور که وتنه وهی ثافره ت له کاری مال و مندالبون وپه روه رده، زیانی نوری تاییه له پووی ژماره ی دانیشتون و جوړی پټکه یانندنی گه نج ولوه کان (الکمیة والنوعیة).

د- له پووی کومه لایه تیه وه:

دروست بوونی کیشهی ناو خیزان، کیشهی بی کاری پیاوان، کیشهی ثابینی.

5- بېگومان نه و کارانه ده بڼه هو ی که وتنه ناو هه ندیک گوناو تاوان به تاییه تی تیکه لاوی ومانه وهی له گه ل خه لکانی نا مه حرم له کاتی دانیشتنه کان ودانوساندنه کان، له کاتی هاتنی شانده کانی ناوه وه و دهره وه، هه روه ها کاتی چونه دهره وهی بڼ کاری سهر بانی و چوونی بڼ ولاتانی دهره وه.

نه و کارانه ی که و ثافره تان ده یانه ویت له جیاتی پیاوان نه نجامی بدن به تاییه تی له پووی پامپاریه وه، نه و پیاوان خړیان ده توانن نه نجامی بدن به چاکتر وباشتر، به لام هه ندی له و کارانه ی که و ثافره تان بڼیان دارنژدوه و دیاری کراوه که نه نجامی بدن، نه و هه موو پیاوانی دنیا ناتوانن نه نجامی بدن، چونکه هه رگیز پټکاته ی پیاو له گه ل نه و جوړه نه رکانه ناگونجی نه ویش مندالبون وپه روه رده کردنیه تی.

بەندی سێهەم: ھۆکارمکانی سەرئەگەوتنی ئافەرتان لە کاروباری پامیاری بە شینوویەکی گشتی دەگەرێتەووە بۆ:

- 1- نەبوونی زەمینە یەکی مێژوویی و کلتوری بۆ ئەو بەشداریە بە درێژایی مێژوو، تاییبەتەند کردنی ئەو کارە بە پیاوان لە ناو نۆدیەکی کۆمەلگەکان بە بێ جیاوازی، لێ پاهاننی ھەموو کۆمەلگەکان لە سەر ئەو جۆرە بارووبخووە.
- 2- ئەو پۆلە کاریگەرە ئافەرت دەبێتێ لە مائەو، کە بێگومان ھێچ نەلتەرنەتییەک نە (البندیل) کە ئەو شوێنە گرنگە بگرتەووە، وای کردووە ئافەرت لە کاری پامیاری دوور بن.
- 3- سڕوشتی پێکھاتەیی جەستەیی و دەروونی تا پاددەییەکی نۆر گونجاو نە بۆ ئەو کارانە، ئارەزوویەکی خۆیستەشیان نە بۆ بەشداری لەو کارانە.
- 4- دەست بەسەرگرتنی (ئەختیکار کردن) ئەو جۆرە کارانە لە لایەن پیاووەکان لە دێر زەمانەووە لە گشت کۆمەلگەکان، وای کردووە بوار نەپەخسێت بۆ ئافەرتان کە خۆیان لەو کارانە بدۆزنەووە.¹
- 5- لە ھەموو وولاتان و کۆمەلگەکان و پارتە پامیاریەکان، بە چاویکی سەلبی دەپوانتە بەشداری کردنی ئافەرت لە کاروباری پامیاری. ئایا ئەو تێپوانینە سەلبی یە لە بەر ئەو یە کە بە تەجربەیی مێژوویی بۆیان دەرکەوتووە کەوا نۆدیە ئافەرتان ئەو سەرکەوتنانە بە دەست ناھێنن لەو بوارەووە بەبەرورد لەگەڵ پیاوان، یان نۆدیە ئەو تەجربووانە ھەرەسیان ھێناووە پاش ماوێک؟ یان ھۆکاری تر، وەک: کاری خۆشەویستی، یان شۆو کردن، یان دەست لێک بەردان لە نێوان ئەندامانی ئەو خێزانانە کە فەرمانیە وایەتیان دەکرد، وەک بیستمان کەوا نۆدیە ھۆکاری لیکتازان و ناوکۆکی نێوان فەرمانیە وایەتی پادشایەتیەکانی وولاتانی ئەوپرسی لە سەدەکانی ناوەرپاست لە بەر ئەو ھۆیانەووە بوو.

1 — ملخص المنهج الداخلي للأحزاب العراقية للقومية والعلمانية والإسلامية. بنسود: عمل المرأة وحقوقها وكيفية مشاركتها.

باسى دووم

سەرۆكايەتى وولات

(رئاسة الدولة)

بەندى يەكەم : واتاي ولايەت و سەرۆكايەتى

بەرگەى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومى ولايەت

بەرگەى دووم : واتاي زمانى وزاراومى سەرۆكايەتى

بەندى دووم : بەلگەكان لەسەر جائيز نەبوونى ئەو پلەيە بۇ ئاھەت

بەرگەى يەكەم : بەلگەكانى تورناتى

بەرگەى دووم : بەلگەكانى ھەرموودە

بەرگەى سىيەم : بەلگەكانى عەقلى

به ندى يه كه م: واتای ولايت و سه روکايه تى

برگه ي يه كه م: واتای زمانى و زاراومى ولايت

يه كه م: واتای زمانى

الولى: وهلى: الناصر: پالېشت، هه لسو پېتنه رى كارى دونياو ناده ميزادان.
والى (الوالى): خاوه نى شته كان وه لسو پېتنه ريان. ثيبن شمير ده لى: والى به
واتای هه لسو پېتنه ر ديت، به توانايى، كارگوزار، هه ربه كيك نه و سيفه تانه ي تيا
نه بى به والى دانانئ. گووتراوه: وهلى هه روهك پېشه وا وايه. فلان وهلى يه كيكه: به
واتای كاره كانى نه نجام دده دات وكه قاله تى ده كات. الولاية بالكسر: واتای گرته
ده ستى كار ديت. والولاية بالفتح والكسر: به مانای پالېشت و به ماناوه هاتن ديت.¹
له فهره ننگى (المعجم الوسيط) دا هاتووه: (وىلايهت به و واتاiane ديت:
نزكايه تى، پيلان، پېشه وا، ده سلات، نه و وولاته ي والى ده سلاتى به سه ردا
هه يه).²

دووم: واتای زاراومى

ده سلاتيكى شه رعيه بق نه و كه سه ي توانای هه يه له سه ر جيبه جى كردنى كارو
گرى به ند و به لئين نامه كان.³
به مانای: جيبه جى كردن و سه پاندنى فهرمانه كان له سه ر خه لكانى تر هاتووه به
خوشى و ويستى خويان، يان به ناخوشى و زور سه پاندن.⁴
(الولاية) به مانای: ده سلاتيكى شه رعيه له ده ست كه سيكه، وا له خاوه نه كه ي
ده كات هه لسو كه وتيكى دروست بريار بدات، له سه ر خويى و خه لكانى تر په پرده ي

1 — ابن منظور، لسان العرب، 400/15-404 و 406/15.

2 — الدمشقي، علاء الدين محمد بن علي ت: 1088هـ، المعجم الوسيط، 1070/2.

3 — السيوطي، جلال الدين، الأشباه والنظائر في قواعد وفروع فقه الشافعي، ص 284.

4 — الجرجاني، التعريفات، ص 138.

بکات به خوښی یان ناخوښی.¹

همو نه ته وه په ک گرنگی به کاروباری وولاته که یان ده دهن، چونکه چاکی و باشی کومه لکه به چاکی و باشی نه و که سه وه به نده که وولاته که به پړوه ده بات. نه گهر نه و لپړ سر او په تبه بدرتته په کښکی نا شیاو نه و وولات به ره و هیلاکی و ویرانکاری، خه لکیش به ره و سه رلیښتیاوی ده بات.

وه رگرتنی نه و پوستانه په کښکی ده ویت، هوشینکی پیڼگه یشتوو، هه زړینکی ساغ، توندو تولی جه سته، به رده وامی و خوپاگری و متعانه به خو بوونی تیا به دی بکړیت له کشت کاته کاند.

پرگهی دووم: واتای زمانی و زاراومیی سه روکایه تی

په کهم: واتای زمانی

الرئيس: گه وره ی نه ته وه که، وهو الرأس ایضا: به واتای سه، نه خا مده ری کاره کانیان (القیم)، له پېشه وه ی نه وانه (مقنهم)، واته نه گهر سه ره که یان باش و چاک بوو نه و خویان کاروباریان باش ده بیت.²

بق سه روکی وولات سنی نازناویان داناوه: الخلیفه: جینشین، امیر المؤمنین: پېشه وای موسلمانان، الإمام: نه و که سه ی خه ک به دوا ی نه و وه ستاون، خه لکان شوینی که وتوون.

پېشه وایه تی گه وره (الإمامة العظمی): الأم بالفتح: القصد، مه به ست، أمه یومه أمّا: تقدّمهم: له پېشه وه یانه، واته نه وه ی له پېشه نگی خه لکه وه به، جا بق پڼگه ی راست یان چه وت به پېشیان که وتووه. أي اقتدی به: خه لکان ثقیب دایان به و کړدوه جا بق نویژ بیت یان بق کاروباری وولات.³

1 — انور، حافظ محمد، ولاية المرأة في الفقه الإسلامي، ص 27.

2 — ابن منظور، لسان العرب، 80/5.

3 — ابن منظور، لسان العرب، 25-22/12.

دووم: واتای زاراویی

سەرۆکایەتی: ئیمامی جوهرینی¹ دەلی: سەرۆکایەتیەکی تەواوە، گەورەییەکی گشتی یە، پەڕوەستە بە تەک و کۆمەڵە لە کاروباری دۆنیای ئاین.² ئیمامی ماوردی لە پێناسەی سەرۆکایەتیدا دەلی: پێشەوا وەک جێنشینێ پێغەمبەرێ بۆ چاودێری و پارێزگاری ئاین و پاپەڕاندنی کاروباری پامیاری دۆنیایی دانراوە.³

لەبەر ئەوەی ئاینی ئیسلام بریتییە لە کاروباری دۆنیای ئاین، هەرۆک چۆن پێغەمبەری خواﷺ پێشەوای ئاینی و پاپەڕێنەری کاری دۆنیای دانراوەری گشتی و چاودێری کۆمەڵایەتی، سەرکردەیی جەنگ بوو، بۆیە زۆربەی زانایان بە پەسەندی نازانن ئەو پۆستە و پلە و پایە بدرێت دەست ئافەرەت چونکە بۆی گونجاو نیە توانای هەلسۆپانی ئەو هەموو ئەرکەیی نیە لە هەموو کات و ساتەکاندا.

بەندی دووم: بەلگەکان لەسەر جانی زەبوونی ئەو پۆستە بۆ ئافەرەت

برگەیی یەکەم: بەلگەکانی قورئانی

هەرۆک لە زۆر شوێن باسمان کرد کەوا پلە و ئاستی توندو تۆلی و عەزیمەت و ھیممەتی نێرینە بە شتوێ یەکی گشتی بەرزترە لە مێینە لە تێکڕای کاتەکانی سال. ئەو سیفەتانەش ئاسراون بە (القوامة والدرجة). ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ ﴿وَالرِّجَالُ عَلَيْهِنَ دَرَجَةٌ﴾

1 — الجويني: إمام الحرمين، ضياء الدين عبد الملك بن عبد الله النيسابوري: زانارە قەيەم ئەدیب و نووسەر و پەلەکار، لە سالی 419 کە لە نەيسابور لە دایک بوو، لە شاری مەککە زیارە، کتایبکی ئەدی دانراوە، لە سالی 487 کە لە نەيسابور کۆچی دۆی کردووە. ابن خلکان، أحمد بن محمد، وفیات الاعیان و انباء ابناء الزمان، 167/3.

2 — الجويني، عبد الملك بن عبد الله، غیاث الأمم في التتایات الظلم، ص 15.

3 — الماوردی، الأحکام السلطانیة، ص 5.

پرگہ دی دووم: بہ لگہ کانی فہرموودہ

لہ نہبی بہ کرہ وہ ¹ ہاتوہ، کاتی کہ ہوا لگہ یشتہ پیغہ مہری خوا کہوا
 فارسہ کان کچی کیسرایان کرؤتہ گوردی خویان، پیغہ مہری خوا ﷺ فہرمووی:
 ((نہو نہتوہیہ سرکہ وتو نہیہ کہ پیشہ واکہ یان نافرہ تہ بیت))، ((ما اُفْلَح قُوم
 وَلَوْ اَمْرَهُمْ امْرَاةٌ)) ² نہبی بہ کرہ دہ لئ زؤر سوودم لہو فہرموودہیہ وەرگرت بؤیہ
 لہ شہپی (ووشترہ کہ - الجمل) کشامہ وہ۔

زانایانی نیسلام بہ گشتی، وا لہو فہرموودہیہ گہ یشتون کہوا ہرکات نافرہ تہ
 سرؤکایہ تی نہتوہیہ ک بکات، نہوا نہو نہتوہ سرکہ وتو نابیت۔ بؤیہ زانایان
 مہرجی نہوہیان داناوہ بق پؤست وپلہ وپاہی سرؤکایہ تی دہ بیت نیرنہ بیت۔ ³

پرگہ سیئہم: بہ لگہ کانی عہ قلی

ا- نہگر جائیز نہ بیت نافرہ تہ پیشہ وایہ تی بکات لہ نوژدا، نہوا بہ شیوہیہ کی
 نہولتر جائیز نہیہ پیشہ وایہ تی بکات لہ کاروباری بہ رزترین پلہی وولات وکاروباری
 موسلمانان بہ گشتی۔ ⁴

ب- نہو پؤستانہ وا دہ خوازئ بچیتہ ناو کاروبارو شوینی زؤر مہ ترسیدار، نہو
 کارانہی توانایہ کی جہستی قورسیان پتویستہ ہرہک سہرکودہی سوپاو
 بہ شداری راستہ وخؤ لہ کاتی تہنگانہ و نزیک بوونہوی دوژمن، نہو کارانہی زؤربہ یان
 لہ توانای نافرہ تہ دین، بہ تاییہ تی گہر لہ کاتہ ناسکہ کانی نافرہ تہ دین، وک: ہی
 نوژی یان سک پپی یان زہیستانی یان کاتی خوینداری بیت۔

1- أبو بکر: نفع بن الحارث بن کلدۃ الثقفی، ناسرہو بہ نہو مہسوح، ماوہ لئکی بہ ریز ہوو،
 لہ شاری تائیف موسلمان ہوو، لہ شاری بہ سرا ژمانی بہ سہر برد وەر لہ ویش کچی دوابی کرد سالی 61
 کچی، فہرموودہی زؤری گزیرلہ نہوہ، زانایانیش لہ خؤی رمندالہ کانی وەرگرنوہ۔ الإصابۃ، 467/6.

واین حجر، تہذیب التہذیب، 10/469. واین حجر، تقریب التہذیب، ص 565.

2- البخاری 96- الفتن باب: 17 حدیث: 2686، 6/2600.

3- ابن قدامۃ، المغنی، 11/380. واین الرشد، بدایۃ المجتہد، 2/395.

4- ابن قدامۃ، المغنی، 2/533. واین حزم الظاہری، المحلی، 3/125. واین الرشد، بدایۃ
 المجتہد، 1/124. الشافعی، الأم، 1/145.

ج- له مەرجه كانى پيشهوا شهويه له هه ندى كاتدا ده بى نهرمى نه نوينى، سۆزو عاتيفهى به سه ريدا زال نه بيت، وهك له كاتى جيبه جى كردنى سنووره كانى خوا، كوشتارو له سىداره دان، جهنگ و بهرگرى، گفتوگو له گه ل دوژمن. ده گمه نه ئافره تان بتوانن خوگر بن له و كاتانه دا له بهر زال بوونى سۆزو دل ناسكى به سه ر بىر و هوشيان.¹

1 — اللبدوي، عبد الرحمن، مذاهب الإسلاميين، 1/631.

باسى سىيەم

ومزارەت

(الوزارة)

بەندى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومىيى ومزىر

برگەي يەكەم : واتاي زمانى

برگەي دووم : واتاي زاراومىيى

بەندى دووم : بەلگەي ريگە ندانى نافرەت ئە ومىرگرتنى ئەو پۇستە

بەندى سىيەم : راي زانايسانى كۆن لەسەر ريگەدانى نافرەت بۇ ومىرگرتنى ئەو

پۇستانە

بەندى چوارەم : راي زانايسانى سەردەم لەسەر ريگەدانى نافرەت بۇ ومىرگرتنى ئەو

پلەوپايانە

برگەي يەكەم : بەلگەي نايەتەكان

برگەي دووم : بەلگەي فەرموودەكان

برگەي سىيەم : راي پەسەندىكراو

بەندى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومىيى ومزىر

برگه‌ی یه‌که‌م: واتای زمانی

له نتيوان زانايان جياوازي هه‌يه له سه‌ر شه‌وه‌ي تايا ووشه‌ي وه‌زير له چيه‌وه بنچينه‌ي گرتووه، هه‌نديكيان ده‌لټن: له ووشه‌ي په‌ناگه هاتووه (الملجأ)، بنه‌چه‌كه‌ي بريتيه له چياي به‌هټزو به‌رگريكه‌ر. يان به واتاي باريكي قورس (الحمل الثقيل)، كڙيه‌كه‌ي باره قورسه‌كانه. به واتاي وزير السلطان: وه‌زيري جټنشينه، به واتاي شه‌وه دټ كه‌وا پشت به راو بټچوون وپټشنياره‌كاني ده‌به‌ستري له كاروباري وولات، له كاري ته‌نگانه وه‌ك په‌ناگه‌يه. به واتاي قورساڼي په (الثقل)، اته قورساڼي جټنشين ده‌خاته سه‌ر شاني خوي وجټيه جټي ده‌كات، هه‌روه‌ها به واتاي: هاوكاري كرد له كاره‌كاني تواناي پټيه‌خشي (أعانه وقواه).¹

برگه‌ي دووم: واتاي زاراوه‌يي

وه‌زير له ده‌ولته‌ي ئيسلامي: دووه‌مين پله‌ي به‌ريزي وولاته له پوي به‌پټوه‌بردنه‌وه، پټوليكي نټو كارپه‌ريشي هه‌بووه له به‌پټوه‌بردني كاروباري پامياڼي و كومه‌لايه‌تي وبه‌پټوه‌به‌رايه‌تي، له نټو كاتدا پټو زياتر گټپاوه له خليفه و جټنشين، شه‌وش به‌هوي بي هټزي خليفه له پوي به‌پټوه‌بردنه‌وه، يان به‌هوي كه‌م ته‌مه‌نيه‌وه بټټ.²

به‌لام پله‌وپاڼه‌ي وه‌زير له حكومتي شه‌وه سه‌رده‌مه، ناتواني به‌بي پټنمايه‌كاني سه‌رټو وه‌زيران و سه‌رټو وولات كار بكات، كه‌واته ته‌نها بريتيه له پله‌يه‌كي به‌ريزي به‌پټوه‌بردني كاروباري وولات و به‌س. خه‌لكانيك داده‌مه‌زټنري، كه هه‌ندي لټهاټوويي و سيفاتي دياڼي كراوي تياڼي.

وه‌زاره‌تيش ده‌كرټي به‌دو به‌شي سه‌ره‌كي، وه‌زاره‌تي ده‌سه‌لات پټدراو (وزارة التفويض)، وه‌زاره‌تي جټه‌جي كردن (التفويض).

1- ابن منظور، لسان العرب، 284/15. والفيزوز آبادي، القاموس المحيط، 159/2.

2- ظاهر قاسم، نظام الحكم في الشريعة والتاريخ، 409/1.

ۋە زارەتى دەسلەت پېندراۋ: ئۇ ۋە زارەتە يەكەۋا سەزۇك يەككە ديارى دەكەت كەۋا كارەكانى بۇ پاپە پېتىنى بە بېرۋاپاۋ تېپۋانىنى خۇي، دوايى سەزۇك واۋى بېيارەكەي دەكەت.¹

ۋە زارەتى جېبەجى كىردى: ئۇ ۋە يە سەزۇك يەككە دەكەتە نوپنەرى خۇي بۇ پاپە پاندنى كارەكانى ۋولات، بى ئۇ ۋەي ئۇ كەسە دەسلەت سەرىيە خۇي ھەبېت لە ھەموو بېيارەكانى، واتە ھەروەك نېۋانىكە لە نېۋان سەزۇك ۋاۋولاتى.² ناكۆكەك ۋە گوتەيەكى زۇكر لە سەر ۋەرگىرنى ئافرەت ئۇ ۋە پۇستە يە لە ۋولات، ۋەك: ۋە زارەت ۋە سەزۇكايەتى بە شېۋەيەكى بى مەرج ۋە مەرجدار. سى پاي جىاۋاز ھەيە لە ۋە بارەيەۋە:

بەندى دووم: بەلگەي رېنگە نەدانى ئافرەت لە ۋەرگىرنى ئۇ ۋە پۇستە

لەلەين زانايانى مەزەبەكان مەرجى يەكەم بۇ ئۇ ۋە پۇستە بىرىتە لەۋەي كەۋا لە پەگەزى نېرىنە بېت، ھەروەك چۇن لە جېشنىن ئۇ ۋە مەرجە ھەبوو.

1- لە ئەبى بەكرەۋە ھاتوۋە، كە پېتەمبەرى خوا ﷺ فەرمۇيەتى: ((ئۇ ۋە نەتەۋە سەركەۋتوۋ نېە كە پېشەۋاكەيان ئافرەت بېت)).

2- ئەگەر پېشەۋايەتى ئافرەت بۇ نوپۇز جانيۇز نەبېت، ئۇ ۋە بە ھەمان پېۋەر بۇ پلەي جېشنىن جانيۇز نېە. ۋە زىرىش ۋەك نوپنەرى خەلىفەيە، ئۇ ۋە لە سەر جېشنىن جېبەجى دەبېت لە سەر ۋە زىرىش بە ھەمان شېۋە جېبەجى دەبېت.³

3- ۋە زارەتېش پېۋىستى بە پاي دىۋستە لەكەتى بېرىرى كۆتايى، ھەروەما پېۋىستى بە ھىمەت ۋە زىمەت ۋە تۋانايەكى چاكى بە پېۋە بىردىن ھەيە، ئۇ ۋە نەش لە ئافرەتدا كەمىر بەدى دەكرىت.

1- الماوردي، علي بن محمد البصري، الأحكام السلطانية والولايات الدينية، ص 21.

2- الرئيس، محمد ضياء الدين، للنظريات السياسية في الإسلام، ص 224.

3- الماوردي، الأحكام السلطانية، ص 27. والسيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي، حسن المحاضرة، 121/2.

4- وه رگرتنی شه و پوستانه له لایه نافرته وه پیچهوانه هردو نایه تی (القوامة والدرجة) یه.

5- نه بوونی دیاردهی وه رگرتنی شه و پوستانه یه له میژووی خه لاله ته کانی ئیسلامی به درژیایی 1400 سال، به لگه یه کی میژووی یه بۆ جانیژ نه بوونی.

6- کهوتنه ناو هه ندی کۆبوونه و ه و، نه گهری تووش بوونی به هه ندی له گوناو تاوان ده بیته. وه ته و قه کردن ولادانی سه رپوش و تیکه لاوی به رده وام.

7- له زۆر بارو دۆخدا، شه و پله و پایانه وا له نافرته ده کات تووشی له خۆبایی بوون و پشت گۆی خستنی شه و وه رمانه کانی ماله و ه ی بکات.

به ندی سییه م؛ رای زانیانی کۆن له سه ر پێگه دانی ئافرته بۆ وه رگرتنی شه و پوستانه

1- ئیبن پوشدی قورتبی ده لی: نیامی ته به ری ده لی: جانیژه ئافرته حوکم وه ریگرتی به شیوه یه کی ته وای به ربلاو (مطلق - غیر مقید) بی مه رج وله هه موو کاروباری کیشدا.¹

2- ئیبن حه زمی زاهیری ده لی: جانیژه ئافرته حوکم وده سه لات وه ریگرتی به به لگه ی وه رگرتنی (شیفا) کاروباری بازار له سه رده می نیامی عومه ر.²

3- نیامی قورتبی گه وده له کتیبی (الجامع لأحكام القرآن) ده لی: جانیژه ئافرته حوکم وه ریگرتی به شیوه یه کی ته وای به ربلاوی بی مه رج.³

1- ابن رشد القرطبي، الحفيد: بداية المجتهد ونهاية المقتصد، 395/2.

2- ابن حزم الظاهري، المحلى، 429/9.

3- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13.

بہ نندی چوارم: پای زانایانی سہردہم لہ سہر پنگہدانی نافرہت بو وہرگرتنی نو و پلہ و پایانہ

ژمارہ یک لہ زانایانی سہردہم، وہک: موحمہد دروزہ¹، موحمہد مہدی
الحجوي²، محمود شلتوت³، پایان لہ سہر نو و میہ کہ و جائیزہ نافرہت پلہی
وہزیر (بہ و اتایہی سہردہم) وہرگری۔ بہ و بہ لگانہی خوارہ وہ:

برگہی یہ کہم: بہ لگہی نایہ تہ کانی تورنن

1- نہ و نایہ تہ نامازہ بہ و بنہ مایہ دہکات، کہ و نیرینہ و مینہ لہ یک نہ فس و
یہک سہرچاوہ ہاتوہ، کہ واتہ بہ شیوہ یک گشتی بہ کسانن. خوی گہرہ
فہرمویہ تی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَدَّكُمْ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ
مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾
النساء: 1.

خوی گہرہ فہرمویہ تی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا
وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ الحجرات: 13.

نو و نایہ تہ بہ لگن لہ سہر نو و نافرہت تہ وای کہ سایہ تی نادرہ میزادیہ تی
خوی مہیہ، واتہ مہمو مافیکی کہ پہیوہستہ بہ نادرہ میزادہ مہیہ تی و بوی ہرپار
دراوہ، مہرہک چون مہمو شہرک و فہرمانی لہ سہرہ وہک پیاو، بہ مہمان شیوہ
مہمو مافیکی مہیہ.⁴

1- دروزہ، محمد، المرأة في القرآن والسنة، ص 44-45.

2- الحجوي، محمد المهدی، المرأة في الشرع والقانون، ص 34، 83.

3- محمود شلتوت، القرآن والمرأة، ص 3. نقلًا عن الدكتور فؤاد عبد المنعم، المساواة في
الإسلام، ص 195-197.

4- بنت الشاطی، عائشة عبد الرحمن، المفهوم الإسلامي لتحرير المرأة، ص 2.

2- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ التوبة: 71.

نه و نایه ته ناماره به وه ده کات که و نافرده تان و پیاوان پالپشتی به کترین بق یتگرتن له خرابه کاری و فرمان به چاکه کاری، هر سنی ده سلائی ته شریعی و قه زایی و جیبه جی کردن مه گه بریتی نین له فرمان به چاکه و یتگرتن له خرابه، که واته چون نه و ان بق نافرده تان ره وایه و به شدان له که ل پیاوان، به هه مان شیوه وهرگرتنی نه و پستانه ش بقیان ره وایه و تیایدا به شدان.¹

3- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ﴾ (٣٢) قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قَوْلُ وَأُولُوا بِأَمْرٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ (٣٣) قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (٣٤) وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ﴾ النمل: 32—35

له و نایه تانه دا که سایه تی نه و نافرده ته دیارده که ویت که و چون توانیویه تی و ولاته که ی له ره و به پود بوونه وه و جهنگ بیاریزی، به پشت به ستان به ره ویز کردن به پیاوان، خو گونجاندن و فیل و مه کربازی.

4- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ المجادلة: 1. نه و نایه ته به لکه به له سه ره ای دروست و جورته و عه زیمه تی نافرته بق دلاو کردنی مافه کانی خوی.

5- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿قَالَتْ لِحَدِيثِهِمَا يَتَأَبَّتِ اسْتَفْجَرُهُ إِنَّكَ خَيْرَ مَنْ اسْتَفْجَرْتُ الْقَوِيَّ الْأَمِينُ﴾ القصص: 26 نه و نایه ته به لکه به له سه ره بیر نیزی

کچھ کہی شوعہ یب، کہ توانی بہ ماوہ یہ کی کہ م موسیٰ پیٹفہ مبرہ پٹناسہ بکات بہ نمین وبہ ہیز۔

نہو نایہ تہ بہ لگہ یہ لہ سہریر تیزی وزیر کی خوشکی موسیٰ پیٹفہ مبرہ علیہ السلام کہ توانی براکھی دہریاز بکات لہو لہ نگڑی تینی کہ وتبوو۔

نہو بہ لگانہ ہمویان ناماژہ بہ بیر تیژی، پیشنیارو بریار دروستی ہہ ندیک لہ ٹافردہ تان دہ کہن، کہ واتہ توانای ہہ یہ بق بہ شداری کردنی لہ بہ پتوہ بردنی کاروباری بہ رزی ولات و وہرگرتنی پلہ و پایہ کانی بہ رز۔¹

برگہ ی دووم : بہ لگہ ی فہرموودہ کان

1- لہ پہیمانی حودہ بیبہ، پیٹفہ مبرہ ی خواجہ علیہ السلام پارس وراویژی بہ نوم سہ لہ مہ علیہ السلام کرد کاتی کہ کیشہ دروست بوو لہ سہر دواختنی چوونہ ناوہ ککہ وسہر برینی قوریانیہ کان و سہر تاشین لہو شوینہ ی کہ موسلمانہ کان تیایدا پہیمانی حودہ بیبہ یان واژو کرد۔²

2- پہزامہ ندی پیٹفہ مبرہ ی خواجہ علیہ السلام لہ سہر نہو پہ نادانہ ی کہ نوم ہانی کردبووی بق یہ کیک لہ بی باوہ پہ کان کاتی فہ تحی مہ ککہ۔ پیٹفہ مبرہ ی خواجہ علیہ السلام فہرمووی نہو ی تو پہ نات داوہ ٹیمہش پہ نای دہ دہین: ((قد أجرنا من أجرنا یا أم ہانی))۔³

3- سہر کردایہ تی عایشہ علیہا السلام بق نہو سو پایہ ی کہ داوای خوینی ٹیمامی عوسمانی علیہ السلام دہ کرد لہو کومہ لہ یاخی بووہ ی کہ چوونہ بہ سرہ، کہ توانای گفتوگو دانوساندن بکات، تاوہ کو بہ لٹہاتووی خوی توانی ناگری ناژاوہ و دووبہ رکی بکوژنیتہ وہ۔⁴

1- دروزہ، محمد، المرأة في القرآن والسنة، ص 44-45.

2- نہو بابہ تہ بہ دریزی باس کراوہ لہ کتیبی (ٹافردت لہ منبؤدہ- دانہ) لہ دہاتوویکی نزیک.

3- نہو بابہ تہ بہ دریزی باس کراوہ لہ کتیبی (ٹافردت لہ منبؤدہ- دانہ) لہ دہاتوویکی نزیک.

4- ابن الأثیر، عزالدین بن علی، الكامل في التاريخ، 105/3. والطبري، تاريخ الأمم والملوک، 165/3.

- 4- له میژووی نیسلا میشتدا نمونوی ژماره یهك له نافرده تمان ههیه كه پزستی سه رزكایه تی وسه ركرده یان وه رگرتسوه وتوانیویان بۆ ماوهك كاروباری وولات به شتویه یهك كه په زامه ندی خه لكه كه ی تیا بووه به پتوه بیهن، وهك:
- شجرة الدر - أم الخلیل الصالحیه¹، كه هوكمړانی میسری كرد.² هه روه ها ضیفه بنت الملك العادل الأیوبی، كه هوكمړانی شاری حه له بی كرد بۆ ماوه یهك.³
- 4- نو وه رمووده ی كه باسی ((ال نفلح)) دهكات نو وه ته نها بۆ جینشینی یه، نه وهك بۆ وه زیری، هه روه ها ده لئین تاییه ته به وه ی كه وا پتفه مبه ری خواوه⁴ پاشه پزۆ داماتووی بنه ماله ی کیسرای بۆ مان پوون كرتۆت وه وهك هه والئیکى به نهانی.⁴

برگه ی سینه م: رای په سه نندگراو

- به شداری نافرده له كاروباری پامیاری ویه پتوه بردن- واته پزستی به رزه كانی وولات- زۆر كه مه، له بهر نو هۆیانه ی خواوه وه:
- 1- چونكه نو كارانه پتویستی به نه زمون وپسپۆری وده هاو مه كر، ده روینكی فراوان، میشتكی سارد، كه م هه لچوون، زۆر جاریش پتویستی به ده رچوون ههیه له گه ل سوپا بۆ ماوه یهكی درز بۆ پوویه پوو بوونه وه به رنگاریوونه وه. هه ندی جاریش پتویستی به فیل وه لخه له تاندن ههیه. نو سیفه تانهش دووره له سروشتی

1- شجرة الدر أم خلیل الصالحیه: له نهیره ناو داره كانی نیسلا مه، خیزانی صالح پاشا بوو، خواوه ی زیزه یكی وفیلى زۆر بوو، خیزخواند چاكه كار بوو، نوای مردنی میژده كه ی، كوپی هاوسه ركه ی كوشت له بهر نه شیاوی له به پتوه بردنی وولات، خزی هوكمړانی وولاتی گرت دهست له سالی 648 ك. هه رچه نده عزه دین بك كاروباری به پتوه دبرد به لام نه یده توانی بن پرسی نو هیج كارێك نه نجام بدات. كحالة، أعلام النساء، 286/2-287.

2- الكبیسی، أحمد، المرأة والسواسة في صدر الإسلام، ص 144-147.

3- ضیفه خاتون: خیزانی زاهر پاشای كوپی سه لاهه دینی نه یومی بوو، هوكمړانی حه له بی كرد پاش مردنی عه به و له زیزی كوپی، توانی 6 سان وولات به شتویه یهكی جوان به پتوه ببات، له سالی 640 ك كوچی دواپی كرد. كحالة، أعلام النساء، 340/2. كحالة، المرأة في القديم والحديث، 1/234.

4- ابن حزم الظاهري، المحلى، 429/9.

ئافره‌ت كه ناسراوه به به‌زه‌یی و سۆزو عاتیفه‌یه‌کی به‌رز، دل نه‌رمی، زوو هه‌لچوون، هه‌روه‌ها نه‌گونجاوه له‌گه‌ڵ ئه‌و گۆرپانکاریه‌ زۆره‌ی دیته‌ سه‌ر به‌ر پۆزه‌ی هۆرمۆنه‌کانی له‌ کاته جیاجیاکان (سالانه و مانگانه و بگه‌هه‌فتانه‌ش)، هه‌ر ئه‌و گۆرپانکاریانه‌ش واده‌کات كه ئافره‌تان به‌ شێوه‌یه‌کی گشتی که‌متر توانای خۆپاگری و به‌رده‌وامی و ململانی و پووبه‌پوو بوونه‌وه‌یان هه‌بێت.

2- به‌شداری ئافره‌ت له‌و جۆره‌ کاروبارانه‌دا زۆریه‌ی کاتی بووه‌، تاوه‌کو هه‌وسه‌ره‌که‌ی له‌سه‌فه‌ر ده‌گه‌ڕێته‌وه‌، یان تاوه‌کو کوچه‌که‌ی گه‌وره‌ ده‌بێت و جێگه‌ی باوکی ده‌گه‌ڕێته‌وه‌.

3- هه‌ندێ جارێش به‌شداریه‌که‌ی به‌هۆی هاندا ن بووه‌ له‌لایه‌ن پیاویکه‌وه‌ بۆ به‌رزه‌وه‌ندیه‌کی خۆی، به‌لام له‌ کۆتاییدا ئافره‌ته‌که‌ په‌شیمانی خۆی ده‌رپیه‌ له‌ جۆره‌ به‌شدار بوونه‌. له‌لایه‌کی تهره‌وه‌ ده‌بینین زۆر سه‌رکه‌وتوو بووه‌ له‌ به‌شداری کاری په‌روه‌رده‌و ته‌ندروستی و کۆمه‌لایه‌تی.

ئه‌و خواپه‌ی شێوه‌ و پووکاو پێکهاته‌ی هه‌موو بوونه‌وه‌ریکی به‌ شێوه‌یه‌کی وا خولقاندوه‌ که‌ گونجاو بێت بۆ ئه‌و کاره‌ی پێی سپاردراوه‌ له‌ ژبانی ئونیا، کارناسانیشی بۆ کرلو و پێگه‌و به‌نامه‌شی بۆ دارژداوه‌. ئاده‌میزادیش - نێرو می - به‌هه‌مان شێوه‌ی هه‌موو بوونه‌وه‌ره‌کانی تر پێکهاته‌ی جه‌سته‌یی و ده‌رونی گونجاوه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌رك و فەرمانه‌کانی.

باسی چوارهم

قازی و قهزاوت

(القضاء)

به ندی یه کهم : واتای زمانی وزاراومیی قهزاوت

به ندی دووم : جانیز نیه نهو پوسته بدریته نافرته

برگهی یه کهم : به لگهی نایه ته کان

برگهی دووم : به لگهی هرموودمکان

برگهی سینیهم : به لگهی عه قلی

به ندی سینیهم : جانیزه نهو پوسته یه بدریته نافرته

به ندی چوارهم : جانیزه نهو پله یه بدریته نافرته تان ته نها بو سنوورمکانی خواو کوشته وه

نه بیت

به ندی پینجهم : رای په سهند کراو

باسی چوارم: قازی و قهزاوت (القضاء)

به نندی یه کهم: واتای زمانی و زاراوایی قهزاوت

القضاء: حوکم، بریاری کوتایی هه موو کیشه یه که. أصله القطع والفصل: بنچینه که ی له بنبری ویه کلارندنه و ی کیشه کان هاتوه.¹
 القضاء: بهرگری کردنه له مافه زهوت کراوه کانی خه که و بهرگری له و که سه یه مافی خوراه، وهرگرتنه و ی مافه که یه تی له و که سه ی که مافی خوارنوه له کاتی هاتنه بهردهم دادگا، بهمرجی بونی دادونه ری وپاستی.²

به نندی دووم: جانیز نیه نهو پوسته بدریقه نافرته

زانایانی کون وهک نیامی شافعی³ و مالیکی⁴ و حنبلی⁵ له گه ل نه و رایه ن، بهم به لگانی خواره وه:

برگی یه کهم: به لگی نایه ته کان

خوای گه وه دممه رمووی: ﴿الرَّجَالُ قَوَّامُونَ﴾ قهزاوت به شیکه له ولایهت، ولایهت وهه نندیک له کاره گرنگه کان و مک ته لاق و جیهاد و نیکاح تاییه ته به پیاوان، بویه نهو پوسته ش بو نافرمتان نه گونجاوه.

﴿وَاللرِّجَالُ عَلَيْهِنْ دَرَجَةٌ﴾: پیاوان پله یان به رزتره له نافرمتان له هه نندی بوارد، بویه نابیت نافرته قازیاتی پیاوان بکات.

1- ابن منظور، لسان العرب، 11/209. الفیروز آبادی، القاموس المحیط، 4/281.

2- الحموی، یراهیم بن عبد الله، أدب القاضي، ص 54.

3- الماوردي، أدب القاضي، 1/625.

4- الدسوقي، محمد عرفة، حاشية على الشرح الكبير للدردير، 4/192.

5- ابن قدامة، المغني، 11/380.

برگهی دووم: به لگهی هرموودمکان

قه زاوت ولایه تی بچوکه، نه گهر ولایت بق شافرهت نه گونجاو بیت نه و
به همان پتوهر قه زاوت وسه رکرده ی سوپاش نه گونجاوه بویان.
هه ندی له زانایان ده لاین: چونکه شافرهت میزاجی گنډاوه، هه لچون و پیری
خیزایه، که واته پایه کانی په سهندو جیگیر نیه، بویه بق کاری نیعمهت و ولایت و
قه زاوت ناشیت.¹

له ئه بی بوره یده ده گنډنه وه، که پتفه مبه ری خوا هرمووه تی **قازی**: ((قازیه کان
سنی که سن، یه کیان له به هشت، دوو انیان له دژده خ، نه وه ی له به هشته (پیاویکه)
پاستی وه قی ناسیوه و کاری پتده کات، نه وی تریان پاستی وه قی ناسیوه و
خواری ده کاته وه، نه وه ی تریشیان قه زاوت ده کات به بی نه وه ی زانیاری هه بی:
(القضاء ثلاثة واحد في الجنة، واثنان في النار، فأما الذي في الجنة فرجل عرف
الحق ففضى به، ورجل عرف الحق وجار في الحكم فهو في النار، ورجل قضى
الناس على جهل فهو في النار)).²
نه و هرمووده یه به لگه یه له سه ر نه وه ی قازی ده بی پیاو بیت.³

برگهی سینه م: به لگهی هه قلی

له بهر نه وه ی قه زاوت وهك ولایت وایه، که واته به همان پتوهری ولایت نه و
پوسته بق شافرهتان جائیز نیه.
ئین قودامه ده لی: له بهر نه وه ی له پیش قازی خه لکانی ناکوک ده وه ستن بق
قه زاوت، نه و جیره شوین وکارانهش پتویستی به پای دروست و ته وای هوش و
بیرو میزاج هه یه له هه مو کاته کاند، نه و دش بق شافرهتان له بار نیه هه مو کات،

1- المناوي، عبد الرؤوف، فيض القدير شرح الجامع الصغير ، 302/5.

2- سنن ابن ماجه الرقم: 2315، 34/2. و سنن أبي داود كتاب: القضاء، باب: قى
القاضي بخطي، حديث: 3556، 5/4.

3- الشوكاني، نيل الأوطار، 167/9.

هر بڼه پیغه مېرې خوا ﷺ و جینشینه کانی، جینشینه کانی تری دوی نه وای وپیش وای ولایه ته کانی نیسلامی هیچ کات نافرمتیان له و پوښته به دانه ناوه. نه گهر جائیزیش بوابه نه و له زه ماننک شتیکمان به م شپوه به ده بیست.¹

به ندی سینه م؛ جائیزه نه و پوښته به بدرنځه نافرمتان

له سر نه و پراېن که و پوښتی قازی جائیزه بدرنځه نافرمت بق ه مو جوړه قه زاوه تیک. خاوه نی هم پراېش نه وانه: نیامی ته به ری،² نیېن حه زمی زامیری،³ نیېن ته پزنی شافیعی،⁴ حه تتاب⁵. به م به لگانه ی خواره وه:

1- وهرگرتنی کاری حبسبه له لاین شیفاره به لگابه له سر نه وه ی نافرمت ده شیت قه زاوه وهریگری.

2- نه گهر قه توای نافرمت دروست بیت، نه و به ه مان پتوهر قه زاوه ته که شی دروسته، چونکه مرجی قه توادان بوونی زانیاری ته واهه دهریاره ی حوکه کانی شهرعی، به ه مان شپوه قه زاوه به بنده به زانستی شهرعی، که وانه گهر نافرمت ته که زانستی شهرعی ه بوو ده توانی قه زاوه بکات.⁶

3- مه به ست له حوکم، جیبه جی کردنی فرمانه کانی خوابه، گوئی گرتن له گوته ی هریو لای به رامبه رو چاره سهری کیشه که یان، نه گهر نه و کاره به نافرمت جیبه جی بکرت، نه و بوی جائیزه.⁷

1- ابن قدامة، المغنی، 380/11.

2- ابن رشد القرطبي، بداية المجتهد، 395/2.

3- ابن الحزم للظاهري، المحلى، 429/9.

4- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

5- الحطاب، شرح مختصر خليل، 1887/6.

6- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

7- للقرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

4- نه وه رموده ی باسی نه وه ده کات که واهه نه ته وه یه ک سه رکه که ی نافرته بیت سه رکه وتو نیه، نه وه ته نه ا بق نیمامه تی گوره یه واته جینشین (خه لیفه) نه وه ک بق قه زاوته ووه زاوته وحیسه.

به نلی چوارم؛ جائیزه نه وه پوخته یه بدریته نافرته تان ته نه ا بق سنوره کانی خواو کوشتنه وه نه بیت (الحدود والقصاص)

نه وه پای حه نه فیه کانه که ده لئن نافرته ده توانی قه زاوته بکات له هه مو کاروباره کاند ته نه ا سنوره کان وکوشتنه وه نه بیت، چونکه شایه تی دانیان له هه مو شته کان وه رگیراوه ته نه ا له سنوره کان وکوشتنه وه نه بی، به هه مان پتیه ر قه زاوته تیشیان وه رگیراوه.¹

1- حوکمی قه زاوته له حوکمی شایه تی وه هه لئنجر اوه، هه ر دوکیان له ده روازه ی ولایه ت دان، بویه نه وه ی بق شاهیدی گونجاو بیت بق قه زاوته تیش گونجاوه.

2- چونکه شایه تی نافرته تان له سنوره کان وکوشتنه وه وه رناگیرئ، بویه له و بوارانه ش قه زاوته تیان لی وه رناگیرئ.

له و پایانه ی که له سه ره وه باسما ن کردن بومان پوون بقوه که واهه قه زاوته کردنی نافرته بابیه تیکی نیجته ادیه، چونکه هیچ به لگه یه کی قورشان وسوننه تی راسته وخ نیه ده رباره ی جائیز بوونی یان پتیه پینه دانی.

1- المرغینانی، الهدایة، 101/3-107. وابن العابدین، رد المحتار، 356/4. وابن الهمام، کمال الدین، فتح القدر علی الهدایة شرح بدایة المبتدی للمرغینانی، ومعه شرح العناية للبابرتی، وحاشیة سعدی أفندی، 485/5.

به ندى پينجهم: راي په سهند کړاو (الترجیح)

پياو شياو تره بڼ پښتې قه زاوه چونکه زانايان نه و مرج وسيفه تانه يان داناوه بڼ قازى.

1- پټويسته قازى شاره زايه کى ته وارى ه بڼ له سرچاوو وبنه ماکانى ته شريمى نيسلامى، تواناي ه لجانندن وده رهينانى حوکمى ه بڼ، له به لگه هينانه وهو شيکردنه وه ده ستي بالاى ه بڼ، تاوه کو بتوانى به ناسانى پافه ي حوکمه کان بکات و حوکمى دروستيش بدات.¹

2- دهره ندى کى چه سپاو نه گډېږاو، دلتي کى فراوانى توندو پته و، هه لنه چوون، خيرا بېرار نه دان.

نه و دوو خاله کم جارى وا هه يه له ثافره تاندا هه يه بڼيه بڼ قه زاوه ته مېتر گونجاون. نه گره ه ندى له وسيفه تانه شى تيا بڼ نه و بېگومان ناتوانى نه رکه کى به شينو ه کى زږر سره رکه وتو نه نجام بدات، چونکه سيفه ته کانى خالى دوهم له خڅپسکه وه له ثافره تاندا که مه.

1 — الخصاف، أدب القاضي، ص 29. والمودودي، القانون الإسلامى والنسئور، ص 24-30. والنبهان، محمد قاروق، نظام الحكم فى الإسلام، ص 628.

باسی پینجهم

کاری بازار

(الحسبة والمعتسب)

به ندى يه گهم : واتا زمانى وزاراومى

به ندى دووم : جائيزه نافرمت نهو پوستانه و مريگرى

به ندى سنيهم : جائيز نيه نافرمت نهو پوستانه و مريگرى

به ندى چوارم : پاى په سهند

باسی پینځهم: کاری بازار (الحسبه والمحتسب)

به ندى يه کهم: واتا زمانى وزارتوویی

يه کهم: واتاى زمانى

- 1- به واتاى جوانى وياشى بهرنامه و ته گير دیت. ليره به واتاى پاداشى ماندور بوون نايه، به لگو به واتاى پوخته يی کاروبار دیت. المحتسب: موخته سيب، نه و کهسه يه که پړستى پړکښتنى کاری بازار ده گرته نه ستوى خوى. 1
- 2- به واتاى ناپه زايى ده رپړين له کاری خراپه (احتسب عليه، يعنى انکر عليه قبيح عمله). 2

دووم: واتاى زار اوویی

- فهرمان کردن به چاکه نه گره مابور، پړگه گرتن له خراپه نه گره بلل وپوه له ناو کره لکه. 3
- زانایانې سهرده م وا پیناسه یان کردووه: بریتیه له چاودیری کردنی کومه لکه له لایه نه ده زگایه کی به پړوه به رایه تی حکومی، به مه به ستی چاکسازى وگړپانه وه یان بڼ چاکه کاری وپورکه و تنه وه یان له و کارانه یی که زیانی هیه بڼ خو یان له زیر پوښنایى هه ندى بڼه ماو ده ستوری نیسلامی. 4

به ندى دووم: جائيزه شافرهت نه و پوښتیه وریگری

- نه و زانایانه یی که پایان وایه جائیزه شافرهت نه و پوښتیه وریگری نه مانه نه: 5
- نښن حه زمی زاهیری ونیمایى ته به ری و هندیکی تر.

1 - ابن منظور، لسان العرب، 166/3.

2 - الفیروزآبادي، القاموس المحيط، 55/1. الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، 312/1.

3 - الماوردي، الأحكام السلطانية، ص 24.

4 - عبد العزيز محمد، نظام الحسبة في الإسلام، ص 16.

5 - ابن حزم الظاهري، المحلى، 429/9. وابن رشد القرطبي، بداية المجتهد، 395/2.

خوای گوردہ فرمانی بہ ٹیمہ کردوہ - نیرو می - کہوا فرمان بہ چاکہ بکہین و پنگش لہ خرابہ بگرین، کہواتہ وەرگرتنی کاری حیسبہ بق ہردوہ پرگہز جائیزہ بہو بہ لگانہ:

- 1- ہەر وەك هاتووہ لہ وەرگرتنی شیفا بق پۆستی حیسبہ لہ سەردەمی خەلافەتی ئیمامی عومەر رضی اللہ عنہ، ہەر ئو بہ لگایہ وای لہ زانایان کردوہ کہوا مەرجی نیرنہ مەلگرن لہو جۆرہ پۆست و پلہ و پایانہ.¹
- 2- ہەر موو ئو بہ لگانہی کہوا پنگہ دہدەن بہ ئافرەت پلہی قازاوت وەرگری، ہەر مەمان بہ لگہ دروست بق وەرگرتنی پلہی حیسبہ.

بەندی سینیەم: جائیز نیہ ئافرەت ئو پۆستہ وەرگری

ژمارەیک لہ زانایان لہ سەر ئو و پایەن کہوا جائیز نیہ ئافرەت پۆستی حیسبہ وەرگری لہ سەر پیوہری جائیز نہ بوونی پۆستی قەزاوت. لہو زانایانہ ئیبینی عەرەبی² و قوربتی.

- 1- حیسبہ جۆرتیکہ لہ ولایت، بۆیہ جائیز نیہ.
- 2- ئیبینی عەرەبی³ و قوربتی⁴ دہلین: ئو پلہی کہ گواہ دراوتہ شیفا بق بہ پتوہ بردنی کاروباری حیسبہ لہ بازاری مەدینہ ہیچ بنەمایہکی مێژوویی و زانستنی نیہ بہ لکو ہلہ ستراوہ.

3- چۆن ئیمامی عومەر رضی اللہ عنہ ئافرەتیک لہو پۆستہیہ دادەنی، کہوا بەردەوام بچیتہ بازارو تیکہ لاوی خاوەن دوکانەکان بیت کہ ہەر ہەموویان پیاو بوون، چۆن

1- الماوردی، الأحکام السلطانیة، ص 228.

2- ابن العربی: القاضی ابوبکر محمد بن عبد اللہ الأشبیلی المالکی. زاناو بلیمەت وە قیوہ موجتەہد بوو، لہ زانا بہرژەکانی مەزہبی مالیکہ، قازی ئەشعبیلیہ بوو، کتیبی ئۆدی ہەب، لہوانہ: عارضة الأخوذي شرح للترمذي، أحکام القرآن. لہ سالی 543ک وە فانی کردوہ. سیر اعلام النبلاء، 197/20. وللزركلي، الاعلام، 106/7.

3- ابن العربی، ابوبکر، أحکام القرآن، 144/3

4- للقرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/3.

نښه شته باوه پ ده کړیت له لایه نه و که سوره بریار بدریت که خوی خاوه نی
بیړوکی خوداپوشین بووه، که نیمای عومره عنه.

به نندی چواره م؛ پای په سهند

لای خوموه نه و پای په سهند ده کم که وا ده لی جائیز نیه نافرته نه و پوسنه
وهریگری له بهر نه و هویانه ی خواره وه:

1- نه بوونی نایته و فرموده یه ک که وا به راسته و خن نامازه به و جوړه
به شداریه بکات.

2- کاری حیسبه پیویستی به چوونه دهره وه و تیکه لاو بوونیکی زور هیه،
نه مش کار ده کاته سر نه رک و فرماني مال و په روه رده ی مندا ل و که و تنه ناو
تیکه لاوی گونا هو تاوان.

3- موخته سیب له گه ل ژماره یه کی زور له خه لکانی بازار مامه له ده کات،
چاودیری کزگا و کارگه کان و چوونیته تی دابه ش کردن و فروشتنی کالو که لویه لی بازار
ده کات، له زور باردا پیویست به ناگادار کردنه وه و بانگ کردن و سزادانیس ده کات،
له وانه هه ندیک سهر پیچی کاران بنیږد ریت ته دادگا بؤ سزادان و به ند کردن. نه و
کارانه ش پیویستی به هیمت و عزمه مت و متعانه به خویوون و هیزو بازووی توند
هیه، که نه وانه ش له گه ل سروشت و پیکهاته ناسک و نه رم و سقزو به زهیی نافرته
ناوه شیتته وه.¹

1- الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 209/2.

باسى شەشەم

پاي نووسەر دەربارى وەرگرتنى ئافرىت بۇ ئەر جۇرە پۇستانە

بەندى يەكەم : وەلامى ئەوانى لەسەر ئەو رايەن كەوا جانيئزە ئافرىتان پۇستەكانى
بەرزى وولات بگرنە ئەستۇ بە پىشت بەستان بە ژمارەيك ئە ئايەتى پىرۇز

بەندى دووم : بەلگەى زانستى لە سەر ئەوى كە ئافرىت گونجاو نىن بۇ ئەو پۇستانە
چونكە ئە خۇرسكەوہ خواەنى ئەو سىفەتەن

بەندى سىيەم : پىاوان شىاو ترىز بۇ ئەو پۇستانە چونكە ئە خۇرسكەوہ خواەنى ئەو
سىفەتەن

بەندى چوارم : ھەندى ھۆكارى ترى كارىگەر لەسەر بەشدارى ئافرىت ئە پۇستە بالاكانى
دەولەت

بەندى پىنچەم : پوختەى پەسەند كراو

بېگومان نږدېه یی نه و کومه لگه يانې له و ناوچه ژيان کومه لگه يه کی جهنگی بوون، واته نږدېه يان له نيوان خوياندا ناکوکيان هه بووه له سر بهر ژه وهنديه کان، هه روه ک ناگادارن که واکرنگرتين و له پيشه وه ترين کاروباری پامباری وولاتانی نه و کات بریتی بوو له چونیته خوپاراستن يان بهرگری کردن له خاک ونیشتمان، يان هيرش بردن وداگرې کردن، هه روه ک به ناشکرا ديار ده که ویت له کاتی خويندنه وه ی میژووی شارستانیته ته کانی کون وناوه راست وېگره شارستانیته و نیمپراتوریته نوټیکانیش. هه روه ک ملعلانیی نيوان شارستانیته یی سؤمهری و ناشوری و نه که دی ویا بلی و میدی، دواتر ملعلانیی نيوان فارس و پرمه کان، تاوه کو سره له دانی ناپنی نیسلام و ملعلانیی نيوان سه فوړیه کان و عوسمانیه کان، هه روه ها ملعلانیی نيوانی وولاتانی نه ورپی وه لگېرسانی جهنگی په که م و دووه می جیهانی. له سرده می شارستانیته ته کونه کان له کاتی جهنگدا ته نها پږی که سانی نازو به توانا ديار بوو نه وانیش به یی دوو دلې هر هه موویان له په گه زی نږینه بوون، چونکه به هوی هیزی بازویان ده یان توانی په وپه وهی شه په کان بگوتېن بۆ بهر ژه وهندی وولاته که یان، له و سرده مانده ا شافرهت هیچ پږلیکی نه بوو، بگره له هه ندی کات و شوتندا هر که سایه یی وناویشی نه بوو. له نږدېه یی کومه لگه کانی نه و سرده مه شافرهت هر وه ک سیټهری پیاو و ابوو، ببوو به نامیریک به ده ست پیاو، ته نها بۆ پابواردن به کار ده هیترا، به یی هیچ هویه کیش دهستی لټبه رده درا یان سزا ده درا، نقد جاریش تومه تی بۆ هه لده به ستراو ده کوژدا. هه روه ک په یکه ریکی بی گیان و ابوو، نه چالاکی هه بوو نه پږلی کومه لایه تی، هر به کیک نه گهر هه رده م ژيانی له مه ترسی دابی چون ده توانی پږلی نیجایی بیینی، یان بتوانی داوای مافه کانی خوی بکات، چه ند نمونه په کی که م نه بیت به درژیایی میژوو نه گینا شافره تان هر ناویان نه بووه، نه و نمونه که م وده گمه نانه ش نابنه به لگه ی به شداری شافرهت له ژيانی کومه لگه به شیوه په کی به رچاو.

نه گهر بیت ویا سی شافره تانی کومه لگه کانی کون بکه یین پيش هاتنی نیسلام، به راستی و به پاشکوی ده بینین هر وه ک گیانه وهر مامه له یی له گه ل کرلوه، به لام

ننږه جینگو شوېتی نهو باسه نیه.¹

شهرعیه تی نیسلام پززی له نافرته ناوه و په کسانو کېدووه له گه ل پیاوان له
رووی مرقایه تی په وه، مافه کانی که سایه تی وژیانی کومه لایه تی پیداو، نه رک
وفه رمانی دیاری کړاوه، له یه که نه فوس دروست کړاوه و ته اوکاری پیاوه، له سزاو
پاداشتیشدا په کسان، که سیان له وی تریان گه ورته تر نیه لای خوا ته نها به خوا
په رستی نه بی.²

**به ندی په کهم؛ وه لومی نه وانه ی له سهر نهو رایه ن که وا جائیزه نافرته تان
پوښته کانی بالای وولات بگرته نه ستو به پشت به ستان به ژماریه که له
نایه تی پیروز.**

ه ندی نایه تی پیروز یاسی چه ند نافرته تیکی به پززی ناودار ده کات که
توانیویانه له ه ندی باری تایبه تدا پولی کاریگر بگپن.

1- ه اتنی ناوی نهو نافرته تانه، یان ناماژه پیکردنیان به واتای نه وه دیت که وا
خوای گه وره پززی هیه بق نافرته، سه پاندنی مرقایه تی نافرته ته و لای خوای
گه وره، ناوی وون نابیت وپاداشی هیه که ر کاری چاک نه نجام بدات. چونکه له
ه ندی مه زه ب وکومه لکه نافرته هر به ناده میزاد نه ده ژمیردا.

2- خوای گه وره بزمان پوون ده کاته وه وپیمان پاده گه یه نی که وا نافرته تیش که
پنکها توه له جه ستو دهر وون و خاوه ن هوش ویر، له توانای دا هیه له ه ندی
کات و شوینی تایبه ت کاری سه رکردایه تی و پیشه وای کومه لکه بگرته نه ستو، به
تایبه تی پاش راویژکردن به پیاوانی خاوه ن نه زمونی رامیاری، هه روه که خوای
گه وره له قورثانی پیروز بزمانی باس کردووه. هه روه ها ه ندی نافرته توانای

1 - نهو بابته به دززی باس ده که ین له کتیبی (نافرته له میثودا - دان) له دها تویکی نریک (ان
شاه الله).

2- باسی مافی نافرته له نیسلامدا به دززی ده که ین له کتیبی (نافرته له میثودا - دان) له
دها تویکی نریک (ان شاه الله).

نډه وهی هیه که وا به رنامه ی وا داپړیږی که به هویه وه بتوانی خیزان وکه سوکاری ده ریا بکات له ته نگړه یه ک که تیی که وتوون، هه روه ک له باسی خوشکی موسا پیغه مبر عليه السلام هاتوه، هه روه ها هه ندیک نافره ت به بیر تیږی خوی ده توانی پیښنباری راست ودروست پیښکه ش بکات بق نډه وهی خه لکان له سهری برېښ و تیایدا سوود مه ند بن، هه روه ک له چیروکی کچه که ی شوعه یب دا هاتوه. به لام نډه وهی پوړداوانه که پوړداوانه له کومه لکه کانی پیش هاتنی شاینی نیسلام، ژماره ی نډه وهی جوړه به شداریه زور که مه، نایا نډه وانه به لکه ی شهر عین بق نډه وهی نافره تان بینه پیښه واو سه رکرده ی نوومه ت له کومه لکه کانی نیسلامی، هه روه ک هه ندی له زانایان وه ک به لکه ده به پیښه وه.

نډه گر هه ریه کیک له و چیروکانه به ووردی شی بکه ینه وه، نډه و نډه و اتایه ناگه یه نی که وا بق نافره ت جائیزه وه ک پیاو له هه موو کات وشوینه کدا پیښه وایه تی و سه رکرده ی ولات بگرته ده ست، ته نانه ت نډه وه ش ناگه یه نی که وا نافره تان له ده روه ی مال له ناو پیاوان کار بکه ن. بق نمونه چیروکی کچه کانی شوعه یب به ووردی شی ده که ینه وه تاوه کو بزاین و اتای چی ده که یه نی.

1- موسا پیغه مبر عليه السلام، سهری سووپا له و دوو نافره ته له ناو نډه وه هه موو شوانه به هیزانه ی که هاتوون بق ناودانی مه په کانیان، چونکه نډه وه کاره هیزو توانای ده ویت، ململانی وپالدان و به ربه ره کانی ده ویت. هه ر بویه فرموی: (مَا خَطْبُكُمْ)، واته کیشه که تان وموسیبه ته که تان چی یه؟ که واته نډه وه کاره له بهر قورسیه که ی بق نافره تان، موسی عليه السلام نډه وه کاره ی به کیشه و موسیبه تی ناوی برد.

2- هه ردو کچه ژیرو پاکه که زانایان که وا که وتونه ته ناو کیشه، بویه به په له وه لایمان داوه ووتیان نیمه ناچینه ناو پیاوان و مه په کانسان ناو ناده ین تاوه کو نډه وانه یږن. که واته نډه وانه له ناچاری هاتوون بق نډه وه کاره، ناچنه ناو کیشه و تیکه له بوون، بویه چاوه یږی ده که ن تاوه کو هه موو شوانه کان ده یږن نینجا نډه وانه مه په کانیان ناو ده دهن ﴿لَا تَسْفِي حَتَّى يَصْدِرَ الزَّعَامُ﴾.

3- ہر وہ ما خویان ہوی ہاتنہ دہر وہ کہ یان پوون کردہ وہ، نہ ویش نہ وہ یہ کہ باوکیان پیرہ وکے سیان نیہ بڑیہ ہاتوونہ تہ دہر وہ بڑ نہ و کارہ، کہ واتہ ہاتنہ دہر وہی ٹاھرہ تہ بڑ کارکردن تہ نہا لہ بہر پٹیویستیہ کی زڈر گرنگہ، نہ بوونی کہ سیکی ترہ کہ نہ و کارہ نہ نجام بدات، یان کارہ کہ بہ نہ بیت ناکریت ﴿وَأَبُونَا سَيِّحٌ كَبِيرٌ﴾.

4- لہ کانی گہ پانہ وہ یان بڑ مالہ وہ لہ گہ ل پیاوونکی نہ ناسراو، دہ بینین زڈر بہ حہ یو شہرم رینگہ یان گرتہ بہر، ہست بہ دہنگی قاچہ کانیاں نہ دہرہ کارا۔ ہرکاتیش یہ کیان قسہی دہرہ کرد، زڈر بہ کورتی وپر مانابی قسہ کانی تہ واو دہرہ کردو دریزہی پینہ دہدا ﴿تَمَشِي عَلَى أَسْتَحْيَاو﴾.

5- نہ وہی گرنگیشہ نہ و ٹاھرہ تہ ہر لہ سہرہ تہای چیرۆک کہ تاوہ کو کوتایی لہ گہ ل خوشکی خوی دابوو، بہ تہ نہا نہ بوو۔

نیمہ ش دہ پرسین ٹایا ٹاھرہ تانی سہرہ دم دہ توانن وہ کچہ کہ کی شوعہ یب ہہ لہ سوکوت بگن؟ ٹایا پیاوونی سہرہ دم ہہ موو وہ ک موسا پیغہ مہرن ﴿لَا﴾، لہ وپیز گرتن ولہ پاکی، پیاوچاکی، ہیژو توانا، ہستی ہاوکاری کردن؟ لہ گہ ل نہ و ہہ موو ہڑکارہ نیجا بیانہ ش بہ تہ نہا لہ مال دہرنہ چوون، نہ چوونہ ناو کیشہ و ململانی و تیکہ لاوی ناو پیاوان نہ بوون۔

کہ واتہ نہ و ٹایہ تانہ بہ لگن لہ سہر نہ وہی کہ وا بڑ ٹاھرہ تہی موسلمان نیہ دہر چوون بڑ دہر وہی مال تہ نہا بڑ کارونکی زڈر پٹیویستی وبہ ناچاری نہ بیت، لہ گہ ل پہ پیرہ وکردنی ہہ موو مہرجہ کانی چوونہ دہر وہی ٹاھرہ تہ، ہر وہ ک باسماں کردن¹، ہہ موو نہ و خالانہ بہ لگن لہ سہر نہ وہی کاری سہر کردایہ تہی وپیشہ وایہ تہی وا ٹاسان نیہ بڑ ٹاھرہ تان ہر وہ ک ہہ ندی کہ س گومانی بڑ دہ بن۔

شیخ موحمہ مد نہ و زہرہ دہ لئی: پیادہ کردنی حوکمہ کانی ٹاینہ کانی پیش نیسلام پہ پیرہ ستہ بہ وہی ٹایا نہ و حوکمہ پالپشت کراوہ بہ حوکمہ کانی ناو

شهریعتی نیسلام، نه گړ نه و پالېشته ی نه بو نه و او حکمی ناپه کانی ترکاری پی
ناکریت له ناو ناپنی نیسلام.¹

**به ندی دووم: به لگه ی زانستی له سر نه و دی که نافرته به گشتی گونجاو
نن بؤ نه و پوستانه چونکه له خورسکه وه خاوه نی نه و سیفه تانه:**

1- له لیځولینه وه یک که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974
کردیان بزیان دهرکوت که و میینه به م سیفه ته بؤ ماوه یانه ناسراوه: ناسک،
نرم و نیان، هستیار، پوکار ناسووده.²

2- گورپانکار به فسیق لوریه کان و هورمونی کانی که توشی نافرته ده بن-
سالانو مانگانه و بگره هفتانه ش- و له نافرته ده کات که و میزاج گورپاوی بی، له
باری لاسه نگی جهستی و دهر ونیدا بژیت له هندی که کاته کانی زیاندا.

3- دوماخ له دوو نیوه پیکهاتوه و هرایه کیشیان کار و فرمانی جیاوازه،
نیوه ی چهپ بهر پرسیاره له بیرکړنه وه ی عقلانی (التفكير العقلاني)، وه:
لوجیک و گونجاوی (المنطق)، راستی و دروستی (الصواب)، که یشتنه
دهر نه نجام (الاستنتاج)، شی کردنه وه (التحليل). به لام نیوه ی لای راست په یوه ندی
داره به هستی سقزو به زه یی (المشاعر العاطفی)، وه: زانسته کاتی بینین
(المعلومات البصریة)، هست کردن به هسته جیا جیا کان (الإدراك الحسی)،
هست بزوی به رامبر شته شاراوه کان (الحدس)، نه ندیشه (الخیال). هره وک
دهر که و تووه که و نیوه ی چهپ له پیاوان پیکه و تووتره، به لام هره دوو نیوه
په کسان و هاسه ننگن له نافرته تان، هره یوه هیزی شیکردنه وه و لوجیک و به نه نجام
که یشتن له نافرته تان که متره له پیاوان.³

1- أبو زهرة، محمد، أصول الفقه، ص 73.

2- Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

3- الخشت، محمد عثمان، و ليس الذكر كالأنثى، ص 60-62. والقصاب، الفروق، ص 151.

4- ئافەرەت دەتوانیٓت ھەردوو لا مێشکی لە یەك کاتدا بە کاربھێنن و کارەکانی لێك گریٓ بدات و بە یەكەوہیان ببەستیتەوہ بەبێ ئەوہی ھیچ ماندوو بوون و ووزە بە فێرۆ دانن تیا بێ. لە لایەنە باش و پۆزەتیفەکانی ئەو تاییبەتەندیە ئەوہیە کەوا ئافەرەت توانای ئەنجامدانی چەند کاریکی ھەبە لە یەك کاتدا، بۆ نمونە کاتی ھەلچوون و ئازاوەدا دەبینن دەگری و جویٓن دەدات و پارێزگاری و بەرگری لە خۆشی دەکات لە یەك کاتدا. بەلام لایەنە سەلبی و نیگەتیفی ئەم دیاردەبە ئەوہیە نۆر جار لە ناوہ راستی پێگە خۆی لەبەر دەچیت و وون دەبیت و نازانی بەتەلووہتی و یەقینی چی پوویداوہ. ھەر لەبەر ئەو ھۆبە و ھەندئ ھۆکاری تری دەرونی وای کردوہ ھەندئ لە زانایان شاہەدی دوو ئافەرەت بە شاہەدی یەك پیاو بپار بەدەن لە ھەندئ بارو بۆخی تاییبەتدا وەك سنوورەکان و سزاکان و مامەلە ی مالی، یان نەگونجین بۆ کاری پامیاری و سەرکردایەتی وولات و سوپا.¹

5- ئەو پشٹیویە جەستەیی و دەرونیە ی تووشی ئافەرەت دەبیت کاتی بئ نوێژی و سە پری وزەستانی، ئەگەر کۆبکرتەوہ لەگەڵ ماندوو بوونی جەستەیی و دەرونی کاری پۆستە بەرزەکانی وولات، دەتوانن بڵێن بە ھەردووکیان زیانی نۆر بە خۆی و کۆرپەکە و خێزانەکە ی دەدات، لەوانەشە بئ بەشی بکات لە سۆزی دایکایەتی و نەرکی ھاوسەریتی.²

6- ھەروەك باسما ن کرد کاری قورس و پامیتان وەشقی سەربازی و ھەرزشی توندو تیز کاریگەری نۆر نیگەتیفانە ی ھەبە لەسەر ئافەرەت بەگشتی و لەسەر ئافەرەتی سە پ بە تاییبەتی.

7- کاتیك ئافەرەت تووشی ئیش و ئازاریك دەبیت وا بە ئاسانی لە یادی ناچیت، ھەركاتیکیش ئەو ئازارە ی بێر بکەوێتەوہ دووبارە ئازاری پیدەگاتەوہ، ھۆکاری تەنھا بۆ پزگار بوون لەو کێشەبە ئەوہیە کە ماوہی بدیریتی نۆر بە ووردی و بە

1- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 164-180.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology, P: 71,804

دریژی و به قولی باسی هم پوودلوه بکات که نازاری پی گه یاندووه، به تاییه تی لای په کیکی خوشه ویست و دلسوز بوی، نه گهر هم کاره نه کات نه وه نو یاده هر به هلواسراوی له ناو ناخی د پرونیوه د مینې وپاله په ستو ده خاته سهردل و سنگی و له وانه په توشی خه م و په ژاره ی دریژخایه نی بکات. به لام گهر بواړی درا هم پوودلوه باس بکات نه و نه و پاله په ستویه د پرونیوه نامینې و به تال ده بیتنه وه.¹ نه و سیفته ش له که سانیکي سرکرده ناوه شیتنه وه، چونکه زږبه ی کاره کانی سرکرده نیش و نازاری تیا په.

8- هه روه که لای که س شاراهه نیه که و زږ گووتن و گپړانه وه ی هه مو نه و شتانه ی د بېنرې و ده بیسترې په سهند نیه به تاییه تی بؤ که سیکي سرکرده، وه زیر، قازی چونکه نه وه ده بیتنه هژی بللو بوونه وه ی نه نینه کانی ده ولت و وه زارعت و قه زلو دادگاو به رپا بوونی کیشه ی پامیاری و کومه لایه تی.

9- کاتی پوودانی کیشه و پووبه پو بوونه وه، نافرته و له لاندانه وه که ی له شتووه ی قسه پی ووتنه، به هژی زالبوونی ناوه ندی قسه کردن و زمان له نافرته تان، هه روه ها نه و پاله په ستویه د پرونیوه ی که له ناخ و د پرونیوه تی دهری د بېرې به شتووه ی قسه پی گووتن، هه روه ها نافرته له و بارانه دا مهیل و ناره زووی به لای خو به دده سته وه دانه، نه وه که به رهنکاری و مللاتی، به هژی بوونی سیفته تی هیمنکه روه له هژمونه کانی مینه نیستر و جین و پړ و جیسترون.²

10- نافرته تان هر له پیکهاته ی عه قلیانه وه ناسراون به سیمه تی قه بولکردن و قابل بوون (سمة التقبلیة)، به شتووه یه که نه و ان به لایه نی وه رگرتنی زانیاری و زانست، هه روه ها به لایه نی شتووه سازي و پیکه پناندا ده پښ (التشکیل و التکوین)، نه وه که کاریگری کردنه سر خه لک و خو سه پاندن.

1- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 203.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 201.

بہندی سینہ: پیوان شیوا ترن بونہو پستانہ چونکہ لہ خورسکہ وہ خاوندی نہو سیفہ تانہن

1- نیوہی چہ پی میٹک کہ بہرپر سیارہ لہ بیر کردنہ وہی عہقلانی، وہک: لوجیک وگونجواوی، راستی ودرستی، گیشتنہ دہر نہنجام، شی کردنہ وہ لہ پیوان بہہیزترہ لہ وہی ٹاھرہ تان۔

2- نیرینہ بہم سیفہ تہ بڑا وہیانہ ناسراوہ: توندو پھق، زیر، بہہیز، گہرہ لہ بارستہ و کیش وپوکاری دہرہ وہ، ٹارہ زوی خق سہ پاندن، دہسلات گرتنہ دہست، ٹارہ زو بہ لای کاری پامیاری، کار کردنہ سہر خہک و سہرنج پاکیشانی خہلکانی تر۔

3- ہرہ وہا دہ بینین کہوا نیرینہی گہنچ وپیوان کہ ہواری میکانیکی و لیخو پینی ٹوٹوموبیل و توانای بیرکاری و دیزاینی تہ لارو تاقیکردنہ وہکانی بینینی نڈر لہ پیش ٹاھرہ تانن، بہگشتی نیرینہ دہستی گرتوہ بہ سہر زڈریہی ہوارہکانی زانستی و دھیتان و فہلسفہ، ہرہ زڈریہی بلیمہ تہکان (العباقرة) لہ پہگہزی نیرینہ، چونکہ زڈریہی چالاکی نیرینہ بہگشتی جولہ و دھیتانہ۔¹

3- بہرہم ہینان و بہکار ہینانی ووزہ لہ خانہکانی لہشی نیرینہ زیاترہ لہ مینہ لہ مندالیہ وہ تاوہ کو تہمہنی پیری، دل و سیہکان و بہی خوین و بہکار ہینان و سوواتانی ٹوکسجینی زیاترہ لہ مینہ، ہرہ بڑیہش ژیانی نیرینہ چوست وچالاکی و بہرہم ہینانی زیاتر پڑوہ دیارہ لہ گشت قوناغہکانی ژیان، نہو ہموو میکانیزمہش بہ ہوی ہڈرمونی تیسٹسٹرونہ۔

4- پڑوہی ہڈرمونی تیسٹسٹریڈن لہ پیوان 10 ہیندہی ٹاھرہ تانہ، ہرہ بڑیہش توانای جہستہیی و بارستہی ماسولکہ، لیہاتوویی، توانای جولہ و جورنہتی چوونہ پیش و بہرہنگاری زیاترہ لہ مینہ۔

5- بہ پیچہوانہی ٹاھرہ تان پاہینانی قورس و وہزشی توند و کاری

به ربه ره کانی و ململانی، هه موو نه وانه پڙه ی نه ندریچین و تیسستو سترپون زیاد ده کەن، به مهش بارسته ی ماسولکه و توانا و هیزی به رگری، ناماده باشی و ناره زوی پوو به پوو بوونه و ههش زیاد ده بیئت.

6- کاتی پرودانی کیشه یه ک نترین به ووردی و خیرایی له هه موو لایه نه کانی کیشه که ده کولیته وه و هه موو توانای به کار ده هینی بق دوزینه وه ی چاره سه ری گونجاو، پتویستی به قسه کردن نیه له و کاتانه دا، واته بیرده کاته وه به بی نه وه ی قسه بکات، چونکه میشکی نترین ناتوانی زیاتر له یه ک کار نه نجام بدات له یه ک کاتدا. نه م جیاوازی ههش ده که پڙه وه بق کاریگری بوونی سیفه تی دژواری له هورمونی تیسستو سترپونی نترین.

7- هه ره ها نترین له لایه نی بیولوجیه وه زیاتر به لای هۆکاری جوله دا ده پوات، وه ک دژایه تی جهسته یی ولیدان. له بهر بوونی پڙه یه کی زڤد له هورمونی نه ندریچین له نترین ده بینین زیاتر ناره زوی یاری توندو زیرو ململانی و به ربه ره کانی هه یه، له نه نجامی نه و لیکولینه وانه بۆمان دهرده که ویت که وا: دژایه تی و دژواری سیفه ته کی نه گۆره و جیگیره له نترین و زاله به سه ریه وه. هه رچه نده هۆکاری دهره کی، وه ک: ژینگه و کرمه لایه تی و پۆشنیری کاریگری هه یه له سه ر نه و سیفه ته به لام هه رچۆنیک بیئت هۆکاری بۆماوه یی و هورمونی زاله به شیوه یه کی گشتی.¹

له بهر نه و خالانه ی که له سه ره وه باسمان کردن دهرباره ی هه ربه ره گه ز بۆیه خوای گه وره پیغه مبه رانی له په گه زی ئافره تان نه ناردوه، به لکو هه ره هه موویان له پیاوان و خه لکی ناوچه شارستانیه کانه. خوای گه وره هه رمویه تی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ یوسف: 109. خوای گه وره هه رمویه تی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَتَنَّلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ الانبیاء: 7. خوای گه وره هه رمویه تی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَتَنَّلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل: 43.

له ئافره تان پټغه مېرآن نه بویون به لآم راستگويان، چاکه که ران، باوه پدارانی پته و هه، هه روه که له قورئانی پرېز ناماژه بۆ هه نديکيان ده کات.¹
له گال بویونی نو هه موو جياوازيه، ئافره تان که ر هه مووشيان نه بۆ هه نديکيان ده توانن هه مان شه و کارانه شه نجام بدهن که پياوان شه نجامی ده دهن، به لآم له کارکردن ته نها شه نجامدان مه رج نيه، به لکو چه ند خالتيکی تری گرنګ هه يه له پټويسته په چاو بکريت له وانه:

- 1- کاره که نذر به سه رکه و تووی شه نجام بدریت.
- 2- کاره که به رده وامي تياپی به هه مان گوپوتین له هه موو کاته کاند.
- 3- زيانی بۆ خودی شه و که سه نه بيت که شه نجامی ده دات.
- 4- زيانی بۆ خيزان و کومه لگه و وولات نه بيت له گشت بواره کانی ئابووی و کومه لایه تی و پامیاری و ديموگرافي يه وه.
- 5- به ديلي باشتر نه بيت بۆ شوین گرتنه وهی.

به ندی چواره م: هه ندي هۆکاری تری کاریگه ر له سه ر به شداری ئافره ت له پسته بالاګانی ده ولت

- 1- به شداری ئافره تان له و کارانه ندریسه ی ندری کاتی بسوه، تاوه که هاوسه ره که ی له سه فله ده گه پټته وه، یان تاوه که مندا له که ی گه وره ده بيت و ده گاته ته مه نی پټگه یشتن، یان تاوه که پیاویتی تر هه لده بژین بۆ سه رکر دایه تی وولات.
- 2- نذر جار به شداری ئافره تان له و کارانه به موی هاندانی پیاویتی یان کومه لیک بسوه بۆ به رزه وه نديه کی خویان، دوا ی تیگه یشتنی ئافره ته که له بنچینه ی کاره که و پیلانه که، وازی هتاوه و په شیمانی ده ربیره .

1- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، 423/2. والطبري، جامع البيان، 105/8. والحجازي، محمد محمود، تفسیر الواضح، 494/1، 29/2. والوا حدي، علي بن أحمد، أسباب النزول، ص 210.

3- به شداری نافرته تان له و پښت وپله وپایانه دا زږد که م بوو له سهرده مه کانی کون، نیستاش به هه مان شتیره بگره هه تاوه کو له و ولاتانه ی بانگه شه ی دیمو کراسی و ماغی نافرته تان ده که ن هر زږد زږد که مه، هه روه که ده بینین له ولاته به کگرتووه کانی نه مه ریکا که نزیکه ی دوو سه ده و نیوه دامه زراوه ته نها پتیا ن په و نه بویه په ک نافرته تیش بکه نه سه رږک کومار یان وه زیری به رگری وجهنگ، تاوه کو خه لکان و ولاتانی تریش چاولیکه ری نه وان بکه ن و بانگه شه ی خویان به درل نه په خنه وه، به لام به داخه وه خه لکانی ساریلکه ی ولاتانی جیهانی سنییم و هه ژاره کان به ووتاره درو کانیان هه لڅه له تا ون.

هه روه که باس مان کرد نه و کارانه پتویستیان به که سانیکه که خاوه ن نه زمون، پسپو، شاره زا، دل فراوان و په ق، که م هه لچوو، فیل باز، شاره زوی مملانی و پتیش پکی و به زان دن، نه وه که په کینکی نه رم و نیان و به سقزو به زه یی وه نافرته.

4- ناینی نیسلام گرنکی زږدی به خیزان و په روه رده ی مندا ل داوه، نزیکه ی 70 نایه ت هاتوه له و باره وه، بږیه ده رچوونی نافرته بږ ده روه ی مال و ده رگرتنی نه و کارانه، کاریگری سه لپی هه یه له سه ر خیزان و مندا ل و دوو که و تنه وه یه له کاری کومه لایه تی و په روه رده یی که ده توانی تیایدا پږی به رچاوو کاریگری بگپړی.¹ له کړتاییدا ده کهینه نه و به لکه نه ویسته زانستییه یی که ده یسه لمینتی نه و دوو په که زه هه رگریزه کسان ی ته و او نین له جه سته و ده رون، بږیه ناییت هه ر دوو کیان مملانی و دژایه تی یه کتر بکه ن له سه ر و ده رگرتنی پښت وپله و پایه، چونکه هه ریه کیان گونجاوه بږ کومه لیک کار، هه ر دوو کیان ته و او کارو هاوکاری یه کترین، به هه ر دوو کیان ژیان و اتا به خش ده بیت و په و په وه ی به ره و پتیشه وه ده چیت، به لام که ر دژایه تی و مملانی هه بوو له نیوانیان، هه ریه کیان خوی به شیاوو گونجاو تر دانا له وی تر نه و کومه لکه و مرقایه تی له باریه که هه لده وه شیتته وه. هه رپویه ش خوی که و ده له سه ر زاری دایکی مه ریه م فه رموویه تی: ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى﴾ آل عمران: 36.

1- عبد الکريم زيدان، الوجيز في أصول الفقه، ص 124 وما بعدها.

خوای گہرہ فرمودی: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ طہ: 50:0، ہر وہا فرمودی: ﴿ثُمَّ الْيَلِيلَ يَتَرُكُ﴾ عبس: 20۔ ہم دو تپتہ دا، ناماڑ بہرہ دکات کہوا نہو خوابی ہموو شتیکی خولقاندوہو پنگہشی بق دیاری کردوہ کہ چ کارک بکات، ہر وہا نہو پنگہشی بق ناسان کردوہ، بہ واتای نہوہی ہموو پنداوہستیہ کانی بق نامادہ کردوہ کاتی نہجامدانی نہو نہرک وکاروبارہی بقی دیاری کراوہ۔

نہر بق کارکردنی ٹافرت ہندی مہرج دانرا، یان باسی نہوہ کرا کہوا بق ٹافرت ہندی کار گونجاو نیہ، نہوانہ نہو واتایہ ناگہیہنی کہوا ٹافرت پلہ وپایہی کہمترہ، بہلکو تہنہا بہ واتای دابہش کردنی کارہکان دیت لہ نیوان نہو دو پہگہزہ، چونکہ زور جار لہ نیوان کچری پیوانیش ہندیکیان شیوانین بق ہندی پڑستہ، بہلام ہمان کہس بق پڑستی تر زور گونجاوہ۔

ہر وہا شتیکی سروسشیہ کہ ہواری کارکردنی ٹافرت کہمتر بیت لہوہی پیوا، چونکہ ہندی کاری تر ہدیہ بق ٹافرت دانراوہ کار ناسانی وگونجاری جہستہ و دہرونی بق کراوہ وہک مندالبیون وپہرہردہ کردنی کہ ہموو پیوای دونیا ناتوانن شوینی یہک ٹافرت بگرنہوہ لہو کارہدا، نہو کارہش پیروزترین کارہ چونکہ ہموو پیوانی جیہان بہرہمی نہو کارہن، ہیچ کہسیکیش ناتوانی نکولی لہو راستیہ زانستیہ واقعہ بہلگہ نہویستہ بکات تہنہا یہکک نہبی خوی لہ خانہی نامہمیزاد جیا کردیتہوہ۔ ہر وہا ہیچ ٹافرتیکش نیہ نارہزوو نامانجی سہرہکی بگرہ ہموو ژبانی بہ دایکاپہتیہوہ نہ بہستراپیتہوہ۔ ہرکات لہو نارہزووہ بی ہش بو نہوا ہموو دونیای ہبی وادہزانی ہر سہرگہردانہو لہ ژبان ہرہسی ہیناوہ۔

ہر وہک دہزانن کہوا نہرکی دایکاپہتی کاتیکی زوری دہویت، زور سوک و ناسانیش نیہ، بہلکو ماندوہ بوون وقورسای وبار گرانی تیایہ، بقیہ کاتی خوای گہرہ نہو نہرکہ پیروزہی بق ٹافرتان دانراوہ، لہ لایہکی ترہوہ نہرک و فرمانی کہم کردتہوہ تاوہکو لہ ژبان سہرگہردان و ماندوہ شہکت نہبن۔

به نندی پینجهم: پوخته‌ی په سهند کراو (الترجیح)

نافره تان له و یوارانه کار بکن که گونجاوه له گال پینکاته‌ی جه‌سته‌ی و ده‌رونی، نه و کارانه‌ی که به هیچ شیوه‌یه که کار دانه‌وه‌ی نیگه تیفی له‌سر نافرته نیه به شیوه‌یه‌کی گشتی وله‌سر هڅومونه‌کانی به‌تایبه‌تی، ناوه‌کو په‌وپه‌وه‌ی ژبانی نه‌گوریت، ه‌روه‌ها نه و کارانه‌ی که ناره‌زووه‌کانی نافرته تیر ده‌کات وه‌ک نواندنی سقزو به‌زه‌یی و هاوکاری که‌سانی ترو چاودتیریان، له‌گال په‌چا و کردن وجیبه‌جی کردنی بنه‌ماکانی ده‌رچوونی نافرته له‌مال وه‌ولدن بق تیکه‌ل نه‌بوون ونه به‌زاندنی سنوره‌کانی خوا. نه و کارانه‌ی که وا به‌لای منه‌وه زقر گونجاوه له‌گال نه و خالانه‌ی باسماں کردن و مه‌رجه‌کانی شه‌رعیشی تیا به‌دی ده‌کرت و ناره‌زووه‌کانی نافرته تیش تیر ده‌کات بریتیه: له‌کاری په‌روه‌رده‌ی مندا ل داینگه و باخچی ساوایان و قوتا بخانه‌کان به‌گشتی، وانه ووتنه‌وه له‌زانکوکان به‌تایبه‌تی نه و بابه‌تانه‌ی په‌یوه‌ندی به‌نافره‌تانه‌وه ه‌یه، ه‌روه‌ها کاروباری ته‌ندروستی به زقر به‌ی جقرو بواره‌کانی، به‌تایبه‌تی نه‌وانه‌ی په‌یوه‌ستن به‌نه‌خوشیه‌کانی نافرته تان و کارکردن له‌نه‌خوشخانه‌ی مندالبوون و نه‌خوشخانه‌ی مندا ل، ه‌روه‌ها به‌شه‌کانی ه‌تاو نه‌شته‌رگری نافرته تان، ه‌روه‌ها له‌نه‌زمایش‌گا و تاقیگه‌کان و تیشک و سقناری نافرته تان، زقر بواری تری ته‌ندروستی و پزیشکی په‌رستیا ری و مامانی. نافرته تان ده‌توانن له‌وه‌زاره‌تی کاروباری کومه‌لایه تیش پولی خویان ببینن له‌خدمت کردنی نافرته تان پیرو په‌ککه‌وته و به‌سالاچو و لیتقه‌وما و ه‌تیوان. ه‌روه‌ها پتویسته بق نافرته تان بواریکی تایبه‌تیا ن بق بپه‌خسینری نه‌ویش و ه‌زاره‌تیککی تایبه‌ت و په‌یوه‌ست به‌نافره‌تان ناوه‌کو خویان کارو چالاکیه‌کانیا ن تیا د نه‌جام بدن، کیشه‌کانی خویان به‌پا و بچوونی خویان چاره‌سه‌ری گونجاویان بق دابننن، دوور له‌بیرو بچوونی هاورده و بیردزده دارماوه‌کانی ده‌روه. نه‌وانه‌ی نه و کارانه‌ش به‌رپوه ده‌بن پتویسته ه‌لبزارده‌بن و ه‌موو چین و توپزه‌کانی کومه‌لگه‌ی کورده‌واری بگریته‌وه له‌ه‌موو ناوچه‌کان به‌بی جیاوازی و دوور له‌وه‌سیه‌ت و وه‌صایه‌ی پیاوان و به‌رزه‌وه‌ندی حیزب ولایه‌ن و مه‌زه‌ب.

له هه مو ئه و کارانه ی باسمان کردن پتویسته به نامه یه کی وا دابرتیژی که وا هرگیز ئافره تان بی به ش نه کرین یان دوور نه کرینه وه له کاروباری خیزان وسقزی دایکایه تی وپه روه رده ی مندال، چونکه نه ته وه ی کورد پتویستی به پۆله و نه وه ی تازه هیه، تاوه کو بتوانن پاریزگاری ئه و ده سته و تانه بکه ن که به ده سته هیناوه، نه وه ک ئه و لاینه فه رامۆش بکرت و ژماره ی مندالان که م بپته وه و ژماره ی پیرو په ککه و ته کان زیاد بیت هه روه ک له ندریه ی وولاتانی پۆشاوا به دی ده کرت، که له وانه یه چهند سالی تر ژماره ی پیره کان ندر زیاتر بیت له ژماره ی مندالانی ئوور ته مه نی 15 سال، نه وکات مه ترسی له ناوچوونیان پیوه دیار ده بیت. هه روه ها له بهر بوونی هه ندی کرداری فسیقلۆزی و بایقلۆزی پتویسته له و کارانه ی که له سه روه باسمان کردن بۆ ئافره تان نابی تیاپاندا ماندوو بکرتن هه ر چهنده گونجاولشه له گه ل پتکهاته ی وئاره زووه کانی. چونکه کاری ندری به رده وام ده بیت هه ی دابه زینی ئاستی به ره م هینان و زیاتر دوور که و ته وه و مۆلت وه رگرتن و بگره نه خۆش که و تن.

هه رچهنده لای هه ندی له زانایان وا په سه نده و پتویسته ئافره ت ته نها خزمه ت بکرت و هه یج کارک نه کات، چونکه خۆی ماندوو به کاری ماله وه و مندال، سه رباری ئه وانه ش کاری ده روه ی پی بکرت، ئه و بپیاره لای ئه وان به نا په واو زۆلم له قه لم ده دریت. هه روه ها ده لێن ئافره ت بۆی هه یه شیر نه داته منداله که ی وه سه ر باوکی منداله که پتویسته ئافره تیکی تری بۆ دابین بکات بۆ شیر پیدانی، له سه ری پتویسته خزمه تکاری بۆ بگری، بپجگه له دابین کردنی شوینی حه وانه وه وئاوما.

له گه ل بوونی ئه و پاو پیرو بۆچوونانه که هه مووشیان به لگه یان هیه، من له گه ل ئه و پیرو پرایه دانیم که وا رینگه گری له هاتنه ده روه ی ئافره ت و کارکردنی ده کات به شتیه یه کی ته واوی و بنبر له و سه رده مه ی ئیستاماندا، چونکه ئه وه تا له سه رته تای هاتنی ئیسلام و سه رده می جینشین به ریزه کان وئاوه کو پووخانی خه لاقه تی ئیسلامی ئافره تی ناودارمان ندر هه بووه که وا به شداری بواره جیا جیاکانی کردوو، له گه ل جپه جی کردنی مه رجه کانی هاتنه ده روه و جۆری

کاری گونجاوو لټوه شاوله. له هه مان کاتیش هه راموښی کاری مال وختیزان ومنډال وپه یوه رده یان نه کړدووه. له کتابی (المرأة الكردية ودورها في المجتمع الكردي) باسی ژماره یه کی زږد نافرته تی کوردم کړدووه که به شداری زږد بواری جیا جیای کړدووه، له په یوه رده، کومه لایه تی، ته نندروستی کاتی جه ننگ، چاودیری هه تیوو لیقه و ماوان، بگره هه ندی جاری پیویستی ش به شداری سوپایان کړدووه بډ به رهنکاری بوژمن. هه روه ها له و سرده مه نافرته تان ده توانن پډی خویان بگتین له زږد بواری زانستی وبه پټوه بردن هه روه ک ناماژده مان بډ زږد به یان کړد، له گه ل نه و شم که وا زیاتر هاوکاریان بگریت له پوی مؤلث پیدان بډ نه وانه ی پیویسیانه، هه روه ها هاوکاری تابووری زیاتر بگریت نه وانه ی که م ده رامت و هه ژارن ویزووی مال ومنډالیان له سهره.

له بهر ناسکی باری دهرونی نافرته، به رزی پله ی سۆزو به زه یی، ماندوو بوون و بارگران ی کاتی سک پری ومنډالبوون، پیغه مبهری پیښه و امان ﷺ و هسیه و ناموزگاری پیاوانی کړدووه که وا له گه ل نافرته تاندا زږد باش بن، نه گه ر باوه پریان به خواو پډی دوا یی هه یه، چونکه نه وانه له په راسوو دروست کراون، لای سهره وه ی په راسووش له هه موو به شه کانی تری خواو تره، نه گه ر ویستت به ته وای پاستی بکه پته وه نه وا ده شکي، نه گه ر وازی لی بهینی نه وا هه ر به خواری ده مینی، بویه له گه لیاندا باش بن. نه و هه رموده یه نه بو هوره یه ده یگریته وه: ((من کان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذ جاره، واستوصوا بالنساء خيراً، فانهن خلقن من ضلع، وإن أعوج شيء في الضلع أعلاه، فإن ذهبت تقيمه كسرته، وإن تركته لم يزل أعوج، فاستوصوا بالنساء خيراً)).¹

نه و به یه کچوونه ی نیتوان نافرته و په راسوو، له پاستیدا شتیکی زږد زانستیانه یه و پاسته و دروسته، چونکه پیغه مبهری خوا ﷺ له ناره زووی خټوه قسه ناکات، هه موو هه رموده کانی له لایه ن خواو یه، خوی گه رده ش له سهری هه موو زانایانه، به هه موو زانستیکی دیارو په نهان ناگاداره.

لیکچرلینە وە زانستیه کانی پزیشکی ووردو قوول دەریان خستووە کەوا ئافەرەت لە دواى لە دایک بپوون تاوەکو مردنى بە قۇناغى نۆد جىای جەستەى و دەرونیەدا تێدەپەرت، کەوا لە هەر یەکیک لە قۇناغانە ژمارەپەک لە هۆرمونەکان دیار دەکەون بە بپوون ئاستى جىا، ژمارەپەکی تر لە هۆرمونەکان وون دەبن یان بپوون ئاستیان دادەبەزێت، وەک: هۆرمونەکانى پەپووست بە زاوێ و هۆرمونى سک پېرى و گەشەو شیر بەرهم هێنەر شیر دەرھاوێژەر و نۆرپەى هۆرمونەکانى جەستەى. ھاوکات لەگەڵ ئەوانە هەندێ لە ئینزیم و کانزاکان و پێکھاتەى تری لەش، کە هەموویان بە شێوەیەکی پاستەوخۆ کار دەکەن سەر توانای جەستەى و دەرونى و بپوون هۆش و هەرزو ئارەزووەکانى ئافەرەت. ئەگەر بمانەوێت وێنەپەک دروست بکەین لەسەر نەخشە هێلپەکان بۆ ئەو گۆرپانکاریانەى کە لە ئاستى ئەو هۆرمونانە پوودەدات لە هەر یەکیک لە قۇناغەکانى ژىانی ئافەرەت دەبینن ئاستى ئەو هۆرمونانە کەمە لەسەرەتای قۇناغەکە، دواىى و بەرەبەرە بەرز دەبێتەو تاوەکو دەکاتە لوتکە، دواىى دەست دەکات بە نزم بوونەو بەهەمان شێوە، لەوکات وێنەکە شێوەى پەراسوو وەردەگرێت (بیرتێه لە شێوە کەوانە - curve). بەلام ئاستى هۆرمونەکانى نۆرپە نەگۆرپە، لەیەک ئاستدا دەمێنێ تاوەکو ئەمەنێکی نۆد درێژ و گۆرپانکاری کەم بەسەر هەندیکیان دا دێت کە کارناکاتە سەر پێکھاتەو توانای جەستەى دەرونى و بپوون هۆشى.¹

هەر وەک پێشتر بۆمان پوون کردنەو کەوا هۆرمونەکان کاریگەرى سەرەکییان هەبە لە پێکھاتەى جەستەى و دەرونى و بپوون هۆش و ئارەزوو، ئەگەر بپوون پێژەى ئەو هۆرمونانە لە گشت قۇناغەکانى ژىانی ئافەرەت وەک کەوانەو پەراسوو بێت، کەوانە ئەو بەپەکچوواندنەى کە پێنەمبەرى خوا ﷻ ئامازەى بۆ کردووە پاست و دروستە.

1 - بۆ دلبیا پوون و زیاتر شارمزا پوون لەبەرز بوونەو و نزم بوونەو بپوون ئاستى هۆرمونەکانى ئافەرەت لە قۇناغەکانى ژىانی وەک بپوون نۆرپە، سک پېرى، هەندالپوون و شیرپێدان، لە بپوون نۆرپەى کەوون، بگەزوو بەرکی بەکەم بەشى سوو، هەر وەها کتێبى دانەر (تەنها بۆ ئافەرەتان) بەشى بەکەم و سوو و پێنجەم و شەشەم.

نګر بمانه ویت شپوهی نه و که وانه به بګورین بڼ هیلنکی پاست، وه ک نه وهی له نیرینه به دی ده کرتیت، نه و پتویست ده کات هه ندی هورمونی تر به ثافرت بدریت که میکانیزمه کی دژ به هورمونه کانی ثافرت ته که خوی بیت، ته نها هورمونی کاریګر بڼ نه و ګورانکاریه بریتیه له هورمونی نیرینه (تیسټوستیرون). نه و کاته پشپوی ده که ویته کاری هه موو هورمونه کانی ثافرت، چونکه نورمینیکی زږد به میز هیرشی کردوته سهریان، به مهش هه موو نه ندانه کانی زاونی له کار ده که ون وکرداری هیلکه دانان ویی نوژی هه نامینتی، به مهش سک سپی دروست نابیت. هاوکات له که ل شپوانی نه و کردارانه، ګورانکاری زږد له جهسته و ده رونی ثافرت پوو ده دات له نه نجامی پشپوی که وتنه ناو پږینه ګلاندی ژیر میشتک و زږبه ی ګلاندی کانی تر، چونکه هه موو په یوه ندیان به په کتیه وه هیه. له نه نجامی نه و ده ست تیوه ردانه ده بینین ثافرت ته که له که سایه تی ثافرت تان ده رچوو به دیمه ن و کردار، له هه مان کاتیش نه یوه به په که زی نیرینه، به لکو ثافرت ټنکی پیاوی ده رده چیت - نیره موک (المرأة - الرجل - المسترجلة)، نه ثافرت ته نه رکه کانی ثافرت جیبه جی بکات، نه بۆته نیرینهش به واتای ته وای نیرینه له جهسته و ده رون. نه که ر ویتنه کی بپو ناستی هورمونه کانی بکشین له سه ر نه خشی هیلکاری نه و نه و هیله پاسته مان بڼ ده رنه چوو که خه یال و نه ندیشه مان بڼی ده چوو، له جیاتی نه و شپوه ټکی نا پټکی وا ده رده چیت مه که ر له شپوهی نه و په راسوه شکایه بکات که پتغه مبه ری خوا ﷺ ناماژه ی بڼ کړیوه. نه و بږه هورمونی زیاده ی که پتیدراوه زیاد بپوه له و پتویستیه خورسکی وفیریه ی که خوی ګه وره بڼ ثافرتی داناه، بویه نه نجامه کی بپوه ووردو خاش کردنی که سایه تی ثافرت ته که له هه موو بواره کانه وه. بویه هه ر په کټک، له هه ر کاتیک، له هه ر بابیه ټکی ژیان له فیرته لابتات نه و ژیانی گشتی سه راو ژیر ده بیت جا چ له کاتیکي نړیک یان له کاتیکي دور.

له بهرګی په که م ناماژه مان به و لیکولینه وه په کرد که و له نه مه ریکا کرا له سه ر 4000 کچی زانکو، بڼ ماوه په ک هورمونی نیرینه یان وه رګرت (تیسټوستیرون) تاوه که بزائن نه و ګورانکاریانه ی که پووده دات چین، له کۆتاییدا دیار که وت که و له

هه موو کرداره کانی مێینه که وتوو و سیفته تی دژواری وتوندی وشه پانگیزی کوپه کانیان وه رگرتوو.

هه روه ها ده توانی ئاستی هۆرمونه کانی ئافره تان بگۆڕین وه کاریان بیهین به زیاد کردنی پهی هه ندی له هۆرمونه کانی مێینه خۆی وه ک هۆرمونی ئیستروجن و پروجیسترون، هه روه که به کار ده هێنرێن بۆ بابته تی پێگه گرتن له سک پهی، له باربردن، ووشک کردنی شیر، چاره سه ری نه زۆکی و زۆر شتی تر. کاتی ئافره ت ئه و هۆرمونه وه ده رده گرت دوو باره هه موو سووپی بی نوژی تیک ده چیت بۆیه سک پهی نابیت، هه روه ها ئه و هۆرمونه به و پێژه زیاده ی پێیده دریت کاریگه ری نیگه تیف و ماکی خراپیان زۆره له سه ر ئافره ت، هه رگیز ئه و هۆرمونه وا له ئافره ت ناکات ببی به نێرینه، چونکه وه رگرتنیان به به رده وامی مه ترسی له سه ر ژیا نی ئافره ته که زۆره. (بۆ زیاتر زانیاری ده رباره ی کاریگه ری ئه و هۆرمونه ی که بۆ پێگه گرتن له سک پهی به کار دیت به هه موو جۆره کانیه وه، بپوانه کتییی دانهر-ته نها بۆ ئافره تان).

هه ر بۆیه وا چاکه ئافره تان هه ول نه ده ن له سیفته خۆرسکیه کانی خۆیان لا به ده ن، چونکه ئه و سیفته خۆپسکیانه گونجاوه له گه ل ئاره زوو هه کانیان، هه روه ها وا چاکه که سایه تی خۆیان وون نه که ن و خۆیان نه توێننه وه له که سایه تی پیاو و چاولیکه ری ئه وانیش نه که ن. چونکه لادان له و به رنامه خۆپسکیه لادانه له زانست و پراستی و خۆ هه لئه تاندنه و پووبه پوو بوونه وه و پێکدادانه له گه ل واقع و مێژوو.

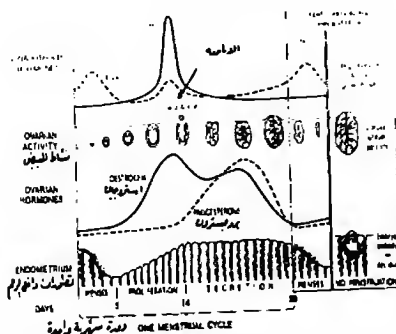
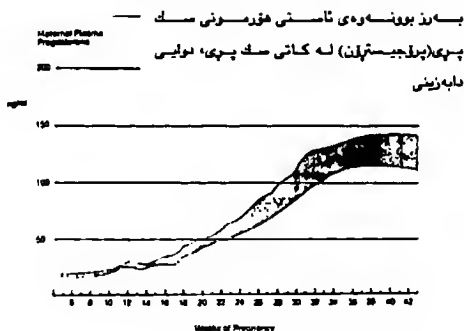

Fig. 11 Diagram to show events in the menstrual cycle and early pregnancy

وینه‌ی ژماره: نه‌خشه‌ی هیلکاری ناستی هورمونه‌کانی نافه‌ته له کاتی بی
نوژی و کاتی سک پپی.¹

¹ Leon Speroff. Clinical Gynecologic Endocrinology & Infertility, P:319.

– Stanley G. Clayton. Gynecology by ten teachers. P:30

زانای بایولژئی روسی شیووی (انطون نیمیلوف - Anton Nemilov) هر وه خوی دهلی من له پوختهی کومونیسته کانم له کتیبی تراژیدیای بایولژییای نافره تان (The biological tragedy of women) ده باره ی نا یه کسانى نیرینه و مینه له پوی بایولژیه وه، که به تهرویه بوی ده رکه وتوه دهلی: نه گهر له پزنگاری نه مژمان بلین با مافیکى دیاری کراو سنووردار دهینه نافره تان له شارستانیته تی نه مژ، ده بینین زدره ی پیاوان له گه ل نه و بریاره نین ته نها ژماره یه کی که م نه بیت. خوشم هر له گه ل نه و بیرو پایه دابوم، که نا بی مافیان سنووردار بیت، به لکو گشتی بیت، به لام نه وه ی پیویسته بیزانین نابی خومان بخه له تینین کهوا له پوی زانستیه وه یه کسانى نه و دوو ره گره شتیکی وا سووک و ناسان نیه به راستی هیچ ولانتیک له جیهان وه کو ولاتی نیغه هه ولی نه دا کهوا یه کسانى بکات له نیوان نه و دوو ره گره زه، به دانانى یاسای زدر له بار وهاوکار بۆ گه یشته نه و نامانجه. به لام کاتی ته ماشای واقعی ده کهین، ده بینین پله وپایه ی نافره له ناو خیزان هر وه خویته تی، به لکو له ناو کومه لگه ش به هه مان شتیه که م گپانکاری به سهردا هاتوه.

تاوه کو کاتی نیستامان ته سه وری خه ک ده باره ی نا یه کسانى نافره ت وپیاو هر چه سپاوه له میشکی چینه کانی کومه ل، نه که هر ته نها چینى ساده و که م پزشنیر، به لکو له ناو چینه هره به رزه کانی کومه لگه ی کومونیزمیشدا. نافره ته پزشنیره کانیشمان گه یشتونه ته نه و قه ناعه ته وه ده لنین: نه گهر به ته وای یه کسانمان بکه نه لگه ل نیرینه نه و که م کردنه وه دابه زندنی پله وپایه و شوینمانه له ناو کومه لگه، هر وه ها مانای نیره موکی نیغه ده به خشی بۆیه لامان قه بول نیه. هر وه ها نووسه ده لی: نه گهر به وای نه و کاره دا برۆین وپرسیار بکهین له زانایایه کی بایولژئی، قوتابییه ک، بازرگانیک، کومونیسته کی ته واو باوه پ، هر هه موویان ده لنین که س نیه وه ک نافره ت بیت، یان بیت هه شتیه وهاوبه ش و هاوشانى (کفأ أو ندأ)، هر وه ها نه گهر ته ماشای چیرۆکیک له چیرۆکه کانی

سهردهم بکهین، هرچهنده گهر نووسره کهی خاوهنی بیریکی نازاد بیت، هر هه مان تهسوری نهوانی سهردهی ههیه که باسمان کردن. نایا هوی نهو جوره تهسوره چی یه؟ نووسره ده: هوی سهره کی نهویه بنه ماکانی هه لکه پانه وه خوی پینکا ده دات له گه ل شتیکی زور گرنه، نهویش نهویه له زانستی بایولژی به کسانی نیه له نیوان نهو دوو په گه زه، ههروه ها فیتره تیش نهو وهرمانی به کسانی له سهر دانه ناوین. نهو بره گه یه به زمانی عهره بی بهم شتیه یه نوسرا بوو: ما السبب في ذلك؟ يقول الكاتب: (السبب في ذلك أن المبادئ الانقلايية تصطدم في هذا بأمر واقع مهم، هو أنه لا مساواة بين الجنسين في نظر علم الأحياء "Biology" ولم تكلفها الفطرة بأعباء سواء).¹

که واته فیتره ت نهو دوو په گه زه ی به به کسانی دانه پشتووه، نهو هه وه زانستیانه ی دراوین بق به کسانی کردنیان هه ره هه موویان هه ره سیان هینا، نهو به کسانیه ی بانگه شه ی بق ده که ن که دژی فیتره ته هه مووی کومه لکه و مرؤفایه تی به ره و شه پؤلی به دپره وشتی و پوهخان ونه مان ده بات.

لهو په رتوکه دا باستیکی تهواوی پینکاته ی هه ردوو په گه زمان کرد که شتیکی فیتریه و که س ناتوانیت بیگویت، له گه ل پوونکردنه وه ی جیاوازی هوکه کهان له بهر پؤشنای نهو جیاوازیه فیتریانه، ههروه ها باسی کاری نافرته و به شداریه جیا جیاکانمان کرد له ناو کومه لکه له هه موو ناسته کانه وه، که هه موو نه مانه خالی ناکوکین له نیوان نیسلامیه کان و بی دینه کان (العلمانية) به هه موو جورو شتیه و په نگه کانیه وه. نهو ناکوکیه ی نیوان نهو کومه لاته له لایه ک و نیسلامیه کان له لایه کی تره وه هه موو وولاتانی جیهانی گرتوته وه به تاییه تی لهو دوو سه ده ی دواپی، وای لیه اتووه بۆته کیشیه کی زور گه وره لایان، هه ر بۆیه ده لیم:

به درتژی میژوی نیسلام له ناو کومه لکه جیا جیاکانی نیسلامی که ده یه ها گه ل ونه ته وه، سه ده ها هوی تیره تیایدا به شدار بوون، نه بیسترا که و کیشیه که هه بی

به ناوی کیشی نافرده تان، یان نافرده تان بیزاری له ژبانی خویان دهر بپن، نالای نارپه زایی به رامهر پیاوان به رز بکه نه وه و داوای مافه کانی خویان بگن. له وانه یه یه کیک بپرسی و بلی: چونکه نافرده تان نه خوینده وار بیون و تنه نا له چوار چیتوهی ماله وه دهر تان بویه ناگاداری هیچ نه بیون و نه یانده زانی دونه چ باسه؟ به لام نه و بچوونه نقد دوه له راستی، چونکه نه گهر که سبک میژوی نیسلا می خویند بیتوه هه رگیز نه و بیژک ی به خه یالدا نایه، چونکه نافرده تان هه ر له سه رده می پیغه مبه ر ﷺ و جینشینه کانی تاوه کو خه لافته یه ک له دوی یه که کانی نیسلا می به شداری نقد بهی چالاکیه کانیان کردوه، نافرده تی خوینده واری نقد به رزیش هه بیوه که چنده ها زانی پایه به رز له ژیر دهستی بهوانامه یان وه رگرتوه، له بواری په روه ده و کومه لایه تی و بگره رامیاریش دهستیکی بالایان هه بیوه. ¹ له گه نه و هه موو زانیاریه و تیگه یشتن و به رزی پله ی پۆشنبری بیری له وه نه کردو ته وه که و مافی خوراه و پیشیل کراوه. هه رده م له ژبانکی ناسوده ژباوه چونکه به باوه پزکی ته و او زانستیکی راسته قینه و به دلنیا بیوه له گه نه و هه بیوه که مادام دروست کراوی خوی دانا و به زه می یه مافیشی بۆ دابین کردوه و هه رگیز زولم له کهس ناکات، هه روه که دهفه رمووی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ الْنَّاسَ شَيْئًا﴾ ﴿وَمَا اللَّهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾، هه روه ها له وه دلنیا بیوه نه و نه رکانه ی له سه ری دانراوه گونجاوه بۆ پتیکهاته ی جهسته می وده رونی و کاریکی بۆ دیاری نه کراوه له توانای خوی به سه روه و تر بیت ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾، له وه ش دلنیا بیوه که نئزینه ش وه که نه و به نده ی خوی و نه رکه و فره مان ی تایبه تی خوی له سه ره، ناتوانی هیچ فره مانیک بدات به سه ر نافرده تا گهر خوی گه وده پتگی پینه دابی، هه روه که چون نه و مافی به سه ر نافرده ته وه هه به به هه مان شیوه

1 - بۆ زانیاری وهرگتن دهریاری نافرده ته ناو داره کانی ناو کومه لگی نیسلا می به هه موو نه ته وه کانبه وه، که به شداریان کردوه له چالاکیه جیاجیا کانی کومه لکه له گه نه پره چاو کردنی مهربه کانی نه و جوره به شداری بهونه کتنییی (اعلام النساء، عمر کحالة). بۆ زانیاری وهرگتن دهریاری نافرده ته کورده ناو داره کانی که به شداری جیاجیا بان هه بیوه به درژایی منبوه، بهونه کتنییی دانر (المرأة للکردية و نورها في المجتمع للکردی).

ناهره تیش مافی به سر نه ووه هه په جا چ وهك هاوسه ر، خوشك، دايك، كه س و كار. هه روده ها زور به دلتيايي وه ده زانئ نه و كارانه ی بوی دانه تراوه كه بيكات يان به شداری نه كات له بهر به رژه وهندی نه وه، نه وهك كه م گردنه وه بی له كه رامه ت و داشكانی كه سایه تی و پیشیل كردنی مافه كانی بیت. زور به شیوه په کی جوان له وه گه یشتووه كه خزمه ت بكریت وئاسووده ی دهرونی جه سته یی بیت باشتره له وه ی بخړته ناو كاریك تیايدا تروشی چنده ها كیشه ی دهرونی وماندوو بوونی جه سته یی بی. خوای گه وره ده رمووی: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الملك: 14.

نه و خوايه ی گه وره به زه یی وبه خشنده ده زانئ چی خولقاندووه. هه ر بویه خړی ته نها ده زانئ چ كاریکی بق گونجاوه، نه وهك خه لكانی تر كه خویان خولقینراون به رنامه پړی بۆ كه سانی تر دابنن.

فہرہ ست

- 1- ٹاہتہ پیڑزہ کانی قورٹان
- 2 - فہرموودہ کان
- 3- پیاوہ ناودارہ کان
- 4- ٹافرہ تہ ناودارہ کان
- 5- سہرچاوہ کان
- 1- سہرچاوہ عہرہ بیہ کان
- ب- سہرچاوہ بیانیہ کان
- ج- چاو پیگہ ورتنہ کان

- ﴿ وَقَدْ فِي يَدَيْكَ وَلَا تَبْعَكَ تَبِيعَ الْجَهَنَّمِةِ الْأُولَى ﴾ الأحزاب: 33 221
- ﴿ يَتَّبِعْ بَادِمَ خُلُودِ رَيْسِكَ عِنْدَكَ سَجِر ﴾ الأعراف: 31 226
- ﴿ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَتَّقُوا مَنْ أَمْسَرَهُمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ وَلَا يُبْدُوا ... ﴾ النور: 31 227
- ﴿ عَلَّمَهُ الْفَسَادَ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ ﴾ الروم: 41 232
- ﴿ وَهَلْ يَدُلُّ الْوَلَّى عَلَيْهِ ﴾ البقرة: 238 232
- ﴿ يَتَّبِعْ مَا دَمَ مَدَّ أَرْسَلَكَ عَلَيْكَ لَيْسَ يَرَى سَوَاءَ بَعْثَ وَبَسَّ وَبَسَّ ... ﴾ الأعراف: 26 235
- ﴿ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَتَّقُوا مَنْ أَمْسَرَهُمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ وَلَا يُبْدُوا ... ﴾ النور: 31 237
- ﴿ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ ... ﴾ الجاثية: 18 242
- ﴿ وَكَلَّمُوا وَكَلَّمُوا وَلَا تَشْرُقُوا إِلَهُ لَا يُحِبُّ الشَّرِيعَةَ ﴾ الأعراف: 31 242
- ﴿ وَلَا تَنسَ فِي الْأَرْضِ مَرَاتَ إِنَّكَ أَنْ تَغْرِبَ الْأَرْضَ وَكَانَ بَيْنَ لَيْلَالٍ طَوَّلًا ﴾ الإسراء: 37 242
- ﴿ زَيْنَ لَيْسَ سُبُّ الشُّهُرَاتِ بِنِكَ الْإِسْلَامِ وَالْبَيْنِ وَالْقَتْلِ ... ﴾ آل عمران: 14 244
- ﴿ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَتَّقُوا مَنْ أَمْسَرَهُمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَكُمْ ... ﴾ النور: 30 245
- ﴿ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَتَّقُوا مَنْ أَمْسَرَهُمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ﴾ النور: 31 245
- ﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ ... ﴾ الأحزاب: 36 245
- ﴿ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَتَّقُوا مَنْ أَمْسَرَهُمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ﴾ النور: 30 258
- ﴿ قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَتَّقُوا مَنْ أَمْسَرَهُمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَكُمْ ﴾ النور: 30 261
- ﴿ وَمَنْ مَاتَ مِنْكُمْ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا ... ﴾ الروم: 262
- ﴿ حَتَّى عَلَى كَيْفَ الْبَيْتِ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ ... ﴾ البقرة: 183 263
- ﴿ وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْإِصْحَاقَ ثُمَّ لَا يُؤْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهُورٍ فَالْجَاهِلُونَ ... ﴾ النور: 4 264
- ﴿ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَاحِشَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَوْ أَنَّ فِي الدُّنْيَا ... ﴾ النور: 23 264
- ﴿ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَنبَاَهُمْ ﴾ الأنعام: 151 265
- ﴿ إِنَّكَ أَنْ تَغْرِبَ الْأَرْضَ وَكَانَ بَيْنَ لَيْلَالٍ طَوَّلًا ﴾ الإسراء: 31 265
- ﴿ وَقُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَتَّقُوا مَنْ أَمْسَرَهُمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ... ﴾ النور: 31 266
- ﴿ يَتَّبِعُونَ بَيْتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَاذِبُونَ ﴾ النحل: 83/16 267
- ﴿ وَقَدْ فِي يَدَيْكَ وَلَا تَبْعَكَ تَبِيعَ الْجَهَنَّمِةِ الْأُولَى ﴾ الأحزاب: 33 271
- ﴿ لَا حَاجَ عَلَيْهِمْ فِي مَاتِينَ وَلَا أَنْبَاءَهُمْ وَلَا إِخْرَجَهُمْ وَلَا ... ﴾ الأحزاب: 55 276
- ﴿ فَجَاءَتْهُمُ إِسْمُهُمَا نَسِىَ عَلَى أَسْمَحَاتِهِمَا ﴾ القصص: 25 279
- ﴿ وَقَدْ فِي يَدَيْكَ وَلَا تَبْعَكَ تَبِيعَ الْجَهَنَّمِةِ الْأُولَى ﴾ الأحزاب: 33 320
- ﴿ الرِّبَايَ قَوْمُكَ عَلَى الْإِسْلَامِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْثَهُمْ ... ﴾ النساء: 34 350

- ﴿وَهُنَّ يَتْلُو الْوَرْدَ عَلَيْهِنَ الْمُتَوَفَاتُ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: 228..... 350
- ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْهُ إِنَّكَ خَيْرٌ مَنِ اسْتَعْتَرْتِ الْقَوْمَ الْأَمِيْنُ﴾ القصص: 26..... 354
- ﴿وَمَنْ يَأْتِيهِمْ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَنْفَارًا لَتُكَفَرُنَّ...﴾ الروم: 21/30..... 355
- ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَكَّلَ اللَّهُ بِهِمْ هُنَّ أَوَّلُ حَلَقٍ...﴾ النساء: 34-35..... 356
- ﴿وَأَنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْبَيْنِ فَاذْكُرُوا مَا كَلَّمَكُمْ مِنْ...﴾ النساء: 3..... 364
- ﴿يُؤْيِيكُمُ اللَّهُ فِي بَيْتِهِ لَكُمْ مِنْ دُونِ الْغُلَامِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ النساء: 11-13..... 377
- ﴿يُؤْيِيكُمُ اللَّهُ فِي بَيْتِهِ لَكُمْ مِنْ دُونِ الْغُلَامِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ النساء: 11..... 378
- ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَاضِيَيْنِ...﴾ البقرة: 282..... 384
- ﴿وَاسْأَلُوا زَوْجَ قَدْرٍ مِنْكُمْ وَالْطَّلَاقُ: 2﴾ البقرة: 282..... 385
- ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْبَلَغَ فَاذْكُرُوا بِمَقْرُوبٍ أَوْ قَارِئٍ...﴾ الطلاق: 2..... 385
- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَزَوَّجْتُمْ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ...﴾ المائدة: 106..... 385
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُهُنَّ ثَنَيْنِ...﴾ النور: 4..... 386
- ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْبَلَغَ فَاذْكُرُوا بِمَقْرُوبٍ أَوْ قَارِئٍ...﴾ الطلاق: 2..... 390
- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَزَوَّجْتُمْ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ...﴾ المائدة: 106..... 390
- ﴿وَأَلَى بَابِكِ الْفَرْجَةُ مِنْ نِكَاحِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا...﴾ النساء: 15..... 391
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُهُنَّ ثَنَيْنِ جَدَّةً...﴾ النور: 4..... 391
- ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا...﴾ البقرة: 282..... 393
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُهُنَّ ثَنَيْنِ جَدَّةً...﴾ النور: 4..... 393
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاحَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شَهَادَةُ...﴾ النور: 6..... 394
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاحَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شَهَادَةُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَوَسَّيْتُ...﴾ النور: 6..... 394
- ﴿شَهِدْنَ وَاللَّهُ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَذِبِينَ﴾ النور: 8..... 394
- ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾..... 412
- ﴿وَاللرِّجَالُ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ﴾..... 412
- باسم منيب..... 416
- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَعَلَ رِجَالًا مِنْكُمْ...﴾ النساء: 1..... 421
- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعْرًا وَعُقُلًا إِنَارًا...﴾ الحجر: 13..... 421
- ﴿وَالْمُتَوَفَاتُ وَالْمُتَوَفَاتُ بِمَنْزِلَةِ...﴾ النوبة: 71..... 422
- ﴿قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأَ الْأُنْثَى فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَابِلَةً أَنْ تَزْأَوَنِي...﴾ النمل: 32-35..... 422
- ﴿فَدَسَّعَ اللَّهُ قَوْلَ الْغُلَامِ فِي رَوْحِهِ وَفَتَحْنَا إِلَيْكَ أَعْيُنَ النَّاسِ عَلَى عَمَلِكُمْ وَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ المجادلة: 422
- ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْهُ إِنَّكَ خَيْرٌ مَنِ...﴾ القصص: 26..... 422

- 444..... ﴿لَا تَنفِي عَنْهُ بِمَنْدَرِ الرَّحْمَةِ﴾
- 445..... ﴿وَأَبْرَأَنَا نَجِيحَ كَبِيرٍ﴾
- 445..... ﴿نَتَشِي عَلَى أَسْتَحْيَاو﴾
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِينَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى﴾ يوسف: 109
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِينَ إِلَيْهِمْ يَوْمَ قَسَلُوا أَهْلَ...﴾ الأنبياء: 7
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِينَ إِلَيْهِمْ يَوْمَ قَسَلُوا أَهْلَ...﴾ النحل: 43
- 452..... ﴿وَلَيْسَ الْآلِمْ كَالْأَنْفَى﴾ آل عمران: 36
- 453..... ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ طه: 50:0
- 453..... ﴿ثُمَّ أَلْبَسَ بُنْدَهُ﴾ عبس: 20
- 463..... ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ الْإِنْسَانَ شَيْئًا﴾ وما الله بظلام للعبيد
- 463..... ﴿لَا يَكْفُرُ اللَّهُ تَنَسَّ إِلَّا وَنَعَمَهَا﴾ ،
- 464..... ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الملك: 14

فهرموده کسان

- کَلَّ مَيَسَّرَ لِمَا خُلِقَ لَهُ..... 9.....
 ((نهى عن خاتم الذهب - أو قال حلقة الذهب، وعن الحرير...))..... 222
 ((أهل الذهب والفضة لأنثى أمي وحرم على ذكورها))..... 222
 ((شجرة طيبة، وماؤها طهور، وسألته عن الحفاف، فقالت: ...))..... 223
 ((كان رسول الله ﷺ يكره أن يرى المرأة ليس في يدها أثر الحناء والخضاب))..... 223
 ((نهى عن السَّنَل في الصلاة، وأن يغطي ...))..... 228
 ((لعن الصالقة، والحالفة، والخارقة، والقاشرة))..... 229
 ((وَلَيُضْرَبَنَّ بِخُرْجٍ عَلَى جُيُوبِهِنَّ))..... 239
 ((يرحم الله نساء المهاجرات الأول، لما أنزل الله: شققن ...))..... 239
 ((صنفان من أهل النار لم أرهما: قوم معهم سياط كأذناب البقر...))..... 240
 ((سيكون آخر أممي نساء كاسيات عاريات رؤوسهن ...))..... 240
 ((ليما امرأة استعطرت فمرت على قوم ليجدوا من ريحها؛ فهي زانية))..... 240
 ((أيما امرأة أصابت بخورا؛ فلا تشهد معنا العشاء الآخرة))..... 241
 ((ألا وطيب للرجال ريح لا لون له، ألا وطيب المرأة لون لا ريح له))..... 241
 ((لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال، والمتشبهين من الرجال بالنساء))..... 241
 ((من لبس ثوب شهرة ألبسه الله يوم القيامة ثوبا منه))..... 243
 ((ثم تلهب فيه النار))..... 243
 ((ما تركت بعدي فتنة هي أضرب على الرجال من النساء))..... 244
 ((لعن الله المتشبهين من الرجال بالنساء، والمتشبهات من النساء بالرجال))..... 245
 ((إذا زوج أحدكم خادمة عبده أو أجيره فلا ينظر إلى ما دون السرة وفوق الركبة))..... 254
 ((تصلي المرأة في درع وخمار ليس عليها إزار؟ قال: ((إذا كان ...))..... 255
 ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن يرى ...))..... 255
 ((ويستحب للمرأة أن تصلي في درع وخمار وجلباب تلتحف به))..... 256
 ((العينان تزنيان وزناهما النظر باليدان تزنيان وزناهما ...))..... 259
 ((يا علي لا تتبع النظرة النظرة. فإن لك الأولى وليس لك الثانية))..... 259

- 260..... ((لا تبأشر المرأة للمرأة حتى تصفها لزوجها كأنه ينظر إليها)).
- 262..... ((يا معشر الشباب، من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه....)).
- 263..... ((الصيام جنّة)).
- 265..... ((اجتنبوا السبع الموقلت* قيل وما....)).
- 268..... ((لها نظرت إلى الحبشة يلعبون في المسجد والنبى ﷺ يراها)).
- 269..... ((لحتجبا منه. فقلنا: يا رسول الله: ليس هو أعمى...)).
- 274..... ((نرى - والله أعلم - إن ذلك كان لكي ينصرف النساء...)).
- 275..... ((الا ولا يخلون رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان)).
- 275..... ((لا يخلون أحدكم بامرأة إلا مع ذي محرم)).
- 275..... ((إياكم والدخول على النساء)). فقال رجل من..... ((...)).
- 279..... ((إن مما أدرك الناس من كلام النبوة إذا لم تستح فاصنع ما شئت)).
- 280..... ((الإيمان بضع وستون شعبة، والحياء شعبة من الإيمان)).
- 280..... ((الحياء لا يأتي إلا بخير)).
- 280..... ((الحياء خير كله)).
- 284..... ((ما من مولود إلا يولد على الفطرة فأبواه يهودانه أو ينصرانه أو يمجسانه...)).
- 291..... ((استيعاب مسح كل الرأس)).
- 292..... ((...)). (نلك عرق وليست بالحیضة، فإذا أقبلت الحيضة فدعي...)).
- 292..... ((ثم توضئي لكل صلاة)).
- 293..... ((للمستحاضة تتوضأ لو قمت كل الصلاة)).
- 293..... ((لا يقلل الله صلاة حائض إلا بخمار)).
- 294..... ((المرأة عورة)).
- 294..... ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن...)).
- 294..... ((نهى عن المنك في الصلاة، وأن يغطي...)).
- 295..... ((ليس على النساء أذان ولا إقامة)).
- 296..... ((التسبيح للرجال والتصفیق للنساء)).
- 296..... ((إن رسول الله ليصلي الصبح، فينصرف النساء...)).
- 297..... ((المرأة عورة إذا خرجت استترفها الشيطان...)).
- 297..... ((لأن تصلي المرأة في بيتها خير من أن تصلي في حجرتها...)).
- 298..... ((أو أدرك رسول الله ﷺ ما أحدث النساء ما نرى...)).
- 298..... ((لها كانت تؤذن وتقيم، وتأم النساء وتقوم وسطهن)).
- 299..... ((أمر رسول الله ﷺ في يوم العيد أن تخرج العواتق...)).
- 304..... ((لا تصوم المرأة وزوجها حاضر إلا بإذنه)).
- 304..... ((لا جهانكن الحج المبرور، هو لكن جهاد)).
- 306..... ((لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر،...)).

- ((لا یحل لامرأة تؤمن بالله والیوم الآخر أن ...)). 307
- ((یوشک أن تخرج الضعیفة من الحیرة بغير جوار أحد حتی ...)). 307
- ((نفع المضار مقدم علی جلب المنافع)). 309
- ((طوفی من وراء الناس وأنت راكبة، فطفت ورسول ...)). 313
- ((سعی رسول الله ﷺ ثلاثة أشواط ومشی أربعاً فی الحج والعمرة)). 314
- ((أن النبی ﷺ طاف مضطجعاً ببرد أخضر)). 314
- ((لیس علی النساء خلق إنما للتقصیر)). 315
- ((کلکم راع وکلکم مسؤول عن رعیتہ، فالإمام راع وهو مسؤول ...)). 321
- ((وما یترتب علیہ حرام فهو محرم)). 322
- ((جهادکن الحج)). 334
- ((ولقد رأیت عائشة بنت أبی بکر ولم سلیم وإینهما لمشمرتان ...)). 335
- ((اغزوا باسم الله وفي سبیل الله، قاتلوا من کفر بالله، ...)). 340
- ((إن من أشراط الساعة أن یرفع العلم...)). 368
- ((لیأینی علی الناس زمان يطوف الرجل فیہ بالصدقة من الذهب ثم...)). 368
- ((لم تظهر للفاحشة فی قوم قط حتی یعلنوا بها إلا قساً...)). 374
- ((ولا ظهرت الفاحشة فی قوم إلا سلط الله علیهم الموت)). 374
- ((أن رسول الله قضی بیمن وشاهد فی الأموال...)). 386
- ((تراءى الناس للهلل، فأخبرت رسول الله أنه رأیتہ،...)). 387
- ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله فقال: ...)). 387
- ((ما أفلح قوم ولوا أمرهم امرأة)). 413
- ((قد أجرنا من أجرنا یا أم هانی)). 423
- ((للقضاء ثلاثة واحد فی الجنة، واثنان فی النار، ...)). 429
- ((ما خطبکما)). 444
- ((من کان يؤمن بالله والیوم الآخر فلا یؤذ جاره، واستوصوا ...)). 456

پیاوه ناوداره کان

لا پیره	الشهرة	الاسم
323	المودودي	أبو الأعلى بن أحمد حسن
120	إمام أحمد الشيباني	أحمد بن حنبل بن هلال
221	ابن كثير	إسماعيل بن عمر
127		للكسيس كاريل
222	الأوسي	البراء بن عازب
325	الطهطاوي	رفاعة بن رافع
17		سيد قطب بن إبراهيم
330		سيولون للفيلموف
394	الشعبي	عامر بن شراحيل
256	الأوزاعي	عبد الرحمن بن عمرو
308		عبد الرحمن بن عوف
308	ذو النورين	عثمان بن عفان القرشي
394	النوفلي	عقبة بن حارث
276	الجهني	عقبة بن عامر
260	الهاشمي	علي بن أبي طالب
327	ابن حزم	علي بن أحمد الظاهري
255		عمرو بن شعيب العقدي
247		قاسم لمسين
120	إمام مالك	مالك بن الأصبحي
272		مجاهد بن جبر المكي
120	الإمام الشافعي	محمد بن إدريس
221	الطبري	محمد بن جرير أبو جعفر
325		محمد عبدة
226		محمد فريد وجدي
260	الزمخشري	محمود بن عمر جار الله
272		مقاتل بن حيان روال

لا پیرہ	الشہرۃ	الاسم
120	لُبو حنیفۃ	نعمان بن ثابت
415	لُبو بکرۃ	نفع بن الحارث الثقفی
346		نیشۃ

ثافره ته ناوداره كان

لا پېره	الشهرة	الاسم
229	ذات النطاقين	أسماء بنت أبي بكر الصديق
223		بكرة بنت عقبة
338		الربيع بنت معوذ بن عفراء
426	أم خليل الصالحية	شجرة الدر
426	صفية خاتون	صفيفة بنت الملك العادل
275		عمرة بنت عبد الرحمن
326	الشفاء	ليلى بنت عبد الله العنوي
300	أم عطية	نسبية بنت كمب

سهرچاوه‌کان

۱- سهرچاوه عه‌ره‌بیه‌کان

القرآن للکریم

1. أبو حامد، حسین سلیم، مختصر للفسیولوجیا البشریة، دمشق، للمركز التقنی المعاصر، 1999م.
2. أبو خلیل، شوقی، الإسلام فی قفص الاتهام، دمشق، دار الفكر، ط5، 1402هـ/ 1982م.
3. أبو زهرة، محمد، أصول الفقه، القاهرة، مطبعة مخیر، 1377هـ/ 1957م.
4. أبو یعلی الموصلی، أحمد بن علی بن متی ت: 307هـ، مسند أبي یعلی، تحقیق: حسین سلیم أسد، دمشق، دار المأمون للتراث، 13 جزء، 1404هـ/ 1984م.
5. أحمد بن حنبل ت: 241هـ، مسند الإمام أحمد، مراجعة: صدقي جمیل العطار، بیروت، دار الفكر، ط2، 1414هـ/ 1994م.
6. أحمد کنعان موسوعة جسم الإنسان، بیروت، دار الفائن، 1417هـ/ 1996م.
7. الأزدي، معمر بن راشد ت: 151هـ، للجامع لمعمر الأزدي، تحقیق: حبيب الأعظمی، بیروت، للمکتب الإسلامی، ط2، 1402هـ.
8. الأشقر، محمد سلیمان، أبحاث اجتهادية فی الفقه الطبی، بیروت، مؤسسة الرسالة، 1422هـ/ 2001م.
9. الأصفهانی، أبو نعیم، أحمد بن عبد الله ت: 430هـ، حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء، 10 مجلدات، دم، المکتبة السلفية، دت.
10. أعلام مصر فی القرن العشرين، موسوعة وكالة الأنباء الشرق الأوسط، رئیس تحریر مصطفی نجیب، 1996م.
11. آلان، لورنس، جسم الإنسان، القاهرة، مکتبة لایف للعلمیة للترجمة العربیة، مطابع الأهرام، 1975م.
12. الآلوسی، أبو الفضل، شهاب الدین محمود بن عبد الله البغدادي ت: 1270هـ، روح المعانی فی تفسیر القرآن والسبع المثانی، بیروت، دار الفكر، 15 مجلد- 30 جزء، 1408هـ/ 1987م.

13. أليكميس كاريل، الإنسان ذلك المجهول، تعريب: شفيق أسعد فريد، بيروت مكتبة المعارف، ط3، ديت .
14. أنور، حافظ محمد، ولاية المرأة في الفقه الإسلامي، الرياض، دار البلنسة، 1420هـ/2000م.
15. الاتهامي، محمد عبد المجيد، أسس علم الأجنة للرياض، جامعة الملك سعود، 1420هـ/2000م.
16. ابن أبي شيبة، أبو بكر، عبد الله بن محمد ت: 235هـ، مصنف ابن أبي شيبة، تحقيق: كمال يوسف الحوت، الرياض، مكتبة الرشد، 7 أجزاء، 1409هـ.
17. ابن الأثير، أبو السعادات، مجد الدين محمد بن محمد بن المبارك ت: 606هـ، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد ومحمود الطناحي، بيروت، دار الفكر، ط2، 1399هـ.
18. ابن الأثير، أبي الكرم الشيباني، عز الدين علي ت: 630هـ، الكامل في التاريخ، بيروت، دار صادر، 13 مجلدًا، 1979م.
19. ابن الأثير، أبي كرم الشيباني، عز الدين علي ت: 630هـ، أسد الغابة في معرفة الصحابة، تحقيق: خيرى سعيد، القاهرة، المكتبة التوفيقية، 7 مجلد، 2003م.
20. ابن الجوزي، أبو الفرج جمال الدين، عبد الرحمن بن علي ت: 597هـ، صفة الصفوة، تحقيق: محمود فساخوري و محمد رطراس، بيروت، دار للمعرفة، ط4، 2 مجلدات، 1399هـ/1979م.
21. ابن الجوزي، عبد الرحمن بن علي ت: 597هـ، أحكام النساء، تحقيق: علي بن محمد يوسف المحمدي، بيروت، المكتبة المصرية، 1410هـ/1980م.
22. ابن العابدین، محمد أمين بن عمر النمشي الحنفي ت: 1252هـ، حاشية رد المختار على الدر المختار شرح تنوير الأبصار مصر، مطبعة مصطفى البابي، 12 مجلدًا، ط2، 1386هـ/1966م.
23. ابن العربي، أبو بكر محمد بن عبد الله ت: 543هـ، أحكام القرآن، تحقيق: علي محمد الجاوي، مصر، مطبعة مصطفى البابي، ط2، 4 مجلدات، 1378هـ/1968م.
24. ابن لهيعة، كمال الدين، محمد بن عبد الواحد السيولسي ت: 681هـ، فتح للقدير على الهداية شرح بداية المبتدى للمريغاني، ومعه شرح الغاية للبابرتي، وحاشية سعدى أفندي، مصر مطبعة مصطفى البابي، 1389هـ/1970م.
25. ابن باز، عبد العزيز بن عبد الله، فتاوى المرأة، جمع وترتيب: محمد الممنند، الرياض، دار الوطن للنشر، 1414هـ.

26. ابن تیمیة، تقی الدین، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728هـ، فقه النساء، تحقیق: السید الجمیلی، بیروت، دار الفكر العربی، 1989م.
27. ابن تیمیة، تقی الدین، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728هـ، حجاب المرأة، للریاض، الرئاسة العامة للإفتاء، 1404هـ/1984م.
28. ابن تیمیة، تقی الدین، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728هـ، مجموع فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة، الریاض، مطابع الریاض، 1381هـ.
29. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ، المطالب العالیة بزوائد المسانید الثمانية، تحقیق: حبیب الرحمن الأعظمی، د.م، د.ن.د.ت.
30. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ، تهذیب التهذیب، بیروت، دار الفكر، 14 جزاء، 1404هـ/1984م.
31. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 825هـ، الدرر الكامنة فی أعیان المائة الثامنة. بیروت، دار الجیل، 8 مجلدات، د.ت.
32. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ، الإصابة فی تمييز الصحابة معه الإستعاب فی أسماء الصحاب. القرطبی، ت: 463هـ، بیروت، دار الكتاب العربی، 4جزاء، د.ت. و طبعة القاهرة 1907، 8 أجزاء .
33. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ تقریب التهذیب فی أسماء الرجال، تحقیق: محمد عوادة، سوريا، دار الرشید، 1406هـ/1986م.
34. ابن خلکان، أحمد بن محمد ت: 681هـ، وفیات الأعیان وأنباء أبناء الزمان، تحقیق: إحسان عباس، بیروت، دار الصادر، 8 مجلدات، د.ت.
35. ابن رجب، عبد الرحمن بن شهاب الدین ت: 795هـ، جامع العلوم والحکم، تحقیق: شعیب الأرناؤوط وإبراهیم باجم، بیروت، مؤسسة الرسالة، ط7، 1421هـ/2000م.
36. ابن رشد القرطبی، أبو ولید، محمد بن أحمد الأندلسی ت: 595، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، اعتناء: هیثم خلیفة، بیروت، للمکتبة العصرية، 2مجدا، 1423هـ/2002م.
37. ابن عماد الحنبلی، أبی فلاح، عبد الحی، ت: 1089هـ، شذرات الذهب فی أخبار من ذهب، تحقیق: لجنة إحياء التراث العربی، بیروت، دار الأفاق الجديدة، 8 مجلدات، د.ت.
38. ابن قیم الجوزیة، أبو عبد الله شمس الدین، محمد بن أبی بکر ت: 751هـ، زاد المعاد، تحقیق: مصطفى عبد القادر عطا، بیروت، دار الکتب العلمیة، 6مجلدات،

- 1419هـ/1998م.
39. ابن قيم الجوزية، أبو عبد الله شمس الدين، محمد أبي بكر ت: 751هـ، أعلام الموقعين، القاهرة، مكتبة الكليات الأزهرية، ط2، 1968م.
40. ابن قيم الجوزية، للتبيان في أقسام القرآن، بيروت، دار المعرفة، د.ت.
41. ابن قيم الجوزية، الروح، بيروت، دار الكتب العلمية، 1399هـ/1979م.
42. ابن كثير، أبو الفداء، إسماعيل بن عمر ت: 774هـ، البداية والنهاية، بيروت، مكتبة المعارف، ط6، 8 أجزاء، 1405هـ/1985م.
43. ابن كثير، أبو الفداء، إسماعيل بن كثير ت: 774هـ، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: محمد إبراهيم البناء، مؤسسة علوم القرآن، والمنار للنشر والتوزيع، 1419هـ/1998م.
44. ابن المنذر، الإجماع، تحقيق: فؤاد عبد المنعم، مطبوعات المحاكم الشرعية في مصر.
45. ابن منظور، أبي الفضل، محمد بن مكرم ت: 711هـ، لسان العرب، تنسيق: علي شيري، بيروت، دار صادر، 18 مجلدًا، 1408هـ/1988م.
46. الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، الموصل، دار الطباعة والنشر، 2 جزء، 1986م.
47. البار، محمد علي مخلق الإنسان بين الطب والقرآن، الرياض، الدار السعودية، ط4، 1403هـ/1983م.
48. البار، محمد علي، أعمال المرأة في الميزان بجدة، الدار السعودية، 1404هـ/1984م.
49. البخاري، محمد بن إسماعيل ت: 256هـ، الفتح الباري بشرح صحيح البخاري، أحمد بن حجر العسقلاني، الرياض - دمشق، دار السلام - دار الفحاء، تحقيق: عبد العزيز بن الهادي ومحمد فؤاد، 11 جزء، 1418هـ/1997م.
50. البدوي، عبد الرحمن، مذاهب الإسلاميين، بيروت، دار العلم للملايين، 1971م.
51. برنهارت، علم النفس في حياتنا العملية، ترجمة: د. إبراهيم عبد الله محي، بغداد، مكتبة أسعد، 1984م.
52. البستي، ابن حبان، محمد بن حبان بن أحمد التميمي ت: 354هـ، صحيح ابن حبان، تحقيق: شعيب أرنؤوط، بيروت، دار الرسالة، 18 جزء، ط2، 1414هـ/1993م.

53. البعلی، علاء الدین علی بن محمد، الاختیارات الفقہیة من فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة، الشیخ، بیروت، دار المعرفه، دت.
54. البغا، مصطفی دبب، التهذیب فی أدلة متن الفایة والتقرب - متن أبی شجاع، قم، مكتبة القدس، دت.
55. بن باز، عبد المریز بن عبد الله، فتاوی المرأة، جمع وترتیب: محمد المسند، الرياض، دار الوطن، 1414هـ.
56. بنت الشاطی، عائشة عبد الرحمن، المفهوم الإسلامی لتحرير المرأة، جامعة أم درمان، 1967م.
57. بنت الشاطی، عائشة عبد الرحمن، سیدات بیت النبوة، بیروت، دار الكتاب العربی، ط2، 1978م.
58. البهی، محمد الخولی، الإسلام والمرأة للمعاصرة، الكويت، دار القلم، ط3، دت.
59. البهی، محمد الخولی، الفكر الإسلامی والمجتمع المعاصر، بیروت، دار الفكر، ط2، 1971م.
60. البوطی، محمد سعید، المرأة بین طغیان النظام الغربی ولطائف التشريع الربانی، دمشق، دار الفكر، ط2، 1996م.
61. البوطی، محمد سعید، إلى کل فتاة تؤمن بالله، دمشق، مكتبة الفارابی، ط4، 1976م.
62. البوطی، محمد سعید، مسألة تحديد النسل وقایة وعلاجاً، بیروت، مكتبة الفارابی، دت.
63. البوطی، محمد سعید، ضوابط المصلحة فی الشریعة الإسلامیة، بیروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 1977م.
64. البیهقی، أبو بکر، أحمد بن الحسین ت: 458هـ، سنن البیهقی الکبری، تحقیق: محمد عبد القادر عطا، مكة المكرمة، مكتبة دار الباز، 10 جزء، 1414هـ/1994م.
65. الترمذی، أبو عیسی، محمد بن عیسی ت: 279هـ، تحقیق: أحمد محمد شاکر وآخرون، بیروت، دار إحياء التراث العربی، 5 أجزاء، دت.
66. التتیر، علی، للرخصة الطبیعیة، الكويت، مؤسسة الكويت للتقدم العلمی، مطابع کویت تایمز، 1982م.
67. التهامی، محمد عبد المجید، أسس علم الأجنة للریاض، جامعة الملك سعود، 1420هـ/2000م.

68. توفيق، محمد عز الدين، دليل الأنفس بين القرآن الكريم والعلم الحديث، القاهرة، دار السلام، ط3، 1424هـ/2004م.
69. الجارودي، عبد الله بن علي أبو محمد النيسابوري ت: 307هـ، المنتقى لابن الجارودي، تحقيق: عبد الله عمر البارودي، بيروت، مؤسسة الكتاب الثقافية، 1408هـ/1988م.
70. جاسم كريم حبيب، رسالة في سلوك الإنسان، بغداد، مطبعة عصام، 1982م.
71. الجرجاني، أبو أحمد، عبد الله بن عدي ت: 365هـ، الكامل في ضعفاء الرجال، بيروت، دار الفكر، 7 أجزاء، 1409هـ/1988م.
72. الجرجاني، أبو الحسن، علي بن محمد الحنفي ت: 816هـ، التعريفات، ضبطه وفهرسه: محمد عبد الحكيم القاضي، القاهرة، دار الكتاب المصري، 1411هـ/1991م.
73. الجزائري، أبو بكر جابر، فصل الخطاب في المرأة والحجاب، الرياض، الرئاسة العامة للإفتاء، 1405هـ/1985م.
74. الجزيري، عبد الرحمن، لفقه على المذاهب الأربعة، القاهرة، مطبعة دار المأمون، 5 مجلد، 1938م.
75. الجصاص، أبو بكر أحمد بن علي الحنفي ت: 370هـ، أحكام القرآن، بيروت، دار الكتاب العربي، 3 مجلدات، 1335هـ.
76. الجعفي، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل ت: 256هـ، تاريخ الكبير، تحقيق: السيد هاشم الندوي، دم، دار الفكر، 8 جزء. دت.
77. جمال محفوظ وسعيد عاشور وآخرون، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، بيروت، المؤسسة العربية للنشر، 3 مجلدات، 1987م.
78. الجمال حمد بن صادق، أبو الأعلى للمودودي - حياته وفكره، جدة، دار المدني، 1406هـ.
79. الجويني، عبد الملك بن عبد الله ت: 478هـ، غياث الأمم في التياث الظلم، تحقيق: مصطفى الحلبي وفؤاد عبد المنعم، الإسكندرية، دار الدعوة، 1979م.
80. الحاكم النيسابوري، أبو عبد الله، محمد بن عبد الله ت: 405هـ، المستدرک على الصحيحين، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، 4 جزء، بيروت، دار الكتب العلمية، 1411هـ/1990م.
81. حامد، أحمد حامد، الآيات المعجبات في رحلة الإنجاب، دمشق، دار القلم، 1417هـ/1996م.

82. الحجازي، محمد محمود، تفسير الواضح، بيروت، دار الكتاب العربي، مجلدان، 1402هـ/1982م.
83. الحجوي، محمد المهدي، المرأة بين الشرع والقانون، الدار البيضاء، مطابع دار للكتاب، 1967م.
84. الحطاب، الرعيني، محمد بن محمد الطرابلسي المالكي ت: 954هـ، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، طرابلس/ليبيا، مكتبة النجاش، 8 جزء، د.ت.
85. الحموي، إبراهيم بن عبد الله ت: 642هـ، أدب القاضي، تحقيق: محمد مصطفى الزحيلي، دمشق، دار الفكر، 1402هـ/1982م.
86. الحموي، باقوت ت: 649هـ، معجم البلدان، تحقيق: مزيد عبد العزيز، بيروت، دار الكتب العربية، 5 مجلدات، د.ت.
87. الحنبلي، منصور بن إدريس ت: 1051هـ، كشف القناع عن متن الإقناع، مصر، المطبعة الشرقية، 1319هـ.
88. الحنبلي، مرعي بن يوسف ت: 1033هـ، غاية المنتهى في الجمع بين الإقناع والمنتهى، والإقناع مؤلفه موسى بن أحمد موسى الحجازي المقدسي ت: 968هـ. وأما مؤلف المنتهى فهو ابن النجار محمد بن عبد العزيز القنوجي ت: 980هـ.
89. الخباز، عدنان، مرض الإيدز، ترجمة طارق مصطفى عمارة، قطر -الدوحة، 1406هـ/1986م.
90. الخشت، محمد عثمان، وليس للذكر كالأُنثى، القاهرة، مكتبة القرآن، 1985م.
91. الخصاف، أبو بكر، أحمد بن محمود الشيباني ت: 261هـ، أدب القاضي، تحقيق: فرحات زيادة، القاهرة، الجامعة الأمريكية، 1398هـ/1978م.
92. الخصري بك، محمد، نور اليقين، بيروت، دار الندوة الجديدة، 1414هـ/1994م.
93. الخصري بك، محمد، أصول الفقه، مصر، المكتبة التجارية الكبرى، ط6 1389هـ/1969م.
94. الخطيب البغدادي، أبو بكر أحمد بن علي ت: 463هـ، تاريخ بغداد، بيروت، دار الكتاب العربي، 14 مجلد، د.ت.
95. خلاف، عبد الوهاب، علم أصول الفقه، الكويت، دار القلم، 1972م.
96. خيرت، أحمد، مركز المرأة في الإسلام، القاهرة، دار المعارف، 1404هـ/1984م.
97. دار القطني البغدادي، أبو الحسن، علي بن عمر ت: 385هـ، سنن دار القطني،

- تحقيق: السيد هاشم يمانى المنفى، بيروت، دار المعرفة، 4 جزء، 1386هـ/1966م.
98. للدريز، أبو البركات، أحمد بن محمد العلوي ت: 1201هـ، للشرح الكبير على مختصر سيدي خليل، ومختصر سيدي خليل، أبي الضياء سيدي خليل ت: 776هـ، مصر، دار إحياء الكتب العربية لصاحبها عيسى اللباني .
99. للدريز، أبو البركات، أحمد بن محمد ت: 1201هـ، مختصر أبي ضياء سيدي خليل ت: 776هـ، مصر، دار إحياء الكتب العربية، دت.
100. دروزة، محمد عزة، للمرأة في القرآن والسنة، بيروت، المكتبة العصرية، ط3، 1404هـ/1984م.
101. الدسوقي، محمد عرفة ت: 1230هـ، حاشية الدسوقي على الشرح الكبير للدريز، القاهرة، دار إحياء الكتب العربية، مطبعة اللباني، 4 مجلد، دت.
102. للدمشقي، عرفان سليم، جامع المهلكات من الكبائر والمحرمات، بيروت، دار الكتب العلمية، 1422هـ/2001م.
103. الدمشقي، علاء الدين محمد بن علي ت: 108هـ، المعجم الوسيط، إخراج: إبراهيم مصطفى وآخرون، إشراف: عبد السلام هارون، دت.
104. الدمشقي، محمد أحمد، شرح الرحبية، القاهرة، مطبعة السعادة، دت.
105. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد الدمشقي ت: 748هـ، تذكرة الحفاظ، بيروت، دار إحياء التراث العربي، دت.
106. للذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد الدمشقي ت: 748هـ، الكبائر، تحقيق: عبد القادر أرناؤوط وعطار أحمد، دمشق، دار الفحاء، 1419هـ/1999م.
107. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد الدمشقي ت: 748هـ، الكاشف، تحقيق: محمد عوفان، جدة، دار القبلة الثقافية الإسلامية ومؤسسة العلوم، جزءان، دت.
108. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 748هـ، سير أعلام النبلاء، تحقيق: شعيب الأرناؤوط، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط4، 23 مجلد، 1406هـ/1986م.
109. الرازي، عبد الرحمن محمد بن إدريس التميمي ت: 327هـ، الجرح والتعديل، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 9 أجزاء، 1371هـ/1952م.
110. الرازي، محمد بن عمر ت: 606هـ، تفسير الكبير، طهران، دار الكتب العلمية، ط2، 30 مجلد، دت.
111. الرحيباني، مصطفى، مطالب أولي النهي في شرح غاية المنتهى، دمشق، المكتب الإسلامي، دت.

112. رشيد رضا، محمد، تفسير القرآن الحكيم-الشمير بتفسير المنار، بيروت، دار المعرفة، ط2، 12 مجلداً، 1393هـ/1973م.
113. رشيد رضا، محمد، نداء إلى جنس لطيف، دم، مطبعة المنار، 1351هـ.
114. الرفاعي، أنس، الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، تعريب أنس الرفاعي، قطر، دار الثقافة، د.ت.
115. الرملي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 1004هـ، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، مصر، مطبعة البابي الحلبي، 1357هـ.
116. رونك طاهر علي، دراسة تحديد الحد السمع الطبيعى لأهالي كركستان العراق، جامعة صلاح الدين -كلية الطب وكلية العلوم، 1424هـ/2004م.
117. ريتشارد سنل، للتشريح السريري لطلبة الطب، ترجمة: أد محمد أحمد سليمان، ومراجعة: أد أحمد ذياب، الكويت، منظمة الصحة العالمية، المركز العربي للوثائق والمطبوعات الصحية، ط2، 1998م.
118. الرئيس، محمد ضياء الدين ، النظريات السياسية في الإسلام، مصر، دار المعارف، ط5، 1969م.
119. الزبيدي، محمد مرتضى، تاج العروس من جواهر القاموس، بيروت، منشورات دار مكتبة الحياة، 9 مجلد، د.ت.
120. الزحيلي، وهبة، الفقه الإسلامي وأدلته، دمشق- بيروت، دار الفكر-دار الفكر المعاصر، 8 مجلد، ط4، 1418هـ/1998م.
121. الزركلي، خير الدين، الأعلام، بيروت ، دار العلم للملايين، 8 مجلدات ، ط4، 1979م.
122. زكريا إبراهيم ، سايكولوجية المرأة، مصر، دار مصر للطباعة، د.ت.
123. الزلمى، مصطفى إبراهيم، أصول الفقه الإسلامي، أربيل، مكتبة التفسير، 1423هـ/2003م.
124. الزمخشري، جار الله، محمود بن عمر ت: 538هـ، الكشاف عن حقائق التنزيل وعبون الأقاويل، بيروت، دار المعرفة، 4 مجلدات، د.ت.
125. الزمكاني، كمال الدين عبد الواحد ت: 651هـ، البرهان للكشاف عن إعجاز القرآن، تحقيق: خديجة الحديثي وأحمد مطلوب، بغداد، مطبعة العاني، 1974م.
126. زهير حطب، علم اجتماع الأسرة- تطور بنى الأسرة العربية، بيروت، معهد النماء العربي، ط3، 1983م.

127. السامرائي، هاشم جاسم، المدخل في علم النفس، بغداد، مكتبة الشرق الجديد، ط2، 1989م.
128. سامي محمد ملحم، علم نفس النمو، عمان، دار الفكر، 1425هـ/2004م.
129. السباعي، مصطفى، المرأة بين الفقه والقانون، للقاهرة، دار السلام، 2004هـ/2003م.
130. المبكي، عبد الوهاب بن علي ت: 771هـ منع الموانع على جمع الجوامع، تحقيق: سعد بن علي الحميري، بيروت، دار البشائر الإسلامي، 1420هـ/1999م.
131. المسجستاني، أبو داود، سليمان بن الأشعث ت: 275هـ، سنن أبي داود، مراجعة وتعليق: محمد محي الدين عبد المجيد، دم، دار إحياء السنة النبوية، 4 مجلدات، د.ت.
132. السخاوي، شمس الدين محمد ت: 902هـ، الضوء اللمع لأهل القرن التاسع، بيروت، دار مكتبة الحياة، 6 مجلدات - 12 أجزاء، د.ت.
133. السرخسي، محمد بن أحمد ت: 483هـ، أصول السرخسي، تحقيق: أبو الوفاء الأفغاني، بيروت، دار المعرفة، د.ت.
134. السعدي، عبد الرحمن ناصر، تيسير الكريم الرحمن، تحقيق: عبد الرحمن بن معلا اللويحي، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1420هـ/2000م.
135. سنن النسائي بشرح الحافظ السيوطي وحاشية الإمام السندي، بيروت، دار الكتاب العربي، د.ت.
136. سيد سابق، فقه السنة، بيروت، دار للكتاب العربي، 3 مجلد، 1397هـ/1977م.
137. سيد قطب، السلام العالمي والإسلام، للقاهرة، مكتبة وهبة، ط2، د.ت.
138. سيد قطب، العدالة الاجتماعية في الإسلام، مصر، دار إحياء الكتب العربية، 1954م.
139. سيد قطب في ظلال القرآن بيروت، دار الشروق ط6، 7 مجلدات، 1398هـ/1978م.
140. سيد قطب، مقومات التصور الإسلامي، بيروت، دار الشروق، 1406هـ/1986م.
141. سيرل بيرت وآخرون، كيف يعمل للعقل، تعريب: رياض عسكر ومحمد خلف الله، دمشق، دار وحي القلم، 1425هـ/2004م.
142. السيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، الجامع الصغير، تحقيق: محمد محي الدين عبد المجيد، القاهرة، دار خدمات القرآن، 2 جزء، د.ت.

143. السیوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، بغية الوعاظ، مصر، مطبعة السعادة، 1326هـ.
144. السیوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، حسن المحاضرة، القاهرة، مطبعة السعادة، 2 مجلد، 1960م.
145. السیوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، الأشباه والنظائر في قواعد وفروع فقه الشافعي، تحقيق: محمد المعتمد بالله البغدادي، بيروت، دار الكتاب العربي، 1407هـ/1987م.
146. الشاطبي، أبو إسحاق، إبراهيم بن موسى ت: 790هـ، الموافقات في أصول الشريعة، شرح: عبد القادر دراز، 4 جزء، بيروت، دار الكتب العلمية، دت.
147. الشافعي، محمد بن إدريس ت: 204هـ، مسند الشافعي، بيروت، دار الكتب العلمية، دت.
148. الشافعي، محمد بن إدريس ت: 204هـ، الأم، تصحيح: محمد زهري النجار، بيروت، دار المعرفة، 8 مجلدات، دت.
149. شلتوت، محمود، الفتاوى، بيروت، دار الشروق، 1975م.
150. شلتوت، محمود، الإسلام عقيدة وشريعة، القاهرة، دار القلم، ط 3، 1966م.
151. شلتوت، محمود، القرآن والمرأة، القاهرة، مجمع البحوث الإسلامية، القاهرة، 1963م.
152. شحاطة، عبد الله، رؤية الدين الإسلامي في الحفاظ على البيئة، بيروت، دار الشروق، 1421هـ/2001م.
153. الشرباصي، أحمد، يسألونك في الدين والحياة، بيروت، دار الجيل، 7 مجلد، دت.
154. الشربيني، محمد الخطيب ت: 977هـ، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، بيروت، دار الفكر، 4 مجلدات، دت.
155. الشريف، عدنان، من علم الطب القرآني، بيروت، دار العلم للملايين، 1990م.
156. الشهرستاني، أبي الفتح، محمد بن عبد الكريم، للمال والنحل، تقديم: صفدي جميل الطهطاوي، بيروت، دار الفكر، 1419هـ/1999م.
157. الشوكاني، محمد بن علي ت: 1250هـ، فتح القدير، للجامع بين فني الرواية والدراسة في علم التفسير، دم، دار الفكر، 6 مجلدات، 1403هـ.
158. الشوكاني، محمد بن علي ت: 1250هـ، نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار، تصحيح: عز الدين الخطيب، بيروت، دار إحياء التراث العربي ومؤسسة للتاريخ

- العربي، 9 مجلدات، 1419هـ/1999م.
159. الشوكاني، محمد بن علي، ت: 1250هـ، للبدر الطالع، القاهرة، مطبعة السعادة، 1348هـ.
160. الشيباني، أحمد بن عمرو ت: 287هـ، الأحاد والمثاني، تحقيق: باسم فيصل الجوابرة، الرياض، دار الريعة، كجزء، 1411هـ/1991م.
161. الصابوني، محمد علي، روائع البيان في تفسير آيات الأحكام، دمشق، مكتبة الغزالي، 2 مجلد، 1397هـ/1977م.
162. صالح بن فوزان، تنبيهات على أحكام تختص بالمؤمنات، الرياض، دن، ط5، 1422هـ.
163. صالح دود، الوجيز في الأمراض الجلدية، دمشق، دار الفكر المعاصر-المركز التقني المعاصر، 2002م.
164. الصالح، صبحي، معالم الشريعة الإسلامية، بيروت، دار العلم للملايين، 1402هـ/1982م.
165. الصاوي، أحمد بن محمد، بلغة السالك لأقرب المسالك إلى مذهب الإمام مالك، المعروف بحاشية الصاوي على الشرح الصغير للدردير، مصر، مطبعة مصطفى البابي، 1372هـ.
166. الصفدي، خليل بن ليك، الوافي بالوفيات، اعتناء: وداد القاضي، فيسان - ألمانيا، 22 مجلد، 1402هـ/1982م. بعض الأجزاء من تحقيق: رمزي بعلبكي وعلي محمد، بيروت، دار الصائغ، 1983م.
167. الصنعاني، أبو بكر عبد الرزاق بن همام ت: 211هـ، مصنف عبد الرزاق، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي، بيروت، المكتب الإسلامي، 11 جزء، ط2، 1403هـ.
168. طالو، محي الدين، تطور الجنين، بيروت، دار ابن كثير، 1986م.
169. طيارة، عفيف عبد الفتاح، روح الدين الإسلامي، بيروت، دار الكتب للملايين، ط7، 1978م.
170. الطبراني، أبو القاسم، سليمان بن أحمد، ت: 360هـ، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، الموصل، مكتبة العلوم والحكم، 30 جزء، ط2، 1404هـ/1983م.
171. الطبراني، أبو القاسم، سليمان بن أحمد ت: 360هـ، المعجم الأوسط، تحقيق:

- طارق بن عوض وعبد المحسن الحسيني، لقاهرة مدار الحرمين، 10 جزء، 1415هـ.
172. الطبراني، أبو قاسم، سليمان بن أحمد ت: 360هـ، المعجم الصغير، تحقيق: محمد سليم سمارة، بيروت، دار إحياء التراث العربي، د.ت.
173. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، تاريخ الطبري، تاريخ الأمم والملوك، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، بيروت، دار سويدان، 11 جزء، د.ت.
174. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، جامع البيان، تحقيق: صدقي جميل العطار، بيروت، دار الفكر، 15 مجلد، 1419هـ/1998م.
175. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، تاريخ الأمم والملوك، دم، دار الكتب العلمية، 10 مجلدات، 1407هـ/1987م.
176. طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، القاهرة، مكتبة أنجلو المصرية، 1978م.
177. الطهطاوي، رفاعه رافع، المرشد الأمين للبنات والبنين، المطبوع ضمن الأعمال الكاملة المجموعة له من قبل محمد عمارة، بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1973م.
178. ظاهر قاسم، نظام الحكم في الشريعة والتاريخ، بيروت دار النفاس، 1974م.
179. الظاهري، أبو محمد، علي بن أحمد ت: 456هـ، المحلى بالآثار، تحقيق: عبد الغفار سليمان البنداري، بيروت، دار الكتب العلمية، 5 مجلدات، 1408هـ/1988م.
180. عادل رؤوف، العمل الإسلامي في العراق، دمشق، للمركز العراقي للإعلام والدراسات، 1421هـ/2000م.
181. عائدة عبد الهادي، فسيولوجيا جسم الإنسان، عمان، دار الشروق، 2001م.
182. عبد الحليم عويش، موسوعة الفقه الإسلامي المعاصر، القاهرة، دار الوفاء، 3 مجلد، 1426/2005م.
183. عبد الحميد دياب وأحمد قرقور، مع الطب في القرآن الكريم، رسالة أعدت لنيل إجازة الدكتور في الطب، دمشق، مؤسسة علوم القرآن، 1404هـ/1984م.
184. عبد السلام هارون، تهذيب سيرة ابن هشام، دمشق، دار المتحدة، ط20 1413هـ/1992م.
185. عبد العزيز، محمد، نظام الحسية في الإسلام، الرياض، مطبعة المدينة، د.ت.
186. عبد العزيز، محمد كمال، الرضاعة والنفطام في الطب والقرآن، مصر، دار العربية للنشر والتوزيع، 1998م.

187. عبد الكريم زيدان، المفضل في أحكام المرأة، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 11 مجلد، 1420هـ/2000م.
188. عبد الكريم زيدان، الوجيز في علم الأصول، طهران، مكتبة احسان، 1420هـ/2000م.
189. العز الدين بن عبد السلام ت: 660هـ، قواعد الأحكام في مصالح الأنام، مصر، 1353هـ.
190. عز الدين فراج، تغذية الإنسان في الصحة والمرض، القاهرة، مكتبة النهضة المصرية، 1984م.
191. عصام عبد اللطيف، الإنسان والبيئة، بغداد، دار الحرية، 1399هـ/1979م.
192. العظيم آبادي، أبي عبد الرحمن محمد أشرف الصديقي ت: 1322هـ، عون المعبود شرح سنن أبي داود المجستاني ت: 275هـ، سنن أبي داود، بيروت، دار إحياء التراث العربي، ط2، 15 مجلدات، 1421هـ/2001م.
193. عقاد، عباس محمود، المرأة في القرآن الكريم، القاهرة، دار الهلال، دت.
194. العقيل، عبد الله سليمان عقيل، من أعلام الدعوة والحركة الإسلامية المعاصرة، القاهرة، دار للتوزيع والنشر الإسلامية، ط3، 1426هـ/2005م.
195. عويس، عبد الحليم، نظام الأسرة في الإسلام، جدة، الشركة السعودية للأبحاث، 1405هـ/1985م.
196. الفزالي، أبو حامد محمد ت: 505هـ، إحياء علوم الدين، القاهرة، المطبعة العثمانية، 1352هـ.
197. الفزالي، أبو حامد، محمد بن محمد ت: 505هـ، المستصفى في علم الأصول، بيروت، مؤسسة الرسالة، 2 مجلد، 1417هـ/1997م.
198. الفزالي، أبو حامد، محمد بن محمد ت: 505هـ، الوجيز، بيروت، دار المعرفة، مجلدان، 1399هـ/1979م.
199. الفمراوي، محمد أحمد، الإسلام في عصر العلم، إعداد: أحمد عبد السلام الكردفي، دم، دار الكتب الحديثة، دت.
200. فؤاد حسين، المرأة في الشعر الكردي، بغداد، دار الكتب، 1990م.
201. فؤاد عبد المنعم، مبدأ المساواة في الإسلام، نشر مؤسسة للثقافة الجامعية، دن، دت.
202. فؤاد غصن، الطب الشرعي وعلم السموم، بيروت، دار الكتاب اللبناني، دت.

203. الفتوحی، ابن النجار، نقی الدین، محمد بن أحمد ت: 985هـ، منتهی الارادات، تحقیق: عبد الغنی عبد الخالق، القاهرة دار العروبة، 3 مجلد، دت.
204. الفرغاني، فخر الملة والدين قاضي خان محمود ت: 592هـ، الفتاوى الخانية- قاضي خان، وهي مطبوعة على هامش الفتاوى الهندية. لفتاوى الهندية: جماعة من علماء الهند في قرن الحادي عشر للهجرة بتكليف من السلطان أبي المظفر محي الدين محمد، مصر، مطبعة الأميرية ببولاق. 1310هـ.
205. الفيروز آبادي، مجد الدين محمد بن يعقوب ت: 835هـ/ 1415، القاموس المحيط، طبعة مصورة، دار الجيل، 4 مجلدات، دت.
206. الفيروز آبادي، أبو إسحاق، إبراهيم، المهنذب في لفقه الإمام الشافعي، بيروت، دار الفكر، 2 مجلد. دت.
207. قاسم أمين، المرأة الجديدة، القاهرة، مؤسسة أخبار اليوم، العدد 302، 1989م.
208. القذافي، رمضان محمد، علم النفس في الإسلام، بنغازي، دار الكتب الوطنية، 1419هـ/ 1999م.
209. فرجستاني، كريم شريف، علم نفس المراهقة والشباب، أربيل، دين، مطبعة وزارة التربية، 2004م.
210. قرشي محمد علي وطاهر عثمان علي، التشريح البشري الوظيفي، دمشق، المركز التقني المباشر ودار ابن النفيس، 1418هـ/ 1998م.
211. القرضاوي، يوسف، فتاوى المعاصرة، بيروت، المكتب الإسلامي، 3 مجلد، 1421هـ/ 2000م.
212. القرضاوي، يوسف، الحلال والحرام في الإسلام، دمشق-بيروت، للمكتب الإسلامي، ط 7، 1392هـ/ 1973م.
213. القرضاوي، يوسف، فناء الجزيرة، برنامج: الشريعة والحياة.
214. القرطبي، أبو عبد الله، محمد بن أحمد ت: 671هـ، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، مصر، مطبعة مصطفى البابي، 2 مجلد، 1339هـ.
215. القرطبي، أبو عبد الله، محمد بن أحمد ت: 671هـ الجامع لأحكام القرآن، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 20 مجلدًا، 1405هـ/ 1985م.
216. القزويني، أبو عبد الله، محمد بن يزيد ت: 275هـ، سنن ابن ماجه، تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت، دار الفكر، 2 جزء، دت.
217. القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق بين الذكر والأنثى، دمشق مطبعة اتحاد

للكتاب العرب، 2003م.

218. القاضي، محمد بن سلامة بن جعفر ت: 454هـ، مسند الشهاب، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، بيروت، مؤسسة الرسالة، مجلدان، ط2، 1407هـ/1986م.
219. الكاساني، علاء الدين، أبو بكر بن مسعود ت: 587هـ، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، مصر، مطبعة الجمالية، 12 جزء، دين، 1328هـ.
220. كامل موسى، أحكام المعاملات، بيروت، مؤسسة للرسالة، ط2، 1415هـ/1994م.
221. الكبسي، أحمد، للسفة نظام الأسرة في الإسلام، أبو ظبي، مكتبة المكتبة، 1980م.
222. الكبسي، أحمد، المرأة والسياسة في صدر الإسلام، أبو ظبي، مكتبة المكتبة، 1980م.
223. كتاب المقدس - العهد الجديد، دم، دار للكتاب المقدس في الشرق الأوسط، 1996م. وقد ترجم من اللغة اليونانية.
224. كتاب المقدس - كتب الشريعة الخمسة، بيروت، دار المشرق، 1986م.
225. كحالة، عمر رضا، إعلام النساء في عالمي العرب والإسلام، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط9، 5 مجلدات، 1409هـ/1989م.
226. كحالة، عمر رضا، المرأة في القديم والحديث، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 2 جزء، 1402هـ/1982م.
227. كحالة، عمر رضا، معجم المؤلفين، تحقيق: مكتب تحقيق التراث في بيروت، مؤسسة الرسالة، كمجلد، 1406هـ/1986م.
228. كنجو، خالص جلبي، الطب محارب الإيمان، دمشق - بيروت، دار الكتب العربية، ط7 مجزأ، 1413هـ/1993م.
229. ماري بونابرت، سايكولوجية المرأة، ترجمة: صلاح مخيمر وعبد مياخيل رزق، دم، مكتبة أنجلو المصرية، ط2، 1966م.
230. ماري كلود، دليل المرأة الطبي في الصحة والمرض، ترجمة: حيان غانم، دمشق، مؤسسة غلا، 1999م.
231. مالك بن انس الأصبحي، أبو عبد الله ت: 179هـ، الموطأ، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، مصر، دار للتراث العربي، جزآن، د.ت.
232. المالكي، ابن العربي، ت: 543هـ، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 13 جزءاً، 1415هـ/1995م.

233. الماوردي ، أبو الحسن، علي بن محمد البصري ت: 450هـ، الأحكام السلطانية والولايات الدينية، مصر، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، ط2 ، 1966م.
234. الماوردي، أبو الحسن، علي بن محمد البصري ت: 450هـ، أنب القاضي، تحقيق: محي هلال سرحان، بغداد، مطبعة الإرشاد، 1971م.
235. المباركفوري، صفي الرحمن، للرحيق المختوم، الرياض ، مكتبة المؤيد، 1415 هـ/1994م.
236. المجمع الأعلى للعلمي للمساجد، هيئة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة، علم الأجنة في القرآن والسنة، مكة المكرمة، مطابع رابطة العالم الإسلامي، 1987م.
237. مجموعة من العلماء، المنجد في الأعلام، بيروت، دار الشرق، ط21، 1996م.
238. محمد عمارة، الأعمال الكاملة للإمام محمد عبدة، بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1972م.
239. محمد محمد حسين، حصوننا مهددة من الداخل، الكويت-الدوحة، مكتبة المنار الإسلامية- مكتبة الثقافة، 1967م.
240. المحمدي، علي محمد يوسف، بحوث فقهية في مسائل طبية معاصرة، بيروت، دار البشائر الإسلامية، 1426هـ/2005م.
241. محمود بدر عقل، الأساسيات في تشريح الإنسان، عمان، دار الفكر للطباعة والنشر، 1420هـ/1999م.
242. محمود حمودة، النفس أسرارها وأمراضها، للقاهرة ، دن، 1990م.
243. المرزوقي، إبراهيم عبد الله، حقوق الإنسان في الإسلام، ترجمة: محمد حسين مرسى، تقديم: حسن حفاوي، أبو ظبي، ط3 ، 2001م. رسالة الدكتوراه في جامعة أكستر في المملكة المتحدة عام 1999م.
244. المرغيناني، برهان الدين، أبو الحسن، علي بن أبو بكر، ت: 593هـ، الهداية شرح بداية المبتدي، مصر، مكتبة البابي، ط2، 2 مجلد، د.ت.
245. المزي، أبو الحاج، يوسف بن الزكي ت: 742هـ، تهذيب الكمال، تحقيق: بشار عواد معروف، بيروت، مؤسسة الرسالة، 35 جزء، 1400هـ/1980م.
246. المط محمد فائز، الجسم البشري، بيروت، مؤسسة الرسالة، 3 أجزاء، 1410هـ/1989م.
247. مفيد حنون، أساسيات علم وظائف الأعضاء، عمان، دار البلازوي العالمية، 1999م.

248. المقنسي، ابن قدامة، عبد الله بن أحمد ت: 620هـ، المغني، الرياض، مكتبة الرياض الحديثة، 9 مجلدات، 1401هـ/ 1981م.
249. المناوي، عبد الرؤوف، فيض القدير شرح الجامع الصغير، القاهرة، مطبعة الجمالية، 6 مجلدات، 1329هـ.
250. المنزري، عبد العظيم عبد القوي ت: 656هـ، للترغيب والترهيب، تحقيق: إبراهيم شمس الدين، بيروت، دار الكتب العلمية، 4 جزء، 1417هـ.
251. المونودي، أبو الأعلى محمد، للقانون الإسلامي والنمستور، لاهور، المطبوعات الإسلامية المحددة، 1404هـ/ 1983م.
252. المونودي، أبو الأعلى محمد، الحجاب تعريب: محمد كاظم، دمشق، دار الفكر، 1959م.
253. موريس بوكاي، القرآن الكريم والتوراة والإنجيل والعلم، القاهرة، دار المعارف، د.ت.
254. موريس بوكاي، ما أصل الإنسان، ترجمة: مكتب التربية العربي لدول الخليج، الرياض، 1406هـ/ 1985م.
255. الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، تعريب: أنس الرفاعي، قطر، دار الثقافة، د.ت.
256. موسى، محمد يوسف، أحكام الأحوال الشخصية، القاهرة، دار الكتاب العربي، 1378هـ/ 1958م.
257. ناصف، منصور علي، التاج الجامع للأصول، بيروت، دار إحياء التراث العربي، ط5، 5 جزء، 1413هـ/ 1993م.
258. النهان، محمد فاروق، نظام الحكم في الإسلام، الكويت، جامعة الكويت، 1393هـ/ 1973م.
259. نجاتي، محمد عثمان، للقرآن وعلم النفس، بيروت، دار الشروق، 1982م.
260. النسائي، أبو عبد الرحمن، أحمد بن شعيب بن علي ت: 303هـ، سنن النسائي، بشرح الحافظ جلال الدين السيوطي وحاشية الإمام السندي، القاهرة، دار الحديث، 8 مجلدات، 1407هـ/ 1987م.
261. النسفي، حافظ الدين، أبو البركات، عبد الله بن أحمد ت: 701هـ، مدارك للتنزيل وحقائق للتأويل، بيروت- دمشق، مكتبة الأموية، 4 مجلدات، د.ت.
262. النسيمي، محمود ناظم، الطب النبوي والعلم الحديث، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط4، 3 مجلد، 1417هـ/ 1996م.

263. النسيبي، محمود ناظم، موقف العلم والإسلام من تحديد نسل الأمة، بحث منشور في انترنت، 2007م.
264. النمري، يوسف بن عبد الله عبد البر ت: 463هـ، التهديد لابن عبد البر، تحقيق: أحمد علوي ومحمد البكري، المغرب، وزارة الأوقاف، 24 جزء، 1387هـ.
265. نور الدين عتر، ماذا عن المرأة، دمشق، دار الفكر، ط4، 1402هـ/ 1981م.
266. النووي، أبو زكريا، محي الدين بن شريف ت: 676هـ، المجموع شرح المهذب، المدينة المنورة، مكتبة السلفية، 20 مجلدًا، دت. والكلمة لستقي الدين السبكي، علي بن عبد الكافي ت: 756هـ.
267. النووي، أبو زكريا، محي الدين، سراج الوداع على متن المنهاج، شرح الشيخ محمد زهري الفمراوي، إيران، سنندج، داركرستان، مطبعة التوحيد، 1420هـ.
268. النيسابوري، ابن خزيمة، أبو بكر محمد بن إسحاق السلمي ت: 311هـ، صحيح ابن خزيمة، تحقيق: محمد مصطفى الأعظمي. بيروت، المكتبة الإسلامية، 4 أجزاء، 1390هـ/ 1970م.
269. النيسابوري، أبو الحسين، مسلم بن حجاج ت: 261هـ، صحيح مسلم بشرح النووي، تحقيق وتعليق: مصطفى ديب البغا، دمشق، دار العلوم الإنسانية، 6 أجزاء، 1418هـ/ 1997م.
270. النيسابوري، أبو الحسين، مسلم بن الحجاج ت: 261هـ، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباق، بيروت، دار الكتاب العربي، 5 أجزاء، دت.
271. الهيثمي، أبو العباس، أحمد بن محمد ت: 974هـ، تحفة المحتاج بشرح المنهاج، تعليق: محمد محمد تامر، القاهرة، مكتبة الثقافة الدينية، 4 أجزاء، 2003م.
272. هيتو، محمد حسن، الوجيز في أصول التشريع الإسلامي، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط3، 1410هـ/ 1990م.
273. الهيثمي، نور الدين، علي بن أبي بكر ت: 807هـ، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، بتحريه الحافظين ابن حجر والحافظ العراقي، بيروت، دار الكتب، دت.
274. هوني هارولد هانسن، حياة المرأة الكردية، بغداد، مطبعة المجمع العلمي العراقي، 1984م. للترجمة من الإنكليزية إلى الكردية عزيز كردي.
275. الواحدي، أبو الحسن، علي بن أحمد ت: 468هـ، أسباب النزول، بيروت، عالم للكتب، دت.
276. وجدي محمد فريد، المرأة المسلمة، دمشق، دار إحياء علوم الدين، دت.

277. وجدي محمد فريد ، دائرة المعارف للقرن العشرين، بيروت، دار المعرفة، ط3، 10 مجلدات، 1971م.
278. الوافي، علي عبد الولحد، المرأة في الإسلام، القاهرة، دار النهضة مصر، ط2 ، 1979م.
279. الويردي، فرج الله، عمر الإنسان وعلاقته بالغذاء والتغذية، بغداد، مطبعة الرابطة، 1958م.
280. اليماني، للوزير، محمد بن إبراهيم ت: 840هـ، المواسم من القواصم، تحقيق: شعيب أرنؤوط، بيروت مؤسسة الرسالة، 9 مجلدات، ط2، 1415هـ/1994م.
281. يوسف مراد، ميادين علم النفس، مصر، دار المعارف، 1955م.

ب - سدرچاوه بیانیه کسان

- 1 Christor K, TJ Badcock. *Evolutionary psychology*
Acritical, introduction, International. Badstow, Cornwall.
- 2 Degroot JL (1989). *Endocrinology*. 2nd ed. 3 Volumes, Sanders
company.
- 3 Dullen B (1982). *Text book of endometrial pathology*. 2nd ed.
Berlin.
- 4 Environmental Protection Agency (1998). *Children's Environmental*
Health, USA,
- 5 Environmental Protection Agency (2000). *Children's Environmental*
Health USA,
- 6 Frances SG, Gordon JS (1997). *Basic & Clinical Endocrinology*. 5th
ed. Lebanon: Typopress .
- 7 Ganong. WF (1980). *Review of medical physiology*. 10th ed. USA;
California: Laue medical population.
- 8 Gray AT, Kevin TP (2003). *Anatomy & Physiology*. 5th ed. USA.
- 9 Hamberger L (1990). *A child is Born*. London: Double day.
- 10 Hunter (2005). *Davidsons Principle & Practice of Medicine*. 19th ed.
London: Churchle Livingstone.
- 11 James A (1989). *Infant Feeding*. World Health Organization.
Geneva, Supplement to vol: 67. Belgium.
- 12 James EA (1975). *Grants Atlas of Anatomy*. 7th ed. USA.
- 13 James RS et al (1999). *Danforths Obstetric & Gynecology*. 8th ed.
USA..
- 14 Jelliffe DB, Jelliffe (1978). *Human Milk in Modern*
World, Psychological, Nutritional, Economical Significance. EFP:
Oxford University Press.
- 15 John W, JR W (2001). *Human Anatomy & Physiology*. USA.
- 16 Kathleen GA, Jan R (1999). *Breast Feeding & Human Lactation*, 2nd
ed. USA: Massachusset, Jones & Bartlett Publication.
- 17 Keith LM (1992). *Clinically oriented anatomy*, 3rd ed. USA:
Baltemore.
- 18 Kenneth LB (1990). *Principle & Practice of*
Endocrinology & Metabolism. Philadelphia: J.P Lippicon Company .
- 19 Kenneth SS, Mc.Graw H (2001). *Anatomy & Physiology*. 2nd ed.
Newyork.
- 20 Kuri JI et al (1981). *Harisons Principle of internal medicine*. 9th ed
Japan: Cosado printed company.

- 21 Langsman (2000). *Medical Embryology*. 8th ed. USA .
- 22 Leon S et al (1993). *Clinical Gynecologic Endocrinology&Infertility*, 4th ed. UK.
- 23 Malvolm BC, Jerom S (1993). *Human Neuroanatomy*, 8th ed. London.
- 24 Marcuce F (1991). *Contraception Science&Practice*. UK.
- 25 Margret C, Yngre H (1983). *Manual on Feeding Infant& Young Children*. 3rd ed. Oxford: Oxford Medical Publication.
- 26 Office Of Children Health Center (2003). *Americans Children & The Environment*. 2nd ed. USA.
- 27 Riial A et al (1996). *Hilgard introduction to Psychology*. 12th ed. USA .
- 28 Riial.AT et al (1996). *Hilgard introduction to Psychology*. 12th edition. USA.
- 29 Ronald WD (2000). *High-yield Embryology*. 2nd ed. USA.
- 30 Rouviere JP. *Anatomic Topography*. Paris.
- 31 Ruth AL (1999). *Breast Feeding*. 5th ed. USA.
- 32 Sheldon HC (1991). *Complication of Pregnancy*. 4th ed. USA..
- 33 Sperber GH (1976). *Craniofacial Embryology*. 2nd ed. Canada.
- 34 Speroff L et al (2000). *A clinical Guide for contraception*, 3rd ed. USA .
- 35 Stanley GC et al (1989). *Gynecology by ten teachers*. 14th ed. London: Edward .
- 36 Stuart C, Cristoph l (2000). *Obstetric by ten teachers*, 17th ed. Newyork. London .
- 37 Susman et al (1992). *The oldest all*. USA. NewYork. Oxford University Press .
- 38 Vanlunsen RHW (2000). *Contraception Choice& Realities*. USA-UK.
- 39 WHOCOST (2006). *National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq*. Geneva. WHO.

ج- چاو بینکھوتنه کان

- 1 الدكتور خالص بلال: پسوری نه خوشيه کاني پيسته
- 2 الدكتور سهام أحمد النجار: پسوری نه خوشيه کاني نافر تان وله
دايکبون
- 3 الدكتور ديار حسين: پسوری نه خوشيه کاني ده روونی
- 4 الدكتور ميسر عبد الرحمن: پسوری نه خوشيه کاني لووت وقورگ و
گوي
- 5 الدكتور هيمن أحمد ناکره يی: شاره زای گشتی
- 6 فؤاد عوسمان: به رپوه به ری سه رژمي ری هه وليز
- 7 دارا أكرم سعيد و، تەيب تەها: ليپرسراوی به شى سه رژمي ری له
نه خوشخانه ی فرياکه وتنی هه وليز.
- 8 که زال شاكر قادر: ليپرسراوی به شى سه رژمي ری له
نه خوشخانه ی مندالبون له هه وليز.

ناوهرپوک

- پنځه گڼه 5
- سوپاس وپېژانين 6
- پنځه گڼي 7
- برگي په کم: پنځه گڼي جه سته ي و دهر وني نيرينه و حثيفه و جياوازي نيوليان 21
- دروازه: 23
- به شي په کم: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزلني کړنه ندام و نه ندامه 27
- باسي په کم: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزاني په بکړه کړنه ندام و 29
- په بکړه کړنه ندام 31
- به شه کاني په بکړه کړنه ندام 32
- جياوازي نيوان کاسه سه ري پياوړن: 33
- به ندي ديوه م: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزاني کړنه ندامي دهمار 38
- برگي په کم: ناوړه نده کړنه ندامي دهمار 38
- باسي ديوه م: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزاني کړنه ندامي سوړپان و هه ناسه دان 45
- برگي په کم: دل: 47
- برگي ديوه م: خوښ 48
- پنځه گڼي خوښ: 48
- به کم: شله ي پلازما 48
- ديوه م: خرڅه کاني خوښ 49
- به ندي ديوه م: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزاني کړنه ندامي 50
- برگي په کم: قورگ 50
- برگي ديوه م: سي به کان 51
- باسي ستيه م: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزاني کړنه ندامي 55
- دهر وويشتن و زلوښ: 55
- دهر وړه (المدخل): 57
- به ندي په کم: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزاني 60
- برگي په کم: جوړنه گون 60
- برگي ديوه م: جړگي گويژه روه 61
- برگي چوارم: شله ي تړو- ناري نيرينه 63
- برگي پنبه م: نيره نه ندامي زلوښ، چوک 63
- به ندي ستيه م: پنځه گڼي توبکاري و کارنه ندمزاني کړنه ندامي زلوښ 64
- برگي په کم: نه ندامه کاني زلوښ ناوړه و 65
- برگي ديوه م: نه ندامه کاني دهر و په کړنه ندامي زلوښ 70
- برگي ستيه م: مەمک 71

- 75..... بهنې دوه م: پښکانه ی توپکاری وکارنه د لمرزانی
- 77..... باسی په که م: کرلموسومه کان (بړه پهنه گیکان) وتوخمه خانه کان
- 78..... بهندی په که م: پښکانه ی کرلموسومه کانی زاونی له
- 79..... بهندی په که م: پښکانه ی کرلموسومه کانی زاونی له
- 79..... بېگي په که م: پښکانه ی کرلموسومه کانی زاونی
- 82..... بېگي دوه م: جباوازی نیوان کرلموسومه کانی زاونی هردو پگز
- 83..... بهندی دوه م: پښکانه ی توخمه خانه کان وجباوازی نیوانیان
- 83..... بېگي په که م: پښکانه ی توخمه خانه کان (سپیرم و هیلک)
- 86..... بېگي دوه م: جباوازی نیوان توخمه خانه کان (سپیرم و هیلک)
- 91..... باسی دوه م: پښته گلانده کان و هلمونه کانی
- 93..... دهرواز
- 94..... بهندی په که م: پښتی ژیر چورپای بینن پښتی ژیر میشتک
- 94..... بېگي په که م: پښتی ژیر چورپای بینن
- 95..... بېگي دوه م: پښتی ژیر میشتک
- 96..... هلمونه کانی بهنې پښه وهی پښتی ژیر میشتک
- 98..... بهندی دوه م: پښتی سهرگرچیل و پښتی دهرقی و هوسی ی دهرقی
- 98..... بېگي په که م: پښتی سهرگرچیل
- 101..... بېگي دوه م: پښتی دهرقی و هوسی ی دهرقی
- 101..... په که م: پښتی دهرقی
- 102..... دوه م: پښتی هوسی ی دهرقی
- 102..... بهندی سینه م: توخمه هلمونه کانی نیرین و مینه
- 102..... بېگي په که م: توخمه هلمونه کانی نیرین
- 104..... بېگي دوه م: توخمه هلمونه کانی مینه
- 109..... دوه م: هلمونه کانی ویلاش
- 110..... بېگي سینه م: هلمونه هاوېشه کانی نیوان هردو پگز
- 113..... باسی سینه م: جباوازی نیوان هردو پگز له تمه نی کلریه له و مندالی
- 114..... بهندی په که م: جباوازی نیوان هردو پگز له تمه نی کلریه له و نیوی له دایکجون
- 115..... بهندی په که م: جباوازی نیوان هردو پگز له تمه نی کلریه له و نیوی له دایکجون
- 118..... بهندی دوه م: پښکیشن (البوغ - Puberty) و کاریکو پللی هلمونه کان
- 118..... بېگي په که م: مانای پښکیشن له روانگی پزیشکي و شرعی
- 120..... بېگي دوه م: گورناریه جهستی و دروونیه کانی تمه نی پښکیشن
- 124..... بېگي سینه م: کاریگری ژینگه له سر پښکیشن و هره کار
- 130..... بهندی سینه م: جباوازی نیوان هردو پگز له تمه نی هره کاری و تمه نی زاونی
- 136..... بهندی چورم: جباوازی له هکاره کانی
- 136..... بېگي په که م: پښه ی هکاره کانی توش بون

- 139..... بېگۍ دودم : هر دود پر ګڼو جياوازي مردن
- 141..... بېگۍ سټيم : پر ګڼی نږينه و هژکاري مردنی زياد
- 145..... بهشی سۍ يم: جياوازيه کانی نيوان هر دود پر ګڼه ز که
- 147..... ده روزه:
- 149..... باسی په کهم: جياوازيه کانی نيوان هر دود پر ګڼ په پيرهست به
- 153..... بهندی په کهم: تولنای زانستی هنزی (فېګر وېرکړنه وه)
- 153..... بېگۍ په کهم: تولنای زانستی و فېګر وېرکړنه وه
- 156..... بېگۍ دودم: داهينان
- 157..... بېگۍ سټيم: جوله و دژولری
- 160..... بېگۍ چوارهم: تولنای زمانی - دواشن
- 160..... بهندی دودم: هه سته کان
- 161..... بېگۍ په کهم: توانای بیستن وینين
- 162..... بېگۍ دودم : هستی بهرکوتن
- 163..... بېگۍ سټيم: هستی بڼکړدن
- 164..... بېگۍ چوارهم: هه سترګڼ به نازار
- 167..... بهندی سټيم: چاوبڼی وله خڅرګن، خڅن وېست بهر ولاچوون
- 167..... بېگۍ په کهم: چاوبڼی وله خڅرګن
- 170..... بېگۍ دودم: خڅن وېست بهر ولاچوون
- 171..... بېگۍ سټيم: شمانه به خڅ بوون
- 172..... بېگۍ چوارهم: خوړه وشت
- 175..... باسی دودم: هه نډیک له نه خڅشيه دهر ونيه باوه کان و نه خڅشيه
- 177..... بېگۍ په کهم: خه مړکی
- 179..... بېگۍ دودم: ده مارګېری گوشړلو
- 179..... بهندی دودم: نه خڅشيه دهر ونيه جه سټيه کان
- 207..... بهرګۍ دودم: هوکمه کانی شهرعی په پيرهست به هر دود
- 213..... بهشی په کهم: هوکمه کانی په پيرهست به پارزانده وه
- 215..... باسی په کهم: هوکمه کانی په پيرهست به پارزانده وه وېژشاک
- 216..... بهندی په کهم: هوکمه کانی په پيرهست به پارزانده وه
- 217..... بهندی په کهم: هوکمه کانی په پيرهست به پارزانده وه
- 217..... بېگۍ په کهم: واتای پارزانده وه
- 219..... بېگۍ دودم: به لکه کان نامازه به وه ده کن که وا
- 226..... بېگۍ سټيم: هر چه کانی خڅ پارزانده وه بق نافرده تان
- 232..... بېگۍ چوارهم: پارزادی پياو بق خڅزان
- 234..... بهندی دودم: پڅشاک و خڅ داپڅشيني نافرده ت
- 234..... بېگۍ په کهم: داپڅشين و فیتړه ت

- 238..... بېرگی دوه م: هرچه کانی پښاکي څل داپوشين
- 246..... بېرگی سنيهم: دوست کرنی گومان بهرامبر به څل داپوشين
- 251..... باسی دوه م: حوکه کانی په يره ست به چاو داگرتن
- 252..... باسی دوه م: حوکه کانی په يره ست به چاو داگرتن
- 253..... باسی دوه م: حوکه کانی په يره ست به چاو داگرتن
- 253..... بهندی په کم: چاو داگرتن
- 254..... بېرگی په کم: مانای عوروت
- 254..... بېرگی دوه م: سنوړی عوروتی پیاو
- 255..... بېرگی سنيهم: سنوړی عوروتی نافرته
- 256..... بېرگی چواره م: تماشاکرنی نافرته گنج
- 257..... بېرگی پنجه م: تماشاکرنی نافرته بېگانه له لایه پیاووه
- 259..... بېرگی ششم: هزیه کانی پینځسني چاو داگرتی پیاو پيش نافرته تان
- 266..... بېرگی حوته م: تماشاکرنی نافرته بز پیاوی بېگانه
- 268..... پای زانایانی نیسلام دهریاره تماشاکرنی نافرته بز پیاوی بېگانه:
- 268..... 1- مزمه بی شافعی:
- 268..... 2- مزمه بی حنه فی:
- 268..... 3- مزمه بی مالکی:
- 269..... 4- مزمه بی حنه بل:
- 269..... 5- لای شافعی رحه نه فیگان:
- 270..... بهندی دوه م: مانوړی نافرته له مالوړه، تیکه لوی
- 270..... بېرگی په کم: مانای مانوړه
- 272..... بېرگی دوه م: مانوړه له مال وفیثرت
- 274..... بېرگی سنيهم: تیکه لوی
- 279..... بهندی سنيهم: حه پای شهرم
- 279..... بېرگی په کم: مانای حه پای
- 279..... بېرگی دوه م: حه پای نافرته
- 281..... بهلگی څلرېسکی حه پای شهرمی نافرته:
- 282..... بېرگی سنيهم: حه پای پیاو
- 283..... بېرگی چواره م: کاریگری ژنگه له سر حه پای شهرم
- 285..... بهشی دوه م: خوا پرسنی
- 287..... دهر وازه:
- 289..... باسی په کم: نویژ کردن
- 291..... بهندی په کم: ده ست نویژ، څل داپوشين، بانگدان، چلنیه تی نویژ کردن
- 291..... بېرگی په کم: ده ست نویژ
- 293..... بېرگی دوه م: څل داپوشيني نافرته له کانی نویژ

- 295..... بېرگی سنيهم: بانگان و بانگی هه لسان بو نوټيز کردن
- 295..... بېرگی چوارهم: چوټيه تي نوټيز کردن
- 296..... بهندی دوهم: نوټيزي به کومه ل، نوټيزي هه يني
- 296..... بېرگی يه کم: نوټيزي به کومه ل
- 298..... بېرگی دوهم: نوټيزي هه يني
- 299..... بېرگی سنيهم: نوټيزي جه ژنه کان
- 301..... باسي دوهم: پلټو گرتن، حه جی مالی خوا
- 303..... بهندی يه کم: پلټو گرتن
- 304..... بهندی دوهم: حه جی مالی خوا
- 305..... بېرگی يه کم: مهرجه کانی حه ج کردن که جياولنن له نيولن نافرهت و پياوان
- 305..... بېرگی يه کم: مهرجي توانايي، که بریتيه له مهرهم و هژکاری
- 310..... بېرگی دوهم: مزله نني هاورسر
- 310..... بېرگی سنيهم: نافره ته که له عېده ي ته لال
- 311..... بېرگی چوارهم: داپوشيني دهم و چار و سر
- 312..... بېرگی پينجه: دلته ماليني پښاکي دوووار
- 313..... بېرگی شه شهم: ته لپيه کردن
- 313..... بېرگی هه و ته: ته وافي مالناوایي
- 313..... بېرگی هه شته م: نزیک بوونه و له مالی خوا
- 314..... بېرگی تریهم: نافرهت و هه و ده له تواف
- 314..... بېرگی ده يهم: ده رخستنی شانی راست
- 315..... بېرگی يانزه هم: سره گرتني سره صه فوار مهره
- 315..... بېرگی لوانزه هم: کوټ کردنه و ی قزی سر
- 316..... به شني سنيهم: نافرهت و کار کردن، تیکرشان و کاری قورس
- 318..... باسي يه کم: نافرهت و کار کردن
- 320..... بهندی يه کم: نافرهت و کاره گشنيه کان
- 320..... بېرگی يه کم: پای کومه له ی به کم
- 323..... بېرگی دوهم: پای کومه له ی دوهم
- 324..... بېرگی سنيهم: پای کومه له ی سنيهم
- 327..... بهندی دوهم: بواره گونجاوه کانی به شدلری نافرهت
- 327..... بېرگی يه کم: کاروچالاکی پلمیاری
- 327..... بېرگی دوهم: کاروچالاکی په روه رده يي ويانگه واز کردن
- 327..... گرنگ ترين نهو کارانه ي نافرهت تان ده تولنن نه نجاميان بدن:
- 329..... بېرگی سنيهم: کاروچالاکی کومه له يتي
- 332..... باسي دوهم: تیکرشان و کاری قورس
- 334..... بهندی يه کم: چوټيه تي به شدلری نافرهت له تیکرشان

- 336..... بهندی دووم: زیانه کانی کاری قورس له سهر نافرته تان
- 336..... بپگی په کم: زیانه کانی له سهر کرداری بی نوښتی
- 337..... بپگی دووم: زیانه کانی له سهر نافرته د دوگیان وکړپه له
- 337..... بپگی سنیهم: زیانی شهرعی و کومه لایه تی
- 338..... بپگی چوارهم: زیانه کانی دیمزگرانی
- 339..... بهندی سنیهم: هویه کانی واجب بوونی ټیکرشان وکاری قورس له سهر نثیرینه
- 341..... باسی سنیهم: مەرجه کانی شهرع دیناوه بل
- 346..... بهشی چوارهم: باری که سابه تی
- 348..... باسی په کم: بالا ده سنی و نه لاق
- 349..... باسی په کم: بالا ده سنی (سالاری) و نه لاق
- 350..... بهندی په کم: بالا ده سنی - سالاری
- 350..... بپگی په کم: هواره کانی فیتری وکومه لایه تی
- 352..... ب- هواره کانی فیتری له پیوان
- 353..... بپگی دووم: هواره کانی خانه واده یی وکومه لایه تی
- 355..... بهندی دووم: ته لاق (دلبران)
- 358..... بپگی په کم: بلچی له نیسلاندا بریاری ته لاق به ده ست پیواوه
- 360..... بپگی دووم: بریاری ته لاق به ده ست نافرته بیت
- 364..... باسی دووم: چه ند ژنی
- 364..... بهندی په کم: کرداری جینسی وه ک پتویستیه کی بایل لوقی
- 366..... بهندی دووم: هواره کانی زیاده بوونی رتزه و نه معنی
- 369..... بهندی سنیهم: حکمه ت رینه ند کانی چه ند ژنی
- 369..... بپگی په کم: هواره کانی کومه لایه تی و که سابه تیبه کان
- 370..... بپگی دووم: هواره کانی په یوه ست به کومه لکه و دولت
- 375..... باسی سنیهم: میرات
- 380..... بهشی پینجه م: شایه تی دان
- 382..... باسی په کم: جزره کانی شایه تی دان
- 383..... باسی په کم: جزره کانی شایه تی دان
- 384..... باسی په کم: جزره کانی شایه تی دان
- 385..... بهندی په کم: مافی ناده مبرادان
- 386..... بهندی دووم: مافه کانی خوی گوره (الحدود)
- 387..... باسی دووم: شاپه نی دانی نافرته له پروی وهرگرتن وپه تکرده نوی
- 388..... باسی سنیهم: حکمه تی دلانی دوو نافرته بهرامبر
- 392..... باسی چوارهم: وهرگرتنی شایه تی دانی په نافرته
- 392..... بهندی په کم: وهرگرتنی شایه تی دانی په نافرته له
- 394..... بهندی دووم: هویه کانی وهرگرتنی شایه تی نافرته له

- 398..... بهنډی شه شلم: کاروباری د دولت.....
- 402..... باسی په کم: به شداری نافرته له کاروباری پامیاری.....
- 403..... بهنډی په کم: لایه نه پوره نیغه کان.....
- 404..... بهنډی په کم: لایه نه پوره نیغه کان.....
- 405..... بهنډی دوهم: لایه نه نیغه نیغه کانی به شداری نافرته.....
- 407..... بهنډی سټیپم: هر کاره کانی سر نه کوفتی نافرته تان له:.....
- 408..... باسی دوهم: سر لکایه تی رولات.....
- 409..... بهنډی په کم: واتای ولایت و سر لکایه تی.....
- 410..... بهنډی په کم: واتای ولایت و سر لکایه تی.....
- 410..... بېگي په کم: واتای زمانی و زارلوهی ولایت.....
- 411..... بېگي دوهم: واتای زمانی و زارلوهی سر لکایه تی.....
- 412..... بهنډی دوهم: به لگه کان له سر جانیز نه پوښی شو پوښه بړ نافرته.....
- 412..... بېگي په کم: به لگه کانی قورناتی.....
- 413..... بېگي دوهم: به لگه کانی فرموده.....
- 413..... بېگي سټیپم: به لگه کانی عقلی.....
- 416..... باسی سټیپم: و وزارت.....
- 417..... بېگي په کم: واتای زمانی.....
- 418..... بېگي په کم: واتای زمانی.....
- 418..... بېگي دوهم: واتای زارلوهی.....
- 419..... بهنډی دوهم: به لگه ی پڼگه ندانی نافرته له ودرگرتی شو پوښه.....
- 420..... بهنډی سټیپم: پای زانایانی کلن له سر پڼگه دانی نافرته بړ.....
- 421..... بهنډی چورلهم: پای زانایانی سردهم له سر پڼگه دانی.....
- 421..... بېگي په کم: به لگه ی ثابته کانی قورناتی.....
- 423..... بېگي دوهم: به لگه ی فرموده کان.....
- 424..... بېگي سټیپم: پای په سندنکراو.....
- 426..... باسی چورلهم: قازی و قه زلوه.....
- 428..... بهنډی په کم: واتای زمانی و زارلوهی قه زلوه.....
- 428..... بهنډی دوهم: جانیز نه شو پوښه بدریغه نافرته.....
- 428..... بېگي په کم: به لگه ی ثابته کان.....
- 429..... بېگي سټیپم: به لگه ی عقلی.....
- 430..... بهنډی سټیپم: جانیزه شو پوښه به بدریغه نافرته تان.....
- 431..... بهنډی چورلهم: جانیزه شو پوښه به بدریغه نافرته تان.....
- 432..... بهنډی پینځهم: پای په سندن کراو.....
- 434..... باسی پینځهم: کاری بازار.....
- 436..... بهنډی په کم: وانا زمانی و زارلوهی.....

- 436..... بهندی دووم: جائیزه ئافرهت ئو پۇسته وهریگی.
- 437..... بهندی سینی: جائیزه ئافرهت ئو پۇسته وهریگی.
- 438..... بهندی چورلهم: رای پهسته.
- 440..... باسی شهشم: رای نووسه دهریاره وهرگرتنی ئافرهت بۆ ئو جۆره پۇستانه.
- 443..... بهندی یهکم: وهلامی نهوانه له سه ره ئو رایه نه که وا جائیزه ئافرهت تان.
- 446..... بهندی دووم: بهلگه زانستی له سه ره وهی که ئافرهت.
- 449..... بهندی سینی: پیازان شیار نرن بۆ ئو پۇستانه چونکه له.
- 451..... بهندی چورلهم: هه ندی هۆکاری نری کاریگر له سه ره.
- 454..... بهندی پینجه م: پوخته ی په سته گرار.
- 465..... له هره ست.
- 470..... له رموده کان.
- 473..... پیاره ناوداره گانس.
- 474..... پیاره ناوداره کان.
- 476..... ئافره ته ناوداره کان.
- 478..... سه رچاوه کان.
- 478..... 1- سه رچاوه عه ره بیه کان.
- 498..... ب- سه رچاوه بیانیه کان.
- 499..... ج- چا و پینکه و تنه کان.
- 502..... تاوه بۆک.

Printed by

DAR EL-MAREFAN
Publishing & Distributing

Tel: 824701, 898918, Fax: 825414, Beirut 1 Lebanon
<http://www.darelfan.com>

توزيع الطبعي

دارالمعرفة

للطباعة والنشر والتوزيع

بيروت ١ - لبنان

www.darelfan.com

دانهر له چهند دینیکدا:

- له سالى 1959 له گوندی قورشاغلو/ دهشتی ههولیر له دابک
بووه.

- له سالى 1976 له دواناوهندی نازادی ده رچووه

- له سالى 1982 له کولیزی پزشکی زانکوی موسل ده رچووه

- له سالى 2003 له هیروت له کولیزی نیمام نهوزاعی بهوانامه
ماستری له لیکولیه وهی نیسلاهی وه رگرتووه

- له سالى 2008 له هه مان کولیز بهوانامه دکتورای وه رگرتووه

- له سالى 2008 ماستری له تندرستی کومه له کولیزی
پزشکی/ زانکوی ههولیری پزشکی وه رگرتووه.

له په پراوه کانی دانهر:

1- معجم اطباء محافظة اربيل 2004

2- المراء الكردیه و دورها فی المجتمع الكردي 2004

3- وه ریش وته تندرستی 2007

4- پیاوان و ژنان له نبتوان جیاوازی ویه کسان 2009

5- ته نها بق نافره تان 2009

6- نه و په پراوه ی له بهر دهستی به پیرتاندایه